

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
БІЗНЕСУ та ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК

№2(24)2014

**КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ**
04078, м. Київ,
вул. Білицька, 41/43
(044) 430 15 77, 353 42 42
info@kibit.edu.ua

РЕКТОР: ЯКОВЛЕВА Олена В'ячеславівна
— кандидат філософських наук, професор
РІК ЗАСНУВАННЯ — 1961
КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ РІВЕНЬ:
бакалавр, спеціаліст, магістр
РІВЕНЬ АКРЕДИТАЦІЇ — III, IV

ШКОЛА БІЗНЕСУ КІБІТ
Відкрита у 2004 році.
Надає повний обсяг
послуг з бізнес-освіти.
Діють короткострокові
програми PDS, MBA.

www.kibit.edu.ua

Ліцензія АД № 034560
від 04.05.2012 р.

ФІЛІЇ КІБІТ:

БІЛОЦЕРКІВСЬКА ФІЛІЯ
09100, вул. Логінова, 39/2,
тел.: 8 (0446) 333 108;
8 (04463) 512 77
e-mail: info_bc@kibit.edu.ua

ВІННИЦЬКА ФІЛІЯ
21022, вул. Тарногородського, 46
тел.: 8 (0432) 69 32 62;
8 (0432) 63 06 77
e-mail: info_vn@kibit.edu.ua

ЖИТОМИРСЬКА ФІЛІЯ
10029, вул. Комерційна, 2а
тел.: 8 (0412) 44 84 07;
8 (0412) 48-24-50
e-mail: info_gt@kibit.edu.ua

ЗАПОРІЗЬКА ФІЛІЯ
69123, вул. 14 Жовтня, 15
тел.: 8 (061) 270 60 87;
8 (061) 277 00 81
e-mail: info_zp@kibit.edu.ua

ЛУГАНСЬКА ФІЛІЯ
91006, кв. Южний, СШ № 51
тел.: 8 (0642) 711 706;
8 (0642) 710 798
e-mail: info_lg@kibit.edu.ua

НІЖИНСЬКА ФІЛІЯ
16604, вул. Незалежності, 42
тел.: 8 (04631) 9 03 51/52;
8 (04631) 7 51 41
e-mail: info_ng@kibit.edu.ua

УМАНСЬКА ФІЛІЯ
20300, пров. К. Цеткін, 2
тел.: 8 (04744) 4 28 20;
8 (04744) 3 50 44
e-mail: info_ym@kibit.edu.ua

ФАКУЛЬТЕТИ:

■ МЕНЕДЖМЕНТУ ■ ЕКОНОМІКИ ■ ПСИХОЛОГІЇ

0306

МЕНЕДЖМЕНТ І АДМІНІСТРУВАННЯ:

менеджмент туристичної індустрії
менеджмент зовнішньоекономічної діяльності
менеджмент підприємницької діяльності
менеджмент промислових підприємств
менеджмент охорони праці

0305

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО:

фінанси
облік і аудит

0301

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАУКИ:

психологія праці та управління
педагогічна психологія
клінічна психологія

ДРУГА ВИЩА ОСВІТА

за всіма напрямками

МАГІСТРАТУРА

за спеціальністю «фінанси»

МАТЕРІАЛЬНО- ТЕХНІЧНА БАЗА:

власні навчальні приміщення,
комп'ютерні класи, доступ до Інтернет,
бібліотека, читальний зал,
власна поліграфічна база

ПРОФЕСОРСЬКО- ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД:

висококваліфіковані фахівці
(професори, доценти,
спеціалісти-практики)

ФОРМИ НАВЧАННЯ:

денна, заочна

Диплом бакалавра, спеціаліста,
магістра державного зразка. Студенти проходять практику у державних та комерційних установах. Працює служба працевлаштування студентів. Здійснюються мовні та фахові стажування студентів за кордоном. На запрошення Інституту лекції читають професори з провідних Університетів Західної Європи. Ведеться підготовка до незалежного зовнішнього тестування з математики, української мови та літератури, історії України.

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

В І С Н И К

Випуск № 2 (24)

Київ
Видавництво КІБіТ
2014

*Висловлюємо подяку президенту Київського інституту бізнесу та технологій
Яковлевій Ірині Іванівні за підтримку видання*

Даний номер “Вісника” містить тези доповідей на міжнародну науково-практичну конференцію КІБІТ “Студент-дослідник-фахівець” (м. Київ, 22 травня 2014 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ЯКОВЛЕВА О.В., канд. філос. наук – голова редколегії
ЯЗИНІНА Р.О., канд. екон. наук., д-р географ. наук – відповідальний секретар
ВЕТЧИНОВ І.А., д-р. екон. наук
СМАГІН В.Л., д-р. екон. наук
РОМАНЮК А.С., д-р. фіз.-мат. наук
КОНЧИН В.І., канд. екон. наук
КОРОСТЕЛЬОВ В.А., канд. екон. наук
ГРИДКОВЕЦЬ Л.М., канд. псих. наук
ЄНА О.В., канд. екон. наук
ЗАПЛОТИНСЬКИЙ Г.С., канд. іст. наук

Відповідальний за випуск – **ЯЗИНІНА Р. О.**, д-р географ. наук

Вісник Київського інституту бізнесу та технологій
№ 2 (24) 2014

Видається з 2004 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
В Держкомітеті телебачення і радіомовлення
серія КВ № 880 від 01.06.2004

Засновник: ПВНЗ “КІБІТ” ТОВ

Затверджено до друку Вченою Радою
Київського інституту Бізнесу та технологій
Протокол № 9 від 23 квітня 2014 року

Тираж 500

Адреса редакції:
04078, м. Київ, Білицька 41/43
Телефон для довідок: 8-044-430-32-64

Видавець – ПВНЗ “Київський інститут
бізнесу та технологій” ТОВ
04078, м. Київ, Білицька 41/43
Телефон для довідок: 8-044-430-32-64
e-mail: vestnik@kibit.edu.ua

За достовірність інформації в публікаціях
відповідальність несуть автори статей.

Опубліковано в авторській редакції

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 386.77

АНТЮХОВ С.

ТІТОВА Т.І.

м. Луганськ

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ

В ринкових умовах господарювання найбільш важливу роль у процесі стимулювання відтворювальних процесів відіграє банківський кредит. Кредитування завжди було і залишається пріоритетною функцією комерційних банків, головним видом активних операцій. Надання позик є основним джерелом прибутку для банківської установи, а їх неповернення завдає банку великих збитків. Саме тому аналіз кредитних операцій з погляду ступеня ризику, рівня їх забезпеченості та дохідності лежить в основі аналізу якості активів банку та ефективності діяльності банківської установи в цілому.

Проблеми кредитної діяльності банку знайшли відображення в дослідженнях таких авторів: Владичин У.В.; Вовчак О.Д.; Вовк В.Я.; М. Савлука, В. Пірога, А. Мороза та інш. [2,3] Незважаючи на значний вклад вчених-науковців у дослідження проблеми ефективного формування та оцінки кредитного портфелю, дане питання на сьогоднішній день залишається актуальним, потребує подальшого дослідження як в теоретичному, так і в практичному плані.

Метою даної статі є виявлення особливостей управління кредитним портфелем та вдосконалення його ефективності.

Особливості формування кредитного портфеля комерційного банку, його структура, пакет довгострокових і короткострокових позик, що надаватиметься банком своїм позичальникам, залежить від характеристики залучених ресурсів і строків користування ними. Підтримання цього співвідношення є основою фінансової стійкості банку і зберігання його ліквідності на належному рівні.

Кредитний портфель – це сукупність всіх кредитів, що надані банком своїм клієнтам, а також сукупність інших активних операцій. До кредитного портфелю відносять: кредити надані суб'єктам господарювання та фізичним особам (окрім кредитів банкам); кредити надані іншим банкам; кредити надані органам центральної та місцевої влади, а також іншим бюджетним установам; депозити розміщені в інших банках; кредити надані за врахованими векселями; гарантії, поручительства, підтвержені акредитиви; інші активні операції по яким планується отримання доходу у майбутньому і відносно яких у банку можуть виникнути вимоги до контрагентів [1].

Управління кредитним портфелем дає змогу балансувати та стримувати ризик усього портфеля, контролювати ризик, притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, позиковим інструментам, кредитам та умовам діяльності. Управління кредитними ризиками вимагає систематичного кількісного та якісного аналізу кредитного портфеля та роботи з проблемними кредитами.

Аналіз кредитного портфеля потребує дослідження його структури в розрізі груп ризику, ступеня забезпеченості, галузевої структури, форм власності позичальників, а також вивчення динаміки кожної групи, сегментації кредитного портфеля.

Аналіз галузевої структури кредитів дає змогу визначити галузеву диверсифікацію кредитів порівняно з попередньою звітною датою. Галузева диверсифікація кредитних вкладень повинна сприяти розвитку пріоритетних галузей народного господарства.

Структурний аналіз проводиться для визначення надмірної концентрації кредитних операцій в одному сегменті, що підвищує ступінь кредитного ризику.

У структурі банківського балансу кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова активів банку, який характеризується показниками дохідності та відповідним рівнем ризику. Структура кредитного портфеля банку може вважатися задовільною в тому випадку, якщо питома вага кредитів без забезпечення, сумнівних для повернення, прострочених і пролонгованих складає не більш 50%.

Дохідність і ризик є основними параметрами управління кредитним портфелем банку. За співвідношенням цих показників визначається ефективність кредитної діяльності банку. Головна мета процесу управління кредитним портфелем банку полягає в забезпеченні максимальної дохідності за певного рівня ризику.

Внутрішньобанківський контроль за якістю кредитного портфеля і факторами ризику, є одним із найважливіших напрямків внутрішньобанківської роботи. Інакше кажучи, аналітичний внутрішньобанківський контроль необхідно розглядати як систему керівництва факторами ризиків, а також як інструмент прогнозування і здійснення ефективної грошово-кредитної політики банку [2].

Оцінка і аналіз структури кредитного портфеля через визначення ступеня його дохідності та ризику дають можливість банківським установам коригувати власну кредитну політику та змінювати структуру кредитного портфеля. Виконання стратегічних цілей кредитної політики банку неможливе без управління кредитним ризиком та забезпечення якості кредитного портфеля. Для підвищення ефективності кредитної

діяльності банку за необхідністю. звернути увагу на покращення кредитної політики банку, оптимізувати власний кредитний портфель шляхом покращення його структури за допомогою зменшення долі нестандартних кредитів; внести обмеження по відношенню до концентрації кредитного портфеля; проводити періодичну та повну перевірку кредитної документації, що дає достовірну інформацію про поточний стан клієнта та перспективи його розвитку; удосконалити навички персоналу банку із роботи щодо ефективного контролю та аудіювання кредитного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз банківської діяльності / [Герасимович А. М., Алексєнко М. Д., Парасій-Вергуненко І. та ін.]; за ред. Герасимовича А. М. – К.: КНЕУ, 2005. – 600 с.
2. Пірог В. В. Оцінювання якості кредитного портфеля банків з урахуванням виконання економічних нормативів НБУ / В. В. Пірог // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 228–235.
3. Савлук М.І. та ін. Гроші та кредит. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.

УДК 343.37:338.246.2(477)

АФАНАЩЕНКО М.

Наук. керівник: ПИЛЯВЕЦЬ В.М.

м.Вінниця

КРИМІНАЛЬНЕ БАНКРУТСТВО В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується значним ростом тіньового сектору. Результатом цього є використання підприємствами різних фінансових махінацій з метою приховування прибутку та, як наслідок, звільнення від оподаткування. Таким чином і виникає поняття "кримінальне банкрутство", яке об'єднує в собі чотири пункти, регламентовані ст. 218-221 Кримінального Кодексу України, зокрема:

- фіктивне банкрутство (створення хибного уявлення про фінансову неспроможність);
- доведення до банкрутства (створення умов для сталої фінансової неспроможності);
- приховування банкрутства (маскування фінансової неспроможності);
- незаконні дії у разі банкрутства (заборонену поведінку в разі настання фінансової неспроможності).

Основними проблемами, які постають перед правоохоронними органами є вчасне виявлення факту застосування підприємством незаконного діяння та

запровадження відповідних санкцій після проведення судової процедури.

Відповідно до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. Критеріями абсолютної неплатоспроможності Закон визнає: а) розмір заборгованості (встановлений у сумі трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати); б) термін несплати (три місяці після настання терміну сплати) [1].

Що ж до фіктивного банкрутства, то під цим поняттям розуміється неправдиве оголошення суб'єктом господарської діяльності про свою неспроможність, щоб ввести в оману своїх кредиторів для отримання від них відстрочки виконання своїх кредитних зобов'язань, або ж зниження суми кредитної заборгованості. Такі діяння також можуть бути здійснені з метою відчуження на користь фіктивних кредиторів або інших зацікавлених осіб цінного майна суб'єкта господарської діяльності. Згідно з чинним законодавством, за оприлюднення неправдивого фінансового стану суб'єкт господарської діяльності карається штрафом від семисот п'ятдесяти до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років [2].

Розглянемо типову схему доведення підприємства до банкрутства. Для цього штучно створюється заборгованість підприємства перед зовнішніми кредиторами з одночасним відчуженням коштів і майна на користь новостворених дочірніх підприємств або третіх осіб. Згодом зацікавлені особи ініціюють процедуру банкрутства підприємства, що заборгувало [4].

На сьогодні в Україні ефективна методика щодо розслідування економічних злочинів в сфері банкрутства не розроблена. Причиною цього є недосконалість законодавчої бази. Тому слід звернутися до досвіду зарубіжних країн. Візьмемо, для прикладу, Голландію. Статтею 341 КК Голландії регламентовано, що злочином вважаються випадки, коли юридична чи фізична особа, знаючи про свою неспроможність продовжує акумулювати борги та не може пред'явити в належному стані бухгалтерські документи та фінансову звітність на вимогу контролюючих органів. На особливу увагу заслуговує КК ФРН, що містить розділ "Злочинні діяння, пов'язані з банкрутством". Окремо передбачено відповідальність за "особливо тяжкі випадки банкрутства", тобто дії боржника, вчинені з корисливих мотивів, або якщо боржник свідомо наражає велику кількість осіб на небезпеку, завдаючи шкоди довіреному йому майну.

З метою удосконалення інституту банкрутства суб'єктів господарської діяльності в Україні доцільно було б передбачити:

- адміністративну відповідальність за неправдиве оголошення суб'єктом господарювання про свою неспроможність, а також звернення таких осіб до суду із заявою про визнання боржника банкрутом за наявності у нього можливості задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі;
- кримінальну відповідальність за втручання в діяльність суб'єкта господарської діяльності з метою створення фінансової неспроможності.

Таким чином, виконуючи перелік всіх перелічених заходів сприятиме зменшенню кримінального банкрутства в Україні, що буде стимулювати розвиток економічного стану, що буде покращувати соціальний розвиток держави за рахунок збільшення обсягів валового внутрішнього продукту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", від 30 червня 1999 р.
2. Пивоваров В. Кримінальні банкрутства: окремі питання кримінологічних досліджень. с. 252-258
3. Глушук О. М. Ретроспективний аналіз захисту дисертацій: проблематика організації обліку при процедурі банкрутства / О. М. Глушук // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 4 (54).

УДК: 657.479:339.13

БОЛУХ А. А.
м. Житомир

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВАЛОВОЇ ТОРГОВОЇ НАЦІНКИ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ВВП В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

У зв'язку з відсутністю єдиного загальноприйнятого підходу для визначення показників статистичної звітності, їх значення можуть бути недостовірними і непридатними для порівняння. А оскільки саме вони є важливим джерелом інформації, необхідно враховувати відмінності між ними, які зумовлені особливостями різних видів економічної діяльності.

Актуальність досліджуваної теми підтверджується здійсненням нами аналізом показника валового внутрішнього продукту України за останні десять років (табл. 1).

Дані, наведені у таблиці вказують на позитивну динаміку та стабільний ріст показника номінального валового внутрішнього продукту. Виключення становить лише 2009 рік – зменшення на 34,8 млрд. грн., що є наслідком впливу світової фінансової кризи на ефективність економіки України. Проте даний показник

має суб'єктивний характер, оскільки не враховує усієї сукупності кількісних і якісних змін в динаміці.

Порівнюваність показників ВВП в часі забезпечується шляхом визначення даного показника в постійних цінах станом на 2007 рік. Динаміка реального ВВП відмінна від динаміки номінального, що свідчить про нерівномірність продуктивної діяльності економіки України в цілому.

На рис. 1 (графік побудовано на основі показників наведених в табл. 1) чітко відображається взаємозалежність між ростом ВВП та збільшенням обсягів виробництва продукції у державі.

Проаналізувавши наведений вище графік, можна стверджувати, що абсолютний приріст ВВП і зміна обсягів виробництва перебувають у прямій взаємозалежності між собою, проте мають дещо відмінні показники динаміки.

Згідно даних Держкомстату показники економічної ефективності діяльності України в другому кварталі 2013 року вищі ніж в першому (ВВП у I кварталі становить 301598 млн. грн., а у II – 351896 млн. грн.) [4]. Проте слід звернути особливу увагу на ступінь вичерпності цієї інформації та об'єктивність її використання у подальших розрахунках.

Для оцінки квартального і річного ВВП розроблено три методи: виробничий, розподільний та кінцевого використання (або метод доходів). За методом доходів ВВП визначається як сума первинних доходів: оплати праці найманих працівників, податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорт, валового прибутку і змішаного доходу по видах економічної діяльності за усіма інституційними секторами економіки. Цей метод не є основним, оскільки не всі показники доходів розраховуються на основі звітних даних, частина з них визначається балансовим методом. Так, валовий прибуток і змішаний дохід визначається як різниця між валовою доданою вартістю (ВДВ), розрахованим за видами економічної діяльності виробничим методом, з одного боку, і оплатою праці найманих працівників, чистих інших податків, пов'язаних з виробництвом, з іншого. Зазначений метод використовується, в основному, для аналізу вартісної структури ВВП [1].

Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання визначається як сума кінцевих споживчих витрат (інституційних секторів домашніх господарств; некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства; загального державного управління), валового нагромадження капіталу (валового нагромадження основного капіталу; зміни запасів матеріальних оборотних коштів; придбання за виключенням вибуття цінностей) та сальдо експорту-імпорту товарів і послуг [2].

Зазначений метод використовується, в основному, для аналізу споживання виготовленої продукції резидентами та нерезидентами (через сальдо експорту-імпорту).

Таблиця 1.

Аналіз показників валового внутрішнього продукту України

Рік	Млрд. грн.	Абсолютний приріст номінального ВВП (ланцюговим способом)	У постійних цінах 2007 року, відсотків до відповідного періоду попереднього року	
			Зміна обсягу	Зміна дефлятора
2002	225,8	–	5,2	5,1
2003	267,3	41,5	9,5	8,1
2004	345,1	77,8	12,1	15,1
2005	441,5	96,4	3,0	24,2
2006	544,2	102,7	7,4	14,7
2007	720,7	176,5	7,6	23,1
2008	948,1	227,4	2,3	28,6
2009	913,3	-34,8	-14,8	13,0
2010	1082,6	169,3	4,1	13,8
2011	1302,1	219,5	5,2	14,3
2012	1408,9	106,8	0,2	8,0

Джерело: [4]

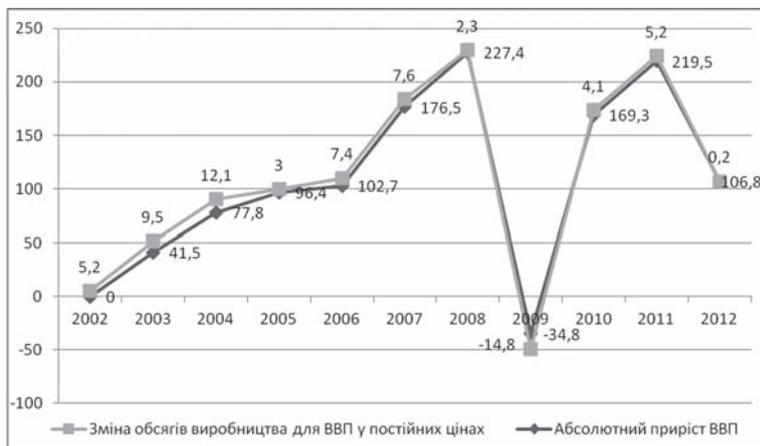

Рис. 1. Вплив зміни обсягів виробництва на зміну ВВП

Проте розподільний та метод кінцевого використання не дозволяють в повній мірі проаналізувати реальний стан економіки. Більш інформативним методом визначення валового внутрішнього продукту країни є виробничий. Цей метод використовується органами Державного комітету статистики для визначення ВВП як основний.

Згідно методичних рекомендацій щодо розрахунків квартального валового внутрішнього продукту виробничим методом передбачається визначення наступних показників: валова додана вартість у фактичних цінах, а також випуск товарів та послуг у порівнянних цінах у відсотках до відповідного періоду попереднього року в розрізі за видами економічної діяльності.

Виробничий метод полягає у визначенні валової ВДВ за видами економічної діяльності як різниці між вартістю виробленої продукції в основних цінах і вартістю матеріальних витрат та послуг, спожитих в процесі виробництва. ВВП для економіки в цілому у ринкових цінах визначається як сума валової доданої вартості усіх видів економічної діяльності за усіма інституційними секторами економіки в основних

цінах і податків, за виключенням субсидій на продукти [1].

Даний метод дозволяє оцінити ефективність функціонування економіки країни в цілому за певний проміжок часу, оскільки відображає структуру валового обсягу виробництва, сукупного проміжного споживання і валової доданої вартості.

Проте міжнародний поділ праці зумовив територіальну розосередженість виробничих потужностей різноманітних товарів та послуг, що в свою чергу формує в країнах ринок купівлі-продажу без власного виробництва. Це зумовило виокремлення

важливого показника ефективності функціонування країни, а саме торгової націнки.

Аналіз інформаційно-довідкової літератури дозволив визначити найважливіші аспекти торгової націнки і сформулювати власну дефініцію даного поняття.

Торгова націнка – додана вартість до товару, яка закладається до ціни товару для відшкодування собівартості продукції, сплати непрямих податків та отримання прибутку; різниця між ціною продажу та собівартістю продукцію, що реалізується.

Проблеми визначення ВВП і торгової націнки, зокрема, пов'язані з такими факторами:

1) результати діяльності юридичних осіб оцінюються на основі статистичної звітності, що ускладнює ідентифікацію показника торгової націнки;

2) відсутність достовірної інформації про діяльність фізичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності, лєвова частка яких задіяні у сфері торгівлі і не надають даних про свою діяльність в органи статистики;

3) торгова націнка обліковується на субрахунку 285 "Торгова націнка" [3]. Специфіка використання вказаного субрахунку полягає в тому, що у звітності

відображається лише згорнуте сальдо по рахунку 28 "Товари", залишаючи поза увагою користувачів інформації відомості про зміни (динаміку, коливання) торгової націнки за звітний період;

4) наявність тіньового сектору економіки тощо.

Для полегшення задачі визначення торгової націнки необхідно вжити наступних заходів:

1) удосконалити систему бухгалтерського обліку, ввести новий рахунок до Плану рахунків, що дозволить ідентифікувати торгову націнку для відображення її в статистичній звітності;

2) зобов'язати фізичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності подавати статистичну звітність із зазначенням даних про обсяги діяльності (сума виручки), витрати діяльності та торгову націнку.

Підсумовуючи все вищенаведене, на нашу думку, доцільним є відрізнити валову додану вартість (ВДВ) і валову торгову націнку (ВТН) як рівноправні складові ВВП.

Наявність повної та достовірної інформації про функціонування усіх суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних та фізичних осіб) дає змогу більш точно визначити показник ВВП. Показник валової доданої вартості відображає ефективність функціонування суб'єктів господарювання країни, тих хто створює реальний продукт. Валова торгова націнка характеризує діяльність підприємств та організацій, які не створюють нового продукту, проте продають товари та послуги за більшою ціною.

Комплексний аналіз показника валового внутрішнього продукту за двома основними складовими – ВДВ та ВТН – дозволяє оцінити продуктивність функціонування економіки країни в цілому та спрогнозувати її динаміку у перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Держкомстату України № 610 від 08.11.2004 Методика розрахунку валового внутрішнього продукту виробничим методом і за доходами року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Наказ Держкомстату України № 581 від 01.12.2006 Методологічне положення щодо річного розрахунку валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Наказ Міністерства фінансів України від 21 грудня 1999 р. N 893/4186 Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>

4. Соціально-економічний розвиток України за січень-червень 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 336.77.(477)

БОЛУХ А.А.

КУХАР О.

м. Житомир

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТНИХ ПОРТФЕЛІВ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Аналіз літературних джерел довідкового та наукового характеру дав змогу узагальнити підходи авторів щодо трактування поняття кредитний портфель. Кредитний портфель – сукупність кредитів виданих банком з метою одержання доходів у вигляді відсотків за користування цих кредитів. Оскільки, кредитний портфель пов'язаний із вилученням коштів із установи банку то існує ймовірність неповернення, тому важливу роль відіграє ефективний механізм управління цим портфелем.

Управління кредитним портфелем необхідно розглядати як процес, що складається із п'яти послідовних етапів:

- першого – вибору кредитної політики;
- другого – аналізу ринку кредитів;
- третього – формування кредитного портфеля;
- четвертого – перегляду кредитного портфеля;
- п'ятого – оцінки ефективності кредитного портфеля.

Для забезпечення ефективності управління кредитним портфелем потрібно проводити наступні заходи:

- розвивати кредитування фізичних осіб – як споживчий, так і відносно нові для банку типи кредитування – іпотечне та кредитування фізичних осіб-підприємців. Зростання цього сегменту можна пояснити покращенням платоспроможності позичальників – фізичних осіб, які більш упевнені у майбутньому і можуть собі дозволити брати як короткострокові, так і довгострокові кредити. Сприяє цьому і значна незадоволеність потреб фізичних осіб у кредитних коштах у період кризи, внаслідок чого попит очікується у певній мірі надлишковим. Таким чином, це створює можливості для банку захопити одну з лідируючих позицій у цьому перспективному сегменті;
- кредитування юридичних осіб не є пріоритетним для банку, йому необхідно насамперед зберегти існуючий склад кредитного портфеля юридичних осіб, мінімізувавши при цьому його ризиковість та підвищивши його якість;
- посилити захищеність кредитів власним капіталом шляхом збільшення частки кредитного портфеля, що фінансується за рахунок власного капіталу;
- підвищити ступінь захищеності банку від втрат за позиками за рахунок зовнішніх факторів таких як гарантії, застава майна;

Таблиця 1.

Шляхи вдосконалення процесу кредитування юридичних та фізичних осіб

№ п/п	Заходи	Результат	Ризик
1	Запровадження нових кредитних продуктів для юридичних осіб	Застосування індивідуального підходу до кожного позичальника при оцінці його фінансового стану, обігових коштів, масштабів виробничо-комерційної діяльності та репутації при запровадженні револьверного та контокорентного кредитів.	відсутності стабільних і плато-спроможних клієнтів, яких би задовільні умови кредитування
2	Запровадження нових кредитних продуктів для фізичних осіб	Розроблення оптимальних умов кредитування для найменш захищених верств населення (студентів, пенсіонерів, інвалідів) із використанням більш послаблених вимог до позичальника.	неплатежу по кредиту
3	Створення програми кредитування стартового капіталу СПД	Детальна оцінка підприємницького проекту з врахуванням всіх аспектів щодо ризиків, терміну окупності та можливого прибутку від кредитування даного суб'єкта підприємницької діяльності.	відсутності вдалих проектів
4	Удосконалення маркетингової політики (створення позитивного іміджу комерційного банку)	Проведення систематичних рекламних заходів через ЗМІ та інтернет, прес-конференцій, розповсюдження рекламних буклетів, додаткової інформації на банківських виписках, заохочення існуючих клієнтів та мотивації персоналу до залучення ними нових клієнтів, проведення благодійних заходів.	не покриття затрат, направлених на здійснення всіх заходів

- активно використовувати маркетингові дослідження для оцінки стану ринку банківських послуг та попередження або скорочення можливих збитків від кредитної діяльності;
- виводити з балансу кредити, які класифіковані як безнадійні, та погашати їх за рахунок власного капіталу;
- використання інформації бюро кредитних історій для визначення кредитних можливостей потенційного позичальника;
- підвищувати кваліфікацію працівників, що відповідальні за залучення та аналіз кредитоспроможності клієнтів банку задля зменшення кредитного ризику та попередження про клієнтів, щодо яких існують сумніви у кредитоспроможності чи можливостей шахрайства.

Аналіз наявних проблем дозволив ідентифікувати найбільш "слабкі" місця в управлінні кредитним портфелем, що в свою чергу обумовило пошук рекомендацій щодо удосконалення методики аналізу та управління фінансовими інструментами, зокрема, кредитними портфелями банків.

Результати аналізу проблем (ризиків) та відповідні рекомендації щодо їх усунення або мінімізації наведено в табл. 1.

Отже, перераховані заходи можуть позитивно вплинути на діяльність банку та дозволять гідно конкурувати на ринку банківських послуг в складних економічних умовах, що позитивно вплине і на банківський сектор, і на стан економіки в цілому. Зокрема стійкість банківської системи країни забезпечить стійкість національної валюти, що в свою чергу буде позитивно позиціонувати державу в міжнародному

економічному просторі, та підвищить конкурентоспроможність країни, що є запорукою стабільного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугель Ю. Напрями удосконалення сучасних методів управління банківським кредитним портфелем / Ю. Бугель // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 157-163 – (фінансово-кредитне забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів)
2. Герасимович А.М. Система показників, що визначають ефективність управління кредитним портфелем банку / А.М. Герасимович, І.А. Герасимович, Н.А. Морозова-Герасимович // Вісник ЖДТУ. – 2010. №3(53).
3. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи [Текст]: монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с.

УДК 657.222

БОЛУХ А.А.
НОДА Л.
м. Житомир

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ПРОЦЕСУ ПРОДАЖУ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Життя людини пов'язано із споживанням різноманітних благ – матеріальних та нематеріальних, для задоволення своїх потреб. Усі ці блага створюються в процесі суспільного відтворення. Процес суспільного

відтворення включає в себе три складові: виробництво, розподіл і споживання. Продаж є зв’язною ланкою між виробниками і споживачами, під час якого здійснюється розподіл виготовлених благ між продавцями і споживачами.

Аналіз наукової та довідникової літератури дав змогу узагальнити підходи вчених до трактування понять, які характеризують процес продаж (реалізація, продаж і збут), та визначити, що найбільш точним і повним визначенням є термін “продаж”.

Продаж – це рух готової продукції (товарів, робіт, послуг) від підприємств-виробників (посередників) до споживачів цих благ, що супроводжується рухом грошових коштів від споживача до постачальника. В результаті цього руху виникає задоволення потреб обох сторін – продавців і споживачів: продавці задовольняють свою потребу у отриманні прибутку, а споживачі особисті – фізіологічні, культурні, духовні потреби. В результаті цього, господарюючі суб’єкти взаємодіють з фізичними та юридичними особами, резидентами та нерезидентами. Ці взаємовідносини юридично закріплюються різного роду угодами, що йменуються у цивільному праві договорами. Процес продаж є завершальною стадією кругообороту капіталу.

Рахунок 70 “Доходи від реалізації” призначено для узагальнення інформації про доходи від реалізації готової продукції, товарів, робіт і послуг, доходів від страхової діяльності, про доходи від грального бізнесу, від проведення лотерей, а також про суму знижок, наданих покупцям, та про інші вирахування з доходу [8].

Рахунок 70 “Доходи від реалізації” кореспондує:

за дебетом з кредитом рахунків:

- 30 “Каса”
- 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”
- 49 “Страхові резерви”
- 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”
- 64 “Розрахунки за податками й платежами”
- 65 “Розрахунки за страхуванням”
- 68 “Розрахунки за іншими операціями”
- 70 “Доходи від реалізації”
- 76 “Страхові платежі”
- 79 “Фінансові результати”

за кредитом з дебетом рахунків:

- 18 “Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи”
- 30 “Каса”
- 31 “Рахунки в банках”
- 33 “Інші кошти”
- 34 “Короткострокові векселі одержані”
- 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”
- 37 “Розрахунки з різними дебіторами”
- 49 “Страхові резерви”
- 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”
- 66 “Розрахунки за виплатами працівникам”
- 67 “Розрахунки з учасниками”
- 68 “Розрахунки за іншими операціями”
- 69 “Доходи майбутніх періодів”

70 “Доходи від реалізації”

76 “Страхові платежі”

79 “Фінансові результати”

Джерело: [8]

Невід’ємною складовою бухгалтерського обліку є контроль.

Контроль – це процес, певні дії, що виконуються уповноваженими особами або органами, основною метою є перевірка дотримання нормативних значень, дотримання вимог законодавства, виявлення і запобігання різного роду порушень, а також забезпечення збереженості майна власників. Контроль є невід’ємною складовою процесу управління, тому важко уявити діяльність будь-якого підприємства без контрольних заходів.

Аналіз літератури дав змогу ідентифікувати завдання контролю та виокремити їх послідовність, що забезпечує ефективність контрольної діяльності (рис. 1).

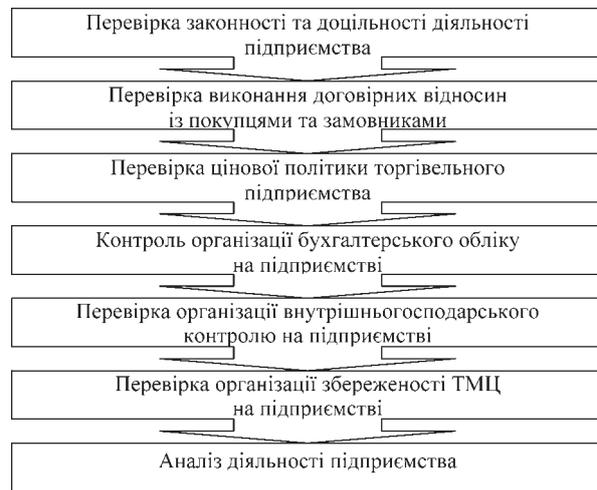

Рис. 1. Завдання контролю процесу продаж

Достовірність та повнота відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов’язаних з продажем готової продукції (товарів, робіт та послуг), в тандемі із контрольними діями забезпечує ефективну діяльність підприємства, унеможливорює або зменшує ймовірність втрати прибутків від помилок та умисних порушень з одного боку в інтересах власника або керівника підприємства, та повноти сплати зборів, податків та платежів з іншого в інтересах держави. Поряд з тим наступний контроль результатів продаж є підставою для прийняття рішення щодо подальшої діяльності підприємства – розширення діяльності, незмінність або зменшення обсягів виробництва. Це забезпечує еластичність підприємства залежно від змін кон’юнктури ринку, що забезпечить його конкурентоспроможність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калькутин В.А. Ревизия и контроль хозяйственной деятельности промышленных предприятий. / В.А. Калькутин, В.М. Митрофанов – М.: “Госфиниздат”. 1952 – С. 28-80.

2. Митрофанов В.М. Контроль и ревизия хозяйственной деятельности предприятий / В.М. Митрофанов. – М.: Изд-во "Финансы". – 1971. – 280 с.

3. План рахунків бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/plan-rahunkiv.htm>

4. Ревизия и контроль сельскохозяйственных предприятий. / Штейнман М.Я., Бутынец Ф.Ф. Киев, издательское объединение "Вища школа", 1977, 208 с. (на украинском языке)

УДК 338.32:336.662

БОЛУХ А.А.
ЧЕРВІНСЬКА І.
м. Житомир

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

Згідно чинного законодавства (зокрема, П(С)БО) основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Деяко по-іншому трактують визначення "основні засоби" в інших економічних галузях. Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва чи поставки товарів, надання послуг, здачі в оренду іншим особам чи для виконання адміністративних і соціально – культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року.

Підставою для здійснення досліджень, що лягли в основу даної статті є постійний розвиток та вдосконалення методики аналізу ефективності використання основних засобів підприємств, зокрема аналіз руху основних засобів, що в свою чергу є основним джерелом інформації для оцінки виробничого потенціалу підприємства.

Поліпшення використання величезного національного багатства, втіленого в основних виробничих фондах, має першочергове значення, оскільки відбивається на ефективності створення валового внутрішнього продукту країни та підтримує високий рівень конкурентоспроможності, як окремого підприємства на ринку, так і держави в цілому в світовому економічному просторі.

Важливий внесок в дослідження теоретичних та методичних питань в сфері обліку і аналізу основних засобів зробили такі вчені як Ф.Ф. Бутинець, І.В. Бабій, С.О. Тульчинська, А.М. Поддєрьогін, Г.В. Савицкая, К.Ф. Снитко, В.В. Сушкевич, Н.А. Русак та інші.

Важливе місце в обліку основних засобів займає контроль забезпеченості підприємств основними засобами, оскільки відхилення від оптимального рівня як в одну, так і в іншу сторони спричинює зниження ефективності виробництва. Причому негативний вплив таких відхилень проявляється через зниження ефективності використання основних засобів.

Головною ознакою підвищення рівня ефективного використання основних засобів підприємства є зростання обсягу виробництва продукції.

Для поліпшення використання основних виробничих засобів здійснюється встановлення оптимального співвідношення між основними й оборотними засобами з урахуванням виробничого напрямку підприємств, ступеня розвитку головної галузі і досягнутого ними рівня фондооснащеності основними виробничими засобами.

Рівень використання техніки багато в чому залежить і від людського фактору, тому необхідно поглиблювати спеціалізацію і комбінувати виробництво, впроваджувати прогресивні форми організації й оплати праці, підвищувати кваліфікацію кадрів та їх відповідальність за раціональне використання закріпленої за ними техніки.

Виявити резерви підвищення ефективності використання основних засобів можна лише через оперативний економічний аналіз, який перш за все передбачає визначення показника фондовіддачі та основних напрямків його підвищення.

Таким чином, ріст ефективності використання основних виробничих засобів дуже тісно пов'язаний з використанням земельних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів і можливий лише при досягненні оптимальних пропорцій між ними. Тому важливо перш за все намагатися встановити пропорційність у складі ресурсів досліджуваного підприємства.

Створення ринкового економічного механізму країни, спроможного забезпечити постійну заінтересованість усіх ланок управління виробництвом у здійсненні найбільш ефективних відтворювальних процесів та сприйнятті науково-технічних та організаційних новацій (нововведень). Процес відтворення основних засобів в сучасних умовах господарювання повинен здійснюватися на основі поетапного їх відновлення відповідно до встановленої пріоритетності серед об'єктів, які потребують першочергового відновлення, та підвищення інтенсивності проведення ремонтних заходів для іншої частини засобів праці. Функціонування механізму управління відтворенням за схемою, яка запропонована, дозволяє послідовно й раціонально вирішувати завдання підвищення технічного рівня підприємства.

Такий підхід дозволяє підвищити об'єктивність фінансово-економічних показників проектів відновлення та створює передумови для прийняття обґрунтованих рішень щодо вибору форм відтворення основних засобів.

Для більш ефективного використання основних коштів підприємство може прийняти наступні заходи: введення в дію не встановленого обладнання, скорочення цілодобових простоїв, підвищення коефіцієнту змінності, більш інтенсивне використання обладнання, впровадження заходів НТП, підвищення кваліфікації робочого персоналу та ін.

Тому важливе значення в дослідженні ефективності використання основних засобів відіграє оцінювання їх сучасного стану, забезпечення адекватної класифікації, виходячи із сучасних умов господарювання та проведення об'єктивного аналізу. Такий підхід дасть змогу зсередини ознайомитися з усіма проблемами, що заважають успішному розвитку, і вжити відповідних заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності підприємства.

Для підвищення ефективності використання основних засобів варто здійснити ряд наступних заходів:

1. Удосконалити методику обліку надходження основних засобів у системі аналітичних рахунків, що дозволить спростити систему бухгалтерських записів та підвищити оперативність та точність бухгалтерського обліку.

2. Розробити бухгалтерську модель економічного механізму амортизації, що сприятиме вирішенню проблем фінансового, внутрішньогосподарського обліку та аналізу амортизаційних процесів та їх податкового аспекту, оптимізувати процес нарахування амортизації, переглянути облікову політику щодо нарахування та обліку амортизації.

3. Удосконалити методику обліку та аналізу витрат на ремонт основних засобів, що дозволить оптимізувати витрати, більш ефективного використання грошових коштів.

4. Розробити моделі залежності експлуатаційних витрат від віку устаткування, яка дозволить визначити доцільність проведення ремонту основних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабяк Н.Д. Амортизаційна політика підприємства на сучасному етапі реформування економіки України / Н.Д. Бабяк // Теорія і практика перебудови економіки: матеріали ІІ Всеукр. НПК. – Черкаси: Вид-во ЧДТУ. – 2006. – С. 61–64.
2. Войтенко Т. Все про облік основних засобів (фондів) / Т. Войтенко, О. Піроженко, О. Маханько та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор. – 2008. – 440 с.
3. Гура Н.О. Економічний зміст амортизації основних засобів та проблеми її нарахування / Н.О. Гура // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3(53). – С. 73–74.
5. Домбровська Н.Р. До питання нарахування амортизації основних засобів / Н.Р. Домбровська // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 4. – С. 45–48.
6. Івануса Н.І. Організація обліку ремонтів і модернізації необоротних матеріальних активів / Н.І. Івануса // Наука й економіка. – 2008. – № 4 (12). – С. 89–93.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби": наказ МФУ від 27.04.2000 // Бухгалтерія. – 2005. – 18 липня. – № 29 (652). – С. 43–48.

УДК 006.058:658.133.612.7

ВАСИЛЬЧЕНКО Д.

Наук. керівник: АКЧУРИНА Ю.М. к.е.н.

м. Запоріжжя

СВІТОВІ СТАНДАРТИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ І ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Рушійною силою ефективною діяльності виробничого підприємства у ринковому середовищі є комерційний розрахунок як сучасний економічний метод господарювання. Серед основних засад комерційного розрахунку чільне місце займає максимальна відповідальність власників і персоналу управління за будь-яку негативну стадію фінансової стійкості підприємства: стаціонарно нестійкий стан, депресія, банкрутство. Постійний моніторинг фінансового стану підприємства – дієвий інструмент профілактики його негативних тенденцій. Виходячи із зарубіжного досвіду та досліджень вітчизняних науковців, можна стверджувати, що провідна роль тут належить операційному аудиту, який розвивається в Україні на теренах трансформаційної економіки Основним завданням управління підприємств в умовах сучасної кризової ситуації стоїть завдання відновлення та зміцнення рівня фінансової стійкості, що визначається на основі якісного аналізу показників його діяльності.

Сьогодні, на жаль, більшість підприємств не можна характеризувати як стабільними та такими, що мають стійкий фінансовий стан. Саме в такий час особливо гостро постає питання аналізу та дослідження фінансового стану підприємства, пошуку нових підходів до цієї проблеми. Фінансовий стан підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Отже, фінансовий стан можна характеризувати з позиції його ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, рентабельності, прибутковості, ділової активності та оборотності.

Платоспроможність підприємства виступає як зовнішній прояв фінансової стійкості, сутністю якої є забезпеченість оборотних активів довгостроковими джерелами формування. Велика чи менша поточна платоспроможність (чи неплатоспроможність) обумовлена більшим чи меншим ступенем забезпеченості (чи незабезпеченості) оборотних активів довгостроковими джерелами.

Базовою характеристикою сталого розвитку підприємства є його фінансова стабільність. Простежується негативна тенденція щодо рівня фінансової стабільності вітчизняних промислових підприємств, наочним показником якої виступає поточна лік-

відність. Недостатність вільних обігових коштів призводить до неможливості розширення обсягів діяльності вітчизняних підприємств. Одним з напрямків вирішення даної проблеми є пошук шляхів оптимізації управління грошовими потоками підприємства, що на пряму залежить від управління його оборотними активами.

Для вирішення проблеми ліквідності в економічно розвинених країнах існує інший підхід до визначення ключових показників діяльності, що свідчить про відмову від орієнтації на отриманий фінансовий результат.

Ліквідність підприємства в ринковій економіці є першочерговою умовою існування підприємства як суспільно-економічного інституту. Переважна більшість вітчизняних підприємств мають проблеми з низьким рівнем ліквідності і платоспроможності.

З метою переходу до світових стандартів ведення бізнесу, на підприємствах України доцільно запровадити контролінг грошових потоків. Стратегічний контролінг грошових потоків направлений на забезпечення фінансової рівноваги і формування стабільних внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування підприємства в довгостроковій перспективі. Оперативний контролінг грошових потоків направлений на збалансування додатних і від'ємних потоків грошових потоків з метою забезпечення поточної платоспроможності підприємства, під якою вважаємо за доцільне розуміти додатне значення чистого грошового потоку, оцінка якого здійснюється за допомогою звіту про рух грошових коштів.

Отже, для українських підприємств запровадження системи контролінгу грошових потоків є стратегічним завданням їх виживання на ринку. Концептуальним вирішенням цього завдання є впровадження разом з контролінгом на підприємстві системи збалансованих показників для всебічного контролю показників діяльності, в тому числі і фінансового розвитку. Такий підхід дасть змогу врахувати причинно-наслідкові зв'язки явищ господарської діяльності, які мають прямий чи опосередкований вплив на платоспроможність підприємства.

УДК 336.713

ГАЙДУК О.

Наук. керівник: ВОЛИК Н., к.е.н.

м. Запоріжжя

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМ ПОРТФЕЛЕМ АКТИВІВ

Прийняття рішень щодо формування та управління банківським портфелем активів має відбуватися за

результатами аналізу співвідношення дохідності й рівня ризиковості. У наукових працях і практиці банківської діяльності цьому підходу не приділяється належної уваги.

На основі вивчення та систематизації поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців на трактування понять: "банківський портфель", "банківський портфель активів", "формування банківського портфеля активів", "оцінка банківського портфеля активів" й "управління банківським портфелем активів" здійснено їх розмежування, уточнено економічний зміст та подано визначення, що сприяє удосконаленню понятійно-термінологічного апарату досліджень. Так, сформульовано авторське визначення портфеля банківських активів як конкретної множини груп активів банку, сформованих за їх економічним призначенням, з набором зв'язків між ними та їх властивостями, які функціонують як єдине ціле і спрямовані на досягнення мети діяльності конкретної банківської установи.

З'ясування економічної сутності банківського ризику дозволило виділити його істотні ознаки: невпевненість, альтернативність, вірогідність, масштабність і суперечливість. Зазначимо, що в умовах невизначеності активність банку доцільно виражати через поняття "поведінка", а не "діяльність", оскільки в рамках кредитної діяльності банк відносно ризику веде себе по-різному.

Виходячи із основних характеристик ризику та ключової ролі банківських менеджерів в позиціонуванні операцій і поведінки банку в ситуації ризику, а також ґрунтуючись на поставлених задачах дослідження, автор пропонує визначати банківський ризик наступним чином: банківський ризик – це можливість прийняття раціонального чи нераціонального управлінського рішення, в рамках якого можна дати вірогідну кількісну і/або якісну оцінку дії факторів і як наслідок, отримати один з трьох економічних результатів: позитивний (прибуток), нульовий або негативний (збиток).

Нами запропоновано нову класифікацію банківських портфелів активів за критерієм співвідношення дохідності та ризиковості, згідно з якою портфель активів банку може бути охарактеризований як:

1) "зірковий" – дохідність портфеля та рентабельність активів вищі за середні значення найближчих конкурентів, ризику досить високі, але контролювані;

2) "прибутково зорієнтований" – використання активів високорентабельне відносно великих обсягів залучених ресурсів банком, що дає можливість максимізувати прибутки і передбачає свідоме прийняття ризику. Основне завдання при управлінні таким портфелем активів – недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, який загрожує самому існуванню банку і може призвести до банкрутства;

3) "капіталізований" – дохідність портфеля та рентабельність активів невисока за високої достатності капіталу. Банківські ризики виявлено, оцінено та вибрано методи їх зниження чи уникнення, що дає можливість банку дотримуватися постійного рівня ризику або знижувати його.

4) "депресивний" – дохідність та надійність активів нижчі за середні значення найближчих конкурентів та вимоги регулюючих органів. Мінімальна прибутковість використання великих обсягів залучених банком ресурсів. Внутрішні банківські ризики складно точно оцінити, вони мають тенденцію до підвищення.

Принцип прийняття рішення за співвідношенням доходів та ризиків є домінуючим на всіх стадіях формування та управління банківським портфелем активів.

Мета управління банківським портфелем активів визначається в контексті загальної стратегічної мети управління банком, якою в сучасній фінансовій теорії та практиці визнано зростання ринкової вартості установи.

Отже, метою управління банківським портфелем активів є максимізація ринкової вартості банку. Досягнення цієї мети можливе за двох варіантів управління портфелем: 1) максимізація дохідності портфеля за допустимого рівня ризиків; 2) мінімізація портфельних ризиків за умови отримання прийнятної для власників банку рівня дохідності. Виходячи з цього, всі складові банківського портфеля активів мають формуватися з огляду на співвідношення дохідності та ризиковості.

УДК 339.722(477)

ГОРОДЕЦЬКА М.О., к.е.н.
м. Ніжин

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ОБСЯГУ МІЖНАРОДНИХ РЕЗЕРВІВ ДЕРЖАВИ: ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

В економічній літературі існує велика кількість критеріїв визначення необхідного розміру золотовалютних резервів держави.

Критерій покриття імпорту (1970-ті рр.) характеризується тим, що резерви вважаються оптимальними, якщо вони покривають три місяці імпорту.

Критерій Я. Редді (1997 р., Індія) свідчить про те, що міжнародні резерви є оптимальними в тому разі, коли вони покривають мінімально допустимий імпорт та платежі в рахунок обслуговування зовнішнього боргу.

Критерій П. Гвідотті й А. Грінспена (1999–2000 рр.) передбачає, що оптимальність резервів визначається

можливістю держави обходитися без зовнішніх запозичень упродовж одного року. Золотовалютні резерви вважаються оптимальними, якщо покриватимуть усі платежі за короткостроковими зовнішніми запозиченнями. Якщо відношення міжнародних резервів до короткострокового боргу менше за 1, то уряд та резиденти країни, ймовірно, порушуватимуть графік зовнішньоборгових виплат на ринку капіталів.

Критерій О. де Б'юфорта Війнхольда та Е. Кептейна (2001 р.) визначає, що резерви будуть оптимальними, якщо покриватимуть не лише короткостроковий зовнішній борг, але й частку грошової бази, яка визначається режимом валютного курсу. Задля підтримання фіксованого або змішаного режиму валютного курсоутворення резерви мають бути достатніми для покриття 30% агрегату М2.

При проведенні валютних інтервенцій резерви повинні бути достатніми для попередження різкої волатильності національної валюти. Якщо відношення валютних резервів до грошової бази наближене до 100%, то існує низька ймовірність дестабілізації валютного курсу. Однак, якщо це співвідношення нижче за 60%, то рівень девальвації грошової одиниці держави може становити 45%.

Критерій втрати від кризи та втрати від володіння (2003 р., Колумбія) передбачає, що оптимальним буде той обсяг золотовалютних резервів, який становить позитивну різницю між величиною, що розраховується як ймовірність кризи, помноженою на величину втрат від кризи, і величиною, що розраховується як добуток величини резервів на коефіцієнт альтернативних витрат від володіння резервами й на різницю між одиницею та ймовірністю настання кризи.

Нова метрика МВФ: у 2011 р. фонд опублікував глибоке дослідження кількох своїх департаментів про те, який усе ж таки рівень національних резервів слід вважати адекватним. Аналітики МВФ дійшли висновку, що для країн із перехідною економікою слід застосовувати комбіновану формулу, яка передбачає врахування 30% короткострокового зовнішнього боргу, 15% інших боргових зобов'язань, 10% грошового агрегату М2 і 10% експорту. Утім, ця формула припускає, що країна використовує режим фіксованого обмінного курсу. Для країн зі змінним курсом формула дещо інша – 30% короткострокового зовнішнього боргу, 10% інших зовнішніх боргових зобов'язань, 5% грошового агрегату М2 і 5% експорту.

Виходячи з ситуації, яка склалася в Україні з обсягами золотовалютних резервів на початок 2014 р. і з тієї обставини, що НБУ із середини лютого фактично дотримується режиму змінного курсу, прийнятний рівень міжнародних резервів НБУ дорівнює 24,66 млрд. дол., що на 9,198 млрд. дол. перевищує їхній офіційний розмір на кінець лютого 2014 р. Щодо достатнього рівня міжнародних резервів України за умови використання нею режиму фіксованого обмінного курсу, то він становить 37,195 млрд. дол. [1]

Визначення потреб України в зовнішньому фінансуванні з метою наповнення золотовалютних резервів держави є надзвичайно важливим питанням, адже основна функція міжнародних резервів будь-якої держави – недопущення в короткостроковій перспективі руйнівних наслідків впливу на економіку зовнішніх і внутрішніх потрясінь. Резерви центрального банку виконують роль своєрідного буфера для нейтралізації дії зовнішніх шоків, що впливають як на рахунок поточних операцій, так і на фінансовий рахунок платіжного балансу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрій Блінов. Скільки треба позичити? // Дзеркало тижня. – 2014. – № 10.

УДК 338.246.027

ГРАЩЕНКО І.С., к.е.н.,
м. Київ

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Ключовими моментами в розумінні інвестиційного потенціалу є необхідність розглядати його в контексті діалектичного протиріччя між "здатністю" і "можливістю". Під здатністю розуміється свого роду, розмір реального показника корисної дії, іншими словами той рівень, якого реально може досягти підприємство. І можливість – це коефіцієнт корисної дії прийнятий за абсолют, тобто якийсь рівень, який прагне досягти підприємство з метою зростання економічної ефективності.

Інвестиційний потенціал це сукупність усіх наявних об'єктивних показників і передумов для здійснення інвестицій. Такі передумови залежать від наявності потенційних об'єктів для інвестування, різноманітності цих сфер інвестування, а також їх економічної зрілості і їх економічного здоров'я.

Інвестиційний потенціал підприємства базується на реалізації та здійсненні тих цілей, які закладені в інвестиційній політиці підприємства, що характеризують напрямки та динаміку розвитку його інвестиційної діяльності. З цього випливає, що інвестиційний потенціал підприємства безпосередньо пов'язаний зі стратегією його розвитку.

В свою чергу, інвестиційний потенціал господарюючого суб'єкта складається під впливом двох основних груп факторів:

- фактори, що зумовлюють накопичення інвестиційних ресурсів підприємства;
- фактори, що впливають на формування інвестиційних потреб підприємства.

Інвестиційний потенціал це здебільшого кількісна характеристика, що відображає економічні показни-

ки. Для повноцінного аналізу інвестиційного потенціалу підприємства слідують враховувати наступні фактори:

- наявність інтелектуальних ресурсів або інтелектуального капіталу, виражених в інвестиційних проектах;
- здатність підприємства залучати інвестиції. Наявність необхідних джерел інвестицій.
- здатність підприємства отримувати вигоду зі своїх проектів, шляхом перетворення їх у збільшення власної капіталізації або іншими словами в підвищення ринкової вартості самого підприємства.

Також інвестиційний потенціал підприємства безпосередньо залежить від ступеня можливості підприємства перетворити власні людські і виробничі ресурси в інвестиційний капітал. Сприятливо позначається на інвестиційному потенціалі підприємства можливість створення їм додаткових, спільних і дочірніх компаній, зростання його фінансових потоків і грошового капіталу. Все це досягається завдяки здатності підприємства здійснювати інвестиції у власний розвиток, розширення і модернізацію. Також це безпосередньо впливає на розвиток і розширення його інвестиційної діяльності.

Не варто забувати, що інвестиційний потенціал підприємства залежить не тільки від його виробничих потужностей і обсягів вироблення, але і від можливості залучати інвестиції з боку [1].

Слід зазначити, що в даний час підприємства приділяють недостатньо уваги питанню визначення пріоритетних сфер інвестування, збереження інвестицій та розрахунку інвестиційних потреб по них.

Водночас, у сучасних умовах господарювання об'єктивний розрахунок інвестиційних потреб підприємства є, на наш погляд, необхідною умовою початку підготовки та реалізації будь-якого інвестиційного проекту.

Виходячи з вище зазначеного, інвестиційний потенціал являє собою єдність трьох складових:

- здатність і можливість використовувати власні інвестиційні ресурси;
- здатність і можливість залучати інвестиційні ресурси;
- здатність і можливість здійснити інвестиції з точки зору стану зовнішнього середовища.

Інвестиційний потенціал підприємства формується під дією різних взаємопов'язаних і взаємообумовлених факторів.

Дивлячись на різноманіття і неоднозначний характер дії, фактори доцільно розділяти на дві групи: локальні і нелокальні.

Локальна група показників характеризує ресурсне забезпечення кожного фактора інвестиційного потенціалу. Система показників оцінки інвестиційного потенціалу підприємства заснована на використанні економічних показників і направлена на дослідження і

аналіз інвестиційних ресурсів підприємства, включаючи виробничі, фінансові, трудові і інформаційні.

Нелокальні фактори надають якісний вплив на інвестиційний потенціал підприємства, враховують вплив системи взаємин людей, які будуть задіяні в реалізації проекту. Ця група факторів визначає здатність підприємства до розвитку і здійсненню інвестиційних проектів.

Такий поділ факторів доцільним навіть тоді коли підприємство розглядається бізнес-процес.

Бізнес-процес визначається технологією, яка розуміється в загальному вигляді, як спосіб перетворення тобто сукупність "входу", "перетворення" і "виходу" і її матеріально-речовими носіями.

Інвестиційний потенціал підприємства – це здатність і можливість підприємства до розвитку шляхом ефективного здійснення інвестиційних проектів на базі наявних локальних (фінансових, матеріальних, трудових і інформаційних) і нелокальних (енергоінформаційних) ресурсів підприємства.

Також необхідно відмітити розрахунок інвестиційного потенціалу підприємства, виходячи з категорії вартості цілісного майнового комплексу, що дозволить з'єднати максимізацію прибутку підприємства та показники норми прибутковості на капітал при обліку та інших обмежень виробничого та фінансового характеру.

Оцінка вартості підприємства може здійснюватися на основі різних підходів з позиції інтересів суб'єкта оцінки. Щоб оцінити вартість підприємства з метою визначення його інвестиційної привабливості, необхідно побудувати всі розрахунки з позиції інтересів власників акцій, які не мають інших інтересів у діяльності підприємства, крім отримання дивідендів. Існують і інші цілі економічного оцінювання підприємства як бізнесу. Економічне зростання підприємства робить його привабливим з точки зору інвестицій. Розмір реінвестованого прибутку підприємства характеризує його можливість економічного зростання в перспективі. Коефіцієнт капіталізації характеризує співвідношення "прибуток/вартість" і використовується для визначення вартості капіталу, якщо відома очікуваний прибуток.

Капіталізація – це визначення вартості об'єкта оцінки на основі очікуваного доходу від його використання. Капіталізація може здійснюватися з використанням ставки капіталізації (пряма капіталізація) або ставки дисконтування (непряма капіталізація) [2].

Інвестор вирішує питання про покупку підприємства на ринку. Потрібно оцінити потенційні можливості даного підприємства приносити прибуток з урахуванням структури вкладеного інвестиційного капіталу. Максимізація поточної ринкової вартості підприємства виконується за умов невід'ємної величини чистої приведеної вартості проекту і прийнятно-го рівня фінансового ризику на підставі коефіцієнта співвідношення позикового і власного капіталу.

Запропонований підхід можна використовувати для оцінки інвестиційного потенціалу діючого підприємства при здійсненні його власної інвестиційної політики. Для забезпечення зростання ринкової вартості підприємства слід враховувати структуру інвестиційного капіталу підприємства при його участі в тих чи інших інвестиційних проектах, що може бути об'єктом подальшого дослідження.

На наш погляд, в даний час підприємства мають наступні реальні шляхи залучення коштів інвесторів з боку:

- залучення грошових коштів інвесторів на умовах часткового фінансування з подальшим закріпленням частки прибутку за інвестором після реалізації інвестиційного проекту;
- заставу частини статутного капіталу у вигляді акцій, що мають право голосу, в забезпечення повернення позикових (залучених) коштів;
- додаткова емісія акцій, облігацій під конкретний інвестиційний проект.

Підводячи підсумки необхідно вказати, що доцільно вимірювати інвестиційний потенціал користуючись оцінкою локальних та нелокальних ресурсів та величиною ринкової вартості підприємства в заданих умовах виробництва і фінансування інвестицій при оптимальній структурі джерел фінансування капіталу підприємства. Запропоноване визначення інвестиційного потенціалу ув'язує максимізацію прибутку підприємства з оптимальною структурою капіталу в даних умовах і може характеризуватися поняттям інвестиційної вартості підприємства, яка визначається нормативними документами [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investicii-v.ru>.
2. Закон України Але 2658-III від 12.07.2001 "Про оцінку майна і майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні". Редакція діє від 27.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ligazakon.ua

УДК 368.914(477)

ЗАХАРЧУК С.С.

КУЛІШ Ю.С.

м. Житомир

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Питання пенсійного забезпечення в Україні, де особи пенсійного віку складають майже третину населення, є питанням особливої важливості. Сьогодні в умовах зростаючого демографічного навантаження та фінансового дисбалансу Пенсійного фонду, основ-

ним напрямом оптимізації пенсійного страхування залишається побудова повноцінної трирівневої пенсійної системи. Адже реалізація можливостей такої системи щодо розподілу ризиків та підвищення рівня соціального захисту пенсіонерів є чи не головним завданням в сучасних умовах.

Проблемам і перспективам розвитку пенсійного страхування в Україні присвячені наукові праці Б.О. Зайчука, В.С. Никитенко, В.І. Семендяєва та інших. У них автори досліджують сьогоденні проблеми функціонування пенсійного забезпечення та перспективи функціонування пенсійного страхування в країні.

Проте, враховуючи міжнародні тенденції розвитку пенсійного страхування та намагання України стати повноправним членом європейської спільноти, необхідно приділити більше уваги вивченню результатів проведення реформи у сфері пенсійного забезпечення в Україні.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності реформування пенсійної системи України, поглиблення і доповнення теоретичних та методичних положень, пов'язаних з удосконаленням системи пенсійного страхування.

Новий етап реформування, а саме – пенсійна реформа 2011 року, в Україні стала однією з найбільш резонансних подій. Фактично вона є спробою скоротити дефіцит Пенсійного фонду за рахунок збільшення віку виходу на пенсію для українських жінок з перспективою такого ж рішення і стосовно чоловіків. Головна ж мета пенсійної реформи – забезпечення гідного рівня життя особам похилого віку, ґрунтуючись на принципі відновлення соціальної справедливості для нинішніх пенсіонерів, запровадження стимулюючих механізмів створення пенсійних заощаджень для майбутніх пенсіонерів, поки залишаються не досягнутими.

Так, 1 жовтня 2011 р. був зроблений перший крок з реформування пенсійної системи – набрав чинності Закон України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи", а це означає, що пенсії українцям нараховуються за дещо зміненими правилами. Назвемо найбільш характерні з них. Отже, Закон України передбачає:

- встановлення максимального розміру пенсії на рівні 10 прожиткових мінімумів для непрацездатних громадян (з 1 жовтня 2011 р. – 7840 грн.);
- обмеження пенсії максимальним розміром не поширюватиметься на раніше призначені пенсії;
- поступове, протягом 10 років – по півроку за рік, підвищення пенсійного віку для жінок до 60 років;
- підвищення мінімального страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком, від 5 до 15 років;
- збільшення страхового стажу, необхідного для призначення мінімальної пенсії за віком та для

підвищення пенсії за понаднормовий стаж для нових пенсіонерів: жінкам – із 20 до 30 років, чоловікам – із 25 до 35 років;

- призначення пенсії особам, звільненим у зв'язку зі скороченням штатів, за наявності страхового стажу 30 років у жінок та 35 років у чоловіків;
- виплату одноразової допомоги в розмірі 10 призначених пенсій при виході на пенсію працівникам бюджетної сфери (освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту);
- зміну максимальної величини бази нарахування єдиного внеску з 15 до 17 мінімальних заробітних плат (з 1 жовтня – 16 745 грн.).

Відбулися зміни й у порядку призначення та перерахунку пенсій, а саме:

1. Для призначення пенсії враховується середня заробітна плата по Україні за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії, а для перерахунку пенсії – середня заробітна плата, з якої призначено (перераховано) пенсію.

2. Із заробітку для обчислення пенсії надано можливість виключати періоди догляду за дитиною до трьох років, за інвалідом І групи, престарілим або дитиною-інвалідом, періоди строкової військової служби.

3. Працюючим пенсіонерам перерахунку пенсії у зв'язку з підвищенням розміру прожиткового мінімуму будуть здійснюватись тільки після звільнення з роботи.

4. Пенсії за вислугу років будуть перераховуватись з урахуванням відпрацьованого страхового стажу після досягнення пенсійного віку.

5. Особам, які звільнені за скороченням штатів та яким призначена пенсія за віком за 1,5 року до досягнення ними пенсійного віку, виплата призначеної пенсії в разі їх працевлаштування припиняється [7].

Зазнали змін і спеціальні пенсії, серед них:

- зменшення розміру пенсії з 90% до 80% від заробітної плати для "спеціальних" пенсій (держслужбовці, науковці, депутати, судді, прокурори, журналісти, митники, дипломати, помічники народних депутатів, працівники Кабінету Міністрів, Нацбанку, органів місцевого самоврядування та судової експертизи);
- призначення дострокових пенсій народним депутатам, у разі закінчення їх депутатських повноважень, не за два роки до досягнення пенсійного віку, а за півтора, як термін, який застосовується для інших категорій пенсіонерів;
- підвищення пенсійного віку для чоловіків, що працюють на державній службі, – до 62 років, починаючи з 2013 р., поступово, по півроку за рік;
- підвищення граничного віку перебування на державній та дипломатичній службі або на службі в органах місцевого самоврядування

до 60 років для жінок та 62 років для чоловіків та ліквідація інституту продовження перебування на службі. Чоловіки, перебування на службі яким продовжено до набрання чинності Законом України більше ніж до 62 років, залишаються на службі до закінчення такого продовження;

- у період роботи пенсіонери, які отримують "спеціальні" пенсії, отримуватимуть пенсію на загальних підставах [1].

Такі нововведення сприймаються українцями вкрай негативно та можуть мати складні наслідки для нашої держави. Одним з найбільш важливих питань реформи є підвищення віку виходу на пенсію.

Необхідно відмітити, що Україна відстає від країн пострадянського простору з проведення пенсійних реформ і створення адекватної до ринкових умов системи соціального захисту громадян, які втратили працездатність.

Основними факторами незадовільного функціонування української пенсійної системи є:

1) складна демографічна ситуація та негативні тенденції її розвитку;

2) макроекономічний стан держави;

3) високий рівень "тінізації економіки";

4) значна "тінізація" виплат працівникам;

5) високий рівень трудової міграції;

6) недостатня поінформованість населення щодо проведення пенсійного реформування.

Вагомість першого фактора очевидна: упродовж 2010–2050 рр. кількість пенсіонерів в Україні збільшиться на 0,9 млн. осіб (майже весь цей приріст буде забезпечено збільшенням кількості пенсіонерів за віком) і досягне 14,6 млн. осіб. Тобто кількість пенсіонерів буде на чверть більшою, ніж кількість платників пенсійних внесків. Разом з тим, негативний екологічний стан довкілля та вплив різноманітних шкідливих чинників, сприяє до скорочення у населення робочих якостей, погіршує їх стан здоров'я і врешті приводить до передчасної смерті. Звідси – і невтішний демографічний прогноз. Результати досліджень міжнародних фінансових організацій свідчать, що темпи скорочення населення України є найвищими в Європі. У зв'язку з низькою народжуваністю швидко змінюється віковий склад населення – зростає частка людей середнього та похилого віку. Протягом останніх років населення України скоротилося на 12% – з 52 млн. осіб до 46,2 млн. осіб [5]. За прогнозом Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України в 2050 році в Україні буде 36 млн. населення. В той же час ООН називає ще більш песимістичну цифру – 26 млн. [7].

Макроекономічний стан держави – не менш важливий фактор, який впливає на стан пенсійної системи. Низькі показники функціонування державного механізму та жорсткість сучасної економічної системи не дозволяють забезпечувати належним чином високий рівень життя населення. Згідно останнього

соціологічного дослідження, яке проводив Центр Разумкова у грудні 2011 року, найчастіше громадяни України (87,4% респондентів) вказують на різке погіршення у минулому році саме ситуації стосовно цін і тарифів. За оцінками різних експертів, реальний показник інфляції в Україні в минулому році складав біля 12-15% [7]. Тобто, темпи росту заробітних плат, пенсій та соціальних допомог у 2011 році були меншими, ніж реальне зростання цін на основні видів продовольства, промислових товарів, житлово-комунальних послуг. Отже, рівень життя наших громадян у минулому році жодним чином не покращився.

Проблема наявності тіньового сектора є надзвичайно актуальною для української економіки, адже через ухилення від сплати податків з'являється надзвичайно великий дефіцит коштів у державному бюджеті, що призводить до урізання соціальних програм, зменшення видатків на потреби суспільства. Відповідно до розрахунків Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, обсяг тіньової економіки в Україні останні 5 років знаходиться у діапазоні від 28% до 39% ВВП [3, 2]. Відповідно до розрахунків австрійського економіста Ф. Шнайдера, рівень тіньової економіки в Україні складає 52,8% від офіційного ВВП [6]. За таких умов важелі регулювання економіки втрачають дієвість, що загрожує результативності реалізації не лише пенсійної, а й всіх соціально-економічних програм та реформ.

Ще одним важливим фактором є значна "тінізація" виплат працівникам. Вона полягає в тому, що роботодавці, виплачуючи заробітну плату, приховують її від оподаткування і не сплачують внесків до фондів соціального страхування. Це пов'язано, насамперед, із великим "соціальним навантаженням" на трудові виплати. Роботодавцям не вигідно виплачувати заробітну плату легально, оскільки вони несуть значні додаткові витрати, пов'язані з соціальним страхуванням своїх працівників, а працівникам, зважаючи на низький рівень заробітних плат, вигідніше отримувати вищу заробітну плату нелегально, ніж набагато нижчу, але легальну. Тому виплата працівникам зарплат нелегально, без оподаткування і перерахування внесків до фондів соціального страхування, є надзвичайно поширеною практикою в Україні [4].

Трудова міграція є однією з ключових проблем України. Згідно із результатами загальнонаціонального соціологічного моніторингу, що забезпечується Інститутом соціології НАН України в межах проекту "Україна на порозі XXI століття", досвіду тимчасової трудової міграції за кордон набули члени 16,4% українських сімей. На основі досліджень, здійснених центрами зайнятості низки областей за дорученням Міністерства праці та соціальної політики України, було зроблено висновок, що загальні обсяги трудової міграції в Україні сягають близько 3–3,5 млн. осіб. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), кількість українських трудових

мігрантів становить майже 4,8 млн. чоловік [8]. Якщо врахувати, що за різними оцінками трудовими мігрантами є від 4 до 7 млн. громадян України, то це складає, відповідно, від 8,6% до 15,1% від численності всього населення, або від 19,5% до 34,1% економічно активного населення працездатного віку. Отже, можна говорити про міграцію з України третини активного населення працездатного віку.

Тому, у світлі реформування пенсійної системи необхідною є низка заходів для удосконалення та спрощення механізму функціонування та забезпечення зрозумілості пенсійної системи для громадян та роботодавців.

Наразі, окрім демографічних факторів, які викликають кризовий стан солідарної пенсійної системи в Україні, існують також економічні фактори, які сильніше за все виявляються під час фінансово-економічних криз. Незважаючи на досить значні внески до Пенсійного фонду, коштів не вистачає. У Державному бюджеті на 2013 рік дефіцит бюджету ПФ (разом із державними дотаціями) передбачено на рівні майже 58 млрд. грн. Тому вкрай важливою є насамперед стабілізація фінансового стану Пенсійного фонду України і впровадження другого рівня пенсійної системи. Це дозволить диверсифікувати джерела отримання доходів при досягненні пенсійного віку, послабити в подальшому вплив демографічного фактора на стан солідарної пенсійної системи. Разом з тим варто враховувати, що запровадження обов'язкової накопичувальної системи – витратний захід, і він залишатиметься таким досить тривалий період. Джерелом перекриття недонадходження коштів унаслідок того, що частина їх акумулюватиметься вже на індивідуальних рахунках у людей, знову ж може бути державний бюджет, який, скоріше за все, не потягне таких видачків. Крім того, накопичувальні елементи системи вразливі до фінансових та економічних криз, їх варто вводити лише на фоні зростання ринку.

Важливою умовою запровадження другого рівня пенсійної системи є збалансованість бюджету Пенсійного фонду України, тому багато уваги необхідно приділили параметричним змінам першого рівня. Важливо визначити фінансові інструменти, необхідні для діяльності недержавних пенсійних фондів, що обслуговуватимуть другий рівень, зокрема коротко- і середньострокові, а також можливості й терміни орієнтації переважно на державні цінні папери. Беручи до уваги недостатню розвиненість в Україні третього рівня пенсійної системи, необхідно встановити доволі жорсткі вимоги до всіх гравців другого рівня та створити відповідні гарантійні механізми [10].

Фахівці зазначають, що існують також інші можливості оздоровлення української пенсійної системи: обмежити пільгові внески, оподатковувати розмір спеціальних пенсій, обмежити більш ранній вихід на пенсію. Пропозиції щодо обмеження розміру максимальних пенсій час від часу з'являються в парламенті,

однак до логічного завершення вони не доходять. Деякі експерти вважають, що заходи з обмеження спецпенсій матимуть для оздоровлення української економіки лише опосередкований вплив [9]. У той же час, зокрема, автори Концепції подальшого проведення пенсійної реформи, як вже зазначалося, дотримуються думки про необхідність ліквідувати диспропорції в пенсійному забезпеченні: розмір пенсії для всіх пенсіонерів повинен залежати не від статусу особи, не від закону, за яким їй була призначена пенсія, а від розміру його заробітку та тривалості сплати страхових внесків, тобто важливим є зміцнення страхового принципу пенсійної системи.

Отже, результати аналізу реформування пенсійної системи в сучасних умовах суспільно-економічного розвитку свідчать про необхідність коригування процесів подальшого проведення пенсійної реформи з урахуванням соціально-економічного становища в країні. Вирішення зазначеного питання неможливе без комплексного підходу, коли темпи і параметри пенсійної реформи мають бути узгоджені з темпами економічного розвитку держави, реформами рівня життя і доходів населення, податкової реформи, розвитком фондового ринку тощо.

Отже, здійснення пенсійної реформи, насамперед, потребує державно-управлінського впливу на інституційну сферу (створення та розвиток відповідної нормативно-правової бази й окремих суб'єктів процесу, посилення їх відповідальності тощо); у фінансово-економічній сфері (забезпечення ефективного розвитку економіки, фондового ринку, зменшення "тінізації" економіки тощо); у соціальній сфері (проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента пенсійної системи тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. № 3668-ІУ [Електронний ресурс]: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України від 31.03.2006 №115. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Гнибіденко І.В. Пенсійна реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи / І.В. Гнибіденко // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 4-11.
3. Гузик Т. 2011-й: реалії та перспективи / Т. Гузик // Вісник Пенсійного фонду України. – 2012. – № 1 (115). – С. 14-17.
4. Дудчик В.В. Перевірка правильності складання кошторису бюджетної установи: методика і завдання / В. В. Дудчик, В.В. Фірінстенко // Фінансовий контроль. – 2012. – №1. – С. 58-63.
5. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійні забезпечення у цифрах і фактах, Київ – 2012 // Веб-сайт Пенсійного фонду України www.pfu.gov.ua.
6. Зайчук Б.О. Організаційно-економічний механізм побудови в Україні трирівневої системи пенсійного забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук [Електронний ресурс] / Б.О. Зайчук. – К., 2002. – 17 с.

7. Світовий погляд: що громадськість думає про пенсійну систему // Міжнародний пенсійний вісник Травень – Червень 2010 року, Випуск № 17. – 18. – С. 1-6.

8. Ткаченко Л.Г. Побудова багаторівневої пенсійної системи як напрям національної пенсійної реформи / Л.Г. Ткаченко // Економіка України. – 2012. – №8. – С. 16-22.

9. Хуторян Н.М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія / Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, М.П. Стадник та ін.; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького Нац. акад. наук України. – К.: Вид-во "Ін Юре", 2012. – 538 с.

УДК 658.155

ЗАХАРЧУК С.С.

ПРИЩЕПА А.

м. Житомир

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В час економічних перетворень та подолання наслідків світової фінансової кризи, коли набувають розвитку вільні ринкові відносини, бажання кожного підприємства отримувати максимально можливий прибуток набуває значущого характеру. За умов пошуку підприємствами шляхів виходу із фінансової кризи важливим стає інтерпретація прикладних аспектів розробки механізму управління прибутковістю промислового підприємства, здатного виявити мобілізаційні можливості потенціалу прибутковості та спрямувати їх на створення передумов сталого розвитку.

Найважливішою фінансовою категорією, що відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва і свідчить про обсяг та якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості є прибуток. На сучасному етапі розвитку ринкового середовища господарювання власників підприємств цікавить не тільки отримання прибутку у поточному періоді але й максимізація його у довгостроковому періоді. Для досягнення цієї мети на перший план виходять питання, пов'язані з ефективністю управління прибутком.

Управлінці вітчизняних підприємств, як правило, забезпечення довгострокової прибутковості підприємства розглядають як другорядну мету, що має сприяти досягненню стійких конкурентних переваг, збільшенню ринку збуту, забезпеченню інтенсивної економічної діяльності, задоволенню певних потреб споживачів, створенню впізнаваного бренду та ін. Розмір отриманого прибутку має досить велике значення в діяльності підприємства. Величина прибутку підприємства впливає на формування фінансових ресурсів підприємства; збільшення ринкової вартості підприємства; ефективність виробничої діяльності підприємства; економічний розвиток держави.

Отже, значна роль прибутку в розвитку підприємства і забезпеченні інтересів його власників та персоналу, а також держави визначають необхідність дослідження питань ефективного управління прибутком підприємств. Питання підвищення прибутковості діяльності підприємств в своїх роботах розглядають наступні вчені: О.С. Білоусова, С.М. Бичкова Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, М.Ф. та ін.

Зміст будь-якої підприємницької діяльності полягає в отриманні прибутку від власної діяльності. В діяльності вітчизняних промислових підприємств на сьогоднішній день спостерігається тенденція до значного зниження рівня рентабельності виробництва, що означає збитковість. У зв'язку з цим одним з головних акцентів при управлінні підприємством стає вдосконалення процесу управління власною прибутковістю.

Формування та створення ринкової економіки потребує від підприємств України раціонального і економічно-обґрунтованого підходу до планування своєї діяльності, до визначення стратегії фінансової і виробничої політики, аналізу й оцінки отриманих результатів. Прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, удосконалення його матеріально-технічної бази, забезпечення всіх форм інвестування. Уся діяльність підприємства спрямовується на те, щоб забезпечити зростання прибутку або, принаймні, стабілізацію його на певному рівні протягом визначеного періоду часу.

Особливістю прибутку в умовах ринку є не накопичення його в грошовій формі, а витрачання на інвестиції та інновації. Повертаючись через них, він забезпечує економічне зростання підприємства та підвищення його конкурентоздатності.

Рівень прибутковості підприємства можна визначити, виходячи з показника маси прибутку, яка є основним фактором динамічного розвитку та розширення його діяльності. Дослідження прибутковості підприємства включає розгляд його виникнення в процесі формування, функціонування у сфері обміну і розподілу та використання для нагромадження капіталу (капіталізації прибутку). Особливо важливі ці питання стають для підприємств, де у довгостроковому періоді прибутковість не підвищувалась або які функціонують збитково. Для виходу з даної ситуації необхідно дослідити прибутковість підприємства як цілісну систему, її складові, їх безпосередню взаємодію задля розвитку підприємства та забезпечення високої результативності його функціонування; розглянути сучасні альтернативні методи підвищення прибутковості та заходи з їх впровадження.

На основі даних аналітичної таблиці ми можемо простежити прибутковість різних видів діяльності в Україні за період 2009–2011 рр. (див. табл. 1).

Аналітичні дані таблиці 1 свідчать, що за останні три роки спостерігається позитивна динаміка розміру прибутку вітчизняних підприємств в абсолютному

Таблиця 1.

Розподіл обсягів валового прибутку, змішаного доходу українських підприємств за галузями діяльності у 2009-2011 рр., млн. грн. (у фактичних цінах) [3]

Галузі діяльності	2009	2010	2011
Усього	346676	410579	502422
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	51861	65410	89394
Добувна промисловість	18826	36745	47297
Переробна промисловість	59827	58290	63652
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	11916	9590	13139
Будівництво	6663	16672	19309
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	80233	92773	122728
Діяльність транспорту та зв'язку	47288	53200	64889
Освіта	4703	5015	5628
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5594	6654	7412
Інші види економічної діяльності	110614	112044	114622
Оплата послуг фінансових посередників	- 50849	- 45814	-45648

вимірі. Так, якщо в 2009 році валовий прибуток всіх підприємств становив 346676 млн. грн., то в 2011 році вони отримали валовий прибуток у сумі 502422,0 млн. грн. Найбільший розмір прибутку отримали підприємства у сфері торгівлі; ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві.

Водночас, хоча і динаміка прибутку має позитивний характер, основною причиною негативних фінансових результатів діяльності підприємств в Україні у попередніх роках є, на наш погляд, недосконалість або систематична відсутність побудови управління прибутком, що базується на детальному аналізі як зовнішніх, так і внутрішніх чинників впливу. Що стосується політики підвищення прибутку підприємства, то вона повинна відображати основні вимоги загальної стратегії розвитку підприємства, забезпечувати підвищення його ринкової ціни, формувати необхідні обсяги інвестиційних ресурсів, забезпечувати матеріальні інтереси власників та працівників [4].

Управління прибутком являє собою процес розробки та прийняття ефективних управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування та розподілу і використання на підприємстві з метою максимізації добробуту власників підприємства в поточному та перспективному періодах. Управління процесами формування прибутку підприємства має відбуватися в певній послідовності і забезпечувати реалізацію головної мети та основних задач цього управління [5].

Основними задачами управління формуванням прибутку підприємства є такі: забезпечення максимізації розміру прибутку, що формується, і який відповідає ресурсному потенціалу суб'єкта господарювання та ринковій кон'юктурі; забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку, що формується та допустимим рівнем ризику; забезпечення високої якості прибутку, що формується; забезпечення постійного збільшення ринкової вартості підприємства; підтримка конкурентоспроможності у

довгостроковому періоді; забезпечення ліквідності підприємства та його платоспроможності; підтримка інвестиційної привабливості.

Політика управління формуванням прибутку підприємства повинна бути спрямована на максимізацію розміру позитивного фінансового результату через виконання комплексу завдань щодо забезпечення зростання обсягів його діяльності, ефективного управління витратами, підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази, оптимізації складу та структури обігових коштів, підвищення продуктивності праці та системи управління суб'єктом господарювання.

Отже, система управління прибутком має бути органічно інтегрована із загальною системою управління підприємством, оскільки прийняття управлінських рішень у будь-якій сфері діяльності підприємства прямо або опосередковано впливає на рівень прибутку, який у свою чергу є основним джерелом фінансування розвитку підприємства та зростання доходів його власників і працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кальмук Н.В. Управління прибутком підприємства в сучасних умовах / Н.В. Кальмук, С.Т. Дуда // Збірник науково-технічних праць. Науковий вісник НЛУУ. – 2005. – № 15.5. – С. 254-258.
2. Лихолат С.М. Економічна сутність прибутку підприємства / С.М. Лихолат, П.Р. Маделик // Збірник науково-технічних праць. Науковий вісник НЛУУ. – 2011. – № 16.2. – С. 186-190.
3. Осауленко О.Г. Україна у цифрах 2011: Статистичний збірник. – К. Державна служба статистики України, 2012. – 250 с.
4. Блонська В.І. Вдосконалення формування та використання прибутку підприємства / В.І. Блонська, О.І. Вужинська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – № 18.1. – С. 122-128.
5. Юришина Л.В. Моделювання прибутку на підприємстві / Л.В. Юришина // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2, т. 3. – С. 88-93.

УДК 336.226.11(477)

ЗАХАРЧУК С.С.

ТКАЧУК Н.

м. Житомир

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТІНІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження обумовлена новими явищами в економіці України, її спрямуванням на перехід до ринкових відносин, де управління господарчими процесами вимагає активного використання інструментів фінансового механізму.

Податкова система в кожній державі є однією з базових підвалин її економічної системи. У зв'язку з цим податки мають розв'язувати два завдання. Вони слугують державі для отримання тих доходів, які необхідні для розв'язання її завдань. Поряд з цим фіскальним призначенням стягнення податків слугує для здійснення певних політичних ідей завдяки тому, що вони сприяють чи ускладнюють певні економічні процеси.

Оподаткування доходів громадян важливе питання для кожної держави. В Україні даний податок є таким, що становить основу міських бюджетів, від правильності, своєчасності і рівномірності його сплати залежить соціальна політика кожного міста. Широкий спектр доходів, що оподатковуються і звільнюються від оподаткування ускладнюють бухгалтерський і податковий облік великою кількістю правил і винятків з них (рис. 1).

Таким чином, проблемне вивчення й розв'язання основних питань правового регулювання статусу фізичних осіб – платників податків, функціонування правового механізму податків з останніх має вагомое теоретичне і практичне значення.

Проблематиці адміністрування податку з доходів фізичних осіб присвячено численні публікації у фінансовій літературі. Зокрема, проблематиці формування податкової політики щодо фізичних осіб присвячено праці таких відомих вітчизняних фінансистів.

Однією з головних функцій, притаманних податку на доходи фізичних осіб, є фіскальна, яка проявляється у формуванні дохідної частини бюджету. В основу реалізації даної функції має бути покладено принцип фіскальної ефективності, до ключових характеристик якого слід віднести: достатність доходів, мінімізацію видатків на адміністрування, запобігання ухиленню від сплати, еластичність податкового механізму, рівномірний розподіл між різними соціальними групами платників (населення).

Податок з доходів фізичних осіб один з трьох "великих" загальнодержавних, бюджетотворюючих податків, його особливістю є те, що він становить основну частку місцевого бюджету на відміну від ПДВ і

податку на прибуток, які наповнюють державний бюджет. Надходження податку з доходів фізичних осіб за 2009–2012 рр. зросли у 2,65 рази, що становить понад 40% у середньому на рік.

За обсягами надходжень податок з доходів фізичних осіб поступається лише податку на додану вартість (надходження від якого у 2008 році становили понад 94 млрд. грн.) і практично дорівнює податку на прибуток (у 2011–2012 рр. надходження цих двох податків були практично ідентичними).

Протягом 2011–2012 рр. фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб порівняно з іншими податками дещо знизилася. Це пов'язано, передусім, із переходом на плоску шкалу оподаткування з одночасним зменшенням ставки цього податку. Крім того, на фіскальну ефективність податку на доходи фізичних осіб також впливає низький рівень офіційних доходів населення, недостатня ефективність адміністрування цього податку, існуюча структура номінальних доходів населення, темпи інфляції.

Відношення податку з доходів фізичних осіб до валового внутрішнього продукту залишається останніми роками незмінним і знаходиться на рівні близько 5%. При тому, що частка оплати праці найманих працівників у структурі ВВП становить майже половину.

Відповідно до законодавства кожен громадянин має право на заробітну плату не менше від установленного мінімального розміру. Зарплата "в конвертах", робота без оформлення трудових відносин позбавляють майбутнього тих хто отримує неофіційну зарплату, послаблює соціальний захист працівників, які стають причетними до тіньової економіки, зменшує надходження до бюджетів усіх рівнів.

Середня офіційна зарплата в Україні – 2 460 грн. Офіційний ФОП в Україні за 2012 рік – 400 млрд. грн. (дані інформації за формою 1-ДФ та Пенсійного фонду України).

За інформацією з інтернету (аналітичні звіти сайтів з підбору персоналу, огляди ринку праці та вакансій) середньозважена за видами професій, досвіду, ступеня кваліфікації та регіонів реальна зарплата в Україні становить 3 500 грн.

Поширюючи різницю в зарплаті на офіційний ФОП, отримуємо реальний ФОП в розмірі 569 млрд.грн. (3500:2460x400). Відповідно, оцінювати зарплату в "конвертах" в розмірі 170 млрд. грн. цілком виправдано.

Є очікування легалізації ФОП у розмірі 150 млрд. грн. та оцінки тіньового сектора економіки, виходячи з контрольованих оборотів (200 млрд.грн.).

Розрахунок: $14 \text{ млрд. грн.} / 0,08 = 175 \text{ млрд. грн.}$

Не охоплено близько 50% тіньового сектора. Відповідно $175 \times 2 = 350 \text{ млрд. грн.}$ – весь тіньовий сектор. Розподіляється оціночно на:

- 170 млрд. грн. – зарплата в "конвертах";
- 100 млрд. грн. – доходи власників активів – виведення безготівкових коштів в готівкову

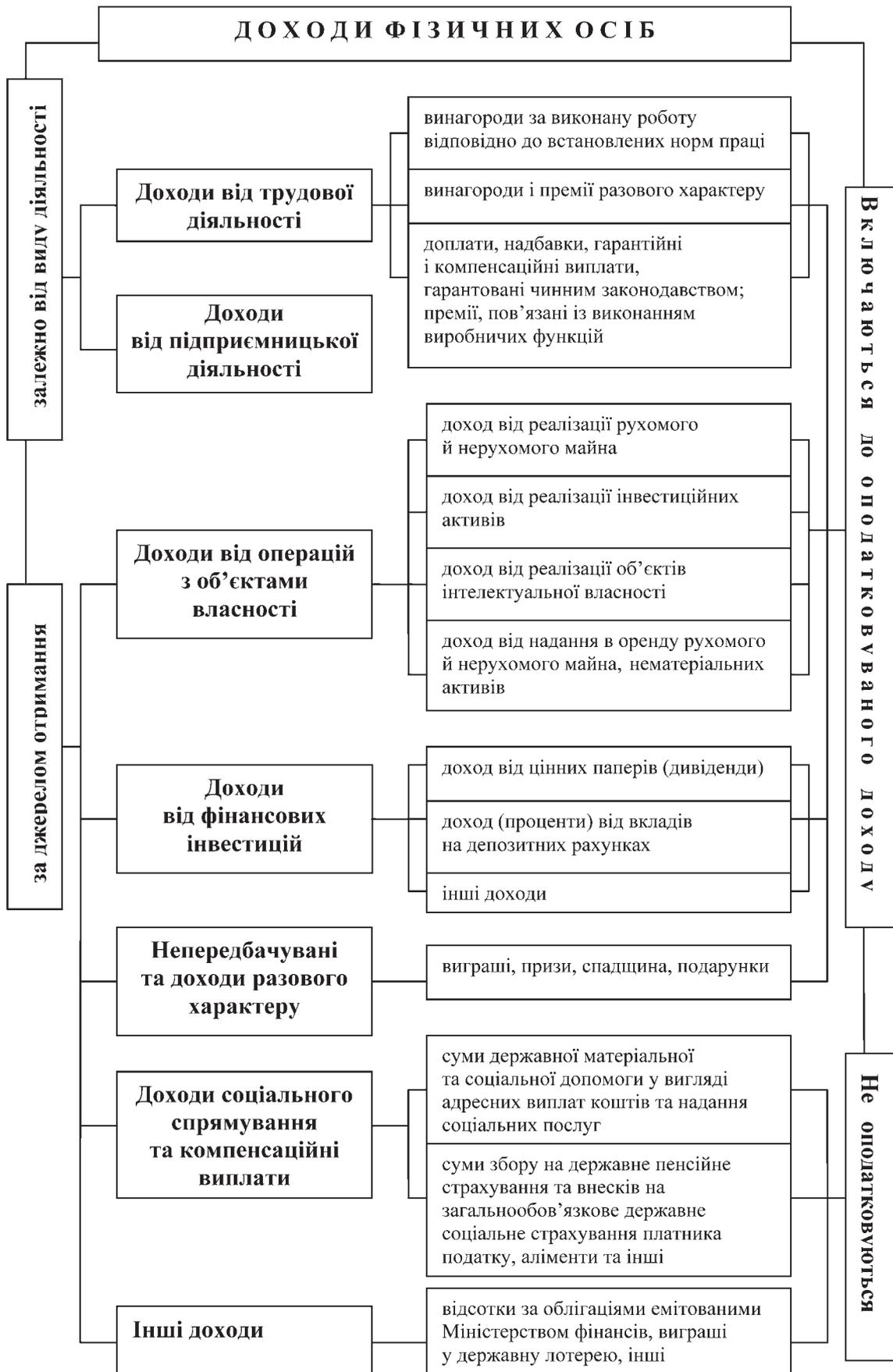

Рис. 1. Склад доходів фізичних осіб, що оподатковуються ПДФО [2].

форму або на інвалютні рахунки в закордонних банках;

- 35 млрд. грн. – неофіційні платежі;
- 45 млрд. грн. – основні засоби, матеріальні ресурси і послуги “тіньового сектора”.

Можна зробити висновок, що тіньовий сектор економіки справляє негативний вплив на стан оподаткування доходів фізичних осіб. Наслідком посилення даної загрози є ослаблення соціального захисту населення і зниження його економічної активності, а також істотне зниження темпів економічного зростання на макrorівні в результаті залишку значної кількості фінансових ресурсів.

Основними причинами, які гальмують процес виходу економіки України з тіні, є:

- системні вади податкової політики (чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб’єктів господарювання та громадян);
- відсутність повноцінного ринкового середовища (уповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб’єктів господарювання, які змушені само-

стійно розробляти неформальні механізми взаємної співпраці);

- високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців (корупція є одним з головних чинників, який впливає на розвиток України та залишається одним з найбільших перепон на шляху її інтеграції до світового співтовариства);
- нестабільне політичне середовище та ін.

На думку Тимченко О.М. [2], подолання “тінізації” економіки слід здійснювати диференційовано, з урахуванням всіх загроз і їх можливих наслідків, завданих таким розмаїттям економіки, як “сіра”, “темно-сіра”, “кримінально-чорна”, “криваво-чорна” (табл. 2).

Сіра економіка переважно пов’язана з виживанням найбільш численного прошарку населення в кризових умовах, тому введення державою реальних ставок податків невеликих доходів, а також економічно і соціально обгрунтованого розміру неоподаткованого мінімуму стане реальним способом усунення даної загрози.

З метою прискорення легалізації “темно-сірої” економіки і переходу її суб’єктів у легальну, офіційну економіку, слід здійснити такі заходи:

- економіко-правову інвентаризацію існуючих проявів “Тіньових” правопорушень з подаль-

Таблиця 1.

Розрахунок тіньового ФОП (зарплат в “конвертах”)

Професія	Зарплата, грн				
	Середня	Без досвіду	Мало досвіду	Досвідчений	Висока кваліфікація
Фармацевт	4200	3000–3300	3300–3500	3500–5000	5000–7000
Стоматолог	6000	2500–3000	3000–4700	4700–8000	8000–14000
Сисадмін	5000	3000–3500	3500–4000	4000–7000	7000–12000
Кошторисник	5400	3000–3500	3500–4000	4000–6000	6000–10000
Інженер КІПА	4500	3000–3500	3500–4000	4000–6000	6000–8000
Слюсар	3500	2500–2800	2800–3000	3000–4000	4000–7000
Інженер-геолог	5500	3000–3500	3500–4000	4000–8500	8500–16000
Менеджер з логістики	5200	3000–3500	3500–4000	4000–6000	6000–12000
Менеджер з продуктів	6000	3700–4200	4200–5000	5000–7500	7500–16000
Середня	5033	–	–	–	–

Таблиця 2.

Групування дефініційного визначення базових категоріальних понять [2]

Категорія та рівні її застосування	Сутність та логіка визначення категоріального поняття
Тіньова економіка	Господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. “Тіньові” підприємства не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, вони не сплачують податки, максимізуючи власні прибутки
“Друга” тіньова економіка	Заборонена законом економічна діяльність працівників “білої” (офіційної) економіки, яка призводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. З точки зору суспільства у цілому “друга” тіньова економіка не виробляє ніяких нових товарів чи послуг: вигодами, які отримуються від “другої” економіки, користуються одні люди за рахунок втрат, які несуть інші люди
“Сіра” тіньова економіка	Економічна діяльність із виготовлення та реалізації звичайних товарів і послуг, яка дозволена законом, але не реєструється (переважно дрібний бізнес)
“Чорна” тіньова економіка	Заборонена законом економічна діяльність, яка пов’язана з виробництвом та реалізацією заборонених та дефіцитних товарів і послуг

- шою декриміналізацією більшості з них, залежно від ступеня їх соціально-економічної небезпеки;
- полегшити та диференціювати штрафні санкції та покарання за несуттєві правопорушення;
 - підвищити ефективність захисту прав власності та інтересів підприємців з боку державної влади, усунути існуючі дискримінаційні елементи, які реально існують в чинному законодавстві;
 - істотно спростити процедуру реєстрації, звітності, врегулювання податкових та митних питань, скоротити мережу відповідних інстанцій, а також кількість обов'язкових відвідувань підприємців різними комісіями та інспекціями;
 - створити правове поле цивілізованих відносин держслужбовців і підприємців, поліпшити правову та організаційно-кадрову роботу з метою підвищення рівня професіоналізму та підвищення відповідальності працівників державного апарату.

Отже, на підставі зазначеного вище слід зробити висновок про те, що для створення передумов легалізації тіньового капіталу необхідно об'єднати певну лібералізацію законодавства у галузі підприємницької, фінансової діяльності та оподаткування з посиленням фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення в цих сферах, та підвищенням ролі контролюючих органів у сфері сплати обов'язкових платежів, а правоохоронних органів у боротьбі з фактами кримінальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий Кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. №2755 –VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> -
2. Тимченко О.М., Сибірянська Ю.В. Оптимізація структури доходів бюджету: застосування рейтингової оцінки // Фінанси України. – 2008. – №3. – С. 17-23

УДК 657.42

ІВАНОВА М.

Наук. керівник: НЕСТЕРЕНКО Н.В.

м. Запоріжжя

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

В умовах розвитку ринкової економіки України особливого значення для кожного підприємства набувають оборотні активи, управління якими спонукає науковців і практиків до вирішення багатьох теоретичних і практичних питань. Значною мірою це стосується розробки і впровадження таких підходів до формування системи показників оцінки ефективності використання оборотних активів, які б характе-

ризували стійкість фінансового стану, кредитоспроможність, інвестиційну привабливість підприємства.

За даними Державного комітету статистики, станом на 1 січня 2012р. загальна сума оборотних активів підприємств України складала 2506632 млн.грн., а на 1 січня 2013р. – 2921135,8 млн. грн., що на 414503,6 млн.грн. або на 16,5% більше ніж у 2011 році. У 2012 р. найбільше акумулювання оборотних активів спостерігалось у промисловості – 786102,5 млн. грн., що становить 26,9% загального обсягу оборотних активів, а також у сфері торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 914972,8 млн. грн., тобто 31,3% загального обсягу оборотних активів. Найменше накопичення оборотних активів спостерігалось у сфері освіти – 636,5 млн. грн., тобто лише 0,02% від їх загального обсягу.

У 2011 році у структурі оборотних активів підприємств України найбільшу питому вагу займала дебіторська заборгованість і становила – 57% (1426657 млн. грн.), товарно-матеріальні цінності склали 25% (620888,3 млн.грн.), грошові кошти – 7% (166553,7 млн. грн), поточні фінансові інвестиції – 8% (211992,9 млн. грн.), інші оборотні активи – 3% (80540,3 млн.грн.). У 2012 році у структурі оборотних активів підприємств України найбільшу питому вагу також складала дебіторська заборгованість – 58% (1701397 млн.грн.), товарно-матеріальні цінності склали 24% (688603,5 млн.грн.), грошові кошти – 6% (188670,6 млн.грн.), поточні фінансові інвестиції – 9% (259385,2 млн.грн.), інші оборотні активи склали 3% (83079,2 млн.грн.).

Отже, структура оборотних активів підприємств на макрорівні має тенденцію до скорочення товарно-матеріальних цінностей та зростання дебіторської заборгованості. На такі зміни вплинула передусім фінансово-економічна криза, яка розпочалася у 2008 році. Наслідками даних процесів є зниження виробництва та кризи неплатежів.

Процеси формування та використання оборотних активів знаходиться під впливом політичних, економічних, технічних, соціальних, маркетингових і інших факторів. В межах таких факторів вчені – економісти виділяють ті, від яких залежить потреба підприємства в оборотних активах: фактори, що обумовлюють приток і відтік оборотних активів; фактори, що впливають на організацію матеріальних потоків; фактори, під впливом яких здійснюється формування структури оборотних активів; зовнішні і внутрішні фактори впливу на оборотні активи.

Сучасна господарська практика потребує прийняття як зважених так і нетрадиційних рішень, які базуються на глибокому аналізі досягнень сучасної фінансової теорії та досвіді фінансового управління. Ефективно управляючи оборотними активами можна достатньо швидко досягти позитивних результатів у фінансовому оздоровленні підприємства. Розробка стратегії фінансового оздоровлення обов'язково включає підходи до формування системи показників

оцінки ефективності використання оборотних активів як найбільш мобільної частини майна.

Серед відомих науковців, які в своїх працях детально розглядали питання аналізу оборотних активів слід відзначити таких зарубіжних вчених як Велми Глен Е.С. Хендріксен, а також вітчизняних Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Грабова, Ю.К. Гришкунайте, Н.В. Дубенко, А.Г. Загородній, А.Ш. Маргуліс та інших. Фінансовий аспект формування та використання оборотних активів висвітлені в працях І.А. Бланка, О.Д. Василика, Н.В. Колчина, Д.С. Молякова та ін. Питання управління та контролю оборотних активів розглядають Л.В. Пан, Р.С. Сорока. Економічний аспект формування та використання оборотних активів висвітлені в працях А.Н. Бородавкіна, Крамаренко Г.О. та інших вчених.

У вітчизняній практиці існує достатня кількість нормативних документів, що регламентують проведення економічного аналізу, в тому числі й аналіз оборотних активів. Як приклад можна навести "Методику проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій" затверджену агентством з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій, "Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації" затверджене спільним наказом Міністерства фінансів України та фонду державного майна України, "Методику інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій" Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій, "Методику аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки" Міністерства фінансів України.

Процес вимірювання очікуваного чи досягнутого рівня ефективності використання оборотних активів підприємства методологічно пов'язаний із визначенням належних критеріїв, індикаторів і формуванням відповідної системи показників.

У довгостроковій перспективі найважливішим критерієм ефективності використання оборотних активів є фінансовий стан підприємства та перспектива його розвитку в майбутньому, тобто його платоспроможність, ліквідність, ділова активність, фінансова стійкість та прибутковість.

У короткостроковій перспективі основними критеріями оцінки ефективності використання оборотних активів використовуються показники "чисті оборотні активи" і "рентабельність оборотних активів". Аналіз обсягів і структури оборотних активів повинен забезпечувати пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності та ефективністю роботи. У рамках аналізу ліквідності необхідно встановлювати взаємозв'язок між рівнем чистих оборотних активів та прибутком з метою оцінки стабільності господарської діяльності.

Система показників ефективності використання оборотних активів заснована на розрахунку віднос-

них показників, що характеризують різні аспекти діяльності підприємства і його фінансовий стан.

Узагальнивши досвід науковців, пропонуємо використати наступні групи фінансових коефіцієнтів:

- показники стану та структури оборотних активів;
- узагальнюючі показники ефективності оборотних активів (показники рентабельності), які визначають здатність підприємства до росту його економічного потенціалу за рахунок внутрішніх джерел, розкривають можливості залучення й обслуговування позикових засобів;
- показники ділової активності характеризують результати й ефективність операційної діяльності підприємства (до цієї групи належать різні показники оборотності);
- показники ліквідності оцінюють достатність оборотних активів для погашення поточних зобов'язань (ці показники не тільки дають характеристику стійкого фінансового стану підприємства, але й відповідають інтересам різних зовнішніх користувачів аналітичної інформації);
- показники фінансової стійкості показують наявність або відсутність у підприємства можливостей по залученню додаткових позикових засобів, здатність погасити поточні зобов'язання за рахунок активів різного ступеня ліквідності.

Критерії ефективності використання оборотних активів можна визначити як показники (індикатори), що використовуються для кількісного визначення досягнення стратегічних цілей:

- розширення виробництва, збільшення чистого прибутку (оцінюється існуючий обсяг і структура оборотних активів, бажана, необхідна і та, якій надається перевага);
- достатності оборотних активів (критерій достатності) і збалансованості їх елементів (критерій збалансованості) щодо стратегічних і тактичних цілей;
- результативності процесів зміни обсягу і структури оборотних активів (критерій падіння, нарощування, розвитку).

Отже, ефективність використання оборотних активів – це сукупність якісних та вартісних характеристик використання оборотних активів, які з точки зору дотримання параметрів ефективної діяльності підприємства є суттєвими і забезпечують задоволення конкретних потреб, а саме кредитоспроможності, платоспроможності, прибутковості діяльності тощо. Підвищення ефективності використання оборотних активів означає врівноважене і збалансоване зростання позитивних та зниження негативних параметрів діяльності підприємства в межах допустимого ризику відповідно до визначеної системи узгоджених стратегічних і поточних цілей його функціонування у процесі прогресивного розвитку.

УДК 336.717.18

КЛИМОВИЧ Д.

Наук. керівник: ВОЛИК Н.Г., к.е.н.

м. Запоріжжя

СИСТЕМА МЕТОДІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

В сучасних умовах, коли банківські установи інвестували значні за обсягом ресурси в створення апаратно-програмної інфраструктури автоматизації власної діяльності, у них з'явилася можливість для використання нового інструменту стратегічного фінансового менеджменту – імітаційного аналізу.

Імітаційні моделі управління активами і пасивами можуть бути створені самостійно фахівцями та відповідними службами банку або замовлені у фірми-консультанта, яка може здійснити відповідний аналіз та викласти результати у вигляді звітів чи практичних рекомендацій для керівництва банку.

Побудова моделі, для оптимізації процесу управління фінансовими ресурсами, метою якої є підвищення фінансової стійкості являє собою багатофакторну модель управління грошовими потоками, яка дозволяє здійснювати управління короткостроковою і довгостроковою ліквідністю банку з урахуванням пропорцій розподілу коштів, часткових показників, показників рентабельності, собівартості активів і пасивів банку, основних ризиків.

В сучасних умовах безперервна щоденна робота, яка дозволяла б підтримувати достатній рівень ліквідності, є необхідною умовою виживання комерційного банку.

У зв'язку з цим чи не найважливішим елементом управління ліквідністю є методи її регулювання.

На даному етапі у банківській практиці можна виділити три основні методи управління ліквідністю. Але точніше було б казати, що це методи регулювання, а не управління, бо "управління" – це процес, який містить у собі не тільки регулювання, а й аналіз та оцінку ліквідності банківської установи.

Таким чином, до таких методів належать:

- метод регулювання ліквідності через активи (накопичення ліквідності);
- метод регулювання ліквідності через пасиви (запозичення ліквідності);
- метод регулювання ліквідності через активи і пасиви (збалансованого регулювання ліквідності).

Сутність методу накопичення ліквідності полягає у нагромадженні високоліквідних активів, які б повністю забезпечували потреби в ліквідних коштах, а у разі виникнення попиту на ці кошти, активи банку треба продавати, доки не буде задоволена ця потреба.

Цей метод є найнадійнішим і його доцільно застосовувати малим банкам з невеликими можливостями

запозичення коштів, але він дуже дорогий, хоча й менш ризикований, бо супроводжується значними брокерськими і комісійними витратами та призводить до втрати майбутніх доходів.

Метод запозичення ліквідності характеризується залученням необхідного обсягу ліквідних коштів на грошовому ринку, якщо в цьому є потреба. Тобто ліквідні активи треба не накопичувати, а спрямовувати на забезпечення прибутку.

Цей метод є найризикованішим, тому що супроводжується підвищенням ризику зміни процентних ставок за позиками та ризиком доступності запозичених коштів. Але перевагою є те, що банк може отримати більш високий прибуток, шляхом розміщення депозитних сертифікатів та отримання міжбанківських кредитів та кредитів НБУ.

Метод збалансованого регулювання ліквідності є компромісним варіантом, через високу вартість методу накопичення та ризикованість методу запозичення ліквідності. Він передбачає використання обох попередніх методів одночасно, шляхом нагромадження високоліквідних активів та запозичення коштів.

Перевагами методу є те, що він дає змогу обрати найвигідніше поєднання джерел поповнення ліквідних коштів, дивлячись на економічні умови і зміни ринкових цін, максимізувати прибуток.

Таким чином, кожен метод регулювання ліквідності комерційного банку є логічним продовженням попереднього.

Отже, для ефективного управління ліквідністю, банки повинні правильно обрати метод, за яким вони будуть регулювати ліквідність, бо від цього залежить забезпечення безперервного і вчасного проведення платежів та виконання їх зобов'язань, які сприятимуть розвитку і зміцненню фінансової стабільності банківської установи.

УДК 658.15

КРАСОВА Д.

Наук. керівник: НЕСТЕРЕНКО Н.В.

м. Запоріжжя

ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Вирішення сучасних проблем стабілізації національної економіки, досягнення високих темпів стійкого економічного зростання, забезпечення соціального розвитку суспільства вимагає вдосконалення процесу управління. Цей процес реалізується через управлінські рішення, які визначають результати діяльності і окремого підприємства. Забезпечення високої якості управлінських рішень є комплексною проблемою, яка залежить від багатьох чинників. За цих умов

актуальності набуває створення такої системи підтримки прийняття рішення, яка б дозволяла вчасно ідентифікувати стан керованої системи навіть за обмеженої інформації і непрямих ознаках посилення кризових тенденцій, а також створювати базу для прогнозування можливих наслідків. Ці задачі вирішуються в процесі діагностики фінансового стану підприємства.

Активного розвитку діагностика як самостійний напрямок набула тільки останнім часом, тому кількість наукових праць, що присвячені цій проблемі, є незначною. Питанням вдосконалення методів аналізу та діагностики в процесі управління підприємством присвячено увагу в працях таких вітчизняних та іноземних вчених як: І. Бланк, Т. Берднікова, А. Вартанов, В. Герасимчук, А. Градов, П. Єгоров, В. Забродський, М. Кізім, В. Ковальов, Е. Коротков, Ю. Лисенко, Б. Літвак, О. Муравйов, О. Олексюк, О. Орлов, В. Раппорт, В. Русак, Г. Савицька, В. Савчук, З. Соколовська, О. Стоянова, І. Фаріон, М. Чумаченко, Г. Швиданенко, А. Шеремет та ін. Як складовій антикризового управління проблематиці діагностики приділялась увага закордонних авторів, серед яких Е. Альтман, І. Ансофф, К. Беєрман, У. Бівер, Т. Петерс, Т. Таффлер та ін.

Слід відзначити, що у більшості робіт авторів розглядаються лише окремі аспекти діагностики, яку часто визначають лише як напрямок економічного аналізу, що значно зменшує її значення та обмежує сферу застосування. При цьому потрібно підкреслити відсутність єдиної точки зору щодо методології та методики проведення діагностики, тобто невизначеність комплексу основних методів та прийомів її реалізації.

Діагностика фінансового стану підприємства являє собою процес дослідження фінансового стану та основних результатів фінансово-господарської діяльності підприємства з метою визначення рівня захищеності його інтересів від різноманітних загроз та виявлення резервів покращення фінансового стану підприємства.

Діагностика фінансового стану підприємства здійснюється засобом експрес-діагностики та фундаментальної діагностики. Метою експрес-діагностики фінансового стану підприємства є завчасне виявлення ознак кризового розвитку підприємства на базі використання стандартних методів аналізу. Метою фундаментальної діагностики фінансового стану підприємства є поглиблення результатів оцінки, що отримані під час проведення експрес-діагностики та прогнозування впливу окремих факторів на фінансовий стан і можливості підприємства щодо нейтралізації їх негативного впливу.

Існує два підходи до оцінки фінансово-економічного стану підприємства та діагностики банкрутства – це якісні і кількісні методи. Головною проблемою є те, що основна маса цих методів є розробками захід-

них економістів. Вони створювалися для західних компаній. Вітчизняні ж аналітики намагаються використовувати їх в оригінальному вигляді, аналізуючи підприємства України, тому досить часто отримують результати, що не повною мірою відповідають реальному їх становищу, тобто не враховується специфіка економічної системи України.

І якщо в якісних методиках досить лише трохи уточнити ряд критеріїв і підкорегувати оцінну вагомість, то щодо кількісних – труднощі набагато серйозніші.

Причому головними проблемами, на наш погляд, є невідповідність західних методик до умов України і недосконалість методології в коефіцієнтному аналізі фінансового стану підприємства як відправної точки свого роду базису для формування оцінних значень для моделей, інтегральних оцінок і т.д.

Основні недоліки сконцентровані не в самому розрахунку коефіцієнтів, а в нормативно закріплених орієнтирах для них. Тобто існують деякі межі, перебування в яких того чи іншого коефіцієнта вважається нормою для підприємства, однак дані нормативи розраховувалися для країн з розвинутою ринковою економікою. В умовах України їх використання може бути недостатньо аргументованим. Крім того, не враховуються галузеві особливості, що можуть кардинально змінювати оцінку того самого фінансового коефіцієнта залежно від того, у якій галузі народного господарства функціонує підприємство.

На наш погляд, принаймні в досить мінливих економічних умовах України нормативи коефіцієнтів повинні переглядатися щонайменше один раз у п'ять років, доти, поки економіка й економічні умови не стабілізуються.

Отже, першочерговою задачею, на нашу думку, є уточнення нормативів за ключовими коефіцієнтами фінансового аналізу, а також розроблення нормативів по окремих галузях народного господарства.

Таким чином, діагностика фінансово-господарської діяльності підприємства є головним методом забезпечення прибуткової діяльності підприємства. На основі отриманих результатів діагностики керівники різних рівнів приймають управлінські рішення, а також проводиться реструктуризація підприємства з метою пристосування діяльності підприємства до умов навколишнього економічного, політичного, соціального середовища для забезпечення оптимальних результатів діяльності підприємства.

УДК 334.012.64

КРИСАК А.О., к.е.н.,
ГУДИМА А.Ю., викладач
м. Вінниця

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ВІННИЧЧИНИ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Становлення високоєфективного соціально орієнтованого ринкового господарства, зокрема, підприємства як його складової, є важливим чинником стабільного економічного зростання та досягнення високого рівня життя громадян. Відносини підприємства найбільшою мірою реалізуються саме в малому бізнесі, в якому знаходять безпосереднє поєднання незалежність власника та індивідуалізм господарського управління.

В сучасних умовах стоїть актуальне завдання – використати переваги підприємницького сектору як мобільної, гнучкої і ефективної системи господарювання, організації товарного виробництва, торгівлі, послуг, інших видів підприємницької активності для піднесення і структурної перебудови економіки регіону, підвищення рівня зайнятості та добробуту населення.

Створення сприятливого середовища для формування та функціонування суб'єктів малого і середнього підприємництва є одним із першочергових завдань місцевих органів влади [3].

Діяльність малого бізнесу залишає відігравати важливу роль в економіці області, а його частка в надходженнях до місцевих бюджетів становить понад 25%.

На початок 2012 року в області діяло майже 104,3 тис. одиниць суб'єктів малого підприємництва, з яких 7190 малих підприємств (в т.ч. 1464 фермерських господарств), 97097 фізичних осіб-підприємців [6, с. 97].

Найбільшого впливу на кількісні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва мало скорочення кількості фізичних осіб-підприємців. Так, за попередній рік у порівнянні з 2010 роком, кількість суб'єктів малого підприємництва в цілому зменшилась на 2,8 % за рахунок зменшення майже на 3 тисячі, або на 3,0% кількості фізичних осіб-підприємців. Хоча темп скорочення уповільнився, зазначена тенденція мала продовження і протягом 2012 року. За 9 місяців 2012 року кількість фізичних – осіб підприємців зменшилась майже на 1 тис. осіб, або 1% і становить 96093. Це пов'язано в першу чергу із проблемою необхідності обов'язкової сплати єдиного соціального внеску для суб'єктів підприємництва, які обрали спрощену систему оподаткування та закриття тих підприємств, які не здійснювали вже довгий час підприємницьку діяльність [6, с. 98].

Зазначена тенденція проявилася і продовжується після прийняття змін до законодавства і свідчить про

необхідність перегляду ставок єдиного соціального внеску для суб'єктів малого підприємництва, або диференціювання його за ставками єдиного податку.

Необхідно також відмітити, що одночасно при скороченні кількості діючих фізичних осіб-підприємців, кількість діючих малих підприємств (з фермерськими господарствами) за 2011 рік зросла на 0,4%. Тенденція до їх збільшення відстежується і протягом 2012 року. Очікується збільшення кількості діючих малих підприємств в цілому на 2%, та загальна їх кількість на кінець року буде становити 7340 одиниць.

Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення зменшилась з 653 одиниць в 2010 році до 638 в 2011, на кінець 2012 року очікується 634 одиниці.

Не зважаючи на скорочення кількості суб'єктів малого підприємництва, одним із головних завдань розвитку малого бізнесу залишається вирішення питань зайнятості населення. В малому бізнесі зайнято майже 26% усього зайнятого населення в області, або понад 180,0 тис. осіб [5, с. 53].

Зростає роль малого бізнесу у формуванні доходів бюджетів усіх рівнів. Загальна сума надходжень до бюджетів усіх рівнів від діяльності суб'єктів малого підприємництва у січні-вересні 2012 року становить 562,0 млн.грн. За 2 роки питома вага надходжень до бюджетів усіх рівнів від діяльності суб'єктів малого підприємництва в загальних обсягах надходжень зросла на 2 відсоткових пункти з 17% до 19%.

Питома вага надходжень до місцевих бюджетів від діяльності суб'єктів малого підприємництва в загальних обсягах надходжень до місцевого бюджету за відповідний період зросла на 4 відсоткові пункти і становить 25 %, а обсяг надходжень 394,7 млн. грн.

Суб'єктами малого підприємництва, які працювали за спрощеною системою оподаткування (єдиний податок) за 9 місяців 2012 року сплачено до місцевого бюджету 100,3 млн. грн., що на 7,4% більше у порівнянні з 9 місяцями 2010 року та в 2 рази більше, ніж у відповідному періоді 2011 року.

За даними моніторингу за січень-вересень 2012 року започаткували діяльність 5122 новостворених суб'єкти господарювання, що на 0,3 % більше порівняно з відповідним періодом 2011 року, із яких 763 – юридичні особи (на 5,1% менше порівняно з відповідним періодом 2011 року) та 4359 – фізичні особи-підприємці (на 1,3 % більше). Одночасно, припинили господарську діяльність 5730 суб'єктів господарювання, або 5,5% від загальної кількості діючих (466 – юридичні особи та 5264 – фізичні особи-підприємці), що на 21,8 % менше порівняно з відповідним періодом 2011 року [2].

Одним з дієвих шляхів розвитку підприємницької діяльності в сільській місцевості є фермерство. З метою забезпечення розвитку малого підприємництва в аграрному секторі економіки області, рішенням 2 сесії обласної Ради 6 скликання від 28 грудня 2010

року №44 затверджена Програма розвитку особистих селянських господарств області на 2011–2015 роки.

Згідно із статистичними даними в області станом на 01.07.2012 року зареєстровано 2079 фермерських господарств, що на 353 господарства більше 2010 року, з них – 1511 діючих.

Протягом останніх п'яти років кількість фермерських господарств збільшується на 7–8 % щорічно.

По кількості фермерських господарств Вінницька область займає 7 місце серед областей України.

Найбільше фермерських господарств діє в Бершадському – 122, Теплицькому – 116, Шаргородському – 102 районах.

У користуванні фермерських господарств області знаходиться 213,6 тис. га (12,0 %) сільськогосподарських угідь, в тому числі 209,5 тис. га ріллі (12,7 %). Ними виробляється понад 5 % продукції рослинництва та біля 2 % продукції тваринництва [7].

Із загальної площі сільськогосподарських угідь та ріллі, які використовують фермерські господарства області, 87,5 % знаходяться в оренді.

Сьогодні фермерські господарства в сільській місцевості забезпечують роботу не тільки своїх членів сім'ї, але виступають роботодавцями для працездатного сільського населення. Щорічно вони надають роботу більше 5,4 тис. громадянам сільської місцевості, в тому числі 2 тис. жінкам.

В області працює 84 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи, які з початку року надали громадянам сільської місцевості послуг на суму 11,6 млн. грн.

На початок 2012 року (розрахунково) в області діяло 7190 малих підприємств проти 7163 на початок 2011 року.

За територіальним розподілом, як і в минулі роки, майже половина малих підприємств області розташована в обласному центрі – 3036 одиниць (42,2 %). У Вінницькому районі зосереджено 6,1 % від загальної кількості малих підприємств, Бершадському – 3,1 %, Теплицькому – 3,0 %, Калинівському та Шаргородському – 2,5%, Тульчинському – 2,3%. Найменшим цей показник залишається у Піщанському районі – 0,8% [7].

Спостерігається досить нерівномірний розподіл малих підприємств по містах та районах області. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення в області становить 44 одиниці. Значно вищою середньообласного показника є кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у м. Вінниці – 82 одиниці, Теплицькому – 72 одиниці, Вінницькому – 57 одиниць, тоді як у Ямпільському, Тростянецькому, Козятинському та Могилів-Подільському, м. Козятині, Піщанському та Барському районах значно менше, ніж в середньому по області від 16 до 27 одиниць [7].

На малих підприємствах області у 2011 році було зайнято 51,6 тис. осіб, з них 50,8 тис. осіб були наймані

працівники, які становлять 30,6 % до загальної кількості найманих працівників всіх суб'єктів господарювання області. Питома вага зайнятих на малих підприємствах до загальної кількості зайнятих працівників суб'єктів господарювання області протягом 2010 та 2011 років залишалася сталою і становила 30,7% та 31,0 % відповідно, у порівнянні з 2009 роком, збільшилась на 0,9 в.п [7].

Скорочення кількості зайнятих на малих підприємствах спостерігалось за такими видами економічної діяльності: фінансова, у галузі освіти, сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, у діяльності транспорту та зв'язку.

Як і в попередні роки, найбільша кількість працівників задіяна на підприємствах зайнятих торгівлею, ремонтом автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 12,4 тис. осіб, або 24,0% від працюючих на малих підприємствах.

Середня кількість працюючих на одному малому підприємстві протягом останніх років не змінюється і складає 7 осіб. Найбільшим цей показник є на малих підприємствах сфери транспорту і зв'язку та сільськогосподарства мисливства, лісового господарства – 12 осіб. Найменшим (6 осіб) – на малих підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Залишається сталим на протязі 2008–2010 років (11) – на підприємствах освіти.

Протягом двох останніх років на підтримку підприємництва з обласного бюджету були виділені кошти в сумі 1246,3 тис. грн., в тому числі в 2011 році – 110,0 тис. грн., в 2012 році – 1136,3 тис. грн., що майже 1,7 рази більше ніж у 2009–2010 роках [7].

Одним із механізмів фінансової підтримки, який запроваджено в області з 2006 року є часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами банків, залученими суб'єктами малого і середнього

Внаслідок реалізації інвестиційних проектів очікується отримання прибутку в розмірі більше 3,3 млн. грн., створення 30 додаткових робочих місць та збільшення розміру сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів на суму більше 200,0 тис. грн. (що майже в 2 рази перевищує заявлену суму на часткову компенсацію).

Проблемними питаннями розвитку малого підприємництва залишаються:

- недоступність фінансово-кредитних ресурсів;
- податкове навантаження на бізнес;
- недостатня інформаційна та правова обізнаність суб'єктів підприємництва;
- відсутність мотивації до інвестиційної та інноваційної діяльності;
- територіальна нерівномірність розвитку малого підприємництва та недостатня роль малого бізнесу у формуванні місцевих ринків;
- недостатня розвиненість інфраструктури підтримки малого підприємництва;

- низький рівень міжнародного співробітництва та гармонізації українських стандартів з європейськими [1].

Висновки та напрями подальших досліджень. Як засвідчує проведений аналіз, мале підприємництво Вінницької області перебуває не на досить високому рівні і потребує впровадження заходів щодо стимулювання його розвитку. Для реалізації потенціалу малого підприємництва необхідним є його розгляд як засобу оптимізації структури регіональної економіки, який направлений на забезпечення постійного, цілеспрямованого і скоординованого впливу на процеси розвитку підприємництва регіону з урахуванням його особливостей та наявних ресурсів. Реалізуючи свої переваги, мале підприємництво Вінницької області може вплинути на структурну перебудову господарського комплексу регіону, сприяти збільшенню загальних обсягів виробництва, забезпечити подолання депресивного стану окремих територій області, сприяти вирішенню проблем зайнятості, підвищити рівень життя населення і загального зростання доходів, створити сприятливе середовище для розвитку конкуренції й усунення монополізму у підприємницькій діяльності. Крім того, малі підприємства спроможні стати надійним джерелом стабільних податкових надходжень до бюджету як основи для сталого розвитку області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про державну підтримку малого підприємництва в Україні": Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2063-14>.
2. Закон України "Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні": Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2157-14>.
3. Господарський кодекс України із останніми змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 11 лютого 2010 року N 1873-VI (витяги) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info>.
4. Виговська В.В. Малий бізнес України: сучасний стан та перспективи розвитку // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №1. – С.59-64.
5. Гринюк А.В. Перспективи розвитку малого бізнесу крізь призму доступності кредитних ресурсів / А.В.Гринюк // Вісник НБУ. – 2012. – №1. – С.52-53.
6. Рибак О.В. Розвиток малого підприємництва в регіоні: теоретичні засади, проблеми та перспективи // О.В. Рибак // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 2 (20). – С. 96-100.
7. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 336.64

КУЗЬМІНА О.

Наук. керівник: НЕСТЕРЕНКО Н.В.

м. Запоріжжя

СИСТЕМА ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства є його фінансова стійкість (стабільність).

Фінансова стійкість – це надійно гарантована платоспроможність, рівновага між власними та залученими засобами, незалежність від випадковостей ринкової кон'юнктури і партнерів, довіра кредиторів і інвесторів та рівень залежності від них, наявність такої величини прибутку, який би забезпечив самофінансування.

Визначення меж фінансової стійкості підприємства має істотне практичне значення і належить до числа найважливіших економічних проблем в умовах переходу до ринку, бо недостатня фінансова стійкість суб'єктів господарювання в нашій країні багато в чому є причиною неплатежів.

Водночас ринкове підприємство не влаштовує і надлишкова фінансова стійкість. У цьому разі виникають умови гальмування розвитку, тому що підприємство буде не в змозі скорочувати свої затрати під тиском конкурентів через накопичення надлишкових запасів і резервів і відтягнення, таким чином, капіталу з виробничого процесу.

Показники фінансової стійкості характеризують ступінь захищеності залученого капіталу. Ці показники включають:

- коефіцієнт маневреності власного капіталу визначається: співвідношення власних оборотних коштів підприємства та власного капіталу. Цей коефіцієнт показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто вкладена в оборотні кошти, а яка частина капіталізована. Значення цього показника може змінюватися залежно від структури капіталу і галузевої приналежності підприємства (норматив – 0,4–0,6).
- коефіцієнт структури довгострокових вкладень визначається: довгострокові зобов'язання / основні кошти та інші позаобігові активи. Цей коефіцієнт показує, яка частина основних коштів та інших позаобігових активів профінансована зовнішніми інвесторами, тобто в якомусь сенсі належить їм, а не власникам підприємства.
- коефіцієнт співвідношення власних залучених коштів визначається: залучений капітал / власний капітал. Цей коефіцієнт є найбільш загальною оцінкою фінансової стійкості підприємства. Якщо значення цього показника 0,178, то це означає, що на кожну 1 грн. власних коштів

припадає 17,8 коп. позичених. Зростання цього показника в динаміці свідчить про підсилення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів, тобто про деяке зниження фінансової стійкості, і навпаки.

- коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів визначається: довгострокові зобов'язання / довгострокові зобов'язання + власний капітал. Він характеризує структуру капіталу. Зростання цього показника в динаміці – негативна тенденція, яка означає, що підприємство чим далі – тим більше залежить від зовнішніх інвесторів.
- коефіцієнт структури залученого капіталу визначається: довгострокові зобов'язання / залучений капітал.

З позицією, що показники фінансової стійкості характеризують лише ступінь захищеності залученого капіталу, а значить, і сама фінансова стійкість пов'язана тільки з борговими зобов'язаннями, погодитись не можна. Така думка обмежує саме поняття фінансової стійкості, абстрагуючись від власного капіталу, його стану, ефективності функціонування тощо. Підприємство може позбутися боргів нераціональним способом, навіть реалізувавши частину основного, обігового капіталу чи цінних паперів.

Оцінка платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства здійснюється за даними балансу підприємства, характеризує структуру джерел фінансування ресурсів підприємства, ступінь фінансової стійкості та незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування діяльності:

- коефіцієнт платоспроможності (автономії) розраховується як відношення власного капіталу підприємства до підсумку балансу підприємства і показує питому вагу власного капіталу в загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність, та його незалежність від залучених коштів;
- коефіцієнт фінансової залежності (концентрації позикового капіталу) показує долю позикового капіталу у пасивах підприємства та характеризує його розмір на одиницю сукупних джерел;
- коефіцієнт фінансування (фінансової сталості) розраховується як співвідношення власних та залучених коштів і характеризує залежність підприємства від залучених коштів. Він показує скільки власних коштів припадає на одиницю залучених, тобто наскільки підприємство забезпечує свою заборгованість власними пасивами;
- чистий обіговий капітал (власні обігові кошти) розраховується як різниця між обіговими коштами підприємства та його поточними зобов'язаннями. Його наявність та величина свідчать про спроможність підприємства сплачувати

свої поточні зобов'язання, фінансувати оборотні активи за рахунок власного капіталу і прирівнюваного до нього, тобто довгострокових зобов'язань, та розширювати подальшу діяльність;

- коефіцієнт забезпеченості обігових активів власними коштами ($K_{\text{Зoa}}$) розраховується як відношення величини чистого обігового капіталу (власних оборотних коштів) до величини обігових коштів активів підприємства і показує забезпеченість підприємства власними обіговими коштами та їх можливість перетворюватися у ліквідні кошти;
- коефіцієнт забезпеченості запасів власними обіговими коштами ($K_{\text{Ззан}}$) показує наскільки запаси, які мають найменшу ліквідність у складі обігових активів, забезпечені довгостроковими сталими джерелами фінансування та розраховується як відношення власних оборотних коштів до величини запасів підприємства;
- коефіцієнт маневреності власного капіталу показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто вкладена в обігові кошти, а яка – капіталізована. Коефіцієнт маневреності власного капіталу розраховується як відношення власних обігових коштів до власного капіталу.

Фінансова стійкість підприємства визначається за таких умов, коли власні й залучені ним кошти використовуються так, що грошові надходження від його діяльності, насамперед прибуток, є достатніми для погашення кредиторської заборгованості та здійснення податкових та інших обов'язкових платежів.

Отже, оцінка фінансової стійкості підприємства є однією з найважливіших складових оцінки фінансового стану підприємства.

УДК338.246.2:336.74(477)

КУЛІШ Ю.

Наук. керівник: КОНДРАТЮК Д.М.

м. Житомир

РОЛЬ ІНФЛЯЦІЇ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Суть інфляції полягає в тому, що національна грошова одиниця знецінюється по відношенню до товарів, послуг та іноземних валют, які зберігають стабільність своєї споживчої цінності. Сучасній інфляції властивий ряд відмінних особливостей: якщо раніше інфляція носила локальний характер, то зараз – повсюдний, всеосяжний; якщо раніше вона мала періодичний характер, то зараз – хронічний; сучасна інфляція знаходиться під впливом не тільки грошових, але і негрошових чинників.

Інфляція присутня в економіці багатьох країн, її неможливо повністю зупинити чи знищити, але можливо регулювати. Саме тому темою дослідження обрано інфляцію, як економічну категорію та її соціально-економічні наслідки. Метою дослідження є визначення долі інфляції у розвитку економіки країни.

Явище інфляції досліджувала велика кількість вчених, всі вони намагались знайти ефективні методи боротьби з нею. Так Дж. М. Кейнс вперше проаналізував інфляцію як елемент макроекономічної теорії, а Фрідман під інфляцією розумів стійке та безперервне зростання цін, що завжди і всюди виступає як грошовий феномен. Загалом теоретичну основу вивчення інфляції становлять праці таких класиків економічної науки, як А. Маршалла, А. Пігу, Д. Рікардо, І. Фішера, Е. Фелпса, Д. Юма. Серед сучасних науковців, які займаються розробкою засад антиінфляційної політики, варто виділити Г. Глена, Р. Дорнбуша, К. Макконелла та С. Брю, Г. Манківа, Дж. Сакса, П. Самуельсона та В. Нордхауса[2].

Серед основних причин інфляції в країнах, що розвиваються, і посткомуністичних країнах ціновий механізм, який за відсутності або недосконалість ринкових структур неминуче призводить до дефіцитів, незбалансованості та порушення міжгалузевих пропорцій відтворення[1].

Важливим чинником виникнення інфляції є також характерне для вище зазначених країн завищення офіційного валютного курсу національної грошової одиниці порівняно з ринковим курсом. Це заважає зростанню експорту, призводить до збільшення негативного сальдо платіжного балансу і до зниження реальних державних доходів. У наш час інфляція – одне з самих небезпечних економічних явищ, що негативно впливають на фінанси, грошову і економічну систему загалом. Щоб оцінити ймовірність виник-

нення цього явища для економіки нашої країни розглянемо таблицю індексів інфляції України більш детально.

У цілому індекс споживчих цін відображає зміну вартості фіксованого споживчого набору товарів і послуг в поточному періоді відносно попереднього. Споживчий набір товарів і послуг – це набір найбільш представницьких і важливих для споживання домогосподарств товарів і послуг. Встановлюється централизованно і є єдиним для усіх регіонів України.

Оцінюючи дані таблиці можна дійти висновку, що інфляційні очікування в Україні погіршилися. Зростання рівня інфляції зумовлене низкою факторів, серед яких: зростання цін на продукти харчування; підвищення цін виробників; зростання як світових, так і внутрішніх цін на ресурси; доступність споживчого кредитування.

Слід зазначити, що інфляція властива й для більшості економічно розвинутих країн світу і виступає основною проблемою для країн, що розвиваються. Саме тому вона має бути в центрі уваги державного регулювання. В його основі лежить комплекс антиінфляційних заходів, головними складниками якого є виважена грошово-кредитна політика, впорядкування державних фінансів, прозорий і конкурентний доступ до ресурсів, забезпечення рівності прав власників.

Відсутність контрольно та адекватних заходів щодо зниження інфляції з боку органів влади зумовлюють погіршення економічної ситуації і як наслідок створюються сприятливі умови для виникнення криз. При цьому навіть найважчі кризи закінчувалися, як правило оновленням економіки і її піднесенням. Тому більшість дослідників вважає кризи переломним моментом в науково-технічному, соціальному, політичному і економічному розвитку. Таким чином хоч інфляція в цілому є негативним явищем для економіч-

Таблиця 1.

Індекси інфляції в Україні за 2000-2013рр.

Рік	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	За рік
2000	104,6	103,3	102,0	101,7	102,1	103,7	99,9	100,0	102,6	101,4	100,4	101,6	125,8
2001	101,5	100,6	100,6	101,5	100,4	100,6	98,3	99,8	100,4	100,2	100,5	101,6	106,1
2002	101,0	98,6	99,3	101,4	99,7	98,2	98,5	99,8	100,2	100,7	100,7	101,4	99,4
2003	101,5	101,1	101,1	100,7	100,0	100,1	99,9	98,3	100,6	101,3	101,9	101,5	108,2
2004	101,4	100,4	100,4	100,7	100,7	100,7	100,0	99,9	101,3	102,2	101,6	102,4	112,3
2005	101,7	101,0	101,6	100,7	100,6	100,6	100,3	100,0	100,4	100,9	101,2	100,9	110,3
2006	101,2	101,8	99,7	99,6	100,5	100,1	100,9	100,0	102,0	102,6	101,8	100,9	11,6
2007	100,5	100,6	100,2	100,0	100,6	102,2	101,4	100,6	102,2	102,9	102,2	102,1	116,6
2008	102,9	102,7	103,8	103,1	101,3	100,8	99,5	99,9	101,1	101,7	101,5	102,1	122,3
2009	102,9	101,5	101,4	100,9	100,5	101,1	99,9	99,8	100,8	100,9	101,1	100,9	112,3
2010	101,8	101,9	100,9	99,7	99,4	99,6	99,8	101,2	102,9	100,5	100,3	100,8	109,1
2011	101,0	100,9	101,4	101,3	100,8	100,4	98,7	99,6	100,1	100,0	100,1	100,2	104,6
2012	100,2	100,2	100,3	100,0	99,7	99,7	99,8	99,7	100,1	100,0	99,9	100,2	99,8
2013	100,2	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0	99,9	99,3	100,0	100,4	100,2	100,5	100,5

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [2].

ної системи будь-якої країни, проте вона може виступати своєрідним каталізатором стійкого її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савчук М. Інфляція в Україні: витоки і сучасний стан // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 9-18.
2. Державна служба статистики України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Інфляція в Україні: особливості та вплив на фінансову систему [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Form_Rynk_Econ/2009_19/44_Kovalenko.pdf

УДК 064:339.92

КУЛЯК А.І.

КАЛЕНЮК В.В.

м. Луганськ

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЯК ФАКТОРА РОЗВИТКУ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО (ТРАНСКОРДОННОГО) СПІВРОБІТНИЦТВА

Однією із цілей міжрегіонального (трансграничного) співробітництва є забезпечення якісних умов проживання місцевого населення. Міжрегіональне співробітництво а також між регіонами держав-сусідів та їх спільна діяльність повинна торкатись усіх сфер життєдіяльності жителів відповідної територіальної громади, виступати інструментом територіального розвитку.

Європейська рамкова конвенція про трансграничне співробітництво визначає, що суб'єктами співпраці є територіальні громади та територіальні органи влади. Згідно з ч. 2 ст. 2 Конвенції під територіальними громадами або владами слід розуміти громади, влади або органи, що здійснюють місцеві або регіональні функції та визначаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави [1, с. 40].

Конституція України, зазначає місцеве самоврядування не як частину державного адміністративного механізму, а як реалізацію права територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення [2].

У Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" пунктами 14, 16 частини 4 ст. 42, пунктом 15 частини 6 ст. 55 передбачені повноваження органів місцевого самоврядування у сфері трансграничного співробітництва [3].

Повноваження місцевих державних організацій як суб'єктів трансграничного співробітництва передбачені ст. 26 Закону України "Про місцеві державні адміністрації" [4].

Закон України "Про трансграничне співробітництво" у ст. 1 суб'єктами трансграничного співро-

бітництва визначено територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють із територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про трансграничне співробітництво [5].

Можемо зазначити, що не зважаючи на нормативне закріплення прав громадян на прийняття важливих для місцевої громади рішень, у тому числі, з питань трансграничної взаємодії, сьогодні в Україні маємо досить низьку активність населення щодо їх реалізації. Громадян не інформують про проекти рішень, які приймаються органами місцевого самоврядування, тому вони не мають можливості впливати на їх прийняття. Не покращує ситуацію й те, що місцеві органи влади використовують жорстке адміністрування замість координації діяльності різних суб'єктів як це передбачено Законом України "Про трансграничне співробітництво" [5].

Адже потенціал кожного регіону формується під впливом потенціалу кожного окремого працездатного громадянина, організації (підприємства, органу влади) установи, які здатні мати свої міжрегіональні (трансграничні) ініціативи, вносити свій вклад в розбудову процесів трансграничного співробітництва.

Тому вважаємо, що одним із значущих факторів розвитку міжрегіонального (трансграничного) співробітництва є формування інформаційної системи регіону.

Першим напрямком її функціями передбачається надання інформації жителям громади через засоби масової інформації, отримання інформації від громадян шляхом звернень людей у письмовій або усній формі та її аналіз, проведення вибіркового опитування жителів, зв'язок із громадою через законодавчо визначені процедури реалізації права на місцеве самоврядування (місцеві референдуми, громадські слухання, місцеві ініціативи тощо), покращення взаємопорозуміння між населенням цих регіонів; створення спільних установ для дослідження питань у відповідній галузі взаємодії; проведення регулярних наукових, культурних, екологічних та інших конференцій, присвячених розвитку співробітництва між прикордонними регіонами; розвиток побратимських зв'язків прикордонних міст та регіонів.

Другим важливим напрямком функціонування інформаційної системи є визначення критеріїв конкурентоспроможності регіонів. Відсутність міжрегіональної (трансграничної) статистики не дозволяє показати рівень їх розвитку. З метою отримання об'єктивних даних про ефективність функціонування евро регіонів як форми міжрегіонального (трансграничного) співробітництва необхідним є використання інформації про економічні результати діяльності суб'єктів господарювання, реалізацію запланованих великомасштабних проектів, створення спільних

підприємств та нових робочих місць, рівень безробіття, загальну кількість переходів через кордон, умови проживання національних меншин, відсутність або наявність етнічних конфліктів. Зазначена інформація дозволить провести аналіз розвитку євро регіонів, визначити їх конкурентоспроможність, що сприятиме прогнозуванню тенденцій напрямків подальшої міжрегіональної (транскордонної) співпраці. Саме інформаційна система може взяти на себе роль "центру", через який здійснюється обмін інформацією, координація заходів співробітництва між учасниками співпраці, завдяки чому стане інструментом механізму реалізації економічної політики регіонів, що позитивно вплине на їх розвиток і держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями // Практичний poradnik державного службовця з організації регіонального співробітництва / уклад. Л.Л. Прокопенко, В.М. Берестяний, А.П. Лимар [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 1: Нормативно-правова база співробітництва регіонів України та держав-членів Європейського Союзу. – 140 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної ради України [Текст]. – 1996. – № 30.
3. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. – Режим доступу: //http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
4. Про місцеві державні адміністрації [Електронний ресурс]: Закон України № 586-XIV від 09.04.1999 р. – Режим доступу: //http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
5. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс]: Закон України № 1861-IV від 24.06.2004 р. – Режим доступу: //http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.

УДК 336.64

ЛУЧКОВА Н.

Наук. керівник: НЕСТЕРЕНКО Н.В.

м. Запоріжжя

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

В умовах ринкового середовища фінансова стійкість підприємств набуває суттєвого значення. Це насамперед обґрунтовується такими положеннями. По-перше, від фінансової стійкості підприємств залежить їх спроможність оновлювати техніку та технологію, формувати резерв виробничих потужностей, запаси товарно-матеріальних цінностей тощо. Тобто фінансова стійкість здатна забезпечити життєздатність підприємств, їх конкурентоспроможність та можливість розвитку в короткостроковій та довгостроковій перспективах. По-друге, фінансово стійкі підприємства мають переваги перед іншими

підприємствами цієї ж галузі в залученні інвестицій, у виборі постачальників, у підборі кваліфікованих кадрів. По-третє, фінансово стійкі підприємства не вступають у конфлікт з державою по перерахуванню податків та неподаткових платежів та з суспільством – по виплаті заробітної плати, дивідендів.

Оскільки мінливість та невизначеність ринкового середовища істотно впливають на фінансово-господарську діяльність вітчизняних підприємств, тому має велике значення і є надзвичайно актуальним питання щодо оцінювання їхньої фінансової стійкості. Це обґрунтовується тим, що визначення її рівня дозволить фінансовим менеджерам підприємства розробити заходи щодо зниження ризикованості фінансово-господарської діяльності, підвищення її ефективності та забезпечення фінансового розвитку.

Значний вклад в оцінювання фінансової стійкості підприємства внесли відомі вітчизняні та закордонні вчені: Бланк І.О., Брігхем Є.Ф., Ван Хорн Д.К., Ковальов В.В., Савицька Г.В., Шеремет А.Д., Хелферт Е. та ін. Вирішення цієї проблеми також знайшло відображення в роботах Азаренкової Г.М., Гінзбурга А.І., Гриньової В.М., Гудзь О.С., Єрмошенка М.М., Забродського В.А., Кизима М.О., Клебанової Т.С., Костири Л.А., Пономаренка В.С., Терещенка О.О., Тридіда О.М. та ін.

Аналіз наукових досліджень цих авторів виявив неоднозначність у визначенні поняття "фінансова стійкість", класифікації її факторів та методичних підходів до її оцінювання, які більшою мірою мають обмежену сферу застосування, зокрема, спрямовані на виявлення ознак банкрутства, рівня інвестиційної, приватизаційної привабливості, кредитоспроможності та враховують лише особливості майнового стану підприємства, його ліквідності, фінансової незалежності, ділової активності, рентабельності, не зважаючи на статичні та динамічні риси руху капіталу – підґрунтя фінансово-господарської діяльності підприємства.

Фінансова стійкість – одна з найважливіших характеристик стану будь-якої організації та її поведінки щодо зовнішніх і внутрішніх змін. Сьогодні головною проблемою ефективного функціонування підприємств в Україні є відсутність комплексної системи оцінки фінансової стійкості, яка б справді допомогла керівництву підприємства виявити больові точки ухвалювати правильні управлінські рішення.

Фінансова стійкість підприємства – це комплексна, багатфакторна категорія, що відображає відтворювальний процес і перебуває під впливом різноманітних фінансово-економічних процесів. Дана категорія характеризує економічні відносини, через які відбувається соціально-економічний розвиток підприємства. Комплексність категорії фінансової стійкості суб'єктів господарювання полягає у відображенні в ній рівня фінансового стану та фінансових результатів підприємства, його здатності виконувати свої зобов'язання та забезпечувати подальший розвиток при

збереженні кредиту – та платоспроможності і відносній незалежності від змін внутрішніх та зовнішніх чинників.

Специфіка функціонування будівельних підприємств, а також різні цілі й завдання оцінки фінансової стійкості визначають багатоваріантність використовуваних систем показників. Однак у кожному разі обрана система показників повинна задовольняти певним вимогам: обґрунтованість їх кількісного і якісного складу, необхідний рівень об'єктивності відбиття окремих сторін функціонування господарюючого суб'єкта, взаємозв'язок показників, відсутність дублювання.

Пропонуємо проводити оцінку фінансової стійкості функціонування будівельного підприємства за декілька етапів.

Перший етап включає відбір досліджуваного підприємства, при цьому слід приділити підвищену увагу таким якостям, як компетентність, рівень інтуїції, креативність, здатність передбачати подальший перебіг подій, всебічне сприйняття існуючих проблем.

Другим етапом є етап збору інформації, який передбачає визначення виконавців, джерел інформації та збір інформації про результати будівельного підприємства за декілька років. Факти збираються для вирішення конкретної проблеми, тому їх кількість повинна бути оптимальною. При оцінюванні фінансової стійкості функціонування будівельного підприємства важливо проаналізувати його діяльність протягом декількох років, розглянути показники в динаміці, що дозволить більш повно і точно проілюструвати економічні процеси і зробити більш обґрунтовані висновки. Джерелом інформації для проведення аналізу та оцінки стійкості функціонування будівельного підприємства є бухгалтерський звіт і додатки до нього, статистична та оперативна звітність.

Третій етап передбачає обґрунтування еталонних значень показників для оцінки підсистем – складових фінансової стійкості. В деяких випадках за еталонний показник приймають середній по галузі, однак в нашому разі це недоцільно з двох причин: в якості оціночних показників нами були обрані й ті, що можуть розраховуватись тільки для конкретного малого підприємства і не розраховуються в середньому по галузі, а це унеможливило використання середньогалузевих показників в якості еталонних; галузь є досить неоднорідною, а отже середньогалузеві показники не характеризують в ніякій мірі найвищий ступінь стійкості, тож не може бути еталоном по визначенню. Тому пропонуємо за еталонний показник, якому присвоюють вищу бальну оцінку, приймати: для показників, що мають позитивне змістовне навантаження, найвищий рівень; для показників, змістовне навантаження яких є негативним – найменший рівень.

Четвертий етап передбачає оцінювання рівнів підсистем фінансової стійкості підприємства. На цьому етапі відбувається аналітична обробка вихідної

інформації за період часу, що оцінюється. Він включає оцінку окремих складових фінансової стійкості та розрахунку узагальненого показника за кожною з цих складових.

П'ятий етап передбачає оцінку фінансової стійкості будівельного підприємства через інтегральний показник стійкості, який визначається як середній рівень стійкості за всіма її складовими.

На шостому етапі відбувається корегування рівнів окремих її складових на коефіцієнти, що відображають рівень ризику втрати будівельного підприємства даної складової в умовах кризи та розрахунок скорегованого інтегрального показника фінансової стійкості функціонування будівельного підприємства з врахуванням рівня ризику її втрати в кризових умовах. Вважаємо за доцільне ввести даний етап в процес оцінювання фінансової стійкості функціонування будівельного підприємства, адже воно діє в зовнішньому середовищі, і вплив зовнішніх факторів на стійкість функціонування підприємства є значним. Що стосується тих умов, в яких наразі відбувається функціонування будівельних підприємств, то вони можуть бути визначені як кризові, а отже фінансова стійкість кожного окремо взятого будівельного підприємства може зазнати суттєвого деструктивного впливу з боку зовнішнього середовища, який можна врахувати саме через оцінку ступеня ризику втрати окремих складових фінансової стійкості в умовах кризи.

Останній сьомий етап передбачає здійснення аналізу отриманих результатів. На цьому етапі основним є виявлення невикористаних можливостей та розробки заходів в рамках виробничої, ринкової, інвестиційної, організаційно-управлінської, інноваційної та соціальної стійкості, спрямованих на підвищення загального рівня стійкості функціонування будівельного підприємства в цілому.

Запропонована оцінка фінансової стійкості будівельного підприємства має такі переваги: оперативність вироблених розрахунків, оскільки для аналізу кожного виду стійкості використовуються близько 3 показників; вибрані показники найбільш повно і об'єктивно відображають кожну із складових загальної стійкості (виробничу, організаційно-управлінську, інвестиційну, інноваційну, ринкову, соціальну, кадрову і фінансову); вибрані показники перебувають у тісному взаємозв'язку між собою.

УДК 368.914(477)

МАЛЬОВАНІЙ М.І., к.е.н.,
ДАВИДЧИК Л.В.
м. Умань

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ

Процес старіння населення та зростання частки осіб пенсійного віку посилили соціальне та фінансове навантаження на працююче населення країни і стали причиною підвищеної уваги сучасного суспільства до розвитку системи недержавних пенсійних фондів. Значущість таких фондів визначається їхньою спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та водночас акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

Система недержавного пенсійного забезпечення протягом останніх років розвивається досить динамічно і має потенціал для подальшого розвитку.

За 2012 рік адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 61403 пенсійні контракти з 48924 вкладниками, що на 18,1% менше, ніж у 2011 році, з яких 2396 (або 4,9% від загальної кількості вкладників) – юридичні особи, на яких припадає 1254,9 млн. грн. пенсійних внесків (95,5% від загального обсягу пенсійних внесків за системою НПЗ), та 46528 вкладників (або 95,1% від загальної кількості) – фізичні особи.

Кількість учасників недержавних пенсійних фондів (НПФ) станом на 31.12.2012 року склала 584788 осіб, що на 1,7% менше показника попереднього року. Обсяг сплачених пенсійних внесків збільшився на 19,2% у порівнянні із аналогічним показником 2011 року і склав 1313,7 млн. грн.

Загальний обсяг активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, на кінець 2012 року становила 1660,1 млн. грн. За 2012 рік активи недержавних пенсійних фондів зросли на 19,7% (або на 273,2 млн. грн.) у порівнянні з кінцем 2011 року.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які, НПФ зможуть забезпечити захист коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу. Суттєвим фактором, що впливає на розмір інвестиційного доходу, є також те, що розмір залучених пенсійних внесків є незначним для забезпечення можливості здійснення диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти.

За період існування пенсійних фондів загальна сума інвестиційного доходу становить 620,3 млн. грн., або 47,2% від суми сплачених внесків, збільшившись

протягом 2012 року на 60,4 млн. грн., або на 10,8%. Середня дохідність активів недержавних пенсійних фондів від інвестування у 2012 році була на рівні 13,3% річних.

Однак незважаючи на це, система недержавного пенсійного забезпечення на сьогоднішній день має ряд суттєвих недоліків та проблем. Аналізуючи сучасний стан недержавних пенсійних фондів, слід зазначити, що головними недоліками діючої системи є:

- недосвідченість приватних пенсійних фондів;
- не застосовуються міжнародні стандарти фінансового обліку та звітності;
- система потребує удосконалення ведення обліку на індивідуальному пенсійному рахунку;
- пенсійний накопичувальний рахунок може бути лише в гривнях.

Поряд з цим недержавні пенсійні фонди мають низку проблем, а саме:

- адміністративні витрати (оплата послуг адміністратора, компаній з управління активами, зберігача, аудитора тощо) є досить високими;
- відсутня належна кількість надійних фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів;
- недовіра населення до недержавної системи, а тому НПФ не є на сьогодні дієвим засобом забезпечення гідної старості громадян.

Для подолання складного становища НПФ є необхідним:

- удосконалити законодавче регулювання діяльності НПФ шляхом належного державного нагляду і контролю в цій сфері;
- розробити та прийняти державну програму інформування населення щодо усіх аспектів недержавного пенсійного забезпечення;
- удосконалити облік пенсійних коштів, забезпечити його відповідність міжнародним стандартам фінансової звітності;
- забезпечити прозорість в діяльності системи.

Що стосується перспектив розвитку НПФ в Україні, то варто наголосити, що фактично у нашій країні є достатні можливості впровадження недержавного пенсійного забезпечення, а для цього перш за все необхідно посилити інтерес потенційних учасників НПФ до недержавного пенсійного страхування, здійснити заходи з надання впевненості та довіри до НПЗ. Проте, слід відмітити, що допоки більшість населення України буде отримувати низькі заробітні плати, про розвиток НПФ годі й мріяти.

Отже, здійснити ефективне впровадження та функціонування НПФ в Україні можливо, насамперед, через сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, а значить, і підвищення рівня економіки, вдосконалення законодавчої бази, покращення життєвого рівня населення, усунення соціальних негараздів, зміцнення соціальної захищеності населення. Безперечно, недержавне пенсійне забезпечення є

одним із кроків до кращого, надійного майбутнього держави та населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 01.01.2004., № 1057 – IV // ВВР України. – 2004. – № 36. – С. 19.
2. Закони України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи": за станом на 01.01.2013р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2011. – 22 с.
3. Звітність недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/1058.html>

УДК. 330.332.2

МИХАЙЛОВСЬКА Н.М.
м. Житомир

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Зростання економіки України вимагає від сучасних підприємств оновлення техніки та технології, закупівлі нового обладнання, трансформації виробничих процесів, інноваційної активності, покращення якості та конкурентоспроможності продукції. Для вирішення цих проблем і розширення напрямів своєї діяльності підприємства потребують значних інвестиційних ресурсів. Таким чином, розвиток підприємства знаходиться у функціональній залежності від рівня використання його інвестиційного потенціалу.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, серед авторів немає єдиного підходу щодо визначення сутності та змісту інвестиційного потенціалу.

Стосовно інвестиційного потенціалу підприємства у працях вчених зустрічаються різні підходи до його принципового розуміння. З одного боку, він трактується, як процес здійснення інвестиційної діяльності, тобто вкладення капіталу. З іншого боку, під інвестиційним потенціалом розуміють можливості підприємства прийняти інвестиції та примножити капітал. Це поняття позначено, як "інвестиційна привабливість". На нашу думку, між наведеними підходами різниця невелика та недостатньо очевидна.

Аналізуючи співвідношення двох економічних категорій "інвестиційний потенціал" та "інвестиційна привабливість", можна зазначити, що вони досить подібні, але не однакові. Ці категорії передбачають оцінку інвестиційних ресурсів, але до складу інвестиційного потенціалу включаються компетентні можливості розвитку за рахунок внутрішніх та зовнішніх переваг. Відрізняються підходи до визначення інвестиційного ризику. Так інвестиційний потенціал виражає ризик через зниження інвестиційних можливостей.

Проте деякі вчені при розгляді інвестиційного потенціалу розглядають його лише як одну із складових інвестиційної привабливості. Такий підхід дозволяє спрогнозувати інвестиційний ризик під час розробки інвестиційної стратегії підприємства. Рівень інвестиційного ризику особливо зростає у період зміни ставки відсотка та зростання інфляції. Збільшення прибутків супроводжується значним зростанням рівня інвестиційних ризиків. Їх мінімізація – важлива умова забезпечення фінансової стійкості і платоспроможності підприємства в процесі інвестиційної діяльності.

Формування та розвиток інвестиційного потенціалу є важливим елементом інвестиційної діяльності підприємства. Більшість підприємств, зацікавлених у ефективному інвестиційному управлінні, застосовують різні управлінські механізми та технології.

Науковцями було визначено, що технологія формування та розвитку інвестиційного потенціалу підприємства – це сукупність етапів та процесів формування, нарощування та використання інвестиційного потенціалу підприємства у процесі здійснення ним інвестиційної діяльності.

Дана технологія є складним управлінським механізмом, що має свої складові. Вона складається з трьох наступних блоків:

1. Формування інвестиційного потенціалу:
 - визначення внутрішніх факторів, що впливають на мобілізацію власних інвестиційних ресурсів підприємства;
 - зростання власного ресурсного забезпечення через збільшення ефективності діяльності та амортизаційної політики;
 - зростання інвестиційної привабливості підприємства, що дозволить спростити доступ підприємств до позикових ресурсів;
 - залучення іноземних інвестицій, трансферт технологій;
 - формування інвестиційної прозорості підприємств;
 - оптимізація джерел формування інвестиційного потенціалу.
2. Функціонування інвестиційного потенціалу підприємства:
 - визначення необхідного обсягу відтворення підприємства у відповідності з можливостями сформованого інвестиційного потенціалу;
 - визначення пріоритетів стратегічного розвитку та спрямування використання інвестиційного потенціалу на забезпечення його потреб;
 - зростання інвестиційної активності підприємств.
3. Розвиток інвестиційного потенціалу підприємства:
 - реорганізація організаційної структури управління підприємства з урахуванням потреб забезпечення ефективної інвестиційної діяльності;

- державна підтримка та стимулювання інвестиційної діяльності;
- використання інвестиційного потенціалу в інноваційний розвиток підприємства;
- зростання результативності діяльності підприємства та його ринкової вартості [4].

Тобто, з вище зазначеного випливає, що основу технології складають підрозділи формування, функціонування та розвитку потенціалу.

Критеріями ефективності функціонування технології виступають її детермінанти: інвестиційна поведінка, інвестиційна активність, інноваційна активність, економічне зростання. У даній технології вони виступають і як фактори впливу на формування інвестиційного потенціалу, і як результат його функціонування та розвитку.

В структурі технології чітко прослідковується спрямованість підприємства як на здійснення власної інвестиційної діяльності, так і на залучення коштів для здійснення господарської діяльності від потенційних інвесторів. Адже джерелом живлення внутрішніх систем підприємства є не тільки власні, але й залучені інвестиційні ресурси, і при оцінці результативності інвестиційної діяльності проявляється синергетичний ефект від інвестиційного потенціалу та від інвестиційної привабливості.

Оцінювання ефективності формування інвестиційного потенціалу підприємства проводиться за наступними критеріями:

1. Ліквідність (достатність) – здатність у довгостроковій перспективі генерувати такий потік вільних грошових коштів, який би був спроможним забезпечити потреби розвитку підприємства.

2. Інвестиційні ризики, які залежать від операційних та фінансових ризиків та формують бар'єр доходності підприємства.

3. Вартість підприємства – це сума ефектів використання капіталу для інвестора власника, знайдена шляхом проведення їх до моменту аналізу. Зростання вартості є критерієм ефективного формування інвестиційного портфелю.

Дані критерії взаємопов'язані між собою та їм властивий зворотний зв'язок. Це свідчить, що для ефективного формування та розвитку інвестиційного потенціалу підприємства, необхідне поєднання наявності вільних грошових коштів, оптимізації фінансових та операційних ризиків та суми ефектів використання капіталу.

Поняття "інвестиційний потенціал" можна розглядати у двох значеннях, застосування якого залежить від того, ким із суб'єктів інвестиційної діяльності виступає підприємство в конкретній ситуації. Проте у будь-якому випадку, керівництво підприємства повинно значну увагу приділяти формуванню та розвитку його інвестиційного потенціалу. Якщо підприємство виступає на інвестиційному ринку "донором", тобто інвестором, то його метою є створення іміджу надійного партнера.

Якщо ж підприємство є "пацієнтом", тобто орієнтоване на залучення інвестицій, то в такому разі, основні зусилля будуть спрямовані на покращення інвестиційної привабливості підприємства, складання та представлення потенційним інвесторам інвестиційного проекту. При цьому, в обох випадках, керівництво підприємства повинно досягати бажаного ефекту за допомогою технологій та управлінських механізмів з формування та розвитку інвестиційного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12&print=1>
2. Бережна І.Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу / І.Ю. Бережна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – №6. – С. 253 – 258.
3. Іванов С.В. Методологічні підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу / С.В. Іванов // Економіка: проблеми теорії та практики: 36. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Випуск 95. – С. 98 – 104.
4. Литюга Ю.В. Технологія формування та розвитку інвестиційного потенціалу підприємства / Ю.В. Литюга // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10 (89).
5. Нечитайло І.П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону / І.П. Нечитайло // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2010. – №24. – С. 13 – 19.

УДК 330.322.(477)

НІКІТЧИНА О.В.

БАБІЧ Т.О.

м. Житомир

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Характеризуючи сучасний стан інвестицій в Україні, можна зазначити, що на даний момент наша держава не здобула серйозних досягнень у забезпеченні національної конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. При розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності України, беручи до уваги розвиток таких економічних параметрів, як інституції, інфраструктура, макроекономіка, охорона здоров'я, освіта, ефективність ринків, технологічне оснащення, бізнесове середовище та інноваційну сферу, наша держава, згідно з оцінкою Всесвітнього економічного форуму, що міститься у Звіті про глобальну конкурентоспроможність за 2010–2011 роки, Україна знову значно втратила у рейтингу Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), посівши серед 139 країн світу 89 місце, (у 2011 році Україна посідала 82 місце серед 133 країн світу). Падіння рейтингу України пов'язано з низькою продуктивністю економіки [5].

Встановлено, що Україна, на думку інвесторів, має непривабливі умови для реалізації інвестиційних проєктів та потребує радикальних реформ національної економіки. Зокрема, до першочергових заходів слід віднести підвищення ефективності роботи державних органів управління, що призведе до зростання довіри інвесторів до України.

Проведено аналіз Інвестиційної реформи, що була підписана Президентом України 6 квітня 2011 р. Загальною метою цієї реформи є активне залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, формування позитивного інвестиційного іміджу України в світі. Тобто, Інвестиційна реформа – це сукупність механізмів, проєктів та інститутів, що поєднані між собою та спрямовані на збільшення обсягів інвестицій в національній економіці. Для досягнення зазначеної мети в Інвестиційній реформі поставлено такі ключові задачі:

- радикальне збільшення об'єму залученого капіталу у національну економіку;
- реалізація стратегічно важливих напрямів розвитку економіки;
- модернізація механізму управління бюджетними коштами розвитку;
- створення інвестиційної інфраструктури;
- здійснення комплексного планування розвитку регіонів на основі інвестиційних планів.

До ризиків, що стримують інвестування, можна віднести:

1) змінюване законодавство, залишається невирішеним земельне питання;

2) корупція. Україна з показником 2,4 бала (з 10 можливих) посіла 134 місце за рівнем корупції серед 178 країн світу в рейтингу за 2010 рік. Про це свідчать результати дослідження групи Transparency International [6];

3) рейдерство – захоплення контролю над підприємством будь-якими способами, включаючи підкуп менеджерів компаній, що поглинаються, чиновників і суддів, підробку документів і судових рішень, відверто кримінальні силові методи, силове захоплення [1].

Незважаючи на це деякі галузі все ж залишаються привабливими для інвестування. Найбільшою популярністю користуються галузі, які переживають піднесення і зорієнтовані на внутрішнє споживання. До найбільш привабливих галузей як об'єкта для інвестицій іноземного капіталу в Україні відносяться банківська сфера і страхування, зв'язок. Найбільшими інвесторами є: Кіпр, Сполучені Штати Америки, Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Польща.

Фінансовий сектор є привабливим для зовнішнього інвестора завдяки вищим, порівняно з європейськими країнами, відсотковими ставками і значними темпами динаміки банківської діяльності. Іноземна присутність у вітчизняних фінансових установах з кожним роком зростає: за 2006–2007 роки на україн-

ський банківський ринок вийшло 12 нових серйозних іноземних контрагентів, серед яких "UniCredit" (Італія), "Reiffeisen" (Австрія), "BNP Paribas" (Франція), "Erste" (Австрія) [7].

Певні перспективи має сфера високих технологій. У світі існує нестача кваліфікованих кадрів, а в Україні є гідна освітня база для побудови експорто-орієнтованого IT-бізнесу. У найближчому майбутньому Україна може стати для Європи рентабельним виробничим цехом, а також лідером у залученні інвестицій в електронну промисловість.

Підготовка до проведення фінальної частини футбольного чемпіонату "Євро-2012" окрім розвитку власне спортивних об'єктів вимагала вкладення капіталу у транспортну й туристичну інфраструктуру. Таким чином створювалися передумови для співпраці державного та приватного капіталу, в рамках якої держава виступає флагманом інвестування, подаючи інвесторам сигнал щодо перспективності вкладення коштів у певну галузь або сектор. Ця схема є досить привабливою для іноземних інвесторів і може, по-перше, привернути увагу до нашої економіки, а, по-друге, створити умови для напрацювання цінного досвіду співпраці вітчизняного й іноземного капіталу в цілому ряді галузей [3].

Також матиме позитивний вплив на потоки прямих європейських інвестицій в Україну розширення ЄС на Схід. Компанії Євросоюзу в рамках реалізації стратегій розвитку розглядатимуть можливості подальшого розширення діяльності, нових ринків та факторів продуктивності. Цим може скористатися Україна, яка має порівняно нижчі витрати на кваліфіковану робочу силу, місткий внутрішній ринок (у разі подальшого зростання ВВП та продуктивності праці) та розташована на кордоні розширеного ЄС. Необхідно відзначити, що бар'єри і ризики для інвестицій залишаються досить високими [4].

Необхідно зазначити, що однією з передумов успішної інвестиційної діяльності є низький рівень інфляції та передбачуваність рівня цін в економіці. Для цього необхідні, по-перше, контроль за доходами та видатками бюджету, а по-друге, розв'язання проблем боргового тягаря. Також доцільно було б розробити механізм переливу фінансових ресурсів з галузей, де вони є у відносному надлишку, у галузі, де є потреба в капіталі.

Слід також запровадити просту і зрозумілу систему оподаткування, яка б передбачала формалізований, а не індивідуальний (з урахуванням бізнес-інтересів) характер стягнення податків, ввести державну фінансову підтримку, цільові субсидії та податкові пільги для іноземного капіталу [2].

Для стимулювання внутрішніх інвестицій, які є також невід'ємною складовою інвестиційної привабливості України, є виправданим надання пільг малому та середньому бізнесу, запропонування до реалізації вже розроблених інвестиційних проєктів, що потре-

бує створення спеціальних інформаційно-економічних підрозділів на рівні регіонів.

Встановлено, що в міжнародних оцінках інвестиційної привабливості Україна займає досить низькі позиції, що робить її непривабливою для іноземних інвесторів. Це пов'язано, насамперед, з політичною та економічною нестабільністю, низьким рівнем захисту іноземних інвесторів, низьким рівнем економічної свободи та ін. Особливо гострою ця проблема є в умовах нестачі інвестицій (при потребі в 320 млрд. грн. щорічно, максимальний обсяг склав 233,1 млрд. грн.). Тому, підвищення рейтингу України є дуже важливою метою, особливо в сучасних умовах, оскільки залучення коштів іноземних інвесторів сприятиме більш швидкому виходу зі стану економічної кризи, появленню нових робочих місць, покращенню рівня життя населення, зростанню конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку. В умовах сьогодення спостерігається підвищений інтерес іноземних інвесторів до українських підприємств, але інтерес може бути перетворений до потоків грошових ресурсів тільки за умови достатнього рейтингу інвестиційної привабливості, надійності та прозорості управління залученими коштами, наявністю дієвої законодавчої бази, оскільки інвестиційна привабливість на макро та макрорівнях дуже тісно взаємопов'язані.

В наукових працях вітчизняних вчених розглянуто багато методів визначення інвестиційної привабливості підприємств. Кожен з них має певні позитивні та негативні риси. До позитивних рис можна віднести – невисоку трудомісткість розрахунків, зрозумілість усіх показників для інвесторів, можливість застосування для оцінки привабливості підприємств різних галузей. Але, виходячи з позитивних, можна назвати й деякі негативні риси, не всі методи можуть досить достовірно характеризувати економічний стан підприємства, що може призвести до прийняття неправильних управлінських рішень, також навіть в універсальних методах існують показники які можуть давати протилежні характеристики інвестиційної привабливості підприємства. Це пов'язано з тим, що деякі методи не можуть бути використані в повній мірі у зв'язку з сучасними умовами розвитку економіки, формою господарювання підприємства, галузевою належністю. Запропоновано визначити ті показники діяльності підприємств різноманітних галузей, які будуть універсальними, тобто однаково характеризувати економічний стан підприємства, що дозволить скоригувати існуючі або розробити нові методики визначення інвестиційної привабливості підприємства. А це, в свою чергу, дозволить визначити сильні та слабкі сторони підприємства.

Стосовно факторів та резервів підвищення інвестиційної привабливості підприємств України слід зазначити, що від кожного конкретного підприємства залежить, що є фактором, а що – резервом. Правильне їх використання дозволить підвищити рівень інвести-

ційної привабливості підприємств України. Також можна зазначити, що для підприємств шляхами підвищення їх привабливості для іноземних інвесторів є удосконалення організаційних структур, залучення висококваліфікованих спеціалістів, модернізація або заміна застарілого обладнання, інноваційна діяльність. Такі заходи безумовно потребують фінансових коштів, але ці витрати при залученні коштів іноземних інвесторів будуть цілком вкриті та забезпечать сталий розвиток підприємств, галузей і економіки в цілому.

В період нестабільності та кризових явищ в економіці України у підприємств з'явилась гостра потреба в інвестиціях для стабілізації їх стану та забезпечення можливості подальшого розвитку. В умовах обмеженості власних інвестиційних ресурсів особливої актуальності набуває питання залучення коштів іноземних інвесторів. Однак, на вибір країни-реципієнта та, відповідно, певного підприємства в межах цієї країни суттєвий вплив здійснює інвестиційна привабливість держави, як макрорівня, на якому здійснюється господарська діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України // Фінанси України. 2008. – № 3 (148). – С. 79–93.
2. Даниленко А.А. Актуальні питання прямих іноземних інвестицій до України з ЄС (у контексті розширення Євросоюзу на Схід) // Фінанси України. – 2008. – № 1 (146). – С.127–137.
3. Драган І.В. Оцінка сучасного стану залучення іноземних інвестицій в Україні / І.В.Драган // Фондовий ринок. – 2010. – № 4. – С. 22 – 27.
4. Малютін О. К. Концепція поліпшення інвестиційного клімату в Україні// Фінанси України. – 2008. – № 11 (156). – С. 65–74
5. Конкурентоспроможність України: оцінка Всесвітнього економічного форуму: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/WEF%20Global%20Comp_ness%202010_1120.pdf
6. The global corruption barometr report 2009%: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.transparency.org/news_%20room/%20in_focus/2009/gcb2009.
7. Державне агентство України з інвестицій та розвитку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua>

УДК 336.1:351.72(477)

ОМЕЛЬЧУК В.

Наук. керівник: ПИЛЯВЕЦЬ В.М.

м. Вінниця

АНАЛІЗ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Бюджетна система України є важливою складовою фінансової системи і основним механізмом здійснення та проведення фінансової політики держави. Ця система складається з Державного та місцевих бюджетів.

Так, відповідно, доходи Державного бюджету, як його ключова складова, є важливим елементом впливу держави на соціально-економічний розвиток суспільства. Саме тому переконливим фактором є те, що цей глобальний показник є ні чим іншим, як фінансовою базою діяльності держави. Його склад, форми мобілізації залежать від системи та методів господарювання, а також від економічних завдань, які вирішує суспільство за певний період [1].

Дохід бюджету згідно з трактуванням Юрія С.І. – це об’єктивне економічне явище, пов’язане з сукупністю економічних відносин з приводу розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави. За своєю сутністю доходи бюджету, з одного боку, є результатом розподільчих процесів, а з іншого – об’єктом подальшого розподілу на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави. Отже, доходи бюджету – це частка централізованих ресурсів держави, що потрібні для виконання нею відповідних функцій [3].

Характеризуючи економічну сутність категорії “доходи Державного бюджету”, необхідно звернути

увагу на те, що вони, з одного боку, є результатом розподілу вартості ВВП між різними учасниками відтворювального процесу, а з іншого – об’єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості [2].

Прогноз надходжень доходів бюджету базується, на макроекономічних показниках розвитку країни, провідних галузей народного господарства, конкретних регіонів, які розробляються центральними економічними відомствами і місцевими органами влади і управління. При цьому, як правило, прогноз формування доходної частини бюджету на наступний рік здійснюється на основі звітних даних за 9 місяців з урахуванням їх динаміки в четвертому кварталі.

Аналіз даних за минулі роки характеризує чітку тенденцію до зростання як основних макроекономічних показників і як наслідок рівня державних доходів.

Доходи державного бюджету на 2014 рік згідно Закону України “Про Державний бюджет на 2014 рік” пропонується визначити в сумі 392 млрд 404,3 млн грн, що на 53 млрд 347,2 млн грн, або 15,7 відс., більше від фактичного обсягу. При цьому реальні доходи, обчислені з використанням індексу-дефлятора ВВП

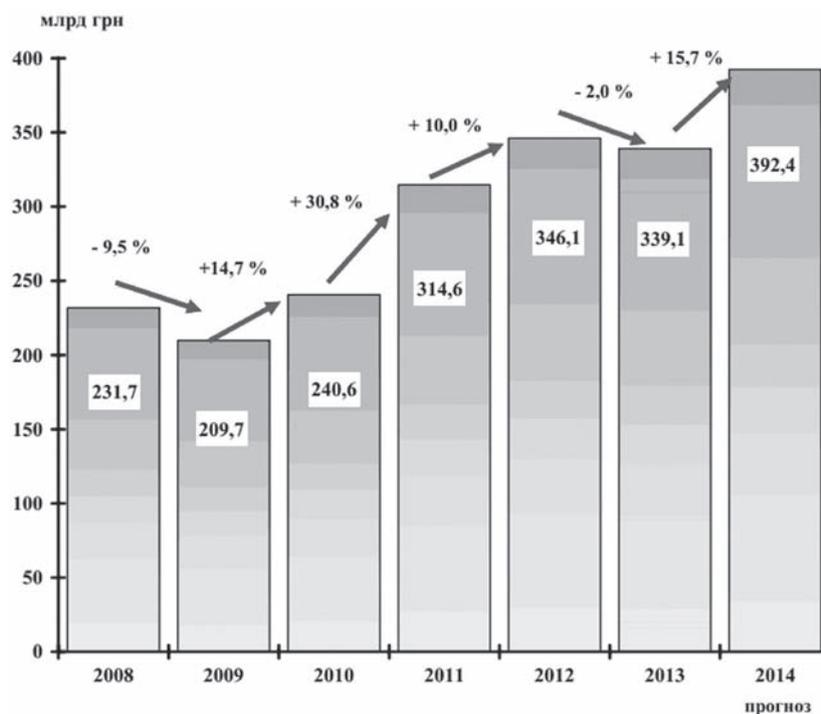

Рис. 1. Доходи Державного бюджету України в 2008-2014 роках

Таблиця 1.

Основні макроекономічні показники що враховуються при складанні бюджету

№	Показник	2012 рік, звіт	2013 рік, враховано при затвердженні бюджету	2014 рік, прогноз
1	Валовий внутрішній продукт номінальний, млрд грн	1459,1	1576,0	1653,0
2	Валовий внутрішній продукт реальний, у % до попереднього року	100,2	103,4	103,0
3	Індекс споживчих цін	99,8	104,8	104,3
4	Індекс цін виробників промислової продукції	100,3	105,5	108,6
5	Рівень безробіття	7,5	7,4-7,7	7,1-7,4

(1,088), в проєкті державного бюджету на 2014 рік мають зрости на 6,3 відс. при прогнозованому економічному зростанні на 3,0 відсотка.

З урахуванням можливого недосягнення прогнозного показника економічного зростання, врахованого при складанні проєкту державного бюджету на 2014 рік, запропоновані в законопроєкті обсяги доходів державного бюджету є досить оптимістичними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Момотюк Л. С. Основні напрями стандартизації статистики Державного бюджету України / Л. С. Момотюк // Статистика України. – 2011. – № 4. – С. 67-73.
2. Романенко О. Р. Фінанси / О. Р. Романенко; Мін-во освіти і науки України. – К.: ЦНЛ, 2006. – 312 с.
3. Доходи Державного бюджету [Електронний ресурс] / Українські підручники онлайн. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14821111/finansidohodi_derzhavnogo_byudzhetu.

УДК 657.622:658.5

ПАВЛЮК А.

Наук. керівник: БОЛУХ А.А.

м. Житомир

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ЯК ЗАПОРУКА РАЦІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

На вітчизняних підприємствах використання економічного аналізу не отримало широкого розповсюдження. Адміністрація підприємств під час прийняття рішень опирається лише на професійне судження та особистий досвід. Відповідно, дана ситуація призводить до нерациональних управлінських рішень, які, як наслідок, призводять до значних фінансових втрат, але й іноді до банкрутства. Особливо важливо застосовувати аналітичний інструментарій та його результати в складних економічних умовах.

Дослідження питань фінансового аналізу відображено в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Ф.Ф. Бутинця, Є.В. Мниха, Л.А. Лахтіонової, А.М. Поддєрьогіна, Н.В. Тарасенка, З.Ф. Петряєвої, Г.Г. Хмеленко, М.І. Баканова, І.Т. Балабанова, Л. Бернштейна, В.В. Ковальова, В.М. Мельника, М.Р. Метьюса, Д. Міддлтона, В.М. Родіонової, Г.В. Савицької, Д. Стоуна, Е. Хелфєрта, А.О. Чугаєва, А.Д. Шеремєта та ін.

Інформаційною базою для проведення фінансового аналізу є фінансова звітність підприємства.

Проведення фінансового аналізу можна умовно поділити на експрес-аналіз фінансово-майнового стану підприємства та поглиблений фінансовий аналіз діяльності підприємства.

Потреба у здійсненні поглибленого фінансового аналізу виявляється на етапі проведення експрес-аналізу, на якому визначаються узагальнені показники, які характеризують загальний стан підприємства (рис. 1).

Якщо в ході аналізу виявлено будь-які ознаки "ненормального" стану підприємства, тоді переходять до проведення поглибленого фінансового аналізу, до якого включається експрес аналіз.

Програма здійснення поглибленого фінансового аналізу діяльності підприємства наведена в таблиці 1.

Відповідно експрес-аналіз фінансово-майнового стану підприємства дає можливість оцінити стан підприємства та визначити потребу у здійсненні більш глибоких аналітичних досліджень.

Наступним етапом поглибленого фінансового аналізу є аналіз економічного потенціалу підприємства, що супроводжується дослідженням майнового та фінансового потенціалу підприємства. Проведення цього аналізу дозволяє визначити здатність підприємства діяти в умовах ринкового середовища – відповідати за своїми зобов'язаннями, бути спроможним до витрачання коштів, відповідати на коливання економічної системи, в якій функціонує суб'єкт господарювання. Відповідно, керівництво може оцінити ризиковість своїх рішень і, за необхідності, краще обґрунтувати свої рішення.

Аналіз розвитку та результативності діяльності підприємства, як наступний етап поглибленого фінансового аналізу дає змогу визначити якість та структуру грошових потоків, визначити передумови збільшення або зменшення надходження або витрачання грошових коштів, визначити ефективність діяльності (рентабельність) підприємства, визначити зміни та причини цих змін, спрогнозувати рентабельність відповідних управлінських рішень, що приймаються, визначити точку

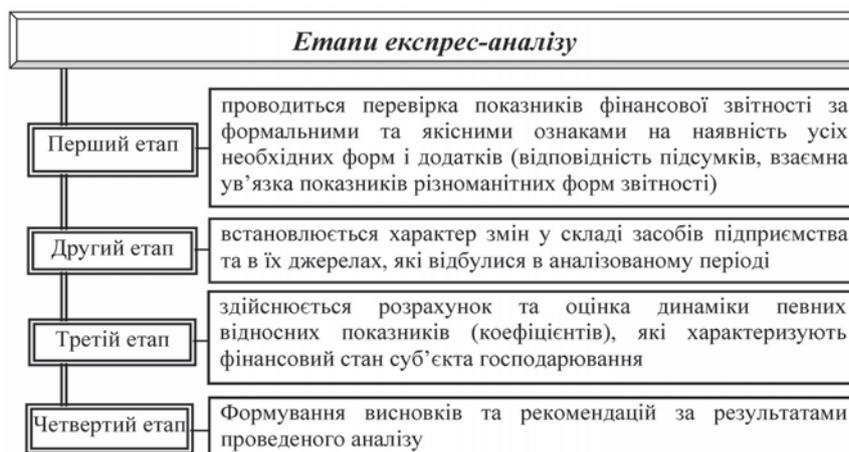

Рис. 1. Етапи проведення експрес-аналізу

Таблиця 1.

Етапи поглибленого фінансового аналізу

№ з/п	Назва етапу поглибленого аналізу
1	I. Експрес-аналіз фінансово-майнового стану
2	II. Аналіз економічного потенціалу підприємства
3	2.1. Оцінка майнового потенціалу підприємства
4	2.2. Оцінка фінансового потенціалу
5	2.2.1. Аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства
6	2.2.1. Аналіз фінансової стійкості підприємства
7	III. Аналіз розвитку та результативності діяльності підприємства
8	3.1. Аналіз руху грошових коштів
9	3.2. Аналіз ділової активності підприємства
10	3.3. Аналіз фінансових результатів діяльності
11	3.3.1. Аналіз рівня, динаміки, структури та якості фінансових результатів
12	3.3.2. Аналіз фінансових результатів від різних видів діяльності
13	3.3.3. Оцінка рентабельності діяльності підприємства
14	3.3.4. Аналіз взаємозв'язку “витрати-обсяг-прибуток”
15	3.3.5. Аналіз формування, розподілу та використання чистого прибутку
16	3.4. Оцінка стану на ринку цінних паперів
17	IV. Аналіз ймовірності неплатоспроможності та банкрутства підприємства
18	4.1. Аналітична оцінка ймовірності банкрутства
19	4.2. Оцінка можливостей відновлення платоспроможності підприємства

безбитковості та ідентифікувати найбільш раціональну номенклатуру товарів, які виготовляє підприємство.

Четвертий (останній) етап поглибленого фінансового аналізу передбачає аналіз ймовірності неплатоспроможності та ймовірності банкрутства підприємства. Оцінку ймовірності банкрутства суб'єкта господарювання доцільно періодично здійснювати для забезпечення тривалої діяльності підприємства без застосування процедур санації та унеможливлення ліквідації підприємства.

Отже, раціональне управління підприємством та ефективну діяльність підприємства важко уявити без застосування аналітичних процедур. Застосування методів фінансового аналізу дозволяє або обґрунтувати доцільність прийнятого управлінського рішення або відхилити його через нераціональність. Також фінансовий аналіз необхідний для діагностування стану підприємства та сигналізації про необхідність прийняття рішень для покращення стану підприємства та недопуску входження підприємства в кризовий стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалевська А.В. Критичний аналіз методів оцінки фінансового стану підприємства / А.В. Ковалевська, С.І. Асєєв // БізнесІнформ. – 2012. – №3. – С. 163-169.
 2. Мельник М.М. Фінансовий аналіз як база прийняття управлінських рішень щодо підприємства / М.М. Мельник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №1(128). – С. 87-90.
 3. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз / За ред. д.е.н., проф., Ф.Ф. Бутинця. –2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2007. – 704 с.
 4. Сучкова К.М. Методика фінансового стану підприємств України / К.М. Сучкова // Управління розвитком. – 2013. – № 17 (157). – С. 127-129.

УДК 657.47

ПАСІЧНИК В.

Наук. керівник: ПИЛЯВЕЦЬ В.М.

м.Вінниця

**ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ОБЛІКУ
ТА КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**

Особливе місце в ринковій економічній системі займають селянські (фермерські) господарства. Поряд з іншими видами аграрних формувань вони є повноправною формою господарювання, покликаної повернути землі ефективного господаря. Важливим питанням діяльності кожного фермерського господарства є ведення бухгалтерського обліку та здійснення ефективного контролю за формуванням облікових даних..

Основоположним законодавчим документом, що визначає принципи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, є Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність”. Статтею 2 цього Закону встановлено, що його положення поширюються на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України незалежно від організаційно-правових форм і форм власності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік і подавати фінансову звітність згідно із законодавством.

Оскільки відповідно до чинного законодавства фермерські господарства зобов'язані вести бухгалтерський облік, то вони, як й інші юридичні особи, повинні дотримуватися положень діючих національних стандартів бухгалтерського обліку

Для більш детального вивчення вищенаведених форм бухгалтерського обліку у фермерських гос-

подарствах доцільно провести аналіз критеріїв фермерських господарств, при дотриманні яких можна використовувати певну форму бухгалтерського обліку.

Просту форму бухгалтерського обліку застосовують фермерські господарства, в яких працюють власник (голова) і члени його сім'ї (без залучення найманих працівників). Вона не передбачає використання подвійного запису господарських операцій, тому є зручна для невеликих за розміром господарств.

Бухгалтерський облік за спрощеною формою ведуть фермерські господарства із середньообліковою чисельністю працюючих за звітний період до 10 чоловік включно і обсягом виручки за рік, що не перевищує 500 тис. грн. І проста, і спрощена форми бухгалтерського обліку дозволяють забезпечувати фермерські господарства інформацію, необхідною для заповнення Балансу і Звіту про фінансові результати.

Для фермерських господарств, які ведуть бухгалтерський облік за спрощеним Планом рахунків визначені такі критерії: середньооблікова чисельність – від 10 до 50 чоловік; обсяг виручки від реалізації – від 500 тис. до 2,5 млн. грн.

Великі за розміром фермерські господарства зобов'язані вести бухгалтерський облік на загальних засадах.

Законом України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" також визначено, що організація бухгалтерського обліку на підприємстві належить до компетенції його власника чи уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів. Тому відповідальність за організацію бухгалтерського обліку і звітності згідно цього Закону несе власник, або уповноважений орган (посадова особа). Таким чином, саме від власника підприємства залежить вибір форми організації бухгалтерського обліку на підприємстві.

Особливості проведення контролю діяльності селянських (фермерських) підприємств впливають із специфіки організації і технології виробництва, бухгалтерського обліку та оподаткування. У зв'язку з цим завдання ревизора набувають специфічного спрямування, зумовленого особливостями агропромислового комплексу, його галузей та підгалузей, і можуть бути узагальнені в наступні групи:

1) дослідження правильності ведення бухгалтерського обліку у фермера та відповідності його організації діючим нормативним документам;

2) оцінка доцільності та раціональності постановки обліку в господарстві, враховуючи можливості щодо вибору селянськими (фермерськими) господарствами його форми серед декількох;

Контроль на фермерських господарствах повинен бути організований та проведений за такими методичними підходами, що забезпечують достовірну перевірку відповідності відображення в бухгалтерських регістрах та звітності наявних у господарстві основних

засобів, тварин, насіння та кормів, мінеральних добрив, отрутохімікатів, пального та мастил, запасних частин, сировини та інших матеріалів за період перевірки, а також про їх надходження і вибуття, своєчасність та достовірність відображення проведених розрахунків з постачальниками за придбані запаси чи надані послуги (виконані роботи), а також зі сплати кредитів та податків; правильності відображення витрат виробництва, повного оприбуткування виробленої продукції, достовірність її калькуляції та оцінку при переробці і реалізації; визначення фінансових результатів; правильності застосування реалізаційних цін, знижок і націнок до них, складання точної, повної та своєчасної звітності в обліку та звітності господарських фактів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV
2. Методичні рекомендації з організації та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах від 02.07.2001 р. № 189
3. Ватуля І.Д., Гладка Л.О. Організація обліку у фермерських господарствах. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.

УДК 336.1:352

ПАСІЧНИК Я.

Наук. керівник: ПИЛЯВЕЦЬ В.М.

м.Вінниця

СУЧАСНИЙ СТАН ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Однією з основних функцій місцевого самоврядування є забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку території і створення на цій основі умов для задоволення життєво важливих потреб та законних інтересів населення.

Особлива роль місцевих бюджетів відображається у складі та структурі їхніх видатків, адже саме видатки дають можливість дослідити сутність місцевих бюджетів, як бюджетів місцевого самоврядування, існування яких підпорядковане вирішенню завдань місцевого значення, створенню фінансової основи місцевого самоврядування. Найчастіше на видатковій частині місцевих бюджетів найбільше позначаються наслідки економічних і соціальних змін, які відбуваються у суспільстві. Взагалі усі видатки місцевих бюджетів розподіляються на поточні видатки та видатки розвитку. Поточні видатки спрямовані на соціальний захист населення, фінансування підприємств, установ та організацій, що діють на початок бюджетного року. Витрати бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності

Таблиця 1.

Аналіз виконання бюджету по видатках загального фонду

Назва показників	Затверджений план на рік	План на рік з урахуванням змін	Фактичне виконання	% виконання	
				до затвер. плану на рік	до уточн. річного плану
Державне управління	1 499,4	1 502,1	1 493,7	99,6	99,4
Освіта	49 244,2	58 335,8	55 518,3	112,7	95,2
Охорона здоров'я	28 577,9	29 833,8	29 047,5	101,6	97,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення:	47 916,8	52 311,2	51 443,2	107,4	98,3
Культура і мистецтво	3 887,6	3 839,6	3 839,5	98,8	100,0
Засоби масової інформації	144,0	203,7	203,7	141,5	100,0
Фізична культура і спорт	747,8	763,4	749,4	100,2	98,2
Транспорт, дорожнє господарство, зв'язок	296,0	292,5	269,9	91,2	92,3
Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій	234,3	208,0	208,0	88,8	100,0
Видатки, не віднесені до основних груп	98,0	109,3	109,3	111,5	100,0
Інші видатки	98,0	109,3	109,3	111,5	100,0
ВСЬОГО видатків загального фонду	132 646,1	147 399,5	142 882,7	107,7	96,9
Дотації вирівнювання, що передаються з районних та міських бюджетів	10 716,4	10 716,4	10 716,4	100,0	100,0
Інші субвенції	69,4	69,3	69,3	100	99,9
РАЗОМ видатків загального фонду	143 250,4	159 256,1	154 739,3	108,0	97,2

(видатки на будівництво соціально-культурних об'єктів, доріг, споруд, придбання обладнання, інвентарю тощо), структурної перебудови народного господарства, субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням

Загальний фонд місцевого бюджету включає всі доходи, що не мають спеціального призначення і спрямовується на фінансування, як правило, поточних видатків установ і закладів, що утримуються за рахунок відповідного бюджету. На рік призначено уточнених видатків загального фонду в розмірі 159261 тис. грн., фактично ж виконано видатків в розмірі 145739,3 тис. грн., що становить 97,2% Статті видатків які були невиконані це:

- Державне управління – 99,4 %.
- Освіта 95,2 %.
- Охорона здоров'я – 97,4 %.
- Соціальний захист та соціальне забезпечення – 98,3.
- Фізична культура та спорт – 98,2 %.
- Транспорт, дорожнє господарство – 92,3 %.

В сумі всіх видатків загального фонду видатки безпосередньо районного бюджету становлять 142882,7 тис. грн., а з врахуванням субвенцій та дотацій – 154739,3 тис. грн., що становить 92,3% всіх видатків.

Видаткова частина зведеного бюджету Немирівського району затверджена в сумі 146239 тис.грн, із них: загальний фонд – 1143246 тис. грн, спеціальний фонд – 2993 тис. грн.

Фактичне виконання бюджету становить 159254,8 тис.грн грн. в т.ч.: по загальному фонду – 154735,1 тис. грн., по спеціальному фонду – 4519,7 тис.грн., тобто по витратах бюджет первиконаний на 108,9%. Основне перевиконання спеціального фонду відбулось по видаткам на освіту при затвердженому показнику 463 тис. грн. виконання становить 1148,4 тис. грн., охороні здоров'я – 139,3 %, культурі та мистецтву 184,6 %.

В результаті дослідження структури зведеного бюджету Немирівського району можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу займають видатки на утримання установ соціально-культурної сфери і на соціальний захист населення та на соціальне забезпечення, включаючи компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремим категоріям громадян, що становить 80% всіх видатків зведеного бюджету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янишин В. Концептуальні засади місцевих бюджетів / В. Дем'янишин, А. Малярчук // Світ фінансів. – 2011. – № 1. – С. 5–18.
2. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України / В.І. Кравченко. –К.: Науково дослідний інститут фінансів МФУ., 2009. – 487 с.
3. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О.П. Кириленко. – К.: НІОС, 2013. – 384 с

УДК 339.92

ПЕТРОВ П.Ю., к.т.н.,
 ПОПОВА І.А., к.т.н.,
 МІРОШНІЧЕНКО Г.
 м. Луганськ

СИСТЕМА ЦІЛЕЙ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У сучасному світі розвиток економічних відносин вимагає все більшої результативності та ефективності використання різних форм та методів їх здійснення. З цією метою також активно удосконалюються міжнародні відносини, зокрема в формі транскордонного співробітництва.

Транскордонне співробітництво – форма світогосподарчої інтеграції прикордонних територій держав, яка особливо поширення отримала в Європі. Зближення європейських регіонів ґрунтується на типових і рамкових угодах з прикордонного співробітництва в економічній та соціальній сферах. Ці області територіального планування, управління прикордонними міськими та сільськими парками, місцевими громадськими справами, тощо. Сторони можуть вносити зміни в типові документи з урахуванням місцевої специфіки. Конвенція визнає практику створення організації зі статусом і без статусу юридичної особи. Передбачається створення "багатонаціональної" організації зі статусом юридичної особи, визаної законами всіх зацікавлених держав [1, с.124].

Як і будь яка форма економічної діяльності транскордонне співробітництво розвивається в системі використання глобального матричного управління, що означає здійснення чотирьох базових функцій управління: цілевизначення, планування, організація та контроль. Відповідно й транскордонне співробітництво розпочинається з визначення цілі, точніше кажучи з системи цілей, що упорядковуються в певному напрямку в ієрархічну систему, більш відома як "дерево цілей". Фактично управління є процесом визначення та реалізації цілі. Управління, що здійснюється із по-

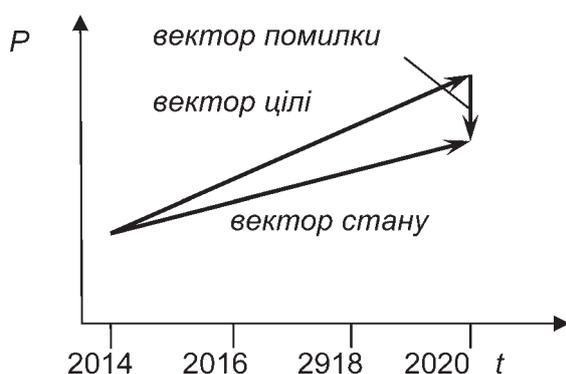

Рис. 1. Схема визначення вектору стану

милками, накопичується у вектор помилки. Сума вектору цілі та вектору помилки дає вектор стану (рис.1).

В основу капіталістичної форми економічних відносин покладено отримання ефекту від цілеспрямованої організації найманої праці, тобто використання синергійного ефекту в соціально-економічній площині. Ефект від кооперації потенціалу досягається не лише в середині певного виробництва чи галузі, а й при міжрегіональному та міжнародному співробітництві. Отже, ефективність транскордонного співробітництва залежить від ступеню поєднання необхідних ресурсів, а результативність – від якості визначення мети співробітництва.

Цілі транскордонного співробітництва з одного боку визначають спільну проблематику прикордонних регіонів та спільне бачення майбутнього спільно, об'єднаних таким співробітництвом. Можна виділити ієрархію цілей транскордонного співробітництва (рис. 2).

Метою транскордонного співробітництва є розвиток соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва на основі таких принципів:

- повага до державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав;

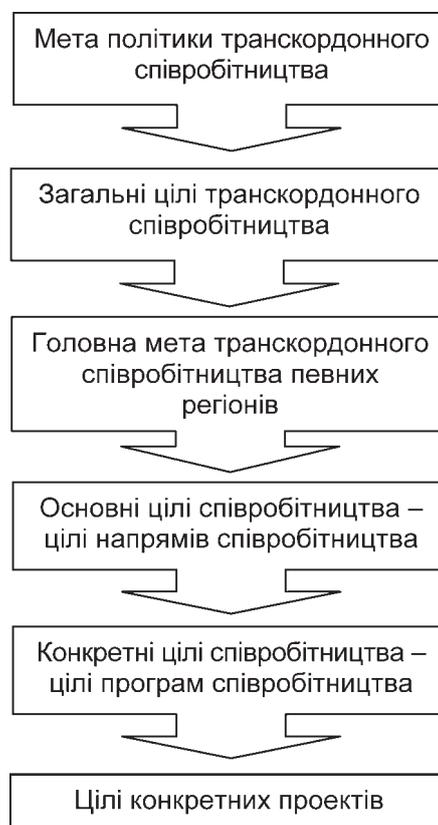

Рис. 2. Ієрархія цілей транскордонного співробітництва

- урахування під час укладення угод про транс-кордонне співробітництво повноважень суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва;
- узгоджене усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці (стаття 2 закону) [2].

Загальною метою транскордонного співробітництва є забезпечення якісних умов проживання населення по обидва боки кордону, а в перспективі стратегія розвитку прикордонного співробітництва має передбачати конкретні цілі на кожному етапі її реалізації.

Одним із основних об'єктів політики у сфері транскордонного співробітництва має бути визначений кордон і система забезпечення доступу до прикордонного регіону та порядок функціонування прикордонних пропускних пунктів.

Реалізація цього положення конкретизується у таких цілях:

- розвиток шляхів, які перетинають кордон, та придорожньої інфраструктури;
- розвиток залізничних шляхів та галузі послуг залізниці між країнами, що беруть участь у транскордонному співробітництві;
- підвищення рівня технічного облаштування пунктів перетину кордону для забезпечення необхідної пропускної здатності;
- розвиток сервісної інфраструктури (страхові фірми, перевізники, складські приміщення тощо);
- укладання договорів зі сторонами транскордонного співробітництва [3].

Метою транскордонного співробітництва є усунення негативних наслідків прикордонного розміщення територій, тобто їх віддаленості від головних економічних центрів країни і одночасно використання тих можливостей, які відкриваються у зв'язку із близькістю території сусідньої країни. Така співпраця є істотним чинником поліпшення міждержавного клімату, виникнення стосунків порозуміння і приязні. Вона є одним із важливих засобів ліквідації диспропорцій в економічному і соціальному розвитку по обидва боки кордону [4, с.12].

Загальна мета співробітництва, найбільших у Європі країн, визначена у преамбулі Угоди про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Російською Федерацією:

- сприяння розширенню дружніх зв'язків між народами України і Російської Федерації;
- продовження і розвиток довгострокового міжрегіонального та прикордонного співробітництва;
- реалізація практичної значимості і потенціалу взаємної вигоди від стійкого розвитку міжрегіонального та прикордонного;

- зміцнення правової основи здійснення міжрегіонального та прикордонного співробітництва між Україною і Російською Федерацією [5].

Не важко бачити, що цілі транскордонного співробітництва за своїм змістом є економічні, соціальні та політичні. Економічні цілі мають на меті отримання певних переваг від спільної господарської діяльності закордонних один для одного різних суб'єктів: домогосподарств, підприємців, підприємств, органів місцевого самоврядування та регіональних органів влади. Найпростіші економічні цілі стосуються отримання прибутку в результаті встановлення та розвитку такого співробітництва. Соціальні цілі формуються на основі необхідності вирішення спільних проблем соціальних угруповань, що розділено державним контролем. Такі цілі можуть здійснюватись в будь-якій сфері соціальної політики: науки та освіти, медицини, житлово-комунального господарства, спорту та туризму тощо. Найвищий щабель соціальних цілей відноситься до формування спільного культурного простору, тобто системи інформації щодо забезпечення сталого розвитку суспільства. Політичні цілі розробляються та втілюються з метою спільного розвитку політичних систем двох країн на регіональному рівні.

Отже, система цілей транскордонного співробітництва має розбудовуватись із відповідністю до концепцій та стратегій розвитку прикордонних територій та наявних ресурсів й структур забезпечення їх втілення. Зміст цілей кожного рівня співробітництва має відбивати загальний вектор цілей, а система управління програмами та проектами такого співробітництва має мінімізувати помилки їх втілення. При цьому загальна система дій має бути націлена на забезпечення якісних, спільномірних умов проживання населення по обидва боки кордону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дергачев В.А. Геоэкономический словарь-справочник. / В.А. Дергачев. – Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 2004. – 177с.
2. Закону України "Про транскордонне співробітництво" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
3. Манів З.О. Регіональна економіка / З.О. Манів -http://pidruchniki.ws/1942120338790/rps/mizhregionalne_prikordonne_spivrobitnitstvo_instrumenti_realizatsiyi_regionalnoyi_ekonomichnoyi_politiki#696
4. Развитие трансграничного сотрудничества с новыми государствами – членами ЕС: науч. разработка / авт. кол.: В.М. Кривцова (наук. кер.), Д. В. Ягунов, С. К. Харічков та ін. – К.: НАДУ, 2008. – 56 с.
5. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Російською Федерацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_412/conv

УДК339.94

ПЕТРОВ П.Ю., к.т.н.,
БУНЬО С.О.,
м. Луганськ

ВРАХУВАННЯ КОН'ЮНКТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В МОДЕЛІ РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ

Міжнародні економічні відношення завжди були об'єктом пильної уваги як тих осіб, що вистроювали та розвивали ці відносини, так і представників державних органів та науки. Розвиток таких відносин мав різні цілі та набував різних форм. Однією з перспективних форм міжнародних соціально-економічних відносин є транскордонне співробітництво, що впроваджується та вдосконалюється в багатьох країнах, але набуло найбільшого поширення у Європі.

Наприкінці ХХ-го століття регіональна політика Європейського Союзу перейшла до нової парадигми – від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів до мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Цей підхід був використаний суміжними прикордонними регіонами Європи, які налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, господарськими суб'єктами, об'єднуючи зусилля для вирішення спільних проблем, і від співробітництва за окремими транскордонними угодами перейшли до співробітництва в рамках єврорегіонів. Німеччина, Польща, Чехія та інші країни створили єврорегіони по всьому периметру своїх кордонів, що зумовлювалося, зокрема, поглибленням євроінтеграційних процесів та удосконаленням механізмів фінансування регіонального розвитку в Європейському Союзі [1, с.7].

Можна простежити еволюцію поглядів представників основних економічних шкіл на причини, доцільність та наслідки міжнародної економічної інтеграції. Витоки теорії міжнародної інтеграції ґрунтуються на принципах теорій абсолютних і порівняльних переваг, які розвинули Адам Сміт і Давид Рікардо. Адам Сміт, прагнучи обґрунтувати вигоди від міжнародних економічних відносин для всіх країн, показав, що спеціалізація країн відповідно до абсолютної переваги та купівля товарів, які всередині країни виробляються з нижчою ефективністю, дають змогу країнам досягати таких рівнів споживання, що лежать поза межами їх виробничих можливостей.

Д.Рікардо був першим економістом, який розвинув теорію міжнародної торгівлі, яка була відмінною від теорії внутрішньої торгівлі, і вказувала на вигоди від територіального поділу праці. Його концепція показала, що спеціалізація країн, яка ґрунтується на

принципі порівняльної переваги, сприяє ефективнішому розподілу світових ресурсів, внаслідок чого за однакових сукупних витрат цих ресурсів та технологій світовий обсяг виробництва збільшується [2, сс.13-14].

Досліджуючи вплив міжнародної торгівлі, як базової форми транскордонної співпраці, на стан ринкових відносин, неважко дістатись висновку, що чим більше обсяги цієї торгівлі, тим більші деформації будуть спостерігатись у змісті ринкових відносин. За певних припущень можна врахувати складову такої форми транскордонної співпраці в моделі ринкової рівноваги, яка будується на розрахунку рівності попиту та пропозиції на певному ринку.

В базовій моделі ринкової рівноваги в якості об'єкту описується ринок чистої конкуренції. Така модель складена на основі формулювання математичних залежностей попиту та пропозиції [3, сс.101, 113]. При цьому закон попиту записується такою залежністю:

$$Q_D = \frac{M_D}{P_D}, \quad (1)$$

де: Q_D – обсяг придбаних товарів (послуг), од.; M_D – обсяг попиту на даному ринку, грош. од.; P_D – ціна попиту товару (послуги), грош. од.

Закон пропозиції, з урахуванням просторового моделювання забезпечення ринку в точці A з певної території, має такий вираз:

$$Q_S = \frac{P_S}{c_T} \cdot \pi(P_S - P_P)^2, \quad (2)$$

де: c_s – розподіл товару на території навколо ринку (біля точки A), км²; c_T – питомі витрати на доставку одиниці товару, грош. од./км; P_S – ціна пропозиції товару (послуги), грош. од.; P_P – відпускна ціна одиниці товару, грош. од.

Розрахунок ціни ринкової рівноваги (P_E) здійснюється за формулою, що випливає з формул (1) та (2):

$$P_E(P_E - P_P)^2 - \frac{M_D c_T^2}{\pi P_S} = 0. \quad (3)$$

Але, якщо ця територія є прилеглою до певного кордону (державного, міжрегіонального тощо), який має додаткові умови перетину товарів (послуг), то виникає необхідність визначення та врахування кон'юнктивної складової (рис.1). Кон'юнкція визначається в тому, що одна й та ж сама територія відноситься одночасно до простору ринку A та простору, що належить іншій державі (регіону). За цих умов у встановленні ринкової рівноваги приймають участь як "вітчизняні", так й "закордонні" постачальники товару.

Представимо кордон як хорду окружності із центром в точці A . Позначимо відстань від ринку до кордону через l , де $0 < l < R$. Тоді площа хорди (S_B), що моделює закордонну територію, можна розрахувати за формулою:

$$S_B = R^2 \arcsin\left(\frac{\sqrt{R^2 - l^2}}{l^2}\right) - l \sqrt{R^2 - l^2}. \quad (4)$$

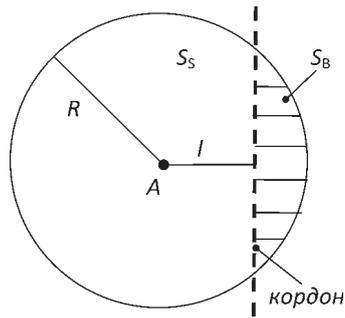

Рис. 1. Просторова схема врахування кон'юнктивної складової транскордонного співробітництва

Відповідно закон пропозиції буде мати такий вигляд:

$$Q_S = \rho_S \cdot (S_S - S_B) + \rho_{SB} \cdot S_B =$$

$$= \rho_S \cdot S_S + (\rho_{SB} - \rho_S) \cdot S_B = \rho_S \cdot \pi \cdot R^2 + (\rho_{SB} - \rho_S) \times$$

$$\times \left(R^2 \cdot \arcsin \left(\frac{\sqrt{R^2 - l^2}}{l} \right) - l \sqrt{R^2 - l^2} \right). \quad (5)$$

де: c_{SB} – розподіл товару на закордонній території, км².

Привіряючи рівняння (1) та (5) одержимо значення ціни ринкової рівноваги з урахуванням складової транскордонного співробітництва.

Описана модель носить принциповий характер і може бути застосована для аналізу впливу транскордонного співробітництва на прикордонний ринок певного товару чи послуги. Разом з тим відзначимо, що представлена модель не враховує “складність” перетинання державного кордону для товарів та послуг, зокрема розмір митних зборів. Ймовірно розроблення більш адекватних математичних рівнянь стане наступним кроком удосконалення моделі ринкової рівноваги з урахуванням кон'юнктивної складової транскордонного співробітництва.

Таким чином, моделювання ринкових взаємовідносин суб'єктів, що знаходяться по обидві сторони державного кордону можливо із урахуванням різної товарної “спроможності територій” приймати участь у цих відносинах. При цьому, математична залежність попиту залишається незмінною, а залежність для пропозиції записується із доданням складника додаткового забезпечення обсягів пропозиції на певному ринку, що забезпечується через транскордонне співробітництво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво/ Н.А. Мікула, В.В. Толкованов. – К.: Видавництво “Крамар”, 2011. – 259 с.
2. Розвиток транскордонного співробітництва з новими державами – членами ЄС: наук. розробка / авт. кол.: В.М. Кривцова (наук. кер.), Д. В. Ягунов, С. К. Харічков та ін. – К.: НАДУ, 2008. – 56 с.
3. Webster T.J. Managerial Economics: Theory and Practice / Thomas J. Webster. – NY: Academic Press, 2003. – 755 p.

УДК 339.92:061.

ПОПОВА І.А., к.е.н.,
КОМАРДІНА Н.В.
м. Луганськ

ЄВРОРЕГІОН, ЯК ФОРМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Важливим аспектом регіонального розвитку є налагодження міжрегіонального, а також транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами та територіями. Однією з форм останнього є євро-регіони.

Окремі питання становлення та розвитку транскордонного співробітництва вже протягом тривалого часу є предметом уваги науковців. Теоретичним і практичним питанням транскордонного співробітництва у загальному вигляді присвячені праці таких провідних дослідників, як З. Варналія, О. Вишнякова, С. Гакмана, В. Дергачова, М. Долішнього, С. Кіш, В. Кубійди, С. Максименко, Н. Мікули, Ю. Макогона, О. Михайленко, О. Рудік, С. Серьогіна, І. Студеннікова, Т. Терещенко, В. Шевчук та ін. Дослідженням різних організаційних форм транскордонного співробітництва, зокрема, особливостей функціонування євро-регіонів, займалися такі вчені як Б. Адамов, М. Боянецька, І. Боярко, Ю. Вдовенко, Д. Гришечкін, М. Гусева, В. Демченко, А. Єпіфанов, О. Жук, В. Ляшенко, Є. Матвєєв, Н. Мікула, Н. Перстнева, О. Соскін, В. Толкованов, О. Федоришин, Ю. Цибульська та ін.

В Україні транскордонне співробітництво розглядається у двох площинах – як інструмент розвитку прикордонних територій, та як чинник реалізації євроінтеграційних прагнень. Транскордонне співробітництво прикордонних областей України і сусідніх країн умовно можна розділити на два “напрямки”: транскордонне співробітництво, що відбувається на кордоні з ЄС, а також транскордонне співробітництво у так званому прикордонні, зокрема України, Росії, Білорусі та Молдови [1; с. 39].

Іншими словами, транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру.

Не має єдиної думки у науковців й щодо форм транскордонного співробітництва. Так, Луцька Н. І.

вважає, що основними формами транскордонного співробітництва є єврорегіони та подібні до них структури, співробітництво на рівні робочих груп, співробітництво в межах Робочих Співтовариств та співробітництво з міжнародними асоціаціями, спілками, фондами. Лютак О. М. та Андрієвич В. А. виділяють окрім основних інституційних форм транскордонного співробітництва ("Робочих спільнот", установчих договорів, єврорегіонів), такі нові форми, як транскордонний кластер, європейські угруповання територіального співробітництва, Об'єднання єврорегіонального співробітництва, транскордонне партнерство.

Однак на думку багатьох авторів, найвищою організаційною формою транскордонного співробітництва є єврорегіон. Н. Мікула вважає, що "...єврорегіон – це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології" [2, с. 14].

Слід зазначити, що 19 із 25 регіонів України є прикордонними, а їх сукупна площа становить близько 77 % усієї території держави. На сьогодні на території України діють 9 єврорегіонів, а саме: "Буг" (Україна, Польща, Білорусь), "Карпатський єврорегіон" (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), "Нижній Дунай" (Україна, Молдова, Румунія), "Верхній Прут" (Україна, Молдова, Румунія), "Дніпро" (Україна, Росія, Білорусь) та "Слобожанщина" (Україна, Росія), "Ярославна" (Україна, Росія), "Донбас" (Україна, Росія). У 2008 р. за ініціативою Ради Європи було утворено Чорноморський єврорегіон. Отже, на сьогодні завершується процес інституціоналізації транскордонного співробітництва у вигляді єврорегіонів по усьому периметру державного кордону України.

Функціонування єврорегіонів обумовлено рядом особливостей, які можна розбити на сім груп. Так, до першої групи особливостей віднесені правові аспекти функціонування єврорегіонів: створення єврорегіону не призводить до виникнення нового адміністративно-територіального утворення зі статусом юридичної особи; правове регулювання на території кожного із членів єврорегіону здійснюється відповідно до чинного законодавства держави, до якої він належить; керівні органи єврорегіону виконують координаційні функції і не мають владних повноважень, а також не можуть підмінювати собою органи влади, що діють на території кожного з його членів.

Друга група особливостей – політичні. В цьому сенсі єврорегіони: не діють проти інтересів національної держави; вони не є наддержавними утвореннями; в

своїй діяльності не підмінюють зовнішньополітичні функції держав, адміністративно-територіальні одиниці яких є їх членами.

Третя група особливостей – історичні. В переважній більшості випадків єврорегіони охоплюють території, що мають спільне історичне минуле і навіть колись входили до складу однієї держави. Подеколи до складу єврорегіонів входять території, які у досить недалекому минулому мали так званий "спірний статус", тобто право володіння такою територією, що належала одній державі, оспорювалося сусідньою, яка має з нею спільний кордон.

Особливості, що належать до четвертої групи, пов'язані із національним складом прикордонних територій. Як правило, це багатонаціональні території або регіони, де мешкають представники декількох етнічних груп. У багатьох випадках на територіях суміжних прикордонних регіонів мешкають представники досить чисельної національної меншини, яка репрезентує національну більшість країни, розташованої по інший бік кордону.

П'ятою групою особливостей є те, що території або регіони, які входять до складу єврорегіонів, є периферійними по відношенню до адміністративних центрів своїх країн.

Шоста група особливостей, полягає в тому, що всім територіям або регіонам, які входять до складу єврорегіонів, притаманна наявність спільних проблем транскордонного характеру. Для розв'язання їх необхідне поєднання зусиль територіальних громад або органів влади держав-сусідів. Як правило, до таких проблем відносяться екологічні та природоохоронні, розвиток прикордонної інфраструктури, транспорту та комунікацій, раціональне використання трудових ресурсів, забезпечення умов для розвитку етнічних меншин.

Сьома група полягає в необхідності наявності чітко визначених спільних інтересів членів єврорегіонів. Для цієї групи типовими є інтереси в торгово-економічній площині з урахуванням місця регіонів-членів у міжтериторіальному розподілі праці; у галузі спільного розвитку туристичної діяльності, наданні взаємних послуг через державний кордон, створенні мережі співробітництва в сферах науки, освіти та культури. Універсальною сферою спільних інтересів для членів будь-якого єврорегіону є визначення спільної стратегії просторового розвитку.

На думку Н. Мікули, В. Борщевського, Т. Васильцева пріоритетними засобами підвищення ефективності єврорегіонів на території України варто вважати: визначення ролі і статусу єврорегіонів у системі транскордонного співробітництва держави на законодавчому рівні з окресленням відповідних джерел фінансування, в тому числі – в контексті реалізації Державних програм розвитку транскордонного співробітництва з бюджетів різних рівнів, а також через закріплення за єврорегіонами окремих функцій та

завдань в системі транскордонного співробітництва регіонів (наприклад, розробка регіональних програм розвитку транскордонного співробітництва, проведення економічних форумів та інвестиційних ярмарків тощо); формування кластерної моделі функціонування євро регіонів, яка опиратиметься не на стару філософію адміністративно-територіального стимулювання розвитку транскордонного співробітництва, а орієнтуватиметься на сучасний цільовий підхід до активізації бізнес-процесів у транскордонних регіонах під своєю егідою (наприклад, розвиток прикордонної торгівлі, транскордонного туризму чи науково-освітньої компоненти міжрегіонального співробітництва); фокусування основної уваги євро регіонів на проведенні інформаційно-пропагандистської діяльності та стимулювання розвитку бізнес-контактів у транскордонному середовищі (проведення комунікативних заходів за участю підприємств, влади і громадськості обох країн, міжнародних бізнес-форумів, інвестиційних ярмарків тощо); започаткування цілеспрямованої роботи з підготовки кадрів для системи транскордонного співробітництва, зокрема, фахівців з менеджменту, маркетингу та інформаційних технологій для євро регіональних і самоврядних структур, впровадження відповідних програм перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для працівників місцевих органів державної влади та самоврядних інституцій, в тому числі – євро регіонів; активізацію госпрозрахункової діяльності євро регіонів, навчання керівних кадрів євро регіональних структур основам менеджменту та маркетингу, умінню заробляти гроші на власну статутну діяльність, насамперед через ведення інформаційно-аналітичної, рекламно-пропагандистської та виставково-ярмаркової діяльності [3, с. 163].

Проведене дослідження показало, що євро регіон – це одна з форм транскордонного співробітництва, яка не лише сприяє посиленню та поглибленню відносин між державами, але й є інструментом для здійснення інтеграційних процесів. Використання даної форми співробітництва дозволить значно збільшити приплив інвестицій в економіку прикордонних областей, створити потужний транспортний коридор з відповідною інфраструктурою, знизити рівень безробіття в прикордонних районах і підвищити рівень доходів населення. Таким чином, розвиток транскордонного співробітництва в рамках євро регіонів сприяють регіональному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дачій О.І. Державна підтримка інновацій / О.І. Дачій // Держава та регіони. – 2003. – № 3. – С. 39 – 43.
2. Мікула Н. Євро регіони: досвід та перспективи. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
3. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС: Монографія / За ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.

УДК 613.14:637.1:81

РАТУШНЯК О.Г.,
ТАРАСЮК Н.М.
м. Вінниця

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ НА ОСНОВІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Для оцінювання ефективності економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК за допомогою апарату нечіткої логіки було розроблено математичну модель, яка дозволяє визначити стан економічних відносин підприємств з урахуванням фінансово-економічних, виробничо-технологічних та організаційно-управлінських кількісних та якісних показників.

Структурна модель оцінювання ефективності економічних взаємовідносин підприємств з виробництва та переробки молока, наведена на рис. 1 у вигляді дерева нечіткого логічного висновку.

Оцінювання вихідної змінної здійснюється за допомогою множин якісних характеристик (термів) d_1, \dots, d_5 , де d_1 – високий рівень ефективності економічних взаємовідносин (від 0,8 до 1); d_2 – рівень вище середнього (від 0,6 до 0,8); d_3 – середній рівень (від 0,4 до 0,6); d_4 – рівень нижче середнього (від 0,2 до 0,4); d_5 – низький рівень (від 0 до 0,2).

Знаходження рівня ефективності економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу передбачає врахування сукупності вхідних показників, згрупованих у такі групи: X_1 – рівень фінансово-економічних зв'язків; X_2 – рівень

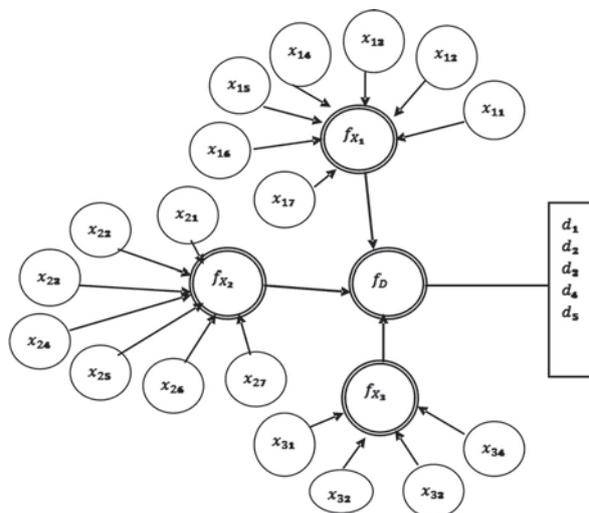

Рис. 1. Дерево логічного висновку для оцінювання ефективності економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу

виробничо-технологічних зв'язків; X_3 – рівень організації-управлінських зв'язків.

Параметри розглядаються як лінгвістичні змінні $x_{11} \dots x_{17}, x_{21} \dots x_{27}, x_{31} \dots x_{34}$ і є вхідними параметрами експертної системи. Вони приймають значення, що належать відповідним універсальним множинам та оцінюються нечіткими термами (табл. 1)

Оскільки категорію "ефективність економічних взаємовідносин", розраховану з урахуванням вищезазначених показників, важко виразити через єдину кількісну одиницю виміру, тому доцільно її виражати як рівень ефективності економічних взаємовідносин: низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий (терми для оцінки).

Для кожного показника визначаємо мінімально та максимально допустимі значення (універсальну множину), в межах яких функціонує підприємство (інтегроване об'єднання). Причому кількісні показники виражаємо у відповідних одиницях виміру, а якісні – в умовних одиницях (балах).

Оскільки запропонований спосіб оцінки рівня ефективності економічних взаємовідносин між підприємствами молокопродуктового підкомплексу є досить трудомістким в розрахунках, то оперативне вирішення даної задачі можливе лише з використанням ЕОМ і відповідного програмного продукту. Інтерфейс програми є досить простим для користувача (рис. 2–4).

Робота з програмою розпочинається з вибору закладки фінансово-економічних показників (рис. 3),

де в колонці "Розрахункове значення" вводяться їх характеристики. Аналогічно вводяться значення характеристик для виробничо-технологічних та організаційно-управлінських показників.

В комірках "мінімум" і "максимум" відповідно вводимо мінімальне та максимальне значення показників, які характеризують ефективність економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу. Після введення усіх фінансово-економічних, виробничо-технологічних і організаційно-управлінських показників в нижньому рядку натискаємо кнопку "ОК" і отримуємо рівень ефективності економічних взаємовідносин в цілому та по узагальнюючих показниках.

Після проведеного оцінювання керівнику підприємства необхідно проаналізувати узагальнюючі та часткові показники ефективності економічних взаємовідносин досліджуваних підприємств, виявити, які з них є низькими, як їх можна покращити та за рахунок яких показників можливо отримати кращі результати.

На основі проведеного аналізу виявляються проблеми, які стримують розвиток ефективної співпраці підприємств та формуються стратегічні рішення їх покращення.

Якщо результати оцінювання показали, що ефективність економічних взаємовідносин підприємств знаходиться на високому рівні або вище середнього, то в такому випадку доцільно зберегти співпрацю з

Таблиця 1.

Фактори впливу як лінгвістичні змінні

П-ри	Позначення та назва лінгвістичної змінної	Універсальна множина	Терми для оцінки
Фінансово-економічні	X_{11} – рентабельність (збитковість) реалізації молока-сировини	-10...+100%	низька, нижче середньої, середня, вище середньої, висока
	X_{12} – рентабельність (збитковість) переробки молока	-10...+100%	низька, середня, висока
	X_{13} – закупівельна ціна 1 т молока	2...5 тис.грн	низька, середня, висока
	X_{14} – транспортно-заготівельні витрати на доставку 1 т. молока	50...150 тис.грн	низькі, середні, високі
	X_{15} – вартість молочної продукції на 1 т. переробленого молока	1...10 тис.грн	низька, середня, висока
	X_{16} – розмір дотацій на 1 т. молока	0...1 тис.грн.	низька, середня, висока
	X_{17} – валові інвестиції в основний капітал на одиницю продукції	0...1 тис.грн	низький, середній, високий
Виробничо-технологічні	X_{21} – відстань транспортування молока	20...200 км	низька, середня, висока
	X_{22} – обсяги постачання молока на переробні підприємств	50...7000 тонн	низька, нижче середньої, середня, вище середньої, висока
	X_{23} – сезонність постачання молока	1...10 у. о.	відсутня, можлива, присутня
	X_{24} – рівень товарності молока	0...100%	низька, середня, висока
	X_{25} – рівень завантаження виробничих потужностей підприємств	0...100	низька, середня, висока
	X_{26} – рівень використання сучасних технологій	1...10 у. о.	низька, середня, висока
	X_{27} – рівень якості молока та молочної продукції	1...10 у. о.	низька, середня, висока
Організаційно-управлінські	X_{31} – питома вага поставленого молока від с.-г. підприємства в загальному обсязі поставок	0...100%	низька, нижче середньої, середня, вище середньої, висока
	X_{32} – рівень розвитку системи логістики постачання	1...10 у. о.	низька, середня, висока
	X_{33} – рівень кваліфікації спеціалістів	1...10 у. о.	низька, середня, висока
	X_{34} – рівень додержання договірних зобов'язань	1...10 у. о.	низька, середня, висока

досліджуваними підприємствами та інтенсифікувати зусилля з налагодження взаємовідносин.

Якщо економічні взаємозв'язки підприємств знаходяться на середньому рівні, то такі відносини можливо ще зберегти. Проте висновки про подальшу співпрацю в такому випадку керівник має робити, виходячи з результатів попереднього аналізу та складності проблем у відносинах з об'єктом дослідження.

Якщо ж за результатами дослідження виявилось, що ефективність економічних взаємовідносин підприємств є низькою або нижче середнього рівня, то в такому випадку їм недоцільно співпрацювати, адже їхня співпраця є збитковою для обох сторін.

Для оцінювання ефективності економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК розроблено математичну модель на основі лінгвістичної інформації. На основі запропонованої моделі розроблена комп'ютерна програма, яка дозволяє окрім оцінки окремих фінансово-економічних, виробничо-технологічних та організаційно-управлінських параметрів, зробити комплексну оцінку стану економічних відносин підприємств. Запропонований метод оцінювання було покладено в основу інтеграційного підходу до управління ефективністю економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу та практично апробовано на молокопереробних підприємствах Вінницької області.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
2. Березіна Л. М. Формування організаційно-економічних відносин підприємств АПК в умовах трансформаційних

процесів в сільському господарстві / Л. М. Березіна // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 4 (8). – С. 144–148.

3. Дадак О. О. Роль ефективної стратегії розвитку у молокопродуктовому підкомплексі АПК / О. О. Дадак // 36. наук. пр. Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2010. – № 2 (10). – С. 157–161.

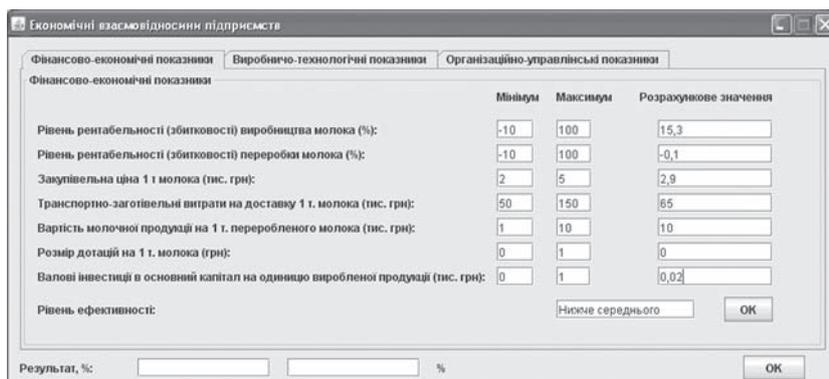

Рис. 2. Результати оцінювання фінансово-економічних показників ефективності економічних взаємовідносин підприємств

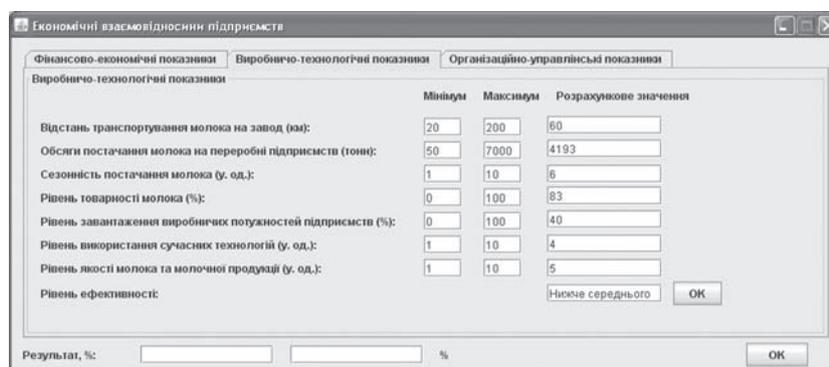

Рис. 3. Результати оцінювання виробничо-технологічних показників ефективності економічних взаємовідносин підприємств

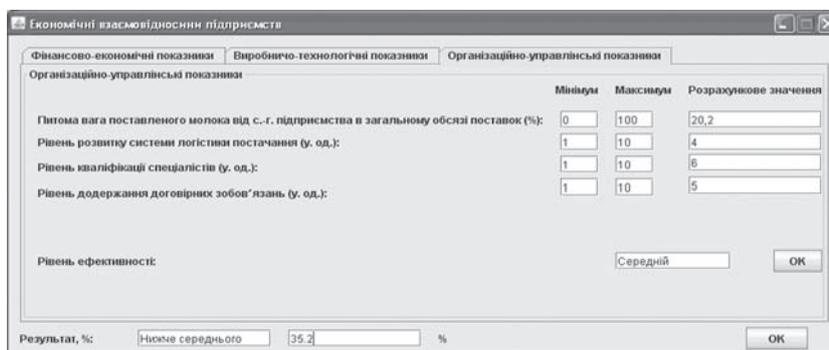

Рис. 4. Результати оцінювання організаційно-управлінських показників ефективності економічних взаємовідносин підприємств

УДК 336.226.333

СВЕРДАН М.М., к.е.н.

м. Київ

ПОДАТОК НА БАГАТСТВО У ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Податкові системи сучасних економічно розвинутих країн складаються з численного переліку податків різного функціонального характеру. Більшу частину платників податків становлять громадяни, на яких перекладається основний податковий тягар (при сплаті як прямих, так і непрямих податків). Тенденцією розвитку оподаткування є посилення рівня податкового тягара на громадян через механізми справляння прямих податків – на доходи і майно (особистих і реальних податків). Своєрідний "пік" податкового навантаження для громадян становить податок на багатство як остання новація у податковій практиці держави.

В ході еволюції держави та суспільства, в унісон їм також з'являлись і розвивались різноманітні концепції оподаткування, у контексті яких поступово все більшого значення почала набувати гіпотеза оподаткування багатства. В кожному еволюційно-цивілізованому суспільстві завжди присутня заможна верства населення. З фіскальної позиції, вона також є платником податків, але, на відміну від більшої частини платників податків, є в їх загальній сукупності категорією з особливим, більш потужним у порівнянні податковим статусом. Першочергово виділялись різноманітні елементи, які ідентифікуються з поняттям "багатство", а також певні предмети розкоші, що почали виступати як окремі, особливі об'єкти оподаткування. Проте, на відміну від оподаткування зазначених об'єктів, що відбувається порізно в розрізі кожного з них окремо, податок на багатство є доволі специфічним за своєю економічною природою та технікою фіскального адміністрування. Якщо питання стосовно оподаткування окремих предметів "багатства" й "розкоші" є вже досить давнім та доволі вирішеним (хоча, можливо, не остаточно й із значними суперечностями), то питання щодо впровадження "податку на багатство" є відносно недавнім, але актуальним (з ще більшою контраргументацією та конфронтацією інтересів). Певні труднощі різного характеру із введенням податку на багатство існують.

В уже проведених авторських дослідженнях піднімалося питання щодо податку на багатство, його генезису й еволюції, специфіки функціонування в сучасних умовах тощо [3]. Податок на багатство постійно трансформується – модифікується, вдосконалюється та модернізується.

Податок на багатство в багатьох сучасних ринково розвинутих країн справлявся, стягується чи передбачається до впровадження (або відновлення практики свого фіскального адміністрування).

Сьогодні податок на багатство функціонує у Франції, Іспанії, Ісландії, Індії, Нідерландах, Норвегії,

Швейцарії. Використання податку на багатство мало місце в більшості західноєвропейських країн: в 1997 р. він був скасований в Австрії і Данії, в 2005 р. – у Люксембурзі, Фінляндії та Ісландії, в 2007 р. – у Швеції, в 2008 р. – в Іспанії. В деяких країнах податок на багатство вже поновлено: в 2010 р. – в Ісландії, в 2011 р. – в Іспанії, також його відновлення передбачалось в Німеччині – в 2014 р. (скасований – в 1997 р.). Податок на багатство також стягувався в Аргентині, Греції, Ліхтенштейні.

Основними рисами, які відрізняють податок на багатство від інших податків, є: (1) платники – тільки громадяни; (2) стягнення відбувається у контексті особистого прибуткового оподаткування; (3) виступає як логічне продовження майнового оподаткування; (4) справляння здійснюється як правило (аналогічно особистому прибутковому податку та майновим податкам в більшості країн світу) також на прогресивній основі; (5) накладається на сукупний обсяг доходів та майна (власності) громадян.

Запровадження податку на багатство – не стихійне випадкове явище, а складний і довготривалий процес, що складається з численних процедур. Насамперед, це – досвід податкової практики та досконалість справляння існуючих податків: високий рівень ефективності оподаткування на поточний момент є підставою для модифікації функціонуючих податків та модернізації податкової системи шляхом впровадження нових видів податків, зокрема – податку на багатство. Іншою невід'ємною передумовою для запровадження податку на багатство є розвиток ринку, ринкових відносин та ринкових інститутів, зокрема – інституту власності та фінансових інститутів, забезпечення їх розгалуженості та дієвої функціональності, без наявності чого введення податку на багатство буде або значно ускладненим, або ж неефективним виявиться характер його практики. Визначальним елементом для ініціювання та активізації податку на багатство є саме доходи населення – основа багатства, його створення і примноження [1].

Можливе повне або часткове впровадження в практику податку на багатство. Якщо всіх необхідних елементів немає і введення податку на багатство ускладнене, тоді слід розробити й запровадити ефективні механізми справляння особистого прибуткового податку та майнових податків разом з одночасним виділенням з-поміж них податків на розкіш (така можливість є цілком очевидною та реальною через обставину більш легкого впровадження) [2]. Податок на багатство справляється автономно від інших податків; він функціонує разом з ними, але займає особливе місце у податковій системі держави і в системі оподаткування доходів та майна громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Свердан М.М. Доходи громадян як основа нагромадження достатку і передумова введення податку на багатство /

М.М. Свердан // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2013. – Том 18. Випуск 4. – С. 104-108.

2. Свердан М.М. Податок на багатство: можливості впровадження в Україні у контексті зарубіжного досвіду / М.М. Свердан // Кримський економічний вісник. – 2013. – № 6. – Ч. 2. – С. 176-182.

3. Свердан М.М. Податок на багатство – ознака заможного суспільства та передумова утвердження статусу фіскальної держави / М.М. Свердан // Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: шляхи та засоби побудови: Матеріали всеукраїнських наукових економічних читань з міжнародною участю. – Миколаїв: НУК, 2011. – С. 255-261.

УДК 657.6

СЕЛІВАНОВА Т. О.

м. Київ

ЗАГАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ВИКРИВЛЕНЬ ТА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДХИЛЕНЬ В АУДИТІ

На відміну від процесу ведення фінансового (податкового) обліку, що має на увазі отримання узагальнених показників фінансової (податкової) звітності, процес надання аудиторської послуги має зворотню спрямованість.

Тобто, спочатку розглядається "заявлена звітність", а "господарський факт" – в останню чергу.

При цьому аудитор зобов'язаний отримати відповідні аудиторські докази для обґрунтування висновків, на яких базується його власна думка.

Для цього аудитору потрібно пройти ряд етапів надання аудиторської послуги.

А саме:

1. Дії до підписання угоди із замовником (суб'єктом перевірки).

На цьому етапі аудитор повинен переконатися в тому, що не існує яких-небудь причин, що змушують його відмовитись від надання послуги. Також він зобов'язаний знати, що характер, очікуваний замовником (суб'єктом перевірки) аудиторської послуги ідентифікований.

2. Укладення угоди.

Укладання угоди має на увазі документальне відображення умов домовленості між аудитором та замовником послуги про надання аудиторської послуги.

3. Попереднє планування.

Таке планування базується на отриманні оцінки про суб'єкта перевірки, на проведенні попередньої оцінки ризиків, складання загального плану та вивчити попередні програми виконання аудиторських процедур в розтині циклів господарських операцій або статей заявленої фінансової (податкової) звітності).

4. Тестування системи внутрішнього контролю (в розрізі циклів господарських операцій або статей заявленої фінансової (податкової) звітності).

Це означає, що аудитор повинен отримати достатні відповідні аудиторські докази того, що система внутрішнього контролю суб'єкта перевірки в усіх суттєвих аспектах не являється джерелом відхилень в заявленій фінансовій (податковій) звітності.

5. Коригування попереднього плану.

Аудитор проводить коригування раніше запланованого обсягу, у загальному плані та програмах виконання аудиторських процедур. Також він має прийняти рішення щодо доцільності термінів надання аудиторської послуги.

6. Тестування господарських операцій по суті (в розрізі циклів господарських операцій або статей заявленої фінансової (податкової) звітності).

На цьому етапі аудитор отримує достатні відповідні аудиторські докази щодо мети надання аудиторської послуги.

7. Заключний етап.

Аудитор проводить огляд на наявність умовних зобов'язань і подій, які можуть виникнути після дати складання фінансової (податкової) звітності. А також проводить акумулювання та оцінку всіх аудиторських доказів та виявлених відхилень.

8. Передача підсумкових документів замовнику (суб'єкту перевірки).

І лише на восьмому етапі аудитор отримує формальне підтвердження про факт надання аудиторської послуги.

З вище сказаного виходить, що на етапі попереднього планування аудитором оцінюються тільки узагальнені показники фінансової (податкової) звітності суб'єкта перевірки, і аналізується ступінь суттєвості їх впливу на заявлену звітність в цілому. На подальших етапах тестування системи внутрішнього контролю та тестування господарських операцій суб'єкта перевірки по суті, аудитором виявляються й оцінюються сукупні дії можливих викривлень на фінансову (податкову) звітність суб'єкта перевірки.

При цьому описується два якісних види викривлень:

- викривлення, пов'язані з навмисними діями керівництва або співробітників суб'єкта перевірки або третіх осіб (шахрайство);
- викривлення, пов'язані з ненавмисними помилками у фінансовій (податкової) звітності (помилка).

До таких помилок, зокрема, відносяться математичні помилки, неправильне застосування облікової політики, упущення або невірні інтерпретація окремих господарських фактів в діяльності суб'єкта перевірки.

Таким чином, саме за інтегральним значенням відхилень, аудитор судить про суттєвості або неістотності сукупного впливу виявлених спотворень на фінансову (податкову) звітність суб'єкта перевірки. При цьому безліч показників, за якими виявляються спотворення і розраховуються відхилення, залежить від етапу виконання аудиторського завдання.

У загальному випадку, відхилення обчислюється, як різниця між двома оцінками будь-якого показника, що зіставляється, причому для проведення коректного аналізу, система відхилень повинна відповідати таким правилам:

- Показники, за якими виявляються викривлення і розраховуються відхилення, повинні бути відповідними. Тобто показниками, які включені, як частина фінансової (податкової) звітності за поточний період, і які призначені для прочитання в контексті у зв'язку з сумами та іншими відомостями, що розкриваються;
- відхилення, обчислені як різниця між двома оцінками відповідних показників, повинні носити однакову знакову спрямованість;
- прийняття в якості оцінки аудитора (оцінки суб'єкта перевірки) розміру того чи іншого відповідного показника, залежить від етапу виконання аудиторського завдання;
- з метою проведення ефективного аналізу виявлених спотворень і обґрунтування прийнятих суджень, результати виконаних аудиторських процедур, пов'язаних з розрахунком відхилень, повинні бути представлені в робочих документах аудитора.

УДК 336.74:336.722.117.7(477)

СНОПОВ О.Р.

Наук. керівник: ЗАХАРЧУК С.С.

м. Житомир

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОВЕДЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Банківська система є складовою економічної системи України, тому інтеграція в економічний простір Європейського Союзу буде мати для неї відповідні наслідки. Зрозуміло, що банківська система в Україні є досить молодою, тому їй притаманні такі проблеми як: недостатність капіталізації, відсутність концентрації капіталу, значні банківські ризики, низька ефективність діяльності банків, недостатній банківський менеджмент, якість і кількість банківських послуг. Інтеграція України до Європейського Союзу створить додаткові ризики для банківської системи.

У загальній системі державного управління Національний банк України є однією з тих ключових інституцій, які мають високий потенціал впливу на євроінтеграційні процеси. Але без вираженої грошово-кредитної політики, удосконалення існуючого правового поля і усунення ризиків політичного впливу на прийняття рішень з монетарної політики цей потенціал не буде реалізований.

Враховуючи вищезазначене й те, що визначальним фактором успішної реалізації політики впливу як на цінову стабільність так і на макроекономічні показ-

ники є довіра суспільства до політики центрального банку, актуальними постають питання визначення інструментів та особливостей грошово-кредитної політики, яку здійснює Національний банк України.

Під грошово-кредитною політикою розуміють комплекс взаємопов'язаних, скоординованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, які проводить держава через свій центральний банк. Часто її називають монетарною, чи грошовою політикою [2].

Економічний зміст грошово-кредитної політики полягає у наступному:

- монетарна політика – це один із секторів економічної політики вищих органів державної влади;
- вищі органи державної влади регулюють гроші, як систему відносин суб'єктів економіки;
- монетарна політика забезпечується притаманними їй монетарними механізмами.

Суть державного регулювання за допомогою грошових інструментів – це кількісна зміна пропозиції вільних грошей і зміна "ціни кредиту" – процента, що визначає попит на позичковий капітал і масштаби приросту вкладів, тобто формування пропозиції кредитних засобів. Іншими словами, державне регулювання економіки за допомогою грошово-кредитних інструментів є впливом на кількість і ціну (процентну ставку) позичкового капіталу, щоб відповідно до цілей державної економічної політики впливати на попит і механізми використання кредитів у народному господарстві.

Регулювання економіки за допомогою грошово-кредитних методів передбачає створення умов, при яких економічний суб'єкт сам приймає рішення, що відповідають інтересам держави. Це здійснюється через ринок цінних паперів, зміну грошової маси, банківських резервів і процентних ставок. Суб'єктом грошово-кредитної політики виступає держава, яка регулює цю сферу через свої представницькі органи – центральний банк і відповідні урядові структури – міністерства фінансів чи скарбниці.

Об'єктами, на які спрямовуються регулятивні заходи грошово-кредитної політики, можуть виступати:

- пропозиції грошей;
- процентна ставка;
- валютний курс;
- швидкість грошового обігу;
- рівень інфляції та ін.

Вибір об'єктів грошово-кредитного регулювання залежить від економічної ситуації в країні і означає, що центральний банк може, залежно від ситуації, здійснювати орієнтацію на один з перерахованих вище об'єктів чи навіть декілька одночасно.

Попит на гроші для здійснення операцій зумовлюється не тільки задоволенням поточних потреб споживчого характеру, а й необхідністю здійснення ділових операцій, що дає змогу отримати певний дохід. Попит на гроші формується також залежно від цін на акції й облигації та відповідно до їх зміни.

Таблиця 1.

Рівень облікової ставки, норм обов'язкового резервування НБУ та відсоткових ставок за кредитами і депозитами та основні індикатори монетарної політики в Україні за період 2005–2011 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Облікова ставка НБУ (середньозважена річна),%	9,3	8,5	8,0	12,0	10,25	7,75	7,75
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, на кінець періоду	6–8	2–5	0,5–5	0–7	0–7	0–7	0–7
Відсоткові ставки за кредитами, %	14,6	14,1	13,5	16,0	18,3	14,6	14,3
Відсоткові ставки за депозитами, %	8,0	6,8	7,2	8,3	11,8	9,4	7,3
Монетарна база, млн. грн.	82760	97214	141901	18667	194965	225692	239885
Грошова маса, млн. грн.	194071	261063	396156	51572	487298	597872	685515
Обмінний курс грн. до дол. США, середній за період, грн. за 100 дол. США	512,47	505,00	505,00	526,72	779,12	793,56	796,76

складено за даними [3]

Пропозиція грошей перебуває в прямій залежності від грошової маси. Емісія грошей центральним банком як у готівковій, так і в безготівковій формі збільшує капітали банків. Зростання пропозиції грошей і збільшення банківського капіталу в Україні забезпечують емісійні механізми Національного банку України. У 2011 р. монетарна база зросла на 6,29 %, грошова маса – на 14,66 % (таблиця 1). Однак збільшення центральним банком пропозиції грошей в обігу може призвести до їх тіншового обігу та виходу за межі банківської системи.

Попит і пропозиція грошей перебувають, у певній мірі, у прямій залежності від облікової ставки центрального банку. Якщо облікова ставка зменшується, то знижується вартість рефінансування для банківських установ. Визначення облікової ставки НБУ відбувається на принципах забезпечення достатнього рівня ставки щодо рівня інфляції, встановлення у межах коридору ринкових ставок за кредитами та депозитами, наближення до рівня міжбанківських відсоткових ставок, відповідність поточній політиці НБУ з регулювання грошово-кредитного ринку, врахування обмінного курсу, ліквідності банківських установ, попиту на кредит тощо.

На обсяги банківського капіталу суттєво впливають зменшення та збільшення банківських резервів у центральному банку. За допомогою обов'язкового резервування НБУ, поза емісійним шляхом, збільшує або зменшує обсяг вільних коштів у розпорядженні банків, змінюючи їхні можливості кредитувати позичальників, купувати цінні папери, здійснювати валютні операції тощо.

Пропозиція грошей перебуває в оберненій залежності від норм обов'язкового резервування. Чим вища норма резервування депозитів, тим менше банк має можливостей використати залучений капітал на кредитування економіки. Тобто з підвищенням норми резервування можна спостерігати тенденцію до сповільненого зростання банківського капіталу.

Отже, послідовна реалізація грошово-кредитної політики сприяє підвищенню капіталізації банківської системи, зростанню кредитування реального сектору

економіки, підтримці стабільності національної валюти й обмінного курсу, збільшенню міжнародних резервів центрального банку тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 №2121-Ш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

2. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 №679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

3. Грошово-кредитна статистика // Національний банк України // bank.gov.ua.

УДК 330.322.012:330.322.5

СУПРУНЕНКО С.П.

Наук. керівник: ЗАХАРЧУК С.С.

м. Житомир

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИВАБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

З розвитком ринкових відносин роль іноземних інвестицій в економіці України, як альтернативного джерела поповнення фінансових ресурсів, невідносно зростає. Це зумовлено тим, що інвестиції торкаються найглибших основ господарської діяльності, визначають процес економічного зростання загалом. У сучасних умовах вони виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, структурних зрушень у народному господарстві, зростання технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності на мікро- та макrorівні. Активізація інвестиційного процесу є значним поштовхом для здійснення соціально-економічних перетворень в державі. Проте, необхідно зазначити, що інвестиційна активність в кожній окремо взятій державі може підтримуватися та стимулюватися за рахунок залучення іноземних інвестицій, обсяг такої підтримки залежить від інвестиційної привабливості країни.

Встановлено, що в міжнародних оцінках інвестиційної привабливості Україна займає досить низькі позиції, що робить її непривабливою для іноземних інвесторів. Це пов'язано, насамперед, з політичною та економічною нестабільністю, низьким рівнем захисту іноземних інвесторів, низьким рівнем економічної свободи та ін. Особливо гострою ця проблема є в умовах нестачі інвестицій (при потребі в 320 млрд. грн. щорічно, максимальний обсяг склав 233,1 млрд. грн.). Тому, підвищення рейтингу України є дуже важливою метою, особливо в сучасних умовах, оскільки залучення коштів іноземних інвесторів сприятиме більш швидкому виходу зі стану економічної кризи, появі нових робочих місць, покращенню рівня життя населення, зростанню конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку. В умовах сьогодні спостерігається підвищений інтерес іноземних інвесторів до українських підприємств, але інтерес може бути прикутий до потоків грошових ресурсів тільки за умови достатнього рейтингу інвестиційної привабливості, надійності та прозорості управління залученими коштами, наявністю дієвої законодавчої бази, оскільки інвестиційна привабливість на макрорівнях дуже тісно взаємопов'язані.

Нами було виявлено, що до ризиків, які стримують інвестування можна віднести:

1) Нестабільність законодавства в сфері публічних фінансів, зокрема, податкового законодавства.

2) Корупція. Україна з показником 2,4 бали (з 10 можливих) посіла 134 місце за рівнем корупції серед 178 країн світу в рейтингу за 2013 рік. Про це свідчать результати дослідження групи Transparency International [6].

3) Рейдерство – захоплення контролю над підприємством будь-якими способами, що включають підкуп менеджерів компаній, що поглинаються, чиновників і суддів, підробку документів і судових рішень, відверто кримінальні силові методи, силове захоплення [1, с. 82].

Незважаючи на це, деякі сфери все ж залишаються привабливими для інвестування. Найбільшою популярністю користуються сфери, які переживають піднесення і зорієнтовані на внутрішнє споживання. До найбільш привабливих галузей як об'єкта для інвестицій іноземного капіталу в Україні відносяться банківська сфера і страхування, зв'язок. Найбільшими інвесторами є Кіпр, Сполучені Штати Америки, Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Польща.

Фінансовий сектор є привабливим для зовнішнього інвестора завдяки вищим, порівняно з європейськими країнами, процентним ставкам і значним темпам динаміки банківської діяльності. Іноземна присутність у вітчизняних фінансових установах з кожним роком зростає (тільки за 2006–2007 роки на український банківський ринок вийшло 12 нових серйозних іноземних контрагентів, серед яких

"UniCredit" (Італія), "Reiffeisen" (Австрія), "BNP Paribas" (Франція), "Erste" (Австрія)) [7].

Певні перспективи має сфера високих технологій. У світі існує нестача кваліфікованих кадрів, а в Україні у наявності гідна освітня база для побудови експортно-орієнтованого ІТ-бізнесу. У найближчому майбутньому Україна може стати для Європи рентабельним виробничим цехом, а також лідером у залученні інвестицій в електронну промисловість.

Отже, однією з передумов успішної інвестиційної діяльності є розв'язання ряду економічних проблем: забезпечення низького рівня інфляції та передбачуваність рівня цін в економіці. Для цього необхідні, по-перше, контроль за доходами та видатками бюджету, а по-друге, розв'язання проблем боргового тягаря. Також доцільно було б розробити механізм переливу фінансових ресурсів з галузей, де вони є у відносному надлишку, у галузі, де є потреба в капіталі.

Слід також запровадити просту і зрозумілу систему оподаткування, яка б передбачала формалізований, а не індивідуальний (з урахуванням бізнес-інтересів) характер стягнення податків, передбачити державну фінансову підтримку, цільові субсидії та податкові пільги для іноземного капіталу [2, с. 128].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилук О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України // Фінанси України. – 2008. – № 3 (148). – С. 79-93.
2. Даниленко А. А. Актуальні питання прямих іноземних інвестицій до України з ЄС (у контексті розширення Євросоюзу на Схід) // Фінанси України. – 2008. – № 1 (146). – С. 127-137.
3. Драган І. В. Оцінка сучасного стану залучення іноземних інвестицій в Україні / І.В. Драган // Фондовий ринок. – 2010. – № 4. – С. 22-27.
4. Малютін О. К. Концепція поліпшення інвестиційного клімату в Україні // Фінанси України. – 2008. – №11 (156). – С. 65-74.
5. Конкурентоспроможність України: оцінка Всесвітнього економічного форуму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
6. The global corruption barometr report 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/new>
7. Державне агентство України з інвестицій та розвитку – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua>

УДК 658.14.011.1

ТИТАРЕНКО Т.В.

Наук. керівник: АКЧУРИНА Ю.М., к.е.н.

м. Запоріжжя

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах господарювання вітчизняних підприємств ефективна фінансова діяльність неможлива без постійного залучення позикових ресурсів.

Використання позикового капіталу дозволяє суттєво розширити об'єм господарської діяльності підприємства, забезпечити більш ефективне використання власного капіталу, прискорити формування різноманітних цільових фінансових фондів та підвищити ринкову вартість підприємства.

Це визначає актуальність приділенню достатньої уваги заходам, які будуть спрямовані на вдосконалення формування та використання фінансових ресурсів на підприємстві.

Значимість проблем управління формуванням та використанням фінансових ресурсів підвищується у зв'язку з постійними змінами в податковому законодавстві України, дестабілізацією фінансового ринку і структурними змінами капіталу, які викликані змінними банківськими відсотками та курсами валют на фоні інфляції, яка не припиняється; зниженням централізованого фінансування, складністю інформаційного забезпечення, що постійно зростає.

Економічно обґрунтоване використання податкових, інвестиційних та цінових механізмів сприятиме виходу з фінансової кризи, надходженню коштів до бюджету, збільшенню доходності підприємств.

Основним способом формалізації процесу управління фінансовими ресурсами підприємства є формування бюджетів, які містять інформацію про запланований рух фінансових ресурсів підприємства.

Об'єктом управління в такій системі є фінансові потоки підприємства. Суб'єктом управління є фінансова служба підприємства, або його керівник (що характерно для малого бізнесу через обмеження кількості працюючих). Основними функціональними елементами в системі управління є планування, оперативне управління, спрямоване на виконання планових нормативів та контроль.

Так, при впровадженні фінансовою службою підприємства будь-якої форми планування підприємство може досягти значних результатів. Для ефективного функціонування окремого підприємства, важливо визначити оптимальну потребу в фінансових ресурсах, та забезпечити структуру джерел її формування і використання.

Під час формування фінансової стратегії підприємство повинно особливу увагу приділити наступним пунктам:

- 1) збільшення та прискорення формування вхідних грошових потоків;
- 2) оптимізація формування вихідних грошових потоків в часі;
- 3) прогнозування та планування резерву ліквідності;
- 4) зменшення фінансових ризиків.

Одне із основних і найскладніших питань, яке повинно вирішувати підприємство у процесі управління фінансовими ресурсами, – це оцінка ефективності їх використання: яка має базуватися на таких основних методологічних принципах: врахування особливостей створення і функціонування цих підприємств;

узгодженість з принципами оцінки результативності їх діяльності в цілому; здійснення її на основі економічних критеріїв, узгодженість з основною метою цього управління; використання відповідної системи оціночних показників.

Ефективне управління фінансовими ресурсами підприємства значною мірою визначається рівнем розвитку та забезпечення фінансового менеджменту. Це питання є особливо актуальним сьогодні, коли відбуваються докорінні зміни в області фінансових відносин, ускладнення ринкової ситуації, постійної зміни зовнішніх і внутрішніх чинників.

УДК 368.212.2

ЧВЕРТКО Л.А., к.е.н.

м. Умань

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ ВІД РИЗИКОВИХ СИТУАЦІЙ НА АВТОТРАНСПОРТІ

Реформування всієї системи економічних відносин, соціальні перетворення та трансформаційні зрушення, що сьогодні відбуваються в Україні, надають особливої ваги розв'язанню проблем страхового захисту суспільства. Важливість організації страхового захисту від транспортних ризиків обумовлена специфічною природою як самого транспорту, так і процесу його експлуатації.

Експлуатація автотранспорту, який вважається джерелом підвищеної небезпеки через його масовість і аварійність, об'єктивно зумовлює потребу суспільства у своєчасному та повному відшкодуванні збитків потерпілим. Водночас автотранспорт сам досить часто і легко стає об'єктом ушкодження. Тому транспортне страхування як дієва форма попереднього резервування ресурсів, призначених для компенсації збитку від очікуваного вияву різних ризиків, набуває все більшого значення.

За міжнародними експертними оцінками, Україна щороку втрачає до 3,5% валового внутрішнього продукту внаслідок дорожньо-транспортних пригод, тоді як у країнах Європи такі збитки не перевищують 2%. В абсолютній величині розмір соціально-економічних збитків від ДТП у нашій країні оцінюється вітчизняними експертами приблизно у 16 млрд грн, а за підрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я розмір таких збитків становить від 50 до 70 млрд грн. Щорічні збитки лише від пошкодження автотранспортних засобів оцінюються приблизно в понад 2 млрд грн, при цьому кожен третій водій фінансово неспроможний повною мірою відшкодувати збитки потерпілим [4, с. 4].

Аналіз динаміки основних показників аварійності на автомобільному транспорті свідчить про те, що

рівень дорожньо-транспортного травматизму в країні є украй високим. Так, згідно зі статистичними даними Управління Державтоінспекції МВС України, за 2012 рік на автошляхах України зареєстровано 196399 дорожньо-транспортних пригод, що на 5,5% більше, порівняно з аналогічним періодом минулого року, у т. ч. з постраждалими – 30660 (табл. 1). При цьому внаслідок ДТП у 2012 р. 5094 особи загинуло (на 7,7% більше, ніж у попередньому році) та 37503 особи отримали тілесні ушкодження.

До великої кількості ДТП призводять масове порушення правил дорожнього руху та незадовільний стан доріг. Ймовірність стати учасником дорожньо-транспортної пригоди турбує автовласників і є одним із вагомих факторів розвитку транспортного страхування.

Об'єктивна необхідність автостраховання обумовлена зростаючою динамікою ринку автомобілів в Україні. Як показують дослідження, впродовж 2004–2008 рр. зростання парку автомобілів відбувалося середньорічними темпами 20–30% [3, с. 12]. Попит на нові транспортні засоби, незважаючи на стрімке падіння рівня продажів автомобілів, що мало місце з кінця 2008 р. через скорочення банками кредитних програм та девальвацію національної валюти, залишається досить високим. Зокрема, згідно з даними ІАГ "Автоконсалтинг" у 2011 р. було продано 220,6 тис. нових легкових автомобілів, 2011 р. за рівнем продажів відповідає 2004 р., коли було продано 212 тис. легкових автомобілів. Більш того, з урахуванням продажів комерційної техніки підсумки 2004 і 2011 років відрізняються всього на 6 автомобілів [5].

Автостраховання є дієвим засобом зниження ризиків втрати автомобіля у зв'язку з його викраденням, або іншими протиправними діями третіх осіб. Тому є вагомими причини і інтерес до автотранспортного страхування на випадок різних несприятливих подій.

Особливістю договірних страхових зобов'язань з страхування транспортних ризиків є те, що, оплачуючи страхову послугу, страховальник втрачає право власності на внесені страхові платежі, тобто право володіння, користування і розпорядження своїми грошима. Ці платежі надходять до страхового фонду і перерозподіляються на користь тих страховальників або застрахованих осіб, які постраждали від страхового випадку.

Система страхування ризикових ситуацій на автотранспорті досить складна і включає: страхування

транспортних засобів (КАСКО), страхування вантажів (КАРГО), а також страхування відповідальності власників транспортних засобів та автотранспортних перевізників.

Серед вище вказаних видів найбільш популярними видами транспортного страхування є авто-КАСКО та обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, які також мають найбільший потенціал.

Страховими ризиками за договорами страхування автотранспортних засобів, що належать юридичним і фізичним особам, вважаються:

- пошкодження, знищення об'єкта страхування внаслідок аварії та інші пошкодження, що сталися у процесі руху;
- пошкодження, знищення об'єкта страхування внаслідок протиправних дій третіх осіб при його перебуванні або у будь-якому місці, або на стоянці, що охороняється, чи в гаражі;
- пошкодження, знищення об'єкта страхування внаслідок стихійних лих (буря, ураган, смерч, злива, град, обвал, лавина, зсув, вихід підґрунтових вод, паводок, повінь, сель, удар блискавки, просідання ґрунту, землетрус), падіння дерева, нападу тварин, а також пожежі чи вибуху в автотранспортному засобі;
- угон або викрадення автотранспортного засобу й причепів до нього, а також крадіжка відповідного приладдя та додаткового обладнання у разі перебування або у будь-якому місці, або на стоянці, що охороняється чи в гаражі.

Метою страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є надання гарантій відшкодування збитків страховальника – власника транспортного засобу, що виникли внаслідок обов'язку компенсувати шкоду, завдану страховальником третій особі.

При цьому, згідно з чинним законодавством України, якщо авто-КАСКО є виключно добровільною формою страхування, то страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів належить як до обов'язкової форми страхування, так і до добровільної.

Сучасний стан розвитку транспортної системи в Україні, збільшення транспортних потоків, активізація перевезень вантажів, розвиток транс'європейських перевезень територією України, потребують врахування

Таблиця 1.

*Динаміка ДТП на автошляхах та їх наслідків за 2009–2012 рр.**

Рік	Кількість ДТП	Кількість ДТП з потерпілими	Загинуло, осіб	Кількість загиблих на 100 ДТП, осіб	Поранено, осіб	Всього потерпілих
2009	229882	37080	5355	2,3	45716	51071
2010	204242	31914	4875	2,4	38975	43850
2011	186089	30769	4728	2,6	37774	42502
2012	196399	30660	5094	2,6	37503	42597

*Джерело: [1; 2, с. 146-148]

їхнього впливу і прийняття відповідних рішень щодо організації та проведення транспортного страхування.

Аналіз показників розвитку ринку транспортного страхування України показує, що цей сегмент страхування неповною мірою реалізує свій потенціал. Це є передумовою активного пошуку страховиками ще неосвоєних ринкових ніш та вимагає від них удосконалення страхових послуг, розробки та впровадження нових страхових продуктів, надання високого сервісу.

Для подальшого розвитку транспортного страхування необхідно впроваджувати методи, які спонукатимуть та мотивуватимуть страхувальників до укладання договорів страхування транспортних ризиків. Це сприятиме підвищенню заінтересованості, посиленню відчуття захищеності власників транспортних засобів, вантажоперевізників та пасажирів, підтримання соціально-економічної стабільності у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аварійність на автошляхах України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sai.gov.ua/uploads/filemanager/file/dtp2012.pdf>
2. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2011/3_5_2011.pdf
3. Пустовийт Р. Ф. Вплив фінансової нестабільності на розвиток автострахування в Україні / Р.Ф. Пустовийт, О.М. Супроненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpchdtu/2009_24/articles/2_Pustoviyt.pdf
4. Ринок ОСЦВВНТЗ за підсумками 9 місяців 2012 року // Финансовые услуги. – 2012. – №6(96). – С. 4–7.
5. Шергін В. В Україні багато автомобілів? Ні, їх мало / Валерій Шергін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/02/21/316548/>

УДК339.92

ЧЕРНЯХОВИЧ І.А., к.е.н.

м. Вінниця

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПИ

Україна належить до міжсистемної периферії, яка зазнає впливу інтересів двох провідних геополітичних суб'єктів – Європейського Союзу та Росії. В цій конфігурації вона могла б виконати унікальну функцію консолідуючого чинника європейського простору.

Прагнення України до повноцінної участі в політичному й економічному житті Європи логічно зумовлені геополітичним розташуванням та історією нашої держави. Важливість ролі інтеграції України до Європейського Союзу в свій час засвідчило подання 2002 року Послання Президента України до Верховної Ради – “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки”, де було визначено низку

практичних кроків щодо питань європейської інтеграції, які за своєю природою цілком можна вважати державними орієнтирами європейського вибору. Це, зокрема: отримання Україною членства у Світовій організації торгівлі; проведення переговорного процесу та підписання Угоди про асоціацію, створення зони вільної торгівлі й реальних передумов для вступу України до ЄС. Отже, євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, основою стратегії економічного та соціального розвитку України. Нинішній розвиток політичного діалогу між нашою державою та Європейським Союзом базується на впровадженні Україною Стратегії інтеграції до ЄС, на угоді про партнерство та Плані дій у рамках Європейської політики сусідства, що має сприяти посиленню співпраці між Україною та Європейським товариством. Належна імплементація Плану дій сприяє поступовій інтеграції нашої держави до внутрішнього ринку ЄС і створенню передумов для започаткування з Євросоюзом зони вільної торгівлі (ЗВТ). Ще 20 березня 2009 року на саміті ЄС було затверджено нову модель співробітництва з країнами, котрі межують з ЄС, – програму Східного партнерства, розраховану на Україну, Грузію, Вірменію, Азербайджан, Молдову та Білорусь. Програмою було передбачено заходи зі стимулювання інтеграційних процесів між цією шістькою пострадянських країн, розташованих у безпосередній близькості до кордонів ЄС. Це зокрема, співпраця в енергетичній сфері, створення інтегрованої системи управління кордонами як ефективного засобу протидії нелегальній міграції, допомога, спрямована на вирівнювання соціально-економічного розвитку окремих регіонів країн-учасниць програми Східного партнерства тощо. Залишаючись поза межами ЄС, Україна успішно асоціюється з процесом здійснення спільної Європейської політики безпеки та оборони (СПБО).

Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Європейським Союзом досить динамічно розвивалось. Нині розширений Євросоюз – найбільший зовнішньоторговельний партнер України: приблизно 35 % від загального зовнішнього товарообігу України. Прагматичність інтересів ЄС у стратегії “сусідства” відносно України визначається декількома чинниками: формуванням на своїх східних кордонах поясу стабільності й безпеки; відсутністю в ЄС чіткої та узгодженої концепції європейського інтеграційного процесу, а також загального бачення майбутнього Європи. Розширений ЄС сам ніяк не може визначити оптимальний погоджений варіант чергового етапу поглиблення євроінтеграції. Серед сучасних підходів щодо європейської інтеграції України існує три основні концепції:

1) “останніх кордонів”, до якої схиляється найконсервативніша частина політичної еліти ЄС. Основна її теза полягає в тому, що Європа “стомилася” від розширення;

2) "тривалого зближення", яка визнає можливість приєднання до ЄС східних сусідів. Для України – це варіант політики Східного партнерства та зближення з європейськими країнами шляхом поступового розширення співробітництва;

3) "Великої Європи", яка враховує існування двох основних центрів політичного та економічного тяжіння – ЄС і Росії. Ідея створення "Спільного Європейського економічного простору" передбачає тісний формат співробітництва у сферах – економіки, безпеки, науки і культури, що визначає його мінімізований інституціональний характер. Місце України в цій концепції, з геополітичної точки зору, – це "прикордонна" країна – як для європейського простору, так і для євразійського.

Для зовнішньої політики України концепція "Великої Європи" має конкретну геополітичну формулу трикутника ЄС – Україна – Росія. Це проект, де наша держава є формувальною ланкою, природним об'єднувачем, а не периферійним елементом чи санітарним кордоном. Формула цього геополітичного трикутника базується на реальному існуванні окремих вимірів співробітництва та партнерства. Комунікаційна функція України полягає у сприянні розвитку багатосторонньої взаємодії в межах трикутника ЄС – Україна – Росія. Росія продовжує посідати важливе місце в українській зовнішній політиці.

Формування європейської і, зокрема, євроатлантичної інтеграції України, викликає активне втручання Росії у внутрішньополітичний процес України. З огляду на нестабільну внутрішню ситуацію це має сьогодні руйнівні наслідки: посилення радикальних політичних сил, зокрема, анексія Криму, активізація сепаратистських процесів на Півдні та Сході України.

В самій Україні політичні сили та державні органи влади намагаються інституціонально забезпечити необхідні трансформації держави відповідно до Копенгагенських критеріїв (рівень соціально-економічних показників) ЄС. Україна ще тривалий час не зможе відповідати стандартам, які висуває ЄС, оскільки рівень її економічного, політичного та соціального розвитку значно нижчий від вимог ЄС. В Україні склалася не соціально-орієнтована модель ринкової економіки, а "олігархічний капіталізм", орієнтований на задоволення економічних інтересів великого капіталу. Нашій державі вочевидь доведеться пережити тривалий період важких реформ, змістом яких буде створення нової економічної та політичної моделі, здатної забезпечити конкурентоспроможність національної економіки. В цьому процесі Україні треба дуже обережно балансувати між вимогами СОТ і економічною безпекою країни, бо деякі реформи за вимогами СОТ можуть призвести до негативних наслідків у вітчизняній економічній і соціальній сферах. Така обережність стосується передусім митного регулювання, відмови від субсидування окремих галузей, ліквідації великої кількості пільг у ЗВТ.

Від'ємне сальдо торгівлі України з ЄС скоротилося в першому півріччі 2013 р. до 3,9 млрд. дол. На по-

чаток 2009 року, наприклад, воно становило приблизно 12 млрд. дол. Тільки за останній рік дефіцит скоротився на 9,6 %. За даними Держкомстату доля експорту в країні становила ЄС 27,1 %, імпорту – 35 %. Головні партнери – Італія (доля експорту – 15,3 %, імпорту – 7,9 %), Польща (14,4 та 14,9 % відповідно), Німеччина (9,4 та 26,3 % відповідно). Найбільшу долю експорту склали торгівля чорним металом та виробами з нього (26%), зерновими культурами (12,7), шлаками та золою (10,4%), електричними машинами (7,4), мінеральним паливом (5,4).

Із країн ЄС ввозились механічні машини (12,6), засоби наземного транспорту (11,3%), паливо (8,1), фармацевтична продукція (7,9) т.д.

Профіцит торгівлі послугами з країнами ЄС склав 77,7 млн. дол., з них більш ніж 12 млн. дол. – торгівля ІТ-продуктами.

Великий потенціал має також торгівля електроенергією, але за умов підписання Договору про асоціацію.

В контексті політичних подій кінця 2013 – початку 2014 рр., підхід ЄС до України стає гнучкішим і вимагає певних додаткових коректив. Консервативна російсько-центрична модель Східної Європи, схоже, втратила актуальність. За словами відомого американського політолога З. Бжезінського, навіть нині (на початку другої половини першого десятиріччя XXI ст.) "у міжнародній спільноті немає достатнього розуміння саме міжнародного значення України" [2, с. 13]. Принаймні реалізація інтеграції України в Європейський Союз значною мірою залежить від політичних чинників, а вже потім – від технічних чи інституційних. Допоки Україна не знайде консенсусної моделі загальнонаціональної всеохоплюючої стратегії геополітичного позиціонування, доти геополітичний вимір відносин нашої держави з ЄС визначатиме нерозв'язаність цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. – Львів: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
2. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті. – К.: КМА, 2006. – 102 с.
3. <http://www.sea-ngo.org/seango/publikacje/raport%20Bukr%205D.doc>.

УДК: 330.147.001.11

ЩЕРИЦЯ С.І., к. юрид. н.,
ШЕВЧЕНКО В.І., викладач
м. Біла Церква

ЗБІЛЬШЕННЯ РІВНЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ КАПІТАЛУ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ ЯК МЕТОД ЗМІЦНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В умовах фінансової кризи загострилися проблеми українських банків, пов'язані з недостатнім рівнем

концентрації банківського капіталу. Необхідність концентрації капіталу обумовлена потребою в розширенні масштабів і підвищенні ефективності банківської діяльності; забезпеченні стійкості банківської системи; підвищенні рівня конкурентоспроможності банків; необхідністю покриття капіталом банківських ризиків тощо. Консолідація банків є одним з найдієвіших методів підвищення рівня концентрації банківського капіталу. Отже, дослідження особливостей процесу банківських злиттів і ролі незалежних фінансових консультантів у цьому процесі є актуальною, що і зумовило вибір теми дослідження.

Концентрація капіталу (*concentration of capital*) – збільшення розмірів капіталу банку в процесі його нагромадження. Концентрація капіталу може здійснюватися шляхом збільшення капіталу банку за рахунок власних коштів (капіталізація частини прибутку), залучення додаткових коштів акціонерів, власників і кредиторів, а також на основі консолідації капіталу шляхом приєднання, злиття банків або створення банківських об'єднань.

Основними показниками концентрації капіталу на рівні окремого банку є: загальна сума його капіталу, активів і зобов'язань; питома вага цих показників у відповідних показниках банківської системи країни, індекс Херфіндала-Хіршмана. Додатково можуть використовуватися показники рентабельності, конкурентоспроможності, ліквідності тощо [1].

При аналізі індексу Херфіндала-Хіршмана за власним капіталом, активами та зобов'язаннями банківської системи ми помітили, що на протязі періоду 2005–2013 рр. даний показник був менший 0,1, тобто банківський ринок можна віднести до неконцентрованого [4]. Зазначимо, що така ситуація свідчить про те, що злиття банків допускаються без перешкод. Однак, варто враховувати, що даний індекс становиться менш чутливим до зміни кількості банків, чим більше кількість банків в галузі. Отже, постає нагальна потреба у збільшенні рівня концентрації капіталу системи українських банків. Проте, у найближчий час аргументів на користь відновлення активності у сфері злиття та поглинання на докризовому рівні небагато. Продавці дуже обережні. Якісних пропозицій на ринку мало. Невпевненість щодо реального стану справ у бізнесі, що продається достатньо високий.

Основними організаційними блоками процесу злиття є:

1. Виявлення необхідності в злитті банків: формування стратегії розвитку; аналіз кон'юнктури ринку; оцінка можливих інвестиційних рішень.

2. Попередня оцінка: визначення всіх передумов; аналіз договору; обґрунтування стратегії злиття; вироблення плану реалізації злиття; виявлення факторів, які впливають на вартість нового банку.

3. Заключення і оформлення договору: проведення переговорів; фінансово-економічний аналіз; операційний аналіз; структурування [3, с. 47].

Реалізація названих блоків є досить складною і потребує обробки великої кількості інформації. Покупка і продаж компаній і банків – це такий вид діяльності, в якому досвіду членів наглядової ради і правління часто виявляється недостатньо. Сам по собі процес злиття і поглинань є дуже специфічним і вимагає спеціальних знань і навиків (не тільки у юридичній сфері, а і економічній, фінансовій, кадровій та політичній) [2, с. 60]. Такими знаннями і навиками володіють інвестиційні банки і консалтингові компанії, що спеціалізуються на злитті і поглинаннях. Міжнародна практика фінансового бізнесу показує, що навіть компанії, що пройшли шлях цілого ряду злиття і поглинань, не обходяться без зовнішніх консультантів. Звичайно зовнішні консультанти пропонують наступний перелік послуг для потенційного покупця банку: допомога у формуванні стратегії поглинання; формулювання критеріїв для визначення мети поглинання; пошук перспективних цілей поглинання по базах даних; детальне дослідження перспективних цілей поглинання; консультування за цінами і структурою пропозиції покупця; допомога в проведенні переговорів.

На нашу думку, важлива у цих процесах також роль держави, яка повинна не тільки законодавчо регулювати консолідаційні процеси, а і надавати організаційну допомогу у їх реалізації. Зокрема, на нашу думку, варто налагодити співпрацю НБУ із зовнішніми консультантами.

Отже, залучення у процес консолідації зовнішнього консультанта є дуже перспективним і має багато позитивних характеристик. Однак, послуги такої установи є досить дорогими і достойної пропозиції таких послуг немає. Завданням держави має стати забезпечення доступу банків-учасників консолідації до відповідних послуг зовнішніх консультантів. Крім цього важливе не тільки державне законодавче регулювання консолідаційних процесів, а і надання організаційної (наприклад консультативної) підтримки у реалізації таких процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.

2. Иен Айвори, Лоуренс Роджерс Реструктуризация бизнеса: практические рекомендации. [Електронний ресурс] – Доступний з <http://www.gbplaw.ru/news/articles/7672/>. – 2013.

3. Михайлов В. Механизмы слияния и поглощения российских банков / В. Михайлов // Аналитический банковский журнал. – 2010. – № 1. – С. 47.

4. Фінансова звітність банків України. [Електронний ресурс] – Доступний з <http://bank.gov.ua/>. – 2009.

МЕНЕДЖМЕНТ ТА МАРКЕТИНГ

УДК 005:658.8

АНДРЕЄВ М.В., д.ф.-м.н.
м. Київ

ОПТИМАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ КЕРУВАННЯ ЗАПАСАМИ КОРОТКОГО ТЕРМІНУ ЗБЕРІГАННЯ

Актуальними в науковій літературі є роботи, пов'язані з побудовою при різних цільових функціях оптимальних стратегій формування та видачі запасів короткого терміну зберігання. Запаси, що розглядаються, групують за категоріями відповідно до терміну їх зберігання. Попит на запас має місце для кожної з категорій, і може бути задоволеним шляхом видачі замовленої кількості одиниць запасу цієї категорії або будь-якої "молодшої" категорії. Яскравим прикладом класифікації одиниць запасу, розглянутих у цій доповіді, є видача цільної крові в лікарні або в центральному банку крові.

Попит спочатку вважається детермінованим, і поповнення запасів також вважається відомим. Пізніше ці два припущення послаблюються до стохастичного попиту та стохастичного поповнення запасу. Виявляється, що для більшості цільових функцій, що розглядаються, оптимальними стратегіями видачі запасу є FIFO-стратегії, де абревіатура FIFO складається з перших прописних букв виразів (First In, First Out). У цьому випадку FIFO-стратегія вибирає старіший запас, який реально буде задовольняти попит.

Важливість вивчення таких конкретних класів моделей керування швидкопсувними запасами можна оцінити, аналізуючи наступний приклад: розглядається лікарняний банк крові, для якого необхідно визначити оптимальний порядок видачі цільної крові для того, щоб задовольнити потреби пацієнтів, які перебувають у лікарні. Багато факторів впливають на надходження, сортування та видачу цільної крові. Деякі з цих факторів:

(а) пропозиція крові випадкова, вона надходить з різних джерел, таких як від волонтерів, корпоративних планів забору крові, платних донорів тощо;

(б) попит на кров випадковий;

(в) багато замовленої крові не використовується, і повертається в банк крові на запас;

(г) цільна кров є швидкопсувним товаром і, для практичних цілей, припускається погіршення її якості, зниженням категорії свіжості на крок базової функції протягом 21-або 28-денного горизонту;

(д) попит на кров певної категорії може бути задоволеним з більш свіжої категорії, але не старішої замовленої категорії.

Було б неправильно говорити, що лише цільна кров є єдиним важливим товаром з швидкопсувними характеристиками. Запаси харчових продуктів у роздрібній торгівлі або на оптовому складі, чи вдома, а також багатьох сільськогосподарських продуктів і деяких видів хімічних речовин та лікарняних препаратів мають деякі або всі з цих характеристик.

Майже всі попередні роботи, присвячені швидкопсувним запасам, зосереджені на виборі оптимальної стратегії замовлення і видачі запасу, коли попит і пропозиція передбачаються відомими. Ранні роботи Bomberger [1], Derman & Klein [2], [3], Eilon [4], [5], Greenwood [6], Liberman [7], та Pierskalla [10], були такого ж плану. Їх головна мета – навести загальні умови, коли одна або інша з двох стратегій, LIFO (Last In, First Out) або FIFO, буде оптимальною. Vainott (див. [8, с. 604]) досліджував оптимальну стратегію сортування, видачі та утилізації запасів за припущень відомого попиту і детермінованої пропозиції. Хоча було проведено деяку роботу по трактуванні вигоди запасу товару на час його видачі в якості випадкової величини, в жодному з досліджень проблем швидкопсувних запасів не з'ясовано цікавих та актуальних властивостей, перерахованих вище для запасів крові. Крім того, деякі з важливих робіт із проблеми інвентаризації крові, не враховували результати попередніх робіт по керуванню швидкопсувними запасами.

Таким чином, виходячи з аналізу попередніх досліджень, треба мати на увазі і той факт, що цю важливу проблему не було повністю вирішено, і результати Pierskalla та Roach [8] дали часткову відповідь на цікавий і важливий клас проблем керування швидкопсувними запасами, описаними детермінованими математичними моделями.

У доповіді використано результати Pierskalla та Roach [8, с. 603-614], що стосуються аналізу оптимальності FIFO-стратегії для детермінованих математичних моделей при трьох різних цільових функціях. У першому розділі наведено огляд детермінованих математичних моделей та різних цільових функцій (критеріїв оптимальності) в задачах керування запасами короткого терміну зберігання, для яких FIFO-стратегії є оптимальними. Проаналізовано низку припущень, необхідних для побудови детермінованої математичної моделі, яка лежить в основі класифікації відповідних задач керування швидкопсувними запасами. У повністю детермінованій математичній моделі можна вимагати відсутності дефіциту запасу за умови відсутності обмежень на пропозицію запасів. З іншого боку, дефіцит є важливим фактором у будь-якій реальній задачі. В зв'язку з цим необхідно зробити

деякі припущення стосовно процесу попиту. Стандартні припущення такі: 1) попит втрачається, якщо існує дефіцит, 2) попит перевантажується (не задовольняється із-за дефіциту запасу, але враховується при наступному поповненні запасу). Vainott (див. [8, с. 605]) досліджував модель, схожу на вищевказану, та визначив оптимальні стратегії видачі та утилізації запасів для своєї моделі. Для цієї моделі припускається, що функція вигоди має форму не зростаючої угнуто-опуклої кривої. Окремим випадком цієї моделі, буде не зростаюча ступінчаста функція, що містить тільки один крок, тобто функція вигоди дорівнює деякій постійній величині для певного вибраного числа періодів, відтак опускається до рівня іншої постійної величини для всіх подальших періодів. У цьому останньому випадку автор показав, що для того, щоб максимізувати загальну вигоду, оптимальна стратегія видачі запасів має бути такої форми, що весь запас, який лежить на верхньому рівні функції вигоди, відпускається за допомогою FIFO-стратегії, після чого можна використовувати будь-яку стратегію видачі запасу до нижнього рівня. Piersalla та Roach в [8] розглянули дещо складнішу проблему, ніж попередня, в якій уже дозволяється використовувати багаторівневу, не зростаючу ступінчасту функцію i , більше того, в разі інвентаризації крові, виникає необхідність розглянути принаймні три таких рівні якості запасу. Крім того, виникає зацікавлення в моделі з поповненням запасів будь-якого вікового рівня, і особливо запасу, термін зберігання якого відповідає поточному попиту або запасу більш молодшого віку, який можна використати для задоволення даного попиту.

У другому розділі доповіді розглянуто три різні цільові функції. Перша цільова функція заснована на використанні поняття вигоди або корисності. Загальна поточна вигода системи керування запасами визначається величиною сукупного попиту, задоволеного в минулому, плюс оцінкою запасу товару на даний час. Величина попиту виражається лінійною функцією, залежною від категорії запасу, який відповідає попиту. Припускається, що задоволення попиту "молодшою" категорією запасу має більшу вартість. Вартість запасу визначається як вартість найбільшого попиту на запас, який цей запас може задовольнити, тобто вартість одиниць запасу товару є його "потенційною" вартістю для задоволення попиту. Тобто, маємо цілий ряд вартостей одиниць запасу V_1, V_2, \dots, V_M де V_1 характеризує вартість самої свіжої категорії одиниць запасу, V_2 характеризує вартість другої за свіжістю категорії одиниць запасу, і так далі, з очевидною властивістю $V_1 \geq V_2 \geq \dots \geq V_M \geq 0$. В цьому випадку маємо функцію вигоди, яка є спадною ступінчатою функцією зі значеннями $V_1 \geq V_2 \geq \dots \geq V_M \geq 0$.

Виявляється, що незалежно від фактичних вартостей, за умови, що вище наведені нерівності зберігаються, FIFO-стратегія максимізує функцію вигоди

для системи керування запасами, якщо весь надлишковий попит буде перевантаженим, тобто не задоволеним із-за дефіциту запасу, але буде врахованим при наступному поповненні запасу. Тим не менше, у випадку втраченого попиту, FIFO-стратегія, як показано на прикладі в [8], не є оптимальною для першої цільової функції.

Друга цільова функція забезпечує зведення до мінімуму загальної кількості одиниць не задоволеного попиту із-за дефіциту запасу в будь-який момент часу або, у випадку втраченого попиту, мінімізує загальне число втрачених замовлень на поповнення запасу. Виявляється, що FIFO-стратегія у цьому випадку знову є оптимальною з усіх можливих стратегій.

Третя цільова функція забезпечує зведення до мінімуму загальної кількості одиниць запасу, що досягають останньої категорії. Ця остання категорія може бути витлумаченою як така застаріла категорія, де запас занадто старий для використання. Виявляється, що в даному випадку FIFO-стратегія є оптимальною.

У третьому розділі доповіді запропоновано слабко керовану модель марковського відновлення запасів короткого терміну зберігання, в якій реалізовано оптимальну стратегію слабкого керування збуреннями вихідної системи керування швидкокопсувними запасами, яка (стратегія) справляє вплив на динаміку випадкового попиту та поповнення швидкокопсувних запасів, що характеризує превентивні заходи для більш тривалого і стабільного поповнення швидкокопсувних запасів і задоволення випадкового попиту за критерієм очікуваної вигоди.

Показано перспективу застосувань слабко керованої моделі керування швидкокопсувними запасами. Зокрема, побудовано асимптотично оптимальну стратегію слабкого керування збуреннями усталеного процесу керування швидкокопсувними запасами за критерієм асимптотично очікуваної вигоди, яка легко реалізується на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bomberger E.E. Optimal Inventory Depletion Policies. // *Management Science*. – 1961. – V. 7. – № 3. – P. 294–303.
2. Derman C. and Klein M. Inventory Depletion Management. // *Management Science*. – 1958. – V. 4. – № 4. – P. 450–456.
3. Derman C. and Klein M. Discussion: A Note on the Optimal Depletion of Inventory. // *Management Science*. – 1959. – V. 5. – № 2. – P. 450–456.
4. Eilon S. Obsolescence of Commodities Which Are Subject to Deterioration in Store. // *Management Science*. – 1963. – V. 9. – № 4. – P. 623–642.
5. Eilon S. FIFO and LIFO Policies in Inventory Management. // *Management Science*. – 1961. – V. 7. – № 3. – P. 304–316.
6. Greenwood J.A. Issue Priority. // *Naval Research Logistics Quarterly*. – 1965. – V. 2. – №4. – P. 251–268.
7. Liberman G. J. LIFO vs. FIFO in Inventory Depletion Management. // *Management Science*. – 1958. – V. 4. – № 1. – P. 102–105.

8. Pierskalla W.P. and Roach C.D. Optimal Issuing Policies for Perishable Inventory. // *Management Science*. – 1972. – V. 18. – № 11. – P. 603–614.
9. Pierskalla W.P. An Inventory Problem with Obsolescence. // *Naval Research Logistics Quarterly*. – 1969. – V. 16. – P. 217–228.
10. Pierskalla W.P. Inventory Depletion Management with Stochastic Field Life Functions. // *Management Science*. – 1967. – V. 13. – № 11. – P. 877–886.
11. Pierskalla W.P. Optimal Issuing Policies in Inventory Management –1. // *Management Science*. – 1967. – V. 13. – № 5. – P. 395–412.
12. Королюк В.С. Управляемые процессы марковского восстановления с малой вероятностью обрыва. /В.С.Королюк, Н.В.Андреев. /Кибернетика. – 1986.– № 4. – С. 112–124.
13. Андреев М.В. Стохастичні моделі керування запасами в умовах недосконалої інформації. /М.В.Андреев / Вісник КІБіТ. – 2011. – № 2 (15). – С. 3 – 10.

УДК 657.62

АФНАС'ЄВА І.І., к.е.н.,
СТЕКЛАР Ю.
м. Луганськ

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІЗУ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА

Аналіз витрат підприємства забезпечує користувачів повною інформацією про фінансові результати, які підприємство одержало протягом певного часу, резерви економії витрат та можливості впровадження раціональних управлінських рішень. Інформаційним джерелом такого аналізу є статистичний та бухгалтерський облік, управлінська звітність, калькуляції витрат, де відображені структура та динаміка витрат за центрами відповідальності та місцями виникнення.

Проблемі управління витратами, зокрема аспекту аналізу різних видів витрат присвячена велика кількість наукових праць, статей, монографій, дисертацій вітчизняних та зарубіжних авторів.

Велике значення для оцінки результатів діяльності та зміни стратегічного плану підприємства або його реалізації має стратегічний аналіз. Зробити стратегічний вибір за даними стратегічного аналізу означає пов'язати бізнес-рішення з конкурентоспроможними діями, виходячи при цьому з даних щодо всього підприємства. В цій єдності дій та підходів і полягає поточна стратегія підприємства. Стратегічні управлінські рішення характеризуються наступними ознаками:

- орієнтація на майбутнє (довгостроковий аспект);
- високий рівень невизначеності;
- глобальний характер і важливість наслідків стратегічних рішень для підприємства.

Кількість ресурсів ніколи не буває достатньою для забезпечення всіх виробничих потреб. У практичній діяльності рішення про виробництво певної продукції викликає необхідність відмовитися від використання

тих самих ресурсів для виробництва інших споживчих вартостей. Таким чином, всі витрати виробництва є альтернативними. Це є головною перешкодою, з якою стикається підприємство в процесі реалізації своїх можливостей максимізації прибутку. Тому при визначенні стратегії необхідно точно знати, яких затрат вимагає виробництво того або іншого виду продукції чи виробу за даних обставин, якими є витрати на його виробництво.

У короткостроковому періоді витрати умовно розділяють на постійні та змінні, які змінюють свою кількісну величину залежно від зміни обсягу виробництва. Постійні і змінні витрати разом складають загальні витрати.

Крім абсолютних величин витрат у стратегічному аналізі розрізняють середні постійні, змінні та загальні витрати. Їх розраховують шляхом ділення кожного виду витрат на кількість продукції. Особливе місце в дослідженні витрат посідають додаткові витрати, які розраховуються як різниця між наступним і попереднім обсягами випуску продукції в загальних витратах. Додаткові витрати, пов'язані зі збільшенням випуску продукції на одну одиницю, називаються граничними витратами. Вони визначаються як відношення зміни суми загальних витрат до зміни обсягу виробництва.

Концепція граничних витрат має для підприємства стратегічне значення, оскільки дає змогу визначити витрати, величину яких підприємство може безпосередньо контролювати і які є для підприємства оптимальними. Граничні витрати характеризують той обсяг виробництва, перевищення якого зумовлює подорожчання виробництва.

У довгостроковому періоді всі ресурси, використання яких передбачено стратегією розвитку підприємства, є змінними. Динаміка довгострокових середніх загальних витрат визначається в основному масштабом виробництва. Тому в довгостроковому періоді менеджери можуть збільшувати або зменшувати обсяг виробництва шляхом кількісної зміни основних засобів та інших необоротних активів. Але на конкретну дату підприємство матиме їх певну величину. В межах цієї величини витрати виробництва змінюються відповідно до методів, розглянутих у короткостроковому періоді.

Значна кількість факторів, що впливають на формування фінансового результату, на практиці потребують додаткової уваги з боку керівництва, оскільки вже на етапі планування витрат можуть виникнути суттєві неточності, які завадять отриманню достовірної інформації про бюджетні витрати. Лише логічно пов'язаний і детальний аналіз факторів, що впливають на результати діяльності підприємства, допоможуть знизити рівень витрат та підвищити рівень прибутковості підприємства.

Різна природа впливу та природа залежності накладних витрат від обсягу виробництва окреслюють

особливості управління, аналізу та оцінки загально-виробничих витрат. Оскільки вони не можуть прямо пропорційно відноситися до виробничої собівартості, але в той самий час в певній мірі залежать від обсягу виробництва продукції на підприємстві.

Таким чином, використання методів стратегічного аналізу за різних стратегій розвитку підприємства дає змогу використовувати їх у практичній діяльності, а менеджерам усіх рівнів своєчасно розробляти, аналізувати і приймати рішення, що сприяють розвитку бізнесу та зростанню конкурентоспроможності підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладчук Г. Управління затратами як необхідна ланка ефективного господарювання / Г. Гладчук / Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 52-56.
2. Гордієнко П.Л. Стратегічний аналіз / П.Л. Гордієнко. – К.6 Алерта, 2006. – 404 с.
3. Коновалова Г. Проблемы управления затратами на промышленных предприятиях и способы их решения / Г. Коновалова / Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 1. – С. 97-99.

УДК 316:477:159.923:37.03

БАБЮК Д.,
ХОМУТОВСЬКА Я.М.
м. Луганськ

**ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ
УСПІШНОГО КЕРІВНИКА
У НЕЙРОМЕРЕЖАХ**

Застосування сучасних методів об’єктивної оцінки керівників в умовах ринкової економіки й демократизації управління здобуває особливе значення. У вітчизняній і закордонній практиці управління умовно розрізняють три групи методів: якісні, кількісні й комбіновані [2, 3]. За допомогою комбінованого методу експертних оцінок для характеристики керівника встановлюють спочатку (з урахуванням специфіки виробництва й умов роботи) 6-7 критеріїв. Наприклад, при визначенні ділових якостей сучасних керів-

ників персоналом підприємств Луганської області дослідним шляхом визначені наступні якості: працьовитість, професійні знання, суспільна активність, вимогливість, здатність швидко і якісно вирішувати ділові проблеми, турбота про персонал, новаторство, здатність до створення і впровадження інновацій.

По кожному із цих критеріїв на основі вивчення діяльності керівників дається відповідна оцінка по шкалі (від 0 – якість зовсім не розвинена до 5 балів – якість розвинена дуже сильно). По своїй значимості певні якості завжди мають різну питому вагу, що встановлюється експертним шляхом. Наприклад, по зазначеним вище критеріям були прийняті певні значення для керівників (при цьому для успішного керівника вихідні дані моделі не можуть бути менші за 0,50 пункти – мінімально допустиме значення і не більші за 1,00 – максимально можливе). Для визначення загальної оцінки якостей керівника складається спеціальний оцінний аркуш. Узагальнюючи результати дослідження, маємо наступні риси сучасних керівників в підприємствах Луганської області (див. табл. 1): на першому місці – працьовитість, на другому – професійні знання, захопленість справою, на третьому і четвертому місці – участь у суспільній діяльності та вимогливість відповідно.

У графічному вигляді інформацію надано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, такі якості як здатність швидко і якісно вирішувати ділові проблеми, турбота про співробітників, новаторство, здатність до створення і впровадження інновацій сучасним керівникам, як вважає персонал, майже не властиві (менше мінімально допустимого значення на 0,11; 0,17 і 0,39 пункти відповідно).

Слід зазначити, що перевірка практикою кандидата у керівники має вирішальне значення. Для цього в підприємстві широко практикується його залучення до тимчасового виконання обов’язків керівника в період відсутності управлінця, стажування й інші форми і методи практичної перевірки [2, 3].

Модель „Визначення ділових якостей успішного керівника” має узагальнений вигляд. Тому перевіримо чи впливають визначені раніше якості сучасного керівника на ефективність його роботи за допомогою нейронної мережі у середовищі програми fuzzyTech.

Таблиця 1.

Визначення ділових якостей сучасних керівників

Досліджувані якості	Експериментальне значення	Мінімально допустиме значення	Максимально можливе значення
Працьовитість	0,84	0,50	1,00
Професійні знання, захопленість справою	0,78	0,50	1,00
Суспільна активність	0,54	0,50	1,00
Вимогливість	0,52	0,50	1,00
Здатність швидко і якісно вирішувати ділові проблеми	0,39	0,50	1,00
Турбота про персонал	0,33	0,50	1,00
Новаторство, здатність до створення і впровадження інновацій	0,11	0,50	1,00

Модель була побудована за допомогою Fuzzy Design Wizard – майстра нечіткого проекту, що дозволило більш детально задати не тільки структуру, але й характеристики прототипу нового проекту. На рис. 2. при призначенні вхідних даних був використаний стандартний метод фазифікації лінгвістичної змінної (Compute MBF), а для виводу вихідної інформації використаний метод центра максимуму (Center-Of-Maximum або скорочено COM). Ліворуч від вікна редактора проекту розташоване вікно перегляду структури проекту (Treeview), що представляє розроблений проект у формі ієрархічної структури або дерева [1, с. 489 – 582].

Для налагодження побудованої моделі було використано спеціальні засоби аналізу результатів нечіткого висновку проекту (Watch Window) і аналізатор правил нечітких продукцій (Rule Analyzer). Режим налагодження (Debug Mode) нечіткого проекту є основним способом отримання інформації про результати нечіткого висновку у межах розробленої системи нечіткого висновку. Головне призначення такого режиму контроль значень вихідної і вхідних лінгвістичних змінних. Перехід з режиму розробки проекту в інтерактивний режим налагодження здійснюємо за допомогою операції головного меню Debug=> Interactive і проставляємо отримані експертним шляхом значення з табл. 1. При цьому вихідна змінна змінюється відповідно (рис. 3).

Отримуємо її значення на рівні 0,5346 пункти відповідно, що говорить про ефективність розробле-

ної моделі (для ефективного управління підприємством сучасний керівник має бути результативним, тобто значення має бути не менше за 0,50 пункти). Після отриманих даних для підвищення ефективності моделі навчаємо її за допомогою операції головного меню Analyzer=>New Rule Analyzer і наступної команди Sort Aggregation упорядковуємо правила відповідно значенням до агрегування їх підумов (рис. 4).

Отримуємо значення вихідної змінної від 0,99 до 0,01 пункти і відбираємо тільки ті правила, що мають значення вихідної змінної від 0,99 до 0,50 пункти включно для підвищення ефективності моделі. Як видно з отриманих результатів, дані підтверджують попередню інформацію з підприємств.

Незважаючи на різноманіття модифікацій сучасних методик (у дослідженні використовувався метод експертної оцінки і застосовувався алгоритм нейронної мережі), предметом оцінки в усіх випадках є ділові якості керівника. У результаті проведеного комплексного аналізу підтвердилася наявність таких рис "успішного керівника" як працьовитість, професійні знання та захопленість справою, суспільна діяльність і вимогливість. Для керівника вичерпна база знань є життєво важлива. Знання мають бути настільки ґрунтовними й інтегрованими по своїй сутності, щоб стати прозорими й дозволити зконцентруватися на необхідності навчання співробітників, а не на самій базі знань. Успішний керівник постійно застосовує базу знань у своїй практиці, має власне бачення проблеми і власним професіоналізмом надихає персонал. У ре-

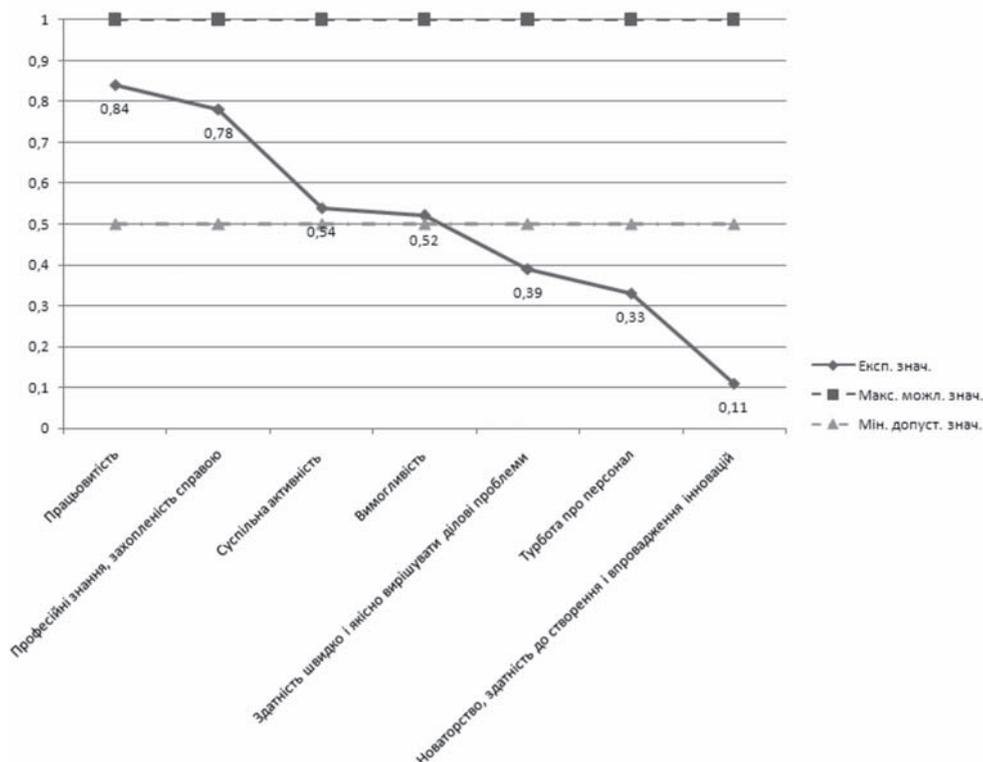

Рис. 1. Аналіз узагальнених рис керівників підприємств Луганської області.

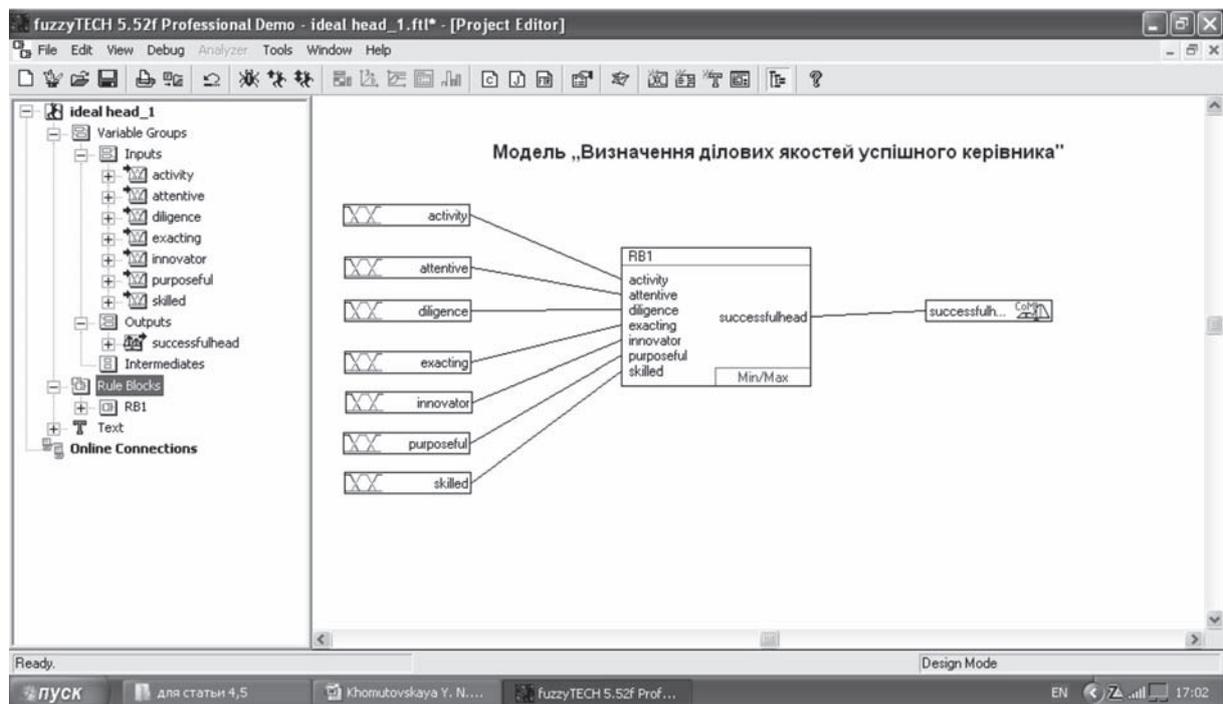

Рис. 2. Вікно виводу інформації щодо моделі дослідження.

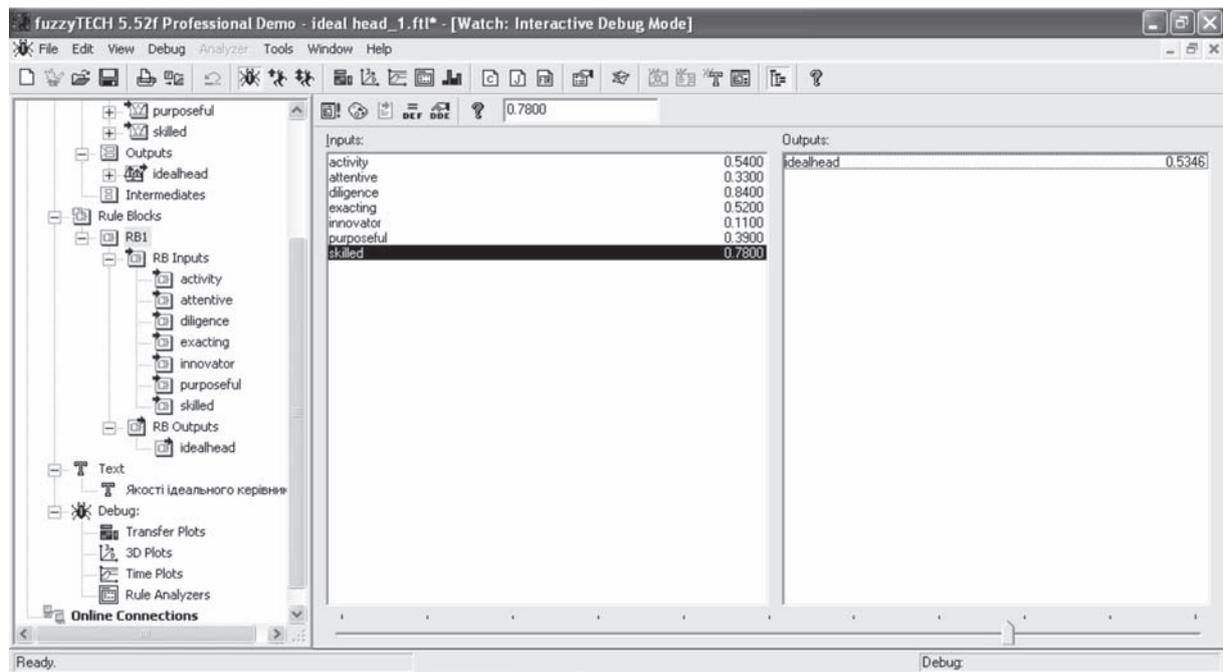

Рис. 3. Вікно режиму налагодження моделі.

зультаті досліджень була названа і така риса керівника як вимогливість. А, отже, дисципліна і концентрація. Дисципліна – це можливість вибору й праця по особисто встановленим правилам.

Крім зазначених позитивних рис виявлено і негативні такі, як низька здатність швидко і якісно вирішувати ділові проблеми, майже повна відсутність турботи про співробітників і закостенілість у питаннях

розробки і впровадження інновацій й новаторства. Сучасні керівники недостатньо піклуються про власний персонал, проте досить вимогливі, що стало однією із причин зниження продуктивності праці. Розумне поєднання вимогливості і турботи про потреби й запити співробітників вселяє їм віру в справедливість, стимулює працювати не тільки за заробітну плату, а й за дбайливе ставлення. Рівне відношення до

#	IF	attentive	diligence	exacting	innovator	purposeful	skilled	THEN	DoS	idealhead
1	false	true	false	true	false	false	true	0.99	true	
2	true	false	true	true	false	true	true	0.99	true	
3	false	true	false	true	false	true	false	0.98	true	
4	false	true	true	true	true	true	true	0.98	false	
5	true	false	false	false	false	false	true	0.98	false	
6	true	true	false	false	false	true	true	0.98	false	
7	true	true	false	true	true	true	false	0.98	false	
8	false	false	false	false	true	true	true	0.98	true	
9	false	true	false	true	true	false	true	0.98	false	
10	true	false	false	true	true	true	false	0.98	false	
11	true	true	false	true	false	true	true	0.98	false	
12	false	false	true	true	true	true	false	0.97	false	
13	false	true	true	true	false	true	true	0.97	true	
14	false	false	true	true	true	false	true	0.96	false	
15	false	true	true	true	false	true	true	0.96	true	
16	false	false	false	true	true	true	true	0.95	false	
17	false	true	false	true	false	false	false	0.95	false	
18	false	true	false	false	false	false	true	0.95	false	
19	true	true	false	false	true	true	false	0.95	false	
20	false	true	true	false	true	false	false	0.94	true	
21	true	true	true	false	false	false	true	0.94	true	

Рис. 4. Блок правил після навчання нейронної мережі.

кожного співробітника, публічне виділення кращого персоналу, сприятиме успішному функціонуванню підприємства в цілому, сумлінному виконанню обов'язків всіх співробітників.

Виділення коштів на інновації дозволить збільшити конкурентоздатність підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Підприємством варто управляти таким чином, щоб створювалася атмосфера сприйняття нового не як погрози, а як сприятливої можливості. Організація інноваційної діяльності на основі такого принципу дозволить досягти підприємству успіху. Слід зазначити, що отримані дані дозволяють у майбутньому удосконалити модель, розробивши класифікацію ділових якостей керівників підприємств і на цій основі оцінювати більш точно ефективність роботи керівників різних ланок управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леоненков О. В. Нечітке моделювання у середовищі MATLAB і fuzzy TECH. – СПб.: БХВ -Петербург, 2005. – Стр. 489 – 582.
2. Саакян А.К., Зайцев Г.Г., Лашманова Н.В., Дягилева Н.В. Управление персоналом в организации. – СПб.: Питер, 2001. – 176 с.
3. Управління персоналом: Супрацоуніки як фактор успіху підприємства / Р.С. Сегов, Н.І. Кабушкін, В.Н. Крюцюй. – Мн.: Тэхналогія; БДЭУ, 1997. – 178 с. (Менеджмент; Кн.4).

УДК 336.225.69(477)

БОРОВИК П.М., к. е. н.

ВРАЧИНСЬКА О.В.,

м. Умань

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНОЇ РОБОТИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Важливим інструментом податкового адміністрування є роз'яснювальна робота податкових органів. Проте, останнім часом в середовищі працівників податкової служби та окремих політиків тривають дискусії щодо доцільності подальшого використання цього методу співпраці податкових органів з платниками податків. Поряд з цим, сучасний стан роз'яснювальної роботи податкових органів часто не задовольняє інформаційні потреби платників, оскільки мала чисельність працівників відповідних служб, недостатній рівень їх професійної підготовки та відсутність належного методичного забезпечення діяльності служби податкового консультування не дозволяє надавати всім платникам податків роз'яснювально-інформаційні послуги належного рівня.

Чинним податковим законодавством передбачено, що податкові органи в Україні можуть проводити офіційні податкові роз'яснення, роз'яснення податкового законодавства на потреби платників податків та апеляційні податкові роз'яснення.

Під офіційними податковими роз'ясненнями прийнято вважати оприлюднення офіційного розуміння окремих положень податкового законодавства

органами Державної податкової служби (ДПС) в межах їх компетенції [1, с. 81]. Насамперед, це роз'яснення податкового законодавства з приводу спірних питань в оподаткуванні фізичних і юридичних осіб, які публікуються в офіційній пресі та друкованих виданнях державної податкової служби. Такі податкові роз'яснення не мають статусу нормативно-правових актів і за своєю сутністю є просто офіційним трактуванням позиції ДПС України щодо якогось незрозумілого пункту податкового законодавства [1, с. 82].

Податкові роз'яснення на потребу платників податків надаються у разі зміни податкового законодавства а також з метою задоволення інформаційних потреб платників через засоби масової інформації, або у відповідь на звернення платників стосовно тлумачення окремих спірних питань податкового законодавства та позиції ДПС України стосовно таких дискусійних питань [1, с. 82].

Апеляційні податкові роз'яснення надаються відділами та управліннями апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань [3].

Слід зазначити, що офіційні податкові роз'яснення надаються виключно ДПС України, апеляційні податкові роз'яснення – обласними державними податковими службами та ДПС України і лише роз'яснення податкового законодавства з метою задоволення потреб платників податків надаються органами податкової служби базового рівня – тобто, проводяться відділами та секторами масово-роз'яснювальної роботи районних і міських державних податкових інспекцій.

Слід відмітити, що апеляційні податкові роз'яснення та відміна податкових рішень-повідомлень в ході апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань, на думку окремих податківців, суттєво перешкоджають виконанню плану мобілізації податкових надходжень та зумовлюють необхідність відміни сучасного порядку проведення апеляційної роз'яснювальної роботи податкових органів [2].

Поряд з цим, можливість апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань платників податків стримує податківців від дій, що суперечать нормам чинного законодавства та сприяє підвищенню рівня суспільної довіри до податкових органів і зростанню їх авторитету серед платників.

Загалом, сучасний стан роз'яснювальної роботи податкових органів допомагає вихованню податкової культури в суспільстві, а також забезпечує виконання контрольних функцій з боку апеляційних підрозділів податкової служби по відношенню до тих структурних одиниць податкових органів, що здійснюють податкові перевірки.

Поряд з цим, недостатній рівень консультування платників податків зумовлює необхідність проведення наступних заходів:

- підготовки для підрозділів державної податкової служби України фахівців нової спеціаль-

ності – "Податкове консультування", яких ми вважаємо за доцільне готувати не лише в Національному університеті Державної податкової служби України, але й на базі Київського інституту бізнесу та технологій;

- розробки та запровадження в практику роботи податкових органів нового програмного продукту – АРМу "Податкові консультації", який поряд з програмним продуктом "Ліга" значно полегшить та прискорить роз'яснювальну роботу податкових консультантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий Кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України, 2011, № 15-16. – 155 с.
2. Проблеми апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань платників податків. [Електронний ресурс]. Режим доступу до джерела: http://www.tax_appellate.net/data2014/base01/ukr312319.html.

УДК 339.13.2

ГРИЩЕНКО К. В.
м. Житомир

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Для того, щоб визначити фактори, які впливають на конкурентоспроможність і формують її, розглянемо спочатку сутність конкурентоспроможності.

Існує значна кількість визначень конкурентоспроможності та конкурентоспроможності підприємства. Найзагальнішим визначенням конкурентоспроможності організації є здатність організації виробляти конкурентоспроможний товар або послугу [6].

За твердженням М. Г. Саєнко, конкурентоспроможність підприємства – це його комплексна порівняльна характеристика, яка відбиває ступінь переваг над підприємствами-конкурентами по сукупності оціночних показників діяльності на певних ринках, за певний проміжок часу [5].

Українські дослідники А.С.Афонін, С.В.Білоусова, К.Мільські визначають конкурентоспроможність фірми як її спроможність та поведінку, які забезпечують фірмі можливість тривалий час добиватися власних цілей і успішно виступати на ринку поряд з іншими присутніми там суб'єктами [2].

Конкурентоспроможність підприємства, як твердять В.Адамик і Г.Вербицька – це відносне поняття, яке відображає відмінність процесу розвитку цього підприємства від конкурента, як за ступенем задоволення його продукцією суспільних потреб, так і за ефективністю комерційної діяльності [1].

Якщо підприємство домінує лише у певних аспектах, ми можемо говорити про відносну конкурентоспроможність, якщо ж воно домінує по всіх показниках, йдеться про абсолютну конкурентоспроможність.

Фактори конкурентоспроможності для підприємства, з одного боку, можна поділяти на економічні, управлінські, технологічні. Економічні можна деталізувати як фінансові, маркетингові, тощо. До управлінських факторів відносять виробничі, маркетингові, кадрові, фінансові.

Виробничі фактори конкурентоспроможності – це ті технологічні особливості, які дають конкурентні переваги порівняно з конкурентами у якості, собівартості продукції, термінах її виготовлення. Залежно від особливостей галузі, в якій працює підприємство, частина цих факторів може бути невідконтрольна підприємству, їх поява або відсутність спричиняється об'єктивними умовами.

Маркетингові фактори конкурентоспроможності формуються і підтримуються маркетинговими службами підприємства. Їх наявність повністю залежить від політики підприємства та якості роботи маркетингологів.

З іншого боку усі фактори конкурентоспроможності підприємства можна поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні.

Внутрішнє середовище організації є джерелом життєвої сили фірми. Воно характеризує той потенціал, що дає можливість організації функціонувати, а, отже, існувати і виживати у певному проміжку часу. Але внутрішнє середовище може також бути і джерелом проблем та навіть банкрутства організації в тому випадку, якщо воно не забезпечує необхідних умов функціонування.

Існують різні підходи до виокремлення внутрішніх чинників конкурентоспроможності.

Зокрема, Н.Грицишин до внутрішніх чинників зараховує такі:

- діяльність керівництва та апарату управління підприємства, організація та виробнича структура, професійний та кваліфікаційний рівень менеджменту;
- система технологічного оснащення. Оновлення устаткування та технологій, заміна їх на сучасні забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємства, підсилює внутрішню гнучкість виробництва;
- сировина, матеріали, напівфабрикати. Якість сировини, комплектисткість її перероблення та величина відходів впливають на конкурентоспроможність підприємства. Зменшення виходу готової продукції із сировини приводить до збільшення витрат виробництва і, відповідно, до зменшення прибутку;
- збут продукції. Для підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідно здійснювати ефективний збут продукції, завойову-

вати нові ринки, стимулювати здійснення продажу, вживати маркетингові заходи [3].

Зовнішнє середовище є джерелом, що забезпечує організацію ресурсами, необхідними для підтримки її внутрішнього потенціалу на належному рівні.

До зовнішніх чинників конкурентоспроможності О.Г. Нефедова зараховує: економічні – податкова політика держави, інфляційні процеси; соціальні – рівень кваліфікованості робочої сили, її чисельність; політичні – міжнародні конфлікти; природні фактори – вичерпність запасів окремих видів ресурсів; техногенні чинники – глобальне потепління тощо – це група глобальних зовнішніх чинників; зовнішні чинники мезорівня – підприємства-конкуренти, підприємства-контрагенти, споживачі та кредитно-фінансові установи [4].

Рівень конкурентоспроможності економіки визначає інвестиційну привабливість країни і її окремих регіонів, дає можливість залучати іноземні інвестиції і створює клімат для розвитку окремих підприємств та науково-технічного розвитку. Чим вищий рівень конкурентоспроможності економіки, тим більше можливостей має підприємство як для свого розвитку всередині країни, так і для виведення продукції на зовнішні ринки.

Конкурентоспроможність галузі визначається наявністю в ній технічних, економічних та організаційних умов для створення, виробництва й збуту (з витратами, не вищими, ніж інтернаціональні) продукції високої якості, що задовольняє вимоги конкретних груп споживачів [7].

На думку закордонних дослідників, конкурентоспроможність підприємства виражається через багаторівневу ієрархію факторів, де верхній рівень – частка ринку – безпосередньо залежить від досягнутої конкурентоспроможності продукції, другий рівень визначає її потенційну конкурентоспроможність, третій і четвертий – якість управління, останній, п'ятий рівень, – характеризує досягнуті економічні результати [1].

На основі вищезазначеного можна зробити висновки, що на конкурентоспроможність підприємства впливає низка факторів. Важливим є розуміння того, що за правильного управління кожен фактор здатний сприяти формуванню додаткових конкурентних переваг, тому важливим є визначення методів і напрямів управління факторами конкурентоспроможності підприємства.

Враховуючи вагомий вплив розглянутих чинників на рівень конкурентоспроможності підприємства, необхідно детальніше проаналізувати процес формування конкурентоспроможності підприємств із врахуванням можливості управління чинниками конкурентоспроможності. Зазначені чинники здатні сформуванню конкурентні переваги для підприємства або ж навпаки знищити їх, тому необхідно розробити підходи до управління кожним чинником конкурентоспроможності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамик В., Вербицька Г. Оцінка конкурентоспроможності підприємства // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – №1. – С.69–78.
2. Афонін А.С., Білоусова С.В., Мільські К. Конкурентоспроможність суб'єктів господарювання: теоретичні аспекти і висновки для індустрії туризму // Бізнес-навігатор. – 2008. – №3(15). – С.172–183.
3. Грицишин Н. Оцінка конкурентоспроможності підприємства // Вісник Львівського університету. Серія економічна. Вип. 33. – 2004. – С.431–436.
4. Нефедова О.Г. Конкурентоспроможність в умовах зовнішніх змін // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – №5.Т.2. – С.212–215.
5. Сасенко М.Г. Економіка. – Тернопіль: "Економічна думка". – 2006. – 390 с.
6. Фатхутдінов Р.А., Осовська Г.В. Управління конкурентоздатністю організації. – К.: Кондор, 2009. – 470 с.
7. Конкурентоспроможність підприємств. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua>

УДК 331:338.48

ГУРИН С.О.

м. Житомир

СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Визнання персоналу ключовим елементом успіху туристичних підприємств означає потребу у відповідному управлінні трудовими ресурсами, що пов'язано з необхідністю вирішення низки проблем, які стосуються: пошуку, утримання й розвитку працівників, мотивування, створення відповідних умов праці, оцінки ефективності використання персоналу тощо. Необхідно також пам'ятати, що людський чинник не лише обумовлює правильний перебіг діяльності з надання послуг на туристичному підприємстві, а також є джерелом витрат і суб'єктом господарювання.

Спостереження туристичного ринку і підприємств, які функціонують на ньому, засвідчує, що повсюдно усвідомлюється важливість проблематики формування й розвитку людського чинника. Необхідність пристосування підприємства до зовнішніх змін, потреба створення системи ефективної комунікації всередині підприємства та між підприємством і його оточенням, а також удосконалення способів спільної діяльності покладені в основу обґрунтування поступового переходу від традиційного управління персоналом (людськими ресурсами) до управління людським капіталом, який охоплює компетенції й уміння працівників. Цей капітал інтегрований з людиною (працівником), його знаннями, досвідом, бажанням та можливостями працювати на підприємстві й може підлягати лише "орендуванню" [4, с. 218–222].

Досі у проблематиці формування людських ресурсів туристичних підприємств увага акцентувалася на якісному аспекті, який виявлявся у перетворенні цих засобів на капітал, від якого залежить вартість суб'єкта підприємницької діяльності. Людський капітал сприяє обміну знань між окремими учасниками туристичного ринку, що зумовлює зростання інноваційності й конкурентоспроможності підприємства.

Можна стверджувати, що ринкова перевага буде на боці тих туристичних підприємств, які матимуть найкращих працівників. Коли йдеться про найкращих, то маємо на увазі не лише їх кваліфікацію, а також їх особистісні якості, здатність співпрацювати в колективі, самостійність і креативність. У цьому контексті можна погодитися з тезою, що "добрі фірми від поганих відрізняються якістю персоналу", тобто різниця залежить від ефективного управління людськими ресурсами. Такий підхід до управління людськими ресурсами зосереджується на стратегічному аспекті, тому що охоплює тривалу діяльність з добору персоналу, яка має принципове значення для функціонування туристичного підприємства. Ціллю такого управління людськими ресурсами є їх пристосування до місії й мети суб'єкта господарювання. Водночас працівники є суттєвим стратегічним чинником розвитку підприємства і його засобів, у який варто вкладати інвестиційні ресурси [1, с. 125-130].

Головним завданням управління людськими ресурсами є ефективне використання здібностей співробітників відповідно до цілей підприємства і суспільства в цілому. При цьому важливим є збереження здоров'я кожного окремо взятого індивіда і встановлення відношень конструктивної співпраці між членами трудового колективу, незалежно від приналежності до різних соціальних груп. У будь-якому бізнесі, а в туристичному особливо, через складність і багатогранність побудови взаємодії на етапах "виробник – споживач", "виробник – виробник", "виробник – менеджер", "споживач – менеджер", у кожному його елементі присутній чинник взаємодії управлінського і виробничо-реалізаційного процесів, стабільність і якість яких безпосередньо залежать від мотивації співробітників.

Загальний підхід в управлінні людськими ресурсами на підприємстві туристичного сектора включає цілий комплекс взаємопов'язаних видів діяльності:

- визначення потреби в працівниках першої лінії взаємодії, виходячи із стратегії діяльності організації, її цілей і філософської спрямованості;
- аналіз ринку праці;
- відбір кандидатів на вакантні посади згідно з встановленим в компанії вимогами, адаптація персоналу;
- планування кар'єри співробітників фірми, їх професійного і адміністративного зростання;
- забезпечення оптимальних умов праці, зокрема сприятливої для кожного співробітника тру-

- дового колективу соціально-психологічної атмосфери;
- організація виробничих процесів у поєднанні з аналізом витрат і результатів діяльності, встановлення необхідних співвідношень чисельності персоналу різних груп або підрозділів туристичної фірми;
- управління продуктивністю праці;
- розробка систем мотивації ефективної діяльності;
- обґрунтування структури доходів, ступеня їх диференціації, проектування систем оплати праці;
- організація винахідницької та раціоналізаторської діяльності;
- участь у проведенні переговорів про оплату праці між представниками працедавців і працівників;
- розробка і практична реалізація соціальної політики підприємства [2, с. 110-112].

Одним із основних наслідків управління людським капіталом є виявлення у працівників підприємства найкращих рис. Цього можна досягти, забезпечуючи персоналу задоволення від виконуваної роботи, оплати і умов праці, відчуття реалізації у рамках виконуваних завдань і обов'язків, завдяки отриманню від підлеглих визнання за досягнення, активність та реальну підтримку з їхнього боку. Власники й менеджери туристичних підприємств мають випереджати очікування своїх працівників, пропонуючи їм комплекс цінностей, які пов'язані з:

- самореалізацією (нові виклики, реалізація нових задумів, свобода діяльності тощо);
- постійною самоосвітою, розвитком (підвищення кваліфікації, тренінги, кар'єрне зростання тощо);
- визнанням і винагородженням (спостереження за зусиллями працівників, оцінка активності членами трудового колективу, оплата праці, доплати за стаж, нагороди, соціальна діяльність);
- формуванням організаційної культури, ефективніших каналів комунікації та менеджерського лідерства, що забезпечить реалізацію наведених вище тез [5, с.225-229].

Процес формування ефективного створення людського капіталу на туристичному підприємстві має виняткове значення. З огляду на специфіку своєї діяльності та потребу комунікації не тільки з пропозицією (продуктом), ціною, але також якістю послуг та маркою, туристичні фірми мають здійснювати діяльність у сфері управління людськими ресурсами, яка сприяє підвищенню ефективності його використання. У цьому процесі можна виокремити такі елементи:

- формування стратегії створення людського капіталу як складової стратегії діяльності підприємства;

- оцінка потреб у кадрах, характеристика особистісних ознак, компетенції й умінь, необхідних для виконання посадових завдань;
- моніторинг процесу добору потенційних працівників та їх ставлення до функціонування підприємства (у спосіб, який забезпечить створення позитивних зв'язків працівників з місцем праці);
- використання індивідуального інтелектуального капіталу працівників, формування відчуття приналежності до підприємства, що забезпечує не лише бажаний (високий) рівень виконання завдань, а також є наслідком розвитку індивідуального капіталу (вміння, вправності, рівня знань, рис характеру, досвіду);
- турбота про постійне навчання працівників, підвищення їхньої кваліфікації, зв'язок працівників з положеннями стратегії підприємства (єдність цілей працівника, суб'єкта господарювання);
- забезпечення працівникові свободи вибору, участі у прийнятті управлінських рішень;
- турбота про швидке надання працівникам потрібної інформації, обмін знаннями (створення в організації внутрішнього ринку знань).

Не можна забувати, що переважна більшість працівників туристичних підприємств мають безпосередній контакт з клієнтом; між ними встановлюються певні взаємозв'язки. Це створює додаткове психологічне навантаження, іноді вимагає фізичної підготовки працівників. Доброзичлива атмосфера на робочому місці полегшує працівникові виконання його обов'язків, навіть якщо маємо справу з інтенсивним рухом клієнтів.

Специфіка роботи на туристичному підприємстві полягає в тому, що працівники не можуть підлягати постійному контролю, більшість виконаних ними завдань реалізовується поза полем зору керівництва, проте під пильним оком клієнта. Таким чином, претензії гостей є швидким і доступним способом отримання інформації від клієнтів щодо рівня наданих послуг та поведінки персоналу [3, с. 356-358].

Управління претензіями повинно бути перетворене на своєрідний діалог з клієнтом. Щоб процес управління скаргами у фірмі приносив очікувані результати, мають бути виконані наступні умови:

- уважне ставлення менеджерів до скарг клієнтів;
- визначення форми усунення претензій незадоволених клієнтів;
- встановлення відповідальності й компетенції щодо претензій;
- обізнаність персоналу з політикою фірми у сфері скарг і претензій.

Ефективна процедура розгляду претензій приносить фірмі багато користі:

- надає шанс налагодити стосунки з незадоволеними клієнтами (клієнти, чії скарги розглянуто

- позитивно, стають зазвичай лояльнішими порівняно з тими, хто ніколи не скаржиться);
- обмежує поширення небажаної інформації про фірму;
- забезпечує мотивацію працівникам до кращого виконання ними своїх обов'язків.

Висновки. Отже, наведена характеристика особливостей роботи у туризмі, а саме на туристичних підприємствах, засвідчує, що людські ресурси мають бути в центрі уваги власників і менеджерів цих фірм. Їм необхідно діяти у напрямі формування компетентних працівників, однак їх компетенція не може обмежуватися винятково кваліфікацією. Від працівників туристичних підприємств потрібно вимагати не лише доброї професійної підготовки, формальної освіти, знань з визначеної галузі, вміння їх застосовувати на практиці й відповідного досвіду, а також інших компонентів, необхідних компетенцій (наприклад, сумлінне ставлення до обов'язків, колеги, підлеглих чи вміння й здатність розуміти навколишню реальність, приймати рішення в екстремальних ситуаціях тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Організація праці менеджера. – К: Професіонал, 2004. – 304 с.
2. Дмитренко Г.А. Стратегический менеджмент: целевое управление персоналом организаций. – К., 2007. – 192 с.
3. Завадський Й.С. Менеджмент: Management. / Т. 1. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 2007. – 543 с.
4. Менеджмент туристичного підприємства. Затверджено МОН / Кудла Н.С. – К., 2012. – 343 с.
5. Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Менеджмент. – К, 2007. – 416 с.

УДК 379.85:338.48

ДЯЧУК Ю.О.
м. Житомир

ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА І ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Підприємства туристичної індустрії є найпоширенішим типом підприємництва в економіці України [2, с. 412]. Малі туристичні підприємства часто просто не можуть конкурувати з великими. Серед проблем, які сьогодні виникли на підприємствах туристичної сфери, зокрема на малих і середніх підприємствах, такі:

- незначна кількість користувачів туристичних послуг та продуктів; невеликі обсяги реалізації туристичних послуг, які пов'язані як з коливаннями національної валюти, так і зі зниженням купівельної спроможності клієнтів тощо; зміна смаків, уподобань споживачів; відсутність підтримки контактних аудиторій; низький,

невідповідний рівень сервісу на підприємствах, які забезпечують проживання, харчування, транспортне обслуговування та безпеку туристів; недостатньо змістовна організація дозвілля туристів; відсутня індивідуалізація відносин між туристичною фірмою та споживачем; труднощі у придбанні кредитних ресурсів тощо.

Перебуваючи між собою у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності, усі негативні чинники впливу стосуються також і інфраструктури туризму в Україні [8, с. 153].

Оскільки неможливо забезпечити високий рівень якості продукції, її надійності, стабільності випуску та розвитку без відповідного управлінського інструментарію для підготовки, підтримки та прийняття управлінських рішень, виникає потреба в їх створенні та ефективному використанні.

Стимує цей розвиток декілька причин: мінливість і нестабільність зовнішнього середовища, відсутність галузевої спрямованості розробок або програм адаптації інструментарію до галузей, мобільність персоналу. Остання є постійно діючим, на відміну від інших, негативним і стримуючим для підприємства явищем, оскільки звільнення фахівця з підприємства означає винесення ним даних, знань, а також інших нематеріальних цінностей підприємства.

Сукупність проблем, що стримують розробку та впровадження інструментарію підтримки управлінських рішень, пов'язаних зі звільненням фахівця, можна поділити на дві групи.

Перша група проблем пов'язана з виносом інформації з підприємства, яка може бути передана конкурентам або на ринок. Звільняючись працівник володіє певними знаннями, навичками й особливостями роботи, притаманними для цього підприємства. Знання стосуються продукції, виробництва, специфічного управлінського, адміністративного чи іншого інструментарію. Дана інформація може потрапити до конкурентів, і чим менш специфічними та особливими є ці знання, тим менший ризик підприємства втратити власні особливості, унікальні технології, відмінні риси [6, с. 142–144].

Отже, такі перспективи стримують підприємства до розробок та широкого впровадження унікального управлінського інструментарію стосовно попередження впливу чинників зовнішнього середовища та інших програм.

Друга група проблем пов'язана з необхідністю прийняття, навчання та адаптації нового працівника, а на це потрібно витратити час, кошти, залучити частину персоналу, імовірно тимчасовою втратою якості продукції та послуг.

Усе це комплексно ускладнює процеси інструментального забезпечення управлінської діяльності підприємств.

Моніторинг впливу чинників зовнішнього середовища – це комплексна система спостережень, конт-

ролю, оцінки й прогнозу зміни стану чинників і елементів зовнішнього середовища в контексті впливу на діяльність і ділову репутацію підприємства.

За наслідками комплексного аналізу даних моніторингу формується загальний аналітичний висновок про стан зовнішнього середовища й місце підприємства в ньому, тенденція його подальшого розвитку й можливі напрями підвищення ефективності його діяльності й ділової репутації. Наявність повної своєчасної та достовірної інформації про процеси, що відбуваються в різних галузях і сферах зовнішнього середовища, є необхідною умовою організації ефективного управління розвитком підприємства та його ділової репутації [10, с. 256–257].

Слід зазначити, що однією з проблем, яку необхідно вирішити туристичним підприємствам сьогодні, є формування нового погляду на інтелектуальні знання сучасної людини, на її розвиток та саморозвиток. Загальна сума таких знань сучасної людини повинна включати знання про історію своєї держави тощо. Тут потрібно об'єднати зусилля різних організаційних структур, навчальних закладів, щоб ширше та всебічніше розвинути знання, вміння персоналу підприємств туристичної галузі, навчити їх використати ці знання, вміння з користю для споживачів та для туристичного підприємства [9, с. 459].

Саме такі практичні заходи дозволять збільшити кількість споживачів туристичних послуг, а також більш якісно та змістовно наповнити програми турів.

Висновки

1. До негативних чинників, які впливають на діяльність туристичних підприємств, варто віднести такі: економічна криза; політична нестабільність; бюрократична система отримання дозвільних документів; труднощі підприємств у придбанні кредитних ресурсів; коливання вітчизняної валюти щодо долара чи євро; зниження купівельної спроможності населення; інтенсивна конкуренція тощо.

2. Проблеми в діяльності туристичних підприємств:

– низький рівень сервісу; незначна кількість споживачів туристичних послуг; невелика частка ринку окремо взятого підприємства туристичної сфери та невеликі обсяги реалізації туристичних послуг; неефективна взаємодія суб'єктів господарювання, учасників туристичного ринку; відсутність підтримки контактних аудиторій; недостатньо змістовна організація дозвілля туристів; відсутність індивідуалізації відносин між підприємством туристичної сфери та споживачем; сезонність; невідповідність транспортної структури вимогам західних і вітчизняних туристів; недостатній рівень знань і вмінь підприємств, які прагнуть започаткувати власну справу тощо.

3. Необхідними заходами з нейтралізації впливу негативних чинників на діяльність туристичних підприємств вважаємо наступні: досягнення політичної стабільності; зростання доходів населення та підви-

щення купівельної спроможності; підвищення рівня сервісу в усіх організаціях, підприємствах-учасниках туристичного ринку; формування пропозиції унікальних туристичних продуктів та нового, інноваційного напрямку мислення споживачів, сутність якого полягатиме у придбанні нових інтелектуальних знань людиною як її пріоритетної цінності; змістовне наповнення дозвілля туристів, враховуючи їхні індивідуальні запити та потреби; безперервне навчання, підвищення кваліфікації працівників туристичних фірм, обмін досвідом тощо.

Практична діяльність підприємств свідчить, що практично всі аспекти управлінської діяльності підприємств мають відповідні інструменти та способи підтримки і прийняття управлінських рішень.

Сьогодні сучасні системи й інструменти, способи та засоби управлінської діяльності спрямовані на врахування, адаптацію чи ліквідацію наслідків впливу зовнішнього середовища.

Зазвичай вирішення вищезазначених проблем діяльності підприємств туристичної галузі зумовлюють труднощі пов'язані з людьми, із впровадженням сучасної інформаційної техніки, з опором персоналу під час впровадження різних інновацій. Вирішення організаційних проблем, збільшення фінансової підтримки цієї галузі економіки, зміна людських стосунків сприятимуть розвитку туристичних підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про туризм" від 15.09.1995 р. в редакції Закону України від 18.11.2003 р. [Електронний ресурс].
2. Бобров В. Я. Основи ринкової економіки і підприємництва. – К.: Вища школа, 2009. – 719 с.
3. Варналії З. С., Кузнєцова І. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва. – К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2010. – 104 с.
4. Виноградська А. М. Основи підприємництва – К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 382 с.
5. Воротіна Л. І. Малий бізнес та підприємство в ринкових умовах господарювання. – К.: Вид-во Європейського університету, 2010. – 307 с.
6. Горин С. В. Деловая репутация организации. – М.: Знание. – 256 с.
7. Гуткевич С. О. Інвестування: теорія і практика – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2011. – 234 с.
8. Кишак В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 312 с.
9. Мельник Л. Г. Економіка підприємництва. – Суми: Університетська книга, 2008. – 648 с.
10. Мунін Г. Б. Маркетинг туризму. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – Ч. 1. – 324 с.
11. Роїна О. М. Туристична діяльність в Україні: Нормативно-правове регулювання. – 2-ге вид., змін. та доп. – К., 2010. – 464 с.
12. Рудяк Ю. В. Усе про облік та організацію туристичної діяльності. – Харків: Фактор, 2010. – 272 с.

УДК 379.85:63.006

ЗАВАЛЬНЮК І. М.

м. Житомир

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

Світовий досвід показує, що розвиток сільського туризму розглядається як діяльність, альтернативна сільському господарству. Сільське господарство не може на сьогоднішній день запропонувати шляхи суттєвого покращення ситуації на селі, і тому саме сільський туризм, з огляду на перспективи його розвитку, може забезпечити певну економічну стабільність. Саме сільський туризм пропонує сучасному туристичному ринку новий вид діяльності – економічної за формою, рекреаційної, екологічної за сутністю, соціальної за спрямуванням.

Крім того, вдале ведення та поступовий розвиток сільського туризму зумовлюють вкладення коштів у розбудову сільської інфраструктури, транспорту, зв'язку, торгівлі, комунального господарства.

Починаючи з 70-х років ХХ ст. у європейських країнах спостерігається суттєва активізація розвитку сільського туризму. Серед основних причин, що обумовили цей процес, виділяють наступні:

1) складна економічна ситуація в аграрній сфері більшості країн Європи обумовила пошук нових, "позааграрних" сфер зайнятості сільських мешканців;

2) саме в цей період на тлі своєрідного туристичного буму і суттєвої комерціалізації масового туризму зросла популярність альтернативного туризму, що пропагує активний відпочинок у чистому природному середовищі та в оточенні місцевого населення.

Усі національні організації сільського туризму країн Європи у кінці 1990-х рр. об'єдналися в Європейську федерацію фермерського та сільського туризму (EuroGites). Основною метою федерації є всебічна популяризація відпочинку в сільській місцевості, вивчення та збереження потенціалу сільського туризму в Європі, сприяння розвитку зеленого туризму в аграрних районах Європи, цільове інвестування проєктів розвитку сільського туризму, які пропагують збереження біотичного, ландшафтного та етнокультурного різноманіття Європи, надання консультативної, рекламної, навчально-тренінгової допомоги організаторам сільського туризму.

Як свідчить світовий досвід, реалізація програм розвитку сільського туризму сприяє вирішенню низки актуальних соціально-економічних проблем, а саме:

1. Створення додаткових можливостей для сільських громад щодо поліпшення фінансового стану, акумулювання коштів та спрямування їх на реалізацію місцевих соціальних проєктів.

2. Створення робочих місць для місцевого населення як у туристичній індустрії, так і у споріднених галузях.

3. Сприяння розвитку малого і середнього бізнесу в сільських регіонах країни.

4. Стимулювання розвитку валютної сфери діяльності.

5. Інвестування раціонального використання туристичних ресурсів, у т.ч. територій, які знаходяться під посиленою охороною.

6. Створення і просування на ринку туристичних послуг матеріально доступних для пересічного мешканця міста "сільських агротурів".

7. Розширення переліку індивідуалізованих активних видів відпочинку.

8. Наближення міського жителя до витоків народної культури.

9. Активізація створення сучасних засобів розміщення туристів у сільській місцевості та формування культури обслуговування туристів.

10. Актуалізація красназавчо-пошукової роботи та сприяння розробці нових туристичних маршрутів у сільській місцевості.

Загальні правила, які стосуються діяльності у сфері сільського туризму, визначені у нормативних актах щодо ведення сімейних господарств, без встановлення будь-яких додаткових обов'язків або обмежень у господарській діяльності й для тих, хто займається і цією діяльністю.

Передбачаються спеціальні пільги, переваги для сімейних господарств, які займаються (або виявили бажання зайнятися) діяльністю у сфері сільського туризму, у випадку їх розташування на території сільських поселень у економічно слабозрозвинутих (визнаних законодавчо економічно депресивними) регіонах. Отримання таких пільг та переваг відбувається на конкурсних засадах у процесі реалізації спеціальних урядових чи відомчих програм.

Серед мотивів, що спонукають селян надавати агротуристичні послуги, експерти найчастіше виділяють наступні:

- бажання селян отримувати додаткові доходи;
- наявність у господарствах необхідної бази;
- додаткова можливість продажу власної продовольчої продукції;
- розширення контактів з людьми.

Серед основних позитивних наслідків агротуристичної діяльності найбільш часто називають такі:

- соціальна активізація жителів села;
- формування сприятливих умов для збереження природного і культурного середовища;
- модернізація забудови та інженерної інфраструктури сільських територій;
- двостороння економічна користь (як для відпочиваючих, так і для господарів): низька вартість відпочинку, з одного боку, та додаткові доходи – з іншого;
- близький контакт туристів із місцевим населенням.

У 2007 р. Європейська Комісія присудила звання "Найкращий європейський туристичний напрям" десяти сільським туристичним місцевостям Європи. Нагородження відбулося на Європейському туристичному форумі у Португалії.

З усіх закордонних країн для України, зокрема Карпатського регіону, найбільше значення має досвід, набутий нашим безпосереднім західним сусідом – Польщею. На аналізі умов і типових проблем розвитку сільського туризму в цій країні зупинимося дещо детальніше.

За даними ВТО, з 1997 р. Польща утримує 5-7 місце серед найбільш відвідуваних країн Європи. За даними Польської агенції розвитку туризму участь країни у виїзному туризмі в Європу складає близько 5 %, а у валютних доходах від туризму – близько 4 %.

Масовий сільський туризм зародився у Польщі на початку 1990-х рр. як наслідок масштабних соціально-політичних трансформацій у Європі (зміна економічного режиму в країні, поживлення євроінтеграційних процесів, об'єднання Німеччини, відкриття західного кордону). Впродовж 1990-х рр. сільський туризм у Польщі перебував у фазі інтенсивного кількісного та якісного розвитку. Він стимулювався як успіхами ліберальної політики держави, так і потребами ринку. В сільському туризмі уряд країни вбачає джерело розвитку для регіонів, які не мають природних ресурсів для розбудови виробничих галузей економіки. Зазвичай ці регіони депресивні, бідні, бо не мають основ для промислового розвитку.

Нині у Польщі в розрізі регіонів агротуризм розвивається дуже нерівномірно. Серед причин цього можна назвати:

- природну диференціацію країни;
- економічну нерівномірність розвитку регіонів;
- історичне минуле;
- географічне положення (міра віддаленості від основних транспортних комунікацій);
- традиції відпочинку.

Польське законодавство чітко розмежовує основні поняття та принципи ведення сільського зеленого туризму від інших видів туристичних послуг, що надаються у сільській місцевості, проте законодавчо віднесені до підприємницької діяльності.

За польськими законами, надання послуг сільського туризму не належить до підприємницької діяльності. Тому прибутки селянських господарств за такі послуги не підлягають обкладанню податком на додану вартість. Крім того, законодавство передбачає також звільнення доходів від оподаткування, що отримані завдяки наданню нічліжних послуг агротуристам за таких умов:

- житловий будинок, в якому здаються кімнати, належить до сільського господарства;
- кімнати здаються туристам, а не сезонним працівникам чи третім особам;

- кімнати для туристів знаходяться у житловому будинку сільської родини, а не в іншій спеціально пристосованій будівлі для туристів;
- кількість кімнат, що здаються туристам, не перевищує п'яти.

З 1997 р. Польська федерація сільського туризму "Гостинні господарства" запровадила нові засади класифікації та категоризації об'єктів сільської нічліжної бази. Завдяки цій категоризації власники об'єктів для ночівлі почали пристосовуватись до поставлених вимог, зросла якість запропонованих послуг.

Система категоризації сільської нічліжної бази є добровільною. Садиби, в яких була проведена категоризація, гарантують високу якість послуг і їх частіше відвідують гості. До того ж господар такої оселі отримує право розмістити свою пропозицію в рекламних матеріалах федерації.

Категоризація проводиться на підставі письмового звернення, яке надсилається в Польську федерацію сільського туризму "Гостинні господарства". Правління федерації делегує на об'єкт двох інспекторів, які здійснюють категоризацію. Присвоєні категорії відрізняються кількістю сонечок на знаку федерації – що вища категорія, то більше сонечок. Нині можна отримати максимально III категорію, тобто три сонечка. Сонечка відповідають зіркам, які використовують при категоризації готелів. Оселя, якій присвоєно відповідну категорію, має право два роки користуватися знаком Польської федерації сільського туризму "Гостинні господарства". Після того необхідно повторно подати запит у федерацію, яка проводить інспекцію об'єкта, й затверджує категорію на наступні два роки.

Зараз у Польщі існує безліч гостинних господарств і мікроготелів у сільській місцевості, для яких сільський туризм є основною формою підприємництва. Натомість типових агротуристичних господарств порівняно мало. А з-поміж тих, які функціонують, значна кількість стратегічно зорієнтована на приймання німецьких туристів (йдеться про економічно розвиненіші території західної Польщі).

Для обслуговування цього сегмента споживачів власники агроосель західного регіону країни пристосовують інтер'єр до високих євростандартів: облаштовують на рівні люксу ванні кімнати, використовують елементи оздоблення інтер'єру, "рідні" для німецького менталітету (наприклад, фігурки гномів і інших персонажів німецьких казок), використовують готичне письмо на рекламних щитах, вивісках з написами німецькою мовою.

Для німецьких туристів, які становлять абсолютну більшість усього закордонного туризму в Польщі, відпочинок у польському селі лише на 10-15 % дешевший від пропозиції "Urlaub auf dem Bauernhof" і тому спонукає західнопольських господарів підтримувати паритетно високі ціни і стандарти сервісу.

Загальним недоліком польського агротуризму в інших регіонах країни є недостатній зв'язок його матеріальної бази із селом, сільським господарством, з традиційною архітектурою та інтер'єрами. Сільські мешканці часто з великим старанням та запалом намагаються уподібнити свої будинки та помешкання міським, що знижує екзотичність їх сприйняття туристами. Власники агротуристичних господарств, зазвичай, не надають належного значення піклуванню про те, щоб їх будинки мали якомога більше оригінальної архітектури та етно-регіональної стилістики.

Агротуристичний продукт, що пропонується польськими господарствами, на жаль, часто зводиться виключно до ночівлі та харчування. Але ж загальновідомо, що рентабельність об'єктів для ночівлі зростає при наданні, наприклад, інших послуг.

Промоційна система польських агротуристичних господарств також варта наслідування. У країні щорічно видаються десятки тисяч каталогів та рекламних буклетів із агротуристичними послугами, розробленими для всіх територіальних рівнів: груп воєводств, воєводств і, навіть, окремих сіл. Перевагою каталогів є насичення їх конкретною практичною інформацією: ціни, адреси, категорії та види осель.

Таким чином, світовий досвід розвитку сільського туризму характеризується позитивною тенденцією його зростання. В багатьох країнах світу передбачається проведення низки реформ щодо вдосконалення розвитку сільського туризму на цих територіях. Безперечно існує перспектива його розвитку й на території України, оскільки наша країна має всі необхідні ресурси задля забезпечення туристів всім необхідним для відпочинку в сільській місцевості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Роглев Х. Й. Сільський туризм – перспективний напрямок розвитку туристської індустрії України // Туризм: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 43-48.
2. Постанова КМУ "Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки" (від 29.04.2002 № 583) // www.zakon.rada.gov.ua
3. Указ Президента України "Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року" (від 10.08.1999 № 973/99) // www.zakon.rada.gov.ua

УДК 379.85:63.006

ЗАЙКА О.,

Наук. керівник: ПОГОЙДА В. П., ст. викладач

м. Харків

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Природно-ресурсний потенціал України дуже значний, при чому частка цих ресурсів дуже вагома і відіграє значну та суттєву роль в житті всього суспіль-

ства, бо для забезпечення нормальної працездатності та трудової ефективності, людському організму потрібний відпочинок. Саме для відновлення нормальної працездатності потрібні рекреаційні ресурси, в першу чергу, оздоровлення, активний відпочинок, туризм.

Відповідно статті 1 Закону України "Про туризм": туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [2]. Також, в залежності від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі, їх цілей, об'єктів, що використовують або відвідують, чи інших ознак, стаття 4 Закону України "Про туризм" визначає наступні види туризму, а саме: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для інвалідів, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний релігійний, екологічний (зелений), сільський, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, тощо [2].

Для України зелений туризм поняття нове. Але останнім часом зростає попит на відпочинок "на природі" – зелений туризм, який приваблює туристів своєю чистотою, природністю, недоторканністю, це активний відпочинок, який позитивно впливає на фізичний та моральний стан, дозволяє зняти стрес та інші негативні наслідки урбанізації, є каталізатором виправлення демографічної ситуації та покращення соціально-економічного становища жителів сільської місцевості, піднесення економіки держави загалом.

Відповідно до статті 50 Земельного кодексу України [1], землі, які використовуються для туризму, відносяться до земель рекреаційного призначення, тобто являються однією з категорій земель України. Основні права та обов'язки користувачів землями рекреаційного призначення передбачені Конституцією України (статті 13, 14, 22, 26, 41, 50, 66), Земельним кодексом України (статті 50 – 52, 95 – 97), Законом України "Про туризм" від 15 вересня 1995 р. (статті 21, 22), Лісовим кодексом України та іншими законодавчими актами.

Проблеми становлення та розвитку рекреаційної діяльності в сфері організації відпочинку населення, туризму та проведення інших подібних заходів, в першу чергу пов'язані з невідповідністю використання земель рекреаційного призначення екологічним вимогам, з відсутністю ефективного контролю за використанням земель рекреації за їх цільовим призначенням. Практично відсутній механізм притягнення до юридичної відповідальності фізичних та юридичних осіб за порушення законодавства при використанні земель рекреаційного призначення, що в свою чергу негативно впливає на природний стан цих земель.

На жаль, в законодавчій базі України, на сьогодні не передбачено окремого закону, який саме і регулював би діяльність у сфері зеленого туризму і наданням послуг для туристів. Зараз існує проект Закону України

"Про сільський зелений туризм", який розробляється з метою врегулювання діяльності особистих селянських господарств та фермерських господарств в сфері сільського аграрного туризму. Також важливим фактором розвитку зеленого туризму в Україні є плутанина та суперечності в законодавчих актах України, а саме в Земельному кодексі України та Закону України "Про особисте селянське господарство". При вивченні цих документів одразу виникає суперечка законодавства. Закон України "Про особисте селянське господарство" передбачає що, громадяни, які мають земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства, можуть займатися зеленим туризмом, але слід зауважити, що ці землі відносяться до земель сільськогосподарського призначення, а згідно із Земельним кодексом України, діяльність у сфері зеленого туризму відбувається на землях рекреаційного призначення [1], фактично той, хто має бажання зайнятися зеленим туризмом, повинен змінити цільове призначення землі. А це дуже не просто: по-перше, потребує значних фінансових затрат, по-друге, процес зміни цільового призначення земель вельми тривалий. Не менш важливим є той факт, що особисте селянське господарство, відповідно до статті 1 Закону України "Про особисте селянське господарство" [3], не відноситься до підприємницької діяльності, а отже отримання вигоди від зеленого туризму, організація якого передбачає зведення комфортабельних будинків, готелів, закладів харчування, інших закладів відпочинку для туристів, є протизаконним. Така діяльність належить до сфери бізнесу і має на меті отримання прибутку, а це пряме порушення статті 1 Закону України "Про особисте селянське господарство".

У зв'язку з вище згаданими проблемами та неточностями в регулюванні сфери зеленого туризму, необхідно вивчити та проаналізувати світовий досвід ведення зеленого туризму [4].

Польща: відповідно до польського законодавства, зелений туризм чітко відмежований від інших видів туризму, не відноситься до підприємницької діяльності, тому не підлягає податку на додаткову вартість, але обмежується наступними правилами:

- кімнати здаються саме туристам, а не сезонним працівникам;
- загальна кількість кімнат, які здаються туристам, не повинна перевищувати 5 кімнат;
- кімнати, для поселення туристів повинні бути розміщені в житлових будинках сільських родин.

Італія: від самого свого започаткування зелений туризм в цій країні став формою підприємницької діяльності, що в свою чергу передбачає стягнення ПДВ за будь-яку діяльність пов'язану із зеленим туризмом.

Німеччина: в країна взагалі не існує жодного закону чи законодавчого акту про зелений туризм. Структура цієї діяльності є майже досконалою та ідеальною,

що в процесі здійснення такої діяльності майже не виникає ніяких суперечностей. Основними перевагами регулювання сфери зеленого туризму є:

- чіткий поділ зеленого туризму на діяльності: підприємницька та підсобне господарство;
- для господарів створений неоподаткований мінімум на прибуток, що стимулює малий бізнес;
- існування спеціального відділу сільського господарства, який займається питаннями зеленого туризму.

Аналіз стану розвитку зеленого туризму в Європі свідчить, що наша країна в сфері зеленого туризму пасе задніх, хоча маємо природно-ресурсний потенціал не гірший, а в дечому і потужніший ніж в більшості країн Європи. Тому потрібно приймати конкретні рішення, які кардинально змінять ситуацію і покращать стан зеленого туризму в Україні. Для вирішення цих проблем особливо актуальним та перспективним є здійснення наступних положень:

- доопрацювання законодавчої бази, яка б регулювала діяльність в господарів в сфері зеленого туризму;
- виправлення суперечностей та допущених помилок в існуючих законах та законодавчих актах;
- вивчення та часткове запозичення досвіду країн, які активно та ефективно розвиваються в сфері зеленого туризму;
- розробка та реалізація загальнодержавних, регіональних програм використання та охорони земель для збереження їх природного стану;
- створення сприятливих умов для відродження та розвитку села, як однієї з перспективних галузей економіки країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III / у ред. від 7 листопада 2012 р. [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
2. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
3. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. [Електронний ресурс] // [Офіційний сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
4. Про сільський зелений туризм: Проект закону України [Електронний ресурс]. – http://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm.
5. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm.
6. Ясиновський В. Зелене світло – зеленому туризму // Землевпорядний вісник. – 2011. – №8. – С. 12-17

УДК 378.147

КОРОСТЕЛЕВ В.А. к.э.н.

г. Киев

ТРЕНИНГОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ: ОБУЧЕНИЕ ЧЕРЕЗ ДЕЙСТВИЯ

“Обучение через действия – одна из тех удачных, простых и здравых идей, которые за эти качества постоянно высмеиваются специалистами”.

С. Крейнер

Наиболее активным сторонником этого подхода является британский мыслитель Рег Реванс (*Reg Revans*)*. Именно он предложил простое уравнение, демонстрирующее суть идеи: $L = P + Q$, где обучение (L) происходит через комбинацию программируемого знания (P) и способности задавать вопросы (Q), получение ответа на которые позволяют понять их сущность. “По своей сути, – подчеркивает известный американский экономист С. Крейнер, – обучение через действия – это высвобождение накопленного опыта людей, собравшихся в группу, и его толкование” [1]. Одной из наиболее эффективных форм обучения через действия является тренинговая технология.

“Изучать – значит не только слушать и смотреть, но и делать!” – вот лозунг современной системы обучения вообще, и тренинговой технологии – в частности. При таком активном подходе усваивается до 90 % изучаемого материала. Кроме того, этот подход имеет следующие преимущества:

- обеспечивает участникам приобретение первичных *практических навыков* решения сложных проблем.
- в процессе тренингов обучаемые, приобретают навыки ведения конструктивных дискуссий, умение лучше понимать других людей.
- тренинговый метод позволяет студентам лучше узнать не только своих коллег, но и самих себя.

Тренинговые технологии зародилась в среде реального управления – на предприятиях и организациях. И это фактически была реакция на те недоработки, которые в массовом количестве допускали высшие учебные заведения при подготовке специалистов. То есть, хозяйствующие субъекты вынуждены были устранять огрехи высшей школы с помощью конкретных тренингов, таких как: “Основы коммуникации”, “Управление временем”, “Основы бизнес-планирования”, “Проектный менеджмент” и др. Другими словами, тренинги изначально были направлены на приобретение практических навыков в решении конкретных проблем компании.

Тренинговые программы должны разрабатываться системно и с учетом потребностей студентов в развитии определенных практических навыков управления. Модель такого системного подхода к разработке тренинговых программ включает три фазы: (1) – фаза оценки потребностей обучаемых, (2) – фаза тренинга, (3) – фаза оценки результата.

На фазе *оценки потребностей* определяют, кто нуждается в тренинге и какой вид тренинга необходим. Фаза оценки потребностей включает организационный анализ, анализ задач, анализ состава обучаемых и формирование четких целей тренинга.

Фаза тренинга включает разработку тренинговых материалов и проведение тренинга. При разработке тренинговой программы должны быть учтены следующие моменты: применимость полученных знаний на практике, знание результатов, возможные препятствия, перенос тренинга, принципы обучения взрослых.

В фазе оценки результата тренинг оценивается для:

- определения степени достижения его цели;
 - совершенствования тренинговой программы.
- “Свет” и “тени” тренинговой технологии

Тренинги нельзя рассматривать как панацею. У них, как и у всякого метода, имеются и сильные, и слабые стороны (см. табл.).

Таблица 1.

Сильные и слабые стороны тренинговой технологии

Сильные стороны	Слабые стороны
<ul style="list-style-type: none"> – Обеспечивает повышение качества учебы. Участники получают не только теоретические знания, но и практические навыки решения управленческих проблем – Появляется возможность разработки конкретного алгоритма решения конкретных проблем. – У обучаемых появляется возможность проверить свой потенциал, увидеть свои сильные и слабые стороны – Повышается интерес к учебе, к дополнительной литературе, научным дискуссиям и т.п. – Появляется возможность привлечения к процессу учебы наиболее квалифицированных специалистов 	<ul style="list-style-type: none"> – Тренинги целесообразно использовать лишь при изучении ключевых и наиболее острых проблем – Тренинговая технология значительно дороже традиционной. Для нее нужна соответствующая материально-техническая база – Оплата труда тренеров-преподавателей должна быть выше, чем у других преподавателей. Потому что трудозатраты первых на подготовку и проведение тренингов значительно выше. – В данное время нет достаточного количества тренерских кадров, потому что отсутствует системная подготовка и переподготовка тренеров.

* Он, как и Деминг, не был понят у себя на родине и реализовал свои идеи в другой стране – Бельгии.

Таким образом, тренинговая технология должна занять достойное место в арсенале организационно-методических средств эффективной подготовки менеджеров.

ЛИТЕРАТУРА

1. Крейнер С. Ключевые идеи менеджмента: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2002. – с. 301

УДК379.85:338.48

КРУЧКОВСЬКИЙ О.С.

м. Житомир

ТУРИСТСЬКІ РИЗИКИ: СПЕЦИФІКА, ВИДИ, ФАКТОРИ

Специфічні особливості економічних ризиків в туристському секторі економіки:

- туристські ризики пов'язані із збитком не тільки для туроператорів та турагентів як організаторів туристського пакету, але і для підприємств суміжних галузей, самих туристів, а також всього рослинного і тваринного світу, культурно-історичної спадщини;
- оскільки в деяких випадках туристський ризик включає в себе ризик для життя і здоров'я туриста, то до його рівня на підприємствах рекреаційно-туристської сфери повинні пред'являтися особливо жорсткі вимоги;
- туристський ризик утворюють як фінансово-економічні, пов'язані з господарською діяльністю підприємств, так і природні, не залежні від людини і організаторів туризму джерела небезпеки, які разом з тим можуть знаходитися у взаємозв'язку.

І все ж головна специфічна риса туристського ризику з позицій туристського комплексу як економічної системи – це його багатоаспектність. Вона пов'язана з сукупністю включених в туристську індустрію галузей, які підсилюють ефект від туризму завдяки дії механізму мультиплікатора. Однак зворотна сторона мультиплікатора полягає в тому, що кожна галузь має власну специфіку ризику і тому робить додатковий внесок у загальний рівень туристського ризику. Наприклад, транспортні підприємства ініціюють ризики аварійності туристських перевезень, колективні засоби розміщення – сервісні ризики обслуговування, атрактивні підприємства – ймовірність заподіяння шкоди життю та здоров'ю при експлуатації технічних пристроїв. При цьому на всі підприємства туристської індустрії впливають ризики, які певною мірою можна визначити як універсальні, тобто такі, що діють на будь-який суб'єкт господарювання, незалежно від його галузевої приналежності та організаційно-правової форми. Мова йде про фінансові, інвестиційні, кадрові, інфляційні та інші ризики.

Слід зазначити, що в контексті наукового аналізу ототожнення туристського ризику тільки з небезпеками і втратами носить, на наш погляд, обмежений характер. Загальнотеоретична концепція ризику як можливості (ймовірності) відхилення від мети, заради досягнення якої приймаються рішення дозволяє скорегувати і доповнити уявлення про туристський ризик. Його можна розглядати як явище, яке пов'язане не тільки з імовірністю невдачі, втрати, збитку, але і з шансом на успіх, з можливостями отримання якихось позитивних наслідків. Іншими словами, ситуація ризику в деяких випадках являється сприятливим фактором розвитку туризму.

Для ефективного менеджменту туристських ризиків необхідно ідентифікувати фактори ризику, які являють собою сукупність передумов, що збільшують ймовірність і реальність ризикових подій. Зміст ідентифікаційної процедури повинен базуватися на аналізі статистичних або експертних даних, причому будь-який негативний чинник не можна відносити до причин ризику, оскільки він не володіє атрибутивними якостями ризику. Теорія ризику трактує, що джерелами ризику виступають процеси або явища, обумовлені випадковістю виникнення, неоднозначністю та варіативністю протікання, невизначеністю результату.

Різноманіття факторів ризику призводить до появи ризиків, пов'язаних практично з усіма сферами туристської діяльності. Їх класифікація може бути заснована на достатньо великій кількості критеріїв, таких як: тип або вид суб'єкта управління, ступінь ризику, характер його врахування та ін. Визнаючи важливість даних класифікаційних ознак, слід зазначити, що, на наш погляд, найбільш точно відображає характер роботи суб'єктів туристського ринку з позицій ризик-менеджменту узагальнений критерій – сфера виникнення і впливу ризиків.

Разом з тим слід враховувати, що туристські ризики мають локальний у часі характер, тобто ситуація ризику обмежена певними хронологічними рамками. Далі проявляються наслідки ризику, які можуть бути різної тяжкості і здатні утворювати певний тренд. Іншими словами, необхідно розділяти сам зміст ризику як потенційної загрози і результат ризику, що наступив, а не ймовірний збиток.

Різноманіття і масштаби впливу ризиків обумовлюють проблему пошуку ефективних методів та інструментів їх запобігання і зниження. З урахуванням можливостей впливу на рівень і зміст ризиків вони реалізуються за двома напрямками: макроекономічне регулювання і внутрішній ризик-менеджмент.

Макроекономічне регулювання має такі складові:

- чіткі правила, що регулюють ризики в туристській індустрії, а також систему інформаційного забезпечення її учасників;
- ефективний державний нагляд за діяльністю туроператорів на ринку внутрішнього та міжнародного туризму;

- надійну і ефективну систему фінансових і організаційно-економічних гарантій безпеки туристів.

Адміністративне та економічне регулювання ризиків зі сторони держави передбачає існування системи туристського законодавства та підзаконних актів, що описують механізми і процедури ефективного вирішення проблемних ситуацій. Державне втручання в туристський сектор означає поєднання і тісні взаємозв'язки прийнятих законів, з одного боку, та конкретних урядових заходів, покликаних забезпечити здійснення їх на практиці, а також нагляд за реалізацією, – з іншого.

Не менш важливими змінами в туристському законодавстві є заходи з підвищення рівня цивільно-правового захисту прав та інтересів туристів. З метою забезпечення туристів якісними і низькоризикованими туристськими продуктами держава зобов'язує туроператорів мати договір страхування цивільної відповідальності або банківську гарантію виконання зобов'язань за договором про реалізацію туристського продукту. Інститут фінансових гарантій досить успішно застосовується в США, Іспанії, Великобританії, Ізраїлі та інших країнах, причому розміри фінансового забезпечення можуть встановлюватися як для туроператорів, так і турагентів і варіюватися в межах від 20 до 150 і більше тис. дол. Для європейських країн наявність механізму державного страхування туристських ризиків є обов'язковою умовою членства в ЄС.

Наступним кроком щодо впорядкування туристського ринку і зниження ризиків має стати створення єдиної бази даних, в якій знаходяться всі важливі відомості про українських та іноземних громадян, що здійснюють поїздки за програмами організованого туризму. Це дозволить не тільки вести моніторинг туристського ринку, отримувати оперативну статистичну інформацію, але й вживати заходів по ідентифікації осіб, які потрапили в кризові ситуації, і за необхідності надавати їм своєчасну допомогу.

У частині розвитку інституту фінансових гарантій доцільним є залучення в цю систему туристичних агенцій. При цьому розмір забезпечення для них повинен бути встановлений істотно нижче, ніж для туроператорів (за українським законом, наприклад, мінімальний розмір фінансової гарантії дорівнює 2 тис. євро). Можлива також диференціація розмірів і типів фінансових гарантій в залежності від видів туризму, оборотів і регіонального розташування турфірм. У будь-якому випадку участь турагентів в системі страхування туристських ризиків виправдана, оскільки саме вони реалізують тур кінцевому споживачу (туристу). Тому правильніше було б дати туристу право пред'являти претензії щодо невиконання або неналежного виконання прийнятих зобов'язань не до туроператора, а до турагента.

Доцільність таких змін диктується ще й такою проблемою, як географічна віддаленість туроператора.

Справа в тому, що більшість найбільших туроператорів, що займають до 90% ринку внутрішнього та міжнародного туризму, знаходиться в Києві і мають свої представництва не у всіх регіонах. Тому будь-якому туристові з провінції для пред'явлення позову необхідно приїхати до Києва, що вимагає витрат часу і фінансових коштів.

В рамках функціонального підходу до управління існують варіанти класифікації управлінських функцій по різних ознаках і з різною деталізацією. Найбільш продуктивною, на наш погляд, є точка зору, згідно з якою всі управлінські функції підрозділяються на дві групи: загальні та спеціальні. Загальні функції не враховують характер об'єкта управління, його специфіку та мають відношення власне до функцій управління, а спеціальні впливають з функціональних обов'язків посадових осіб і відносяться до видів економічної діяльності. У цій ситуації управління туристськими ризиками можна визначити як спеціальну функцію менеджменту туристської організації, яка служить специфічною сполучною ланкою між його структурними елементами: менеджментом туристського продукту і організаційним менеджментом.

Уникнення (запобігання) ризику ефективно в тих випадках, коли рівень ризику виявляється неприйнятно високим для туроператора. Тому йому раціональніше буде ухилитися від заходу, пов'язаного з ризиком, ніж прийняти на себе ризик і управляти ним. Метод уникнення ризику передбачає відмову від контактів з багатьма контрагентами і від впровадження туристських програм, реалізація яких викликає серйозні сумніви. Даний метод орієнтує туроператора на роботу тільки з надійними партнерами. Такий підхід має бути застосований і до споживачів, що купують туристський продукт у туроператорських представництв. У разі раптової відмови туриста оплатити заброньований тур, вимоги відстрочки, наявності негативної "туристської історії" представнику туроператора доцільно включити такого споживача в "чорний список" і відмовитися від продовження контактів з ним. Тим самим туроператор знизить рівень фінансових ризиків і підтвердить свою репутацію серйозної організації.

Методи утримання ризику застосовуються головним чином при розробці та впровадженні таких туристських програм, комерційний успіх яких не гарантований, але може принести прибуток і користується попитом у певних груп туристів. Як правило, це ті види діяльності, які ще широко не апробовані в туристському секторі, але мають великий потенціал використання. Мова йде про різновиди активного туризму (насамперед, екстремального туризму), що вимагають значних фізичних навантажень і доступні далеко не всім категоріям туристів. В даному випадку відбувається мультиплікативний ефект ризику: підвищення ефекту ризику несуть самі туристи як суб'єкти екстремального туризму, а також туроператори і ту-

рагенти як виробники та продавці туристського продукту. Їх ризики пов'язані зі складністю детального опрацювання цих специфічних туристських програм та проблемами знаходження оптимального балансу за критерієм "безпека – прибутковість". Крім того, індивідуальність і кількісна обмеженість пропозицій по активному туризму роблять його дорогим продуктом, і тому відсутня можливість "масового виробництва", а саме воно в даний час і приносить основний прибуток туроператорам.

Страховання ризику являє собою переклад ризику від одного суб'єкта управління (туроператора) до іншого (страхової компанії).

При цьому ми пропонуємо використовувати змінену класифікацію видів страхування. Розділивши всю сукупність ризиків туристичного комплексу на туристські (впливають на туристів при плануванні та здійсненні турів) і на економічні (що впливають на діяльність підприємств туристичного комплексу, в нашому випадку – туроператорів), доцільно і види страхування ідентифікувати подібним чином. Тоді перша група буде включати такі елементи:

- обов'язкове і добровільне медичне страхування туристів;
- страхування туристів від нещасних випадків;
- страхування предметів особистого користування і туристського спорядження;
- страхування витрат туристів за недосконалої поїздки;
- страхування цивільної відповідальності туристів, тимчасово від'їхавших за кордон (включаючи і автоцивільну відповідальність);
- специфічні види страхування (страховки на випадок "поганої погоди", неповернення, ненадання окремих видів послуг і т. д.).

Друга група видів страхування включає:

- обов'язкове страхування фінансової відповідальності туроператора за невиконання прийнятих зобов'язань;
- страхування майна туроператора;
- страхування підприємницьких ризиків туроператорської діяльності;
- специфічні види страхування.

Проведене дослідження туристських ризиків показує, що вони мають специфічні риси, які пов'язані з сутністю туристської індустрії як міжгалузевого комплексу. Туристські ризики розповсюджуються на інфраструктурні об'єкти, підприємства туристської індустрії та самих туристів і, володіючи мультиплікативним ефектом, можуть досить істотно коригувати рівень туристської активності. В широкому розумінні туристський ризик визначається нами не тільки як небезпека і ймовірність втрат, але і як можливість отримання економічних вигод, як стимулюючий фактор розвитку туризму.

Внутрішній менеджмент туристських ризиків трактується в статті як спеціальна функція управлін-

ня, що зв'язує між собою менеджмент туристського продукту і організаційний менеджмент.

Методи управління туристськими ризиками вписуються в інструментарій ризик-менеджменту, але мають свою специфіку, пов'язану з характером туристської діяльності і тенденціями сучасного ринку туристських послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про туризм" від 15.09.1995р. в редакції Закону України від 18.11.2003р.
2. Закон України "Про страхування": Збірник нормативно-правових актів. – Т. – Ужгород, 1999.
3. Ліцензійні умови здійснення туроператорської діяльності та турагентської, затверджені наказом Державного комітету України з питань регулярної політики та підприємництва, Міністерства культури та туризму України від 11.09.2007р. №111/55
4. Постанова КМУ "Про правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України та транзитного проїзду через її територію" від 29.12.95р. №1047 зі змінами та доповненнями
5. Брегін Н. А. Механізм оцінки й управління фінансовими ризиками підприємств / Н.А.Брегін, І.Г.Брітченко. – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М.Туган-Барановського, 2004. – 172 с.
6. Вороб'єв С. Н. Управление рисками в предпринимательстве / С.Н.Вороб'єв, К.В. Балдин. – М.: Дашков и Ко, 2005. – 770 с.
7. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
8. Страхування фінансових ризиків у сфері туризму / О. Охріменко // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 24–31.
9. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання. – К.: Центр навч. літ., 2005. – 188 с.
10. Машина Н.І. Страхування для туристичних підприємств. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.

УДК 331.109.6

ЛЯЛІНА І.В.

м. Вінниця

ВПЛИВ ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ НА РОБОТУ ПІДПРИЄМСТВА

Явище конфлікту науковцями вивчається досить глибоко в різних сферах людського життя. Трудовий конфлікт є видом соціального конфлікту, об'єктом якого є трудові відносини й умови їхнього забезпечення. Трудовий конфлікт відрізняється від трудової суперечки. До трудових суперечок відносяться суперечки між працівником (групою працівників) і роботодавцем із приводу умов праці (І. Шугаєв). Трудовий конфлікт – більш широке поняття. Крім зіткнення в області трудових правовідносин він часто включає зіткнення інтересів. Наприклад, страйки чи демонстрації можуть супроводжуватися вимогами не тільки підвищення заробітної плати, але і поліпшення постачання продовольством, а іноді й політичними вимогами. Тому трудовий конфлікт може регулюватися як

нормами трудового законодавства, так і іншими правовими і неправовими засобами [2, с.178].

Залежно від того, які сторони залучені в боротьбу, можна виділити міжособистісні і міжгрупові трудові конфлікти. З огляду на особливості сторін виділяються наступні трудові конфлікти:

- міжтрудовим колективом і адміністрацією;
- між трудовим колективом і профспілковим комітетом;
- між адміністрацією і профкомом;
- між трудовим колективом і керівництвом галузі;
- між трудовими колективами різних організацій;
- між трудовими колективами й органами управління держави [2, с.178].

Конфлікт як соціальна дія дає, без сумніву, відомий яскраво забарвлений негативний ефект. Але він виконує і важливу позитивну функцію. Конфлікт є вираженням незадоволеності або протесту, інформування конфлікуючих сторін про їх інтереси і потреби. За певних ситуацій, коли негативні взаємовідносини між людьми контрольовані, і принаймні одна із сторін відстоює не тільки особисті, але й організаційні інтереси в цілому, конфлікти допомагають працівникам об'єднатись, мобілізувати волю, розум на вирішення принципово важливих питань, поліпшити морально-психологічний клімат у колективі [1, с.114]. Саме тому конфліктні ситуації на виробництві можуть навпаки активізувати роботу колективу, сприяти покращенню результативності у досягненні цілей підприємства (організації).

Для аналізу конфліктів велике значення має з'ясування його природи і впливу на виробництво. Конструктивний конфлікт розгортається у діловій площині і має метою усунення перешкод на шляху підвищення продуктивності праці. Таким чином, причиною конструктивних конфліктів можуть бути:

- Незадоволення оплатою;
- Неприятливі умови праці;
- Недоліки в організації праці;
- Невідповідність прав і обов'язків;
- Неритмічність праці;
- Незручний графік роботи;
- Нечіткість у розподілі обов'язків та ін. [1, с.115].

Окрім конструктивного конфлікту може також нести негативний вплив та наслідки як для трудового колективу так і самого підприємства в цілому. Такий конфлікт називають деструктивним (руйнівним). Даний конфлікт, якщо він виникає несе в собі абсолютний негативний заряд. Тобто даний конфлікт заважає досягненню цілей, мети підприємства також загострює відносини між колективом, що й впливає на результат роботи.

Деструктивний конфлікт необхідно обов'язково вирішувати одразу не затягуючи вирішення на потім, так як у зв'язку з цим організація може понести збитки.

Серед форм розв'язання протиріччя виділяють: виступи на зборах колективу; проведення демонст-

рацій; звертання в пресу, на радіо і телебачення; звертання до вищого керівництва; звертання за підтримкою до народних депутатів, партій; пред'явлення вимог через профспілковий комітет; звернення в комісію з трудових суперечок; організацію пікетів, локаутів; страйки, які розглядаються більшістю робітників як найбільш ефективний засіб боротьби за свої права.

Припинення роботи як засіб розв'язання колективного трудового конфлікту не допускається, якщо це створює загрозу життю і здоров'ю людей, а також на підприємствах і в організаціях залізничного і міського суспільного транспорту, цивільної авіації, зв'язку, енергетики, оборонних галузей, у державних органах, на підприємствах і організаціях, на яких покладено виконання завдань із забезпечення обороноздатності, правопорядку і безпеки країни, у безупинно діючих виробництвах, припинення роботи яких пов'язане з важкими і небезпечними наслідками [2, с.180].

Виходячи з усього вищезазначеного ми можемо говорити про те, що трудові конфлікти на підприємствах (організаціях) виступають як рушійна сила, те що спонукає до росту, прогресу, у випадку, коли мова йде про конструктивний конфлікт. Функціонування підприємств складається і є неминучим від виникнення труднощів та конфліктних ситуацій. Головне завдання в таких випадках конструктивно розв'язати конфлікт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 456 с.
2. Примуш М.В. Конфліктологія. – К.: ВД "Професіонал" 2006. – 288 с.

УДК 331.101.3

МАЛАТАЙ О.С.,
ЧЕРНЕГА І.І., к.е.н.
м. Умань

ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ

В умовах, коли в Україні здійснюється перехід до ринкових відносин, коли формується ринкова система господарювання, проблема мотивації трудової діяльності персоналу набула важливого значення. Мотивація є однією з основних функцій менеджменту країн з розвинутою економікою, а тому Україні потрібно поступово освоювати досвід життєвого успіху країн.

Проблема мотивації трудової діяльності персоналу в системі менеджменту досі до кінця не вивчена. Умовою успіху кожного підприємства є зацікав-

леність усіх членів колективу в підвищенні продуктивності праці, конкурентоспроможності.

В умовах формування нових механізмів господарювання, орієнтованих на ринкову економіку, перед підприємствами постає необхідність працювати повному, зважаючи на закони і вимоги ринку, оволодіваючи новим типом економічної поведінки, пристосовувавши всі сторони виробничої діяльності до змінної ситуації. У зв'язку з цим зростає внесок кожного працівника в кінцеві результати діяльності підприємства. Одне з головних завдань для підприємств різних форм власності – пошук ефективних способів управління трудовою діяльністю, що забезпечують активізацію людського чинника.

Вирішальним чинником результативності діяльності людей є їх мотивація. Ні одна дія людини не відбувається без мотивації. Тому для успішного керування поведінкою людей у процесі їх трудової діяльності дуже важливо встановити, чому саме люди працюють. Що викликає у людини бажання і потребу працювати? Чому одним людям напружена праця приносить задоволення, а інші ставляться до неї байдуже або навіть з відразою? Які фактори зумовлюють те або інше ставлення людини до роботи? Яким чином можна посилити зацікавленість працівника у поліпшенні результатів його роботи? На ці та інші подібні запитання можна відповісти, розглядаючи явище мотивації.

Мотивація – це процес стимулювання когось (окремої людини або групи людей) до діяльності, направленої на досягнення цілей організації. Мотивація необхідна для продуктивного виконання ухвалених рішень і намічених робіт.

Знання логіки процесу мотивації не дає істотних переваг в управлінні цим процесом. Можна вказати на декілька чинників, які ускладнюють і роблять неясним процес практичного розгортання мотивації. Важливим чинником є неочевидність мотивів. Можна припускати, здогадуватися з приводу того, які мотиви діють, але в явному вигляді їх виокремити неможливо.

Мотивація – явище надзвичайне складне для досліджень, оскільки вона виявляється в діях і вчинках людей, що не завжди відображають дійсні спонукальні причини поведінки. Справа ускладнюється тим, що мотивацію працівника неможливо зміряти. Мотиви людини виявляються в його поведінці, тому при дослідженні мотивації удаються до методів, що дозволяють оцінити наслідки тих або інших дій, виражені в результатах трудової діяльності (аналіз організаційних проблем, аналіз документів), з'ясувати характер відношення працівника до тих або інших процесів, що відбуваються в організації (спостереження, соціологічний опит), а також визначити силу і спрямованість його поведінки, дії, що є слідством, як внутрішніх, так і зовнішніх мотивів.

Соціально-економічний механізм управління поведінкою персоналу повинен бути направлений на формування такого комплексу мотивів, який забезпе-

чував би реалізацію внутрішніх особистих цілей і поведінки в процесі праці відповідно до загальних цілей управляючої системи. Індикатором соціальної ефективності часто вважають задоволеність роботою. Задоволеність роботою може бути різною залежно від того, які організовані виробничі, економічні, соціальні і мотиваційні процеси.

Характер і силу мотивації можна визначити за допомогою спостереження за поведінкою людини. Зокрема, мотивація виявляється через зусилля, старання, наполегливість, сумлінність, відповідальність і цільову спрямованість дій працівника.

Одним із способів поліпшення мотивації праці є заробітна плата. Заробіток працівника визначається залежно від його кваліфікації, особових здібностей і досягнень в праці і включає різні доплати і премії. До нього приплюсовуються доходи від участі в прибутках і в акціонерному капіталі підприємства.

Безумовно, мотиваційному механізму оплати праці відводиться велика роль, але постійне підвищення рівня оплати праці не сприяє як підтримці трудової активності на належному рівні, так і зростанню продуктивності праці.

Вплив системи матеріального стимулювання на мотивацію і робочу поведінку персоналу в значній мірі опосередковано тим, наскільки справедливою вона сприймається працівниками, наскільки безпосередньо, на їх думку, оплата праці зв'язана з робочими результатами. Заохочення також повинні сприйматися як справедливі іншими членами робочої групи, щоб вони не відчували себе обділеними і не почали б працювати гірше.

Таким чином, при розробці системи мотивації персоналу на підприємстві необхідно врахувати всю різноманітність мотивуючих чинників, оскільки лише тоді система мотивації персоналу буде ефективною і сприяючою досягненню цілей організації.

УДК 331.522

МАЛАТАЙ О.С.,
ЧЕРНЕГА І.І., к.е.н.
м. Умань

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

В умовах ринкових відносин на конкурентоспроможність підприємства величезний вплив виявляє конкурентоспроможність персоналу. Якби нові технології не впроваджували на підприємстві, якби позитивно не впливали фактори зовнішнього середовища на діяльність організації, без висококваліфікованого персоналу, готового до цих змін, підприємство не може досягти бажаних результатів.

У сучасній економіці продовжується пошук джерел конкурентоздатності, які б дозволили забезпечити й утриматистабільний стан підприємства на ринку, надали б йому переваги у порівнянні із його конкурентами. У зв'язку з цим дедалі більшу увагу викликає такий ресурс підприємства як персонал.

Розглядаючи конкурентоспроможність людини на ринку праці як економічну категорію, можна зіштовхнутись зі складністю і неоднозначністю даного поняття. Тому, конкурентоспроможність людини необхідно розглядати з різних точок зору: як джерело максимального задоволення працівником ринкової потреби в товарах і послугах, як властивість здатності до праці, як властивість людського капіталу, як здатність суб'єкта управляти своїми конкурентними перевагами.

Конкурентоспроможність характеризує якісну сторону трудового потенціалу працівника, отже, від рівня конкурентоспроможності залежить специфіка трудової поведінки, ступінь розвитку особистого трудового потенціалу. Отже, конкурентоспроможність працівника – це відповідність якості робочої сили потребам ринку, можливість перемагати в конкуренції на ринку праці, тобто повніше порівняно з іншими кандидатами задовольняти вимоги роботодавців за рівнем знань, умінь, навичок, особистих рис.

Конкурентоспроможність працівника – це здатність до індивідуальних досягнень у праці, що представляють внесок у досягнення організаційних цілей. Конкурентоспроможність працівника визначається якістю робочої сили, відповідним до ринкової потреби у функціональній якості праці; рівнем потенційної й фактичної ефективності праці робітників й здатності до професійного розвитку. Відбувається відбір найбільш здатних працівників з погляду відповідності їх людського капіталу якості праці.

Але казати тільки про якість робочої сили як єдиний і основний компонент конкурентоспроможності робочої сили недоцільно, бо нарівні з якістю існують дуже важливі кількісні й вартісні характеристики робочої сили такі як, наприклад, продуктивність праці, вклад робітника у фінансові результати підприємства, ефективність використання робочої сили, вартість робочої сили, витрати на розвиток робочої сили.

Під конкурентоспроможністю працівника ми розуміємо ступінь відповідності розвитку його людського капіталу об'єктивним вимогам управлінської діяльності, яка дозволяє витримувати конкуренцію з іншими працівниками в конкретних умовах ринку за конкретне робоче місце (рис.1). При цьому, конкурентоздатність управлінського персоналу розглядається як критерій оцінки його готовності до управлінської діяльності, перш за все з позиції його компетентності. Це дозволяє виявити зв'язок між кадровим управлінським потенціалом та конкурентоздатністю управлінського персоналу в цілому.

Конкурентоздатність забезпечує:

- швидко адаптацію особи до навколишнього світу;
- здатність успішно виконувати завдання за найвищими стандартами;
- знайти своє робоче місце;
- готовність генерувати оригінальні ідеї та аргументувати їх важливість;
- можливість завірити роботодавців у своїх перевагах;
- створення умов для ефективного втілення нових ідей.

Конкурентоспроможність персоналу – це вміння кожного працівника підприємства, як окремо, так і разом, своєчасно реагувати на зовнішньоекономічні зміни середовища, швидко адаптуватися до них та створювати вироби, які відповідають всім вимогам споживача з найменшими витратами всіх видів ресурсів.

Саме тому, кожна організація повинна бути зацікавленою у навчанні та розвитку свого персоналу та раціональному використанню їх компетенцій, щоб досягнути поставленої мети, зберегти конкурентні переваги та здобути лідируючі позиції на зовнішньому ринку.

Для цього необхідно не тільки найбільш повно використовувати своїх робітників, але й розвивати кор-

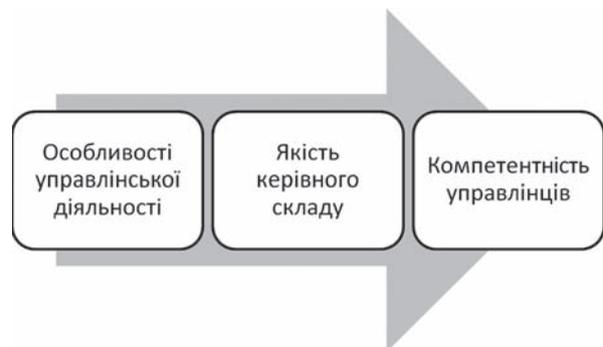

Рис.1. Конкурентоздатність працівників

Рис. 2 Основні чинники підвищення конкурентоспроможності персоналу

поративну культури та корпоративний дух, щоб, у свою чергу, працівники були зацікавлені в підвищенні організаційної конкурентоспроможності в тій мірі, в якій вони знаходять у ній можливість для підвищення своєї індивідуальної конкурентоспроможності. Людина може виявити свої здібності, успішно їх розвинути у процесі навчання, а потім і реалізувати їх під час трудової діяльності лише в тому випадку, коли вона заінтересована у роботі, усвідомлює та приймає до виконання цілі компанії.

Розвиток персоналу повинен бути безперервним, включаючи в себе професійне навчання і підвищення кваліфікації. Одним з основних напрямів розвитку персоналу підприємств є організація взаємопов'язаних процесів розвитку конкурентоспроможних і особистісних здібностей найманого працівника. Розвиток персоналу сприяє зростанню умінь, навичок, знань працівника, підвищує його інтелектуальний, духовний, професійний рівень, все це в свою чергу підвищує конкурентоспроможність найманого працівника на ринку праці. Однією з причин недостатнього приділення уваги розвитку персоналу є те, що підготовка кадрів в межах підприємства потребує власних засобів, яких не вистачає у підприємства.

Конкурентоздатність формується як інтегральний показник тих якостей і особливостей, за рахунок яких саме конкретний працівник є кращим за інших на визначеній посаді з точки зору підприємства, і за рахунок яких організація надає йому перевагу.

Саме показник конкурентоздатності персоналу є сенс розглядати як можливий засіб досягнення стратегічної мети як підприємства так і держави в цілому – підвищення рівня розвитку продуктивних сил та піднесення суспільного добробуту.

УДК 378.147:338.482.22

МАРТИНОВА Н.С., викладач
м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ І ВПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ

Аналіз професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму як актуальної проблеми, а також різних вітчизняних та зарубіжних концепцій, підходів до підготовки фахівців для туристичної сфери, в тому числі формальної та неформальної освіти, зроблений нами свідчить, що в сучасних умовах інтенсивного розвитку вітчизняної індустрії туризму як частини світового туристичного простору потребує модернізації система професійної підготовки саме управлін-

ських кадрів для сфери туризму. Спираючись на переломний педагогічний досвід щодо переосмислення ролі технологічного підходу до навчання, обґрунтований І.А. Зязюном [3, с. 22-33], одним з шляхів вирішення даної проблеми ми бачимо у впровадженні в професійну підготовку майбутніх менеджерів туризму сучасних технологій навчання, які наблизять її до потреб та вимог туристичного ринку.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (Г.М. Алейнікова, О.О. Бейдик, П.М. Олійник, О.О. Фастовець, В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко та ін.) дав можливість пересвідчитися в тому, що серед різноманітності сучасних форм та методів професійної підготовки фахівців для сфери туризму дослідники виділяють ігрові технології, що пояснюється активністю суб'єктів навчання в самостійному оволодінні знаннями й умінями та набутті професійних і особистісних якостей, в умовах відповідальності за отриманий в процесі навчання результат перед колективом.

Напрацювання науковців В.О. Квартальнова, Л.І. Поважної, В.К. Федорченка, Н.А. Фоменко, Г.С. Цехмістрової та ін. підтверджують актуальність розробки методичних систем, які б вирішували завдання наближення професійної підготовки фахівців для сфери туризму до реальних вимог ринку, зокрема за допомогою ігрових технологій навчання. Нажаль, серед існуючих недостатньо методик, які б орієнтувалися на комплексне застосування ігрових технологій, не тільки розроблених із залученням професіоналів туристичного бізнесу, а й за допомогою яких студенти, вирішуючи реальні проблеми туристичного бізнесу разом з представниками туристичних організацій, інтегрувалися б у професійне середовище.

Ґрунтуючись на ствердженні Л.Б. Лук'янової щодо ролі сучасної освіти дорослих в суспільстві, в структурі якої вчена розглядає й неформальну освіту [2, с. 11], нами зроблено висновок, що саме за допомогою практико та професійно орієнтованих ігрових технологій навчання, що використовується у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації фахівців сфери туризму, можна компенсувати недоліки формальної туристичної освіти та забезпечити баланс компетентності майбутніх менеджерів туризму і сучасних вимог до цієї професії. Ефект від впровадження таких технологій буде збільшений, на нашу думку, за умов розвитку взаємовигідного співробітництва з реальними підприємствами індустрії туризму, або формування практики соціального партнерства.

Отже, метою дослідження є визначення концептуальних засад використання ігрових технологій навчання у професійній підготовці майбутніх менеджерів туризму. Виходячи із зазначеної мети за необхідне ми ставимо виконання таких завдань: висвітлити основні положення щодо впровадження комплексу ігрових професійно орієнтованих технологій навчання в процес підготовки цих фахівців, обґрунту-

вати особливості та значення авторської методики професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму з використанням комплексу ігрових професійно орієнтовних технологій навчання у ВНЗ туристичного спрямування.

Користуючись основними положеннями системного підходу, нами було доведено, що *професійна підготовка майбутніх менеджерів туризму розвивається як педагогічна система*. Сучасний стан та перспективи розвитку сфери туризму в Україні та особливості розвитку системи професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму доводять необхідність приведення означеної системи у відповідність з вимогами та потребами туристичного ринку. Одним із таких шляхів, на нашу думку, є впровадження комплексу ігрових професійно орієнтовних технологій навчання як способу підготовки майбутніх менеджерів туризму, який розглянутий нами як окрема підсистема.

Авторський комплекс ігрових професійно орієнтовних технологій навчання (КПОТН) – це сукупність ігрових імітаційних форм та методів навчання, в змісті яких одиниця гри – навчально-виробничі завдання, які побудовані на вирішенні типових та нетипових професійних проблем, спрямовані на активізацію й інтенсифікацію індивідуальної діяльності майбутнього менеджера туризму та вирішуються за умов взаємодії колективу викладача, представника туристичної організації та студентів.

До складу КПОТН нами включено: навчальні та професійні тренінги (майстер-класи); розбір та вирішення типових та нетипових ситуацій реальної професійної діяльності; ігрові модулі; навчально-виробничі ігрові проекти; навчальний рекламний тур, виробнича діяльність під час масових спеціалізованих заходів з виконанням посадової ролі.

Базуючись на системно-діяльнісному підході та опрацьованій психолого-педагогічній літературі, нами було визначено *модель використання комплексу ігрових професійно орієнтовних технологій навчання у професійній підготовці майбутніх менеджерів туризму* як науково та методично обґрунтований процес навчально-виховної діяльності, який складається з цільового, стимулюючо-мотиваційного, змістового, операційно-дієвого, контрольного-регулюючого, оцінно-результативного компонентів та спрямований на формування готовності до виконання реальних професійних завдань туристичних організацій. Більшого ефекту впровадження в процес професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму ця модель набуває за визначення організаційно-педагогічних умов, а саме: 1) внутрішніх – наявність, функціонування та взаємозв'язок всіх компонентів підсистеми в системі професійної підготовки; 2) зовнішніх – організація навчально-виробничого середовища у вищому навчальному закладі туристичного спрямування та впровадження в процес підготовки практики соціального партнерства.

З метою перетворення процесу професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму у відповідності з визначеними умовами на цілеспрямований механізм із наперед запрограмованим результатом нами розроблено методику професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму з використанням КПОТН у ВНЗ туристичного спрямування; при цьому ми керувалися такими положеннями:

- компетентнісно-діяльнісний підхід до організації навчального процесу, метою якого є формування у студентів-майбутніх менеджерів туризму готовності до виконання реальних професійних завдань туристичних організацій як складової готовності до здійснення професійних дій в майбутньому та набуття туристичного досвіду ще під час навчання;
- створення спеціального середовища, одиницею якого є навчально-виробничий колектив, в якому його суб'єкти (викладачі, представники туристичних організацій-партнерів ВНЗ, студенти) вступають в процесі навчально-виробничої праці в суб'єкт-суб'єкт-суб'єктні відносини;
- технологічний підхід до змісту навчання, який передбачає вивчення навчального матеріалу по типових та нетипових професійних проблемах та застосування в процесі навчання сучасних прикладних програмних продуктів.

В процесі розробки методики професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму з використанням КПОТН нами було застосовано основні положення узагальненої структурно-логічної схеми розробки методики, запропоновані І.Б. Васильєвим [1, с. 152]. Нами було використано головні підходи, компоненти та послідовність їх впровадження. Але ми наповнювали кожний компонент методики своїм змістом.

З метою підвищення ефективності впровадження методики нами запропоновано для використання навчально-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму за допомогою КПОТН у ВНЗ туристичного спрямування, що включає: навчальна та робоча навчальна програми, НМК до дисципліни "Технологія туристичної діяльності"; комплекс ігрових професійно орієнтовних технологій навчання; діагностичний комплекс оцінювання готовності студентів-майбутніх менеджерів туризму до виконання реальних професійних завдань туристичних організацій; діагностичний комплекс незалежного експертного оцінювання готовності студентів-майбутніх менеджерів туризму до виконання реальних професійних завдань представниками туристичних організацій-партнерів ВНЗ.

Розроблену методику призначено для впровадження у професійну підготовку студентів, які навчаються за галуззю знань "Менеджмент і адміністрування", спеціальності "Менеджмент організацій і

адміністрування" (вид діяльності "Менеджмент туристичної індустрії"), на прикладі дисципліни "Технологія туристичної індустрії", яка відноситься до спеціальних туристичних дисциплін та апробовано в: приватному вищому навчальному закладі "Київський інститут бізнесу та технологій" (ПВНЗ КІБІТ), Житомирській філії ПВНЗ КІБІТ, Інституті туризму федерації профспілок України (м. Київ), Національній академії природоохоронного та курортного будівництва у м. Сімферополь (НАПКС). Позитивні результати апробації даної методики дозволять рекомендувати її використання в процесі підготовки фахівців для сфери туризму у ВНЗ туристичного та готельно-ресторанного спрямування, зокрема менеджерів з туризму. Так, наприклад, професійні рішення та дії студентів, реалізовані під час застосування ігрового модулю "Планування асортиментної групи послуг для туристичної фірми "Пан-Україн" на дисципліні "Технологія туристичної індустрії" у ПВНЗ КІБІТ, були спрямовані на розробку програми розвитку асортименту туристичних послуг компанії "Пан-Україн" за напрямком "ОАЄ". Студентами було сформовано оновлену готельну базу, запропоновані нові екскурсійні маршрути для включення до існуючих програм обслуговування з урахуванням змін у потребах потенційних споживачів туристичних послуг, що стало в нагоді для успішної діяльності туристичної організації-партнера ВНЗ.

Розроблена методика дозволила забезпечити високий рівень формування готовності студентів до виконання реальних професійних завдань туристичних організацій, а саме: формування позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності; формування знань про типові та нетипові професійні проблеми та формування умінь, навичок виконання реальних професійних завдань туристичних організацій як потенційних роботодавців; створення мотивів формування професійно важливих особистісних якостей; формування самооцінки підготовленості до майбутньої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев И.Б. Профессиональная педагогика. Конспект лекций для студентов инженерно-педагогических специальностей: в 2-х ч. – Харьков, 2003. – Ч.2. – 175 с.
2. Зязюн І.А. Проективний аналіз технологій педагогічної дії / Іван Андрійович Зязюн // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2010. – № 2 (67). – С. 22-33
3. Лук'янова Л.Б. Соціокультурна функція освіти дорослих у сучасному суспільстві / Лариса Борисівна Лук'янова // Вісник Черкаського університету. – 2010. – Випуск 183. Частина І. – С. 6-12

УДК 330.322.3:331.582

МІНАКОВА Л.

Наук. керівник: ТЮТЮННИК О.В., к.е.н.

м. Запоріжжя

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вкладення інвестицій в персонал для більшості українських підприємств нині набуває особливого значення. Це пов'язано з тим, що робота в умовах ринку пред'являє високі вимоги до рівня кваліфікації персоналу, їх знань і навичок, тоді як вони мають властивість без своєчасного оновлення швидко втрачати свою дієвість в умовах сучасної економіки. Компанії усвідомлюють, що навчання і розвиток персоналу є найважливішою умовою успішного функціонування будь-якої організації, будь-якого бізнесу.

Інвестування в розвиток персоналу приносить підприємству більший прибуток, ніж інвестування у вдосконалення виробничих потужностей, тобто людський ресурс можна визначити як ключовий чинник ефективного використання усіх інших ресурсів, наявних у розпорядженні підприємства.

Інвестиції в людський капітал – цілеспрямоване вкладення засобів в галузі і сфери, які забезпечують поліпшення якісних параметрів людини, в першу чергу його робочої сили.

Проблеми та складнощі, що виникають при цьому, до певної міри пояснюються тим, що інвестиції в людський капітал мають ряд особливостей, що відрізняють їх від інших видів інвестицій. А саме:

1. Віддача від інвестицій в людський капітал безпосередньо залежить від терміну життя його носія (від тривалості працездатного періоду). Чим раніше здійснюються вкладення в людину, тим швидше вони починають давати віддачу. Але треба мати на увазі, що якісні і тривалі інвестиції приносять більш високий і більш довготривалий ефект.

2. Людський капітал не лише схильний до фізичного і морального зносу, але і здатний накопичуватися і примножуватися. Знос людського капіталу визначається, по-перше, мірою природного зносу (старіння) людського організму і властивих йому психофізіологічних функцій, а по-друге, мірою морального (економічного) зносу внаслідок застарівання знань або зміни цінності отриманої ним освіти.

3. У міру накопичення людського капіталу його доходність підвищується до певної межі, яка обмежена верхньою межею активної трудової діяльності (активного працездатного віку), а потім різко знижується.

4. При формуванні людського капіталу має місце "загальний примножуваний ефект". Його суть полягає в тому, що в процесі навчання покращуються і зростають характеристики і здібності не лише у люди-

ни, яка вчиться, але і у того, хто вчить, що згодом призводить до росту доходів як першого, так і другого.

5. Не усі інвестиції в людину можуть бути визнані вкладеннями в людський капітал, а лише ті, які суспільно доцільні і економічно необхідні. Наприклад, витрати, пов'язані з кримінальною діяльністю, не є інвестиціями в людський капітал, оскільки суспільно недоцільні, а також шкідливі для суспільства.

6. Характер і види вкладень в людину обумовлені історичними, національними, культурними особливостями і традиціями. Так, рівень освіти і вибір професії дітьми, багато в чому залежать від сімейних традицій і рівня освіти їх батьків.

7. В порівнянні з інвестиціями в інші різні форми капіталу, інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними як з точки зору окремої людини, так і з точки зору усього суспільства.

Актуальність за структурою вкладень в людський капітал можна виділити за наступними видами інвестицій:

1. Освіта, підготовка на виробництві.
2. Охорона здоров'я.
3. Мотивація.
4. Пошук інформації і міграція.
5. Фундаментальні наукові розробки.
6. Екологія і здоровий спосіб життя.
7. Культура і дозвілля.

Одним з показників економічної ефективності людського капіталу є рівень інтелектуальності виробництва (чи кваліфікаційної місткості виробництва). Він обчислюється як відношення фонду освіти (інтелектуального капіталу) до валового національного продукту і показує, скільки грошових одиниць, закумуляованих в освітньому фонді, доводиться на кожну одиницю продукції.

Отже, можна зробити висновок, що виходячи з того, що стійкий розвиток і благополуччя нації залежить від рівня розвитку людського капіталу, у будь-якій державі, на будь-якому підприємстві потрібна послідовна і продумана політика у сфері розвитку людського капіталу і збалансованих інвестицій в людські ресурси.

УДК 331.101.38

ОХРИМЕНКО Р.В.,
ЧЕРНЕГА І.І., к.е.н.
м. Умань

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В РЕЗУЛЬТАТАХ ПРАЦІ

Рівень життя працюючого населення залежить, передусім, від розміру заробітної плати. Адже, заробітна плата є, з одного боку, основним джерелом гро-

шових доходів найманих працівників, основою матеріального доходу членів їхніх сімей, а з іншого – певною часткою витрат роботодавця на виробництво і найефективнішим засобом спонукання працівників до високопродуктивної і найманої праці.

За сучасних умов соціально-економічного розвитку підприємств України істотно зростає актуальність проблеми підвищення рівня заробітної плати та вдосконалення механізму управління оплатою праці.

Де і коли б праця не здійснювалася, вона не мислима без людей, які керуються свідомо поставленими цілями, інтересами, механізм яких визначає в кінцевому розрахунку закономірності суспільного виробництва. Зміст праці полягає в самі сукупності елементів, які характеризують місце, роль, розвиток особистого фактору, трудового процесу і склад трудових функцій працівника, ступень його впливу на ефективність та якість праці, необхідний освітній і професійно-кваліфікаційний рівень. У зв'язку з цим організація праці повинна будуватися на основі врахування мотивів і факторів, які стимулюють участь в праці. Адже саме працівникам належить вирішальна роль в розвитку засобів і предметів праці – основних елементів будь-якого виробництва. Від організованості працівників, їх знань, ініціативи і дисципліни залежить продуктивність праці та ефективність виробництва.

Сьогодні використання трудових ресурсів формується під впливом багатьох факторів і процесів, з якими воно пов'язано прямими і опосередкованими зв'язками. Це вимагає нового підходу до вивчення проблем у використанні трудових ресурсів, аналізу їх функціонування під впливом виробничих та соціально-економічних факторів в умовах реформування економіки.

Система матеріального стимулювання праці – сукупність основних та додаткових показників оцінки колективних та індивідуальних результатів праці, за якою працюючим здійснюються різні виплати заохочувального характеру понад основну заробітну плату з метою використання їх матеріальної зацікавленості для підвищення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності виробництва.

В сучасних умовах розвитку аграрного виробництва важливим аспектом успішної діяльності будь-якого підприємства є його діяльність щодо системи оплати праці та ефективності використання трудових ресурсів.

Згідно із Законом України "Про оплату праці" заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором, власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Спонукання робітників до праці здійснюється свідомо і спрямовано через співвідношення оплати робочої сили з кількістю затраченої праці.

Розмір заробітної плати має бути таким, щоб робітник міг відновити свою фізичну силу, поповнити професійні знання, підвищити свої духовний і кваліфікаційний рівні, матеріально забезпечити сім'ю, тобто бути інвестицією у людський капітал.

Слід зазначити, що з плінністю кадрів пов'язані досить істотні втрати:

- прямі втрати на працівників, що звільняються;
- витрати, пов'язані зі складом виробництва під час заміни кадрів;
- зменшення обсягів виробництва через підготовку та навчання кадрів;
- плата за позаурочні години тим працівникам, що залишилися;
- витрати на навчання персоналу;
- більш високий рівень браку під час навчання та ін.

Одним з важливих напрямків підвищення рівня мотивації трудових ресурсів підприємств є матеріальне стимулювання праці, яке представляє собою процес формування і використання систем матеріальних стимулів праці та розподілу заробітної плати відповідно до дії закону розподілу за кількістю і якістю праці.

Правове регулювання оплати праці здійснюється на підставі законодавчих та інших нормативних актів; генеральної угоди на державному рівні; галузевих, регіональних угод; колективних договорів; трудових договорів.

Таким чином, ефективна система оплати і преміювання праці повинна забезпечувати постійне (пропорційне) зростання її продуктивності та якості. Саме цей принцип повинен реалізовуватись для задоволення потреб працівників та роботодавців.

В умовах переходу нашої економіки на ринковий механізм функціонування, важливими завданнями оптимізації високопродуктивної, якісної праці та її гідної оплати є прискорення науково-технічного прогресу, зниження витрат живої праці, механізація трудомістких робіт, поліпшення використання трудових ресурсів, зменшення збитків робочого часу.

Отже, удосконалення оплати праці на підприємстві матиме вищу ефективність за дотримання таких принципів:

- відповідність заробітної плати ціні робочої сили;
- залежність заробітної плати від кількості і якості праці та від кінцевих результатів роботи підприємства;
- забезпечення переваг в оплаті праці тим працівникам, які роблять найбільший трудовий внесок у виробничі результати підприємства;
- удосконалення тарифної системи та нормування праці;
- відповідальність керівників підприємств за порушення законодавства про оплату праці;
- поєднання індивідуальних інтересів з колективними (за розвитку колективних форм організації праці).

УДК 331.101.3:338.48

ПАРАСІЧ В.Ю.

м. Житомир

МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

В Україні, як відомо, розвиток туристичної галузі ще не досяг достатнього європейського рівня. За даними Державної служби туризму і курортів України, середньооблікова кількість працівників туристичних операторів та агентів у 2011 р. складає 22,8 тис. осіб, що на 4% менше, в порівнянні з 2010 роком. Пріоритетними видами туристичної діяльності у 2011 р., як і в 2010 р., так і залишається внутрішній та виїзний туризм. В цілому по Україні на внутрішній туризм припадає 42% туристів, 38% – на виїзний та 12% – на в'їзний. Всього протягом 2011 року туристичними організаціями було обслуговано 1,97 млн. туристів (що на 24% менше, ніж у 2010р.) та 656,14 тис. екскурсантів (що на 20% менше, ніж у попередньому році) [10].

Таким чином, спостерігається тенденція до зменшення кількості туристів, відповідно, й погіршення стану туристичної сфери в цілому. Є безліч об'єктивних та суб'єктивних причин для такої ситуації. До об'єктивних можна віднести: світову економічну кризу, яка суттєво вплинула на доходи населення та змусила людей економити кошти. Тому люди вимушені відмовляти собі в таких задоволеннях як розваги та відпочинок [7, с.182-188].

За даними Державного комітету статистики України, дохід від туристичного обслуговування за II квартал 2011 року склав 192 млн. грн., що на 21,2% більше, ніж у II кварталі 2010 р. Хоч і рівень доходів населення України збільшився, проте цього недостатньо для забезпечення всіх потреб людини, в т.ч. її відпочинку.

Обсяг послуг, наданих суб'єктами туристичної діяльності протягом 2011 року, збільшився на 17% порівняно з 2010 роком. Однак, на жаль, зростання обсягу послуг в туристичній сфері зареєстровано не на всій території України. Близько 70% обсягів наданих послуг припадає на туристичні підприємства м. Києва [11].

Як відомо, ефективність будь-якої організації визначається багатьма факторами. Одним із головних є, безумовно, якість менеджменту підприємства. Для того, щоб організація була успішною і досягала позитивних результатів, необхідна якісна реалізація всіх функцій управління, особливо це стосується функції мотивації персоналу. Адже, саме вона спрямовує персонал туристичного підприємства на досягнення найкращих результатів і тому – є визначальною.

Управління людськими ресурсами є одним із найважливіших компонентів менеджменту туристичної фірми. Високий рівень мотивації працівників є запо-

рукою постійного зростання рівня прибутковості підприємства [9].

Всі мотиваційні чинники, які зумовлюють вищу продуктивність праці, а у нашому випадку стосуються кращого обслуговування клієнтів, можна поділити на дві основні групи: зовнішні та внутрішні. Проведене дослідження мотиваційної сфери туристичної галузі дозволяє визначити наступні зовнішні мотиваційні чинники:

- задоволення індивідуальних потреб, таких, як: досягнення успіху, займання відповідної позиції, статусу, які гарантують роботу у відомому офісі, готелі, на транспортному підприємстві;
- заохочення та нагороди – використовують у певних ситуаціях як відзначення за ефективну роботу;
- впевненість у правильності дій;
- амбітне встановлення цілей для кожного працівника;
- організація праці – працівник повинен реалізувати завдання відповідно до своєї кваліфікації та досвіду, а також мати всі необхідні засоби для цієї реалізації.

До внутрішніх мотиваційних чинників пропонуємо віднести:

- сподівання – коли працівник передбачає, що запропонована робота принесе очікувані результати, тоді він працює краще;
- почуття справедливості – частіше стосується винагороди за працю, її адекватна оцінка позитивно впливає на краще вирішення поставлених завдань;
- почуття власної успішності – коли працівник помічає, що він добре встановив контакт з клієнтом, то зростання позитивних результатів може мобілізувати його до ще кращої роботи [5, с.48-53].

На сьогоднішній день більшість вітчизняних працевдавців туристичної індустрії використовують традиційні, перевірені часом, методи мотивації. Як правило, це надбавки до заробітної плати, премії, "соціальні пакети". Основним методом мотивації праці як на вітчизняних підприємствах, так і в західних фірмах є грошова винагорода, що включає грошові виплати за виконання поставлених цілей, надбавки до заробітної плати, спеціальні індивідуальні винагороди, тощо.

Грошова мотивація за своєю природою є "ненасиченою", і людина швидко звикає до нового, вищого рівня оплати. Той рівень оплати, який ще вчора мотивував на високу робочу віддачу, завтра може стати звичним і втратити спонукальну функцію. Тому важливо використовувати інші засоби мотивації, окрім грошових: моральні, соціальні. Визнання заслуг працівника, його професіоналізму, прояв поваги до нього – надзвичайно ефективний метод моральної мотивації. Ефективним є застосування таких методів як професійне навчання, можливість кар'єрного зростання, надання соціального забезпечення [6, с. 108-110].

Джойс Гіоя (Joyce Gioia), генеральний директор Employers of Choice Inc., радить використовувати проактивний підхід до мотивації найталановитіших співробітників, називаючи вісім методів залучення та утримання. Ось ці методи:

1. Завжди проводити тренування для лідерів, перш ніж просунути людину на керівну посаду. Це дуже суттєво знизить плинність в компанії та підвищить мотивацію.
2. Використовувати 5-10% прибутку на навчання для персоналу.
3. Інвестувати час та зусилля у створення "вхідної програми" для новачків компанії. Ця програма повинна тривати як мінімум 1 рік.
4. Провести курси перекваліфікації для людей, які працюють у компанії вже протягом тривалого періоду.
5. Знищити всі джерела, які підсилюють страх та ворожість всередині організації. Створити культуру взаємної підтримки та довіри в колективі.
6. Розвивати екологічну цінність у своїй галузі.
7. Створити програму бонусів, яка буде індивідуальною та враховуватиме сильні сторони кожного працівника.
8. Розробити програму, яка спонукатиме людей до інновацій. Виплачувати бонуси за яскраві та корисні для компанії ідеї, висловлені співробітниками [4, с. 4244].

Сучасним методом мотивації персоналу є метод "привілеї інноваторам", або "система "перків", тобто привілеї для управлінського персоналу фірми. Такий метод вперше був застосований в управлінській діяльності у Великобританії і зараз широко використовується багатьма країнами світу. "Перки" можуть мати різноманітний характер.

Туристичною компанією, яка використовує для мотивації персоналу метод "привілеї інноваторам", є TUI Travel PLC. Вона представляє собою групу туристичних компаній, що працюють майже в 180 країнах світу і обслуговують більше ніж 30 млн. клієнтів. Головний офіс TUI Travel PLC розташований в місті Кролі (Великобританія). В компанії працюють майже 50000 працівників по всьому світу. Тому для неї важливо, щоб мотивація праці була дійсно ефективною [1, с. 4655].

Мотивація працівників для кращого обслуговування та якіснішої праці повинна знайти свій вираз в обумовленій оплаті праці, однак частка премій не має бути надто високою. Теорія управління персоналом говорить, що змінні складові винагороди не повинні перевищувати 30 % посадового окладу. Однак працівник має бути впевнений, що продуктивніша праця або ефективніше обслуговування клієнтів дозволить йому досягти власної мети [2, с.259-265].

Для підтримки мотивації праці потрібно:

- систематично перевіряти тривалість перебування кожного працівника на одній посаді та здійснювати необхідне переміщення;

- здійснювати активне структурне планування праці та заробітної плати, а також застосовувати гнучкі форми організації праці;
- систематично розвивати організаційну діяльність, підвищувати роль навчання та творчого підходу;
- реалізовувати нові форми взаємодії керівників і підлеглих.

Проаналізувавши всі складові мотиваційної сфери людини, в тому числі і трудову мотивацію працівників, можна запропонувати наступні заходи підвищення трудової мотивації на туристичному підприємстві:

- преміальне заохочення;
- можливість швидкого кар'єрного росту за рахунок проходження щорічних курсів з підвищення кваліфікації стосовно туристичної індустрії;
- грошове стимулювання за знання іноземних мов;
- вручення символічних подарунків в святкові дні (включаючи День туризму);
- надання на конкурсній основі безкоштовних щорічних туристичних путівок для родини працівника за якісну роботу протягом певного визначеного терміну;
- привселюдне вручення грамот за проявлену ініціативу, сумлінну працю, що є важливим моральним стимулюванням для працівника;
- похвала співробітника керівником туристичної організації [3, с.152158].

Висновок. Процес мотивування та стимулювання керівників та підлеглих займає центральне місце в практиці управління і, водночас є найважчою функцією менеджменту. Як правило, характер взаємовідносин між людьми і ставлення виконавців до своєї роботи проявляється у вигляді задоволеності або ж незадоволеності працею. Тому, керівники всіх рівнів управління повинні володіти значними теоретичними та практичними знаннями в галузі психології управління, зокрема психології мотивації та теорії трудової мотивації.

Говорячи про сучасні методи мотивації праці, можна виділити основну їх особливість – вони представляють собою потужний економічний інструмент, створюючи сильні мотиваційні механізми для підвищення ефективності діяльності.

Інноваційний підхід є бажаним в усіх галузях. Проте, при будь-якому підході до створення системи мотивації головне – обрати правильні мотиваційні заходи та використовувати правильні ефективні методи мотивації. На жаль, в мотивації не існує уніфікованого підходу – потрібно шукати індивідуальний підхід до кожного. Якщо підприємець ефективно мислить, має стратегічне бачення, не боїться змін і вчасно реагує на проблеми кожного члена трудового колективу, як головного складового елемента підприємства, то підприємство функціонує та розвивається.

Тому, впровадження ефективних сучасних методів мотивації праці на туристичних підприємствах допоможе перейти на абсолютно новий якісний рівень і забезпечить гармонійний і продуктивний професійний розвиток кадрів і реалізацію всіх завдань бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтухов В. Мотивация: "для себя" или "для работодателя"? // Мотивация и оплата труда. – 2007. – №4. – С. 46-55.
2. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма. – 6-е изд., и стер. – Мн.: Новое знание, 2008.– 408 с.
3. Кифяк, В. Ф. Організація туризму. Реком. МОНУ для студ. ВНЗ. – Чернівці: Книги-XXI, 2011. – 344 с.
4. Колонтаевский О.П. Мотивы и стимулы трудовой деятельности персонала // Вісн. Міжнар. Слов'ян. ун-ту. Сер. Екон. науки. – 2007. – № 9 – С. 42-44.
5. Михайлова Л.І. Управління персоналом. – К, 2007. – 248 с.
6. Слинков В.Н. Персонал и его менеджмент. – К., 2007. – 476 с.
7. Сокол Т.Г. Організація туристичної діяльності в Україні. – К.: "Музична Україна", 2007. – 256 с.
8. <http://www.tourlib.net> – Все про туризм, туристична бібліотека.
9. <http://www.tourism.gov.ua> – Державне агентство України з туризму та курортів.
10. <http://www.ukrstat.gov.ua> – Державна служба статистики України.
11. <http://www.hrliga.com> – Спільнота кадровиків і фахівців з управління персоналом.

УДК 339.138

ПАЦАЛЮК К. О.

м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМИ ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТА КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

За ринкових умов проблема забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів економічних відносин набуває особливої значущості. Конкурентоспроможність стає метою та передумовою розвитку вітчизняних підприємств.

Особливо гостро дана проблема постає у сфері торгівлі. Специфіка споживчого попиту, галузеві особливості та динаміка розвитку підприємств зумовлюють активне застосування за сучасних умов не стільки цінових, скільки нецінових форм конкуренції, які виявляються у підвищенні якості торговельного обслуговування, розширенні додаткових послуг, формуванні та підтримці позитивного іміджу торговельного підприємства тощо. Значну роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах відведено маркетинговим комунікаціям, а особливо їх рекламній діяльності.

Велике значення щодо дослідження реклами як виду діяльності так і її управління, має чітке визначення цього поняття. Управління рекламною діяльністю являє собою процес цілеспрямованого впливу на цільову аудиторію – споживачів реклами з метою збільшення збуту.

Так, у вітчизняній і закордонній літературі зустрічаються різні визначення цього поняття. Зокрема, реклама визначається як процес комунікації; процес організації збуту; економічний і соціальний процес, що забезпечує зв'язок з громадськістю; інформаційний процес.

Відомий американський маркетолог Ф. Котлер дає наступне визначення: "Реклама – це неособиста форма комунікації, яка здійснюється за посередництвом платних засобів поширення інформації, з чітко зазначеним джерелом фінансування" [5].

А. Дейян вважає рекламу платним, односпрямованим зверненням, яке здійснюється через ЗМІ й інші види зв'язку, що агітує на користь якого-небудь товару, послуги, фірми [2]. З цього визначення випливає те, що рекламою може вважатися лише те повідомлення, за яке заплатили, та яке спрямоване в бік споживача-покупця, здійснюється не особисто продавцем, а через ЗМІ та розраховане на широке коло споживачів.

Закон України "Про рекламу" визначає рекламу як інформацію про особу чи товар, розповсюджувану в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначену сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо товару [1]. Тобто будь-яке згадування особистості чи товару виступає їх рекламою.

На нашу ж думку, реклама – це те, що розповсюджується в будь-якій неособистій формі, за допомогою будь-яких коштів, інформація про фізичну чи юридичну особу, товари, ідеї, послуги, яка призначена для невизначеного або певного кола осіб, і покликана сформувати або підтримувати інтерес до даних товарів чи послуг, та сприяти їх реалізації.

Рекламу слід вважати інструментом ринку, оскільки вона надає можливість продавати потенційному споживачеві повідомлення про продукт, послугу. В основі реклами лежить інформація та переконання.

Щодо засобів або каналів поширення рекламних послань, то варто відмітити, що вони вибираються таким чином, щоб ефективно досягти уваги цільової аудиторії. Причому, основними критеріями при виборі каналів поширення рекламних послань є забезпечення максимального охоплення цільової аудиторії, відповідність вартості розміщення реклами з рекламним бюджетом і відповідність характеру рекламного повідомлення особливостям каналу. Крім того, вибір засобів реклами розробляється таким чином, щоб забезпечити необхідне географічне охоплення споживачів і бажану частоту й форму подачі матеріалу.

Також, при виборі засобів поширення рекламних послань варто мати на увазі, що разовий, одиничний контакт з потенційним покупцем не має практичної цінності. Результат може принести лише систематична рекламна робота, причому важливо, щоб виникаючі контакти не були відокремлені один від одного занадто великими проміжками часу: оптимальним вважається щотижневий контакт, рідкі контакти сприймаються як разові і мають дуже низьку цінність.

У розвитку економіки реклама відіграє активну роль, але як будь-яке явище вона має як переваги, так і недоліки.

Серед переваг реклами ми можемо виділити наступні:

- можливість залучення великої аудиторії;
- низька вартість одного рекламного контакту;
- в наявності є велика кількість різних ЗМІ та можливість обирати найбільш придатні для цільових сегментів;
- можливість контролювати зміст повідомлення, його оформлення, час виходу;
- можливість змінювати повідомлення залежно від реакції цільового сегмента;
- висока ймовірність того, що рекламне повідомлення дійде до потенційного споживача;
- ймовірність того, що покупець прийде до рішення про покупку до контакту безпосередньо з продавцем.

Що стосується недоліків, то вони проявляються в тому, що:

- рекламне повідомлення є стандартним, негнучким, немає можливості зосередитися на індивідуальних потребах клієнта;
- рекламне повідомлення є коротким;
- деякі види реклами вимагають великих інвестицій;
- в ряді випадків необхідно довго чекати розміщення рекламного повідомлення.

Завдання реклами здебільшого зводяться до сформульованого Е. Левісом правила AIDA [3] "Увага (Attention) – Цікавість (Interest) – Бажання (Desire) – Дія (Action)", відповідно до якого, реклама має виконувати наступні завдання:

- формування у споживача певного рівня знань про товар чи саме підприємство, фірму;
- підвищення зацікавленості потенційних клієнтів та їх переконання для здійснення покупок;
- нагадування споживачу про підприємство, його товари та місця їх продажу;
- створення та підтримування високого рівня популярності товару чи позитивного образу самого підприємства;
- прагнення зробити даного споживача постійним покупцем конкретного товару/послуги;
- спонукання споживача знову звернутися до продукції того ж підприємства;

- стимулювання збуту товару/послуги;
- прискорення товарообігу.

На думку багатьох фахівців завдання реклами визначаються насамперед маркетинговими цілями підприємства на кожному ринку та мотивами діяльності, і це дійсно так, тому що реклама повинна бути націлена на виконання декількох комунікаційних завдань одночасно. З огляду цього, підприємство має визначити оптимальний вид реклами, форму її подання та засоби її поширення.

Після виконання вище перерахованих завдань, реклама має призвести до певних результатів та наслідків.

З таблиці 1 можна зробити висновки про те, що реклама, формуючи попит і стимулюючи збут, змушуючи споживачів купувати товари, прискорює процес купівлі-продажу, а отже і оборотність капіталу, виконує на ринку економічну роль. Також варто відмітити, що реклама забезпечує споживачів спрямованим потоком інформації про виробника та його товари. Поряд з цим, реклама виступає як форма комунікацій, оскільки формує потреби покупців, які стимулюються рекламою, та дає новий імпульс виробництву, визначає напрям та темпи його росту.

Таблиця 1.
Позитивні та негативні наслідки реклами

Позитивні ефекти реклами	Негативні наслідки
Для економіки	
– сприяє зростанню; – підтримує конкуренцію; – інформує споживача.	– вимагає великих витрат, що призводить до виснаження ресурсів; – призводить до монополізму.
Для підприємства	
– знижує міру ризику в діяльності маркетингу; – забезпечує підвищення надходжень пропорційно до обсягу діяльності.	– призводить до зростання витрат і цін.
Для споживача	
– забезпечує інформацією; – слугує засобом контролю за якістю; – сприяє збільшенню і стабілізації попиту.	– недостовірність інформації, що вводить в оману.

Джерело: проаналізовано автором на основі джерел [2,3,4].

З погляду споживача, ми можемо стверджувати, що реклама вважається лише одним із чинників впливу на рішення про купівлю. Проте підґрунтям споживчого ставлення, що формується завдяки досвіду споживання виступають рекламні комунікації. На практиці ж рекламні комунікації мають здійснюватися у системі комплексу маркетингу та маркетингових комунікацій.

Отже, на теперішній період часу реклама залишається найбільш важливою складовою сучасного ринку і маркетингової політики товаровиробників. Ця сфера маркетингу активно розвивається, як в нашій країні, так і за кордоном, з кожним роком її рівень піднімається все вище, і вона стане справжнім провідником споживача в світі величезної кількості товарів і різноманітних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про рекламу" // ВВР. – 1996. – № 39. – Ст. 181. Вводиться в дію Постановою ВР від 03.07.96 № 271/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 39. – Ст. 182. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>
2. Когутяк Ю.І. Управління рекламною діяльністю на сучасному етапі: сутність та специфіка / Ю.І. Когутяк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 1 (44). – С. 130-134.
3. Мальська М. П. Міжнародна маркетингова діяльність: теорія та практика // М. П. Мальська, І. С. Пурська – К., "Центр учбової літератури", 2013. – 288с.
4. Оністрат О. В. Ефективність рекламної діяльності підприємств / О. В. Оністрат // Актуальні проблеми економіки. – 2008. № 7 (85). – С. 127-131.
5. Котлер Ф. Маркетинговий менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. – К.: Хімджест, 2008. – 720 с.
6. Уэмс У. Реклама: принципы и практика: [Перевод с английского] / У. Уэмс, Дж. Бернет. – Спб.: Питер, 2001.
7. Яцюк Д. Реклама як основний чинник формування і функціонування бренду / Д. Яцюк // Маркетинг в Україні. – 2007. – № 1. – С. 28-32.

УДК 379.85

ПЕРЕНЧУКЮ.

Наук. керівник: МАРТИНОВА Н.С.

м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В КОМПАНІЇ MOUZENIDIS TRAVEL: ТУРИСТСЬКІ ФОРМАЛЬНОСТІ

За характером суспільного розподілу праці та участю у створенні сукупного суспільного продукту всі галузі народного господарства поділяються на сфери: матеріального виробництва та нематеріальну.

Матеріальне виробництво – це сфера застосування праці, де прямо та безпосередньо створюється суспільне багатство, сукупний суспільний продукт у вигляді засобів виробництва та предметів споживання. Нематеріальна сфера – сфера застосування праці, яка забезпечує нормальні умови життя людей і розвитку суспільства. Вона об'єднує всі галузі, пов'язані із задоволенням потреб людини, відтворенням робочої сили.

Досить часто останню визначають як невиробничу. Це не зовсім так, оскільки більшість галузей нематеріальної сфери людської діяльності мають виробничу базу, виробничий цикл, де в результаті застосування засобів виробництва і робочої сили виробляються певні споживчі вартості. Це – послуги, тобто процес праці, в якому поєднуються засоби виробництва та трудові ресурси.

Сучасне розуміння поняття "туризм", або "туристичне господарство", поєднує матеріальну й нематеріальну сферу. Сьогодні на ринку праці туризм виділився в окрему сферу господарювання, яка належить до нематеріальної, переважно – до сфери послуг [1, с. 86].

Метою дослідження є визначення особливостей роботи в індустрії туризму в процесі надання туристських формальностей. Визначена нами мета передбачає реалізацію наступних завдань:

- огляд методики розробки турів, зокрема деталізація процесу реалізації туристичних послуг;
- визначення особливостей роботи фахівців туристичних фірм на стадії оформлення туристських формальностей на прикладі туристичної компанії-оператора MOUZENIDIS TRAVEL.

Вивчивши літературу з питань організації створення та реалізації туристичних послуг, можна дійти висновку, що методика розробки туру включає наступні етапи: 1) передпроектний; 2) проектний; 3) ринковий [2, с. 32].

Саме на ринковому етапі, який передбачає: просування туру на ринок, а також пошук споживачів і реалізацію; організацію подорожі; етап після здійснення подорожі, пов'язаний з удосконаленням туру та окремих його складових [2, с. 96], здійснюється власно споживання створеного туристичного продукту. В такому разі туристичні послуги виступають як послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів [3, с. 160].

Реалізація туристичного продукту оформляється договором на туристичне обслуговування за встановлену плату. Такий договір укладається в письмовій (електронній) формі відповідно до законодавства України. Формою письмового договору на туристичне або екскурсійне обслуговування може бути ваучер, який є документом суворої відповідності.

Важливою складовою договору з реалізації туристичного продукту є умови безпеки туризму. Під безпекою туризму розуміється особиста безпека туристів, збереженість їх майна, не нанесення шкоди довіллію під час подорожування.

План реалізації всього асортименту туристичних послуг визначає програму їхнього виробництва, ре-

сурсного забезпечення, розрахунків собівартості, прибутку та рентабельності окремих послуг і всього турпродукту та інших показників господарської діяльності туристичних підприємств [4, с. 68].

На цьому етапі ми виокремлюємо оформлення туристських формальностей як необхідну умову безпеки туристів. Слова "туристські формальності" зовсім не означають необов'язкові. Одне із значень слова "формальний" – законний, офіційний.

Туристські формальності – це процедури, пов'язані з перевіркою дотримання особами, які перетинають державний кордон, встановлених для цього умов і вимог. Здійснення цих формальностей покладається на відповідні державні органи, представники яких знаходяться у прикордонних пунктах, які використовуються для в'їзду до країни та в'їзду з неї.

Виділяють туристські формальності таких видів: паспортно-візові, митні, валютні, медико-санітарні [1, с. 162].

Розглянемо, як на практиці вирішується питання з формальностями в туристичній компанії MOUZENIDIS TRAVEL.

Щорічно "MOUZENIDIS TRAVEL" приймає у Греції тисячі туристів з України та інших країн СНД. Компанія має у своєму розпорядженні власні представництва; на її рахунку – багаторічний досвід успішної роботи в сфері туризму у Греції.

Греція є однією з країн Шенгенської угоди, отже, для відвідування Греції потрібно попереднє оформлення дозволу на в'їзд у країну, що дозволяє перебувати на території країн Шенгенської угоди не більше 90 днів протягом півроку в терміни, вказані у візі.

Віза у Грецію є обов'язковим документом, без якого в'їзд на територію країни заборонено.

Посольство Греції надає можливість відчизняним туристам оформити візу у спеціально відкритих установах – візових центрах Греції. Громадяни України та громадяни інших країн, які легально проживають на території України мають можливість подати запит на отримання візидок Греції у візовий центр.

Заяви на отримання візи можуть бути подані до візових центрів у Києві, Львові, Харкові, Івано-Франківську та Луцьку, які підпадають під юрисдикцію Посольства Греції в Києві. Візові центри в Одесі та Сімферополі підпадають під юрисдикцію Генерального Консульства Греції в Одесі. Візові центри у Донецьку, Дніпропетровську та Маріуполі підпадають під юрисдикцію Генерального Консульства Греції у Маріуполі.

Страховання туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується туроператором на основі угод із страховиками відповідно до Закону України "Про туризм". Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період туристичної подорожі.

Страховиком відшкодовуються збитки, заподіяні майновим інтересам застрахованої особи, щовви-

никливі результати настання страхових випадків, якщо вони узгоджені з страховиком.

Туристи Компанії "MOUZENIDIS TRAVEL" на території України обслуговуються страховими компаніями ПрАТ "СК "Кремій" та ТДВ "СК "ФІНЕКС".

Для туристичних фірм пропонуються такі види страхування, як страхування майна фірми, транспорту, а також фінансового ризику турфірми та її відповідальності перед туристами, їх рідними або третіми особами.

Валютні формальності включають контроль за переміщенням валюти через митний кордон держави та контроль за її обміном. Умови переміщення валюти через митний кордон України регулюються Нацбанком і Державною митною службою України.

В окремих регіонах і центрах існують різного роду місцеві збори: аеропортові, дорожні, екологічні, курортні, туристські, готельні тощо, які бажано включати до калькуляції туристичної путівки.

У пунктах пропуску громадяни, українці та іноземці, їх транспортні засоби, вантажі та інше майно підлягають прикордонному, митному, санітарно-карантинному, ветеринарному, фітосанітарному, екологічному та контролю інших видів. Більшість цих видів контролю підпадає під поняття митних формальностей.

Медико-санітарні формальності мають на меті збереження життя та здоров'я громадян, охорону довкілля, профілактику захворювань. Вони включають проведення щеплень та інших профілактичних заходів. Туристична фірма повинна також знайомити туристів з медико-санітарними правилами, що допомагають уникнути небезпеки інфекційних захворювань у туристичних подорожах [1, с. 167].

Висновок. Отже, від'їжджаючи з України, потрібно враховувати і дотримуватися туристських формальностей: паспортно-візових, митних, валютних, медико-санітарних, а також оформлювати договір страхування [1, с. 162].

ЛІТЕРАТУРА

1. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності. – К.: Грамота, 2006. – 263 с.
2. Любицева О. О. Методика розробки турів. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 300 с.
3. Сахно С. Ю. Менеджмент сервісу. – К., 2010. – 328 с.
4. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. – К., 2007. – 224 с.
5. <http://www.mouzenidis.ua/>

УДК 379.849:338.48

ПЕТЮХ В.

Наук. керівник: МАРТИНОВА Н. С., ст. викладач
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ БРОНЮВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ВІДПОВІДНО ДО ПРОГРАМИ ТУРУ "ЗИМОВИЙ КРИМ"

Важливе значення в процесі реалізації туристичних послуг має оперативний зв'язок між суб'єктами туристичної діяльності: між туроператорами та засобами розміщення, закладами харчування й розваг, транспортними компаніями. Важливо й це для роздрібних турагентств, які займаються пошуком оптимальних місць відпочинку на замовлення туристів та реалізацією готових турів як посередники.

В процесі виконання наукової роботи нами створений та запропонований тур "Зимовий Крим" на базі кримського туристичного оператора ТОВ "СНП-КРИМ". Цей тур є активний, спрямований на пізнання історії, культури та природних багатств Криму. Тур "Зимовий Крим" має всі шанси отримати популярність не лише на вітчизняному, а й на світовому туристичному ринку завдяки унікальності представлених ресурсів і відмінній якості організації та обслуговування під час туру, зокрема за умов ефективного інформування про тур за допомогою різноманітних засобів.

Система інформаційного забезпечення індустрії туризму включає: комп'ютерні системи бронювання і резервування авіаквитків, глобальні розповсюджені системи, локальні системи бронювання турів, інтегровані комунікаційні мережі, систему електронної пошти, Інтернет, туристські сервери, мультимедійні і офісні технології тощо [1, с. 155].

На сьогоднішній день майже усі бронювання авіаквитків здійснюються за допомогою міжнародних комп'ютерних систем бронювань (КСБ), до яких у світовій практиці застосовуються також терміни "Глобальна дистрибуторська система" (англ. Global Distribution System, GDS) чи "Комп'ютерні системи резервування" (англ. Computer Reservations System, CRS), які були спочатку розроблені і використовувалися тільки авіаперевізниками. Перші подібні системи з'явилися в середині 60-х років XX ст. Потім ці системи були розширені для використання турагентствами. Ще пізніше вони стали також включати можливість бронювання номерів в готелях, морських круїзів, прокату автомобілів тощо. Зараз сотні тисяч турагентств, підключених до терміналів глобальних дистрибуторських систем, мають можливість надавати своїм клієнтам повний спектр послуг з бронювання в режимі реального часу. Найбільшими GDS є: Amadeus (<http://www.amadeus.net/>); Galileo (<http://www.galileo.com/>);

www.galileo-cis.com/); Sabre (<http://www.sabre-holdings.com/>); Worldspan (<http://www.worldspan.com/>); Abacus (<http://www.abacus.com.sg/>). Розглянемо детальніше найбільш популярні з перерахованих: Amadeus та Galileo.

Amadeus – глобальна система бронювання – лідер і провайдер технологій, що забезпечують потреби світової індустрії транспорту та туризму в області маркетингу, продажів і дистрибуції. На сьогоднішній день за допомогою системи Amadeus понад 64 тис. турагентств та 10 тис. офісів авіакомпаній по всьому світові можуть здійснювати бронювання: рейсів більше 700 авіакомпаній, на які припадає понад 95% світових регулярних авіаперевезень; номерів в більш ніж 60 тис. готелів, включаючи 322 глобальні готельні мережі; прокату автомобілів 50 компаній rent-a-car, що обслуговують більше 25 тис. пунктів прокату; ресурсів інших провайдерів, включаючи провідні залізничні системи, круїзні компанії, туристичних операторів, поромні і страхові компанії.

Amadeus представлений на більш ніж 210 ринках і є безумовним лідером серед GDS в Європі і Латинській Америці, маючи сильні позиції в Північній Америці, Африці і Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Корпоративні центри зосереджені в трьох пунктах Європи: стратегічний і фінансовий центр – Мадрид, Іспанія; центр з розвитку і маркетингу продуктів – Софія Антіполіс, Франція; центр з обробки даних – Ерлінг, Німеччина.

Представництво компанії Амадеус Глобал Тревел Дистрибушн С.А. в Україні (Амадеус Україна) здійснює підключення до системи бронювання, підготовку співробітників турагентств, забезпечує технічну і функціональну підтримку користувачів. Важливими напрямками діяльності Амадеус Україна є взаємодія з авіакомпаніями та іншими провайдерами індустрії, розробка локальних продуктів, що підвищують ефективність роботи користувачів. Спільно з партнерами, Амадеус Україна бере участь у розвитку туристичної і транспортної індустрії країни, адаптуючи найбільш передові технології до особливостей вітчизняних ринків.

Агентства, що використовують систему Amadeus для бронювання авіаперевезень, отримують істотні конкурентні переваги, що обумовлені:

- взаємодією з найсучаснішою GDS, що використовує найбільш передові технології;
- найбільш достовірним доступом до ресурсів рейсів і тарифів всіх ключових авіакомпаній;
- можливістю безпосередньої взаємодії з системними користувачами Amadeus (у Україні – Аеросвіт, Air Baltic, Air France, Austrian Airlines, British Airways, CSA, Finnair, Lufthansa, LOT та інші), що забезпечують основний об'єм авіаперевезень в Україні;
- якнайповнішим представництвом в системі регіональних авіаперевізників України і країн СНД;

- можливістю бронювання деяких low-cost авіакомпаній;
- можливістю системного доступу до конфіденційних тарифів значної кількості авіакомпаній та ін. [2].

Galileo є провідною світовою глобальною дистрибутивною системою, що забезпечує турагентства можливістю бронювання авіаперевезень, готелів, супутніх туристичних послуг і оренди автомобілів за допомогою широкого доступу до розкладу, ресурсів місць і тарифної інформації компаній-постачальників послуг. Система Galileo представлена на всіх континентах, її використовують більше 50 тис. тур агентств в 140 країнах світу. Galileo обробляє близько 197 млн. запитів на день, створює більше 2 млрд. розрахунків тарифів та генерує більше 250 млн. квитків на рік. Саме у Galileo представлена найбільша кількість low-cost перевізників, порівняно з іншими GDS.

На даний час власником Travelport є американська інвестиційна компанія Blackstone Group. Представництва компанії Travelport розташовані в 145 країнах світу, співробітниками Travelport є більше 7,5 тис. професіоналів туристської індустрії. За допомогою системи Galileo користувачі мають доступ до понад: 425 авіакомпаній; 70 тис. готелів; 28 тис. пунктів з оренди автомобілів. Galileo входить до складу департаменту дистрибуції туристичних послуг компанії Travelport, до якого також відносять: глобальна дистрибутивна система Worldspan; компанія Shepherd Systems, що спеціалізується на розробці програмного продукту для маркетингового моніторингу в авіаційній індустрії (MIDT); глобальний провайдер туристичних послуг GTA (Gullivers Travel Associates); система резервації для авіакомпаній новітнього покоління aiRES; компанія Thor, що надає послуги з дистрибуції і маркетингу організаціям в індустрії подорожей [3].

З лютого 2000 року офіційним дистрибутором послуг системи Galileo на території України, Білорусі і Молдови є компанія ТОВ "Галілео Східна Європа", яка відноситься до регіонального маркетингового підрозділу Galileo EMEA (Europe, Middle East, Africa) з центральним офісом в Ленглі, Великобританія. ТОВ "Галілео Східна Європа" пропонує послуги з впровадження комплексних програмних рішень для продажу авіаквитків і туристичних послуг, навчання персоналу, технічній і технологічній підтримці. Значних успіхів компанія також досягла у сфері розробки продуктів он-лайн бронювання і інших локальних проєктів, які відповідають чином відповідних вимогам вітчизняних суб'єктів ринку авіаперевезень і туристичних послуг. Користувачами системи Galileo в Україні є більше 350 туристичних агентств. В Україні представлено лише дві систем: Amadeus і Galileo. Підключення для повноцінної роботи можливо для вітчизняних турфірм за умов укладання договору на використання систем. Підключення та користування є

платною послугою і передбачає одноразовий внесок, який спрямовується на надання комп'ютерною системою бронювання (КСБ) необхідного програмного забезпечення, а також логіну та паролю для роботи із системою. Крім того, передбачається певна абонплата, що сплачується турфірмою незалежно від кількості бронювань. КСБ можуть також виставляти додаткові умови співпраці, що визначаються у договорі або відповідному додатку до договору. За кожне бронювання турфірма отримує комісійну винагороду.

На туристичному ринку України, як правило, туроператори надають можливість роботи с КСБ дрібним турфірмам, виступаючи в ролі консолідаторів. Вони розміщують на своїх сайтах модуль для бронювання авіаквитків і за певних умов надають повноцінну можливість своїм партнерам-турагентствам користуватися цими системами. Таку можливість може надавати турагентствам й компанія ТОВ "СНП-КРИМ", виступаючи посередником між КСБ і турагентствами. Крім того, туристичний оператор як користувач систем бронювання, має можливість інформувати про власні тури (зокрема, тур "Зимовий Крим") велику кількість туристів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любичева О. О. Методика розробки турів. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 300 с.
2. <http://www.amadeus.net.ua/>
3. <http://www.galileo.com.ua/>

УДК 658.5

ПЛАКУЩА Н.

Наук. керівник: БІЛЮК А.В., к.н.держ.упр.
м. Запоріжжя

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВІТЧИЗНЯНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Стратегічне планування та управління для багатьох українських підприємств є новим, незвичним, але таким, що набирає силу явищем. Необхідність в ньому проявляється як в процесі переходу від планової економіки до ринкової, так і в складних, нестабільних умовах розвитку світової економіки. Важливість стратегічного управління обумовлюється також тим, що темпи змін зовнішнього середовища за швидкістю прояву часто випереджають відповідну реакцію підприємства, у зв'язку з чим зростає частота появи несподіваних, непередбачуваних для підприємства труднощів.

Стратегічне управління покликане розширити горизонти передбачення, створити можливості своєчасної реакції підприємства на зміни зовнішнього середовища на ринках товарів, послуг і технологій, в науково-технічній, соціальній і політичній сферах.

Головний орієнтир управління розвитком підприємництва – забезпечення його життєздатності. Надійність, стійкість, живучість, та вмотивованість до розвитку – основні складові життєздатності, які віддзеркалюють різні аспекти підприємництва.

Стратегічне планування вносить суттєві корективи в методи управління, відкидаючи можливість керування діяльністю підприємства виходячи з екстраполяції минулих тенденцій. Виникає необхідність вносити стратегічні корективи в поставлені завдання згідно зі змінами на ринку, аж до можливості прогнозування виходу на ринок інших товарів. Ця управлінська концепція робить акцент на умови ринку, особливо на умови конкуренції та збуту як на критерій управління.

Стрижнем стратегічного управління є стратегія, точніше система ринкових стратегій, що включає ряд взаємопов'язаних конкретних організаційно-економічних, правових і трудових стратегій.

Створення власної стратегії на підприємстві неможливе без стратегічного мислення. Його сутність полягає в усвідомленні мети розвитку підприємства, способів її досягнення, в обов'язковому і швидкому реагуванні на зміни, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, у формуванні і реалізації стратегій. Стратегічне мислення передбачає вивчення потреб споживачів, відкриття нових можливостей для організації; створення для неї сприятливих умов діяльності, а також уміння бачити в довгостроковій перспективі труднощі, що можуть виникнути на її шляху в майбутньому.

Основним інструментом рефлексивного управління є формування "образів" тих елементів і підсистем, з якими необхідно здійснювати взаємодію.

У системі підприємництва це вимагає забезпечення побудови та підтримки трьох основних типів образів. Перший – це образ підприємства як типового представника множини підприємств у "свідомості" органів державного управління. Другий – ідеальний образ підприємства в його власній свідомості, орієнтир для розвитку. Третій образ – ідеальна з точки зору підприємництва влада, яка формується в колективній "свідомості" недержавних громадських організацій та доводиться до відома представників влади з метою наближення реального стану влади до ідеального.

На вибір ключових стратегій управління підприємством впливають чинники зовнішнього і внутрішнього середовища: цілі підприємства; масштаби підприємства; інвестиційна привабливість; стратегії конкурентів; існуючий потенціал підприємства; особливості галузі; витрати на виробництво та збут; можливості підприємства. Стратегічне управління нерозривно пов'язане зі зміною обставин і умов, що зумовлює застосування ситуаційного підходу.

В сучасних умовах господарювання можна виділити такі підходи до вироблення стратегій:

1. Контроль над затратами. Стратегії такого типу базуються на зниженні власних витрат в порівнянні із

затратами конкурентів шляхом обов'язкового контролю над затратами, або шляхом регулювання розміру підприємства і обсягу продукції, завдяки чому досягається вища ефективність виробництва.

2. Стратегія диференціації, її суть полягає в концентрації організацією своїх зусиль на декількох пріоритетних напрямках, де вона намагається мати більше переваг над іншими. Ці напрями можуть бути різними, тому варіантів стратегії на практиці існує дуже багато.

3. Стратегія фокусування. В цьому випадку підприємство цілеспрямовано орієнтується на якусь групу споживачів, або на обмежену частину асортименту продукції, або на специфічний географічний ринок. У такому випадку часто говорять про нішу на ринку.

Формування вдалої стратегії залежить від постійного аналізу таких елементів підприємства як фінансовий стан організації, який визначає, яку стратегію вибере керівництво в майбутньому; виробництво – має велике значення для своєчасної адаптації внутрішньої структури організації до змін зовнішнього оточення і її виживання в конкурентному середовищі; персонал; організаційна культура та імідж організації.

Умовами успіху реалізації стратегії вважаються: забезпечення відповідності стратегії середовища; впевненість персоналу й менеджерів у своїх здібностях; готовність фірми до змін. Проблемами, пов'язаними з реалізацією стратегії, є: її невідповідність структурі фірми; високий ризик; відсутність навичок; слабкість інформаційних систем; недосконалість методів діяльності.

Стратегічні рішення потребують певних знань. Для вибору ефективної стратегії розвитку організації або для формування власного підходящого стратегічного плану для конкретного підприємства, необхідно, щоб менеджер, який буде приймати стратегічне рішення, розумів принципи побудови стратегії, вмів аналізувати фактори внутрішнього та зовнішнього середовища організації та вплив, який вони справляють, був здібний до стратегічного мислення.

УДК 331.108.244

РУБАНЧУК О.

Наук. керівник: ДУБРАВСЬКА Н.М.

м. Житомир

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОЇ КОМАНДИ

Підприємці та власники сучасних підприємств усвідомлюють, що економічний успіх залежить не тільки від наявності сировини, доступних інвестицій та ефективних технологій, а й від того, наскільки на підприємстві розвинена політика управління персо-

налом. Тому однією із таких політик є організація управління підприємством за допомогою створення конкурентоздатних управлінських команд.

Упродовж останніх років команда розглядається як важливий груповий феномен в організації. Створення команд стає все більш популярним в результаті розвитку інформаційних технологій, а також підвищеної уваги до систем комплексного управління якістю і процесами організаційного навчання. Ці тенденції в організаційному розвитку призвели до зміщення акценту з поведінки окремих менеджерів та працівників на діяльність багатофункціональних управлінських команд і робочих груп, сконцентрованих на комплексних проблемах і задачах.

У науковій літературі існують чисельні підходи до трактування поняття "команда". Наведемо деякі з них.

1. Команда – це група з двох або більше осіб, які регулярно взаємодіють та координують свою роботу для досягнення спільної мети [3].

2. Команда – це група людей, що працюють разом для досягнення конкретної бізнес-цілі [8].

3. Команда – це спосіб побудови організації з урахуванням реальних якостей її співробітників заради максимально ефективного досягнення цілей [9].

4. Команда – група людей, "покликана виконувати певну роботу, яка працює на лідера, котрий дає завдання та розподіляє роботу, функції між її членами" [5, с. 8].

5. Команда – невелика група людей з різною підготовкою, залучених із різних сфер, що "працюють разом для вирішення специфічних задач" [4, с. 24].

Незважаючи на розбіжність думок вчених, можна дати узагальнене визначення даному поняттю. Команда – це невелика кількість людей (найчастіше 5-7, рідше 15-20), які поділяють цілі, цінності і підходи до реалізації спільної діяльності та приналежність свою і партнерів до цієї групи. Крім того, члени команди мають взаємодоповнюючі навички, беруть відповідальність за кінцеві результати, здатні виконувати будь-які внутрішньогрупові ролі [8].

Управлінська команда – це група впливових осіб компанії, створена на тривалий або короткий час для допомоги власнику в прийнятті та реалізації рішень, що стосуються діяльності всієї компанії [9]. Управлінська команда формується за ознакою довіри, рівноправності і професіоналізму.

Однак не варто вважати, що всі учасники управлінської команди мають той же статус, що й основний керівник. Так, у них достатньо повноважень для прийняття управлінських рішень, але по своїй суті жоден з них не управлінець у певному сенсі. Вони помічники керівника. Вищезазначене означає, що управлінська команда – це єдиний організм, у якому протікають складні соціально-психологічні процеси.

Головна відмінність управлінської команди від звичайної полягає в наділенні членів управлінської команди повноваженнями, які мають вкрай важливі

функції щодо діяльності підприємства загалом. Члени управлінської команди підпорядковуються лише власнику підприємства і рішення щодо звільнення їх з посади приймає сам власник. У звичайній команді рішення щодо звільнення приймає керівник відділу, де працює робітник. Члени управлінської команди мають доступ до майже будь-якої інформації, що стосується діяльності компанії, оскільки члени звичайної команди інформуються керівниками відділів і володіють лише загальновідомою інформацією.

Спільною рисою управлінської та звичайної команди є неформальний стиль взаємодії, коли члени команди мають одну мету, досягнення якої знімає всі бар'єри спілкування. Управлінська команда займається розробкою перспективних рішень, плануванням діяльності підприємства, проводить зміни в організаційній структурі, назначає керівників відділів тощо, тоді як звичайна команда займається поточними рішеннями.

Узагальнюючи теоретичні доробки і практичний досвід, можна виділити основні ознаки ефективної роботи команди:

1. координація дій. Члени команди мають бути впевненими у можливості оперативної корекції взаємодії (якщо у цьому буде необхідність). Однак важливіше, щоб вони розробили домовленості та оволоділи спільною роботою у відповідності з цими домовленостями, а не завжди долали труднощі, пов'язані з необхідністю координувати себе та інших;

2. відпрацьовані процедури взаємодії. Це є істотним, оскільки команда – це не просто група налаштованих на спілкування між собою осіб. Команда – це вже "спрацьована" група. Це означає, що вона перестала бути сумою, колекцією чи мозаїкою характерів її співробітників, а стала цілісним організмом, в якому члени не вступають у суперечки між собою, а кожний виконує свою справу;

3. члени команди взаємодоповнюють один одного. Мова йде не про те, що всі члени команди мають бути рівними за здібностями, соціальним статусом, і тим більше, професійною кваліфікацією. Взаємозамінність команди – це розподіл відповідальності, інформації, повноважень, що проявляється в тому, що всі члени команди володіють інформацією про ціль, хід спільної діяльності з її досягнення, можуть в будь-який момент взяти на себе відповідальність за керівництво всім колективом;

4. спрямованість на досягнення спільної мети;

5. спільне бачення ситуації [7].

Командоутворення (teambuilding) здійснюється, як правило, після організаційної діагностики, атестації або оцінки персоналу в організації та є своєрідним етапом в межах консультування з організаційного розвитку. В цьому випадку командоутворення може відбуватися за трьома напрямками:

1) формування високоефективних команд на основі даних атестації або оцінки персоналу;

2) підбір відповідного персоналу і комплектування відповідних команд згідно до інформації, отриманої в ході організаційної діагностики, атестації або оцінки персоналу, з урахуванням вмінь, навичок, здатностей працювати у команд;

3) переформування існуючих команд на основі даних організаційної діагностики, атестації та оцінки персоналу з метою досягнення максимальної ефективності [8].

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки. Сильна управлінська команда – запорука ефективної діяльності будь-якої структури, тому питанням формування управлінської команди приділяється велика увага. У команді протікають складні соціально-психологічні процеси, тому надзвичайно важливо вибрати вірні технології її побудови і врахувати сучасні тенденції і інноваційні відкриття. Не менше значення приділяється ефективній роботі і правильній політиці керівника, тому, наскільки він уважний до свого персоналу.

Подальші дослідження необхідно виконувати в напрямку визначення особливостей формування управлінських команд у великих компаніях, оскільки основна частина досліджень орієнтована на середні за масштабом компанії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Управление персоналом организации. – /Базаров Т.Ю. – М., 1996. – 186 с.
2. Раскрепощённый менеджер. – /Вудкок М., Френсис Д. – М., 1991. – 224 с.
3. Гамага О. О. Внутрішньогрупові відносини як регулятор успішної діяльності управлінської команди / О. О. Гамага // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. – К., 2008. – С. 54–61.
4. Гамага О. О. Психологічні якості особистості сучасного керівника як суб'єкта управління / О. О. Гамага // Теоретичні і прикладні проблеми психології збірник наукових праць СХУ ім. В. Даля. – Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2008. " № 2 (19). – С. 23–29.
5. Карамушка Л. М. Технологія формування конкурентноздатної команди /Л. М. Карамушка., О. А. Філь // Технології роботи організаційних психологів. навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: ІНКОС, 2005. – С. 85–110.
6. Современная социология организации. – / Пригожин А.И. – М.: Интерпракс, 1995. – 230 с.
7. Формування конкурентоздатної управлінської команди освітньої організації: навчальна програма для підготовки менеджерів освітніх організацій та практичних психологів. / О. А. Філь за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: Міленіум, 2004. – С. 120-190.
8. <http://www.cfin.ru>.
9. <http://www.e-xecutive.ru>.

УДК 378.147:331.102.24

СТРЕЛЬНИКОВА Н.М., к. п. н.,
м. Ніжин

КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

У діяльності сучасного менеджера комунікативні уміння є необхідною функціональною і професійно значимою складовою. Вчені філософи спілкування розглядають як спосіб реалізації суспільних відносин, як особливий вид діяльності, в якому зафіксовані суб'єкт-суб'єктні відносини, як процес формування особистості (Л.П. Буєва, М.С. Каган, В.М. Соковкін).

Психологи Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов, О.М.Леонтьєв вважають спілкування одним із важливих видів діяльності поряд з працею і пізнанням. Польський психолог Є.Мелібруда спілкування пояснює також через діяльність, яка складається із ланцюжка неперервних дій, таких як говоріння, слухання, сприймання, участь в розмові, роздуми тощо. В процесі спілкування люди не лише обмінюються своїми почуттями, емоціями, переживаннями, думками, а і планують певну діяльність, тобто це певна взаємодія, що передбачає взаєморозуміння і взаємовплив людей один на одного (Л.М.Архангельський, Г.М.Андрєєва). Емоції одного послаблюються або підсилюються під впливом думок і переживань іншого, в результаті створюється певний настрій співрозмовників – оптимізму, ентузіазму, невпевненості, страху тощо. Таким чином спілкування є неодмінною умовою інтелектуальної та соціальної діяльності людини її духовності та особистого самовираження.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури показує, що в трактуванні поняття "спілкування" існує певна розбіжність думок, але всі дослідники вважають, що спілкування є основною умовою існування і розвитку людини як професіонала, як всебічно розвиненої особистості. В процесі спілкування реалізуються такі функції як: комунікативна (встановлення контакту між людьми); інформаційна (передача і засвоєння певної інформації); перцептивна (пізнання один одного, порівняння); інтерактивна (організація взаємодії, налагодження зворотнього зв'язку, взаємовпливу); креативна (створення атмосфери прояву творчості, ініціативності, пошуку нового оригінального); мотиваційна (спонування до діяльності по досягненню поставленої мети); регулятивна (орієнтація у власних діях, вироблення певних законів, принципів, норм поведінки); сугестивна (емоційно-вольовий вплив на співрозмовників).

Бодальов О.О. зазначав, що технологія організації праці, розподіл функцій між виконавцями, обумовлює зміст і характер спілкування. Відповідно до основних функцій сучасного управлінського процесу

(планування, організування, мотивація, контроль і регулювання) чільне місце належить комунікативним здібностям менеджера. Плановики при спілкуванні повинні створювати атмосферу ініціативності та творчості працівників. Менеджер повинен володіти дипломатичними здібностями, уміти роз'язувати спірні питання, переконувати, організувати бесіди зі спеціалістами різного профілю.

Організування діяльності полягає у виконанні фахівцями системи дій, спрямованих на включення всіх працівників у різні види діяльності та управління їхньою діяльністю, згуртування колективу, в якому панують співпраця, взаємопідтримка і взаємовідповідальність, взаємоповага та взаємодопомога. Науковцями доведено, що сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі працівників забезпечує приріст продуктивності праці на 15%, а несприятливий її зниження на 30% (6, с.20).

Важливе місце в управлінні сучасними підприємствами займає стимулювання і мотивація праці співробітників. Мотиваційний вплив персоналу безпосередньо залежить від рівня інформованості працівників про результати їхньої праці та цілому діяльності підприємства, що вимагає використання різних способів комунікації для досягнення бажаних результатів (4, с. 29). Більш результативними в даному випадку є ділові бесіди, виробничі наради, семінари, конференції, консультації по роз'язанню проблемних питань, ділові зустрічі з представниками різних функціональних блоків підприємства, аукціони по обміну досвідом, диспути тощо. В реалізації фахівцем мотиваційної функції чільне місце належить спілкуванню, в процесі якого визначаються основні потреби, до задоволення яких прагне кожен працівник підприємства.

Контролююча функція управління передбачає комплекс заходів зі спостереження за підготовкою, ухваленням та ходом реалізації управлінських рішень, виявлення ступеня реалізації планів, наявності відхилень і їх власне коригування. Дана функція передбачає організацію раціональної співпраці між суб'єктами контролю, розподіл між ними обов'язків і відповідальності.

Як засвідчує практика, в процесі виконання плану виникають відхилення від запланованих показників, що зумовлюють потребу внесення певних коригуючих дій. Утвердження ринкової економіки обумовлює те, що фахівці здійснюють свою професійну діяльність не лише в межах підприємства, а й в безпосередньому контакті із зовнішнім середовищем, що значно розширює сферу прояву комунікативних здібностей. Менеджери контактують із працівниками суміжних підприємств, установ, з якими вступають у певні стосунки через ділові угоди як усні так і письмові, де вибудовуються партнерські стосунки.

Таким чином, важливе місце у професійній діяльності сучасного управлінця займають комунікативні

здібності, які наскрізь пронизують усі функції діяльності менеджера і є основою для забезпечення ефективності діяльності працівників по досягненню цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 375 с.
2. Бодальов А.А. Психология общения / А.А. Бодальов // Избранные психологические труды. – 3 –е изд. перераб. и доп. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2002. – 320 с.
3. Каган М.С. Мир общения: Проблемы межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
4. Колот А.М. Мотивація персоналу / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2002. – 337 с.
5. Кучер А.В. Комунікативні аспекти професійної діяльності економіста – аграрника / А.В.Кучер // Наукові записки. – № 1. – 2012. – С. 25 – 28.
6. Михайлова Л.І. Формування та розвиток трудових ресурсів як складової капіталу АПК: автореф. дис. ... докт. Екон. Наук: спец. 08.07.02./ Л.І.Михайлова. – К., 2004. – 38 с.

УДК 331.101.3

СУШКО Н.

Наук. керівник: ВИШНЕВСЬКА Н.М.

м. Житомир

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Сучасна система управління персоналом визнає людину як найважливіший економічний ресурс підприємства, джерело його прибутків, конкурентоспроможності та процвітання. Актуальність даної роботи полягає в дослідженні впливу мотивації на продуктивність праці працівників, а також в аналізі внутрішнього бажання людини діяти певним чином для задоволення своїх потреб. Мотивація працівників в сьогоденних ринкових умовах є однією з найактуальніших проблем.

Ефективне функціонування підприємства та його конкурентоспроможність залежить не лише від технічного оснащення організації, наявності сучасних технологій, чітко поставлених цілей, маркетингових досліджень ринкового середовища, а й від кваліфікації співробітників підприємства і ефективного управління персоналом, яке неможливе без застосування системи мотивації праці. Тільки знаючи те, що спонукає людину до дії, які мотиви покладено в основу її діяльності, можна розробити ефективну систему методів управління нею. Отож, використання найефективніших способів впливу на поведінку людини, її трудову активність є функцією сучасного управління персоналом.

Мотивація – це сукупність усіх мотивів, які впливають на поведінку людини. Вона є однією з провідних функцій управління, оскільки досягнення поставленої мети залежить від злагодженості роботи людей.

Складність стимулювання й управління розвитком людських ресурсів викликає необхідність вивчення мотиваційного процесу, розуміння сутності та змісту якого сприяє підвищенню продуктивності праці.

Важливу роль у процесі мотивації займають потреби людини, які в широкому розумінні можуть виступати як сукупність трьох основних груп: матеріальних, трудових і статусних. Тому мотивацію слід поділяти на матеріальну і нематеріальну.

Матеріальна мотивація – це найбільш очевидний спосіб винагороди працівників. Вона являє собою систему матеріальних стимулів праці. Це прагнення достатку, певного рівня добробуту, матеріального стандарту життя.

Провідна роль у матеріальній мотивації трудової діяльності належить заробітній платі як основній формі доходу працівників. Але потрібно використовувати різноманітні методи матеріальної мотивації, тобто крім зарплати мають бути грошові виплати (премії) за результатами роботи чи індивідуальні винагороди як визнання цінності працівника.

Не менш важливе значення відіграє нематеріальна мотивація, під якою ми розуміємо такі заохочення до високорезультативної роботи, які не видаються співробітнику у вигляді готівки чи безготівкових грошей, але можуть потребувати від компанії інвестицій в якість робочої сили, а саме: можливість розвитку і навчання, планування кар'єри, оздоровлення, пільгове харчування. Основний ефект який досягається за допомогою нематеріальної мотивації – це підвищення рівня зацікавленості співробітників в компанії.

Виділяють три групи нематеріальних чинників мотивації:

- ті, що не потребують інвестицій з боку компанії: “дошка пошани”, привітання з днем народження, кубки найкращому співробітнику;
- ті, що потребують інвестицій та розподіляються на всіх співробітників – організація харчування за рахунок компанії, забезпечення співробітників проїзними квитками;
- ті, що потребують інвестицій компанії та адресовані певному працівнику, наприклад, безвідсоткові позики на покращення умов проживання, придбання товарів тривалого користування, оплата відпусток.

Таким чином, ефективність діяльності персоналу підприємства і успішна діяльність організації залежить від мотиваційної складової. Система мотивації характеризує сукупність взаємозв'язаних заходів, які стимулюють окремого працівника або трудовий колектив щодо досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності організації.

Система мотивації на рівні організації має базуватися на певних вимогах:

- надання однакових можливостей щодо зайнятості та посадового просування за критерієм результативності праці;

- узгодження рівня оплати праці з її результатами та визнання особистого внеску в загальний успіх;
- створення належних умов для захисту здоров'я, безпеки праці та добробуту всіх працівників;
- підтримування в колективі атмосфери довіри, зацікавленості в реалізації загальної мети, можливості двосторонньої комунікації між керівниками та робітниками.

Отже, усі організації застосовують найрізноманітніші способи та методи стимулювання працівників. Проте, перевагу віддають матеріальній мотивації. Варто пам'ятати, що обираючи систему мотивації, потрібно враховувати потреби та інтереси працівників. Процес впровадження даної системи повинен бути спрямований на досягнення певного результату – задоволених працівників, котрі віддали своїй роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лук'янченко Н.Д. Управління трудовим колективом в умовах трансформації економіки: [монографія] / Н.Д. Лук'янченко, Л.А. Лутай, О.Ю. Сердюк. – Донецьк: ДонУ, 2006. – 236 с.
2. Скібіцька Л.І. Організація праці менеджера. – К., 2010. – 360 с.
3. Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу – К.: КНЕУ, 1998. – 224 с.
4. Ситнік О.Д., Ковальчук О.А. Оцінка персоналу в системі мотивації // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 84-87.

УДК331.1.:658.3

ШУМАКОВА А.Ю.

Наук. керівник: АКЧУРИНА Ю.М. к.е.н., доц.
м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

В сучасних умовах вітчизняної економіки постає питання вдосконалення системи управління підприємством, запровадження новітніх досягнень менеджменту. Особливу увагу варто звернути на проблему формування ефективної кадрової стратегії, враховуючи специфіку діяльності, структуру та довгострокові цілі підприємств.

Сьогодні вітчизняні підприємства гостро зіштовхуються з проблемою відсутності зв'язків між цілями підприємства й інтересами працівників, а тому стає актуальним вибір стратегічних альтернатив управління кадровим потенціалом. Крім того, підприємства України вирішують низку інших проблем в сфері кадрового управління: відсутність інноваційної спрямованості кадрової політики та недостатнє використання

вдалого досвіду закордонних підприємств; непрофесійність відділу кадрів; відсутність чіткої системи соціальних гарантій тощо.

Персонал підприємства, з одного боку, є одним із найважливіших ресурсів, людським капіталом, який забезпечує розвиток та конкурентоспроможність підприємства. З іншого боку, персонал сам є об'єктом стратегічного управління, тобто кадровая стратегія є однією із функціональних стратегій підприємства.

Оскільки стратегія управління персоналом є в деякій мірі складовою загальної стратегії підприємства, то з метою формування ефективної корпоративної стратегії до стратегічного управління вітчизняним персоналом пред'являються наступні вимоги:

- спроможність задовольняти поточні і передбачати майбутні потреби організації;
- відповідність існуючій або бажаній культурі організації;
- формування можливостей реалізації стратегії підприємства, організаційного розвитку на основі створення людського потенціалу, вимірюваного компетенцією і поведінкою персоналом;
- забезпечення оцінки стану внутрішніх процесів і ресурсів для формування організаційної компетенції, здатності досягати встановлених результатів та здатності до інновацій;
- своєчасного визначення змін у зовнішньому середовищі та розробки стратегічних змін управління персоналом;
- удосконалення механізму впровадження стратегічних планів управління персоналом шляхом забезпечення реалізації ієрархічної взаємозалежності управлінських рішень і оцінки досягнення цілей;
- забезпечення розвитку стратегічного кадрового потенціалу.

Методичний підхід щодо формування раціональної основи визначення стратегічних альтернатив управління кадровим потенціалом містить у собі такі етапи: дослідницький етап (оцінювання сильних та слабких сторін кадрового потенціалу з точки зору конкурентних переваг та можливостей і загроз з боку зовнішнього середовища), етап узгоджень результатів дослідження та етап вибору стратегії розвитку кадрового потенціалу.

На нашу думку, керівники вітчизняних підприємств повинні будувати свої відносини з працівниками на основі довгострокового партнерства, соціальної відповідальності, орієнтира на професійний й особистісний розвиток співробітників. Варто зауважити, що під час будь-якої фінансово-економічної кризи в умовах ринкової економіки вітчизняні підприємства свої поточні цілі спрямовують на всебічне скорочення витрат, у тому числі й на заробітну плату працівникам, а стратегічні – на збереження кадрового потенціалу. Саме це призводить до протиріччя, з яким зіштовхуються підприємства, оскільки зростаюча

заборгованість перед працівниками щодо заробітної платні призводить до втрати фахівців, потреба в яких виникне, як тільки економічна ситуація в країні почне налагоджуватися. Розробка і реалізація на практиці раціонально обґрунтованої кадрової стратегії дозволять підприємству підвищити ефективність використання свого кадрового потенціалу, що, в свою чергу призведе до посилення конкурентних переваг, а також стануть рушійним фактором стабілізації і розвитку на тому ринку, де функціонує підприємство.

Таким чином, приходимо висновку, що формування кадрової стратегії в сучасних умовах розвитку економіки потребує значних затрат часу і полягає у розробці довгострокового комплексного плану заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці, вирішення кадрових проблем (скорочення порушень, прогулів та скарг, плинності кадрів, трудових конфліктів та виробничого травмування, підвищення задоволеності працею та її оплатою), забезпеченні конкурентних переваг та закріпленні на існуючому ринку своїх позицій відповідно до місії та цілей підприємства.

Для анулювання чи принаймні зниження рівня впливу зазначених перешкод на запровадження стратегічних заходів пропонуються наступне:

- запровадження системи постійного підвищення кваліфікації працівників підприємства та заходів атестації;
- введення нових підходів до мотивації не фінансового характеру;
- ознайомлення персоналу з позитивним наслідками стратегічних змін;
- своєчасне залучення фінансових ресурсів, як з внутрішніх так і з зовнішніх джерел;
- впровадження матричних та проектних організаційних структур управління, які зможуть забезпечити адекватний механізм реагування на зміни;
- систематичне здійснення аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів впливу;
- вивчення закордонного досвіду ведення стратегічного управління персоналом та використання його у практиці підприємства.

Останнім етапом стратегічного управління персоналом є контроль. Даний етап є своєрідним, оскільки має носити систематичний характер та частково проводиться на всіх етапах процесу стратегічного управління персоналу. На цьому етапі здійснюють контроль за реалізацією стратегії, за своєчасним реагуванням на зміни, що виникли, а також проводять ефективності стратегії управління персоналом.

Як бачимо, процес стратегічного управління вітчизняним персоналом є дуже важливим, оскільки забезпечує підприємство висококваліфікованими кадрами, створює умови для підвищення продуктивності праці, забезпечує використання засобів мотивації та контролю, збалансування інтересів під-

приємства і персоналу, що в свою чергу як результат підвищує загальну ефективність діяльності організації. Але, разом з тим, стратегічне управління працівниками є досить складним та динамічним процесом. При його здійсненні фірма стикається з низкою перешкод, які потребують своєчасного виявлення та реагування.

УДК004.031

ШУТ А.

Наук. керівник: ДОЛЖИКОВА Т.В. ст.викладач
м. Київ

СИСТЕМИ ТЕХНОЛОГІЙ ТА НОВІТНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Представлена робота – "QTester" є самостійно розроблений програмний продукт. Ця програма написана на мові Delphi. Вона створена як навчальний тест для студентів.

В наш час сучасних технологій потрібно переходити до більш новітніх розробок у сфері навчання та складання іспитів. Вибрана тема наукової роботи є актуальною на сьогоднішній день. Вищим навчальним закладам потрібні інтерактивні, кваліфіковані програми для проведення тестування з тем на комп'ютерах. Оцінка викладача суб'єктивна. А комп'ютерне тестування більш точно оцінює знання студента, бо викладач ніяк не впливає на отриманий бал. Дана програма дає можливість, крім оцінювання знань, набувати навичок роботи з комп'ютером.

На сьогодні написано багато тестуючих програм. Метою даної розробки є створення програмного забезпечення з урахуванням багатьох недоліків, які мають ці програми. QTester – програмне забезпечення, що дозволяє складати тестування (заліки, екзамени) за декілька хвилин. За допомогою інтуїтивно – зрозумілого інтерфейсу можна легко користуватись програмою без глибоких знань ПК.

Є можливість створення власних тестів з різних дисциплін. Викладачі можуть вільно додавати власні тести з будь – якою кількістю питань та відповідей.

Програма дозволяє проводити тестування багатьох курсів, за різними напрямками та дисциплінами в один і той же час, систематизуючи результати у таблиці. Можливість систематизації дозволяє оцінювати результати складених тестів на певному курсі або декількох курсах. Також ці результати зберігаються в журналах, інтерфейс яких викладачі можуть змінювати за власним бажанням. Є можливість друку цих журналів. Для наочності отриманих результатів передбачена можливість побудови діаграм. Графічне зображення дозволяє порівнювати результати студентів одного курсу або багатьох.

Програмне забезпечення має декілька видів тестувань:

- звичайні (тестові тести),
- фото тести (тести з елементами фотографій).

У даного програмного забезпечення є два види захисту: активний та пасивний.

Активний захист – це такий вид захисту даних, що передбачає контроль за потоками даних у мережі з забороною змін його власних пакетів даних, або підміни їх. Дані зберігаються на видаленому сервері, що надає програмі більшого захисту. Пасивний захист – це такий вид захисту, що передбачає шифрування даних результатів тестів, журналів, та самих тестів.

При тестуванні працює модуль "анти-спісування". Неможливо підмінити файл, або запустити стороннє програмне забезпечення. При порушенні одного з правил захисту QTester блокує доступ користувача до задачі тесту.

В цілому програма займає приблизно 5 мб, не потребує швидкого з'єднання з мережею.

Представлена робота є початком проекту, в якому планується створити середовище з привабливим інтерфейсом. На сторінках створеного сайту будуть розміщені не тільки тестуючі програми, а й новини та наукові розробки студентів та викладачів КІБІТ, буде створений форум для спілкування та висловлювання думок.

УДК 005:658.511

ЩАСТНА Г.В.
м. Житомир

РОЗРОБКА УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Різноманіття рішень являє собою певний комплекс, розуміння якого полегшується на основі системного підходу, що дозволяє розкрити систему рішень. У такій системі рішень повинні виявлятися як загальні ознаки, так і специфічні особливості, властиві окремим видам рішень. Отже, головними відмінностями управлінських рішень є цілі, наслідки, поділ праці, професіоналізм.

Суб'єкт управління (індивід або група) приймає рішення, виходячи не зі своїх власних потреб, а з метою рішення проблем конкретної організації.

Наслідки. Менеджер, особливо високого рангу, вибирає напрям дій не тільки для себе, але і для організації в цілому, її працівників, його рішення можуть істотно вплинути на життя багатьох людей. Якщо організація велика і впливова, рішення її керівників можуть серйозно відбитися на соціально-економічній ситуації цілих регіонів. Наприклад, рішення закрити нерентабельне підприємство компанії може істотно підвищити рівень безробіття.

Поділ праці. В організації існує визначений поділ праці: одні працівники (менеджери) зайняті аналізом наявних проблем і прийняттям рішень, а інші (виконавці) – реалізацією вже прийнятих рішень.

Професіоналізм. В управлінні організацією прийняття рішень – складний, відповідальний і формалізований процес, що вимагає професійної підготовки. Далеко не кожен співробітник організації, а тільки, той хто володіє необхідними професійними знаннями і навичками, наділяється повноваженнями самостійно приймати рішення [2, с. 60-64].

Розглянувши ці відмінні риси прийняття рішень в організаціях, можна дати наступне визначення управлінського рішення. Отже, правлінське рішення – це вибір альтернативи, здійснений керівником у рамках його посадових повноважень і компетенції та спрямований на досягнення цілей організації.

Важливу роль відіграє визначення послідовності етапів розробки та прийняття управлінського рішення. Крім того, розробка управлінського рішення є комплексом різних управлінських дій, де кожна наступна дія є логічним продовженням попередньої.

Після формулювання мети та вибору критерію оптимальності або доцільності здійснюється вибір конкретних факторів та умов, від яких залежатиме результат рішення. Обґрунтований відбір факторів є передумовою розробки науково-обґрунтованого, а відтак і ефективного рішення. Модель аналізу системи – це, власне, і є схема розв'язання завдання, яке постало перед керуючою системою. Залежно від характеру завдання модель може бути простою або складною. Прості моделі часто бувають стандартними. Складні моделі рішення можуть (відповідно до ступеня формалізації) частково або повністю відповідати вимогам програмування [2, с. 60].

Економічний аналіз у процесі прийняття управлінського рішення відіграє провідну роль.

Об'єкт ухвалення управлінського рішення – багатогранна діяльність підприємства незалежно від його форми власності. Зокрема, об'єктом ухвалення рішення є наступні види діяльності: технічний розвиток; організація основного і допоміжного виробництва; маркетингова діяльність; економічний і фінансовий розвиток; організація заробітної плати і преміювання; соціальний розвиток; управління; бухгалтерська діяльність; кадрове забезпечення; інші види діяльності.

Системний підхід до вивчення проблем управління дає змогу з'ясувати рівень їхньої складності, багатогранності та інформаційної забезпеченості [6, с. 127].

Системний аналіз є сукупністю наукових методів і практичних прийомів дослідження великих і складних проблем управління, методичним засобом реалізації системного підходу до управління. Схема процесу системного аналізу значно складніша за схему процесу прийняття управлінських рішень [4, с. 101-103].

Вивчення різних способів прийняття управлінських рішень свідчить, що економічний аналіз займає суттєве місце в забезпеченні виконання чи не найважливішої вимоги до управлінських рішень – наукового обґрунтування варіантів таких рішень, досягнення максимальних економічних результатів за мінімальних витрат ресурсів на підприємстві.

Насамкінець варто назвати ті фактори, які впливають на процес прийняття управлінських рішень:

1. Особисті якості керівника.
2. Поведінка керівника.
3. Середовище прийняття рішень (визначеність та ризик).
4. Інформаційні обмеження (зростання витрат на отримання додаткової інформації).
5. Взаємозалежність рішень.
6. Готовність до можливих негативних наслідків.
7. Можливість застосування сучасних технічних засобів.
8. Наявність ефективних комунікацій.
9. Відповідність структури управління цілям та місії організації.
10. Процедури реалізації функцій управління [5, с. 101-103].

В управлінні організацією прийняття рішень здійснюється менеджерами різних рівнів і носить більш формалізований характер, ніж це трапляється у житті. Справа в тім, що тут рішення стосується не тільки однієї особистості, найчастіше воно відноситься до частини або до цілої організації, і тому підвищується відповідальність за прийняття організаційних рішень. Виділяють два рівні рішень в організації: індивідуальний і організаційний. Якщо в першому випадку керівника більше цікавить сам процес, його внутрішня логіка, то в другому – інтерес зрушується у бік створення відповідного середовища навколо цього процесу.

Відмітними рисами прийняття рішень в організації є наступні: свідомо і цілеспрямована діяльність, здійснювана людиною; поведінка, заснована на фактах і ціннісних орієнтирах; процес взаємодії членів організації; вибір альтернатив у рамках соціального і політичного стану організаційного середовища; частина загального процесу управління; немінуча частина щоденної роботи менеджера; важливість для виконання всіх інших функцій управління. [4, с. 70].

Більшість проблем, що зустрічаються в роботі менеджера, не так часто повторюються, і тому їх рішення є теж свого роду проблемою – проблемою вибору, що зробити не завжди легко [6, с. 245].

Проблема – це ситуація, що представляє собою перешкоду на шляху досягнення цілей, поставлених підприємством. Якби господарська діяльність була передбачувана, то не виникало б ніяких проблем і не довелося б приймати рішення по їх подоланню. Але не можна спрогнозувати розвиток певної управлінської ситуації, і тому в процесі планування не можна

врахувати усі відхилення бажаної ситуації від дійсної. У результаті цих відхилень і з'являються проблеми. Саме тому прийняття неефективних рішень – результат відсутності навичок мислити логічно. Вкрай необхідно підходити до прийняття рішень як до раціонального процесу. Ціль ухвалення рішення – зробити оптимальний вибір з декількох наявних можливостей, щоб домогтися визначеного результату.

Висновки. Найбільш ефективним буде вибір оптимальних управлінських рішень з урахуванням можливих ризиків в організації, використання різних методів прийняття управлінських рішень покращить діяльність підприємства. Незалежно від форм власності підприємства ухвалення ефективного управлінського рішення буде більш перспективним у наступних сферах: маркетингова діяльність, економічний і фінансовий розвиток, організація заробітної плати і преміювання, соціальний розвиток, управління, бухгалтерська діяльність, кадрове забезпечення, інші види діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будзан Б. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. – К.: Основи, 2001. – 349 с.
2. Завалкевич Л. Косик В. Про методи управлінського впливу // Персонал. – 2003. – № 2.- С. 60-64.
3. Костров А.В. Основи інформаційного менеджмента. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 336 с.
4. Криворучко О. Аналіз конфлікту в колективі // Персонал. – 2003. – № 4-5. – С. 101-103.
5. Кушнір А. Адаптація керівника-початківця до управлінської діяльності // Персонал. – 2005. – № 1. – С. 68-70.
6. Федулова Л.І. Актуальні проблеми менеджменту в Україні: Монографія. – К.: Фенікс, 2005. – 320 с.
7. Фесянов В. Інноваційний менеджмент як конструктивна сила сучасного управління // Персонал. – 2003.- № 1. – С. 70-75.

УДК 338.3:336.717.4

ЩЕРБАН.

Наук. керівник: КОНДРАТЮК Д.М.

м. Житомир

МЕТОДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В умовах зовнішнього середовища, які швидко змінюється, підприємства не можуть забезпечити максимальну ефективність організації грошових потоків, що підтверджує наявність дефіцитного або надлишкового грошового потоку [2, с. 181]. Тому постає проблема вибору найкращого варіанту удосконалення їх організації на підприємстві.

Першим варіантом удосконалення виступає оптимізація грошових потоків, яка становить процес вибору найкращих форм їх організації на підприємстві з

урахуванням умов і особливостей здійснення його господарської діяльності [5, с. 162]. Метою оптимізації грошових потоків виступає забезпечення фінансової рівноваги підприємства, а задачею – ефективний розподіл його платіжних засобів в динаміці [4, с. 61]. До основних напрямів оптимізації можна віднести збалансування, вирівнювання та синхронізацію грошових потоків [3, с. 119].

Так як дефіцитний і надлишковий грошові потоки негативно впливають на результати господарської діяльності, то збалансування об'єму грошових потоків спрямовується на забезпечення відповідності між обсягами як позитивного, так і негативного грошових потоків. Вирівнювання та синхронізація виступають основними методами їх оптимізації у часі. Процес вирівнювання передбачає розрахунок ступеня рівномірності формування грошових потоків за допомогою середньоквадратичного відхилення або коефіцієнту варіації. Синхронізація представляє собою аналіз синхронності формування позитивного і негативного грошових потоків у розрізі тимчасових інтервалів на основі розрахунку коефіцієнта кореляції двох видів грошових потоків [3, с. 120].

Останнім часом характер конкуренції змінився і забезпечити підприємству конкурентну перевагу шляхом впровадження нових технологій стає дедалі складніше. Тому пропонується новий підхід – випереджаючі показники, що носять прогнозний характер і ґрунтуються на короткострокових методах екстраполяції. Вони засновані на припущенні, що прогнозовані величини ϵ , у певній мірі, регулярними чи характеризуються певною кореляцією з іншими величинами. Для усіх екстраполяційних методів характерним є той факт, що у будь-який момент інформаційна база може змінитися, внаслідок чого отримані при використанні цього методу дані можуть виявитися непридатними. Для уникнення вищезазначеної ситуації були розроблені методи експертних оцінок. Ці методи засновані на оцінюванні припущень та оцінок, отриманих через опитування чи інтерв'ю фахівців з відповідних галузей економіки, тож вони можуть носити як дуже чітко виражений характер (застосування статистичних чи математичних методів), так і більш загальний (використання групових динамічних процесів, у ході яких дані одержуються через обговорення фахівцями) [6, с. 337].

Слід відмітити, що на сучасних підприємствах майже не використовуються сучасні методології та технології планування, що виступає негативним фактором, адже для покращення ефективного руху грошових коштів інформаційне забезпечення має бути результативним [7, с. 102]. Одним із ефективних елементів фінансового планування виступає процес бюджетування.

Як зазначає Л. О. Меренкова бюджетування – це сукупність взаємопов'язаних процесів планування, контролю, аналізу діяльності як підприємства в ціло-

му, так і окремих його підрозділів [2, с. 181]. На думку Ю. О. Єрешко головними інструментами бюджетного планування виступають три основних бюджети, кожен з яких має своє призначення:

- бюджет доходів і витрат – передбачає планування прибутку підприємства, його рентабельності та продуктивності. Даний бюджет надає інформацію про ефективність діяльності підприємства в цілому, та за його структурними одиницями;
- бюджет руху грошових коштів – відображає вхідні та вихідні грошові потоки та показує платоспроможність підприємства. У межах даного бюджету часто виділяють інвестиційний бюджет, який показує грошовий потік спрямований на здійснення інвестицій;
- складення прогнозного балансу – характеризує зміни фінансового і майнового стану підприємства за умови виконання в інших бюджетах господарських і фінансових операцій [7, с. 103].

У свою чергу Л. Г. Квасній серед основних умов ефективного застосування бюджетування на підприємствах виділяє [1, с. 40]:

- реальність встановлених планових показників. Планові завдання повинні бути економічно обґрунтовані, з врахуванням ситуації, що на даний момент склалась в середині підприємства і на ринку;
- періодичне коригування планових показників у відповідності до внутрішніх і зовнішніх змін щодо діяльності підприємства. На ринку відбуваються постійні зміни рівня цін на сировину і матеріали, що закуповуються і на продукцію, що реалізується;
- виплата премій на основі розрахунку комплексного показника по виконанню завдань: виконання плану по виробництву продукції і по ліміту витрат на її виробництво. Це необхідно для того, щоб не було зловживань з метою якомога більшого перевиконання плану, щоб отримати більші преміальні.

Кожен з перелічених методів дозволяє удосконалити рух грошових потоків підприємства. Використання того чи іншого методу залежить від фінансового стану господарюючого суб'єкта. У цілому вдале поєднання зазначених методів дозволяє забезпечити удосконалення організації грошових потоків, а підприємству забезпечити ефективність їх використання та підвищення фінансових результатів своєї діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квасній Л. Г. Роль бюджетування в системі антикризового управління підприємства / Л. Г. Квасній // Всеукраїнський науково – виробничий журнал. – 2012. – №29. – С. 39 – 43.
2. Меренкова Л. О. Види центрів відповідальності в системі бюджетування на підприємстві / Л. О. Меренкова // Научно – технический сборник. – 2008. – № 80. – С. 180 – 184.

3. Некрасенко Л. А. Напрями удосконалення управління грошовими потоками суб'єктів господарювання / Л. А. Некрасенко, І. М. Гнилосир // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 3. – С. 118 – 122.

4. Олійник О. О. Управління процесом оптимізації грошових потоків агропромислових підприємств / О. О. Олійник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – №3. – С. 59 – 63.

5. Харченко В. А. Система управління грошовими потоками підприємства / В. А. Харченко // Вісник економічної науки України. – 2011. – №1. – С. 161–164.

6. Хома І. Б. Фінансове моделювання управління грошовими потоками в економіці України / І. Б. Хома // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – №21.10. – С. 335 – 343.

7. Єрешко Ю. О. Бюджетування – інструмент оптимізації грошових потоків підприємства / Ю. О. Єрешко // Економічний вісник НТУУ "КПІ". – 2011. – №2. – С. 100 – 105.

УДК 331.104:174(477)

ЯНОВШЕК В.,
ВИШНЕВСЬКА Н.М.
м. Житомир

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Організаційна культура проявляється в ставленні організації до своїх членів не тільки як до носіїв робочої сили, але і як до особистостей з індивідуальними інтересами й проблемами. Організація зі свого боку зацікавлена в комплектуванні свого персоналу з числа найбільш кваліфікованих працівників. Важливими для конкурентоспроможної організації є такі риси працівників, як позитивна реакція на осіб, котрі мають владу, бажання конкурувати, вміння переконувати, мати претензії на роль неформального лідера, терпимість до рутинної адміністративної роботи. Такі риси набуваються в процесі виховання під впливом середовища або спеціальних заходів з боку організації.

Персонал підприємств є найважливішою складовою кінцевого продукту, одним з основних ресурсів конкурентних переваг організації, отже, якість обслуговування в організаціях залежить від майстерності й свідомості працівників. Таким чином, ефективне управління людьми перетворюється на одну з найважливіших функцій організації – функцію управління персоналом.

Наявність багатьох теорій управління довели, що стрижнем конкурентоздатності підприємницької структури є корпоративна культура. Корпоративна культура організації – це система колективно подієних цінностей, переконань, традицій і норм поведінки

працівників. Вона виражається в символічних засобах духовного й матеріального оточення людей, що працюють у даній організації.

Корпоративна культура управління персоналом – це сукупність правил, звичаїв та практики у галузі управління персоналом, яка не має нормативного закріплення у законах і базується на загальному культурному рівні суспільства, нормах моралі, ділової практики тощо. Вона має три рівні[2]:

- перший – поверхневий рівень – це зовнішні прояви (манера поведінки, мова, правила, фірмові знаки, фірмовий одяг, інтер'єр приміщень, архітектура будівель).
- другий – смисловий рівень культури, що формує цінності, роз'яснює мету інвестування корпорації.
- третій – глибинний рівень, де цінності сприймаються автоматично на підсвідомості і вважаються істинними і незмінними, не потребують вдосконалення.

Формування корпоративної культури – тривалий і складний процес. Основні його напрями повинні бути такими: визначення місії організації; визначення основних базових цінностей, на основі яких формуються стандарти поведінки членів організації, традиції і норми. Таким чином, формування корпоративної культури ми поділяємо на наступні чотири етапи:

1. виявлення стану існуючої корпоративної культури;
2. збереження життєздатних елементів корпоративної культури;
3. виявлення і відмова від нежиттєздатних елементів корпоративної культури;
4. оновлення (заміна) тих елементів корпоративної культури, які вибули.

Існує багато різних шляхів побудови корпоративної культури, а також способів її постійного вдосконалення, але ми виділяємо три основних джерела:

1. погляди, цінності й уявлення засновників підприємства;
2. колективний досвід, отриманий при створенні і розвитку підприємства;
3. нові погляди, цінності й уявлення, внесені новими членами організації.

Сфера управління нині є найскладнішою, оскільки менеджери будь-якого рівня кожен день приймають багато рішень, проте це не гарантує ні успіху, ні навіть виживання об'єктів їхнього керівництва. Зараз змінюється практично все: потенціали підприємств, форми власності, поведінка керівників та підприємств тощо. Неприйнятними стають жорстке адміністрування, традиційні "соціалістичні" методи планування, застаріла система розподілу тощо. Це означає, що кожний керівник підприємства постає перед необхідністю самостійного розв'язання проблем, які або не виникали, або розв'язувались іншим способом на іншому рівні.

На всіх етапах історичного розвитку України суттєвий вплив на її економічне середовище та економічну культуру мали ті чи інші особливості національного буття, національного характеру суспільної свідомості та психології українства. Особливо важливе значення в зазначеному контексті має, як зазначає А. Скуратівський, національний характер.

Національний характер є важливою складовою будь-якої національної культури, у тому числі й корпоративної. Національний характер являє собою не стільки сукупність психологічних явищ, скільки буття, форми самоусвідомлення народу. З одного боку, розвиток національного характеру залежить від стану розвитку суспільства, держави, права, економічної культури, від можливості людини реалізувати свої права і свободи. З другого боку, національний характер здійснює суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток суспільства, у тому числі корпоративності, корпоративної культури, корпоративної свідомості.

Досліджуючи вплив національного характеру українців на формування корпоративної культури, слід враховувати ту обставину, що для української культури є характерним надання пріоритету не формальному розуму, а нормам морального життя суспільства. Ці норми базуються на принципах індивідуальності та людяності, гармонії з природою. Формування корпоративної культури передбачає засвоєння людиною як акціонером, як індивідом, певного мінімуму з системи загальних корпоративних норм та принципів внутрішньої культури (корпоративності) акціонерного товариства.

У національному характері українців, їх ментальності існувала (існує і сьогодні) ціла низка рис, які не вписуються в норми корпоративної культури. Витоки невисокого рівня економічної культури, зокрема економічний нігілізм, позапублічність життя багатьох тощо, які й сьогодні є реальністю ментальності значної частини населення, коріняться у глибинах національного характеру, етнічній психології нашого народу, які формувались упродовж багатьох століть.

Негативно впливають на формування корпоративної культури такі риси характеру українців, як комплекс “меншовартості”, сконцентрованість на внутрішніх переживаннях, “відступи у себе”, поєднані із замкненістю та недовірою, настороженим ставленням людини до оточення, стиль притаєного існування з життєвою філософією “моя хата з краю, нічого не знаю”, “тихіше води, нижче трави”. Негативно впливає на розвиток корпоративної культури – безпосередньо чи опосередковано – також інертність, неактивність у громадських справах, суміш індивідуалізму та егоїзму, надто приземлений прагматизм. До цього слід додати надмірну довірливість, піддатливість зовнішнім впливам, пристосуванство [1].

Однією з особливостей національного характеру українців, яка суттєвим чином впливає на формуван-

ня корпоративної культури, є індивідуалізм, який зумовлений специфікою суспільного життя. У результаті в українському національному етносі індивідуальний чинник взяв гору над колективним. Із часом сформувався український індивідуалізм, пріоритет індивідуального над загальним, колективним як вияв свободолобства особистості. Враховуючи ту обставину, що утворення акціонерного капіталу здійснюється за принципом “через індивідуальне до колективного”, з опосередкованим володінням власністю в ньому, то зазначена риса національного характеру українців об’єктивно сприяє формуванню корпоративної культури, норм корпоративної філософії. З іншого боку, індивідуалізм, прагнення до свободи, яке мало прогресивний історичний сенс, призвело у свій час до самоізоляції, руйнування організаційних форм упорядкування суспільного, до невміння створювати і втримувати владу, що на сьогодні є гальмівним чинником процесу формування корпоративної культури.

Суттєвий вплив мають особливості соціального розвитку, зокрема соціальної структури українського суспільства. Специфічна соціальна структура українського суспільства впродовж тривалого часу характеризується недостатньою соціальною диференціацією, переважанням в ній селянства. Це наклало на психіку українського населення відбиток “селянськості”, що, на нашу думку, не є позитивним у соціальному портреті сучасного українського акціонера у більшості акціонерних товариств, які розташовані у містах.

Для удосконалення корпоративної культури зокрема та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства в цілому, можна використати наступні методи культури управління [3]:

1. Виділення об’єктів і предметів уваги, їх оцінка і контроль. Це один з найсильніших методів підтримки культури в організації, оскільки своїми спрямованими повторюваними діями, керівник дає зрозуміти співробітникам, що найбільш важливо і що від них очікується.

2. Моделювання ролей, тренінг і навчання. Аспекти організаційної культури засвоюються підлеглими через виконання своїх ролей. Керівник може заздалегідь ввести важливі “культурні” сигнали в програми їх навчання й у щоденну допомогу підлеглим. Так, на власному прикладі керівник може продемонструвати підлеглому, як ставитися до клієнтів або партнерів, як вміти говорити, слухати, складати питання і уникати конфліктів. Постійно акцентуючи увагу на цих моментах, керівник допомагає підлеглим підтримувати визначений рівень організаційної поведінки, розуміти один одного і спільно взаємодіяти.

3. Для підвищення загального рівня організаційної культури керівник може використовувати також делегування повноважень і створення нових робочих груп, що приймають “колективну діяльність” як одну з цінностей організації. Як груповий підхід, так і відпо-

відальність працівників являють собою компоненти "програми залучення" працівників до культури організації, що дає можливість покращити їх організаційну поведінку і дозволяє кожному брати участь у плануванні, організації і загальному оперативному управлінні діяльністю на робочих місцях.

4. Для аналізу робочих проблем, правильного підходу до вироблення рішень можливе створення "гуртків якості" робочих груп із 5-10 чоловік, що збираються на 1-2 години в тиждень. Саме в них виховується довіра один до одного і взаємна підтримка при подоланні труднощів.

5. Визначення винагород. Культура підприємства може визначатися через систему нагород і привілеїв, що надаються конкретним працівникам. Привілеї зазвичай прив'язуються до визначених зразків поведінки і служать пріоритетами для інших працівників. У такому ж напрямі працює система статусних позицій, відповідно до яких сумлінний працівник або керівник підрозділу має кращий кабінет, автомобіль, мобільний телефон, секретаря або помічника.

6. Визначення критеріїв кадрової політики. Критерії, на які орієнтується керівник під час регулювання питань прийняття на роботу, переміщення або звільнення з роботи стають швидко відомими всім співробітникам фірми. Вони можуть допомогти, а

можуть й перешкоджати зміцненню існуючої організаційної культури, оскільки прихід нових працівників заносить в неї "вірус" іншої культури. Як культура прийнятих працівників приживеться в існуючій культурі організації, що вже сформувалася, і наскільки це необхідно для неї – серйозна проблема для кожного управлінця.

7. Запровадження нових ритуалів і обрядів. Багато вірувань і цінностей, що лежать в основі культури фірми, виражаються не тільки через легенди і розповіді, що стають частиною фольклору організації, але також завдяки різним ритуалам, обрядам і церемоніям.

Таким чином, керівник своїми діями може, змінюючи організаційну поведінку, змінювати цим самим організаційну культуру організації. При цьому слід зазначити, що зміни в організаційній поведінці можуть привести до змін в організаційній культурі і навпаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гах Й.М. – Етика ділового спілкування. – Київ, 2005. – 160 с.
2. Іванюта С.М., Іванюта В.Ф. – Підприємництво та бізнес-культура. – К, 2007. – 288 с.
3. Скібіцька Л.І. – Організація праці менеджера. – К, 2010. – 360 с.

УДК 159.922.27

БАГНЕТА Н.В.
м.Вінниця

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У МОЛОДОМУ ПОДРУЖЖІ

Період кардинальних змін, які відбуваються у соціокультурному просторі України, супроводжуються актуалізацією кризових процесів інституту сім'ї: зростанням кількості розлучень на початковому етапі життєдіяльності сім'ї, зниженням якості сімейних взаємовідносин і задоволеності шлюбом, погіршенням адаптивних можливостей подружжя, послабленням захисної функції сім'ї від динамічних процесів суспільства. Все це призводить до дезорганізації шлюбно-сімейних відносин. Особливо чутливою до змін, що відбуваються у суспільстві, є молода сім'я, в якій ще несформована стійка рольова структура, невирішена проблема сімейної влади, і т.п.

Висвітленням проблеми дослідження феномену конфлікту як соціального явища, займались М.В. Цибульська, С.С. Яхонтова, Д.П. Зеркін, М.С. Вершинін, В.Шейнов, С.М. Ємельянов, С.Б. Давлетчина, Н.І. Пов'якель; проблему вивчення особливостей молоді сім'ї та складностей, які призводять до конфліктів досліджували О.І. Артамонова, О.В. Єкжанова, Є.В. Зирянова, Т.В. Андреева, Л.Б. Шнейдер та інші.

Аналізуючи динаміку сімейного життя видно, що сімейні конфлікти є однією із самих поширених форм конфліктів. За оцінками конфліктологів у 80–85% сімей виникають конфлікти, а в решті 15–20% виникають сутички із різних причин.

Сімейні конфлікти мають тяжкі, а інколи навіть і трагічні наслідки для членів сім'ї. Досить часто виникають різні фізичні захворювання членів сім'ї. Особливо важко переносять конфлікти діти.

Найбільш сприятливим періодом до виникнення конфліктів є молода сім'я, тобто сім'я зі стажем шлюбного життя не більше 5 років.

Щонайменше три зони конфліктів присутні на даній стадії життя родини: функціонально-рольова, потребово-мотиваційна, зона домагань-очікувань.

Більшість сімейних конфліктів виникають у молодого подружжя через характерні, типові помилки спілкування. Вони можуть бути пов'язані з психологічною безграмотністю подружжя, відсутністю оцінки власної поведінки і т.д.

Відомо, що кожен з подружжя, вступаючи у шлюб має сформовану систему цінностей, і значні розбіжності в індивідуальних системах цінностей призводять до дестабілізації подружнього життя в означений період.

Між тим, це самий сенситивний період для формування моделі майбутніх сімейних відносин, що задовольняє обох членів подружжя. Тут створюються зачатки культури сімейного спілкування і відбувається узгодження систем цінностей, вироблення перших спільних планів на майбутнє.

Конфлікти в період першого року шлюбного життя обумовлені індивідуальними відмінностями подружжя та є необов'язково дестабілізуючим фактором сім'ї. Вони виконують не тільки деструктивну, але й конструктивну функцію, так як виявляючи взаємні претензії подружжя, відмінності їх потреб, установок, намірів, допомагають виробити єдині позиції і сприяють успішній адаптації подружжя до шлюбу.

У зв'язку з цим ланцюг гармонійної подружньої взаємодії може бути представлено такими ланками процесів: власне конфлікт – впізнавання – адаптація із задоволенням потреб – гармонія.

Для вирішення виникаючих конфліктів молодому подружжю необхідно керуватися тактикою творчого конфлікту, який можна плідно використовувати для розвитку міжособистісних відносин подружжя. Кожен із подружжя має вирішити, чи дійсно його образи і переживання вимагають спільного обговорення. Щоб не втратити любов і повагу, молодому подружжю потрібно опанувати культуру спору, що полягає в умінні, з одного боку, аргументовано висловлювати свою думку, не підвищуючи голосу і не ображаючи партнера, а з іншого боку, в умінні визнавати правоту іншого, здатності підкорятися цій правоті. При цьому не можна "переходити на особистість", вдаватися до взаємних звинувачень і тим більше образ.

Конфлікти в подружніх стосунках зачіпають фундаментальні питання довіри, близькості й інтимності, тому, головне – створити емоційний клімат, в якому можливі довіра і взаємне прийняття, а на базі цього подолати розбіжності за окремими спірними питаннями взаємоприйнятними шляхами.

Для покращення емоційних стосунків у парі потрібно більше часу приділяти міжособистісному спілкуванню: з приводу господарсько-побутових проблем та їх вирішення; постановка цілей і планування спільного майбутнього; спілкування щодо спільних захоплень або захоплення одного з партнерів; обговорення проблем, пов'язаних із роботою чи навчанням обох членів подружньої пари або одного з них.

Особливе значення для вирішення конфліктів і гармонізації подружніх відносин мають знання про темперамент, характер, тип особистості як своїх, так і свого партнера, а також даних про сумісність і комбінації характерів та темпераментів у подружньому союзі. Пізнання поглядів, уподобань, потреб, звичок іншого партнера дозволяє виробити відповідну тактику і стратегію подружньої поведінки, адекватну світу, духу, переживань, світовідчуттям іншого "Я".

Таким чином, успішність шлюбного життя залежить від того, наскільки партнери можуть зрозуміти, увійти у внутрішній світ, усвідомити специфічні особливості один одного. Від цього залежить весь процес взаємної адаптації, перехід від "Я" до нового психологічного утворення "Ми".

Однією з головних причин сімейних негараздів може виступати неузгодженість у подружжі сімейних ролей, своїх сімейних обов'язків. Водночас можна стверджувати, що виникнення конфліктів спричиняє комплекс як соціальних, так і психологічних факторів.

Вивчаючи психологічні передумови, які призводять до розвитку конфліктних стосунків у сім'ях, можна дійти висновку, що психологічний фактор є домінуючим, первинним та регламентарним у характері подружніх взаємин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина Ю. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю. Алешина. – М.: Класс, 1999. – 246 с.
2. Захарченко В. Г. Подружні конфлікти та стратегії їх розв'язання в молодих сім'ях // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – с. 48-55
3. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта. стереотипное Киев: МАУП, 2002. – 256 с.
4. Олифиревич, Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифиревич, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб.: Речь, 2006. – 360 с.
5. Шнейдер Л.Б. Семейна психологія/ Л.Б.Шнейдер – Вид. 4-е. – М.:Академічний проект; Трікста, 2008. – 736 с.

УДК159.923.2:159.942

БАРАНОВА А.

Наук. керівник: ПОПЛАВСЬКА А.П.к.п.н.

г. Запорожье

ПРОБЛЕМА УСТАНОВЛЕНИЯ ПОЗИТИВНЫХ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЕЙНОЙ ПАРЕ

Каждый из нас индивидуален, и это нужно учитывать в отношении к своему партнеру. У каждого есть свои интересы, и в идеале необходимо, чтоб эти интересы имели точки пересечения с интересами партнера. Формула на первый взгляд проста: для того, чтобы быть идеальной парой, надо ею стать. Критерием иде-

альной пары будет сумма показателей качества отношений между двумя людьми. Но по каким показателям можно судить о высоком качестве отношений?

Во-первых, чувственная сторона отношений. В том, что любые хорошие отношения держатся на любви, нет ничего нового. Если вы влюблены по-настоящему, и вас любят, то у вас есть все шансы создать хорошие отношения. Хотя, нам всегда кажется, что мы влюблены по-настоящему. Тогда можно утверждать, что у нас всегда есть шанс создать хорошие крепкие отношения, радующие как двоих, так и окружающих.

Необходимо проанализировать для самих себя опыт отношений ваших друзей, вспомнить тех, чьи отношения, на ваш взгляд, держатся на любви. Такие пары часто бывают на подсознательном и интуитивном уровне примером для создания своих отношений. Копировать лучшее в чужих отношениях, примерять на себя приемлемые для вас образцы поведения – в этом нет ничего плохого, мы вправе использовать тот опыт, который пережит нами и важными для нас людьми. Тем более, в ваших отношениях приживется лишь то, что устроит вас обоих.

Вообще, не жалейте время для анализа того, что происходит в ваших отношениях. К тому же, хочется подчеркнуть важность анализа не только проблемных ситуаций, но и счастливых моментов. Ничего не происходит без причины. Если вам удалось не поссориться при очевидных обстоятельствах приближающейся ссоры, обязательно чуть позже поймите для себя, проговорите с близким человеком, благодаря чему удалось сдерживать отрицательные эмоции и не наговорить друг другу обидных слов. Если каждый из вас в отношениях будет понимать, что может способствовать укреплению ваших отношений, это сделает ваши отношения богаче и ярче.

Во-вторых, искренность и откровенность. Не ссориться по мелочам – важное умение в отношениях. Хорошая, идеальная пара должна безупречно владеть искусством компромисса. Однако в отношениях, безусловно, будут возникать столкновения мнений, несогласия, непонимания. "Не ссориться" – это не означает копить в себе всё то, что вас не устраивает. Важно приучить себя говорить правду – и себе, и любимому человеку. Если вас что-то угнетает, раздражает (бывает и такое), обижает, расстраивает, не нравится, обязательно найдите способ выразить это своему близкому человеку. Однако нужно также себя приучить с первого дня ваших отношений беречь отрицательные эмоции только для разговора тет-а-тет.

Что может быть проще, кажется, на первый взгляд, как не выносить сор из избы. Но ссориться при всех – при детях, при знакомых, при родителях – в некоторых семьях, отношениях считается делом привычным. Многие считают необходимым сразу высказывать свое недовольство чем-то, несмотря на многочисленных зрителей. С психологической точки зрения,

это правильно – по факту случившегося обсуждать, решать внутренние противоречия. Люди, которые считают свои отношения зрелыми, взрослыми и серьезными, никогда не позволят себе отчитывать друг друга в присутствии кого-то. Старайтесь не копить плохое настроение, не сдерживать свое недовольство – научитесь говорить о том, что для вас важно, по факту происходящего.

Не бойтесь разницы интересов. В идеальных отношениях люди не боятся разницы интересов и взглядов. Можно любить разные марки чая, кофе, разные виды спорта, смотреть разные фильмы, восхищаться не одними и теми же писателями и книгами. Важнее всего проявлять интерес к увлечениям, пристрастиям другого.

Искренне интересоваться жизнью друг друга – это тоже искусство, которому нужно себя обучать. Согласитесь, если вашего молодого человека впечатлила какая-то книга, вам, даже если она не понравится, будет интересным разобраться, понять, что именно могло зацепить, вдохновить близкого вам человека. Через увлечения друг друга мы можем более тонко порой понять другого. Сам о себе человек порой может рассказать меньше, тем те книги, фильмы, которые он любит. Не каждая девушка фанатично относится к футболу, но вместе сходить на стадион и посмотреть матч, даже около телевизора есть фрукты и болеть за разные команды – может стать одним из возможных видов отдыха для двоих. По возможности старайтесь посещать выставки, концерты, театры вместе – после увиденного у вас будет возможность сравнить свое восприятие с восприятием близкого человека, свои впечатления от увиденного. Помните, что сила впечатления, разделённая с близким человеком, лишь умножает саму себя.

Совместное времяпровождение. Любящие друг друга люди стараются проводить свободное время вместе. Трудно представить, что такие люди постоянно планируют и проводят свой отпуск отдельно друг от друга. В хороших отношениях понятие “праздник” приходит в дом чаще установленного календарем порядка. В таких отношениях бывает практика создания своих собственных праздников. Создайте свой календарь семейных праздников. День вашего знакомства, день свадьбы, время первой совместной покупки, первого выезда за рубеж – эти даты могут быть в вашем календаре (для начала нужно просто запоминать или записывать ключевые даты, а спустя время выбрать те дни, которые вам хочется праздновать или как-то особенно проводить).

Введите семейный день, в который вы будете навещать родителей. Мы хотели бы напомнить, что хорошие отношения с человеком предполагают и уважительное отношение к его родным. Вы можете не быть большими друзьями родителей жены или мужа, но ваше уважительное и доброжелательное отношение к ним укрепят вашу личную семью. Старайтесь

вместе обедать или завтракать. Совместно делайте уборки, покупки. Не делите заботы по дому на женские и мужские. Займитесь домашними делами по настроению, по наличию свободного времени, по необходимости.

Уверенность в себе и отношениях. Насколько вы уверены в качестве и прочности ваших отношений, настолько вы свободно будете себя в них чувствовать. Свобода внутри отношений дарит естественное поведение, без оглядки, яркую эмоциональность. В хороших отношениях два человека друг другу дарят чувство уверенности в завтрашнем дне. Человек не должен ежедневно бояться завтрашнего дня и пугающей неизвестности. Важным показателем качественных отношений является умение каждого оставаться самим собой, быть максимально верным себе в своих желаниях и стремлениях, не ограничивая свободу желаний и стремлений другого.

У каждого свое представление об идеальных отношениях. Однако, если эти рекомендации сделают ваши отношения чуть теплее и лучше, то это означает, что вы готовы расти вверх и уже находитесь на пути к идеальным отношениям.

УДК 316.4:316.28

БОРОВСЬКА В.В.

Наук. керівник: МИЦЕНКО Д.В.

м. Житомир

МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ

В нашому повсякденному житті маніпуляція має місце в будь-якій сфері людської діяльності. Тому маніпуляція викликає інтерес не тільки дослідників, але і широкої публіки. Ще одна причина такого інтересу полягає в тому, що багатьом людям, а особливо керівникам, важко уявити собі ефективне управління без використання маніпуляції. Психологічні знання про маніпуляцію дійсно допомагають ефективніше керувати людьми.

Проблема мансеред науковців вже у другій половині ХХ сторіччя, а саме: В. К. Винниченка, Г. В. Флоровського, С.Г. Кара-Мурзи.

Проблему функціонування ЗМІ та засоби їхнього впливу на свідомість у вітчизняній соціально-філософській літературі досліджували Е.Г. Багіров, С.І. Беглов, Ю.В. Воронцов, П. С. Гуревич, Ю.М. Давидов, О.М. Карцева, Н.М. Козлова.

Маніпуляцію суспільною думкою розглядали В.Г. Афанасьєв, С.І. Беглов, Б.М. Бессонов, Т.С. Васильєва, А.І. Власов, Л. Войтасик та ін. Соціологічні характеристики феномену маніпуляції відображені у дослідженнях Г.Г. Воробйова, С.І. Григор'єва, Б.О. Грушина, В.Т. Лісовського, Л. Леві-Брюля.

Теоретично осмислювалися окремі моменти, пов'язані з маніпулюванням свідомістю, такі як використання пропаганди, елементів ідеологічного протиборства, досліджувалися механізми формування суспільної думки, способи і форми передачі маніпулятивної інформації, реакції окремих груп населення на ті чи інші види маніпуляції, особливості інформаційної і психологічної війни, технології маніпулювання і функціонування засобів масової інформації (ЗМІ). Але у сучасній науці ще не склалися єдиної загально визнаної концепції щодо маніпулювання свідомістю. Це вказує на те, що теоретичні дослідження з даної проблеми перебувають на стадії розробки. Однак, інтенсивність маніпулятивних впливів на свідомість наших сучасників зростає все більше, а отже, зростає і актуальність дослідження цієї теми.

А, нашою метою, перш за все, є вивчення маніпуляції, як одного з видів психологічного впливу на особистість. А також, дослідження того, яким чином застосовується механізм маніпуляції в повсякденному житті та як від нього захиститись.

Психологічний вплив є невід'ємним аспектом суспільного життя. Кожна людина, взаємодіючи з іншими, є водночас об'єктом і суб'єктом психологічного впливу. На думку дослідників, більш доречним є використання термінів "адресат" та "ініціатор" впливу. Такий вибір пояснюється тим, що під час психологічного впливу відбувається своєрідна взаємодія. Іншими словами не лише суб'єкт впливає на об'єкт, але й останній в свою чергу впливає на першого.

Дослідниками виділяється велика кількість видів психологічного впливу. Так, зокрема, у роботах В.П.Шейнова, на підставі узагальнення сучасних досліджень проблеми, класифікуються наступні види психологічного впливу: переконання (аргументація), самопросування, навіювання, прохання, примус, ігнорування, напад (агресія), зараження, спонування до наслідування, формування прихильності (завоювання симпатії), маніпуляція, управління, нейролінгвістичне програмування та чутки [2].

Маніпуляція є видом зовнішнього психологічного впливу на свідомість людини, який застосовується для прихованого впровадження в її психіку нав'язаних або помилкових цілей, змінених або часто негативно спрямованих бажань, помилкових, оманливих намірів і відносин, установок маніпулятора, які абсолютно не збігаються з актуально існуючими потребами самої жертви [7].

Зазвичай, жертвою маніпуляції будь-яка людина може стати лише в тому випадку, якщо вона сама виступає як співавтор і співучасник процесу. Так як маніпуляція – це не стільки насильство, скільки чиста спокуса, тобто гра на людських слабкостях і вразливих місцях, залишених неправильним вихованням, освітою або способом життя.

Ці слабкі місця, як правило, починають проявлятися в особливостях побудови психіки людей, що позначається на звичках, а згодом і на розвитку світогляду зі зміненою системою цінностей і відносин. Тому не існує людини в світі, яка б в тій чи іншій мірі, не піддавалася зовнішньому впливу.

Так, смертельно небезпечна епідемія свинячого грипу в 2009 році була чистим міфом ВООЗ і, насправді, була нею сфабрикована разом з найбільшими фармацевтичними компаніями для збільшення обсягів продажів своєї продукції. Тому маніпулятором може виявитися хто завгодно: як діловий партнер, так і начальник або член родини. Найчастіше це роблять телеведучі, політики, та й ми самі, практично, не відстаємо від них.

Найбільш поширений метод маніпулювання застосовують торговці. Полягає він у тому, що спочатку продавець вмовляє не придбати, а тільки спробувати, приміряти або оцінити товар. В цьому випадку проявляється проста, але дуже дієва пастка для будь-якої свідомості.

З одного боку, нам не пропонують нічого небезпечного або поганого і за нами, начебто, зберігається повна свобода будь-якого рішення. Але, варто тільки скуштувати, надіти або правильно оцінити запропонований товар, як продавець відразу ставить інше лукаве питання: "Ну як, сподобалося?". Відповісти негативно на таке питання нелегко, а тим більше, якщо ви вже "придивилися" до товару і він вам здався цілком необхідним.

Тому в такій ситуації ви частіше поводитесь невпевнено, вагаючись. І тим самим, ніби даєте мимовільну згоду на придбання товару. Тут мова, здавалося б, йде виключно про смакові відчуття або зовнішні враження, але, насправді, за інтересом продавця ховається інше питання: "Чи будете ви купувати?"

Але не варто почувати себе незручно, відмовляючись від нав'язуваної пропозиції. Ваше почуття провини і дискомфорт в даному випадку – лише продукт помилкових поглядів і ірраціональних установок, на яких вміло грають більш досвідчені торговці.

Подібна техніка маніпулювання, в основному, спрямована на те, щоб змусити людину прийняти рішення негайно. Маніпулятор спеціально провокує і навіть безпосередньо наполягає на тому, що визначитися потрібно неодмінно "тут і зараз", тому що "завтра буде вже пізно". І схожі словесні погрози формують вимоги прийняття швидкого і необдуманого рішення.

Створення подібної емоційної напруги дуже знижує ступінь усвідомленості поведінки і розумного контролю над ситуацією. Цим і користується більшість аферистів, від вокзальних злодюжок до учасників фінансових пірамід.

У такій ситуації необхідно виробити правило: "Ніколи не приймати поспішних рішень", так як можете постраждати від їх наслідків. Для того щоб не

"прогоріти", слід не вирішувати негайно, а взяти інформацію до відома, відклавши рішення на певний час, необхідний для його осмислення. Завжди поспішайте не поспішаючи.

Техніки впливу на свідомість людини дуже різноманітні. Так, наприклад, часто застосовують вплив у вигляді повторів завдання або головної мети, як ще один дуже дієвий спосіб маніпулювання свідомістю, щоб привчити слухачів до цієї думки. Багаторазове повторення однієї і тієї ж фрази, зрештою, змушує людей звикнути до думки настільки, що необхідну комусь дію потрібно виконати неминуче.

Звідси заручитися правилом: коли на вас чиниться тиск, в тому числі і технікою повторів, переведіть інформацію в аргументи власної позиції і не давайте кількості надв'язуваних ззовні установок перейти в якість диктованих повторів.

Насичення мови розумними словами зі складними поняттями може викликати різні реакції у співрозмовника. З одного боку, це створює враження значущості обговорюваної проблеми і вагомості наведених аргументів і, так само, підсилює високий рівень професіоналізму та компетентності мовця. З іншого боку, використання незрозумілих, наукоподібних термінів може спровокувати протилежну реакцію опонента у вигляді роздратування, відчуження або несвідоме застосування психологічного захисту.

Однак до застосованого прийому вдаються, коли співрозмовник, соромлячись перепитати про будь-що, робить вигляд, що зрозумів про що йде мова. Тому не бійтеся зізнатися у своїй некомпетентності, показавши своє незнання. Знати абсолютно все неможливо. Важливий не рівень ерудиції, а лише бажання і прагнення дізнатися те, що потрібно і корисно.

Бездумно запам'ятовувати не потрібну інформацію – це помилка подібна до розучування телефонного довідника. Найнадійніший антидот від такого роду маніпуляції – це відсутність страху перед викриттям себе в незнанні чогось.

Часто застосовується техніка під назвою "зворотне бажання". Вона полягає в тому, щоб домогтися чогось, наполегливо висловлюючи бажання, протилежне тому, чого насправді хочеться людині. Справа в тому, що акцентування уваги на крайній бажаності виконання прохання, наприклад, при її неодноразовому повторенні, починає спонукати, навпаки, відмовитися від її виконання. Цим провокують протилежні дії. Такий антагонізм широко використовується різними маніпуляторами. Проти отрутою в даному випадку може виступати пряме запитання про цілі співрозмовника і істинні мотиви такої поведінки [5].

Використання такого прийому як "думка мас" застосовується в підборі суджень, висловлювань і фраз, які створюють враження, ніби так роблять всі. Такі повідомлення можуть починатися словами: "Всі нормальні люди розуміють, що..." або "Жодна розсудлива людина не стане заперечувати, що..." тощо.

За допомогою такого підходу у людей намагаються викликати почуття впевненості в тому, що більшість членів певної соціальної спільноти, з якими вони себе ідентифікують, приймають подібні цінності, ідеї, програми тощо. Сприйняттям маніпулювання, в даному випадку, можуть виступити, слова-маркери: "такі як всі", "ніхто", "всюди", "ніде", "завжди", "ніколи", "тощо".

Одночасно може застосовуватися техніка недоречного перепитування або уточнення. При такій маніпуляції ефект досягається за рахунок того, що маніпулятор робить вигляд, ніби бажає краще щось для себе з'ясувати. Він перепитує вас, однак повторює ваші слова лише спочатку. Далі маніпулятор тільки частково повторює речення, надаючи в сказане вами раніше інший сенс. Тим самим він змінює загальне значення сказаного вами.

Тому слід бути уважним, коли опонент перепитує про щось, сказане вами. Завжди дослухайтесь до того, про що вам говорять, і, помітивши підступ, уточніть, повторіть свої слова.

Використання людських страхів або фобій – ще один з найпоширеніших прийомів маніпуляторів, які часто грають на недостатній інформованості людей. Звідси керівництво може лякати загрозою звільнення, подружжя – загрозою розлучення, друзі – розривом відносин. Навіть по телебаченню нас можуть лякати новинами.

Людський мозок влаштований таким чином, що він автоматично додумує головну інформацію, пропущену у викладеному співрозмовником реченні [9]. Тому, партнери часто пропонують один одному подібну ілюзію вибору: "Ти даси мені гроші зараз або завтра?", де вже мається на увазі, що ти все одно даси мені гроші. У промові це сприймається як "істина", яка не підлягає обговоренню.

Маніпулятор, очікуючи коротку відповідь "так" або "ні", в однаковій мірі ставить співрозмовника в незручне становище. Тактикою виходу з цього виду маніпуляції може слугувати повна незгода з нав'язуваними рамками маніпуляції та озвучуванням своєї нової версії подій і погляду на ситуацію взагалі.

Таким чином, повна метафора психологічної маніпуляції містить три найважливіших ознаки:

- ідея "прибирання до рук";
- обов'язкова умова збереження ілюзії самостійності рішень і дій адресата впливу;
- майстерність маніпулятора у виконанні прийомів впливу [10].

Спотворення інформації варіює від відвертої брехні до часткових деформацій, таких як підгасовування фактів або зсув по семантичному полю поняття, коли, скажімо, боротьба за права будь-якої меншості подається як боротьба проти інтересів більшості [11].

Подібно до того, як загальні передумови маніпуляції складаються завчасно, конкретна маніпулятивна

подія також має деяку передісторію свого розгортання. В тій чи іншій мірі кожна маніпулятивна спроба припускає хоча б елементи планування, які проявляються, як у процесі підлаштування до особливостей ситуації і/або адресата впливу, так і у спробах організувати ситуацію і підготувати адресата.

Теорія маніпулювання розроблялася довгий час, як в середовищі фундаментальних психологічних шкіл, так і серед практиків, більш налаштованих на застосування даної теорії в житті.

Широке використання способів прихованого психологічного примусу людей в різних культурах та соціальних сферах, у різноманітних ситуаціях взаємодії людей, незважаючи на те, що застосування цих способів ніколи широко не афішувалося, тим не менш знайшло відображення в уявленнях і поняттях повсякденного життя. Це обумовлено поширеністю і функціонуванням таємного примусу особистості, як міжкультурного соціально-психологічного феномена соціальної взаємодії, який зафіксований в ряді термінів і понять повсякденної мови, в описах прийомів і певних схем використання методів впливу на людину, у наукових уявленнях про механізми та в узагальнених моделях процесів психологічного і інформаційного впливу.

Таким чином, ми, в свою чергу, розкрили суть психологічного поняття "маніпуляція", виявили особливості і методи застосування механізмів маніпуляції, а також описали способи психологічного захисту від різних видів маніпуляцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ділігенській Г.Г. Социально-политическая психология. М.: Наука. – 1994. – 294с.
2. Ионин Л.Г. Технология социальная/Современная западная социология: Словарь. – М.: Политиздат, 1990. – 217с.
3. Социальные технологии: Толковый словарь / Отв. ред. В.Н. Иванов. – Москва-Белгород: Луч – Центр социальных технологий, 1995. – 309с.
4. Богомолова Н.Н. Социальная психология массовой коммуникации. М.: Аспект пресс. – 2008. – 191с.
5. Єрмаков Ю.О. Манипуляция личностью: смысл, приемы, последствия. Екатеринбург: Книга. – 2008. – 312с.
6. Шерковин Ю.А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. М.: Мысль. 1973 – 125с.
7. Бал Г.А., Бургин М.С. Аналіз психологічних впливів та його психологічне значення // К.: Питання психології. – № 4. – 1994. – С.3 – 17.
8. Битянова М.Р. Социальная психология: наука, практика и образ мыслей. / М: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 576с.
9. Бойко В.Г. Элементы навьювания в лекційній пропаганді // Проблеми психологічного впливу: міжвузівський збірник наукових праць. Іваново, 1979. 144с.
10. Грачов Г.В., Мельник І.К. Маніпулювання особистістю. М.: ЕКСМО, 2003. – 384с.
11. Шейнов В.П. М. Психологическое влияние. М.: Харвест, 2007. – 640 с.

УДК316.624

БОРОДАЙ В.

г. Запорожье

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРРОРИЗМА КАК ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

На протяжении всей истории своего существования человечество сталкивалось с разными формами и проявлениями терроризма. Особого размаха это явление достигло в конце XX-го начале XXI века. Беспрецедентные по своему проявлению, масштабам и жестокости террористические акты, диверсии получают широкий резонанс во всем мире, вызывая не только справедливое возмущение общественности, но и серьезное опасение за мир и безопасность на планете.

Терроризм – социально-правовое явление, имеющее длительную историю и являющееся реакцией на острый социальный конфликт, длительно не разрешаемый либо замалчивающийся.

Девиантное поведение – это поведение, отклоняющееся от каких-либо норм. В толковом словаре В.И. Даля подчеркивается нацеленность терроризма – устрашать смертью, насилием. Терроризм – это использование силы в политических целях, специфическая форма насилия.

В настоящее время более активнее и агрессивнее этнический терроризм, чем терроризм идеологический, поскольку он имеет более широкую социальную базу. Существует определенный набор личностных черт, которыми должны обладать террористы. В террористических организациях обычно велик процент агрессивных параноидов. Их члены склонны к экстернализации, к возложению ответственности за неудачи на обстоятельства и поиску внешних факторов для объяснения собственной неадекватности.

При всем различии террористических группировок всех их объединяет слепая преданность членом организации ее задачам и идеалам. Можно подумать, что эти цели и идеалы мотивируют людей к вступлению в организацию. Но это, оказывается, совсем не обязательно.

Цели и идеалы служат рациональному объяснению принадлежности к террористам. Настоящая причина – сильная потребность во включенности, принадлежности группе и усилении чувства самоидентичности.

Обычно членами террористических организаций становятся выходцы из неполных семей, люди, которые по тем или иным причинам испытывали трудности в рамках существующих общественных структур, потеряли или вообще не имели работы. Чувство отчуждения, возникающее в подобных ситуациях, заставляет человека присоединиться к группе, которая кажется ему столь же антисоциальной, как и он сам. Террористами становятся выходцы из групп риска, которые с детства испытывали проблемы с самооцен-

кой. Идентификация с террористической группой обеспечивает таким людям социальную роль, хотя и негативную. Порвать с группой для террориста почти невозможно – это равносильно психологическому самоубийству. Террорист имеет столь низкую самооценку, что для него отказаться от заново обретенной самоидентификации практически невозможно.

Изучение личности террориста – дело крайне трудное. Террористы практически не доступны исследователям. Они готовы встречаться с журналистами с целью пропаганды своих взглядов, но контакт с психологами для них нежелателен. Описывая мотивацию террористической деятельности, Д. В. Ольшанский выделяет семь типов мотивов:

1) Меркантильные мотивы. Для определенного числа людей занятие террором – это способ заработать деньги.

2) Идеологические мотивы. Такой мотив возникает как результат вступления человека в некую общность, имеющую идейно-политическую направленность.

3) Мотивы преобразования и активного изменения мира. Эти мотивы связаны с переживанием несправедливости в существующем устройстве мира, с желанием его преобразования на основе субъективного понимания справедливости.

4) Мотив власти над людьми. Через насилие террорист утверждает себя и свою личность. Вселяя страх у людей, он укрепляет свою власть.

5) Мотив интереса и привлекательности террора как сферы деятельности. Террористов может привлекать связанный с террором риск, разработка планов, специфика осуществления террористических актов.

6) Товарищеские мотивы эмоциональной привязанности в террористической группе. Такими мотивами могут быть: мотив мести за погибших товарищей, мотивы традиционного участия в терроре, потому что им занимался кто-то из родственников.

7) Мотив самореализации. Это парадоксальный мотив. С одной стороны, самореализация – удел сильных духом людей. С другой стороны, подобная самореализация – признание ограниченности возможностей, констатация несостоятельности человека, не находящего иных способов воздействия на мир, кроме насилия.

Предупреждение терроризма представляет собой исключительно сложную задачу, поскольку это явление порождается многими социальными, политическими, психологическими, экономическими, историческими и иными причинами.

Цивилизованное общество должно стремиться к тому, чтобы не давать терроризму распространяться и вовремя выявлять террористическую угрозу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хомич А.В. Психология девиантного поведения, 2006.
2. Никитин А. В. Терроризм как форма девиантного поведения”, 2008.

УДК 159.923.3:159.992.3

ВАКУЛА О.Ю.

г. Киев

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНЫ НАСЛЕДСТВЕННОСТИ И ИХ ВЗАИМОСВЯЗЬ С ГЛУБИННЫМИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИМИ АСПЕКТАМИ РАЗВИТИЯ МУЖСКОГО И ЖЕНСКОГО В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ

Целью настоящего исследования является поиск и раскрытие связей между психическим и биологическим, материальным и духовным уровнем проявления глубинных психических процессов созревания мужского и женского начал в структуре личности человека.

Опираясь на данные современной молекулярной биологии, цитологии и генетики, нам представлены конкретные законы наследственности и научные объяснения и доказательства тех или иных процессов в живом организме. Взгляды на то, как происходит зарождение нового организма и формирование различных его качеств, претерпевали значительные изменения в связи с развитием науки.

Так, многие века господствовала теория *пангенеза*, согласно которой, семя образуется в каждой части мужского тела, а затем по кровеносным сосудам попадает через семенники в пенис. Сходство между родителями и детьми объяснялось тем, что семя, образуясь в различных частях тела, отражает характерные особенности каждой из них. Теория пангенеза была известна ещё при Аристотеле (384–322 гг. до н.э.). И руководствуясь ею, учёные утверждали, что, например, наличие развитой мускулатуры у спортсмена непременно в точности передаётся его потомкам (4).

В XVII–XVIII веках в качестве объяснения процессов развития широким признанием пользовалась теория *преформации*. В ней предполагалось, что яйцо (или сперматозоид) содержит все существенные структуры взрослого организма, а развитие сводится к “развёртыванию” уже сформированных зачатков (скажем, разрезав почку растения, можно обнаружить в ней сложенный лист или цветок со всеми его частями) (4).

Дискуссии и опровержения таких домыслов постепенно привели к открытию основных законов наследственности известных нам сегодня как законы Менделя. Грегор Мендель (1822–1884), монах августинского монастыря, живший в австрийском городе Брюнне (ныне Брно, Чехия) начал экспериментировать с горохом, для того, чтобы узнать, как передаются по наследству индивидуальные признаки этого организма (1).

В свою очередь развитие цитологии и молекулярной биологии дало возможность обосновать законы

Менделя на микроскопическом, субклеточном, молекулярном уровне. И сегодня мы с уверенностью можем утверждать, что гены, единицы наследственности, объединяются в хромосомы, в которых они расположены в определённом порядке. По сути хромосомы – это цепочки молекулы ДНК “намотанные” на высокомолекулярные белки гистоны. Каждая клетка организма содержит одинаковое количество хромосом, а именно 46 (у человека). Хромосомы расположены попарно, то есть 23 пары, соответственно 46 штук.

Но есть один нюанс: все клетки размножаются делением, в процессе которого, на определённой фазе деления, количество хромосом удваивается и каждая новая клетка получает такой же двойной набор хромосом, идентичный родительской клетке. Так происходит со всеми соматическими клетками (то есть клетками тела), кроме половых клеток – гамет, которые делятся пополам ещё раз и содержат в себе уже не двойной (диплоидный), а одинарный (гаплоидный) набор хромосом. Так что зрелые яйцеклетки и сперматозоиды содержат только по одной хромосоме каждого типа и по одному набору генов.

Теперь ещё один биологический секрет. Во время подготовки к делению хромосомы могут перекрещиваться, образуя хиазмы, и обмениваться участками (генами) – этот процесс называется кроссинговер (2). Таким образом происходит “перемешивание” генетического материала и увеличение количества вариантов наследственных признаков, которые передадутся потомкам. При оплодотворении, когда две половые клетки сливаются, каждая из них вносит по одному набору хромосом, и таким образом парность хромосом восстанавливается; каждый ген теперь представлен в клетке дважды [2]. Следовательно, каждый новый организм содержит в себе на биологическом, клеточном уровне половину генетического материала отца, Мужчины, и половину – матери, Женщины.

Таким образом, предположение Юнга о том, что в Душе каждого мужчины содержится неосознаваемый в полной мере образ Женщины, а в психике женщины – образ мужчины, имеет под собой материальное подтверждение. Этот образ женщины в мужской психике аккумулирует все эмоциональные аспекты ранних отношений с матерью и все отвергаемые и подавляемые в социуме женственные (феминные) черты мужской психики. Эта структура получила латинское обозначение “Анима” (Anima – дословно “Душа”) [3].

Аналогичный компонент в психике женщины, интегрирующий маскулинные черты и определяющий отношения с представителями “мужского мира”, получил название Анимус. Согласно этой концепции, каждый человек в психологическом отношении является андрогинном, независимо от пола, и его осознанная половая идентичность (мужская или женская) до-

полняется противоположной по назначению бессознательной подструктурой – Анимой или Анимусом [5].

Объединяя биологический аспект развития организма с психическим, рассмотрим один из этапов формирования контакта Анимы и Анимуса на примере славянской сказки “Василиса прекрасная”.

В этой сказке Иван царевич проходит ряд различных испытаний-инициаций на пути к освобождению Василисы прекрасной. Финалом сюжета является победа над Кощеём, пленившим прекрасную девушку. Для этого герой выясняет где смерть Кощеева и побеждает его, получив яйцо от утки, разбив его и разломав иглу. Смерть Кощея на конце иглы. Именно эти два символа – яйцо и игла – и их связь с биологическими основами психологических аспектов развития мужского и женского в структуре личности предлагаются нами к рассмотрению.

Язык сказок – это символический язык, а как отметил основоположник семантики Альфред Кобжинский: “Те, кто правит символами, правит нами”, следовательно, если мы не научимся управлять своими символами, ими будут управлять другие силы. Поэтому, анализируя символику яйца и иглы в трактовании Т.Василец, хотелось бы отметить связь с биологической основой, где *игла* в яйце – символ точности и способности проникать внутрь, в самую суть явления – это ДНК, а *яйцо* – это ещё и некая первозданная рождающая стихия, символизирующая начало творения – то есть клетка или яйцеклетка. Игла как символ Духа символизирует духовное могущество человека, содержащееся в его Душе (яйце). Оно обладает свойством сиять (яйцеклетка) или содержит целебную жидкость (околоплодные воды) [3].

Кроме прочих значений, образ иглы представляет собой и ту концентрированную, сжатую до плотного состояния духовную силу, что влияет на судьбу человека. Как известно, такими свойствами обладает генетический материал, сконцентрированный в хромосомах. Наследуемые свойства характера, внешности, склонности и предрасположенности к тем или иным заболеваниям – это всё та же символическая *игла-ДНК*, в клетке-*яйце*.

Что касается элементов мужественности и женственности, то игла – это ещё и мужско-женский символ. В игле отражено мужское начало, о чем свидетельствует ее фаллическая форма и колющие свойства. Но мужское здесь слито с женским, так как игла – женского рода. Кроме того, игла имеет ушко как проявление кольца (кольцо – символ женского). Здесь проявляются зашифрованные в народной мудрости символы, нашедшие подтверждение в современной молекулярной генетике, а именно: явление кроссинговера и наличия равного количества генетического материала от отцовского и материнского организмов (так как символика иглы содержит в себе и мужские и женские элементы).

Также, Т.Василец, предлагает рассматривать символику иглы в рамках инициационной терапии, как "извечное творящее начало", как "вечный могучий творящий союз Духа и Души, символом которого и является игла", что также приводит нас к аналогии с ДНК. Теми же свойствами обладают и гены, которые являются этим "творящим началом", обеспечивающим передачу, а именно повторение, воплощение различных свойств, качеств, особенностей родительских организмов в последующих поколениях.

Способность производить потомство, как бы воплощать себя в будущее, есть своеобразным бессмертием, что приводит нас к единству с духовными вопросами существования человека.

Пленение Василисы Кощейм символизирует "не отдавание замуж" взрослой дочери отцом. Когда отцу невыносима даже сама мысль о том, что дочь будет принадлежать другому мужчине, кроме него. Кощей пленяет прекрасное женское, фактически только ради удерживания и пленения как такового, ведь он стар и может только любоваться ею. Но Иван побеждает Кощея, именно ломая иглу, что символизирует как бы "взламывание" родовой генетической информации путём внедрения в неё нового информационного материала. Вступая в интимную связь с женщиной, мужчина оплодотворяет яйцеклетку сперматозоидом, что приводит к соединению двух разных родов, смешиванию генов и рождению нового. Конечно, с точки зрения психологических связей рождение внуков может не влиять на отпусканье дочери отцом, гармоничному замужеству. Но объединения психологическую зрелость с законами биологии, то есть, восстанавливая единство души и тела, возможно получить наиболее твёрдый результат зрелого союза мужчины и женщины.

Таким образом, глубинные психологические процессы соединения мужского и женского и заключение их гармоничного союза находят своё подтверждение и связь с самой природой и биологическими аспектами развития человека. А именно в процессах кроссинговера, наследования тех или иных признаков и особенностей, а также, в самом процессе оплодотворения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Айала Ф., Кайгер Дж. Современная генетика /Т.1.- М.: "Мир", 1987.
2. Божен Г. Современная биология. – М.: "Мир", 1970.
3. Василец Т.Б. Архетипический анализ. Мужчина и женщина – тайна сакрального брака. – Ростов-на-Дону, 2006. – С.243, С.258.
4. Вилли К., Детье В. Биология биологические процессы и законы. – М.: "Мир", 1975.
5. Обухов Я.Л. Символдрама и современный психоанализ. – Харьков: "Регион-информ", 1999. – 251 с.

УДК 159.923.3

ВОЗНЮК О.М.

м. Житомир

САМОСТАВЛЕННЯ ЯК ЦЕНТРАЛЬНА КОМПОНЕНТА ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Актуальність питання самоставлення в контексті особистісного зростання визначається інтенсивним соціально-економічним розвитком українського суспільства, його демократизацією і гуманізацією, що підвищують вимоги до формування активної, творчої особистості. Особливо значимими стають дослідження проблем становлення регуляторних процесів, які дозволяють людині виступати активним суб'єктом власної поведінки та діяльності, самостійно накреслювати перспективи свого розвитку, визначати шляхи і засоби життєвих планів.

Психологічний аспект проблеми самоставлення розкриває його специфіку як особливого процесу людської психіки, що відображає емоційно-ціннісну природу особистості (особистісні орієнтації, симпатії-антипатії, інтереси). Самоставлення передбачає не тільки об'єктивну позицію особистості в світі, а й її суб'єктивний аспект у цьому оточенні, оцінку й упевненість щодо свого Я.

Аналіз феномену самоставлення як психологічного утворення обов'язково передбачає його розгляд в контексті загального ставлення особистості.

В сучасній психологічній науці вважається, що категорія "ставлення" є найбільш змістовною для визначення конкретної особистості. Б.Г. Ананьєв наголошував на ролі ставлення людини до себе як найважливішого чинника виникнення і стабілізації цілісності особистості: "...необхідним є накопичення досвіду великої кількості подібних усвідомлень себе суб'єктом поведінки і реалізації їх у поведінці для того, щоб ставлення до себе перетворилося на властивості характеру, які ми називаємо рефлексивними. Вони найбільш інтимно пов'язані із цілями життя й діяльності, ціннісними орієнтаціями, настановами, виконуючи функцію саморегулювання і контролю розвитку, сприяючи утворенню і стабілізації єдності особистості" [1, с. 314].

Психологи, які плідно займалися питанням "ставлення" особистості, відзначали багатогранність цього психологічного феномену та різноманітність аспектів його вивчення, серед яких називали: *структуру ставлення* (Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, Л.І. Божович, В.М. М'ясищев); *зв'язок ставлення з потребами і мотивами* (Л.І. Божович, О.М. Леонт'єв); *зв'язок зі здібностями* (В.С. Мерлін); *зв'язок із пізнавальними інтересами* (В.Б. Бондаревський, Г.І. Щукіна); *ставлення до діяльності* (Л.І. Божович, Р.П. Гурова, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, С.П. Рубінштейн, М.В. Савчин та інші).

У сучасній психології відсутній єдиний підхід щодо визначення такого феномену як самоствавлення. Проте, він активно розробляється вітчизняними та зарубіжними психологами (Л.В. Лукін, С.Р. Пантелеєв, А.Г. Спіркін, В.В. Столін, Н.І. Сарджвеладзе, І.І. Чеснокова, У. Джемс, Р. Бернс, С. Купресміт, К. Роджерс, М. Розенберг та ін.). Аналіз праць, присвячених вивченню ставлення особистості до самої себе, дає підстави говорити про велике розмаїття психологічних категорій. Фахівці здебільшого оперують такими поняттями як "узагальнена самооцінка", "самоповага", "самосприйняття", "емоційно-ціннісне ставлення", "самоствавлення", "почуття власної гідності", "самовпевненість", "самозадоволення", "самоцінність" тощо.

Відсутність чіткої термінології призвела до того, що значення наведених термінів більшістю авторів не розмежовуються, і вони вживаються як синоніми. Разом з тим, аналіз психологічної реальності, яка криється за цими поняттями, допомагає більш глибоко розібратися у феноменології ставлення особистості до самої себе.

У вітчизняній психології початок фундаментальним дослідженням феномена самоствавлення поклали праці А.Б. Ананьєва [1], О.М. Леонтьєва [4], С.Л. Рубінштейна [8], А.Г. Спіркіна [10] і теоретичні роботи В.В. Століна [11], І.С. Кона [3], С.Р. Пантелеєва [6], І.І. Чеснокової [12] та ін.

Один із продуктивних напрямів вивчення емоційно-ціннісної природи самоствавлення особистості представлений працями М.Й. Боришевського, А.В. Захарової, А.І. Ліпкіної, Е.Т. Соколової, Е.І. Савонько, Л.А. Рибак, С.П. Тищенко, І.І. Чеснокової та ін. Вихідним положенням цих досліджень виступає розуміння ставлення до себе як до сукупності емоційних переживань і оцінних суджень особистості, пов'язаних із розумінням особистістю свого "Я" як суб'єкта, що відрізняється від інших [12].

Відрізняються розмаїттям підходів до розв'язання проблем феномена самоствавлення зарубіжні дослідники, більшість яких кваліфікує самоствавлення як атипод або його емоційний компонент.

У психології існують різні підходи до структури самоствавлення. Деякі дослідники розглядають самоствавлення як одномірне психічне утворення. При цьому питання будови навіть не піднімається, а його зміст розуміється як універсальне для всіх суб'єктів неподільне почуття "за" і "проти" свого "Я". Теоретичні основи цього підходу піддаються критиці за те, що неявно передбачають, що складністю і багатомірністю володіє лише сам об'єкт пізнання – "Я", але не ставлення до нього. Такий погляд не знайшов емпіричного підтвердження у вітчизняній психологічній науці (С.Р. Пантелеєв, В.В. Столін).

Змістовий аналіз структурних компонентів самоствавлення дає підстави виділити дві різні за семантичним змістом паралельно функціонуючі підсистеми:

"оцінну" та "емоційно-ціннісну" (С.Р. Пантелеєв). У якості оцінки самоствавлення визначається як "самоповага", "почуття компетентності", "почуття ефективності". У якості емоцій самоствавлення визначається як "аутосимпатія", "почуття особистої гідності", "самоцінність", "самосприйняття". Обидві підсистеми перебувають у відношенні взаємного перетворення.

Такі науковці як А.В. Захарова, І.С. Коновальчук, Н.І. Сарджвеладзе, розглядають когнітивний і афективний компоненти самоствавлення [9], С.Р. Пантелеєв – оцінну і емоційно-ціннісну підсистеми самоствавлення [6].

К. Роджерс поділяє самоствавлення на самооцінку (оцінку себе як носія певних властивостей і чеснот) і самоприйняття (прийняття себе якунікальної індивідуальності, яка має не тільки чесноти, а й слабкості та недоліки) [13].

Р. Бернс говорить про тверду переконаність у імпонуванні іншим людям, впевненість у здатності до того чи іншого виду діяльності й про почуття власної значимості. Дослідники Л. Уелс та Дж. Марвелл, проаналізувавши різні концепції узагальненої самооцінки, виділили три основних розуміння самоствавлення, котрі кваліфікують як: любов до себе, самосприйняття, почуття компетентності [13].

Спіраючись на викладені погляди, можна виділити два положення, які можуть слугувати базовими, відправними: існують певні узагальнені самоствавлення (самоповага, глобальна самооцінка), які виражають ступінь позитивного ставлення особистості до себе; ці узагальнені самоствавлення інтегруються із власних самооцінок.

Аналіз підходів до проблеми самоствавлення особистості вітчизняних та зарубіжних дослідників дає підстави зробити наступні узагальнення.

Самоствавлення як системне утворення особистості нерозривно пов'язане з її особливостями, формується у ході її розвитку на основі пізнання нею навколишнього світу і соціальних відносин. Виникає на основі залучених у раціональні моменти самосвідомості переживань, що виступають своєрідним критерієм позитивної або негативної сигнальності форм самоствавлень. Зовнішнім проявом самоствавлення є самооцінка, що належить до центральних утворень особистості, її ядра і значною мірою визначає характер соціальної адаптації особистості.

Завдяки зрілому ставленню до себе особистість реально впливає на перебіг свого життя та життя інших людей, розумно організовує процес життєдіяльності, передбачає життєві події та їх перебіг.

Природа самоствавлення не замикається на внутрішньому просторі особистості, вона через мотиви пов'язується з реальною життєдіяльністю суб'єкта.

Висвітлені положення не охоплюють всієї багатогранності проблеми самоствавлення особистості.

Перспективними напрямками подальшого розвитку цього феномена, на нашу думку, є:

- вивчення співвідношення між емоційним і когнітивним компонентами самоствавлення на різних вікових етапах розвитку особистості;
- діагностика становлення, формування самоствавлення в різних видах діяльності на ранніх етапах онтогенезу;
- виховання у дітей різного віку ціннісного самоствавлення в творчій діяльності;
- вивчення особливостей впливу стосунків у системі "дитина – дорослий" на стосунки в системі "дитина – дитина";
- послідовність формування окремих видів ставлень особистості й закономірність їх структурування в цілісну систему;
- вплив різних соціальних інститутів та системи виховання, роль соціокультурних умов, освіти, релігії на формування ставлення особистості до себе.

Перелічені перспективні напрями засвідчують потребу у подальших дослідженнях проблеми формування ціннісного ставлення особистості до себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания: избранные психол. труды / Б.Г. Ананьев; ред. А.А. Бодалев; Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого-социальный ин-т. – М.: [б.в.]; Воронеж: [б.в.], 1996. – 384 с.
2. Ильина Т.Б. Особенности самоотношения в условиях профессиональной депривации (на безработных Донецкой области): дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Татьяна Борисовна Ильина: Ин-т психол. им. Г.С. Костюка АПН Украины. – К., 1998. – 171 л.
3. Кон И.С. Психология ранней юности: кн. для учит. / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
4. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. В 2-х т. / А.Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. Т.1. – 392 с., Т.2. – 320 с.
5. Лукин М.В. Динамика отношений к себе в процессе организаторской деятельности руководителя: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / М.В. Лукин. – Л., 1986. – 20 с.
6. Пантелеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С.Р. Пантелеев. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1991. – 110 с.
7. Роджерс К. Клиент-центрированная терапия / К. Роджерс. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 512 с.
8. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития личности / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 354 с.
9. Сарджвеладзе Н.И. Личность и её взаимодействие с социальной средой / Н.И. Сарджвеладзе. – Тбилиси: "Мециниереба", 1983. – 206 с.
10. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание / А.Г. Спиркин. – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.
11. Столин В.В. Познание себя и отношение к себе в структуре самосознания личности: дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / В.В. Столин. – М., 1985. – 420 с.
12. Чеснокова И.И. Проблема сознания в психологии / И.И. Чеснокова. – М.: Наука, 1977. – 144 с.
13. Rosenberg M. Psychological selectivity in self-esteem formation // Social psychology of the self-concept. – V.Y., 1982.

УДК 159.922.2

ГРИДКОВЕЦЬ Л.М., к.психол.н.

м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕКСТРИМАЛЬНОЇ ВІДЕОПРОДУКЦІЇ НА ПСИХІКУ ОСОБИСТОСТІ

Вплив засобів масової інформації на особистість в наш час набуває особливо загрозливих форм. Ми кожного дня спостерігаємо за інформаційними війнами через телебачення та інтернет і, нажаль, маємо констатувати щодо програшу України у цій війні. Проте хотілося б зупинитися не стільки на ситуативних війнах, які веде, наприклад зараз Росія щодо України (хоча варто відзначити, що наслідки цієї війни призводять до людських жертв та втрат), скільки на інформаційному впливі, який здатен призвести до деформації цілих поколінь в майбутньому. Бо короткотривала, ситуативна війна хоча і призводить до людських жертв, є неминуче "кінечною". Бо чим яскравіше спостерігаються негативні наслідки даної інформаційної війни, тим швидше наступає "протрезвіння" і активізація особистісного потенціалу як особистості, громадянина України, так і народу в цілому.

У даній статті ми приділимо увагу більш тривалим, спрямованим на покоління, негативним діям "віртуального впливу", який проникає не через когнітивно-інформаційні структури, а через фільми, які дивляться в першу чергу діти та молодь. І небезпека цих фільмів полягає в тому, що їхня дія насправді є психологічним насильством, що формує особистість як потенційну жертви, так і агресора.

У процесі перегляду фільму у особистості послаблюється критичність мислення, оскільки кіно як таке, сприймається з позиції розваги, відпочинку. Відповідно, когнітивні показники гальмуються і на перший план виступає почуттєво-емоційна сфера, що більш активно пов'язана з несвідомим людини і більш активно формує несвідомі образи, які і здатні ставати базовими сценаріями життєдіяльності особистості в майбутньому.

Особливо загрозливий прогноз для дітей при перегляді фільмів зі сценами жорстокості та насильства. Дитина сприймає інформацію до семи років переважно образами і всі образи без жодної оцінки поступають в несвідоме, стаючи неусвідомленою основою життєвих сценаріїв.

Проте, перш ніж перейти до аналізу деструктивних образів тривалого впливу, дамо визначення основних понятійних конструктів на які ми опиралися в дослідженні. Відповідно до досліджень П.П.Сердюка, присвячених темі "Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості":

- жорстокість – це виявлення суворості, різкості, немилосердності, лютої; безсердечності, безжалісності;

- насильство – застосування фізичної сили до когось-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось”.

Мета нашого дослідження: виявити особливості впливу на психіку людини фільмів-трилерів та фільмів-жахів.

Об’єкт дослідження: найбільш популярна серед молоді та дітей кінопродукція екстремального для психіки спрямування.

Предмет дослідження: механізми впливу кінопродукції екстремального спрямування на психіку особистості.

В процесі дослідження були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати сюжетну лінію у досліджуваних фільмах і виявити цілісні смислові зв’язки.
2. Дослідити кількісний та якісний контент на наявність сцен із проявами жорстокості та насильства.
3. Виявити особливості впливу даних фільмів на психіку глядачів.
4. Сформулювати висновок щодо наявності (відсутності) пропаганди культу насильства та жорстокості у досліджуваних фільмах.

В процесі виконання завдань нами були застосовані наступні стратегії та методи дослідження:

1. Посюжетний аналіз фільмів.
2. Дослідження на наявність методів маніпуляції свідомості глядача у фільмі.
3. Детальний аналіз комунікативних взаємодій між героями фільму.
4. Аналіз смислових структур запропонованих у фільмах.
5. Виявлення стереотипічних дій в поведінці героїв.
6. Аналіз інтер’єрів в якому діють герої фільмів.
7. Аналіз кольорової гами патернів у фільмах.
8. Аналіз зброї, засобів примусу та катування представлених у фільмах.

В процесі дослідження нами було проаналізовано понад 30 найбільш популярних серед молоді та дітей фільмів екстремального спрямування, серед яких “Діти кукурудзи” (1-2), “Техаська різанина бензопилою” (1-6), “Пила” (1-7), “День матері”, “Мій кривавий Валентина”, “Поворот не туди” (1-5), “З’їдені заживо”, “П’ятниця – 13-е”, “Мисливці на гангстерів”, “Лінкольн”, “Газетчик”, “Мисливці на відьм 3D”, “Самий п’яний округ в світі”, “Лінія фронту”, “Смертельна гонка-3”, “Молоді серця”, “Неможливе”, “Святі та солдати: бортове кредо”, “Апартаменти 1303”, та ін.

Перш ніж дати загальні висновки за фільмами, наведемо конкретний приклад по одному з них, “З’їдені заживо” (англ. Insanitarium, американський фільм жахів 2008 реж. Джеф Балер):

1. Сюжетна лінія фільму побудована за принципом “проведення глядача через систему обезличу-

вання жорстокості”. Даний ефект досягається за рахунок наявності великої кількості насильницьких епізодів, що складають базову частину фільму. У фільмі присутній поділ персонажів на дві категорії: насильники та жертви. Проте, головні герої фільму з метою виживання використовують насильницькі методи “боротьби з ворогом”.

2. Фільм налічує 6 провідних виписаних сцен канібалізму та цілу низку сцен фізичного насильства з елементами канібалізму. Сцени канібалізму та насильства представлені в яскравих барвах, з наднатуралістичними подробицями. Попри те, що вбивства здійснюють люди заражені вірусом, який викликає деструктивні зміни психіки, позитивні герої з метою виживання починають застосовувати не завжди обґрунтовані для захисту насильницькі способи поведінки. Фільм базується на принципі психологічного насильства над глядачем, оскільки із-за кількості представлених у фільмі кривавих сцен знецінює людське життя як таке.

3. Фільм “З’їдені заживо” має деструктивний вплив на психіку глядача, оскільки перенасичений кривавими сценами. Із-за кількості канібалістичних кривавих сцен адаптує глядача до канібалізму як до припустимого явища. Крім того, у глядача формується базова парадигма, що зло завжди перемагає.”

Якщо говорити про загальні висновки з аналізу відеопродукції екстремального змісту, то можемо виділити базові механізми маніпуляції свідомістю глядача:

- Створення сюжетної лінії фільмів за принципами “проведення глядача через систему обезличування жорстокості”. Даний ефект досягається за рахунок наявності великої кількості насильницьких епізодів, що складають базову частину подібних фільмів. До цієї когорти можна зарахувати такі фільми, як “Пила” (всі серії), “Техаська різанина бензопилою” (всі фільми) і т.д. У фільмах відбувається чіткий поділ персонажів на дві категорії: насильники та жертви, де в решті-решт з метою виживання “жертви” також починають наслідувати модель поведінки “провідного агресора”. Особливої небезпеки набуває це явище при доведенні сюжетної лінії до саркастичності, яка знищує значимість жорстокості та насильства як явища. Крім того, наприклад всі фільми “Техаської різанини бензопилою” налічують більше 3 провідних виписаних ліній фізичного насильства над особистістю і цілу низку сцен насильства та жорстокості, а також прояви жорстокості на насильству за дотичними ознаками через наслідки попередніх насильницьких дій: черепа, скелети, людські пальці, очі, вуха, кінцівки тощо. Епізоди фізичного знущання над людьми чітко прописані, відзначаються натуралістичністю і представлені в якості “яскравих сцен”, як сюжетно, так і за рахунок контрастності кольорів. Крім того всі ці фільми побудовані на психологічному насильстві над особистістю, де даний вид насильства із-за кількості кривавих сцен просто нівелюється.

– Велика кількість сцен насильства. Так наприклад фільм "Мій кривавий Валентин" налічує понад 14 детальних епізодів вбивства людей і цілу низку сцен жорстокості і вже до 13 хвилини від початку фільму присутнє зображення 14 трупів. Саме значна кількість мертвих тіл, призводить поступової адаптації особистості до природності насильницької смерті. Сама сюжетна лінія подібних фільмів пропонує глядачам спільно з головними героями пройти шляхом співпереживання випробуванням пов'язаним з переслідуванням ман'яком аж до співпереживання герою, що в наслідок психотравми завданім ман'яком перетворюється у тотожну ман'яку однією зі своїх субособистостей. Крім того "Техаська різня бензопилою -2" формує співчуття до "головного бензопильщика", культивуючи "стокгольмський синдром" у глядача. Лише головна героїня фільму "Техаська різня бензопилою-4" зберігає особистісну моральність і застосовує лише адекватну до ситуацію форму самозахисту.

– Застосування технології нагнітання протесту у глядача, наприклад: співпричетність до протесту чоловіка проти жінки (через зображення її істерик і приниження чоловіка), протесту жінки проти чоловіка (не дослухання до її попереджень та інтуїції, чинення наперекір тощо), що присутнє у переважній більшості фільмів жахів та трилерів. Елементи, які притаманні "культу насильства та жорстокості" представлені більше в опосередкованих складових, зокрема: демонстрації фізіологічних реакцій організму на пошкодження та біль (мученицька міміка, крики, стогін, страждання, кров) та реакції страху. Також через демонстрацію в дії різноманітного катівського інструменту: ножів, сокир, бензопили, капкани, ловушки для людей тощо.

– Технології протесту проти деструктивного релігійного культу побудовані на засадах формування у глядача протесту і прагнення боротьби не проти психологічного та фізичного насильства представленого в культурі, а проти самої релігійності як такої (наприклад фільм "Діти кукурудзи" (1-2)). Натомість у релігійних осіб з певними (навіть незначними) порушеннями психіки подібні фільми можуть викликати прагнення відкритої боротьби проти будь яких релігійних спільнот, які не належать де-юре до представництва його власної громади. Небезпека подібних фільмів полягає в прихованому психологічному заклику до насильства та жорстокості проти носіїв будь-якої форми релігійності та через вплив на несвідоме особистості щодо агресії та явній протидії будь-яким відмінним від поглядів особистості релігійним поглядам та спільнотам, активізує міжконфесійну та міжрелігійну нетерпимість..

– Застосування технології деструктивного впливу, що передбачає: з одного боку культивування позиції знецінення людського життя, а з іншого – надання детальних інструкцій щодо засобів та способів катування та помсти. Стирання у глядачів кордонів

між добром і злом, "правильною" та "неправильною" поведінкою, тобто стирання чіткості в моральних засадах особистості глядача. Наприклад: позитивна героїня починає "орудувати" ножем, мер міста організовує переслідування та вбивство дівчини, молодий поліцейський допомагає в організації вбивства; натомість деструктивний персонаж кидається рятувати свою родичку, проявляє відвагу та ціннісне ставлення до родини. За подібних умов у глядача формується стокгольмський синдром (наприклад фільм "Техаська різня бензопилою 3D" та ін.)

– Демонстрація стратегії, що насильство є лише єдиним способом для виживання в кризових ситуаціях. Герой, який намагався застосувати інший спосіб – гине (даний елемент присутній майже у всіх фільмах деструктивного спрямування).

– Крім того у деяких фільмах формується думка, що жінка заради своєї дитини має право йти на будь які вчинки, навіть злочинні, і що, в решті-решт, зло не може бути покараним (про що яскраво свідчить сюжет фільму "День матері").

Найбільш деструктивними серед проаналізованих фільмів для психіки особистості виявилися "Діти кукурудзи" (1-2), "Техаська різанина бензопилою" (1-6), "Пиля", "День матері", "Мій кривавий Валентин", "З'їдені заживо", "П'ятниця – 13-е", "Озеро Едем". Зокрема:

– фільм "Мій кривавий Валентин" пропагує культ жорстокості.

– фільми "Техасская резня бензопилой" 1974 року, "Техасская резня бензопилой 2", "Кожаное лицо: Техасская резня бензопилой 3", "Техасская резня бензопилой" рімейк 2003, "Техасская резня бензопилой: Начало" (2006 року) пропагують культ жорстокості та насильства.

– фільм "Техасская резня бензопилой: Следующее поколение" ("Техасская резня бензопилой 4"), однозначно належить до творів, що відтворює насильство та жорстокість, і опосередковано до творів, що пропагують культу насильства та жорстокості.

– фільм "Техаська різанина бензопилою 3: Шкіряне лице" однозначно належить до творів, що відтворює насильство та жорстокість, і в пограничному контексті до творів, що пропагують культ насильства та жорстокості.

– фільм "П'ятниця 13-е" пропагує культ насильства та жорстокості; фільм "Техаська різанина бензопилою 3D" пропагує культ насильства та жорстокості,

– фільм "Поворот не туди 5" має деструктивний вплив на психіку глядача, оскільки: з одного боку він культивує позицію знецінення людського життя, а з іншого – надає детальні інструкції щодо засобів та способів катування та вбивства людини.

– фільм "День матері" однозначно належить до творів, що відтворює насильство та жорстокість, і в пограничному контексті до творів, що пропагують культ насильства та жорстокості.

– фільм "Пожираемые заживо" пропагує культ насильства та жорстокості;

– фільм "Апартаменти 1303" попри незначну кількість сцен насильства та жорстокості містить елементи пропаганди культу психологічного насильства;

– аудіовізуальні твори "Замерзшие" та "Руїни" попри наявність сцен жорстокості та насильства не містять пропаганди культу жорстокості та насильства.

– фільми "Охотники на гангстеров", "Линкольн", "Газетчик", "Охотники на ведам 3D", "Самый пьяный округ в мире", "Смертельная гонка 3: Инферно", "Молодые сердца", "Невозможное", "Святые и солдаты: Бортовое кредо", "Джанго освобождённый", "Снежная тюрьма", не містять пропаганди культу насильства та жорстокості.

Безперечно, в підлітково-юнацькому віці молоді люди потребують переживання екстремальних ситуацій. Відсутність подібних ситуацій у реальному житті спонукає їх до пошуку і компенсаторного переживання таких ситуацій у віртуальному просторі. І саме: фільми можуть стати конструктивним механізмом долання екстремальних труднощів разом з головним героєм і формування адаптаційних механізмів до стресових ситуацій. Проте для того, щоб фільм жаків чи трилер мав конструктивний вплив на психіку особистості необхідно, дотримання наступних умов:

– У фільмі жорстокі дії мають належати лише позалюдським структурам: природнім, демонічним, невідомого походження, позацівілізаційним.

– Наявність насильницьких сцен повинна мати опосередкований характер, а не через демонстрацію гіпернатуралістичності сцен муки, катування чи вбивства.

– Людська особистість повинна демонструвати гуманістичний підхід у боротьбі зі злом. Тобто дії захисту чи нападу людини повинні бути в межах гідної відповіді агресору.

Старший підлітковий вік – це вік ймовірного початку перегляду фільмів екстремального змісту. Фільми мають закінчуватися обов'язковою перемогою добра над злом.

УДК 159.922.736.3

ДУБРАВСЬКА Н.М.

м. Житомир

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ІГРАШКИ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Іграшка здійснює великий вплив на особистісний розвиток дитини. Вона є певним інструментом для розвитку багатьох здібностей дитини. Дорослі не часто звертають увагу на вибір тієї чи іншої гри чи іграшки

дитиною, але звертати увагу потрібно, бо це, надалі, допоможе розвинути у неї здібності у різних напрямках. Також іграшки мають величезний вплив на емоційно-моральну сферу дитини. Тому при широкому виборі іграшок, серед яких існують корисні та шкідливі, потрібно провести межу. Дорослі повинні знати, які іграшки краще купувати дітям, щоб усі ланки дитячої психіки розвивались у конструктивному напрямку.

Протягом усього дошкільного періоду провідною діяльністю є ігрова. Через гру дитина пізнає навколишній світ, властивості предметів і т.д. Головним засобом у грі дитини-дошкільника є іграшка. Вона відповідає потребам дитини в активній діяльності, в різноманітних рухах, допомагає здійснити свій задум, увійти в роль, робить її дії реальними. Таким чином, відбувається безпосередній розвиток всіх психічних процесів: уваги, мислення, уваги, сприймання і пам'яті.

Вивченням проблеми впливу іграшки на психіку дитини займалися багато педагогів та психологів. Так, дослідження Коссаковської Є.А., засновані на вивченні досвіду організації ігрової діяльності дітей, показали, що в створенні та підборі іграшок обов'язково повинні враховуватися вікові закономірності розвитку ігрової діяльності. Відомий психолог Урунтаєва Г.А. стверджувала, що головне завдання дорослих полягає в тому, щоб навчити дитину діяти з іграшками. Менджеріцька Д.В., відомий педагог у галузі вивчення іграшки, вважала, що іграшка допомагає вихованню у дітей інтересу до праці, сприяє формуванню допитливості.

Кожен вид дитячої діяльності передбачає певні засоби її реалізації, які допомагають організувати оволодіння різними аспектами культурного досвіду – спочатку у спільній діяльності з дорослим, а згодом у самостійній діяльності дитини. Іграшка – єдино доступний культурний засіб, який вже в ранніх періодах стає засобом організації самостійної діяльності та визначає зону найближчого розвитку, тобто забезпечує перехід від спільної з дорослим діяльності до індивідуальної. Самостійну діяльність дитини з іграшкою прийнято називати грою. Тому для розвитку гри велике значення мають особливості іграшок, які даються дітям, і на яких дорослий показує їм ігрові дії.

Таким чином, іграшка – особливий психологічний засіб, в якому завдання психологічного та особистісного розвитку є опредметненими в кожному віковий період. Іграшка як предмет культури має важливе значення як для розвитку психічних функцій та пізнавальних процесів, так і для становлення особистості дитини. Гра та іграшка, на думку вчених, – це найважливіші складові будь-якої культури. Іграшка – культурне знаряддя, за допомогою якого в особливий "згорнутій формі" передається стан сучасної культури.

Іграшки так само різноманітні, як і дитячі ігри. Саме тому існують різні класифікації іграшок: за те-

матикою та видами ігор (Аркін Є.А., Флерина Є.А.), за обладнанням ігрового процесу і ступенем їх готовності (Макаренко А. С.). Також іграшки класифікуються за віком дітей, за педагогічними принципами, за історичними періодами, формами і конструкціями і т.п.

Найчастіше в сучасній літературі класифікація іграшок будується на основі їх використання в різних видах ігор:

1. Сюжетні або образні іграшки (ляльки, фігурки і т.д.). Іграшки даного виду багато в чому визначають сюжет гри. У цьому їх основне призначення і звідси їх назва – сюжетні. Вони розвивають творчість, уточнюють і розширюють кругозір дитини, її соціальний досвід. Серед них особливе місце займає лялька як джерело різноманітних переживань малюка.

2. Технічні іграшки. Вони вводять дітей у світ техніки, знайомлять із зовнішнім виглядом технічних предметів (машини, механізми, транспортні засоби), з характерними для них діями. До них належать іграшкові фотоапарати, біноклі, труби для підглядування, літаючі моделі, калейдоскопи, дитячі швейні машини та багато інших.

3. Будівельні та конструкторські матеріали. Ці матеріали розраховані на дитяче конструювання, технічне винахідництво. Вони являють собою певну кількість деталей, різних за формою, для споруд і будівель. Великі розвивальні можливості надають дітям ігри з конструкторами нового покоління "LEGO".

4. Дидактичні іграшки – це іграшки, які спрямовані на розвиток психічних процесів. Вони містять в собі розвивальні завдання, що відповідають віку дитини. Це можуть бути завдання на розвиток сприймання, пам'яті, мислення. Серед них багато народних іграшок: мотрійки, пірамідки, різнокольорові кульки та ін. До них належать також мозаїки, настільні та друковані ігри.

5. Іграшки для рухливих і спортивних ігор призначені для фізичного виховання. Вони дуже різноманітні. Одні спрямовані на зміцнення м'язів руки, передпліччя, розвиток координації рухів (вовчки, м'ячі, серсо, обручі, більбоке, блішки). Інші – сприяють розвитку бігу, стрибків, зміцнюють м'язи ніг, тулуба (каталки, велосипеди, самокати, ковзани, ролики, скакалки та ін.).

6. Театралізовані іграшки. До них зараховують ляльки (театральні персонажі, ляльки бібабо, ляльки-маріонетки), набори сюжетних фігурок для розігрування сцен із казок. До них належать костюми і елементи костюмів, атрибути, елементи декорацій, маски, бутафорія та ін.

7. Музичні іграшки. Вони використовуються на заняттях, святах, розвагах, в самостійних іграх. Відрізняються особливостями звучання, ошатним оформленням. Це іграшки, що імітують за формою і музичним звучанням музичні інструменти: дитячі балалайки, металофони, ксилофони, органчики, гармошки, барабани, дудки, волинки, музичні скриньки.

Також до музичних іграшок належать сюжетно-музичні іграшки-пристрої – піаніно, рояль, набори дзвіночків, бубонців, ігрові прилади для прослуховування музичних записів.

Таким чином, іграшка – це умовне зображення реальних предметів; річ, яка спеціально створена для розваги та навчання дітей в живій цікавій формі. Іграшка розглядається дорослими переважно або як забава, або як дидактичний засіб. При цьому відсутні ціннісні орієнтири оцінки іграшок, що пов'язані з їх впливом на ігрову діяльність і психічний розвиток дітей.

Як показують опитування батьків, в більшості випадків іграшки вибираються і купуються стихійно, як правило, через зовнішні, поверхневі ознаки іграшки (привабливість, вартість, бажання догодити дитині і т.п.). Така ситуація вельми негативно відбивається на якості дитячої гри, а отже, і на ефективності розвитку дитини. Тому багато психологів і педагогів в даний час проводять різні експертизи сучасних іграшок. Ці експертизи спираються на об'єктивні, науково обґрунтовані критерії оцінки розвивального значення іграшок.

Основна вимога до іграшки полягає у тому, що вона має максимально сприяти розгортанню тих типів діяльності, в яких найбільш ефективно відбуватиметься формування і розвиток новоутворень кожного вікового періоду. Іграшка, як засіб виховання, повинна стимулювати просоціальні дії і по-можливості викликати гуманні почуття. Вона повинна підтримувати дбайливе ставлення до інших, підкреслювати людське, антропоморфний початок в живому і, звичайно, в людині у всіх її іпостасях. Неприпустимим є наявність в іграшці якостей, що симулюють асоціальні дії і почуття: насильство, жорстокість, агресивність, байдужість і т.п.

Вимоги, які висувають до іграшок, критерії їх оцінки повинні бути задані на основі структурних складових гри. Так як діяльність збуджується мотивом, який виражає її предметність і спрямованість, вона здійснюється через дії, які мають свій зміст і операції. Мотив до гри лежить в самому процесі. Інтерес до гри багато в чому визначається іграшкою, а саме її привабливістю для дитини. Це важлива вимога до іграшки, що і робить її матеріалом самостійної, ініціативної діяльності дитини, забезпечує мотиваційну складову ігрової діяльності.

Привабливість іграшки пов'язана з її різними характеристиками та соціокультурною ситуацією розвитку конкретної дитини. По-перше, це сенсорна, перцептивна привабливість, пов'язана з зовнішніми фізичними якостями. Зовні іграшка не повинна дратувати своїм кольором. Якщо в ігровій кімнаті буде дуже багато фарб, форм, картинок, предметів і т.д., психіка дитини не впорається – сприйняття кольору і звуку, запаху і дотику, уявлення про хороше і погане деформується. Сенсорна агресія навколишнього середовища

дитини порушує стабільність і стійкість світу, позбавляє дитину впевненості в тому, що світ міцний, надійний, а значить, безпечний. Тому необхідно звертати пильну увагу на кольорову гаму, звучання та ін.

По-друге, це можливість діяти з іграшкою, зрозумілість і доступність ігрової дії з нею. Ця можливість визначається для різного типу іграшок різними якостями. В образних іграшках важлива наявність певного яскравого образу – людини чи тварини.

Також привабливість іграшки визначається ступенем знайомства з нею. Оптимальне поєднання новизни і впізнаваності – важлива якість іграшки, що робить її привабливою і такою, що стимулює дитячу активність.

По-третє, привабливість визначається рейтингом іграшки у дитячій субкультурі. Як би не суперечили смаки дітей естетичним та етичним уявленням дорослих, при оцінці привабливості іграшки необхідно враховувати її сучасність і популярність в дитячій субкультурі.

Психологічні завдання вікового розвитку вирішуються при реалізації дій, освоєваних у грі. Тому іграшка виступає як посередник між дитиною і культурою і як засіб розвитку дитини, який повинен забезпечувати можливість становлення нових розумових дій, психічних здібностей, особистісних якостей, які відповідатимуть віку дитини. Щоб іграшка виконувала свою розвивальну функцію, вона повинна містити орієнтири для адекватних дій дитини, тобто підказувати, що і як з нею робити. Однак наявність орієнтирів не повинна перешкоджати ініціативним діям дитини. Іграшка має відкривати можливість для творчої, осмисленої активності самої дитини.

Висновки. Іграшки, що пропонуються на сучасному ринку, частіше, на нашу думку, є антиіграшками, оскільки вони орієнтують дітей на засвоєння не позитивних цінностей культури і духовних зразків, а нав'юють прагнення до зла, насильства, розбещеності, користолюбства. Тому необхідно ретельно поставитись до підбору іграшок для дитини з метою повноцінного психічного та особистісного її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер Л.А., Мухина В.С. Психология – М.: Просвещение, 1988. – 336с.
2. Смирнова Е.О., Салміна Н.Г., Абдулаева Е.А., Філіппова І.В., Шлейна Є.Г. Психолого-педагогічні основи експертизи іграшок. – К.: ВКП, 2010. – 124 с.
3. Менджеріцкая Д.В. Воспитателю о детской игре. – М.: Просвещение, 1982. – 128 с.
4. Абраменкова В. Обережно: антиіграшка! Батькам про гри та іграшки. – Дошкільне виховання. – 2005. – № 4. – С. 98-108.
5. Васильева О.К. Образная игрушка в играх дошкольников. – СПб.: ПРЕС, 2003. – 144 с.
6. Калініченко А.В., Мікляєва Ю.В. Развитие игровой деятельности дошкольников: Методический посібник. – К.: Айрис-прес, 2004. – 112 с.
7. Коссаковский С. А. Игрушка в жизни дитини. – К., 1980. – 64 с.

УДК 159.923.33:658.3

КИРИЛЕНКО О.

Наук. керівник: ДУБРАВСЬКА Н.М.

м. Житомир

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У КОЛЕКТИВІ

Стиль керівництва – узагальнений спосіб поведінки керівника у відносинах з підлеглими в процесі досягнення поставлених цілей. Під стилем керівництва вбачаємо стійку манеру поведінки керівника у відношенні до підлеглих, що дозволяє здійснювати на них вплив і спонукати їх до досягнення цілей організації.

Стиль керівництва визначає систему методів, прийомів, зразків поведінки, за допомогою яких керівник організовує міжособистісні відносини в колективі і впливає на підлеглих для вирішення поставлених завдань. Прийнятий стиль може служити характеристикою якості діяльності керівника, його здатності формувати сприятливий психологічний клімат в колективі, сприяти високопродуктивній праці.

Соціально-психологічний клімат колективу – це притаманний певному колективу стійкий психічний настрій, який здійснює значний вплив на взаємини людей, їх ставлення до праці та навколишнього середовища. Соціально-психологічний клімат є результатом спільної діяльності людей, їхніх міжособистісних відносин. Він проявляється в таких групових ефектах як: настрої, колективна думка, індивідуальне самопочуття в колективі. А це означає, що ці ефекти мають відображення у взаємовідносинах, пов'язаних з процесом праці та рішеннями загальних завдань колективу.

З метою вивчення особливостей впливу стилю керівництва на соціально-психологічний клімат у колективі нами було проведено емпіричне дослідження на базі Калинівської ЗОШ I – III ступенів впродовж січня 2014 року. Вибірка складала 20 чоловік. У дослідженні було використано такі методики: “Самооцінка керівником стилю управління”, “Вивчення стилю керівництва в педагогічному колективі”, “Аналіз та оцінка соціально-психологічного клімату в колективі”.

Під час проведення дослідження була отримана низка результатів. За методикою “Самооцінка керівником стилю управління” В.П. Захарова було визначено, що досліджуваному керівнику притаманний демократичний стиль керівництва. А це означає, що організація, в якій домінує демократичний стиль, характеризується високим ступенем децентралізації повноважень. Підлегли беруть активну участь у прийнятті рішень і користуються широкою свободою у виконанні завдань. Досить часто, пояснивши цілі організації, керівник дозволяє підлеглим визначити

свої власні цілі у відповідності з тими, які він сформулював. Замість того, щоб здійснювати жорсткий контроль за підлеглими у процесі їхньої роботи, керівник чекає, коли робота буде виконана до кінця, щоб провести її оцінку. Керівник витрачає порівняно більшу частину свого часу, діючи як зв'язуюча ланка, забезпечуючи відповідність мети виробничої групи цілям організації в цілому, піклуючись при цьому, щоб група одержувала необхідні їй ресурси.

За методикою "Вивчення стилю керівництва в педагогічному колективі" виявлено: 85% досліджуваних вчителів стверджують, що переважаючим стилем керівництва в їх колективі є демократичний стиль. 15% досліджуваних схиляються до думки, що авторитарний стиль є превалюючим у їх відносинах з керівником. Це означає те, що саме демократичний стиль керівництва у досліджуваному колективі визначає систему методів, прийомів, зразків поведінки, за допомогою яких керівник організовує міжособистісні відносини у колективі і впливає на підлеглих для вирішення поставлених завдань.

За методикою "Аналіз та оцінка соціально-психологічного клімату в колективі" визначено: 75% досліджуваних характеризуються спрямованістю на колектив, а 25% – на справу. На нашу думку, це означає, що у досліджуваному колективі панує сприятливий соціально-психологічний клімат з атмосферою взаємопідтримки і взаємодовіри. Це пояснюється тим, що ознаками сприятливого соціально-психологічного клімату є: висока вимогливість і довіра членів колективу один до одного, доброзичлива і ділова критика, вільне вираження власної думки членами організації при обговоренні всіх питань групового життя, задоволеність приналежністю до організації, висока ступінь взаємодопомоги, достатня інформованість членів організації про усі аспекти її внутрішнього життя.

За допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона нами було визначено, що коефіцієнт кореляції Пірсона = 0,897. Цей показник свідчить про прямий статистично значущий зв'язок між демократичним стилем керівництва і сприятливим соціально-психологічним кліматом у колективі.

Таким чином, поставлена на початку дослідження гіпотеза про те, що позитивний соціально-психологічний клімат у колективі формується за умови дотримання керівником демократичного стилю управління, підтвердилася.

Перспективу подальшої роботи ми вбачаємо у розробці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на покращення клімату у колективі з ліберальним і авторитарним стилями керівництва.

УДК 159.938.2

КОРДЕНКО Ю.

г. Луганск

К ПРОБЛЕМЕ ПСИХОСЕКСУАЛЬНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ

В сознании многих людей прочно укоренился миф о том, что детство и проявление сексуальности несовместимы. Детскую чистоту и невинность противопоставляют развращенности и испорченности взрослых. Детство действительно чисто и невинно, но совсем не потому, что в нем якобы нет места сексуальности, а потому, что отношение к ней не загрязнено, не опошлено, не замазано другими словами.

Большинство родителей не уделяют проблеме развития детской сексуальности должного внимания. Одни уверены, что развитие ребенка происходит само собой и не требует никакого участия взрослых, а в случае проявления, на их взгляд, аморального поведения растущего чада, всячески стараются избавиться от этих проявлений путем наказания, запугивания и прочих методов, не осознавая дальнейших психофизических (психофизиологических) последствий. Другие вроде бы и понимают необходимость своего участия в психосексуальном развитии ребенка, но обладая известной долей ханжества или же не имея представлений с какой стороны подступиться к этому вопросу так и не проявляют воспитательной активности. В связи с вышесказанным актуальность выбранной проблематики бесспорна.

Всякий человек рождается с врожденными сексуальными инстинктами. С точки зрения психоанализа З. Фрейда, в основе развития психики лежит сексуальность. Прежде чем стать взрослой, зрелой, сексуальность проходит несколько стадий развития. Особенности стадий психосексуального развития ребенка обуславливают жизненную судьбу, тип характера и личности, а также разновидность нарушений психики (патологии, неврозы), жизненные проблемы и трудности у взрослого человека. Каждый из этапов психосексуального развития характеризуется определенным способом проявления половой энергии (либидо) через эрогенные зоны, характерные для данного возраста. Если либидо удовлетворяется неадекватным образом, человек рискует остановиться на этой стадии и у него фиксируются определенные черты личности.

З. Фрейд и его ученик, американский ученый Э. Эриксон (создатель эпигенетической теории) установили, что каждый человек по мере взросления в своем сексуальном развитии постепенно проходит 5 фаз:

Первая фаза – оральная (с рождения до года). Психосексуальная деятельность начинается в период кормления грудью, когда рот младенца становится эрогенной зоной – зоной удовольствия (оральная ста-

дия). Именно с помощью рта он не только питается, но и познает окружающий мир, испытывает массу приятных ощущений. Ребенок воспринимает себя и маму как единое целое, а материнскую грудь – как продолжение себя самого. В этот период ребенок находится в состоянии аутоэротизма, когда сексуальная энергия направлена на самого себя. Материнская грудь приносит младенцу не только наслаждение и удовольствие, но и чувство безопасности, уверенности и защищенности.

Все младенцы испытывают определенные трудности, связанные с отлучением от материнской груди, соски, рожка, потому что это лишает их соответствующего удовольствия, и чем больше эти трудности, тем сильнее концентрация либидо на оральной стадии. Даже в зрелости наблюдаются остаточные проявления орального поведения: употребление жевательной резинки, обкусывание ногтей, курение, поцелуи, переживание, употребление алкоголя, оральный секс и т. п.

Фрейд выделил два крайних типа материнского поведения:

- излишняя строгость матери, игнорирование потребностей ребенка;
- чрезмерная гиперопека матери, когда она готова предугадать любое желание ребенка и удовлетворить его раньше, чем он сам его осознает.

Обе эти модели поведения ведут к формированию у ребенка орально-пассивного типа личности. В результате появляется чувство зависимости, неуверенности в себе. В будущем такой человек постоянно будет ожидать от окружающих "материнского" отношения, испытывать потребность в одобрении, поддержке. Человек орально-пассивного типа часто очень доверчив, зависим.

Готовность откликнуться на плач младенца, продолжительное грудное вскармливание, тактильный контакт, совместный сон, напротив, способствуют формированию таких качеств, как уверенность в себе, решительность.

Во вторую половину первого года жизни начинается вторая фаза оральной стадии – орально-агрессивная, или орально-садистская, когда у ребенка появляются зубы и кусание становится средством выражения недовольства и фрустрации, вызванной отсутствием матери или отсрочкой удовлетворения. Фиксация на этой стадии выражается у взрослых в таких чертах личности, как любовь к спорам, пессимизм, критические "покусывания", цинизм, склонность эксплуатировать других и доминировать над ними, чтобы удовлетворить собственные нужды.

Важно, чтобы кормление происходило по потребности ребенка, в атмосфере спокойствия и любви. Если младенец, находясь у груди, проявляет агрессию, ее можно останавливать, но нельзя отвечать ему тем же.

Вторая фаза – анальная (с года до трех лет). В этом возрасте ребенок начинает активно познавать

собственное тело, и то, как происходит отправление его естественных надобностей, вызывает у него закономерный интерес. Сексуальное развитие ребенка на этом этапе зависит от того, как происходит приучение к горшку.

Необходимо понимать, что интерес ребенка к собственным испражнениям на этой стадии развития вполне естественен. Малышу еще незнакомо чувство брезгливости, зато вполне понятно, что фекалии – это первая вещь, которой ребенок может распорядиться по своему усмотрению – отдать или, напротив, оставить в себе. Если мама и папа хвалят малыша за то, что он сходил на горшок, ребенок воспринимает продукты своей жизнедеятельности как подарок родителям, и последующим своим поведением стремится получить их одобрение.

Однако, не все родители оказывают поддержку, в которой дети нуждаются во время этой стадии. Некоторые родители вместо этого наказывают, высмеивают или позорят ребенка. Если родители проявляют подход, который слишком снисходителен, З. Фрейд предположил, что развивается анально-изгоняющая индивидуальность – грязная, расточительная или разрушительная. Если родители слишком строги или начинают туалетное обучение слишком рано, то формируется анально-сохраняющая индивидуальность – строгая, аккуратная, твердая и одержимая.

Следовательно приучать к горшку ребенка нужно, но ненавязчиво, без спешки, спокойно и доброжелательно.

Третья фаза "фаллическая (от трех до шести лет). Во время фаллической стадии основное внимание либидо находится на гениталиях. В этом возрасте дети также начинают обнаруживать различия между мужчинами и женщинами. Ребенок активно интересуется собственными половыми органами, иногда добывает первый опыт мастурбации.

Чаще всего детский онанизм провоцируется ситуациями эмоционального дискомфорта: заброшенность, одиночество, скука, обида, возможно в следствии эмоционального неблагополучия в семье, причем проявляющегося совсем не обязательно в форме, явных конфликтов. Для их возникновения достаточно того, что ребенок чувствует разобщенность и взаимное неприятие взрослых, атмосферу эмоционального напряжения в семье.

Самые разные школы психологии, говоря о развитии психики ребенка, называют 3-летний возраст критическим. Психосексуальная теория Фрейда не исключение. По его мнению, в этот период ребенок переживает так называемый Эдипов комплекс – для мальчиков; или комплекс Электры – для девочек.

3. Фрейд полагал, что мальчики начинают рассматривать своих отцов как конкурента для привязанностей матери. **Эдипов комплекс** описывает эти чувства желания обладать матерью и желанием заменить отца. Однако, ребенок также боится, что будет нака-

зан отцом за эти чувства. Фрейд называет этот страх беспокойством кастрации.

Комплекс Электры – вариант Эдипова комплекса для девочек – протекает несколько иначе. Первым объектом любви для дочери, так же, как и для сына, является мать. Фрейд считал, что женщины уже в детстве испытывают зависть по отношению к мужчинам оттого, что последние обладают пенисом – олицетворяющим силу, власть, превосходство. Девочка обвиняет мать в собственной ущербности и бессознательно стремится обладать отцом, завидуя тому, что у него есть пенис и что он имеет любовь матери. Разрешение комплекса Электры происходит аналогично разрешению Эдипова комплекса. Девочка подавляет влечение к отцу и начинает идентифицировать себя с матерью. Становясь похожей на собственную мать, она тем самым увеличивает вероятность в будущем найти мужчину, похожего на отца.

Некоторые родители пугаются эротических проявлений ребенка или начинают всерьез ревновать к нему супруга, забыв, что, проявляя свое детское влечение к папе или маме у малыша формируются архетипы анима-анимус, мать-отец. Другие, наоборот, легкомысленно смеются над ребенком, не понимая, что он испытывает настоящие и довольно сложные чувства. Если ребенка подвергать насмешкам или осуждению, в будущем это сильно осложнит ему сексуальную жизнь.

На этом этапе чрезвычайно важно постоянное присутствие в жизни ребенка обоих родителей. К чувствам ребенка необходимо отнестись внимательно и серьезно. При этом важно сразу ему объяснить, что папа и мама его любят, но дети на родителях не женятся и замуж за них не выходят. Ребенок должен понять, что папа будет с мамой, а мама – с папой, а сам он, когда вырастет, будет с кем-нибудь другим. Сторонникам совместного сна следует учесть, что ребенку старше 3 лет уже не стоит спать под одним одеялом с родителем противоположного пола.

Четвертая фаза – латентная (от 6–7 лет до 10–11 лет). Жизнь ребенка выходит за пределы семьи, он больше общается со сверстниками. Если раньше преобладал интерес к собственному телу, то теперь возникает интерес к телу других и самопознание продолжается путем сравнения себя с другими. Случаются влюбленности в сверстников и учителей. Ребенок начинает интересоваться мужскими и женскими ролями, а также тем, как устроены сексуальные отношения.

Друзей и приятелей дети этого возраста выбирают более как партнеров по играм, чем по личностным качествам. Отношения младших школьников разного пола становятся более эмоциональными. В соответствии с исследованиями, если взрослый человек испытывает неуверенность в общении с противоположным полом, то корни такой неуверенности в этой фазе, поэтому так важно научиться в этом возрасте межличностному общению с противоположным

полом. Особенно дети этого возраста наследуют поведение авторитетных для себя взрослых в построении взаимоотношений с противоположным полом.

Главный вред ребенку на этом этапе может принести отсутствие доверительных отношений с родителями, особенно с родителем своего пола. Насмешки, осуждение или невнимание вынуждают маленького человека замкнуться в себе и остаться наедине со своими вопросами, что в дальнейшем, безусловно, осложнит ему жизнь.

Пятая фаза “ генитальная (от 10–11 до 18–19 лет). Начинается с момента полового созревания, когда происходят соответствующие гормональные и физиологические изменения в организме подростка, и развивается примерно до 18 лет. Символизирует становление зрелой, взрослой сексуальности, которая остается с человеком до конца жизни. В этот момент происходит объединение сразу всех предыдущих сексуальных стремлений и эрогенных зон. Теперь целью подростка является нормальное сексуальное общение, достижение которого, как правило, сопряжено с рядом трудностей. По этой причине на протяжении всего прохождения генитальной стадии развития могут появляться фиксации на различных предыдущих стадиях. Подросток как бы регрессирует к более раннему детству. Фрейд считал, что все подростки в начале генитального развития проходят гомосексуальный этап, который, однако, не обязательно носит ярко выраженный характер, а может проявляться в простом стремлении общаться с представителями своего пола.

Многие подростки испытывают сомнение и неудовлетворение по поводу своего внешнего вида вне зависимости обоснованы эти сомнения или нет. Чаще всего эталоны в подростковом обществе завышены. Они влияют на выбор одежды и на манеру ее носить: немногие из подростков осмелятся одеть то, что не котируется в кругу их ровесников. Тинейджеры хотят знать о сексе все, поэтому проявляют повышенный интерес к эротическим изданиям и порнопродукции. Важно в этом возрасте сохранить доверительные взаимоотношения со взрослеющим ребенком, чтобы помочь ему воспринимать свою сексуальность как важную жизненную ценность и одновременно принять те морально-этические нормы общества, по которым строится его половое поведение.

Таким образом, вооружив родителей представлениями об особенностях протекания психосексуального развития, мы можем значительно снизить риск получения серьезных травм на той или иной стадии развития, способствовать формированию личности ребенка с минимальным для него ущербом, а значит, сделать его счастливее.

ЛИТЕРАТУРА

1. В.Е. Каган Психосексуальное воспитание детей и подростков. – М. – 1992. – с.24-60.
2. И.С. Кон. Психология сексуальности. – М., 1988. – с.174-215.

УДК 159.922.27:159.923.33

ЛИПЧЕНКО С.В.
НАЗАРОВА Є.В.
г. Луганск

ВЛИЯНИЕ РЕКЛАМЫ И СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ И МИРОВОСПРИЯТИЕ ЛЮДЕЙ

Большое количество негативной информации входит в наши дома через прессу, радио, интернет, телевидение. В обществе постепенно стираются границы, разделяющие понятия "хорошо" и "плохо". Преобладание на телевидение сцен эротического содержания в дневное время стало нормой. Распространение порнографических сайтов в интернете не имеет границ.

О психологическом воздействии СМИ начали говорить еще с момента появления в 1450 году первого печатного станка. Тогда воздействие было не столь явным, но озабоченность противников СМИ по поводу медиавоздействия на других людей побуждала их к различным акциям протеста. Сейчас не предпринимается никаких мер. Людми начинаеет править интернет, а цензура в нем отсутствует.

Проблематика изучения интернет-коммуникаций находится в центре внимания многих отечественных и зарубежных исследователей, таких, как Ю.Д. Бабаева, Е.П. Белинская, А.Е. Войскунский, А.Е. Жичкина, Д.В. Иванов, Д.И. Кутюгин, В.Л. Силаева и т.д. В этих трудах затрагиваются проблемы общения и взаимодействия пользователей в Сети; принципы самопрезентации личности в сетевом общении, выработки идентичности в виртуальном пространстве, особенности формирования складывающихся виртуальных общностей, проблема интернет-аддикций.

Психологическое воздействие СМИ необходимо рассматривать в ракурсе причинно-следственных отношений, где в качестве "причины" будет выступать информация, поступающая через различные средства коммуникации. Как правило, при лабораторных исследованиях воздействия массовой информации на психику и поведение, проводимых социологами и психологами-бихевиористами, принимаются строгие меры предосторожности, позволяющие свести до минимума воздействие посторонних факторов и обеспечить точность измерений. Такой метод позволяет ученым непосредственно наблюдать результаты воздействия средств массовой информации на индивида. Историки, напротив, ограничены ретроспективной оценкой, когда последствия воздействия СМИ в форме документально зафиксированных отзывов, суждений и действий предстают особенно яркими и недвусмысленными.

Несмотря на наличие в Законе о СМИ статьи №3 "О недопустимости цензуры", статья №4 под назва-

нием "Недопустимость злоупотребления свободой массовой информации" провозглашает: "Не допускается использование средств массовой информации в целях совершения уголовно наказуемых деяний для разглашения сведений, составляющих государственную или иную специально охраняемую законом тайну, для призыва к захвату власти, насильственному изменению конституционного строя и целостности государства, разжигания национальной, классовой, социальной, религиозной нетерпимости или розни, для пропаганды войны, а также для распространения передач, пропагандирующих порнографию, культ насилия и жестокости". Если за исполнением большинства пунктов данной статьи государство следит строго и, не проводя предварительной цензуры, по факту появления в СМИ материалов, нарушающих статью 4, может пресечь деятельность средства массовой информации, то в отношении прочих материалов, касающихся духовно-нравственного здоровья, надо держаться такой же практики, в том числе сети интернет.

Темами для публикаций журналисты выбирают только те события, которые обладают специфическими свойствами. Информационный повод – это физически и содержательно выпуклое для журналиста или редакции событие. При этом выпуклость зависит не только от свойств самого события, но и от плотности событийного контекста, то есть количества и выпуклости одновременно происходящих событий.

Мы считаем, что интернет способствует развитию малоподвижного образа жизни, заменяет живое общение, формирует зависимость; существует потребность изучить влияние Интернета на социализацию молодежи; социальные сети не должны существовать.

УДК 159.923.2

МУРАВЬЕВА Е.

Научн. руководитель: ШКРЕБТИЕНКО Л.П.
г. Киев

РОЛЬ РОДИТЕЛЕЙ В РАЗВИТИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

Проблема влияния речи широко рассматривается в научно-методической литературе, является предметом исследования многими педагогами и психологами. Речь начинает формироваться за долго до появления первых слов. Большое значение имеет генетическая предрасположенность. Например, речевое развитие близнецов, как правило, идет более медленными темпами, что может обуславливаться генетикой. Но, кроме того, возможно, оказывает влияние и то, что им достается значительно меньше вербальных сигналов, чем другим детям, так как матерям

близнецов приходится делить свое внимание между ними. Кроме того, иногда близнецы общаются друг с другом, используя “примитивный” язык собственного изобретения.

Первые три года жизни, когда дети в большинстве случаев воспитываются дома, являются решающими в развитии речи. Уже с грудного возраста малыши прислушиваются к звукам, наблюдают за движениями губ матери и отца, радуются, узнавая знакомые голоса. С самого первого дня они впитывают в себя звуки речи, собирают и накапливают слова. Так постепенно ребенок развивает свой пассивный запас слов, которым позднее начинает активно пользоваться. Переход к самостоятельной речи – важный этап во всем психическом развитии ребенка. Прежде всего, это переход от младенческого к раннему возрасту. Второе полугодие второго года жизни характеризуется интенсивным развитием словаря ребенка (к 1 году 8 месяцам он достигает 100 слов, к 2 годам – свыше 300 слов) [3].

Процесс становления у детей первой функции речи, овладение речью как средством общения, в течение первых семи лет жизни (от рождения до поступления в школу) проходит три основных этапа:

- на первом этапе ребенок еще не понимает речи окружающих взрослых и не умеет говорить сам, но здесь постепенно складываются условия, обеспечивающие овладение речью в последующем. Это довербальный период.
- на втором этапе осуществляется переход от полного отсутствия речи к ее появлению. Ребенок начинает понимать простейшие высказывания взрослых и произносит свои первые активные слова. Это этап возникновения речи.
- третий этап охватывает все последующее время вплоть до семи лет, когда ребенок овладевает речью и все более совершенно и разнообразно использует ее для общения с окружающими. Это этап развития речевого общения [2].

Многочисленные исследования доказывают: чем выше двигательная активность ребёнка, тем лучше развивается речь. Активные игры с малышом, особенно на свежем воздухе, – основа для формирования его речевой функции. В ребёнке с рождения заложено стремление к исследованию. Он инстинктивно тянется к предметам. Взрослым надо поддерживать, грамотно направлять и развивать его двигательную активность. Мелкая моторика и речь взаимосвязаны. Пальчиковые игры считаются важным направлением речевого развития детей. Так же успешно используется материал Монтессори в работе с детьми.

Формирование устной речи у ребенка начинается тогда, когда движение пальцев рук достигается достаточной точности. Так на основе проведенных опытов и обследования большого количества детей была выявлена следующая закономерность: если развитие

движений пальцев соответствует возрасту, то и речевое развитие находится в пределах нормы. Если же развитие движений пальцев отстает, то задерживается и речевое развитие.

Другими словами формирование речи совершается под влиянием импульсов, идущих от рук. Это важно и при своевременном речевом развитии, и – особенно – в тех случаях, когда это развитие нарушено. Кроме того, доказано, что и мысль, и глаз ребенка двигаются с такой же скоростью, что и рука. Значит, систематические упражнения по тренировке движений пальцев являются мощным средством повышения работоспособности головного мозга. Результаты исследований показывают, что уровень развития речи у детей всегда находится в прямой зависимости от степени развития тонких движений пальцев рук.

Различают несколько этапов развития потребности в общении ребенка со взрослым:

1. Потребность во внимании и доброжелательности взрослого. Это достаточное условие благополучия ребенка на первом полугодии жизни.

2. Нужда в сотрудничестве или в соучастии взрослого. Такое содержание потребности в общении появляется у ребенка после овладения им произвольным хватанием.

3. Нужда в уважительном отношении взрослого. Она возникает на фоне познавательной деятельности детей, направленной на установление чувственно не воспринимаемых взаимосвязей в физическом мире. Дети стремятся к своеобразному “теоретическому” сотрудничеству со взрослым, выражающемуся в совместном обсуждении явлений и событий предметного мира. Только понимание взрослым важности для ребенка этих вопросов обеспечивает такое сотрудничество.

4. Потребность во взаимопонимании и сопереживании взрослого. Эта потребность возникает в связи с интересом детей к миру человеческих взаимоотношений и обусловлена овладением детьми правилами и нормами их отношений. Ребенок стремится добиться общности взглядов со взрослым. Это позволит малышу использовать их как руководство в своих поступках [4, с. 77-80].

В раннем возрасте у детей выделяются четыре формы общения со взрослым: ситуативно-личностное, ситуативно-деловое, внеситуативно-познавательное и внеситуативно-личностное.

По исследованиям А.Н. Гвоздева, А.В. Запорожца Я.З. Невирович чтение книжек с картинками также облегчает ребенку овладение речью. Особенно полезным чтение оказывается, если родители задают детям открытые вопросы, поощряющие их придумать развитие какой-либо истории, и должным образом реагируют на попытки ребенка ответить на эти вопросы.

Развитие речевого слуха позволяет ребенку понимать большое количество слов и узнавать названия

многих предметов, но усвоение им пассивной речи и произнесение активных слов в решающей степени зависит от степени общения со взрослым [1, с. 74-75].

Чем больше родители занимаются с детьми, тем больше новых слов и названий запоминает ребенок, а следовательно развивается его активный словарный запас.

В каждой культуре происходит успешная передача языка детям, и существует множество методов, с помощью которых родители облегчают своему ребенку задачу овладения им. Родители часто говорят от лица детей, выражая их потребности и желания, комментируя их действия на правильном родном языке. Речь ребенка развивается, главным образом, благодаря каждодневному общению со взрослыми, которые стремятся к обмену информацией, т.е. хотят понять и быть понятыми.

Вместе с тем вопрос о том, как именно речь родителей связана с развитием языка их ребенка, не достаточно изучен. Индивидуальные различия в развитии речи у детей до некоторой степени обусловлены генетически, а также подвержены влиянию среды.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карпова С.Н. Осознание словесного состава речи дошкольниками – Москва, МГУ, 2001 – 329 с.
2. Карпова С.Н. Психология речевого развития ребенка / С.Н.Карпова, Э.И. Труве. Ростов-н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 2001 – 212 с.
3. Лебединский В.В., Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция. – М: Изд-во Моск. Ун-та, 2008 – 168 с.
4. "Развитие общения у дошкольников" – Под ред. Запорожца А.В., Лисиной М.И. Москва, 2002 – 209 с.
5. Сеталина Т.В. "Развитие мелкой моторики у детей" – Изд-во Санкт-Петербург, 2009 – 58с.

УДК 159.942.5:615.851

ПАНФИЛОВ Д.
м.Киев

ДОВЕРИЕ К СЕБЕ КАК ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ КАТЕГОРИЯ В ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКОМ АЛЬЯНСЕ

Современные психотерапевтические направления заслужено уделяют много внимания установлению отношений доверия и принятия между клиентом и психотерапевтом, предлагая культивировать такие отношения в близком окружении клиента. Доверие является основой т.н. терапевтического альянса и позволяет обмениваться информацией без стыда, вины (речь идет естественно не о полном их устранении), воспринимать слова, чувства, мысли, действия такими, какими они есть, без проекций. Позволяет заботиться и принимать заботу, создает атмосферу благо-

приятную для терапии и, что самое важное, доверие позволяет клиенту научиться строить отношения близости. Когнитивную модель доверия изучал А. Бек, экзистенциальную И. Ялом, гуманистическую в клиент-центрированом подходе – К. Роджерс, а в гештальттерапевтическом – Ф. Перлз.

В гештальт-терапии отношения доверия достигаются с помощью недирективности терапевта, его партнерской позиции, феноменологическим подходом к терапии, т. е. терапевт говорит только то, что видит непосредственно, не вешая ярлыков, не приводя классификаций. Это помогает гармоничному контакту, который и сопряжен с доверительными отношениями, в которых однако точно сохраняются собственные границы как терапевта, так и клиента. В когнитивном подходе – доверие рассматривается как фактор облегчающий выздоровление, при условии присутствия у клиента "базового доверия". Терапевт соблюдает баланс между автономностью, структурностью, объективностью, естественностью, соблюдением границ. Также к категории доверия следует отнести раппорт. В психотерапии раппорт включает как эмоциональный, так и интеллектуальный компоненты. При наличии раппорта пациент воспринимает терапевта как человека, а) который настроен на его чувства и мысли, б) который понимает его, симпатизирует и сочувствует ему, в) который принимает его со всеми его "недостатками". При оптимальном уровне взаимопонимания терапевт и пациент ощущают себя в безопасности и им комфортно друг с другом. Ни тот ни другой не считают нужным обороняться, осторожничать или утаивать что-то друг от друга [1; 3].

Способность принимать пациента таким, какой он есть, не означает слепое одобрение или согласие со всем, что говорит пациент; "принятие" скорее предполагает безоценочное отношение к человеку. Оно позволяет пациенту сбросить все социальные маски, отказаться от притворства, быть искренним, естественным. В психоанализе восстановление базисного доверия при психопатологии является основным требованием к терапии. В клиентцентрированной терапии – терапевт не претендует на то, что знает все "лучше клиента", но дает клиенту безопасную возможность быть таким, какой тот есть. Всего остального (и опыт множества коллег и исследований подтверждает это) клиент достигает сам, тем самым достигая доверия, что возносится в одну из базовых категорий метода. [5]. В экзистенциальной психотерапии доверие является одним из базисных понятий и основой любой близости. [7]. То есть, подводя небольшой итог, можем сделать вывод, что доверие, одна из основных категории в психотерапии и без доверия в системе "терапевт-клиент" невозможны терапевтические изменения. Соответственно возникает логичная почти во всех терапевтических парадигмах задача: развить у клиента доверие,

которое начинается с развития доверия к самому себе.

Близость рассматривается с экзистенциальной позиции в качестве глубокого соприкосновения двоих, доверяющих безоговорочно друг другу в момент здесь-и-сейчас, открывающих себя без остатка, не использующих друг друга для посторонних целей (для выстраивания отношений с другими, в качестве вещи, отца/матери и т.д.), заботящихся без претензий на власть, интересующихся друг другом, признающих одиночество и смертность [4;7].

Доверие для достижения подобной близости очевидно не единственный, но важный фактор. В качественной, глубокой психотерапии, выполняя другие запросы клиента, терапевтом дается послание “ты можешь мне доверять, ведь я доверяю тебе. Посмотри, это не опасно. У тебя есть время, не спеши и двигайся на встречу ко мне”. Начиная доверять хоть кому-то, человек переносит новый опыт на других значимых людей. Промежутку от недоверия к доверию уделяется достаточно много места в психологической литературе, ввиду важности достижения близости с Другим через доверие. Однако за налаживанием процесса доверия легко упустить другой, не менее важный процесс: доверие к самому себе.

“Доверяю ли Я себе?”... Возможно, странный вопрос для психически здорового читателя, у которого при этом возникает мысль: “Если действую – значит доверяю!” А если задаться вопросами “Легко ли Вы принимаете решения? Испытываете ли чувство вины, стыда, страха, не только после действия, но и до? Насколько другие влияют на Ваш выбор и действия? Есть ли такие состояния психики болезненные или плохо контролируемые?” И мы получим положительный ответ хотя бы на один из вопросов, в лучшем случае, или же чувство немотивированной тревоги, которое и может быть индикатором т.н. недоверия к себе (в данном случае мы не претендуем на высокую релевантность таких вопросов в качестве диагностического критерия).

Многие направления психологии и психотерапии воспринимают структуру личности как неоднородную и неделимую, например: в Транзакционном Анализе мы видим структурированность эго-состояний (Родитель, Взрослый, Ребенок), в психоанализе – взаимодействие субличных сущностей (Эго, Суперэго, Ид) и т.д. Что в свою очередь предполагает наличие конфликтов (скорее бессознательных, чем сознательных) между этими частями личности. И даже наличие противоположных установок в одной из субчастей, что проявляет неоднородный опыт, амбивалентность эмоций, поведения, разное по своей хронологии и сути восприятие. Для того, чтобы лучше и точнее понять, как происходит недоверие себе, рассмотрим, что же такое на самом деле доверие.

Доверие – установка личности, представляющая безусловную веру, а иногда и заменяющая ее. Оно

проявляется в специфическом отношении субъекта к определенным объектам, связанным с ситуативной, актуальной значимостью и априорной надежностью (безопасностью) объекта для субъекта. Доверие есть самостоятельная форма веры, сущность которую впервые выделил как базовую установку личности к миру, формирующуюся на ранних этапах онтогенеза, Э. Эриксон. Показателем проявления доверия является, например, готовность ребенка без особой тревоги переносить исчезновение матери из поля зрения.

Мы полностью разделяем позицию Т.И. Скрипкиной, что “базовой потребностью человека является его собственная безопасность, которая имеет разную ценность для каждого человека. Объекты окружающего мира должны представляться человеку не только относительно безопасными, но и значимыми в каждой конкретной ситуации. Только такой мир будет вызывать у человека доверие, и он будет вступать с ним во взаимодействие. В психологии данную категорию изучали в трех относительно самостоятельных областях: доверие к миру, доверие к людям, доверие к себе. Все эти области определенным образом соотносятся и представляют единое социально-психологическое явление, имеющее сходные условия возникновения характеристики проявления” [4].

Согласно “Энциклопедическому словарю” Брокгауза и Эфрона, “доверие” (англ. trust) – это “психическое состояние, в силу которого мы полагаемся на чье-либо мнение, кажущееся нам авторитетным, и потому отказываемся от самостоятельного исследования вопроса, могущего быть нами исследованным. Итак, доверие отличается как от веры, так равно и от уверенности. Вера превышает силу внешних фактических и формально логических доказательств. Доверие же касается вопросов, находящихся в компетенции человеческого познания; доверяется тот, кто не хочет или не может решить или сделать чего-либо сам, полагаясь или на общепринятое мнение, или на авторитетное лицо. Уверенность есть сознание собственной силы и состоит в доверии к истинности своего знания или правоте своего дела; доверие, напротив, проистекает из сознания слабости, неуверенности в себе, признания авторитета”.

Итак, доверие, в огромной своей части относится к эмоциональной, т. е. плохо рационализируемой сфере психики. Оно способно порождать многие др. чувства (от любви до ненависти), состояния (от комфорта до стресса и фрустрации), социальные установки (от приятия до отторжения). Именно доверие по отношению к личности играет формообразующую роль. Потеряв его в глазах окружающих, человек теряет “лицо”. Вернув доверие, получает только шанс – не гарантию – его восстановить полностью. Поэтому психологическая культура доверия теснейшим образом связана с культурой личности и межличностных

отношений. Одним из главных критериев личности (наряду с ее свободой) являются "флюиды исходящего от нее доверия". В. П. Зинченко считает, что доверие в каком-то смысле можно считать синонимом личности.

Как видим из приведенных выше определений, первых доверие не слишком поддается рационализации, а значит плохо измеряется и во-вторых, является своеобразным актом веры, в-третьих имеет ощутимую связь с уверенностью. Вера, в свою очередь, связана с ощущением безопасности и похожа на некий скачек, т.е. "акт веры".

В психотерапевтической практике клиент должен начать активно доверять, сделать над собой усилие. А если только терапевт как вол будет тащить отношения, постоянно завоевывая доверие, то, на наш взгляд, процесс не будет успешным, а всё продвижение не выйдет за пределы кабинета. Тоже касается и доверия себе, необходимо сделать акт – скачек к доверию себе, выдать кредит и выплачивать его постепенно шаг за шагом, в активной роли, а не глядя на себя со стороны в требовательном выжидании: "Ну давай действуй же!".

И третью категорию доверия, т.е. доверия к себе при определенном упрощении можно свести к формуле "доверяю себе – уверен в себе". Во всяком случае, доверие к себе одна из важнейших составляющих уверенности.

Для более глубокого понимания исследуемой категории, приведем еще одно определение веры взятое, нами из интернет-пространства: "Доверие есть форма веры, представляющая в социально-психологическом плане самостоятельный вид установки-отношения к миру и к себе, сущность которого представлена в соотношении меры доверия к миру и меры доверия к себе. Основными условиями возникновения доверия являются актуальная значимость объекта доверия и оценка его как безопасного".

Итак, на основе проанализированного материала, можем сказать: "Доверия к себе – это процесс акта веры в истинность, необходимость, осознание, понимание причинность результата собственных эмоций, переживаний, выбора, решений, мыслей, поведения, своих "хороших/плохих" черт". Доверяя себе, личность испытывает всю полноту эмоций и состояний, мыслит, действует, как и любая другая, при этом осознавая последствия без сильной тревоги, паники, страха. При этом возможно возникновение тревожных состояний, но их уровень существенно ниже, чем при отсутствии доверия.

Для большей наглядности и понимания доверия, рассмотрим примеры недоверия себе:

1. Меня ожидает важная встреча с девушкой, свидание! А я не знаю, как себя поведу. Раньше тоже виделся с девушками, но все равно не знаю, что будет. Вдруг перестану говорить или скажу глупость, да обязательно скажу...

2. Важное мероприятие, съезд корпорации, мне нельзя ни в коем случае язвить, а то не удержусь и будет конфликт. Но вот я здесь...не знаю, что делать, так стесняюсь...а вот и сказал саркастически...они все гады, дебилы... Всё опять конфликт, теперь меня точно выгонят.

3. Хочу переспать с этой девушкой, но она же может захотеть со мной встречаться, чего не хочу совсем. Но вот переспал и мы встречаемся. У меня не было выбора...

4. Я решил оттянуться с друзьями и сказал себе, что нужно создать атмосферу веселья, ведь я такой весельчак. Вечеринка наступила, а мне не весело и как не стараюсь развеселить друзей, не выходит. Начал злиться на себя..., расстроился.

5. Так хочется устроить себе отдых, но нельзя расслабляться посреди января, не смотря на сильную усталость.

6. Сильное давление, но иду на работу.

7. Сексом нужно заниматься только на кровати.

8. Когда мне чего-то хочется – плевать на других.

9. Стараюсь не думать о смерти, а что? Я еще молодой.

В каждом представленном примере речь идет о разных вариантах недоверия себе, к собственным эмоциям (пример № 4) – мы можем испытывать эмоции, которые не согласуются с нашими целями, однако свидетельствующие о, например, восприятии текущих событий; поведению (прим. № 1) – забывая прошедший удачный или неудачный опыт, обесцениваем собственные возможности и тем самым повышаем тревожность; недоверие собственному негативному опыту и части личности, которая, например, в Транзакционном анализе называется Бунтующий ребенок (пример № 2); желаниям и потребностям (№ 6, 7, 5); недоверие способности принимать решения и отставать их (прим. № 3); недоверие собственной родительской части, ценностям, морали (прим. № 8); тревоге смерти и внутренним фактом бытия, бессознательному (прим. № 9).

Личность состоит из частей или сфер более или менее интегрированных, которые могут входить в диссонанс или конфликт, что и создает недоверие, ощущение непредсказуемости, тревоги, апатии, в острых вариантах депрессии и психоза. Напротив, личность интегрированная, доверяющая себе, а значит понимающая свои части, поведение, эмоции, мышление и их взаимозависимость и обусловленность, приобретает ощущение внутреннего комфорта, принятие себя, уменьшается чувство вины, тревога одиночества (доверие к себе включает принятие факта экзистенциального одиночества, а также смерти и свободы), повышается стрессоустойчивость, интерес к себе и окружающим, а, в свою очередь, и жизненный тонус.

В завершении хотелось бы обратить внимание на цель статьи – популяризация темы доверия к себе. В

начале, було описано широке застосування і пониження значущості встановлення довіри між клієнтом і терапевтом. Як же допомогти клієнту розвинути довіру до самого себе? Пропонуємо для усвідомлення декількох факторів, що впливають на цей процес:

1. Терапевту необхідно самому довіряти собі і власному методу.
 2. "Поглаживати" спроби взаємодії клієнта з внутрішніми частинами.
 3. Звертати увагу на активність вибору в користь довіри до себе.
 4. Використовувати техніки, спрямовані на діалог розриваних частин особистості.
 5. Підвищувати прийняття поступків, мислей, емоцій, зосереджуючи увагу на їх значенні.
 6. Включати "нежелательні" сторони в особистість клієнта, допомагаючи усвідомити їх.
- Конечно ж, ми представили далеко не всі фактори розвитку довіри до себе у клієнта. Це тільки нарис, але повністю застосовується на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек А., Раш А., Шо Б., Эмери Г. Когнитивная терапия депрессии. СПб.: Питер, 2003. – 304 с. ISBN 5-318-00689-2.
2. Боцарт Дж. Не обязательно необходимые, но всегда достаточные условия // Карл Роджерс и его последователи: психотерапия на пороге XXI века / Под. Ред. Дэвида Брэзиера. Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2005. – С. 100-114.
3. Бек А., Фримен А. Когнитивная психотерапия расстройств личности. СПб.: Питер, 1990. – 544 с. – ISBN: 5-318-00199-8, 0-89862-434-7.
4. Орлов А.Б., Лэнгле А., Шумский В.Б. Экзистенциальный анализ и клиентоцентрированная психотерапия: сходство и различие // Вопросы психологии. – 2007. – №6. – С.21-36.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Исениной Е.И. – М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994. – 480 с.
6. Хатгерер Р. Эклектизм: кризис идентичности человекоцентрированных терапевтов // Карл Роджерс и его последователи: психотерапия на пороге XXI века / Под. Ред. Дэвида Брэзиера. Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2005. – С. 293-305.
7. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. СПб.: Римис, 2008. – 608 с.

УДК 159.922:378.3

ПОПЛАВСЬКА А.П., к.психол.н.
м. Запоріжжя

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС ВИКЛАДАЧІВ

У викладацьких колективах часто виникають педагогічні ситуації, в ході яких між людьми виявляються суперечності з широкого кола питань. Самі по собі ці розбіжності і суперечності можуть виступати як позитивний чинник руху творчої думки. Проте, стаючи гострими, вони можуть перешкоджати успішній спільній роботі та заважати формуванню педагогічної майстерності. Конфлікт в освітній організації – це усвідомлена суперечність між членами цього колективу, яка супроводжується спробами його вирішити на тлі емоційних відносин. Висвітленню проблеми конфлікту у різних видах діяльності присвячені роботи В.І. Андрєєва, Ф.М. Бородкіна, Т.І. Дзюби, О.О. Єршова, Д.О. Зарайського, А.Т. Ішмуратова, В.О. Лефевр, Л.М. Карамушки, С.Д. Максименка, М.А. Ніконорової, М.І. Пірен, О.П. Северова.

Що стосується практичних підходів до вивчення конфліктів, то Ф.М. Бородін і Н.М. Коряк виділяють чотири типи конфліктних ситуацій і чотири типи інциденту за характером їх виникнення: 1) об'єктивні цілеспрямовані; 2) об'єктивні нецілеспрямовані; 3) суб'єктивні цілеспрямовані (людина йде на конфлікт, щоб вирішити свої проблеми); 4) суб'єктивні нецілеспрямовані (ненавмисно зіткнулися інтереси двох або більше сторін).

Перехід конфлікту в нову якість знаменує собою інцидент, причому можливі три основні варіанти поведінки конфліктуючих сторін: 1) прагнення залагодити суперечність і знайти компроміс; 2) одна із сторін вдає, що "нічого особливого не відбулося" (відхід від конфлікту); 3) інцидент стає сигналом початку відкритого протистояння.

Конфлікт у сфері взаємодії впливає на всі підструктури особистості. Л.Я. Драпкін вірно стверджує, що мислення конфліктуючих сторін підкоряється особливим правилам, що проявляється в планах, діях, поведінці учасників процесу і визначається "своєрідною логічною структурою інтелектуальної взаємодії конфліктуючих сторін, природа якої складається в повній або частковій синхронності міркувань суперників, взаємній імітації цих міркувань і в можливості управління рефлексивними діями іншої сторони". На його думку, вони засновані на наступних принципах: домінування над супротивником, перевага над супротивником, рівність сторін. Виходячи з актуальності даного питання, метою нашого дослідження є – вивчення взаємозв'язку конфліктної поведінки викладачів з їх особистісними характеристиками.

З метою вивчення конфліктної поведінки та особистісних характеристик викладачів, були опитані 20

викладачів Запорізької філії КІБТУ. Було сформовано 2 групи викладачів в залежності від стажу роботи: 1) до 5-ти років та 2) більше 5-ти років.

Дослідження проводилось у два етапи. На першому етапі вивчалися особливості конфліктної поведінки викладачів за допомогою тесту "Визначення стилю взаємодії в конфлікті" Томаса – Кілмена (адаптація Н.В. Грішиної). Для опису типів поведінки людей в конфліктних ситуаціях К. Томас застосовує двомірну модель регулювання конфліктів, основоположними вимірюваннями в якій є кооперація, пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених в конфлікт, і напористість, для якої характерний акцент на захисті власних інтересів. Відповідно цим двом основним вимірюванням К. Томас виділяє наступні способи врегулювання конфліктів: суперництво, пристосування, компроміс, уникнення, співпраця.

На другому етапі проводилось дослідження особистісних рис викладачів за допомогою індивідуально-типологічного опитувальника Л.М. Собчик. Методика ПТО є інструментом дослідження індивідуально-типологічних властивостей. Вона дозволяє віднести кожну конкретну людину до певного типу. Математична обробка даних проводилася з використанням програми статистичної обробки даних SPSS 17.0.

Встановлено, що характерними для молодих викладачів є стилі співпраці (30,2%) і суперництва (33,9%), причому представлені вони практично однаково; далі йде ухилення (15,4%), компроміс (13,8%), пристосування – 6,7%. При накопиченні професійного досвіду посилюється тенденція до компромісу (22,3%) і співпраці (40,4%); зменшується тенденція до суперництва (18,5%) і ухилення (12,1%); тенденція пристосування залишається незмінною (6,7%).

Отримані дані оброблялись за допомогою кореляційного і порівняльного аналізів. Проведення кореляційного аналізу між конфліктологічними показниками і базовими особистісними властивостями дало можливість виявити вплив тієї або іншої властивості на вибір викладачем певного стилю реагування на конфлікт.

Спонтанність (як розкуте самоствердження, прагнення до лідерства) на значущому високому рівні корелює зі стилем реагування "компроміс" ($p < 0.002$).

Сензитивність як особистісна межа, яка описується Л.М. Собчик як чутливість, орієнтація на авторитет сильнішої особистості, конформність визначає вибір керівником певного стилю реагування на конфлікт: виявлений тісний позитивний кореляційний зв'язок сензитивності зі стилем "ухилення" ($p < 0.04$).

Можна припустити, що інтроверсія ($p < 0.03$), виступаючи внутрішньою умовою, сприяє несвідомому формуванню і виробленню стилів поведінки, які виявляються у формі усунення від зайвих соціальних контактів, емоційної холодності.

Ригідність (яка виявляється в рисах суб'єктивізму, жорстких установках, настирливості особистості, яка

схильна до педантизму і підозрливості) має зворотні кореляційні зв'язки зі стилем реагування на конфлікт "співпраця" ($p < 0.05$).

Пояснюючи такі результати, можна допустити, що викладач, який не схильний до раптових змін і використовує сталі стереотипи поведінки в професійній і інших сферах, частіше буде вибирати стиль реагування на конфлікт "співпраця" і "компроміс".

Так само встановлено, що прояви і динаміка професійно важливих якостей відбуваються на системному рівні з урахуванням індивідуальності структури особистості викладача і індивідуального стилю його педагогічної діяльності. Вона залежить від стажу роботи в освітній організації.

Зокрема, існують виражені кореляційні зв'язки між вибором стилю реагування на конфлікт і стажем роботи в освітній організації, які свідчать про домінування стабільності і всебічності мислення, орієнтацію на реальні відносини об'єктів і ознак, на ухвалення конкретних зважених рішень ($r = -0,317$).

Проведене дослідження даної проблематики дозволяє нам з упевненістю стверджувати, що уміння взаємодії в конфліктних ситуаціях педагогічної діяльності є наслідком впливу змісту і умов самої діяльності, накопиченням соціального і професійного досвіду. Цей процес значною мірою відбувається стихійно, як свідчать вже наведені нами узагальнені результати дослідження. Кожен із викладачів володіє декількома достатньо типовими тактиками взаємодії при конфліктному спілкуванні з тією або іншою колегою або студентів. На жаль, вони формуються переважно шляхом "спроб та помилок" або ж за рахунок копіювання поведінки своїх досвідченіших колег. Таке копіювання, як відзначає значна кількість науковців і практиків, мало ефективно, адже не можна механічно перейняти чужий індивідуальний стиль діяльності: у кожного свій темперамент, характер, життєвий і професійний досвід і тому подібне. Найбільш продуктивний шлях формування індивідуальної техніки поведінки в конфліктних ситуаціях – це оволодіння мистецтвом розуміти колег та студентів. Таке порозуміння і буде, на нашу думку, сприяти формуванню педагогічної майстерності у викладачів.

УДК 159.922.3:159.923.4

РОМАНЮК Н.В.
м. Вінниця

ВПЛИВ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА УСПІШНІСТЬ У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У системі неперервної освіти початковій школі належать важливі функції, успішне виконання яких безпосередньо впливає на якість подальшої освіти

учнів. Психологічні особливості, зокрема, особливості темпераменту є засобами реалізації внутрішнього потенціалу молодших школярів у навчанні. Розкриття зв'язку властивостей темпераменту з успішністю молодших школярів, є недостатньо висвітленим. Саме це спонукало нас звернутись до даної проблеми. Аналіз психологічної літератури дозволяє конкретизувати твердження Б.М. Теплова [4] про вплив вроджених властивостей нервової системи на поведінку особистості. Питання полягає в тому, щоб з'ясувати, чи існують якісь певні закономірності залежності типу темпераменту молодшого школяра на його успішність в навчанні.

Для вивчення даного питання молодший шкільний вік має переваги: властивості типу нервової системи вже достатньо виражені у дошкільному віці. Про це свідчать дослідження І.О. Майєр, В.Є. Чудновського, Р.М. Пен, М.А. Невської [1]. У старшому дошкільному віці на тлі вікових особливостей можна диференціювати дітей із сильним та слабким процесом збудження, який характеризує їх індивідуальні особливості.

Серед розмаїття індивідуальних учнівських відмінностей, які виявляються в учбовій діяльності і впливають на її результат, ми аналізуємо лише ті, які зумовлені певним типом нервової діяльності й темпераментом. У визначенні темпераменту слід акцентувати найбільш загальні та стійкі індивідуальні особливості особистості молодшого школяра, які знаходять свій прояв у зовнішніх формах поведінки: 1) динаміки перебігу психічних процесів та їх загальної рухливості; 2) у різні ступені вираженості та інтенсивності емоційних, вольових та пізнавальних процесів.

Темперамент визначають як природну особливість поведінки, типову для даного індивіда, яка виявляється в динаміці, темпі, швидкості, ритмі та інтенсивності його реакцій на життєві впливи. [3]

Грецький лікар Гіппократ зробив першу спробу з'ясувати, чим зумовлюються індивідуальні відмінності в поведінці людей. Він та його послідовник Гален дійшли висновку, що ці відмінності визначає різне співвідношення основних видів рідини в організмі людини. Якщо преважає кров – людина поводиться як сангвінік, якщо слиз – флегматик, якщо жовта жовч – холерик, якщо чорна жовч – меланхолік. Оптимальні співвідношення цих рідин визначає здоров'я, тоді як непропорційне є джерелом різних захворювань. Ця теорія дістала назву *гуморальної теорії* темпераменту Гіппократа – Галена і довгий час була провідною. Цю концепцію підтвердили сучасні ендокринологічні та психофармакологічні дослідження.

Головним пропагандистом конституційної теорії вважають Е. Кречмера, котрий у 1921 р. видав працю “Будова тіла та характер”. Основною думкою цього дослідження є те, що люди з певним типом будови тіла мають певні психічні особливості та схильність до психічних захворювань. Кречмер виділив 4 консти-

туційні типи: лептосоматик – тендітна будова тіла, високої зріст, видовженне обличчя, довгий ніс, вузькі плечі, нижні кінцівки довгі та худі; пікнік – велика кількість жирової тканини, надмірна повнота, малий або середній зріст, великий живіт, кругла голова на короткій ший; атлетик – добре розвинена мускулатура, міцна будова тіла, високий або середній зріст, широкі плечі та вузькі стегна, випуклі кістки обличчя; диспластик – будова безформна, неправильна, характеризується різними деформаціями будови тіла. Кречмер стверджував, що у здорових людей існує залежність між будовою тіла та психічними якостями, характерними для певних психічних захворювань, але неясково вираженими. Тому він залежно від визначених типів будови тіла вирізняв 3 типи темпераменту: шизотимік – лептосоматична будова тіла; циклотимік – пікнічна будова тіла; іксотимік – атлетична будова тіла. Типологія Кречмера була і є досить популярною в країнах Західної Європи.

Наукове вирішення питання основ темпераменту вперше дав І. П. Павлов у своєму вченні про типи нервової системи тварин і людини. Він припустив, що в основі індивідуальних відмінностей лежать фундаментальні властивості нервових процесів – збудження та гальмування, їх врівноваженість та рухливість. Ці якості нервових процесів утворюють певні системи, комбінації, які й зумовлюють тип нервової системи. Павлов визначив 4 основні типи нервової системи: сильний, врівноважений, рухливий тип – сангвінік; сильний, врівноважений, інертний тип – флегматик; сильний, нерівноважений тип – холерик; слабкий тип – меланхолік. Павлов розумів тип нервової системи як природжений, відносно слабо схильний до змін під впливом оточення чи виховання [2].

При зіставленні різних концептуальних поглядів на поняття темпераменту можна виділити деякі загальні риси: 1) змістовні (психофізіологічні) та динамічні (діяльнісні) прояви темпераменту; 2) ступінь активності та емоційності як основні показники типу темпераменту.

Концептуальна різноманітність сучасних підходів проблеми темпераменту може бути осмислена в контексті двох альтернативних напрямів. Перший визначає темперамент як вроджений та відносно слабо схильний до змін під впливом оточуючого середовища та виховання. Представники другого напрямку стверджують, що темперамент як індивідуальну характеристику людини не можна вважати вродженим, оскільки він є психічним утворенням і значною мірою піддається педагогічній корекції, вольовій регуляції.

Охарактеризуємо окремо кожен тип темпераменту:

– *Дітей із сангвінічним темпераментом*: легка збудливість почуттів, які не дуже міцні, але відносно стійкі, вони енергійні, активні, довго не витримують одноманітної діяльності, здебільшого не сором'яз-

ливі, але стримані, легко спілкуються, користуються повагою ровесників, не схильні ображатись, беруть участь у громадській роботі класу і школи. За сприятливих умов виховання ростуть спокійними, в міру рухливими, адекватно реагують на зміну обставин за несприятливих – виявляють байдужість, безвідповідальність, несамокритичність.

– *Діти холеричного типу темпераменту*: легка збудливість почуттів, сила і стійкість їх у часі, енергійна та різка поведінка, бурхливо реагують на подразники, важко переключаються на спокійнішу справу, у колективі прагнуть самостверджуватись, люблять організувати ігри, охоче залучаються до різних видів діяльності. За правильних умов виховання холерики виявляють активність, наполегливість у роботі, за неправильних – стають неслухняними, запальними, образливими. Покарання, зауваження дорослих діють на них негативно, збуджують, роблять їх грубими, викликають намагання вчинити "на зло".

– *Діти флегматичного типу темпераменту*: почуття важко збуджувані, проте тривалі і стійкі, повільні, неохоче спілкуються, часто нехтують тим, що вимагає швидкості, зайвих рухів, уникають доручень, але отримавши їх, виконують бажання, хоч і не поспішаючи, дотримуються порядку, організованості, ухиляються від конфліктів, їх важко образити, але, вступивши в конфлікт, глибоко переживають, хоч зовні не демонструють цього. За сприятливих виховних умов такі діти виростають вдумливими, слухняними, організованими, добре сприймають зауваження дорослих, виправляють помилки; за несприятливих – лінивими, байдужими, апатичними, пасивними.

– *Діти з меланхолічним темпераментом*: надзвичайно чутливі, почуття, що легко виникають у них, є міцними й стійкими у часі, сором'язливі, малоактивні, важко пристосовуються до нових обставин, відзначаються хворобливою вразливістю, швидко втомлюються, невпевнені у своїх силах, часто мають поганий настрій, почувають страх перед труднощами, скаржаться на ровесників, бояться образ, часто плачуть, намагаються гратися самостійно.

Вивчення типологічних особливостей дітей здійснювалося таким чином:

Спочатку учні були поділені на 3 групи: з високими, середніми та низькими результатами в навчанні. Далі було проаналізовано різницю між групами за темпераментними та особистісними характеристиками. Група учнів з високими результатами навчання характеризувалась такими показниками як: емоційна чутливість, стеничність у комунікаційній сфері, пластичність у психомоторній сфері, екстраверсія та рефлексивність. Учні з середніми результатами навчання відзначались такими показниками як: стеничність у комунікативній сфері, пластичність у психомоторній сфері, енергичність у комунікативній та інтелектуальній сферах. Учні з низькими результатами навчання відповідали таким показникам як: пластичність у

психомоторній сфері, стеничність в комунікативній та інтелектуальній сферах.

Наступним параметром, за яким проводилося порівняння груп учнів з різними рівнями успішності, була самооцінка процесу навчання. Учні з високим рівнем навчання найбільш високо оцінюють якість своєї навчальної роботи. Вивчення нового матеріалу не викликає у них великих труднощів, процес навчання для них є досить цікавим. В учнів з низьким рівнем навчання все навпаки. Це свідчить про те, що в них виражена потреба у жорсткій регламентації діяльності, орієнтація на чітку стратегію, встановлення конкретних термінів. А для учнів з високим рівнем навчання більш властиво у кожній справі шукати багато варіантів розв'язку, які більш мобільні та піддаються змінам. Також учні, які гарно навчаються більш спираються на абстрактні теорії та принципи, упускаючи конкретні деталі, на відміну від учнів з середнім рівнем навчання, які характеризуються реалістичністю, практичністю, прагненням опиратися на здоровий глузд і конкретні факти.

Використовуючи експериментальні дані, можна сформулювати індивідуальний підхід до учнів в залежності від типу темпераменту.

Організаційні форми навчання у школі більш сприятливі для людей із сильною та рухливою нервовою системою (сангвініки, холерики). Флегматикам і меланхолікам необхідно виробити компенсаційні прийоми, щоб пристосуватися до вимог діяльності, несприятливих для їх типу темпераменту.

Слід враховувати, що холерики легко концентрують свою увагу на тому чи іншому об'єкті, але не можуть її швидко переключати. Їм слід доручати роботу, що вимагає швидкої реакції, давати проявляти лідерські тенденції, задавати конкретні та швидкі питання. Холерики схильні до порушення дисципліни, тому їх необхідно захопити цікавими справами.

Сангвініки легко засвоюють новий матеріал, але часто відволікають увагу. Саме тому для них слід застосовувати заходи, які б виховували посидючість та зосередженість. Потрібно постійно підтримувати інтерес сангвініків до розпочатої справи, інакше вони його втрачать. Слід часто змінювати доручення. Вони відмінно реалізують себе як організатори, артисти. Потрібно частіше схвалювати, а не засуджувати їх схильність до фантазій.

Флегматикам та меланхолікам потрібно давати більше часу на засвоєння матеріалу.

Працюючи із флегматиками слід добирати завдання, які сприяють виробленню більшої швидкості реагування та моторної рухливості, доручати справи, що вимагають терпіння, витривалості та ретельності виконання. При опитуванні вони краще працюють над індивідуальними завданнями. Новий матеріал потрібно пояснювати повільно, з повтореннями або ілюстраціями.

Меланхоліки потребують спокійного, сприятливого оточення та продуманого режиму впливу, який

передбачає поступовий підхід від звичних умов життя до іншої діяльності та обставин. До них слід чутливо та обережно ставитись, продумувати методи педагогічного впливу. Меланхоліки здатні до тонкої, художньої, естетичної роботи. Потрібно доручати їм: бути оформниками колективно-творчої діяльності, музичним супроводником і т. д. При опитуванні тон викладача повинен бути спокійним, не швидким. Меланхоліки гостро реагують на насмішки та безтактність, тому слід звертати увагу на тих, хто оточує їх.

Якщо експериментальні дані співвіднести до ситуації, яка присутня в сучасних школах, то навчання для флегматиків і меланхоліків є несприятливим. Відсутність індивідуального підходу не дає можливості реалізації усіх наявних та потенційних здібностей і задатків учнів. Це породжує низьку самооцінку та подальші неуспіхи дітей.

Отже, особливості різних темпераментів у дітей проявляються, починаючи з раннього віку. В ході індивідуального розвитку прояви ці ускладнюються залежно від того, як відбувається в процесі виховання утворення тимчасових нервових зв'язків, їх систем, вироблення гальмівних механізмів. Процес їх утворення залежить від вроджених особливостей нервової системи кожної дитини. Індивідуальні особливості динаміки вищої нервової діяльності виявляються і в школярів кожного віку. Завдання вчителя полягає в тому, що враховувати ці особливості, допомагати переборювати негативні сторони темпераменту, виробляти риси, які б компенсували їх. Розглянемо, які властивості нервової системи в значній мірі впливають на процес навчання та виховання дітей.

1. Утворення тимчасових зв'язків. Умовні рефлекс у холериків і сангвініків утворюються легко, швидко і залишаються стійкими; у флегматиків і меланхоліків – повільно внаслідок недостатньої рухливості коркових процесів. Це потребує індивідуального підходу у визначенні часу на засвоєння того чи іншого навчального матеріалу.

2. Швидкість утворення та переробки динамічних стереотипів (відносно стійка система тимчасових нервових зв'язків). У холериків навички та звички утворюються легко, але зміна їх відбувається складно. Неврівноважені діти потребують більше часу, щоб встановилась нова рівновага між збудливими і гальмівними процесами, новий динамічний стереотип. Груба, категорична заборона займатися будь-якою улюбленою справою, може призвести до зриву нервової діяльності. Меланхоліки характеризуються слабкістю нервових процесів. Такі учні важко пристосовуються до нових умов; потребують спокійного, вільного від сильних подразників оточення, поступового переходу до інших видів діяльності та іноді спеціальних методів впливу. У флегматиків динамічні стереотипи утворюються дещо повільніше, ніж у сангвініків, але залишаються стійкими (не руйнуються) протягом тривалого періоду. Кожний тип темпе-

раменту може виявляти себе як в позитивних, так і в негативних психологічних рисах. Позитивними є: активність, енергійність, пристрасність холерика; рухливість, жвавість, емоційність сангвініків; спокій, стриманість, неквапливість флегматика; глибина і стійкість почуттів меланхоліка. Негативними є: нестриманість, різкість, афективність холерика; нестійкість, легковажність, поверховість сангвініків; повільність, байдужість, млявість флегматика; замкненість, сором'язливість меланхоліка. Отже, одні й ті ж самі вихідні дані темпераменту не визначають того, у що вони розвинуться – в переваги чи недоліки. Тому завдання вчителя – не переробити один тип темпераменту в інший (це й неможливо), а шляхом систематичної роботи сприяти розвитку позитивних сторін кожного темпераменту і одночасно допомагати звільнитися від тих негативних моментів, які можуть бути пов'язані з даним темпераментом. Характер кожної дитини формується під постійним впливом зовнішніх умов її життя і виховання. Залежно від особливостей зовнішніх впливів тимчасові нервові зв'язки, що утворюються при цьому, в одних випадках можуть маскувати природні риси типу, в інших змінювати їх або закріплювати

Залежність типологічних особливостей учня, передусім, властивостей темпераменту, дозволяє характеризувати учбову стратегію сангвініків, холериків, флегматиків та меланхоліків на початковому етапі навчання та дати загальні рекомендації вчителям і батькам.

Роль темпераменту в навчальній діяльності полягає в тому, що від нього залежить ступінь та характер впливу на навчальну діяльність як зовнішніх умов, так і внутрішніх – тобто індивідуально-психологічних властивостей молодшого школяра. Визначення і вплив інших індивідуально – психологічних властивостей, наприклад, самооцінки на успішність молодшого школяра може бути продовженням даного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: Діагностика, педагогіка. К., 1992.
2. Загальна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, Т. М. Лисянська, Т. М. Зелінська, Н. В. Співак, Н. П. Зубалій, О. Г. Артемчук, Л. М. Зінченко, Н. Д. Абрамян, О. В. Гоголь, І. С. Булах, С. О. Ставицька – К.: Либідь, 2005. – С. 484.
3. Психологія. Винославська О. В. Київ ІНККОС 2005.
4. Теплов Б.М. Психология и психофизиология индивидуальных различий. Избранные психологические труды. М., 1998.

УДК 159.928.234:373.31

РУДЕНКО Г.

м. Луганськ

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Для теоретичного аналізу особливостей емоційної сфери вчителів в першу чергу необхідно з'ясувати, що таке емоційна сфера та як вона проявляється в педагогічній діяльності.

Структура емоційної сфери особистості (за С. Рубінштейном) складається з трьох основних рівнів:

- рівень безпредметних емоційних явищ (настроїв);
- рівень предметних почуттів, що виникають з приводу якогось предмету;
- рівень світоглядних почуттів, які не прив'язані до якогось предмету, а характеризують загальне відношення людини до життя. [2]

Серед компонентів емоційної сфери людини виділяють емоційний тон відчуттів, ситуативні емоції, емоційні стани.

Проблема емоцій та емоційності особистості належить до найскладніших у сучасній психології. Сучасний теоретичний стан проблеми емоцій, їх понятійний апарат характеризується термінологічним різноманіттям, концептуальними розходженнями у трактуванні емоцій як особливого класу психофізіологічних процесів, розмитістю і невпорядкованістю визначень феноменів, сумісних з емоціями – інстинктів, складних безумовних рефлексів, мотивації потреб, драйвів, підкріплення тощо.

Багато вчених зазначають, що емоційність учителя є найважливішим чинником впливу й взаємодії в навчально-виховній роботі. Від неї залежить успіх емоційного впливу, вона мобілізує учнів, спонукає їх до дій, активізує їхню інтелектуальну активність [3].

Отже, належний рівень прояву емоцій, емоційна стійкість педагога – це запорука успішної професійної діяльності. Учитель як суб'єкт діяльності часто зустрічає різноманітні перешкоди на шляху досягнення поставленої мети, часом затрудняється в задоволенні своїх потреб. Це приводить до змін у його емоційній сфері, викликаючи необхідність у підборі ефективних прийомів емоційної саморегуляції.

Емоційна сфера вчителя тісно пов'язана з його психічним здоров'ям, яке в свою чергу, суттєво впливає на рівень прояву стресу, тривожності та синдрому емоційного вигорання зокрема.

Враховуючи специфіку діяльності вчителя початкових класів необхідно враховувати те, які зміни відбуваються в емоційній сфері під час роботи.

Всім відомо, що найяскравішим проявом проблем емоційної сфери вчителів є синдром емоційного вигорання.

Професія педагога насичена багатьма стресогенами, серед яких такі, як соціальні оцінка, невизначеність, повсякденна рутинна тощо. Прояви стресу в роботі вчителя різноманітні й численні. Серед найбільш поширених можна вирізнити такі, як: фрустраційність, підвищена тривожність, дратівливість, виснаженість, а також емоційне вигорання як результат тривалого впливу стресових умов праці педагога [4].

На першому етапі дослідження ми провели анкетування серед викладачів з метою виявлення загальних організаційних чинників, що впливають на діяльність педагога.

За результатами анкети було сформовано дві групи респондентів. Першу групу склали викладачі віком від 23 до 35 років педагогічний стаж роботи яких не перевищує 10 років, другу групу склали викладачі педагогічний стаж яких більшим ніж 15 років.

Так, після поділу на групи ми з'ясували, що в першій групі сформований синдром емоційного вигорання представлений у 25% респондентів, тоді як в другій групі цей показник становить 48% осіб. Тобто показник рівня емоційного вигорання збільшився майже вдвічі.

На наступному етапі ми дослідили самооцінку психічних станів за Айзенком.

Так, більшість учасників нашої вибірки продемонстрували середній показник тривожності (68% вибірки). 12% опитаних оцінили себе на низькому рівні, а 20% осіб отримали високі показники.

Шкала фрустрації містить такі дані: 14% респондентів отримали низькі показники, 64% середні показники та 22% оцінили себе за високим рівнем фрустрації.

За шкалою агресивності респонденти оцінювали себе наступним чином: 12% – спокійні, витримані – низький рівень агресії, 66% – з середнім рівнем агресивності та 22% отримали високі показники.

Шкала ригідності має такий процентний розподіл результатів: 32% – низька ригідність – легка перемикаємість, гнучкість, 46% показали середній рівень ригідності, та 22% респондентів отримали за цією шкалою високі показники.

Якщо розділити респондентів на групи, то побачимо, що за шкалою тривожності в першій групі ми отримали такі дані:

24% респондентів отримали низькі показники, 60% середні показники та 16% оцінили себе за високим рівнем фрустрації.

За шкалою агресивності респонденти оцінювали себе наступним чином: 20% – спокійні, витримані – низький рівень агресії, 60% – з середнім рівнем агресивності та 20% отримали високі показники.

Шкала ригідності має такий процентний розподіл результатів: 40% – низька ригідність – гнучкість, 40% показали середній рівень ригідності, та 20% респондентів отримали за цією шкалою високі показники.

В другій групі ми отримали такі дані: 5% респондентів отримали низькі показники, 68% середні показники та 28% оцінили себе за високим рівнем фрустрації.

За шкалою агресивності респонденти оцінювали себе наступним чином: 4% – спокійні, витримані – низький рівень агресії, 72% – з середнім рівнем агресивності та 24% отримали високі показники.

Шкала ригідності має такий процентний розподіл результатів: 24% – низька ригідність – гнучкість, 52% показали середній рівень ригідності, та 25% респондентів отримали за цією шкалою високі показники.

З вищезазначеного ми можемо зробити висновок про те, що в залежності від стажу роботи відбуваються суттєві зміни психічних станів вчителів початкових класів.

Так за показниками фрустрації, в другій групі, в якій представлені вчителів зі стажем від 15 років перевищує середній та високий показник фрустрації в порівнянні з першою групою.

Так, за результатами констатуючого експерименту можна сказати, що у вчителів початкових класів, які пропрацювали більше 15 років вище проявляються такі емоційні стани, як синдром емоційного вигорання, рівень тривожності, несприятливий емоційний стан. У них проявляється більш висока ригідність, нижче емоційний інтелект тощо. Всі ці фактори свідчать про те, що чим більше вчитель працює в педагогіці, тим більші негативні зміни відбуваються в його емоційній сфері.

Висновки. Отже, емоційна сфера вчителів початкових класів залежить від ряду індивідуально-психологічних особливостей сфери діяльності вчителя, а саме, рівня психологічного здоров'я, емоційної стійкості, ступеню прояву синдрому емоційного вигорання, рівня тривожності, в залежності від стажу роботи в школі.

Перспективи подальших досліджень. З урахуванням того, що від педагога вимагається стабільна творча перебудова гностичних, проєкційних, конструктивних, комунікативних та організаторських здібностей та оволодіння новими, продуктивними засобами навчання доцільно дослідити фактор впливу емоційної сфери вчителя початкових класів на емоційне благополуччя дітей, тому що емпатійна поведінка та позитивний емоційний тон виступають механізмом створення в класі психологічної захищеності та конгруентності дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Никифорова А.С. Емоции в нашей жизни / Анна Сергеевна Никифорова. – М., 1974. – 257 с.
2. Комісарова С. Д. Поняття про емоції, їх значення та особливості / С. Д. Комісарова // Психолог. – 2006. – № 25-28. – С. 32-38.
3. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія / О.А. Дубасенюк, Т.В. Семенюк, О.С. Антонова. – Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. – 192 с.
4. Скугаревская М.М. Синдром эмоционального выгорания // Медицинские новости. – 2002. – №7. – С. 3-9.

УДК 159.922.7:373.31

САВЧЕНКО Н.

м. Луганськ

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема організації здорового способу життя. Проблема здоров'я приваблює багатьох дослідників: психологів, педагогів, соціологів тощо. Сьогодні існує поведінкова психологія, яка розглядає здоров'я як проблему здорової поведінки; когнітивна психологія звернена насамперед до проблеми здорових, пізнавальних структур людини. У гуманістичній психології розроблений цілісний підхід до здоров'я, в якому фізичне й психічне здоров'я уявляються взаємопов'язаними з найвищими цінностями, цілями й потребами людини.

Під психологічним здоров'ям розуміються психологічні аспекти психічного здоров'я людини. Компонентами психологічного здоров'я виступають: аксіологічний (цінність власного "Я", цінність "Я" інших), інструментальний (володіння рефлексією як засобом самопізнання) і потрібнісно-мотиваційний (наявність потреби в саморозвитку).

Показником психологічного здоров'я ми вважаємо адаптованість дитини до школи, оскільки психологічному здоровому функціонуванню відповідає наявність адаптації між людиною та соціальним середовищем.

Фактори порушення психологічного здоров'я дітей можна умовно поділити на дві групи: об'єктивні та суб'єктивні. До суб'єктивних факторів – зараховують індивідуально-психологічні особливості (темперамент). Темперамент модифікує виховні впливи оточуючого середовища. Такий зв'язок проявляється стосовно однієї з характеристик енергетичного рівня поведінки – реактивності. Під об'єктивними чинниками (фактори середовища) розуміють внутрішньосімейні фактори, несприятливі фактори, пов'язані з навчальними закладами.

Вчасна діагностика дозволить прогнозувати виникнення порушень психологічного здоров'я школярів, а здійснення цілеспрямованої психопрофілактичної й психокорекційної роботи сприятиме зниженню гостроти прояву психологічних проблем здоров'я в учнів початкової школи. Найбільшого ефекту можна досягнути не тільки шляхом впливу на дітей, але й залученням значущих дорослих (батьків, учителів) до профілактичної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комісарова С. Д. Поняття про емоції, їх значення та особливості / С. Д. Комісарова // Психолог. – 2006. – № 25-28. – С. 32-38.
2. Лебединский В.В. Классификация психологического дизонтогенеза. – М.,- 2000. – С. 14-18.
3. Хухлаева О.В. Коррекция нарушений психологического здоровья. – Р-на-Д, – 2005. – С.154-174.

УДК 37.048.45

СВІТЛИЧНА О.

Наук. керівник: ГРИДКОВЕЦЬ Л.М., к.психол.н.
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Переважає більшість вчених пов'язують професійне самовизначення з підлітковим та юнацьким віком, розглядаючи його, як найважливіше новоутворення для даних періодів розвитку особистості. Вітчизняний дослідник Є. Клімов [1] вводить навіть спеціальний термін "стадія оптації" (optatio – від лат. – бажання, вибір) це період, коли відбувається "підготовка до життя, до праці, свідоме і відповідальне планування, вибір професійного шляху".

Відповідно до теорії відомого російського психолога **Е. Клімова**, всі можливі варіанти професій можна об'єднати в п'ять типів. Професії пов'язані:

- з технікою – "Людина – Техніка";
- з природою – "Людина – Природа";
- зі знаковою системою – "Людина – знакова система";
- з художнім образом – "Людина – Художній образ";
- з людьми – "Людина – Людина".

"Людина – Техніка":

Професії даного типу об'єднують в собі ті види діяльності, в яких відбувається активна взаємодія з різноманітними приладами, машинами, механізмами.

Пов'язані:

1. із створенням, монтажем, збіркою і налагодкою технічних пристроїв (інженер, радіомонтажник, зварювальник...);
2. з експлуатацією технічних засобів (водій, токарь, швачка...);
3. з ремонтом техніки (механік, електромонтер...).

"Людина – Природа":

В основі біономічних професій лежить робота з природними об'єктами і явищами.

Пов'язані:

1. з вивченням живої і неживої природи (мікробіолог, агрохімік, геолог...);
2. з доглядом за рослинами і тваринами (лісівник, овочівник, фермер, зоотехнік...);
3. з профілактикою і лікуванням захворювань рослин і тварин (ветеринар...).

"Людина – знакова система":

В якості знакової системи можуть виступати цифри, числові значення, коди, символи, тексти.

Професії, пов'язані:

1. з текстами (коректор, перекладач, друкарка...);
2. з цифрами, формулами і таблицями (програміст, оператор ПК, бухгалтер, касир...);

3. з кресленнями, картами;
4. зі схемами (штурман, кресляр, картограф...);
5. зі звуковими сигналами (радист, телефоніст...).

"Людина – Художній образ":

Традиційно праця представників професій – "людина – художній образ", а також галузь їх діяльності називають мистецтвом. У цьому, як і в слові "художник" (від старослов'янського "худог" – майстерний), втілюється оцінка особливостей майстерності таких фахівців. Художній образ – результат розумової, пізнавально-духовної та практичної діяльності людини.

Професія даного типу пов'язані:

1. із створенням, проектуванням, моделюванням художніх творів (художник, перукар, кондитер, композитор...);
2. з відтворенням, виготовленням різних творів мистецтва (ювелір, закрійник, реставратор, флорист, актор...).

"Людина – Людина":

Припускають постійну роботу з людьми і пов'язані:

1. з медичним обслуговуванням (лікар, медсестра...);
2. з навчанням і з вихованням (вихователь, гувернер, тренер, вчитель...);
3. з побутовим обслуговуванням (продавець, провідник, офіціант...);
4. з правовим захистом (юрист, дільничний інспектор...)

Американський психолог **Дж. Холланд** (Голланд) [3] запропонував класифікацію типів соціальної спрямованості особи:

1. Реалістичний тип – несоціальний, орієнтований на сьогодення, емоційно стабільний, такий, що займається конкретними об'єктами (речами інструментами, машинами), віддає перевагу заняттям, що вимагають моторної спритності, конкретності. Розвинені математичні, невербальні здібності.

Рекомендуються професії: механік, електрик, інженер, агроном і т.д.

2. Інтелектуальний тип – несоціальний, раціональний, незалежний оригінальний. Переважають теоретичні цінності, любить вирішувати задачі що вимагають абстрактного мислення, інтелектуал. Гармонійно розвинені вербальні і невербальні здібності.

Рекомендуються професії наукового характеру: ботанік, астроном, математик, фізик і т.д.

3. Соціальний тип – володіє соціальними вміннями, потребує контактів. Прагнення повчати і виховувати, психологічний вплив на людину, гуманність. Представник даного типу старається триматися в стороні від інтелектуальних проблем; активний, але часто залежимо від думки групи людей. Проблеми вирішує спираючись на емоції, відчуття, вміння спілкуватися. Володіє хорошими вербальними здібностями.

Рекомендуються професії: лікар, вчитель, психолог і т.д.

4. Конвенціональний тип – віддає перевагу чітко структурованій діяльності. Характер стереотипний, конкретний, практичний. Не проявляє критичність, оригінальність, консервативний, залежний, не любить зміну діяльності. Слабо розвинені організаторські здібності, переважають математичні здібності.

Рекомендуються професії, пов’язані з канцелярією і розрахунком.

5. Підприємливий тип – обирає цілі, які дозволяють проявити енергію, ентузіазм, імпульсний, любить пригоди. Представник даного типу домінуючий, любить визнання, любить керувати. Йому не подобається практична праця, а також заняття що вимагають інтелектуальних зусиль, посидючості. Добре вирішує задачі, пов’язані з керівництвом, статусом і владою, агресивний і заповзятий, володіє хорошими вербальними здібностями.

Рекомендуються професії: артист, журналіст, телеоператор, завідувачий, директор, дипломат і т.д.

6. Артистичний тип – спирається на емоції, уяву, інтуїцію; має складний погляд на життя. Незалежний в рішеннях, оригінальний. Високо розвинені моторні і вербальні здібності. Для представників даного типу характерний високий життєвий ідеал із затвердженням свого “я”. Він несоціальний в тому сенсі, що не дотримується умовностей суспільства.

Рекомендуються творчі заняття: музика, малювання, літературне творчість і т.д.

Основними психологічними принципами профорієнтації та профвідбору для старшокласників є:

- профорієнтаційна інформація;
- профорієнтаційний відбір (діагностування);
- профорієнтаційна консультація;
- адаптація на підприємстві.

Оскільки професійне самовизначення – багатомірний і багатоступінчастий процес, то він має багато чинників, що впливають на його розвиток. Професійне самовизначення продовжує розвиватись у процесі освітньої підготовки, тобто на ранніх стадіях професіоналізації особистості.

Внутрішні, суб’єктивні труднощі, що знижують активність особистості та роблять її пасивною не адекватно до ситуації називаються психологічними бар’єрами. Проблема психологічних бар’єрів виявляє себе, насамперед, через негативні емоційно-вольові риси характеру особистості, що знижують ефективність її діяльності, у тому числі й у процесі професійного самовизначення.

У психологічній науці існує досить багато концепцій і теорій, які описують вікову динаміку професійного самовизначення. Більшість фахівців з

профорієнтації до найбільш важливих суб’єктивних умов вибору професії зараховують:

- Інтереси (хочу);
- Здібності (можу);
- Особистісні якості індивідуума (комфортно).

Інтерес – найважливіша спонукальна сила до пізнання навколишньої дійсності.

Розрізняють:

- Безпосередній інтерес, що викликається наочної привабливістю об’єкта,
- Опосередкований інтерес до об’єкта як засобу досягнення цілей діяльності.

Стійкість, широта, зміст інтересів – найважливіша риса особистості, один з наріжних каменів особистості людини. Сказавши про інтереси людини, ми тим самим малюємо вже досить точний його психологічний портрет.

Здібності – індивідуально стійкі психічні властивості людини, що визначають її успіхи в різних видах діяльності. Здібності – це потенційні можливості, що виявляються в діяльності, яка не може існувати без них.

Особистісні якості – це вроджені та придбані особливості характеру людини. Одні можуть змінюватися протягом життя, особливо під впливом соціуму, інші залишаються незмінними (темперамент).

У **2012 році** було проведено *емпіричне дослідження* інтересів, здібностей та особистісних якостей старшокласників за допомогою комп’ютеризованого профорієнтаційного комплексу тестування “ПРОФОРІЄНТАТОР-UA” на вибірці 1539 чоловік (656 хлопців, 883 дівчини) з різних регіонів України. Ця методика включає три великих групи шкал, а також групи інтегральних шкал. Вона дозволяє діагностувати 8 шкал інтересів до різних напрямів професійної діяльності (84 питання), 4 основних групи особистісних якостей (50 питань), а також 6 сфер інтелектуальних здібностей (73 завдання). Інтегральні шкали вказують на напрями профільного навчання.

Дослідження показали наступні результати, представлені на рис. 1–3.

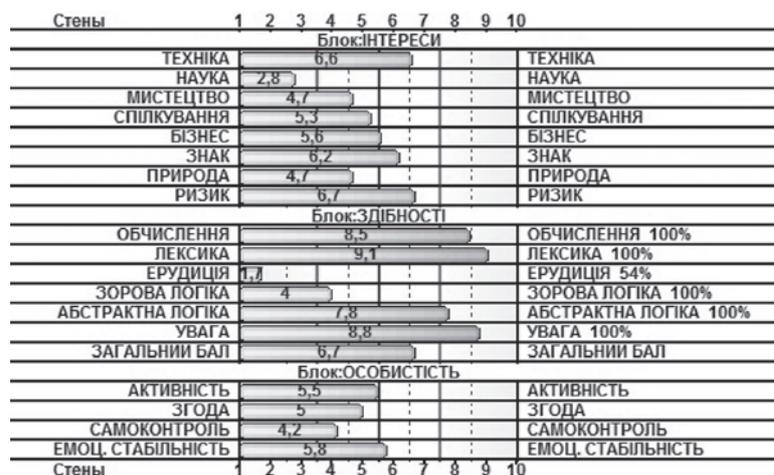

Рис. 1. Напрями профільного навчання

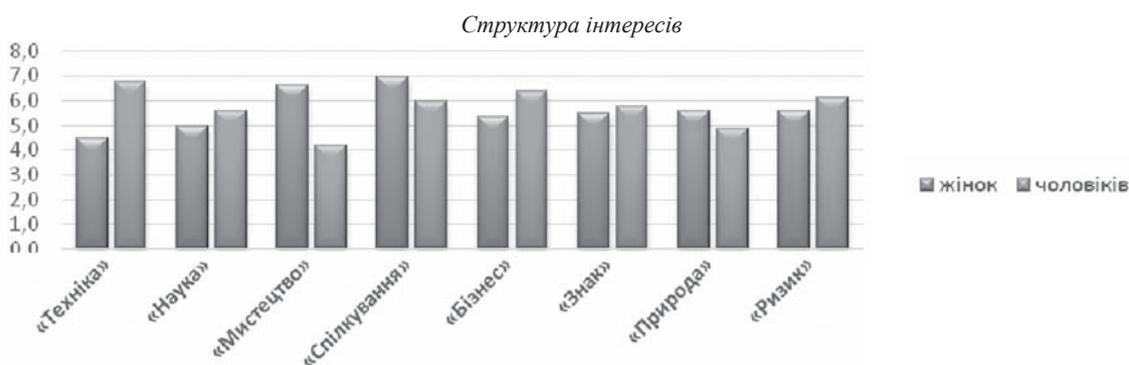

Рис. 2. Результати за блоком "Структура інтересів" (середній бал)

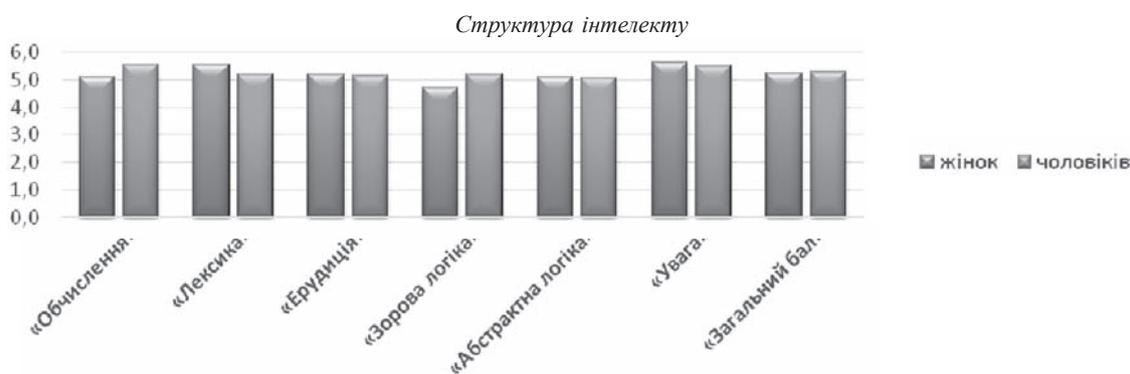

Рис. 3. Результати за блоком "Структура інтелекту" (середній бал)

За результатами дослідження професійних інтересів бачимо, що відмінності в структурі інтересів хлопців та дівчат виражені. Найсуттєвіші відмінності професійних інтересів хлопців та дівчат знаходяться в шкалах "техніка" та "мистецтво". Це може свідчити про наявність впливу уявлень про споконвічні "жіночі" та "чоловічі" професії на формування пошукового інтересу у підлітків.

У той же час в процесі дослідження було виявлено, що у даної вікової категорії суттєвих відмінностей у здібностях між хлопцями та дівчатами не спостерігається. Всі показники попадають в поле середньостатистичної норми, суттєвих відмінностей немає. Тобто, потенціал для розвитку необхідних знань у хлопців та дівчат однаковий.

Але варто пам'ятати, що це лише статистичні дані, а кожна конкретна особа – унікальна і неповторна. Тому слід прислухатися до себе, пізнавати себе і розвивати себе, творити і самореалізовуватися!

3. Емпіричне дослідження інтересів, здібностей та особистісних якостей старшокласників при виборі майбутньої професії показало:

- У структурі інтересів між хлопцями та дівчатами даної вікової категорії є суттєві відмінності.

- За структурою інтелекту у даної вікової категорії суттєвих відмінностей не виявлено.

- Серед досліджуваних особистісних якостей даної вікової категорії, в значній мірі спостерігаються відмінності в показниках емоційної стабільності. Дівчата більш емоційні, ніж хлопці.

- Для груп високого інтересу до науки та техніки характерне збільшення, а для груп високого інтересу до спілкування, природи та ризику характерне зменшення відсотку тих учнів, у яких більше трьох шкал блоку "здібності" перевищують середньостатистичну норму.

- Принцип індивідуального профорієнтаційного підходу полягає у тому, що задоволення та радість від самореалізації у професійній діяльності варто шукати в областях, які поєднують інтереси, показники шкал яких у старшокласників найвищі. Тому, при індивідуальному консультуванні, варто відштовхуватись від професійних інтересів старшокласника.

4. Розроблена тренінгова програма формування професійної самосвідомості у старшокласників. Дослідження її ефективності показали:

- Значною мірою зростає рішучість та раціональний підхід у виборі майбутньої професії. Досить суттєво змінилася несамостійність, податливість, залежність від інших в виборі майбутньої професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клімов, Г.А. Психологія професійного самовизначення. / Г.А. Клімов. – Ростов-на-Дону: "Фенікс", 1996. – 512 с.
2. Климова О.О. Психология профессионала. – М.: Изд-во "Институт практической психологии" Воронеж: НВО "МОДЕК", 1996. – 400 с.
3. Типология за Дж.Холландом. – <http://brainmod.ru/tests/holland-types.php>

УДК 159.922:316.6

СЕНЧУКО.

м.Київ

ПРОБЛЕМА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОДРУЖНІ СТОСУНКИ

Особистість має потенціал для постійного зростання і ця властивість великою мірою залежить від міжособистісної взаємодії із значущими близькими. Як зазначає Т.М.Титаренко на кожному якісно особливому етапі життя світ особистості постає як цілісний феномен, концептуальна модель універсуму, що має специфічні просторово часові координати. Це простір значущих відносин у ціннісному моральному ракурсі й час життя особистості, який дає змогу оцінки пройденого шляху, якості самопроявів, планів на майбутнє. Одиницею виміру простору є відносини, які відображають особистісні рубежі, моральні кордони, а одиницею виміру часу – індивідуальна міра самореалізації [13, с. 359].

Питання взаємозв'язку людини зі світом великою мірою залежить від внутрішніх властивостей особистості, її життєвої позиції, рис характеру, пережитого досвіду та ін. С. Мадді, який досліджує особистісні властивості людини і її пристосованість до нестандартних життєвих обставин за сукупністю мотивів і рис виділяє чотири типи особистості [8, с. 502–503]:

Високоактивована особистість, що володіє рисами активності і екстернальності, жадає вступати в поєдинки з фізичним та соціальним навколишнім середовищем. Вона активна і ненаситна. Якщо їй властива також висока потреба в значущості, вона буде прагнути до пошуку і вирішення різних проблем. Якщо для неї характерна висока потреба в інтенсивності, вона може прагнути до активності, як такої. І якщо її вирізняє висока потреба в різноманітності, їй будуть властиві допитливість, авантюризм та імпульсивність.

Високоактивована особистість, для якої характерні риси активності та інтернальності, буде прагнути до впливу, включаючи своє мислення і фантазії. Вона буде мислителем, мрійником, відповідаючи на виклики, кидані обмеженнями з боку розуму і тіла, не приділяючи значної уваги реальним подіям навколишнього світу. Вона буде вирізнятися тонкістю і складністю. При високій потребі в значимості вона буде проводити багато часу в роздумах, при високій потребі в інтенсивності її доля – переживання та емоції, при високій потребі в різноманітності – оригінальність і творчий підхід.

Низькоактивована особистість з рисами активності і екстернальності буде вічно намагатися дати відсіч соціальним і фізичним вадам і вирішувати конфлікти за допомогою переговорів і контролю. Вона буде демонструвати конформізм і простоту у смаках і захопленнях. Якщо вона має страх значущості, вона

буде намагатися спростити проблеми і уникнути невизначеності. Якщо в неї буде високий страх інтенсивності, вона проявить прагнення заспокоїливо впливати на потенційно руйнівні зовнішні умови. Якщо у неї буде виражений страх різноманітності, вона постарается привнести рутину в навколишнє її середовище, воліючи знайоме і передбачуване новому.

Низькоактивована особистість, що виділяється активністю й інтернальністю, буде консерватором з особливим акцентом на власному організмі. Вона буде прихильником золотого середина, ретельно уникаючи будь-яких крайнощів і надмірностей. І буде намагатися уникати будь-якої напруги, неважливо, приємної чи ні. Особистість такого типу буде простою, нескладною, позбавленою суперечностей. Якщо у неї виражений страх значущості, вона буде демонструвати відсутність деталізованих і різноманітних думок і мрій. Володіючи вираженим страхом інтенсивності, вона ховається за аскетизмом, уникаючи самих по собі переживань. А якщо у неї виражений страх різноманітності, вона змусить себе існувати злагоджено і стабільно, що створить образ надійності і стійкості, позбавлених яскравості.

Всі чотири особистісних типи є дзеркальним відображенням один одного [С. Мадді, 2002]. У тому, що стосується цілей, цінностей та інтересів, особистості пасивного і активного типу ідентичні. Однак, якщо ми проведемо більш ретельний аналіз, ми виявимо, що пасивні типи не можуть реалізувати на практиці те, до чого прагнуть. Якщо їм властива висока потреба в активації, вони будуть не стільки творцями, скільки споживачами впливу. Вони часто будуть виявлятися в некомфортному становищі, будучи змушені корегувати рівень активації, що став занадто низьким. Якщо їм потрібен низький рівень активації, вони не зможуть активно і ефективно маніпулювати світом або собою, щоб підтримувати низький рівень впливу, швидше, їм доведеться намагатися відкидати сформовану ситуацію і коригувати рівень активації, що став занадто високим [8, с. 502–503].

Особистість визначається набагато більшою мірою зворотнім зв'язком з навколишнім світом ніж вроджені якості людини. "Hardiness" (життєстійкість), на думку С. Мадді, – особистісна якість, яка мотивує людину перетворювати стресогенні життєві події, властивість людини, в якій високі резерви супротиву стресу обумовлені особливою особистісною диспозицією людини. Особистісні диспозиції можуть впливати на процес співволодіння і бути механізмом, за допомогою якого особистість виявляє буферний вплив на стартові події [7].

Hardiness включає три атитюди: прийняття на себе безумовних обов'язків (commitment), контроль (control), виклик (challenge). Перший – прийняття на себе безумовних обов'язків (commitment), які ведуть до ідентифікації себе з наміром виконувати дію з її результатом. "Hardy"-атитюд умовно названий "конт-

ролем" (control): людина почуває себе здатною панувати над обставинами і протистояти важким моментам життя. Вона знижує їх значимість і зменшує психотравматичний ефект. Узагальнена позиція цілісного життя особи обумовлює сприйняття будь-якої стресової події не як удар долі, вплив неконтрольованих сил, але як природне явище, як результат дії інших людей. Особа впевнена, що будь-яку обставину можна так перелаштувати, що вона буде узгоджуватися з її життєвими планами, виявиться в чомусь їй корисною. Третій компонент виклик (challenge) – особа сприймає небезпеку як черговий поворот долі, який спонукає до безперервного зростання. Подія переживається як стимул для розвитку власних можливостей [9, с. 19–25].

Особистісна якість "hardiness" підкреслює аттитюди, які мотивують людину перетворювати стресогенні життєві події [Л.А. Александрова, 2004]. Ставлення людини до змін, як і її можливості скористатися наявними внутрішніми ресурсами, які допомагають ефективно управляти ними, визначають, наскільки особистість здатна впоратися з труднощами і змінами, з якими вона стикається щодня, і з тими, які мають близькоекстремальний і екстремальний характер. Крім аттитюдів "hardiness" включає в себе такі базові цінності, як кооперація, довіра і креативність [1].

Відповідно до сучасних поглядів, особистість постійно змінюється, перебуваючи у русі, становленні, стані переходу. Щоб добре зрозуміти таку складну реальність, її слід розглядати як органічну частку життя, що постійно пропонує нові й нові випробування. Особистість є результатом одночасного конструювання з боку соціального оточення та часто несприятливих умов [9].

Отже, чинник життєстійкості впливає на життя людини, її розвиток, відвагу долати труднощі та розв'язувати життєві завдання, є важливим в складному і наповненому стресами повсякденному житті. Розуміння властивостей життєстійкості партнера у подружніх взаєминах може сприяти вибудовуванню міжособистісних конструктивних стосунків.

Складні життєві обставини, нерідко супроводжуються емоційним збудженням і великою мірою потребують відповідних взаємин між шлюбними партнерами. Важливо з'ясувати, які чинники міжособистісних стосунків у подружжі впливають на життя особистості і можуть сприяти розв'язанню складних життєвих завдань і зміцненню життєстійкості один одного.

Сучасні соціологи визначають шлюб як "історично непостійну соціальну форму відносин між чоловіком і дружиною, з якої суспільство впорядковує і санкціонує їх статеве життя і вбачає їх подружні і батьківські права і обов'язки". Подружжя – це особистісна взаємодія чоловіка і дружини, яка регулюється моральними принципами і підтримується притаманними їм цінностями [2, с. 118].

Первинна адаптація, за визначенням Т. В. Андрєєвої, здійснюється в двох видах їх взаємовідносин: ро-

льових і міжособистісних. Базовим для рольових відносин виступає уява про цілі подружнього союзу (прихованих для свідомості), в яких виражається мотивація подружжя. Загальна мотивація сімейного союзу включає в себе чотири провідних мотиви: господарсько-побутовий, морально-психологічний, сімейно-батьківський та інтимно-особистісний. Відповідно, щоб сім'я була гармонійною, важливо вибудувати спільними пріоритети подружжя, щоб поведінка одного з подружжя в його сімейній ролі не протиставлялася уявленням іншого, і навпаки.

Якщо один партнер вважає головною одну з них, а другий іншу (а домашні, взагалі, третю) конфлікти у сім'ї не уникнути, особливо у гострі, переломні, кризові періоди сімейного життя, коли оголюються основні несвідомі істинні мотиви" [2, с. 106–107].

Міжособистісна адаптація подружжя має три аспекти:

- 1) Афективний (емоційна складова стосунків);
- 2) Когнітивний (ступінь їх взаєморозуміння);
- 3) Поведінковий (поведінка, яка безпосередньо виникає) [2, с. 110].

Суть вторинної адаптації – це надмірне звикання один до одного, відхід подружньої любові і розвиток неповторно-особистісного характеру сімейної єдності.

На думку П.П. Горностая, у структурі сімейно-рольової взаємодії можна виділити такі компоненти [4, с. 55]:

- сімейна роль як функція або зразок поведінки, що очікується від члена сім'ї, який займає певну сімейну позицію;
- сімейні рольові очікування (експектації) певної поведінки особистості, яка займає певну сімейну позицію;
- ідеальні моделі сімейної рольової поведінки, що закріплені культурно-історично;
- індивідуальний стиль виконання сімейної ролі певним членом сім'ї;
- рольова поведінка як взаємопроникнення ідеальної моделі та індивідуального виконання сімейної ролі;
- оцінка виконання сімейної ролі.

Відповідальність, яка стоїть перед подружжям, має високу мотивацію створення міцної сім'ї. На взаємини у подружжі також впливає рольове пристосування особистості до тих суспільних відносин, у яких людина перебуває у своїй професійній частині життєдіяльності, бажання бути визнаною у своїй соціальній групі та пристосуватися до її ціннісних орієнтирів. Особливо велике значення це має для чоловіка. Потреба успіху та авторитету на роботі нерідко ставить під сумнів першочерговість вирішення сімейних потреб чи відтісняє їх на друге місце. Проте цьому може зарадити чітка розстановка пріоритетів, яка базуватиметься на мудрому прийнятті біблійної істини, коли віддається "кесарю кесарево" [4, 55].

Одним із чинників зростання особистості та самоздійснення членів родини є труднощі, які час від часу переживає будь-яка сім'я [4]. Долаючи труднощі, особистість усвідомлює, виразно бачить свої життєві потреби, тому складні ситуації можна розглядати як передумову постановки людиною життєвих завдань, завдяки яким вона стає спроможною брати на себе відповідальність за власне життя.

Складні життєві обставини, супроводжують особистісний розвиток як кожної людини, так і великі й малі групи, однією з яких є сім'я, і подружжя як основа сім'ї. Іноді обставини детермінують кризові і стресові стани, зумовлюють складні переживання кожного члена родини. У такі кризові періоди сімейна структура стає нестійкою і нестабільною, а її члени змушені визнати необхідність перебудови сімейних відносин у зв'язку із зміною ситуації [6].

Деякі сімейні кризи є закономірними, нормативними, тому їх переживають усі сім'ї на певних етапах свого функціонування та розвитку. Інші сімейні кризи пов'язані із ситуативними сімейними подіями, що негативно впливають на психологічний стан сім'ї (ненормативні кризи). Як приклад можна привести ситуацію зради партнера чи важкої хвороби члена сім'ї [6].

Ситуація невизначеності, коли старі патерни емоційного реагування і поведінки вже не спрацьовують, а нові ще не вироблено, викликає у членів сім'ї почуття некомпетентності та низької самоефективності. Разом з тим така ситуація висуває до сім'ї нові вимоги, і, щоб задовольнити їх, потрібні суттєва структурна перебудова, певний час [6].

Виходом із кризової ситуації може бути вибудовування шлюбними партнерами нових життєвих завдань, пов'язаних із шлюбом та сім'єю, які відповідатимуть новому етапу розвитку сім'ї. Криза успішно долається, коли сімейна система перебудовується адекватно до нових завдань. Відбувається перехід на новий рівень функціонування, що неодмінно супроводжується особистісним зростанням членів родини [6, с. 91–92].

Отже, на міжособистісні стосунки у подружжі, а від цього і на життя особистості, впливає уява про цілі подружнього союзу, в яких виражається мотивація подружжя, рольове пристосування особистості до суспільних відносин, вибудовування шлюбними партнерами нових життєвих завдань, пов'язаних із шлюбом та сім'єю, що відповідатимуть новому етапу розвитку сім'ї.

Складні обставини життя, як особистості так і сім'ї неможливо уникнути, їх переживання потребують стійкості і пристосованості людини до вирішення складних завдань. Процес взаємодії у подружжі протягом певного часу створює певну модель міжособистісних стосунків. Така модель може створюватися спонтанно, а може подружжя пара вибудовувати свої стосунки відповідно до бажаної моделі, залежно від своїх потреб, бажань, домагань, рівня особистості зрілості. О.Я. Кляпець, Т.О. Ларіна бачать важливість

моделювання сім'ї, на яку особистість розраховує, яку вона вважає гідною себе, яку хоче побудувати, відповідно до шлюбно-сімейних домагань, що засноване на самооцінці людини, її уявленні про власну відповідальність певним критеріям і стандартам [5, 30].

К. Віткер порівнює шлюб із постійною психотерапією двох цілісних особистостей, із процесом зміни, в якому людина може віддати деякі свої особисті права, привілеї і здібності в обмін на можливість належати парі, більш сильній, ніж дві людини поодиноці, парі, що дає кожному силу, необхідну для боротьби з соціальними і культурними структурами, які їх оточують. Це відбувається всупереч триангуляції, коли кожен з подружжя проживає свої зв'язки з минулого – не тільки з біологічними батьками та родичами, а й з багатьма психологічними і психосоціальними спілками усього попереднього життя [3, с. 76–80].

Зріла особистість обов'язково передбачає повагу до самостійності іншої особистості, визнання за ним права на цілісність і особливість. Вона не прагне використовувати інших у своїх цілях, не робить спроб поневолити або принизити когось, вона готова зважати на його бажання і потреби, готова визнати його невід'ємне право на суверенітет і узгодити взаємини [3].

У подружжі кожен символічно проявляє родину, звідки він пішов, і це зрозуміло потребує часу, щоб з'єднати два незалежних організми – родинами. У процесі об'єднання важливо стати спільнотою, де кожен поважає право іншого бути особистістю, і в той же час присутні єдність, соціальна та психологічна цілісність. Тоді сім'ї допомагають кожному знайти терпіння до інакшості, силу єдності і свободу приєднуватися і відокремлюватися.

На початку життєвого шляху цінності мало усвідомлюються, запозичуються, ґрунтуються на бажаннях, потягах. Існує автоматичне відтворення взірців поведінки, конформні реакції – хоч і поряд із боротьбою за самостійність особи. Пізніше людина виявляє цінності абсолютні, ідеальні, загальні. Все реальне, знайоме їй вже не влаштовує, не задовольняє: виникає віковий песимізм. Наближення до зрілості є й наближенням до реальних, одиничних, конкретних цінностей. Людина навчається бачити унікальне в усій його красі. Цінність його збільшується, бо це цінність того, що минає. Настає пора мудрості. Людина стає у центрі Всесвіту і переживає людське буття як щось неперевершене, безцінне [3].

Етапи життєвого шляху можна розрізнити також із точки зору зростання суб'єктності, власної ролі у життєтворчості. У ставленні до себе як творця свого мікрокосмосу поєднується ставлення до часу життя, відпущеного для самореалізації, і ставлення до оточення. Людина, яка погано ставиться до себе, не може бути доброзичливою до тих, хто поруч; відповідальність за все, що не склалося, вона буде перекидати на чужі плечі, на долю, нещасний випадок тощо. І навпаки, у позитивному ставленні до себе відтво-

рюється висока загальна оцінка життєвих планів та їх реалізації, бажання і вміння рахуватися з потребами оточення. У ставленні до себе можна побачити, як людина сприймає той чи інший етап життєвого шляху, наскільки відчуває себе в ролі "режисера" власного життя [3, с. 32].

Висновок

Шлюб створюють люди з різним рівнем життєстійкості, або за його відсутності, але з потребою взаємодопомоги у повсякденному житті та сприятливого середовища для особистісного зростання та самореалізації. На стосунки у подружжі впливають різні життєві події як їх спільного життя, так і особистісні переживання кожного з них. Різні життєві події кожен раз створюють нові виклики та випробування. Вихід із складної, кризової ситуації може зміцнити їхні стосунки, підняти життєстійкість кожного з них або ж стати на заваді існування їхнього спільного життя.

На міжособистісні стосунки у подружжі, а від цього і на життя особистості впливає уява про цілі подружнього союзу, в яких виражається мотивація подружжя, рольове пристосування особистості до суспільних відносин. Складні обставини вимагають вибудовування шлюбними партнерами нових життєвих завдань, пов'язаних із шлюбом та сім'єю, що відповідатимуть новому етапу розвитку сім'ї.

Врахування шлюбними партнерами індивідуальних особливостей та життєстійкості один одного у процесі моделювання своїх стосунків можуть мінімізувати конфліктні ситуації та сприяти розвитку та самоздійсненню один одного, а також створити сприятливі умови для виховання дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Л.А. К концепции жизнестойкости в психологии. // Сибирская психология сегодня: Сб. научн. трудов. Вып. 2 / под ред. М.М. Горбатовой, А.В. Серого, М.С. Яницкого. Кемерово: Кузбассвуиздат, 2004. с. 82-90
2. Андреева Т.М. Психология семьи/ Т.В.Андреева – СПб.: Речь, 2010. – 304 с.
3. Витакер К. Полночные размышления семейного терапевта (пер. с англ. М.И. Завалова) / Карл Витакер. – М.: Независимая фирма "Класс", 1998. – 208 с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
4. Горностай П.П. Ресурсы женственности и мужественности. // Журнал практического психолога. – 2003. – №6. – С. 51-55.
5. Кляпець О.Я. Підготовка молоді до подружнього життя / Кляпець О.Я., Ларіна Т.О.: – К.: Міленіум, 2009. – 104 с
6. Кляпець О.Я. Роль життєвих завдань особистості в її сімейній самореалізації // Наукові студії із соціальної та політичної психології: збірник статей./ Ольга Кляпець) К.: АПН України Інститут соціальної та політичної психології, 2008. – С. 86–95 (Випуск 21 (24)).
7. Мадди Сальвадоре Р. Смыслообразование в процессе принятия решений // Психол. журн. 2005. – № 6. – Т.26. – С. 87–101.
8. Мадди С. Теории личности. Сравнительный анализ / Сальвадоре Мадди. – СПб.: Издательство "Речь", 2002
9. Наливайко Т.В. Исследование жизнестойкости и ее связей со свойствами личности: дис. кандидата психол. наук: 19.00.05 / Наливайко Татьяна Викторовна. – Челябинск, 2006. – 175 с.

10. Николс М. Семейная терапия. Концепция и методы / Николс М., Шварц Р. М. (Пер. с англ. О. Очкур, А. Шишко). – М.: Эксмо, 2004. – 960 с.

11. Основы психологии/ За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь. 1996. – 632 с.

12. Психология / под. общей редакцией В.Н. Дружинина. – СПб.: Питер, 2007. – 656 с.

13. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т.М.Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

УДК 159.923.2

СТЕЛЬМАХ А.

Наук. керівник: СТРЕЛЬНИКОВА Н.М., к.психол.н.

м. Ніжин

ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ФОРМУВАННЯ

Кожна людина має свій індивідуальний набір вольових якостей, від яких залежать не тільки дії, а й вчинки особистості. Гама вольових якостей особистості містить: самовладання, витримку, терпіння, наполегливість, рішучість, сміливість, критичність. Воля особистості, за В. Селівановим, це певна сукупність психічних властивостей, яка характеризує досягнутий рівень свідомої саморегуляції особистості; ця сукупність властивостей складається протягом життя [4]. І. П. Маноха зазначила, що вольовий акт в житті людини є дуже тривалим, складним і енергомістким [5].

Оноре де Бальзак писав, що не існує великих талантів без сильної волі. Метою даної роботи є визначення сутності поняття воля, а також спроба охарактеризувати описати вольові якості особистості. Витримка і самовладання виявляються у вмінні людини стримувати свої почуття, якщо це потрібно, гальмувати імпульсивні дії, підпорядковувати себе поставленій меті.

Терпіння, наполегливість особистості дають їй змогу продовжувати діяльність у найскладніших умовах, незважаючи на тимчасові невдачі і перешкоди. Наполегливість – одна з найважливіших якостей особистості, що сприяють їй досягненню мети. Але не слід наполегливість порівнювати з упертістю. Уперта людина практично завжди намагається наполягти на своєму, не оцінюючи критично свої судження, бажання чи рішення.

Рішучість, як вольова якість особистості, дає їй змогу виконати прийняте рішення без зайвих вагань. Люди, позбавлені цієї якості, часто не можуть довести розпочату справу до кінця і сумніваються у правильності вибору способу виконання. Важливою умовою рішучості є сміливість, тобто готовність людини йти на виправданий ризик. Безумовно, рішучість має ґрунтуватися на глибокій розсудливості і лише тоді вступати в дію, коли людина остаточно вирішує, що їй потрібно. Наявність сумнівів у цей період не свідчить

про нерішучість особистості, а навіть навпаки, тому що інтенсивна боротьба мотивів характерна для людини-мислителя.

Боротьба мотивів у рішучих людей відбувається оперативно, вони вміють діяти швидко, зовні спокійно, по-діловому, незважаючи на можливу небезпеку, тим часом, як нерішучі люди довго не наважуються виконати прийняте рішення. Нерішучість в окремих випадках може поєднуватися з відсутністю самостійності. Самостійна людина здебільшого реалізує своє обмірковане рішення, вона не боїться відповідальності за виконану дію.

Діяльність самостійної особистості спонукається здебільшого усвідомленими особисто і суспільно корисними мотивами, що є досить актуальним для сучасного управлінця. Несамостійна людина шукає можливість перекласти відповідальність за свої дії на інших, уникнути самостійного прийняття рішення. Такі люди не виявляють особливої ініціативи, тривожні, легко підпадають під чужий вплив.

Керівник, який самостійно аналізує, діє спокійно, рішуче і впевнено, викликає симпатію у підлеглих. Безумовно, впевненість не повинна переходити у самовпевненість. Високий рівень професіоналізму керівника визначають і такі вольові якості, як терпіння, витримка, сміливість, наполегливість, критичність, оперативність, холоднокровність, дисциплінованість, оптимізм. У поєднанні з високим загальним інтелектуальним розвитком і почуттям обов'язку вони становлять особливу цінність. Цілком очевидно, що це все вимагає від особистості копіткої роботи над самовдосконаленням у процесі власного розвитку.

Формування вольових якостей – це один із найскладніших процесів праці особистості над собою. Він залежить від багатьох психофізіологічних і соціальних параметрів, наприклад, від особистостей нервової системи, переконань людини, від цілей, які вона перед собою ставить, тощо. При цьому йдеться про постійне подолання не лише зовнішніх, об'єктивних, а й внутрішніх, суб'єктивних, перешкод. Людина зможе регулювати свою діяльність, якщо вона навчилася володіти своїми звичками, інтересами, бажаннями.

Видатні діячі мали, як правило, тверду непохитну волю. Так, Оноре де Бальзак писав, що не існує великих талантів без сильної волі. Воля може і має бути предметом гордості більше, ніж талант. Якщо талант – це розвинена природна схильність, то тверда воля – це щохвилини одержувана перемога над інстинктами, над потягами, які воля приборкує і стримує, над примхами і перешкодами, над усіякими труднощами, які вона героїчно долає.

Для формування волі не досить використати будь-який окремий прийом або один перевірений засіб. Оскільки воля має різні вияви, то і рекомендації щодо виховання її можуть бути різними. Серед передумов формування волі, її тренування і загартовування важливе місце посідають: життєва установка людини,

досвід, знання, почуття та емоції. Разом з тим, тренуючи і загартовуючи себе вольовим зусиллям, ми якісно збагачуємося як особистість. Особливу увагу слід звернути на вироблення корисних звичок, використовуючи при цьому шкідливі. Пообіцявши, не відступай, поки не виконаєш обіцяне. Вимовив неправильне слово – сотні раз повтори його правильно. Вирішив кинути палити – не відступай від реалізації прийнятого рішення. Якщо винний – знайди сили і признайся в цьому. Визнавши для себе щось за розумне, потрібне та цінне – зроби його обов'язковим для виконання.

Сильна воля хворого інколи навіть може сприяти збереженню життя. Велике бажання жити допомагає хворому не лише подолати біль, а й видужати. Особливі прояви волі притаманні народним месникам, борцям за звільнення від колоніального гніту, державну незалежність. Самовіддана любов до Батьківщини, ненависть до ворогів, витримка і самовладання сприяли видужанню і поверненню поранених до діючої армії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех. – К.: Україна. Віта, – 1995. – 127 с.
2. Варій М.Й. Загальна психологія / М.Й. Варій. – Львів.: Край, – 2005. – 275 с.
3. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции.: Пер.с англ. / В.А. Иванников. – М.: Изд-во Моск. ун-та, – 1991. – 182 с.
4. Селиванов В.И. Воспитание воли в условиях соединения обучения с производственным трудом/ В.И.Селиванов. – М.: Высшая школа, – 1980. – 13 –21с.
5. Манюха І. П. Історія психології ХХ століття / І. П.Манюха.- К.: Либідь, 1998. – 894 с.

УДК 159.922.4

ТИМОШЕНКО Ж.

Наук. керівник: ШКРЕБТІЄНКО Л.П.

м. Київ

УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОС ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕТНОПСИХОЛОГІЇ

Проблема українського етносу була предметом вивчення багатьох провідних психологів, етнографів, істориків, літераторів, мовознавців. Зокрема, Г. Ващенко, П. Гнатенка, В. Павленка, І. Рибчина, С. Тагліна, О. Кульчицького, Ю. Липи, О. Субтельного, М. Шульги, В. Яніва, І. Яреми та ін. Саме ретроспектива виникнення, розвитку, здобутків і трагедії українського народу дає підстави визначити психологію українського етносу через аналіз таких феноменів, як менталітет, етнічна свідомість і самосвідомість, етнічна само ідентифікація особистості, український національний характер, психічний склад українців.

Психологічні особливості українського етносу описувались вже в ХVIII ст. у працях мандрівників, істориків, географів, мовознавців і письменників.

Зокрема, про це свідчить праця А.Павловського "Грамматика малороссийского наречия": "...несколько лет живучи в Малой России, довольно мог присмотреться к национальному характеру ее жителей. Я нашел в них что-то приятно меланхолическое, отличающее их, может быть, от всех обитателей земного шара. Они имеют природную внимательность, остроту, склонность к музыке и пению. Хлебосольство и простота нравов составляющих существенные свойства. В поступках просты, в делах справедливы, в разговорах откровенны, хотя часто тонки и отменно хитры; в намерениях основательны, любят опрятность и чистоту, работают тихо, но прочно. В страстях редко наблюдают умеренность. К наукам расположены, кажется, с природы" [1, с. 79].

Характерологічні особливості українців кінця XVIII – початку XX ст. мали низку труднощів. До них В.Павленко і С.Тагліл відносять такі:

1. Розвинутий особистісний початок, що виявляється в почутті власної гідності, незалежності та індивідуалізму.

Владі українці служили віддано, однак без раболіпства. Намагались уникати таких ситуацій, коли б їх принижували грубими словами; не були настирливими у своїх проханнях. Автори зазначають, що ці якості проявлялись в усьому: і у відокремленні сина після одруження навіть на перекір економічній вигоді, і в основних принципах життя козацтва, і в подвірному, а не общинному землеробстві, і у прийнятнішому, ніж в інших народів, становищі жінки, і навіть у специфіці хорового співу. Спостерігається ненависть до всього суспільного. "Туртове – чортове", – мовиться в українській приказці. Негативною рисою такої якості є гіперрозвиток ідеї особистості, що виявляється у відсутності організованості, згуртованості, а це, у свою чергу, призвело до відсутності упродовж віків української державності.

2. Українське суспільство характеризувалося певною одноманітністю як за освітнім рівнем, так і за суспільним становищем.

Тут не було надто різкого розмежування між інтелігенцією та простим народом.

3. Наголос на внутрішньому (духовному) аспекті життя, а не на зовнішньому (матеріальному).

Деякі дослідники вважали, що українці в народній творчості мають більшу порівняно з росіянами схильність до поезії, до пісенної творчості, ніж до ремесел. Наголос на внутрішньому аспекті життя проявлявся і в нехтуванні зовнішньою атрибутикою, обрядовістю в релігії і водночас у глибокій релігійності та віротерпимості.

4. Любов до природи.

Ставлення до природи в українців завжди було особливим. Природа посідала значне місце в їхньому житті, що відображено у великій кількості образів природи у фольклорі, у використанні її елементів у святкових обрядах і в прикрашенні осель. Квіти навко-

ло хати, квітучі дерева та кущі – обов'язковий елемент українського побуту.

5. Терпимість.

Про терпимість українців писали М.Костомаров, І.Сікорський, М.Данилевський та ін. Наприклад, терпимість слов'ян проявлялась у негативному ставленні до смертної кари, яку відкидали і засуджували князі Володимир Великий і Володимир Мономах; у відсутності рабства; у виголошуванні християнських проповідей мовами народів Росії. Толерантність українців тісно пов'язана з іншою особливістю їхнього психічного складу – неагресивністю (слаборозвиненою войовничістю). І.Ярема зазначає, що вже за князівських часів – у печенізько-половецький період – виявляється добродушність в українців. Українські князі неохоче зважувалися на збройний наступ, обмежуючись в основному оборонними заходами й обираючи шлях мирного добросусідського взаєморозуміння. Безперечно, дух християнства лише зміцнив цю рису [2, с. 80].

Завдяки квітучій українській природі українська душа перебуває в чуттєвій площині настрою, в ліричній пісні. Поетичний пісенний ліризм в українському народі живе споконвіку, знов і знов народжується, розквітає або ж сумує, плаче, страждає. Дослідники рис національного характеру відзначають в українцях надійність і спокійну зосередженість, спостережливість. Однак сила емоційного мрійництва може знижувати в українському характері роль раціонально-вольового компоненту, що створює передумови для нерішучості, труднощів із вибором, невизначеності.

В українському архетипі ставлення до природи як до батьківського, рідного, найціннішого, що впливає з винятковою важливістю всього природного в житті взагалі [3, с. 87].

Український етнос остаточно сформувався на рубежі XVI–XVII ст., зокрема, каталізаторами цього процесу стали загроза фізичного знищення з боку Степу (утримання Кримського ханства – васала Османської імперії), національний гніт польської шляхти і внутрішня зрада еліти – перехід аристократії до католицтва і укладення церковної унії. На хвилі національної боротьби росла національна самосвідомість. Остання виявилася на побутовому рівні в усвідомленні своєї приналежності до "руського народу", а на вищому, ідеологічному рівні – у боротьбі за національні права, за православ'я, за створення національних державних інститутів і атрибутів.

Складність етнічної історії українців проявляється і в різноманітності самоназв (етнонімів), назв з боку інших народів, а також назв країни та держави. З моменту зародження українського етносу ключовим поняттям було Русь. І в різні періоди домінували такі його варіанти: VI–XI ст. – Русь; з 1395 року – Мала Русь; у XVII–XVIII ст. – Малоросія; XIX ст. – початок XX ст. – Україна – Русь. Визнання назви "Україна" (уперше згадане у 1187 р.) відбулося у XVII ст., а

пізніше набуло широкого розповсюдження "Малоросія", особливо після приєднання України до Московської держави. Тільки з початку ХХ ст. етнонім "Україна" став домінуючим.

Що стосується самоназви "українець", то вона довго була мало поширеною. Це багато в чому можна пояснити труднощами етносоціального розвитку. Синонімами виступали терміни "козак", "козацький народ", одночасно продовжували існувати і старі самоназви "руські", "русини". Тільки в умовах національного відродження у другій половині ХІХ ст. остаточно утвердилася самоназва "українець". Таким чином, в етнічній історії українців можна виділити три ключові етнооб'єднуючі самоназви:

- слов'яни (словени);
- руси (руські, роси, русичі, русини);
- українці (козаки).

Етнографічні особливості українців виявляються за історико-етнографічними районами: Середня Наддніпрянина, Поділля, Полтавщина і Слобожанщина, Полісся і Волинь, Прикарпаття, Закарпаття, Південь.

В Україні як відбиття етнографічних і соціально-політичних процесів формувалися етнографічні групи, які тривалий час (а подекуди й нині) зберігали певні відмінності в культурі, побуті, мові. Наприклад, гуцули, лемки, бойки, поліщуки.

Аналіз українського етносу через призму етнопсихології дає змогу зробити висновок про те, що поступово пішли у минуле багато архаїчних, консервативних звичаїв та обрядів, набули розвитку нові елементи в побуті і в духовному житті селянства, яке складало більшість українців. Значного поширення набули елементи міського одягу, нові типи житла, знаряддя праці. Тобто соціально-економічні умови стали вирішальними чинниками, які визначили формування сучасного обличчя української нації, вплинули на чисельність і географічне розміщення інших етнічних груп, на характер етнічних процесів в Україні загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія. – Київ: МАУП, 2002. – 144 с.
2. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. 2-е вид.- К.: Знання, 2006. – 341с.

УДК 376.68:378.1

ЧУБОВ А.
г. Луганск

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗАХ УКРАИНЫ

Исследование социально-психологических факторов, которые могут оказывать влияние на адапта-

цию к обучению в Украине проводилось на протяжении 2013–2014 учебного года на базе высших учебных заведений Луганска. В нем принимали участие 56 иностранных студентов 1-го курса.

В ходе психодиагностического исследования были использованы следующие психодиагностические методики:

1. Авторская анкета, направленная на выявление социальных факторов, влияющих на адаптацию иностранных студентов.
2. Методика диагностики социально-психологической адаптации К. Роджерса и Р. Даймонда.
3. Опросник Юнга, предназначенный для выявления типологических особенностей личности.
4. Тест-опросник Спилберга-Ханина, предназначенный для выявления самооценки уровня реактивной тревожности как состояния ситуативной и личностной тревожности.

Исследование проводилось в 2 этапа. Первый посвящен изучению и ранжированию социальных факторов, которые влияют на эффективность адаптации иностранных студентов к обучению в ВУЗах Украины. Далее приводятся наиболее значимые результаты, полученные в ходе анкетирования.

Так, все респонденты ответили положительно на вопрос "нравится ли вам учиться в университете". Вместе с тем, считаем что в своих ответах студенты-иностранцы все-таки были не совсем искренни, а в большей мере старались продемонстрировать наиболее социально привлекательные ответы. Такое предположение подтверждается тем, что на вопрос с подобной содержательной нагрузкой только 92% указали на то, что с удовольствием посещают университет. Показатель фактора комфортности обучения в студенческой группе характеризуется тем, что 98% учащихся чувствуют себя в своей студенческой группе комфортно. Следует отметить, что в студенческой группе, в которой было проведено исследование практически все обучающиеся – представители одной национальности. То есть можно предположить, что нахождение в студенческой группе, в среде соотечественников является для испытуемых зоной комфорта. Это следует учитывать при организации воспитательной работы, а также с целью повышения общей адаптированности к обучению.

О стремлении находится в зоне комфорта также свидетельствует то, что 88% учащихся присутствуют на всех парах.

Показательным, на наш взгляд, является то, что 88% респондентов считают главной целью приезда на Украину получение высшего образования, причем 94% студентов отмечают, что это их самостоятельный выбор (еще 2% приехали учиться по рекомендациям родителей, 4%-по другим причинам). Можно предположить, что высокий уровень самостоятельности в принятии решений является значимым для успешной адаптации.

А вот наличие у многих студентов языкового барьера – это переменная, влияющая на затруднение адаптации студенческой молодежи. Так, нами было выяснено, что 65% участников нашей выборки могут общаться на русском языке, хотя испытывают значительные языковые трудности в учебе, свободно общаются лишь 25% студентов выборки, а 10% владеют языком недостаточно для нормальной учебы.

Кроме того, информативными считаем следующие показатели. В Украине студентам прибывшим из иностранных государств сложнее всего привыкнуть к отсутствию родственников (35% респондентов), необходимости общаться на не родном языке (10%), к другому образу жизни (27%), к условиям проживания в общежитии (6%), отношению окружающих (8%), особенностям иной кухни (5%). При этом 23% участников эксперимента считают, что они могут справиться с возникшими трудностями самостоятельно, 13% ждут помощи от преподавателей и 64% студентов рассчитывают на друзей.

На втором этапе исследования были использованы психодиагностические методики, результаты которых представлены далее.

Так, с помощью методики К. Юнга было установлено, что 50% испытуемых – те, кто являются интровертами и экстравертами могут испытывать затруднения в процессе адаптации. Так, экстраверты со своим стремлением доминировать в межличностных отношениях и строить широкие социальные связи из-за сложностей языкового барьера, могут испытывать трудности в адаптации. Интроверты, для которых характерно поведение, больше связанное с комфортным одиночеством, внутренними размышлениями и переживаниями, будут испытывать тем более сложности в новом социальном окружении.

По результатам проведения методики Спилберга-Ханина можно предположить, что студенты с выраженным уровнем ситуативной тревожности испытывают значительные трудности в процессе адаптации. Т.к. эти испытуемые имеют тенденции к ярко выраженной предрасположенности к тревоге, а так же, тенденции воспринимать достаточно широкий круг ситуаций как угрожающие. Что касается личностной тревожности, то студенты с выраженным уровнем проявляют высокую эмоциональную чувствительность, повышенную ранимость, обидчивость, что значительно затрудняет общение, создает множество коммуникативных барьеров, ухудшает процесс адаптации.

Результаты проведения методики диагностики социально-психологической адаптации К.Роджерса и Р.Даймонда свидетельствуют о недостаточном приспособлении студентов к существующим в обществе требованиям и критериям оценки за счет присвоения норм и ценностей данного общества. Вместе с тем, недостаточность адаптации за счет сложностей принятия норм и ценностей нового окружения может быть компенсирована за счет дружественности, принятия людей, одобрения их жизни и отношения к себе

в целом, ожидания позитивного отношения к себе окружающих. Это благоприятные предпосылки успешного адаптивования.

Вывод. Обобщая результаты исследования, мы можем сделать следующие выводы: преобладания интроверсии, экстраверсии, выраженного уровня ситуативной и личностной тревожности, низкого уровня стрессоустойчивости, самовосприятия, принятия других, высокой интернальности, затрудняют процесс адаптации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Постовалова Г.Н. Психологические и социально-психологические особенности адаптации студентов. – М., 2007. – стр.47.-50.
2. Иванова М.А., Титкова Н.А. Социально-психологическая адаптация иностранных студентов первого года обучения в вузе. – СПб, 1993. – 28с.
3. Андреева Д.А. Влияние адаптации студентов на учебную активность. – В кн.: Проблемы активности студентов. – Ростов-Дон, 1975. – 165с.
4. Витенберг Е.В. Социально-психологические факторы адаптации к социальным и культурным изменениям. – СПб., 1995. – 115с.

УДК 159.922:316.6

ШЕЛЕСТОВА О.В., ст.викладач
м. Київ

СІМ'Я ЯК ВИЗНАЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ ЗАХИСТНИХ МЕХАНІЗМІВ ДИТИНИ

Формування повноцінної системи психологічного захисту особистості відбувається у міру дорослішання дитини, в процесі індивідуального її розвитку і навчання. Індивідуальний набір захисних механізмів залежить від конкретних обставин життя, від багатьох факторів внутрішньої взаємодії, дитини з батьками, від демонстрованих ними патернів захисного реагування [9]. Як підкреслював Р. Плутчик, в процесі дорослішання кожна особистість стикається з великою різноманітністю ситуацій, що викликають емоційні стани, вираження яких призводить до подальших конфліктів і додаткової небезпеки. У результаті дитина розвиває механізми захисту, що є непрямими шляхами переживання емоційного конфлікту і стратегій "совладання з ним" [12].

У численних дослідженнях, ранні міжособистісні взаємодії дитини розглядаються як визначальний фактор її подальшого психічного розвитку та соціальної адаптації. Аналізуючи літературні дані, можна виділити два погляди на онтогенез психологічного захисту через призму дитячо-батьківської взаємодії, які є взаємодоповнюючими [7]. Захисні механізми виникають у дитини як результат:

- засвоєння демонстрованих батьками зразків захисної поведінки;
- негативного впливу з боку батьків.

За допомогою зовнішнього втручання в розвиток дитини актуалізуються різні механізми захисту як засіб соціальної адаптації. При розгляді захисту як результату засвоєння батьківських стилів поведінки у вигляді навчання через підкріплення або за допомогою наслідування і його аналогів – імітації та ідентифікації – роль сім'ї як психосоціального посередника суспільства головна.

У широко відомих експериментах Г. Харлоу [11], новонароджених мавпочок розлучали з матерями і віддавали на "підклування" штучним, "сурогатним" матерям, які представляли собою дротяні муляжі або такі ж ляльки – муляжі, обтягнуті оксамитовим покриттям. Позбавлені материнської турботи і спілкування з іншими тваринами, ці мавпочки коли вирости, не вміли поводитися в середовищі інших мавп, тому що були або надміру домінантними, або, навпаки, надмірно поступливими і підлеглими. Аналогічно і у дітей, ізолювання від матері або іншої близької людини в ранньому дитинстві може привести до аномалій соціальної поведінки, підвищеної уразливості або посилення агресивності і навіть до зниження інтелекту дитини. Таким чином, біологічний сенс раннього імпринтингу можна безпосередньо пов'язати з утворенням системи психологічного захисту, при неможливості її скорегувати необоротно наступають зміни в поведінці [2].

Негативним впливом з боку батьків є і недостатнє задоволення базових потреб дитини. Так, якщо дитина не має правильного і постійного материнського догляду (не задовольняється потреба в прихильності і безпеці) у неї швидко розвивається хворобливий стан напруги. У цих умовах немовля, позбавлене догляду матері, як захисну компенсацію буде використовувати стимулювання себе ритмічними рухами тіла, наприклад, стукаючись голівкою чи сильно розгойдуючись [13].

У холодних і байдужих матерів немовлята часто бувають напруженими, впертими. Вони навіть смоктати не хочуть, а іноді стають зовсім відчуженими, впадаючи в стан, близький до ступору. Також варіантом байдужості до дитини виступає і потурання бажанням дитини, поблажливий стиль у відношенні до її поведінки. Батьки не надають значення проступкам дітей і вважають, що "всі діти такі" і "ми самі такими були". Вони благодушні, спокійні, тому що реагувати на ситуацію вони не схильні. Англійська психоаналітик Д. Боулбі пише, що дитина, відірвана від матері проходить три стадії: протест, розпач і нарешті – відчуженість. У стадії протесту дитина сердиться, що мати пішла від неї, потім втрачає надію, що та повернеться, нарешті її розпач переходить у відчуженість і вона перестає реагувати [10].

На структуру захисту дитини впливає не тільки холодність або байдужість, а й владність матері. Показано, що діти владних матерів виявляють багато ознак ранньої невротизації, які надалі проявляються як особливості їх характеру: сором'язливість, стійкі стра-

хи, підвищена тривожність або зайва покірність [1]. Варіантом підвищеної владності батьків може також виступати демонстративний стиль у відношенні до дитини. Тоді батьки, не соромлячись, всім на неї скаржаться, перебільшуючи її провину і небезпеку проступків. Їм нічого не варто публічно обізвати дитину (наприклад, дибілом). Це призводить до втрати сором'язливості у дітей, втрати внутрішнього контролю за своєю поведінкою і до озлобленості щодо батьків.

Тепле почуття у відносинах "мати і дитя" в перші роки життя захищає дитину від багатьох розладів. Разом з тим, у випадках материнської надтурботи, коли не задовольняється потреба дитини у свободі та автономії, наслідки для особистості можуть бути настільки ж руйнівні. Багато обставин росту і розвитку дитини в сім'ї провокують включення психологічного захисту. Наприклад, при частих чи хронічних захворюваннях надмірна турбота батьків про дитину і увагу до її здоров'я та самопочуття нерідко сприяють формуванню у неї стратегії "втікання у хворобу", яка може зберегтися і в характері дорослого.

Надмірна турбота сприяє організації навколо дитини кругової оборони за типом "наша дитина завжди права". У цьому випадку батьки агресивно налаштовані до всіх, хто вказує на некоректну поведінку їхніх дітей. Такий "кумир сім'ї" часто виникає, коли дитина пізня, довгоочікувана і єдина. Тоді на дитину буквально "моляться" і всі її забаганки негайно виконуються. У такій сімейній обстановці діти виростають брехливими, жорстокими і надалі важко піддаються корекції. Відображенням надтурботи в подальшому може виступати педантично-підозрілий стиль сімейних відносин, коли батьки не довіряють своїм дітям, тотально їх контролюють і намагаються повністю ізолювати від однолітків.

Ситуація пізньої дитини у немолодих батьків, коли вона стає "кумиром сім'ї", може привести її до систематичної брехливості, яка виступає в якості ознак захисної поведінки. Така брехливість може базуватися на реакціях опозиції та компенсації і мати в своїй основі різні причини, наприклад, потуральний стиль виховання чи неправильне ставлення до знань.

У всіх перерахованих випадках говорити про розвиток повноцінної збалансованої системи захисту не доводиться. Емоційне відкидання і емоційний симбіоз, які блокують, відповідно, тенденцію до приєднання і тенденцію до відкидання, на думку Е. Т. Соколової, якраз і є тими екстремальними батьківськими установками, які потім переходять в типові порушення батьківської поведінки [4].

А такі порушення можуть бути досить різноманітними. Перераховуючи ті з них, які неминуче порушують безпеку дитини і спонукають її формувати всілякі способи захисту для ліквідації почуття ізоляції і безпорадності, К. Хорні виділяла: пряме і непряме домінування, байдужість, нестабільну поведінку, брак поваги до індивідуальних потреб дитини, недолік реального керівництва, занадто велике захоплення або його повна

відсутність, нестача теплоти, спонукання приймати чиюсь сторону в батьківських суперечках, занадто велику або занадто малу відповідальність, ізоляцію від інших дітей, несправедливість, дискримінацію, невиконання обіцянок, ворожу атмосферу та інше [6].

Останнім часом все частіше стали створювати нові сім'ї розлучені люди. Тоді діти від першого шлюбу нерідко попеременно виховуються батьками, що живуть окремо, в новій сім'ї. Форми виховання в таких сім'ях бувають різними і приховують в собі потенційне нервування дитини. Ще складніше, коли у виховання втручається вітчч, якому кидаються в очі наслідки колишнього "поганого" виховання і який завжди знайде, що виправляти "після" рідного батька. Тоді зростає ймовірність того, що дитина буде постійно відчувати на собі агресивні дії з боку вітччима. У цих обставинах діти нерідко формують захисний механізм проєкції і починають сприймати навколишній світ як джерело постійної загрози [5]. Зовні це може виражатися в жорстокому у відношенні до оточуючих. Прояви жорстокості помітні значно частіше, якщо до цього у дитини не була вироблена здатність до співпереживання, а замість неї спостерігаються емоційна холодність або пасивність, навіюваність і підкорюваність.

Авторитарний жорстокий батько, який принижує і кривдить дитину і слабка мати, не здатна захистити своє дитя, сприяють формуванню в характері дитини садистської жорстокості на фоні зайвої сентиментальності. У такій сім'ї ростуть люди з постійним відчуттям власного ущемлення, що підпорядковуються все своє життя одній меті – самоствердження за будь-яку ціну [3]. При цьому пригнічена ворожість до авторитарного батька може або посилити страх перед ним і призвести до ще більшого підпорядкування, або викликати бунт. Стає зрозумілим, що засмучуючись з приводу жорстокості дитини, не можна випускати з уваги, що вона являє собою маніфестацію заниженої самооцінки. Тому, стикаючись із проявами такої захисної поведінки, треба не стільки засмучуватися і дратуватися, скільки проявляти терпіння і, головне, любов і дружно поблажливість. Знати, що гнівний бунт дитини має реальні причини і в цьому сенсі справедливий, і розуміти їх образю на тих людей, яких дорослі вважають правими.

Порушення стосунків з батьками нерідко обумовлено прихованим емоційним відкиданням дитини. Такі батько і мати не зізнаються собі, що обтяжуються дитиною. Якщо ця думка виникає – женуть її від себе як негідну і обурюються, коли чують подібне зі сторони. Пригнічуючи таке ставлення, вони підкреслено піклуються про своє чадо, надмірно перебільшено уважні до нього. Однак вимушеність турботи і нестача тепла відчуються, формуючи у дитини душевний конфлікт і недовіри до світу. Оскільки у дітей ще не виробилася вибірковість, то часто це – глобальний протест, проти всього і всіх взагалі. Чим більше приховує дитина невдоволення своїм оточенням, родиною, тим більше проєктує його на зовнішній світ, набуваючи переконання в тому, що світ ворожий і страшний.

Якщо ні в сім'ї, ні в школі, ні у мрії дитина не може самоствердитися, якщо її компенсація не реалізується – виникає бунт! Тоді надходять безперервні скарги на нахабну, грубу, різку поведінку дитини в школі і вдома. В боротьбі з низькою оцінкою своїх досягнень оточуючими, така дитина, як уміє, приписує собі якості, що підвищують її почуття власної гідності, впевненості в собі (ідентифікується з кимось "нехорошим", з позиції дорослих). Це кваліфікується дорослими як нахабність, брехня і зазнайство.

Батьки і дорослі, страждають від впертості і примх дітей та не здогадуються, що все це – прояв безсилля дитини. На поведінку дитини нерідко впливає зайвий сором, примус або погане самопочуття. Однак далеко не завжди, навіть зрозумівши ці причини неслухняності, батьки поспішають на допомогу. Найпростіша допомога полягає у створенні у дитини переконаності в тому, що вона хороша і, що батьки її люблять. Наприклад, якщо кілька днів поспіль записувати найменші досягнення дитини і вечорами читати їх їй, примовляючи: "Ось як ти чудово зробив!", – то її поведінка поступово почне поліпшуватися. Якщо ж дитина такої допомоги не отримує, то приховуване уявлення про свою неповноцінність, ущербність, підсилює в її характері замкнутість, боязкість, егоцентризм або ворожість до оточуючих. У таких умовах необхідність компенсації робить дитину егоцентричною: вона весь час хоче бути в центрі уваги і безперервно вимагає визнання своїх гідностей. Це дратує тих хто спілкуються з нею, і тому дитина перебуває в постійному конфлікті з батьками та вихователями.

Не менш важливим є наявність в сім'ї бар'єрів спілкування. Прикладом бар'єру спілкування може служити "замаскована комунікація". У цьому випадку батько підтверджує зміст того, що йому повідомляє дитина, але в той же час відкидає інтерпретацію, яку той пропонує. Наприклад, якщо дитина скаржиться, що їй погано, батько відповідає: "Ти не можеш так говорити, адже у тебе все є. Просто ти примхливий і невдячний" [8]. У цьому випадку, заради спокою батьків, інтерпретація повідомлення так спотворюється, що її інформаційна роль зводиться до нуля. Однак внутрішня напруженість у дитини залишається і може дати стимул до запуску конкретних захисних механізмів: придушення, заміщення або раціоналізації.

Особливу роль відіграє сім'я у формуванні "правильного", адекватного ставлення дитини до своєї зовнішності. Батьки повинні докласти максимальних зусиль для того, щоб не зафіксувалося почуття власної непривабливості, оскільки воно може в подальшому призвести до стійкого комплексу неповноцінності і породити в характері замкнутість, боязкість, егоцентризм і ворожість до оточуючих людей. Запобігаючи розвитку подібних захисних реакцій деформації і зміщення, бажано знизити роль зовнішності в ієрархії життєвих цінностей дитини.

Успішність усвідомлення статевої приналежності також в основному визначається відношенням до

статі дитини в сім’ї. У 6–7 років дитина остаточно усвідомлює незворотність своєї статевої приналежності. Усвідомлення своєї статевої ролі передбачає розуміння і того, як до цього ставляться оточуючі, наскільки його стать відповідає їх очікуванням. Розбіжність бажаного і реального статі (хто я і ким я хочу бути?) породжує конфлікт і проявляється в поведінці. Абсолютно ясно, що вкрай небажано підтримувати думку дівчинки, що краще б вона народилася хлопчиком, і взагалі говорити, що батьки мріяли про хлопчика. Аналогічно не варто самотній мамі при хлопчикові говорити своїм приятелькам, що їй дуже шкода, що у неї хлопчик, так як дівчинка ближче до мами, м’якша і з нею простіше управлятися. Так наведемо приклад, спогадів однієї жінки про те, як очікування її батьками хлопчика пофарбувало все її дитинство в похмурі тони: “У моїх батьків першою дитиною була дівчинка, і вони дуже хотіли, щоб другий народився хлопчик. Коли знову народилася дівчинка, вони були сильно розчаровані. На моїх дитячих фотографіях я часто в штаних і беретику або обстрижена наголо, як хлопчик. Навіть коли я стала дорослою, батьки ставилися до мене, як до хлопчика. Коли я відразу після закінчення інституту вийшла заміж, вони засмутилися, оскільки хотіли, щоб я, як син, насамперед дбала про свою кар’єру.”

Що ж змушує дитину включати особливі способи переробки тривожної інформації? Необхідність захистити себе! Що при цьому захищається? Позитивне ставлення до себе (самоприняття) і відчуття себе як гідної, повноцінної, незалежної. При цьому дитина стикається з тим, що норми сформовані ставленням до неї дорослих їй незрозумілі. Це нерідко призводить до формування у дітей подвійної моралі, частини якої можуть не збігатися і породжувати глибинний конфлікт. Одна призначена для світу дорослих і відображає розуміння поверхневе, що досягається просто повторенням слів дорослих; інша використовується для себе і своїх однолітків. Тільки коли дитина зустрічає справжнє розуміння і визнання своїх почуттів і свого стану, вона здатна подолати внутрішню розбіжність моралі і її поведінка стає більш цілісною.

Іграшки надають дитині неоціненну допомогу в самозахисті. Вони дозволяють дитині винести назовні роздвоєння, проектуючи на них свої різні іпостасі. Тому одним з ефективних способів допомоги дитині в розрядці напруженості і запобігання протестних реакцій є створення умов для переносу впливів і почуттів на іграшку. Тут важлива улюблена іграшка, “спілкуючись” з якою дитина вчиться виявляти індивідуальну турботу, захист, заступництво, співпереживати їй. Тоді вона може виконувати роль об’єкта для зняття напруги.

ЛІТЕРАТУРА

1.. Александер Ф., Селесник Ш. Человек и его душа: врачевание от древности до наших дней. – М.: “Прогресс – Культура”, 1995.

2. Грановская Р. М. Элементы практической психологии. – СПб.: “Свет”, 1997.
3. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений. – М.: МПА, 1994.
4. Соколова Е.Т. Самооценка и самосознание при аномалиях личности, – М.: изд. МГУ, 1989.
5. Фрейд А. Психология “Я” и защитные механизмы. – М.: “Педагогика-Пресс”, 1993.
6. Холл С.К., Линдсей Г. Теории личности. – М.: “КСП+”, 1997.
7. Чумакова Е.В. Психологическая защита личности в системе детско-родительского взаимодействия / Дисс. канд. психол. наук. – СПб.: СПбГУ, 1999
8. Эйдемшпер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. – СПб.: “Питер”, 1999.
9. Экман П. Почему дети лгут. – М.: “Педагогика-Пресс”, 1993.
10. Bowlby J. Maternal care and mental health. Geneva World Health Organization. 1951.
11. Harlow H.F., Woolsey C.N, eds., Biological and Biochemical Bases of Behaviour, University of Wisconsin Press / W.S.Hall, 1958.
12. Plutchik R, Kellerman H., Conte H.R. A structural theory of ego defenses and emotions / In C. E. Izard (Ed.) Emotions in personality and psychopathology. N.-Y. Plenum, 1979.
13. Ribble M. Anxiety of infants and its disorganizing effect / Modern Trends of Child Psychiatry. – N.-Y. – 1945.

УДК: 159.922.23:373.31

ШКРЕБТІЄНКО Л.П., ст. викладач
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема становлення емоційно-почуттєвої сфери, формування та розвиток різних її сторін у дітей старшого дошкільного віку стала предметом вивчення багатьох вчених, зокрема, Л.І. Божович, Л.В. Виготського, Г.С. Костюка, Г.О. Люблінської та ін. У контексті діяльнісного підходу проблемою формування емоцій та почуттів займалися такі провідні науковці як О.В. Запорожець, Я.М. Калашник, А.Р. Лурія, Я.З. Неверович та ін. Зокрема, Н. Айзенберг, Т. Райк, М. Хофман, які в своїх дослідженнях дуже багато уваги приділяли вивченню емпатії, проводили дослідження з метою з’ясування її природи та етапів розвитку.

Емоційне становлення у дошкільному віці – це цілеспрямований процес, тісно пов’язаний з розвитком дітей, з їх соціалізацією, входженням в світ суспільства з його культурними та загальноприйнятими цінностями. Становлення – це філософська категорія, що відображає процес переходу від одного ступеня розвитку до іншого як момент взаємоперетворення протилежних і разом з тим взаємопов’язаних моментів розвитку – виникнення й зникнення.

Становлення вищих почуттів відбувається у соціальному середовищі під час засвоєння норм та ідеалів, що за відповідних умов стають внутрішнім надбанням, а згодом переконаннями, змістом мотивів, що спонукають до певної поведінки. Як наслідок, відбувається набуття своєрідної системи еталонів цінностей. Прийомом співставлення оцінює їх емоційно і надає штамп – добрий чи поганий. Норми, що лежать в основі людських відносин, стають через гру джерелом розвитку моралі самої дитини. При переході від раннього до старшого дошкільного віку, в міру виникнення простіших видів діяльності відбуваються зміни емоційних процесів, що здійснюють регуляцію діяльності [2, с. 8–9].

Якщо розглядати процес становлення емоційної сфери в межах соціальної взаємодії індивіда з навколишнім, то заслуговує на увагу дослідження Керолін Саарні. Особливостями емоційної сфери дитини є: починаючи з 12-го місяця життя розвиток самосвідомості і усвідомлення власних емоційних реакцій; незадоволення з приводу обмежень, які вводяться при розширенні автономії і потребі в обстеженні, ці новоутворення обумовлюють такі особливості оцінювання та усвідомлення себе, як наявність в експресії сорому, гордості та сором'язливості. Покращення розуміння мови і мовленнєвого висловлювання щодо власного стану та набуття зазначених форм поведінки дає можливість дитині поступово навчатись передбачати різні переживання у відношенні до різних людей, краще розуміти вираження емоцій у інших людей і їх значення, засвоювати ранні форми емпатії та просоціальних дій [4].

Отже, у дошкільному віці поступово розвивається вміння розрізняти емоційний стан інших.

Виділяють наступні типи сприймання емоції за експресією.

Довербальний тип. Емоції не промовляються вербально, а впізнаються через встановлення дітьми відповідності виразу обличчя у конкретній ситуації.

Дифузно-аморфний тип. Діти впізнають емоцію, але сприймають нечітко та поверхнево.

Дифузно-локальний тип. Сприймаючи вираження емоцій поверхнево, діти виділяють один елемент експресії (часто це очі).

Аналітичний тип. Відбувається виділення елементів експресії. Діти виділяють міміку, але не звертають увагу на поставу, ходу.

Синтетичний тип. Цілісне та узагальнене сприймання емоції.

Аналітико-синтетичний. Виділення елементів експресії та їх узагальнення [3, с. 398–399].

Важливим новоутворенням, що характерне для емоційно-почуттєвої сфери старшого дошкільного віку є:

- потреба соціальної відповідності (добрий – поганий, красивий – потворний, злий – добрий);
- здатність до емпатії;
- емоційна децентрація.

Дошкільний вік можна поділити на декілька етапів:

- молодший (3–4 р. ж.) – зміцнення емоційної регуляції;
- середній (4–5 р. ж.) – моральна саморегуляція;
- старший (6 р. ж.) – становлення ціннісно-особистісних якостей особистості дошкільника [5].

У старшому дошкільного віці дитина здатна засвоювати найвищі моральні норми та проявляти відповідні почуття. Зокрема, діти середнього дошкільного віку вже здатні виявляти почуття обов'язку, переживати почуття задоволення, радості, як відповідь на похвалу дорослого та суму, роздратування тощо при порушенні встановлених вимог. Під впливом діяльності у дитини цього віку формується ставлення не лише до людей, але і до речей.

Таким чином, ставлення до оточуючого світу відбувається з практичної взаємодії з цією діяльністю і, як результат, виникають нові емоції.

У становленні будь-якого почуття виділяють наступні етапи:

1. Фізіологічно-інстинктивний.
2. Період первинних безпредметних емоцій.
3. Період вторинних предметних емоцій.
4. Період вищого ідейного почуття (з'єднання певного почуття з вищою ідеєю) [1, с.48-51].

Про проблеми у становленні особистості свідчить відсутність, або слабо розвиненість вторинних почуттів.

Зазначимо, що особливостями емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку (за Г.А.Урун-таєвою) є:

- засвоєння соціальних норм вираження почуттів;
- зміна ролі емоцій у процесі діяльності, формування емоційного захоплення;
- становлення більш свідомих, узагальнених, розумних, довільних, позаситуативних почуттів;
- формування вищих почуттів – моральних, інтелектуальних, естетичних.

Таким чином, за проведеним аналізом можемо зробити висновок, що проблема становлення емоційно-почуттєвої сфери дітей старшого дошкільного віку є актуальною та багатогранною, яка вимагає подальшого дослідження та роботи відповідного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонение – М., 1990. – С. 28-91.
2. Емоційний розвиток дітей //Психолог. – 2002. – листопад (№41). – с.8-10.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, – 2001. – 752 с.
4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: развитие ребёнка от рождения до 17 лет. – М.: Издательство УРАО, 1999. – 176 с.
5. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста // Под ред. А.В.Запорожец, Я.З.Неверович. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 811.162.1:81'282.2

АЛЕКСЕЙЧУК Я.

Наук. керівник: ЗАГУРСЬКА-АНТОНЮК В.Ф.

м. Житомир

ВПЛИВ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

Мова – це найбільше багатство людства. Саме вона є найяскравішим виразником духовно-історичного розвитку нації. Немає мови – немає народу.

У світі існує багато мов, але для кожного з нас найкращою є рідна мова. Адже у ній сконденсовано досвід багатьох поколінь, відображено споконвічне прагнення людей пізнати світ. Мова відображає ментальність народу, його національну самобутність. Крім корінних українських слів, у лексичному складі сучасної української мови певне місце займають запозичення з інших мов. Запозичена лексика в сучасній українській мові становить приблизно 10% усього її словникового складу. Слова, запозичені з інших мов, завжди відповідним чином пристосовуються до законів фонетики, граматики, словотворчих моделей та семантичної системи тієї мови, до лексичного складу якої вони ввійшли.

Контакти української мови з польською дуже давні. Це пояснюється, по-перше, сусідством українських і польських народів протягом усього їх історичного життя. По-друге, такі контакти та їх характер зумовлений економічними, політичними й культурними стосунками між українським і польським народами на різних етапах їх історії. Відбилося, звичайно, на взаємозв'язках української та польської мов те, що значна частина західноукраїнських земель із 14 століття підпала під владу шляхетсько-польської держави, а пізніше, після Люблінської унії 1569 року, більшість української території увійшла до її складу [2].

Через посередництво польської мови, до української заходила в основному адміністративно-ділова лексика, побутова, суспільно-політична, юридична, виробничо-професійна та релігійно-культува [6].

Значний шар діалектної лексики становлять слова, запозичені з інших мов, що не стали надбанням словникового складу літературної української мови, очевидно, через вузько локальну обмеженість свого вживання. Проникнення іншомовних слів у діалекти відбувалося внаслідок більш-менш постійних безпосередніх контактів найрізноманітнішого характеру носіїв різних українських діалектів з носіями суміжних діалектів сусідніх мов [1]. Особливе місце займає в

даному випадку польський діалект західної частини Житомирщини.

За тривалий час співжиття культура обох народів була позначена міжетнічними впливами. Найяскравішим виразником будь-яких змін у духовному житті людей є мова, якою спілкуються в повсякденному житті [1]. Тому вплив польської мови істотно позначився на говірці с. Тетірки. Найбільше фіксується лексичних полонізмів, які стосуються господарської діяльності, побуту та обрядовості селян.

Всі лексичні полонізми розподілені за тематичними групами.

1. Назви побуту та господарської діяльності.

1. Назви одягу:

1) камізелка (польськ. kamizelka [кам'ізел'ка]) – жилетка. Слово запозичене з польської мови без змін. В українському варіанті після букви ел стоїть м'який знак, тому що в польській мові звук [l] завжди м'який у вимові, хоча на письмі це не позначається;

2) каптур (польськ. kaptur [каптур]) – капюшон. В українській говірці цим словом називають чоловічий головний убір – кашкет;

3) кляп (польськ. kłapa [кл'апа]) – лацкан. Запозичення відбулося із змінами: в польській мрві вживається у жіночому роді, а в говірці – в чоловічому.

2. Назви тканин і все, що стосується шиття:

1) газа (польськ. gaza [газа]) – марля. У тетірській говірці цим словом називають прозору тканину – капрон (запозичення відбувається на основі порівняння зовнішніх ознак);

2) хафт (польськ. haft [хафт]) – вишивка. Від запозиченого іменника в українській говірці було утворено дієслово – хафтувати, тобто – вишивати.

3. Назви посуду:

1) відельця (польськ. widelcia [в'ідел'ц'а]) – виделки. Запозичене слово у однині у говірці не вживається, лише у множині. (Н.: Подай одне відельця.);

2) карафка (польськ. karafka [карафка]) – графин;

3) пательня (польськ. patelnia [пател'н'а]) – сковорода.

4. Назви страв та їх вживання:

1) едзене (польськ. jedzenie [йедзен'е]) – їжа;

2) мазурок (польськ. mazurek [мазурек]) – пиріг без начинки. При запозиченні відбулася зміна звука [e] на [o] у суфіксі слова, тому що в українській мові суфікса –ек – не існує;

3) петравка (польськ. potrawa [потрава]) – страва. Слово при зазнало змін: звук [o] змінився на [e] і додано було суфікс –к-. До того ж в українській мові це слово вживається у більш вузькому значенні: м'ясна або грибна юшка із смаженим борошном.

5. Назви рослин, овочів та фруктів:

1) гурок (польськ. *ogurek* [огурек]) – огірок. При запозиченні у слові відбулися зміни: в українській говірці зник ерший звук [o], а у суфіксі звук [e] змінився на [o], бо для української мови є нетиповим суфікс -ек-;

2) пепш (польськ. *piepsz* [п'єпш]) – перець;

3) ружа (польськ. *roza* [ружа]) – троянда. Запозичення вживається без змін, здебільшого цим словом називають дику троянду;

4) слонешник (польськ. *sloniecznik* [свонеч'н'ік]) – соняшник. При запозиченні слово зазнало змін: замість польського лабіалізованого звука [i], якого немає в українській мові, вжитий звичайний звук [л]; у польській мові вживається звук [ч], а в українській [ш] за аналогією до українського слова "соняшник", де (з давнього "сонячник") відбулося розподібнення між зімкнено-щільним приголосним [ч] і зімкнено-прохідним [н], тобто відбулася регресивна, суміжна дисиміляція: зімкнено-щільний [ч] втратив елемент зімкнення, який був в обох звуках, що стали після занепаду з редукованого; в українській говірці у слові на місці польського звука [i] є звук [и], бо для української мови суфікс -ік- нетиповий, традиційним є суфікс -ик-.

6. Речі, засоби домашнього та господарського вжитку:

1) бляха (польськ. *blacha* [бл'аха]) – жерсть;

2) гатунок (польськ. *gatunek* [гатунек]) – якість. Змінився звук [e] на [o], бо в українській мові не може бути суфікса -ек-, є суфікс -ок-;

3) дроб'язг (польськ. *drobiazg* [дроб'язг]) – дріб'язок (речі, гроші).

7. Назви тварин:

1) вев'юрка (польськ. *wewiurka* [вев'юрка]) – білка;

2) гади (польськ. *gady* [гади]) – плазуни, змії. Вживається не лише в прямому значенні, але й переносному: називають нероб, підступних людей;

3) когут (польськ. *kogut* [когут]) – півень.

II. Слова, які називають різні процеси людської діяльності та стосунки між членами суспільства.

1. Назви та поняття, які стосуються родинно-сімейних зв'язків:

1) бабця (польськ. *babcia* [бабч'а]) – баба. Зменшено-пестлива форма слова "баба" у тетірській говірці позначена впливом польської мови. Зміна звука [ч'] в українській мові на [ц'] пов'язана із тим, що в польській мові на письмі при пом'якшенні звука [ц] звуком [i] у вимові дає звук [ч'], що є нетиповим для української мови, тому при запозиченні залишився первинний звук [ц'];

2) дзядулько (польськ. *dziadek* [дж'адек]) – дід, дідусь. Запозичене слово у говірці вживається із зменшено-пестливим значенням, що зумовило додавання суфікса -унок-, якого немає у польському варіанті. На відміну від польського слова в українському

варіанті на місці звука [ж'] вживається [з'], бо в польській мові звук [з] пом'якшений звуком [i] у вимові дає [ж'], що є нетиповим для української мови;

3) малжонка (польськ. *małzonka* [мавжонка]) – дружина. В українській мові звук [i] є нетиповим, тому в говірці вживають звичайний звук [л]. Здебільшого цим словом називають молодих дружин.

2. Назви частин людського тіла:

1) бжух (польськ. *brzuch* [бжух]) – живіт;

2) карк (польськ. *karł* [карк]) – потилиця.

3. Слова, які називають особливі види людської діяльності:

1) наганити (польськ. *pagana* [нагана]) – насваритися або накричати на когось;

2) пеша (польськ. *pieszo* [п'єшо]) – йти пішки;

3) помалювати (польськ. *romalować* [помал'овач]) – пофарбувати (вікна, стелю, підлогу).

4. Слова емоційно-психологічного забарвлення:

1) встопський (польськ. *wstępski* [вшч'іпс'к'і]) – нахабний, втикацький. При запозиченні у слові відбулися зміни відповідно до особливостей української мови: для української мови невластиве поєднання щільного та зімкнено-щільного звуків [шч'], тому відбулося розподібнення, утворилося поєднання щільного та зімкненого [с'т'];

2) гвалтовний (польськ. *gwałtowny* [гвалтовни]) – раптовий. У говірці це слово набуло іншого значення: крикливий, непередбачуваний;

3) гонористий (польськ. *honor* [хонор]) – пиха, гордість) – пихатий. Український варіант прикметника утворився від польського іменника за допомогою додавання суфікса -ист-. Звук [х] змінився на [г], бо для української мови є більш прийнятним звук [г] (гармонія – *harmonia*, гасло – *hasio*).

5. Інші слова:

1) аньол (польськ. *anioł* [ан'ов]) – ангел;

2) вільгость (польськ. *wilgość* [в'іл'гоч']) – вологість. Зміни відбулися внаслідок дисиміляції і утворення із звука [ч'] двох звуків [с'т'] (подібно до українського слова "вологість");

4) жид (польськ. *jud* [жид]) – єврей;

5) казане (польськ. *kazanie* [казан'е]) – проповідь;

6) кубета (польськ. *kobieta* [коб'ета]) – жінка. Запозичення було переосмислене і вживається в говірці стосовно огрядної жінки.

Польські лексичні елементи, засвоєні українською мовою, асимілювались у ній, підпорядкувавшись її фонетичним і морфологічним нормам. Лише окремі ознаки польських слів, а саме: звукосполучення дт, тл та суфікс -изн збереглися в українській мові: повидло, ковадло, тлумачити, білизна, вітчизна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. – К., 1980. – 248с.

2. Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до 20 століття. 2-ге видання. – К.: Либідь, 1998. – 616с.

3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Російсько-український словник. Видання друге перероблене й доповнене. – К.: Радянська школа, 1974. – 880с.
4. Коломієць М.П. Молодова Л.В. Словник іншомовних слів. – К.: Освіта, 1998. – 190с.
5. Короткий тлумачний словник української мови //За ред. Д.Г. Гричишина- 2-ге вид. – К.:Радянська школа,1988. – 320с.
6. Курс історії української літературної мови. Т.1(Дожовтневий період)// за ред. акад. АН УРСР І.К.Білодіда. – К.,1958. – 596 с.
7. Словник іншомовних слів//За ред. О.С.Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ,1977. – 776с.
8. Словник української мови.11 т.//За заг. ред. акад. АН УРСР І.К.Білодіда. – К.:Наукова думка, 1971.
9. Стефанцев М.П. Орфографічний словник. Вид-ня 19-те. – К.: Радянська школа, 1979. – 168с.
10. Український правопис. – К.: Наукова думка,1994. – 240с.
11. Українсько-російський словник. Вид.4-те// За ред. Л. С. Паламарчук, Л. Г. Скрипник. – К.: Гол. ред. укр. рад. енциклопедії,1976. – 944с.
12. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. – 3-те вид. – К.: Освіта,1997. – 254с.
13. Chlabicz J. Związy słowniki polsko-rosyjski, rosyjsko-polski. – Warszawa: Wydawnictwo Polonia,1993. – 275s.
14. Rudnicki S. Gwara wsi Korezunek koło Iyotomierza. Fonetyka. Fleksja.-Warszawa, 2000. – 210 s.

УДК 94(38)

АНДРЕЙЧЕНКО А.
м. Умань

ГРЕЦЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Північне Причорномор'я стало важливим регіоном грецької колонізації в епоху Античності. Відомо, що перше поселення греків на нашій землі з'явилося на Березанському півострові приблизно в 650 р. до н.е. Згодом з'являються інші поселення-колонії. Наприкінці VI ст. до н.е. греки заснували Ольвію на узбережжі сучасного Південнобузького лиману. Далі з'являються Тіра, Керкінітіда, Нікосій. Чимало грецьких поселень у ці роки було засновано на Кримському півострові. Серед них виділяються Мілет.

Греків штовхала до міграції складна соціальна ситуація в містах-метрополіях. У результаті демографічного вибуху тут виникла проблема нестачі землі. Тому єдиним виходом для багатьох безземельних греків була колонізація нових земель. Соціальний склад переселенців переважно був представлений незаможними хліборобами, ремісниками, торговцями. Заморські пришельці в Причорномор'ї освоювали землі, розбудовували міста, засновували ремісничі майстерні. Більшість колоністів займалися рільництвом, сіяли ячмінь, пшеницю, просо. Поблизу міст-поселень розбивали сади і виноградники, вирощували городні культури. Важливою галуззю господарства було тваринництво.

Варто зазначити, що засновники міст-полісів у Північному Причорномор'ї зберігали тісні зв'язки з містами-метрополіями (Мілет, Гераклея і т.д.). Водночас вони залишалися повністю самостійними у своєму внутрішньому житті. Між собою міста-колонії підтримували активні політичні і торгові стосунки. Збереглися тексти, в яких міста уклали між собою угоди про взаємне сприяння в торгівлі. Міста дотримувалися також однакового літочислення.

Колонізація відбувалася у двох формах: організовано і стихійно. Часто місто-митрополія призначала шляхом виборів провідника групи колоністів – ойкіста, який вів з собою людей на нове місце. Місце ретельно обиралося з урахуванням багатьох чинників: родючість землі, зручна гавань, наявність питної води, будівельного матеріалу. Потім закладали нове місто, розмежовували ділянки під споруди і ділянки господарського призначення. Спеціально відводили місця для будівництва храмів і адміністративних будинків.

Дослідники виділяють три етапи грецької колонізації Північного Причорномор'я. Перший етап охоплює другу половину VII і середину V ст. до н.е. Для цього етапу колонізації характерним є збереження інтенсивних зв'язків міст-колоній зі своїми метрополіями. Тому в суспільному житті греків-колоністів переважали еллінські традиції. Крупні міста типу Ольвії будували храми, комплекси агори. В містах створювали ремісничі квартали з майстернями. Греки-колоністи встановлюють продуктивні стосунки з місцевими автохтонними племенами. Наприкінці цього періоду було засновано Боспорське царство.

Незабаром, наприкінці V ст. розпочинається всебічного розквіту міст-полісів. На цьому етапі контакти з кочовими племенами Північного Причорномор'я набули особливої інтенсивності. Потім настає період еллінізму. В ці століття відбувається максимальний розвиток економіки, небаченого рівня сягає сільське господарство, торгівля, ремесла, культура. Але вже в середині III ст. відбувається надлом. В усіх сферах життя помітні кризові явища. Значною мірою вони були зумовлені агресією скіфів і міграцією сусідніх варварських племен.

Другий етап історії давньогрецьких міст-полісів у Північному Причорномор'ї називається "римським". Він тривав від середини I ст. до н.е. до 70 рр. IV ст. Такі великі міста-поліси як Ольвія, Херсонес, Тіра були включені до складу провінції Нижня Мезія. Найхарактернішими рисами цього історичного періоду були військово-політична нестабільність, істотна варваризація населення, натуралізація господарства і зміна напрямів культурно-економічної комунікації. Римська імперія мало турбувалася соціально-економічним розвитком міст-полісів. Для неї цей регіон був своєрідним буфером між Римом і кочівниками Причорноморського Степу. Щоправда, після стабілізації політичного життя в деяких містах (Тіра, Херсонес)

завдяки присутності римських військових підрозділів, спостерігається деяке економічне пожвавлення.

Після того, як римські гарнізони покинули причорноморські поліси задля оборони кордонів імперії від готів, політична ситуація істотно ускладнюється. Міста опинилися напризволяще перед варварською загрозою. Гунни, готи і інші кочові народи спустошили сільські округи цих міст. Таким чином, було підірвано фундамент стабільного існування. Упродовж 70-х рр. IV ст. майже всі грецькі міста-поліси зазнали спустошення. Мешканці покинули свою батьківщину. Херсонес і Пантікапей спромогли зберегтися і незабаром увійшли до складу Візантійської імперії. Таким чином, блискучий період історії грецьких міст-полісів у Північному Причорномор'ї закінчився.

УДК 7.046.94(477)

АРТЮК З.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІКОНИ

Київська Русь-Україна запозичила як техніку, так і стиль, та й навіть самих іконографів-мозаїцистів з Царгороду або з підлеглих йому шкіл іконографії. Зберігаючи традицію візантійської іконографії, Русь-Україна все ж таки незабаром виробила свій стиль, свою версію загальнодомінуючої візантійської традиції. Тут переважає дещо лагідніша інтерпретація лиць, світліший, легкий колорит та майстерне накладання золота на тло ікон, ареоли та прикраси риз, особливо Ісуса Христа та Богородиці. Ця техніка називається асист, коли делікатні прошари золота накладаються на ризи.

Велику увагу тут звертали "на поступове накладання прозорих шарів кольорів та їх делікатне злиття – техніка "плаву". При цьому не відкидалися рішучі лінії традиційних композицій. Найславніший іконограф доби Київської Русі-України – Алімпій, монах Києво-Печерської Лаври, який творив наприкінці XI – на початку XII ст. Літописець Нестор подає, що він вчився у греків, а відтак став самостійним та оригінальним іконографом. Йому приписують авторство розпису найбільшої частини Собору Успення Богородиці в Печерській лаврі. Київська школа виховала ще багато інших, анонімних, іконографів, які створили численні шедеври в самому Києві та інших осередках Київської Русі. Іконописці з усієї Київської держави навчалися й "стажувалися" у столиці, а також запрошували майстрів до себе.

Деякі характерні для Київської школи іконографічні техніки, як, наприклад, сплав та асист, Теофан Грек та Андрій Рубльов підняли до вершинного рівня. Вони зуміли витворити нову гармонію кольорів та

передати з її допомогою почуття миру й радості. Інші відомі центри розвинулися згодом і ввели дещо нове в традиційну іконографію. Тут можна згадати такі школи: Московську, Ярославську, Псковську, Тверську та інші.

Вертаючись до іконографії Русі-України, треба сказати, що від XIII до середини XVII ст. ініціативу перебрали Галичина й Волинь. Це сталося внаслідок історичного лихоліття: татаро-монгольських нападів на східну й центральну Україну. Церковне життя потерпіло від mnogих ударів орд, отже, й іконографія на великій Україні або перестала існувати, або була дуже обмежена.

Західна Україна прийняла традиції від Київської школи й розвинула їх. Згодом у галицькій іконі з'явилися своєрідні особливості. Завдяки великому числу екземплярів, які збереглися до наших часів, та їх високій якості, галицька ікона займає ключове місце в українській іконографії.

Іконографія Закарпаття, Словаччини та Лемківщини – дуже цікаве церковно-історичне явище, яке розвинулося головню в XV-XVII ст. У той час меценати спонсорували ренесансову течію і давали гроші на оздоблення великих церков. Натомість менші церкви, які не могли спромогтися на дорогих майстрів, наймали галицьких мандрівних іконописців. Головним центром у той час був Перемишль.

Ця течія витворила свій наївний, оригінальний стиль – ширий, безпосередній, свіжий. Ця іконографія була дуже поширена, і сьогодні вважається високим проявом оригінальної інтерпретації східно-візантійської традиції. У центральній Україні в XVII-XVIII ст. в українську іконографію ввійшло впливове по всій Європі бароко. Найсильніший поштовх для розвитку це "козацьке бароко" отримало за Івана Мазепи. Реалістичний стиль цієї течії увійшов так сильно, що візантійська іконографія була до великої міри замінена натуралізмом західного стилю. Подібні тенденції з'явилися, зрештою, у всій Східній Європі. В різних країнах східного обряду були не тільки прояви західного релігійного натуралізму – прийшло його повне панування. Греція, Україна, Румунія, Болгарія, Росія й інші сприйняли цей культурний вплив і піддалися йому.

За цим періодом слідували й інші мистецькі хвилі, які впливали на іконографію. Деякі з них можуть нам сьогодні здаватися дивними, але слід пам'ятати, що духовне й культурне життя того часу диктувало ці зміни. Як би не було, історію ми не можемо змінити. Мусимо визнавати те, що було, подобається нам воно, чи ні.

Іконографія в Україні, як і в інших східно-європейських країнах, сьогодні відновлюється. Ведуться історичні дослідження в цій галузі. Існує сильна тенденція до відновлення корінних традицій Київської Русі-України, і це відноситься не тільки до іконографії, але й до християнської духовності взагалі. Слід ще ко-

ротко застановитися над різницею між східним і західним мистецтвом. Десь до XI-XII ст. східне і західне мистецтво мали багато спільного. Однак згодом на Заході витворилася цілком відмінна концепція завдання релігійного мистецтва. Цей процес був започаткований ще в IX ст., за часів Карла Великого. Західна думка зосередилася на двох аспектах церковного мистецтва. Згідно з західним богослов'ям, воно має, поперше, служити повчанням для вірних, особливо неграмотних, а по-друге, показати природну людину, яка прагне Бога.

Східна думка повністю поділяє першу засаду, хоч не наголошує на цьому так сильно, як Захід. Щодо другої, то східне богослов'я дотримується цілком іншої засади. На Сході святих зображають не як природну людину, а, наскільки це можливо земними засобами, – людину переображену, таку, якою вона є в Божій присутності. Для об'єктивного порівняння найкраще, мабуть, звернутись до думки відомого західного дослідника іконографії та церковного мистецтва Егона Сендлера: "Західне релігійне мистецтво, безперечно, посідає догматичний зміст і є вкоріненим у Святому Письмі та Переданні. Однак у своїх формах і техніках воно великою мірою залежить від мистецтва тої чи іншої доби. Натомість східне мистецтво вимагає, щоб митець у своїй інтерпретації якоїсь теми стисло придержувався богословського змісту Передання. Це Передання є і точне, й багате. З цієї причини форми, які створило візантійське мистецтво, завжди мотивовані візією віри – більшою мірою, ніж ті, що створені західною традицією".

Отже, західне релігійне мистецтво часто йде в ногу з течією даної доби. До деякої міри це робить його цікавим та сучасним. Однак, коли часи міняються, тоді модерне стає вже немодерне, і треба знову його переробляти. Східна іконографія має завдання свідчити незмінній правді Христовій. Як Святе Письмо є незмінне, але завжди свіже й актуальне, так само й іконографія. Є різні переклади Святого Письма, але суть – та сама. Подібно з іконографією: створюються різні версії та стилі, але суть одна й та сама. Бо ж іконографія – це віра в кольорах.

УДК 261:267.4

БАРАН М.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

ЖІНКА В ХРИСТІАНСТВІ

Питання сутності жінки, її роль і місце у релігії і у суспільстві загалом не втрачають своєї актуальності. Хоч у XXI ст. жінки руйнують стереотипи, відстоюють свої права і свободи, встигають побудувати кар'єру і бути берегинею домашнього вогнища, проте їхне

становище в багатьох аспектах залишається незмінним.

Жінка й релігія – одне з найсуперечливіших явищ в історії розвитку людства. У духовних аспектах усіх релігій жіноче начало відіграє важливу, а в деяких випадках визначальну роль. Саме поєднання чоловічого і жіночого начала породжує в суспільстві все суще. Проте майже усі світові релігії ігнорують жінку, як істоту другорядну, інколи навіть сатанистську, унеможливають роль жінки як служителя культу, проте їй відводиться певне місце в храмі, де вона виконує визначені для неї функції. Також жінка не може обіймати посаду священника [1]. Наприклад, такий дослідник як Йосиф Флавій стверджує, що Закон приписує жінці бути підлеглою чоловіку у всьому. Філон у своїх працях розглядає жінку та жіноче як зразок слабкості, її призначення – жити вдома [2].

В християнському віровченні існує дві протилежні тенденції у ставленні до жінки. Так їй поклоняються в образі Марії – Божої матері, вшановують жінок-мироносиць, яким першим з'явився воскреслий Христос, шанують жінок святих та великомучениць. З іншого боку жінку вважають ближчою до потобічних сил, вона сить спокуси, вона створена з Адамового ребра, нечиста і неповноцінна, а найголовніше винна, бо через неї сталося вигнання з раю.

У сучасній науці існує дискусія щодо питання становища жінки у православній церкві та ставлення самої церкви до жінки, її соціальних функцій. Такі дослідники, як Данілін І., Блинова О., Білова Т., Люлева О. відстоюють точку зору про те, що жінка на сучасному етапі має шанобливе становище у церкві, яка заохочує її громадську ініціативу, схвалює свідому громадську позицію, але закликає до притримання догматів церкви та поваги до чоловіка. Інша група дослідників, серед яких Степанянц М., Зубенко Л., Мілет К. та інші, які кажуть про відкрито дискримінаційне ставлення до жінки у православ'ї, про недотримання її прав та свобод, про звуження її соціальних ролей. Буде доречним зауважити, що дані дослідники висвітлюють лише один бік проблеми не беручи до уваги сучасні тенденції розвитку світу.

У світових релігіях по різному дають відповідь на питання, якою має бути жінка. В історичній християнській традиції жінка належить своїй сім'ї, дітям та чоловіку, а в останню чергу сама собі, якщо у неї на це вистачає часу і сил: "Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві, бо чоловік голова дружини, як і Христос Голова Церкви" [3].

В Християнстві саме жінку звинувачують в гріхопадінні Адама, а відповідно і усього людства. Так у Біблії говориться: "... І Адам не був зведений, але, зведена будучи, жінка попала в переступ". Такі звинувачення християнського духовенства стосовно жінок дали поштовх подальшому негативному ставленню до жінки не тільки в європейському суспільстві, а й у всьому християнському світі.

Так Св. Тертуліан стверджував, що "жінки – ворота до диявола" і навіть звинувачував їх у смерті Сина Божого. Він же говорив, що "справжня християнка повинна ненавидіти свою привабливість, бо вона спокушає чоловіків".

Багато священників періоду середньовіччя вважали, що "жінки небезпечніші змій" і уникали навіть жіночої тіні, щоб не осквернити своєї душі.

Довгий час християнське духовенство не могло вирішити складне для себе питання: чи має жінка душу?! У середині VI століття Маконський церковний собор в числі інших важливих питань розглядав і цю складну проблему. Майже половина присутнього духовенства категорично відкинула навіть саме припущення про те, що жінка може мати душу, і лише з перевагою в один-єдиний голос собор християнської церкви визнав, що у жінки, хоч вона і є істотою нижчого порядку, все таки є якась подоба душі.

Середньовічна християнська філософія відрізняється особливою жорстокістю до жіночої статті, поширенням ненависті до жінок та так званих "відьом".

1484 року Папа Інокентій VIII видав булу, в якій надавав практично необмежені повноваження у справі полювання на відьом. Від підозрюваних жінок домагалися визнання за допомогою тортур. "Винні" підлягали спаленню на вогнищі. Вся Європа була освітлена багаттям інквізиції, в яких горіли жінки. Часто вина "відьми" полягала в тому, що вона "диявольськи" приваблива.

У сучасному Християнстві становище жінки звичайно краще, проте лідируюче положення вона займати не може. Не можна звинуватити християнство в тому, що воно дивиться на жінку як на нижчу істоту: це єдина релігія, що проголосила найвищим і найдосконалішим представником людського роду саме жінку – "чесну херувим і славнішу без порівняння серафим" Пресвяту Діву Марію. Але й вона корилась Обручнику Йосифу. Це пояснюють тим, що більш досконале створення цілком може коритися менш досконалому, так як відношення покори в християнстві визначається функцією.

В даному випадку має місце соціально-психологічна типологія релігійних особливостей Г. Олпорта. У ній виділено два основних типи. Для людей першого типу релігія – спосіб досягнення життєвих цілей, зовнішніх по відношенню до самої релігії, наприклад, кар'єри. Вони демонструють зовнішнє благочестя, показуючи свою соціальну респектабельність; або шукають в релігії насамперед функціональну корисність (душевний комфорт, подолання негативних емоцій і т.п.).

Для людей же другого типу релігія являє собою самостійну та кінцеву цінність, а всі нерелігійні потреби відходять на другий план. Серед людей цього типу переважають жінки. Релігія рятує їх від тривоги і страхів, дає відчуття радості й свободи і, в кінцевому

рахунку, допомагає реалізувати свій вищий духовний потенціал. Саме в релігії багато жінок знаходять самі головні ціннісні орієнтації, а Бог є для них тим необхідним, хоч і віртуальним, співрозмовником, до якого вони можуть звертатися у внутрішньому діалозі. Індивідуальна релігійність жінок харчується ззовні, в основному, через механізми церкви та громади і впливає на їх соціально значущу поведінку. Тобто, кожна окремо взята жінка зараз може вибирати, яку соціальну роль їй вибрати, роль лідера чи матері, можливо поєднання цих двох іпостасей, що є цілком природним.

На закінчення зазначимо, що нинішнє відношення до жінки, її дискримінація бере свій початок ще з патріархальних релігійних вчень, адже саме в релігії закріплене домінування чоловіка в соціальній та духовній сферах, що надає чоловікові більші права та можливості, що і сприяє гендерній нерівності.

Однак, з розвитком суспільства розвивається і релігія. Тепер, коли жінки все більше стали боротися за свої права і захищати їх, церковнослужителі заперечують такий стан справ, апелюючи до того, що релігію не можна розглядати тільки за догматами та книжками, не беручи до уваги її сучасне становище суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нездільська Н.І. Проблема жінки в релігіях авраамістичної традиції / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2004.
2. Погоріла Л. Місце і роль жінки в ранньому християнстві: проблема взаємовідносин // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2009. – №1. – с. 79-82.
3. Послання св. апостола Павла до ефесян: [http://www.truechristianity.info/ua/bible/ephes_ua.php].
4. Перше послання св. апостола до Тимофія: [http://www.truechristianity.info/ua/bible/1_tim_ua.php].

УДК 32.019.51:654.19

БОЛЬШАКОВ В.С.
ПАНЬКО Т.О.
ШЕВЧЕНКО Ю.О.
м. Луганськ

ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В сучасному суспільстві телебачення формує суспільну думку стосовно найбільш важливих політичних проблем. За результатами дослідження літературних джерел в Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, відсутній дієвий законодавчий механізм, здатний запобігти монополізації телебачення і перетворенню його у владний "інструмент" об-

слуговування політичних структур, що використовується для формування в населення необхідних політичних настроїв. Суспільство потребує механізм, який мав би бути контрольований громадою та сприяв би забезпеченню прав громадян на отримання достовірної інформації та вільного доступу до неї. На теперішній час телебачення активно використовується з політичною метою, оскільки визиває найбільший рівень довіри серед населення і дає людині можливість візуального сприйняття подій та їх чуттєвого сприйняття (довіра серед 30-40% населення). В свою чергу формування політичної думки суспільства є частиною громадської свідомості, яке відбувається в залежності від деяких факторів (вік, стать, освіта людини) під впливом демонстрації з необхідного ракурсу політичних процесів в країні. Телебачення впливає на суспільство в цілому і зокрема на кожну людину, завдяки чому в громади формуються схожі дії та емоції, і як слід суспільна думка (стан масової свідомості, яка включає в себе сформоване відношення соціальних прошарків до проблем або подій, що відбуваються в державі) [1,2,6,11,12].

Провідними методами політичного впливу телебачення на громадську думку є: формування інформаційного порядку денного, відкрита політична пропаганда, приховане інформаційне навіювання, семантичне маніпулювання (базується на асоціаціях, що дозволяють впливати на людину згідно з її звичок та переконань), інформаційне відволікання (переключення уваги з однієї інформації на другу, що подається в сенсаційному вигляді, для зниження актуальності попередньої інформації), фрагментація політичних подій (створення протиріччя між дійсним змістом події та часом для його демонстрації, тобто інформація надана маленькими частинами не дозволяє ефективно її використати), ефект "терміновості" політичних повідомлень (неправдиве відчуття терміновості створює думку про надзвичайність події і відволікає увагу людини від дійсно важливої інформації), створення політичного резонансу (гостре реагування на расові, націоналістичні, релігійні ситуації, коли телебачення маніпулює стереотипами для провокування дій), "драматизація" політичних подій, "образ ворога" (для створення негативної суспільної реакції, втілюється ідея дегуманізації – ворог несхожий на вас, він іншої культури, національності, всі позитивні риси його приховані, є тільки негативні, за інформацією він "агресор", створюється для формування антифашистських настроїв)), формування політичних стереотипів, формування політичних міфів і іміджів, політична реклама [3,8,10,13,14,15].

Прикладом маніпулювання політичними поглядами та настроями українських громадян в залежності від регіонів країни та росіян, де провідну роль відігравало та відіграє телебачення, є останні політичні процеси в Україні. Інформація, що надавалась населенню протягом подій, докорінно відрізнялась в залежності

від державної належності телевізійних каналів (Україна, Росія), партійної та партійно-регіональної належності українських телеканалів, і як слід отримано за допомогою соціологічного опитування кардинально різні політичні погляди населення на ті чи інші процеси, що відбувалися. До того ж в самій Україні наприкінці активних політичних подій, в зв'язку з вирівнюванням та синергізмом дій українських телеканалів у наданні інформації останніх днів, відключенням трансляції російських каналів спостерігається більша єдність населення України в своїх політичних думках в незалежності від регіону мешкання, що на початку подій кардинально відрізнялись у відсотковому еквіваленті при опитуванні. Декілька прикладів результатів соціологічних опитувань офіційних державних інститутів щодо політичного світогляду населення: спочатку політичних подій на Майдані тільки 38% висловлювали бажання вступу до Європейського Союзу (ЄС), наприкінці лютого 63% українців бачать Україну в ЄС, а опитування серед професорів країни на аналогічне запитання дає практично 100%. При цьому близько 70% росіян вважають, що на Майдан вийшли виключно націоналісти та фашисти, лише 13% вважають, що українці мріють про ЄС и краще життя для своєї країни, 31% росіян вважають Україну своєю територією [4,5,7,9].

В теперішній час власні інформаційні запити населення не є визначальними в діяльності телебачення в зв'язку з політичним протистоянням сьогодення. Все більше телебачення стає провідним засобом боротьби за владу, яке виражається в боротьбі за монополітичний вплив на нього з боку держави та численних політичних партій з метою впливу на свідомість громадян країни в порушення законодавчих умов щодо реалізації прав на отримання вільного доступу та розповсюдження інформації. Таким чином, повноцінне управління діяльністю телебачення та незалежне виконання журналістами своїх професійних обов'язків у відповідності до провідних європейських цінностей можливо за умови реалізації нової інформаційної політики держави, розробки та затвердження принципово нового "Закону про засоби масової інформації", виключення механізмів маніпуляцій свідомістю населення. Тільки на підставі створення вищезазначених умов стає можливим отримання адекватної оцінки політичної діяльності країни суспільством, формування національної гідності та повернення довіри населення до джерел інформації, а саме безпосередньо до телебачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомолова Н.Н. Социальная психология печати, радио и телевидения. М., 1991.
2. Вундт В. Проблемы психологии народов. М., 1998.
3. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. Феномены, механизмы, защита. М., 1996.
4. "Евромайдан": провокация Запада или народное восстание? - *выпуск № 2510*. ВЦИОМ (10 февраля 2013). Проверено 16 февраля 2014.

5. Любимый Я.В. Современное массовое сознание: динамика и тенденции развития. -Киев: Наукова думка, 1993.
6. Массовая информация и общественное мнение молодежи. Киев, 1990
7. Мухин А. – Иностранные средства массовой информации и "медиа-киллеры": сходство и различия. – М. 2002.
8. Мельник Г.С. Mass media: психологические проблемы и эффекты, изд-во СПбУ, 1996, с. 78.
9. Оценка жителями Украины социально-политической ситуации в стране по состоянию на январь 2014 года. Социополис: *Social, Political & Market Research*(3 февраля 2014). Проверено 10 февраля 2014.
10. Почепцов Г. Г. Психологические войны. Москва – Киев, 2000.
11. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии XX века. Москва – Киев, 2000.
12. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики. – М., 1998.
13. Панарин И.Н. Информационная война и власть. М., 2001.
14. Мельник Г.С. Mass media: психологические проблемы и эффекты, изд-во СПбУ, 1996, с.78.
15. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. – М., 1980.

УДК 281.96:322.172.3

БУТИНСЬКИЙ В.

Наук. керівник: ДОКАШ В.І., д.філос.н., академік м. Чернівці

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я В КОНТРОВЕРСІЙНИХ ВИМІРАХ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНОГО ТА РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО ПІДХОДІВ

Відомо, що протягом останніх років однією з найактуальніших проблем українського сьогодення було міжправославне протистояння між УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ з приводу правомірності/неправомірності юрисдикційного перепідпорядкування та канонічних підстав для проголошення автокефалії, що було викликано багатьма чинниками як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Вибіркова підтримка колишньою владою лише УПЦ МП негативно вплинула на її моральний авторитет в очах суспільства і знизила рівень його довіри до Церкви як інституту загалом, а також зумовила порушення міжконфесійного балансу; породивши припущення про запровадження "державної релігії" – Московського патріархату, і недовіру як між її керівниками, так і між вірними та прихильниками релігійних організацій.

На часі відбувається політизація православ'я на Україні, що може призвести до втрати його сенсу і здатності об'єднувати суспільство на засадах тільки йому притаманних цінностей. Замість чинника об'єднання, миру і злагоди, українське православ'я перетворюється на засіб політичної боротьби, що може загрожувати українській державі, її цілісності та суверенітету.

Необхідно зазначити, що втручання керівництва держави в той чи інший спосіб у внутрішньо-церковні справи, як то через законодавчу, чи особисту ініціативу, здебільшого можна визначити як негативне, незважаючи на присутність консолідації та національної ідеї в більшій частині українського суспільства.

Преференції, які віддавало оточення Януковича Українській Православній Церкві Московського Патріархату, негативно позначилось на реноме останньої. Особливо позиції УПЦ МП похитнули події останніх місяців на "Євромайдані" та інтервенція російських військ на Україну. Беручи до уваги суттєве зниження рівня життя українського суспільства, яке несвідомо поєднує суспільні негаразди з "центром" вищезгаданої церкви. Зараз, враховуючи той факт, що православ'я в Україні є вельми політизованим, відповідно рейтинг УПЦ КП стрімко виріс, особливо зважаючи на місце Михайлівського Собору УПЦ КП у революційних подіях останніх місяців.

Вище означена ситуація, у свою чергу спричинила поляризацію православного середовища, яке до цього часу неофіційно було поділено на "просто православних", що, на нашу думку свідомо дистанціювалися від усіх трьох деномінацій, не бажаючи визначатися не стільки в церковних, скільки в політичних і національних параметрах.

Надання минулою владою преференцій УПЦ МП, виведення її де-факто на рівень "державної церкви" у поєднанні з активним її залученням до побудови вищезгаданої церковної версії "Руського світу" несе, насамперед, ризики для самої Церкви: від перебирання на себе в очах українського суспільства частки відповідальності за всю політику минулої влади до втрати самоврядності, отриманої на підставі Грамоти Патріарха Московського і всієї Русі Алексія II (Редігера) у 1990 р., зважаючи на те, що зараз РПЦ розглядає питання повернення повного контролю над православ'ям в Україні (над УПЦ МП) шляхом створення патріаршого подвір'я в Києві і додавання до титулу Патріарха Московського слів "і патріарха Київського".

Таким чином, ми констатуємо, що суспільство схиляється до думки про те, що нинішня влада однаково ставиться до окремих церков і релігійних організацій України. Відмова від практики вирізнення владою однієї Церкви на противагу іншій не буде містити в собі ризики загострення міжконфесійних та міжрегіональних протистоянь.

Відтак, нами обгрунтовано, що окреслений міжправославний конфлікт набув не тільки неоднозначного богословсько-ідеологічного забарвлення, але й зрісся з суспільно-політичною складовою життя України.

Відтак, саме зараз на церковне керівництво УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ покладається виняткова відповідальність у справі успішного подолання об'єднання Українського Православ'я.

Очевидно, що за сприяння керівництва РПЦ відбувається поширення відверто антиукраїнських ідей та матеріалів, що веде до перешкоджання урегулювання юрисдикційної кризи Українського Православ'я. Керівництво Російської Православної Церкви невдоволено ідеологічно-богословською позицією, яку займає УПЦ КП, що, у свою чергу, уособлює третину населення України, проте нічого не робить для того, щоб проблему було вирішено позитивно в канонічно прийнятний спосіб, беручи до уваги досвід набуття автокефальності Православними Церквами Сербії, Румунії, Болгарії та ін.

УДК 294.3

ВАСИЛЬЧЕНКО Ю.

Наук. керівник ШКІПЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

ЕТИКА БУДДИЗМУ

Буддизм – найдавніша із трьох світових релігій. Світовою релігією буддизм вважається на тій самій підставі, що і дві інші світові релігії: подібно християнству і ісламу, буддизм у своїй поширеності став релігією найрізноманітніших народів з цілковито різними культурними і релігійними традиціями. Буддизм увібрив у себе безліч традицій народів тих країн, які потрапили до сфери його впливу, а також обумовив спосіб життя й думки мільйонів людей у цих країнах. Більшість прихильників буддизму живуть зараз у Південній, Південно–Східній, Центральній і Східній Азії, Шрі-Ланці, Індії, Непалі, Бутані, Китаї, Монголії, Кореї, В'єтнамі, Японії, Камбоджі, М'янмі (колишня Бірма), Таїланді й Лаосі. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. послідовники буддизму з'явилися в країнах Європи й у США: на сьогоднішній день там представлені практично всі значні напрямки й школи, які існують на Сході [1].

Назва буддизм походить від імені, а точніше від почесного титулу її засновника – Будди Шак'ямуні (мудреця із племен шак'ів), який жив у Індії в V–IV ст. до н.е. За легендою, після нескінченних перероджень Будда (Будда на санскриті означає "просвітлений вищими знаннями") з'явився на Землю, щоб виконати свою рятівну місію і показати людству шлях до спасіння. Для свого останнього переродження спаситель обрав образ царевича Сіддхартхи, який належав до знатного роду (його родові ім'я – Гаутама). Будда не вважав себе ні Богом, ні пророком, а лише казав про те, що він мав деякий досвід "містичного прозріння реальності як вона є". Різно виступав проти культу самого себе, але з часом культ Будди Шак'ямуні й інших Будд все ж з'явився.

Обґрунтування моральності Будда вважав своїм головним завданням, вся його теоретична філософія

була лише підготовкою, обґрунтуванням філософії моральної, лише вона вела до спасіння людини. Про людину йде мова у проповідях Будди "Про чотири благородні істини" і у "Восьмискладовому шляху спасіння". Чітко визначилась мета людського існування: шляхом самовдосконалення домогтися припинення перевтілень, вирватися з обіймів сансари і досягти нирвани. При цьому підкреслюється непотрібність жертвоприношення і складного культу, цілковита непотрібність жрецтва.[2]

Вважають, що суть відкриття, зробленого в день великого прозріння (це і є суть самого буддизму), викладена Буддою в першій його проповіді. В ній коротко розкривається вчення про чотири "святі істини": "жити – значить страждати", "причина страждань – бажання", "для звільнення від страждань треба позбавитися бажань", "шлях позбавлення від бажань – дотримуватися вчення Будди", яке може привести віруючого до головної мети його буття – нирвани (заспокоєння, згасання), стану повного подолання людських почуттів, бажань, вічного блаженства у житті з божеством і абсолютного спокою.

Зробивши відправним пунктом свого вчення тожність будь-якого існування із повним стражданням, буддизм уже не міг припустити можливості іншого існування. Смерть, що є водночас стражданням, не позбавляє від мук. Після неї розпочинається нове, сповнене стражданнями існування, а вчення брахманізму про переродження залишилось у буддизмі незмінним. Звідси випливає висновок про необхідність примирення із стражданням. Але буддизм на цьому не зупиняється. Він вказує шлях до порятунку, до подолання страждань. Цей шлях полягає у повному подоланні людських почуттів, бажань, досягнення вічного блаженства у злитті з божеством й абсолютного спокою – нирвани. Шлях до порятунку сформульований у "третьій святій істині", яка проголошує: "Що ж є святою істиною позбавлення від страждань? Це – повне позбавлення бажань, повне заперечення і усунення їх" [3].

Буддійське розуміння Бога як безмежного небуття, найвищого начала, з якого все виходить і в яке все повертається, не набуло в теології раннього буддизму достатнього обґрунтування. Цим зумовлене твердження про "велике мовчання" Будди, що дало привід навіть оголосити буддизм "атеїстичною релігією". Насправді це не так, оскільки буддизм не уникає віри у надприродне, має своє уявлення про Бога.

Недосконалість буддійського вчення про Бога компенсується вченням про людину – всі аспекти його віровчення звернуті до людини, її особи, душі, присвячені її спасінню. Звернення до людини це релігійне новаторство буддизму. І це звернення має єдиний аспект – моральний.

Останні десятиліття внесли в діяльність буддійських організацій нову важливу рису: почали створюватися міжнародні об'єднання буддистів, які ставлять

перед собою завдання вирішення екологічних проблем, збереження миру. Першою великою організацією стало Всесвітнє братство буддистів, створене 1950 р. в Коломбо. У 1969 р. буддистські кола Азії створили Азійську буддистську конференцію. Буддисти є активними членами міжнародного церковного руху [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтернет ресурс: http://www.daonev.com/osnovi_bitiya/osn_religii/buddizm/mir/mir_2_ua.htm
2. Лубський В.І., Лубська М.В. Історія релігії. У 2 т. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2007. – Том 1. – 383 с., 13 іл.
3. Лубський В.І. Релігієзнавство – К.: Вілбор, 1997. – 480 с.
4. Інтернет ресурс: <http://osvita.ua/vnz/reports/relig/21281>.

УДК 371.3

ВОЛЯРСЬКА О.С., к.пед.н.,
м. Запоріжжя

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

В сучасних умовах становлення України, коли система освітніх наук залежить від економічної ситуації в країні, виникає проблема якісних змін в концептуальній базі підготовки й підвищення кваліфікації педагогів. Вища освіта, яка орієнтована на європейські стандарти, потребує впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Проблеми педагогічної інноватики було розглянуто в працях О. Арламова, М. Бургіна, В. Журавльова, В. Загвязинського, Н. Юсуфбекова та інші. Зміст, головні напрями й засоби "інноваційного розвитку освіти" найбільш потужно представлені в роботах таких вітчизняних вчених, як В. Андрущенко, І. Бех, В. Бех, Г. Волинка, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Курило, В. Луговий, М. Михальченко, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, І. Прокопенко, О. Савченко, М. Степко та ін.

У вітчизняних дослідженнях науковці розрізняють поняття "новація", або новий спосіб, та "інновація", нововведення. Новацію розглядають як сам засіб (новий метод, методика, технологія, програма тощо), а інновацію – як процес його освоєння. Інновації слід вважати комплексним процесом створення, розповсюдження й використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень.

В.П. Безпалько характеризував інновації як ідеї, процеси, засоби й результати, які необхідні для якісного вдосконалення педагогічної системи. Вважаємо, що такі розбіжності в тлумаченні поняття "інновації" спричинені неоднаковим баченням їх авторами сут-

нісного ядра цього терміну, а також радикальності нововведень. Одні з них переконані, що інноваціями можна вважати лише те нове, що спричиняє кардинальні зміни в певній системі, інші зараховують до цієї категорії будь-які, навіть незначні нововведення.

Як зазначено вітчизняним педагогом С.М. Ніколаєнко, інновації спрямовано на збереження досягнень минулого й, водночас, на модернізацію системи освіти, відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Інновації в освіті розглядаються "в теорії як носії духовної й інтелектуальної перспективи розвитку України, як нові знання і вміння, в основі яких лежать прогресивні наукові ідеї, пов'язані з реформами; інноваційний розвиток системи освіти – як механізм сприяння активному пошуку нових форм і методів управління, забезпечення приєднання держав до високотехнологічних країн світу та підтримки процесів випереджувального характеру в усіх галузях її життєдіяльності".

Характерною особливістю сучасного періоду розвитку педагогічної освіти є активізація пошуку нових форм підготовки педагогічних кадрів і розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження сучасних технологій навчання, які конкретизуються в новій інформаційній і модульній технологіях. У ході розв'язання означених проблем з'ясувалося, що оновлення професійно-педагогічної підготовки потребує створення цілісної науково-методичної системи, яка спроможна реформувати її концептуальні, структурно-змістові, технологічні й організаційно-дидактичні засади з позицій сучасних педагогічних інновацій.

У ході аналізу сучасних світових досягнень з'ясувалося, що інновація розглядається як процес комплексного створення, розповсюдження й використання нових засобів задоволення суспільних потреб, пов'язаних з вимогами того соціального середовища, в якому нововведення здійснюється.

Актуальність проблеми впровадження інноваційного навчання в систему вищої освіти країни обумовлено соціально-економічним розвитком сучасного світу. Проблематика інновацій вже вийшла за межі власне економічних концепцій та підходів і все більш активно включає проблеми педагогіки, психології, соціології, загальної теорії управління та інших дисциплін. Ця проблематика розглядається як основа для планування й проведення нових комплексних досліджень. Важливою складовою загальної інноватики є проблема педагогічної інноватики – спеціальної наукової дисципліни, що розкриває загальні засади теорії педагогічних інноваційних процесів.

Традиційний підхід до освіти вступає в протиріччя з сучасними методами інформатизації суспільства. Це вимагає від викладачів здійснювати відповідний вибір видів, форм і методів навчання й виховання, постійно розв'язувати складні педагогічні ситуації, які не мали аналогів у минулому професійному досвіді.

Аналіз підходів до організації навчального процесу в системі післядипломної педагогічної освіти дозволяє визначити інноваційні технології навчання як найбільш доцільні щодо підготовки творчої особистості сучасного педагога.

В якості методологічних підходів для формування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, на думку фахівців, можуть бути використані такі методи: метод "мозкової" атаки; метод сценаріїв; метод експертних оцінок. Форми, методи й технології інноваційного навчання досить різноманітні: розробка проєктів, програм, планів, розв'язання нестандартних завдань, індивідуальні стандартні завдання, ділові ігри, особистісно-орієнтований підхід, гендерний підхід, перехід від монологу до дискусії, диспути. До важливих напрямів інноваційної педагогічної технології слід віднести введення кредитно-модульної організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, впровадження мультимедійних технологій навчання, інтернету в систему післядипломної освіти.

Впровадження інноваційних педагогічних технологій суттєво змінює також роль і функції викладача, який стає керівником, організатором, винахідником і помічником слухача. Озброєння педагога методологією пізнання, навчання різним видам самостійного пошуку знань, орієнтація на послідовне оновлення отриманої інформації – це одні з основних напрямів вирішення проблеми застосування різноманітних форм і методів інноваційного навчання.

Методологічна парадигма застосування інноваційних технологій у сфері вищої освіти передбачає активне використання інтерактивних форм і методів свідомого залучення особистості до навчального процесу, створення творчої атмосфери в період навчальної діяльності, використання диференційних форм і методів педагогічного процесу. При такому підході студент стає суб'єктом педагогічної взаємодії й активним учасником комунікативного діалогу з викладачем. Інноваційна діяльність має обов'язково носити творчий характер.

Зазначимо, що використання інформаційних технологій в освіті за рахунок розмаїття аналітичних процедур (пошук, сортування, вибірка, порівняння інформації тощо), відкритої структури, що дозволяє швидко вносити будь-які зміни в зміст програми в залежності від результатів її апробації, можливості зберегти й опрацювати велику кількість різного роду інформації (звукової, графічної, текстової та відео) та компонувати її в зручному вигляді сприяє:

- 1) розкриттю, збереженню й розвитку індивідуальних здібностей, належного кожній людині унікального сполучення особистих якостей;
- 2) формуванню пізнавальних можливостей особистості, її прагнення до самовдосконалення;
- 3) забезпеченню комплексності вивчення явищ дійсності, безперервності взаємозв'язку між гуманітарними, технічними науками й мистецтвом;

4) постійному динамічному оновленню змісту, форм і методів навчання.

Вважаємо, що зараз можна стверджувати: в сучасному світі має місце тенденція злиття освітніх й інформаційних технологій і формування на цій основі принципово нових інтегрованих технологій навчання, заснованих, зокрема, на Internet-технологіях.

З використанням Internet-технологій з'явилася можливість необмеженого й дуже дешевого тиражування навчальної інформації, швидкої й адресної її доставки. Навчання при цьому стає інтерактивним, зростає значення самостійної роботи, суттєво посилюється інтенсивність навчального процесу тощо. Ці переваги зумовили активізацію роботи колективів багатьох вузів із впровадження інформаційних технологій у традиційну модель навчального процесу.

Викладачам вишів в процесі підготовки до навчальних занять необхідно враховувати такі психолого-педагогічні особливості студентів: рівень розвитку пізнавальної активності, спрямованість їхньої інтелектуальної діяльності, мотиваційну готовність до навчання та самонавчання, здатність до оволодіння професійними знаннями, вміннями й навичками.

Розвиток професійних здібностей студентів у процесі їх навчання на курсах підвищення кваліфікації обумовлює не тільки рівень оволодіння фаховими знаннями, вміннями й навичками, але й здатність до нестандартних підходів у вирішенні професійних проблем. Формування вмінь і навичок критичного мислення слухачів, мотивування й стимулювання до професійної діяльності, розвиток професійних інтересів і задоволення власних освітніх потреб, набуття практичного досвіду самостійної роботи з опрацювання навчального матеріалу стають особливо актуальними в умовах впровадження новітніх освітніх концепцій у педагогічний процес.

Таким чином, покращення професійної підготовки педагогів у системі вищої освіти визначається мотиваційною готовністю викладачів і студентів здійснити перехід до інноваційних форм навчання, та вимагає впровадження сучасних технологій інтенсифікації навчального процесу.

УДК 322:267.6

ГЛАДУШ К.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА СУЧАСНУ МОЛОДЬ

Вищезазначена тема на сьогодні є актуальною, адже ставлення до релігії завжди відзначалося неоднозначністю та мінливістю – в залежності від історичної епохи, політичного режиму, а також особис-

тості того, хто переймався цим питанням. Та, попри будь-які обставини, релігія як суспільне явище виявилася життєздатною і в різних своїх формах існує у всіх країнах світу. Нині в Україні, в процесі трансформаційних змін в суспільстві, релігія переживає певний ренесанс.

Ставлення людей до релігії, її роль у житті особи та суспільства розглядали й аналізували у своїх працях такі, зокрема, дослідники, як Ю. Борунов, У. Джеймс, Б. Куценок, Б. Лобовик, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, В. Циба, С. Хассен, А. Сафронов, Ю. Макселонта, Л. Суютінова та інші.

Вплив релігії на організацію суспільства цілком закономірний. Вона зачіпає головним чином сферу духовного життя, виникає гостра необхідність набуття нових джерел формування у молоді моральних мотивів. Отже, в сучасних умовах проблема взаємовідносин меркантильного суспільства та релігії, використання духовного потенціалу релігії з метою поліпшення морально-психологічного клімату у підростаючого покоління та молоді є найбільш актуальною. І взагалі що таке релігія? Щоб розкрити це питання звернемося до дефініції. Отже, релігія – (від лат. religio – зв'язок) – віра, особлива система світогляду та світосприйняття, набір культурних, духовних та моральних цінностей, що обумовлюють поведінку людини [1].

У широкому сенсі, як суспільний інститут, релігія – це сукупність вірувань і віровчень, наявних у суспільстві. Вона включає до свого складу сукупність звичаїв, обрядів, правил життя і поведінки людей і таке інше. Нині, в період глибокої трансформації суспільних відносин, в Україні зазнала суттєвих змін сама будова суспільства. Суперечності між системами інституційованих цінностей до і в ході трансформаційних процесів призвели до порушення принципу спадковості старших і підростаючих поколінь [3]. Особливо яскраво це помітно на прикладі залучення до релігійної соціальної інституції, коли в одній родині батьки можуть бути атеїстами, а діти – віруючими (і це доволі типова ситуація).

Незважаючи на різний, найчастіше невисокий ступінь вираження релігійних почуттів, поверхневе знання основ віровчення і низьку культову активність, багато хто з молоді відносить себе до числа віруючих. І цю обставину необхідно враховувати при організації і проведенні суспільно-просвітницької підготовки у колективах молоді. Виховання розглядається по-різному. Перш за все, під вихованням розуміють соціальне явище, пов'язане з передачею від покоління до покоління всієї накопиченої людської культури, досягнень у духовній і матеріальній сферах, як соціалізацію, входження людини в життя [4].

Процес відродження релігії так чи інакше торкається кожної людини, оскільки він має не лише соціальне, а й індивідуальне значення. Особливого впливу християнської моралі зазнає молодь. І це відповідним

чином (і з позитивними, і з негативними наслідками) позначається на її соціалізації, тобто на формуванні систем соціогенних параметрів (соціальних настанов і соціогенних потреб) молодих людей, насамперед учнів і студентів.

Деякі вчені говорять про так званий процес секуляризації сучасної української молоді. Секуляризація (від лат. saecularis – світський) – це процес звільнення від релігійного, сакрального [2]. Секуляризація пов'язана із зменшенням впливу релігії на духовність та суспільні відносини. Це означає, що суспільство все більше схильється до того, аби розглядати життя у відриві від будь-якого зв'язку з Богом чи релігією. Відбувається поступове розмивання віри у надприродне; в уявленнях людей все, що відбувається, обмежується лише цим світом та емпіричним досвідом. Релігійними цінностями частіше за все нехтують, а церква як інститут втрачає свій вплив у суспільстві (лише 30 % опитуваних більш погодилися, ніж ні, із твердженням, що релігія має бути невід'ємною складовою життєдіяльності будь-якого суспільства).

Релігія, соціальний статус якої в суспільстві за останні роки значно виріс, протягом тисячоліть відіграла і відіграє важливу роль у пропаганді та закріплення у поведінці людей високих норм моралі у формуванні у них певного духовного ідеалу, який визначає поведінку і діяльність людини в будь-якій життєвій ситуації. Таким чином ми бачимо, що релігія займає не останнє місце в житті кожної людини, особливо молоді. Адже саме від майбутнього покоління залежить доля релігії наших пращурів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кислюк К. В. Релігієзнавство / К. В. Кислюк, О. М. Кучер. – [5-е вид., виправ. і доп.]. – К.: На-род. укр. академія, 2007. – С. 425–464.
2. Паулін Дж. Біблейська істина в сучасному світі. – Заокский: "Источник жизни", 2000. – С. 254 – 260.
3. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз). – К., 2000. – 152 с.
4. Вплив релігії на сучасну молодь – Електронний ресурс – [Режим доступу]: <http://firtka.if.ua/?action=show&id=42339>

УДК 291.211.6:299.18

ГОЛУБ С.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к. філос.н.

м. Київ

ТОТЕМНА СИМВОЛІКА – ВІРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

"Символ", "знак", "тотем" у контексті релігії проявляється для кожної людини як певна асоціація з конкретним явищем. Індивід створює певну "оболонку уявлень" про світ і навіть про стиль свого життя, що

базується на культурі та принципу народного звичаю, або навіть "маленького етносу" інакше кажучи – родинного устрою.

Україна славиться своєю давньою і неповторною культурою яка формувалась протягом століть, проте незмінним її атрибутом завжди був тотемізм (комплекс обрядів і вірувань, пов'язаний з уявленням про надприродний зв'язок людини й окремих соціальних колективів із тваринами й рослинами) [1].

Явище тотемізму в давньоукраїнській міфології розглядалось такі науковці як В. Ятченко Г. Булашева, О. Воропая, М. Чумарної.

У кінці I тис. до н. ч. та на початку I тис. н. ч. широкого поширення набували сарматські "тамги" – спочатку тотемні знаки, згодом сімейні й родові. Такими тамтами позначали зброю, худобу, гончарні вироби. Кожен рід в Україні здавна мав особливий знак, що свідчив про його походження від Прапредків: це були тварини, рослини, птахи (знаки духів-опікунів дому), небесні світила (місяць, сонце, зорі) чи зброя [2]. Як стверджують деякі науковці зображення різноманітних тотемів і тамг, що в сиву давнину відігравали роль родових символів і знаків були прототипами українських серпоподібних символів.

Особливу шану стародавні слов'яни віддавали деревам і птахам, що вважалися основоположниками або покровителями якогось роду, племені (прояв тотемізму). Перше місце у вшануванні займав дуб, особливо старий, – символ міцності; ясень – символ Перуна; клен і липа – символи подружжя; береза – символ чистої матері-природи.

Священими вважалися птахи й тварини. Зокрема, зозуля – провісниця майбутнього; голуб – символ кохання; ластівка – доля людини; ворони – священні птахи; сова – символ смерті та п'їтьми. Багатьом птахам приписувався дар пророцтва.

З тварин священними вважалися коні та воли, а з комах – бджола й сонечко [3].

Як стверджує В.Ф. Ятченко, що одним із найчастіше згадуваних образів у текстах українських народних пісень, колядок, загадок і замовлянь є саме образ дерева.

Дерево в тих текстах українського фольклору, корені яких сягають далеко в глибину язичницьких вірувань, є (разом з архетипами води, каменю, змії, гори) центром первісної моделі світобудови. Воно є також місцем, де мешкають сили, що допомагають людині у боротьбі проти злих сил, тобто виконують ту головну роль, яка призначена в міфологічному світогляді тотемам. Ось, наприклад, в текстах багатьох українських замовлянь фігурує образ сокола, що сидить на дереві і "розганяє уроки", "розмітає крикливці", а під деревом (в текстах інших замовлянь) сидить дівчина, яка викликає з тіла пропасниці чи зашиває рани й зупиняє кров. Також за давньою традицією українці в дуба просять сили для сина, а в берези – для дочки. Бачимо, отже, переплетіння в образі дерева космогонічних та

тотемних елементів міфологічного світогляду, а сам тотем корелює тут з образом першотворця.

Залишились в українських казках і сліди (хоч і дуже нечисленні) міфу про походження людини від шлюбів жінки з тотемом-деревом (всім-бо відомий персонаж Котигорошка з однойменної казки).

Дерево, як бачимо, сприймається як помешкання божества, а інколи і як саме божество – добре чи зле [4].

Як бачимо тотем в українській культурі зберіг своє місце і в сучасній Україні, ці символи вкарбувалися в історію нашого роду, вони є невід'ємними, адже українці засвоїли з молоком матері любов до тварин та рослин, які є вічними супутниками кожної людини. Наша культура спокон віків вшановувала природу як годувальницю і захисника людського роду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кислюк К. В., Кучер О. М. Релігієзнавство / Народ. укр. акад. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Кондор, 2004. – 646 с.
2. Лозко Г. Українське народознавство. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 386 с.
3. Зязюн І. Культурологія: українська та зарубіжна культура. / Зязюн І., Семашко В. та ін.; Ред. М.М. Закович – К.: Знання, 2007.- 567 с.
4. Ятченко В.Ф. Про тотемічні уявлення в давньоукраїнській міфології / В.Ф. Ятченко // Українське релігієзнавство. – 2003. – № 27-28. – С. 59-66.

УДК 322:348.71

ДАВИДЕНКО Н.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ РЕЛІГІЇ І ПРАВА

На різних етапах розвитку суспільства і в різних правових системах ступінь і характер взаємодії права і релігії був різним. Так, у деяких правових системах зв'язок релігійних і правових норм був настільки тісним, що їх слід вважати релігійними правовими системами. Найдавніша з таких правових систем – індузьке право, в якому тісно перепліталися норми моралі, звичаєвого права і релігії. Інший приклад – мусульманське право, яке, по суті, є однією зі сторін релігії ісламу і називається "шаріатом" (у перекладі – "шлях прямування"). Таким чином, релігійна права система – єдиний релігійно-моральний і правовий регулятор всіх сторін життя суспільства [1].

Характер взаємодії норм права та релігійних норм у системі соціальної регуляції того чи іншого суспільства визначається зв'язком правових і релігійних норм з мораллю і зв'язком права з державою. Так, держава за допомогою правової форми може визначати свої відносини з релігійними організаціями та їх правовий статус у даному конкретному суспільстві. Правові та

релігійні норми можуть збігатися з точки зору свого морально-етичного змісту. Наприклад, серед заповідей Нагірної проповіді Христа – “не убий” і “не кради”. При цьому потрібно також враховувати, що з точки зору механізму дії релігійні норми – потужний внутрішній регулятор поведінки. Тому вони – необхідний і важливий інструмент підтримки та збереження морального і правового порядку в суспільстві [2].

Взаємозалежність релігії і права як регулятивних систем, їх узгоджений вплив на соціальний розвиток полягає передусім у тому, що вони є регулятором суспільних відносин.

Релігія і право пов'язані між собою взаємовпливом їх елементів (релігійної ідеології і правосвідомості, релігійних (церковних) і світських судів, релігійних та правових норм); одновекторна спрямованість однорідних елементів обох систем на інші соціальні системи і суспільне життя (наприклад, релігії й права на морально-етичні уявлення), взаємне регулювання юридичними і релігійними нормами суспільних відносин; безпосередній взаємовплив неоднорідних елементів релігійної і правової систем (регулювання юридичними нормами релігійної поведінки і відносин, внутрішньоцерковної діяльності і т. ін.), чи опосередковане (вплив релігійної ідеології на формування правових норм через правосвідомість унаслідок сприйняття правосвідомістю релігійних уявлень та ідей); взаємодія галузей права з різними сферами релігії (регулювання релігійними і правовими нормами різних сторін церковно-державних відносин, майнових та інших прав конфесійних організацій і культових служителів, узаконення культових церемоній в різних сферах державного життя – коронація, релігійна присяга при входженні на державні посади, релігійна клятва в суді тощо).

Такі варіанти взаємозв'язків можуть слугувати причиною інтеграції чи дезінтеграції державно-церковних відносин (специфічних взаємозв'язків релігійних організацій з державою) й визначати їх характер: як відносин між державою і панівною церквою, державою і терпимими релігійними організаціями і державою та конфесіями, що переслідуються.

Регулятором цих зв'язків за певних обставин може виступати держава чи особливе організаційне утворення духовної влади – Церква, яка за своєю природою є дуалістичною, що й визначає її специфіку. Вона є симбіотичним модусом релігійних і суспільних відносин. Її функціональність можна визначити як суспільну, бо її діяльність розгортається в певній соціальній конструкції, де вона постає як об'єднання віруючих того чи іншого релігійного напрямку на основі загального віровчення і культу, централізованою системою управління життям, діяльністю та поведінкою віруючих, ієрархічністю, визначеною системою норм (релігійної моралі, канонічного права тощо), цінностей, санкцій, розподілом своїх членів на духовенство (професійних служителів культу) та мирян

(рядових віруючих). Належність до певної церкви може визначатись як сімейними і національними традиціями, так і свідомим вибором особи. У процесі релігійної діяльності Церква, виконуючи релігійні функції, здійснює й політичні, соціальні, економічні, правові, культурні впливи на особу та соціум. Але все-таки основне покликання Церкви є специфічно релігійним. Вона має забезпечити особливий зв'язок людини з трансцендентним Богом.

З державно-церковними відносинами пов'язуються такі поняття, як свобода вибору і свобода совісті. У тандемі відношень “держава – церква” ці фактори мають бути визначеними не як якийсь особливий дар держави, а як природне право кожної особи на можливість вільного вибору релігії, світоглядних орієнтирів і переконань, що мали б визначити сенс особистісного буття, мотиваційний каркас вчинків та поведінки індивіда [5].

Залежно від впливу релігійного чинника на становлення й функціонування правових систем світу виділяють:

- правові системи країн розвинених не авраамістичних релігій (буддизм, індуїзм, даосизм та ін.);
- дуалістичні правові системи країн авраамістичних релігій (іслам, іудаїзм);
- секуляризовані правові системи християнських країн (у межах цієї групи виокремлюються правові системи країн західного і східного християнства) [4].

Спільні риси релігії і права:

- як нормативні регулятори, право і релігія виникають в результаті розпаду первісних мононорм;
- є нормативними, переважно формалізованими;
- мають ієрархічну систему джерел;
- мають організаційно-інституційні утворення;
- забезпечені можливістю настання відповідальності за порушення їх приписів [6].

Щодо впливу релігії (або її елементів) на право, то їх взаємодія виявляється в релігійній детермінації правоутворення, підтримці релігійними засобами правових приписів і правопорядку в цілому, впливі церкви на публічно-владні інститути, протиріччях, що виникають між нормами права і релігії. Механізм подолання цих протиріч має базуватися на приматі правових приписів, що поєднується із законодавчим створенням умов для реалізації суб'єктами своїх релігійних прав та недопущенням насильства над релігійними почуттями й переконаннями віруючих (не порушуючи при цьому прав інших осіб).

Вплив права на релігію достатньо обмежений і проявляється у сприянні зниженню авторитарності релігійного світогляду, унеможливленні поглинання різними віровченнями одне одного, регламентації механізму й форм реалізації і меж здійснення релігій-

них прав, у збереженні й розвитку окремими релігійними правовими форм діяльності. Провідною є роль права і держави у вирішенні етнорелігійних і міжконфесійних конфліктів.[3]

Соціальна природа звичаїв, моралі і релігійних норм з розвитком суспільних відносин стала вже мало відповідати специфіці цих відносин. Вони не могли відповідати ні необхідного відповідності суспільних і приватних інтересів, ні чіткого, детального закріплення прав і обов'язків.

Отже, право як особливий різновид соціальних норм вельми істотно відрізняється від соціальних норм первісно-общинного ладу.

Якщо звичаї створювалися всім суспільством, то право формується або безпосередньо державою, або іншими соціальними організаціями (громадськими, кооперативними, церковними і т.п.) і під їх контролем.

Якщо звичаї висловлювали спільну волю і захищали громадський інтерес, то право є вираженням волі та балансу суспільних, корпоративних та особистих інтересів членів суспільства.

Якщо звичаї носили в основному нефіксовану форму, то право отримує свій зовнішній вираз і закріплення у вигляді різного роду нормативних актів, прецедентів, договорів з нормативним змістом, правових звичаїв.

Звичаї охоронялися від порушень всім суспільством, то право забезпечується спеціально створеним апаратом примусу, організаційної та економічної потуги всієї держави.

У "суміші" правових, моральних і релігійних положень і норм, що складають мусульманське право, завжди були і є юридичні положення, приписи певної поведінки, норми моральної дисципліни. Почасти в силу цієї причини мусульманське право сприймалося найчастіше "лише частково, як корпус права".

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: моногр. – Х., 2009. – 224 с.
2. Палій М. В. Значення взаємозв'язку релігії і права: філософсько-правовий аспект // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. ст. – Донецьк, 2004. – Вип. 1. – С. 3–11.
3. Протасов В.Н. – Теорія права і держави. Питання та відповіді, с. 39-43
4. Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці католицької церкви (за матеріалами соціальної доктрини католицизму): праці Львів, лабораторії прав людини і громадянина. – Л., 2004. – 198 с.
5. Свобода совести, вероисповедания и религиозных организаций. – К., 1996. – С. 7).
6. Тер-Акопов А. Библийские заповеди: христианство как метаправо современных правовых систем / А. Тер-Акопов, А. Толкаченко // Российская юстиция. – 2002. – № 6. – С. 60–62.

УДК 322:261.7

ДАНЬКЕВИЧ В.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛІТИКИ І РЕЛІГІЇ

На сучасному етапі формування незалежної держави, дуже великий зв'язок в її становленні відіграє релігійний чинник. Ще починаючи з часів Київської Русі ми можемо побачити якою була взаємодія політики і релігії і як це вплинуло на майбутнє її становлення.

За приклад можемо взяти одного з найвідоміших політичних діячів того часу князя Володимира Великого. Будучи дуже хорошим політиком і досить мудрим діячем, він був занепокоєний політичною ситуацією в державі. На той момент під його володіннями перебувало дуже багато завойованих народів, і кожен при цьому мав свою релігію, що сіяло розбрат всередині держави. І саме тоді виникла думка об'єднання країни саме за допомогою релігії. Бо саме релігія змогла б на той момент розігнати ворожнечу та посягти мир серед людей на Русі. І прикладом ми можемо зі сторінок історії побачити міцну державу Київську Русь яка проіснувала не одне століття.

Взяти приклад сьогодення коли в кожній державі існує дуже багато релігій, існує серед людей певна нетерпимість до віруючих іншого віросповідання. Прикладом цього можуть послужити певні конфесійні сутички, які впливають на політичну ситуацію в країні. Це ж саме переживає зараз і наша держава, коли її заповнила дуже велика кількість релігій, і люди та й самі політики інколи не розуміють що з цим робити, як об'єднати народ навколо чогось одного, єдиної релігії.[4]

Основною сферою зв'язку і взаємодії політики та релігії виступає держава і її відносини з церквою: залежність церкви від держави, законів, що видаються і які регулюють економічне і правове становище церкви, можливість її участі в житті суспільства та держави. Постійно виникають суперечності між державою – суб'єктом політичної влади, і церквою – соціальним інститутом, що претендує на участь у вирішенні політичних проблем, на право оцінки внутрішньої і зовнішньої політики держави, на здійснення політичного і морального впливу на віруючих, на масову свідомість (горлач).

У взаємодії політики й релігії простежуються дві основні тенденції: релігізація політики й політизація релігії (за І. Дзюбком).

Релігізація політики:

- врахування в політиці стану релігійності в суспільстві;
- використання релігійного фактору для досягнення політичних цілей;

- використання церквою державних ЗМІ для пропаганди віровчення;
- створення можливостей для релігійного виховання в недержавних навчальних та виховних закладах;
- розробка політики, яка забезпечує нормальні умови для віруючих.

Політизація релігії:

- участь у політичній діяльності служителів культу, релігійних організацій;
- функціонування політичних партій та рухів на релігійній основі;
- участь церкви у врегулюванні політичних та соціальних конфліктів [2].

Природно, релігія і церква мають ясно виражену соціально-політичну функцію і тому, поряд з компенсаторною, регулятивною, світоглядною, інтегруючою функціями, також є і політичні аспекти. Виконуючи такі функції, церква впливає на політику державної влади, політичні установи, політичну організацію суспільства; церква політично впливає на віруючих (частково і невіруючих) багатьма каналами: через священні книги (Біблія, Коран, Талмуд та ін.), де викладені прозорі політичні настанови про відносини між багатими і бідними, про ставлення до державної влади, до її глав – царів та інших монархів, про ставлення до насильства, до війни і миру та інше; через церковні проповіді священники по-своєму тлумачать священні книги у світлі політики церкви і умов сучасності. Соціально-політичні доктрини, що формуються церковною ієрархією і кадрами богословів, декларації і заяви церковних об'єднань з питань внутрішньої і зовнішньої політики держави викладають свою думку про політичні події тощо. За допомогою розгалуженого ідеологічного апарату церква здійснює вплив на широкі маси віруючих, формує їх релігійний світогляд. Здійснювані церквою періодичні видання, релігійна література, виступи по радіо та телебаченню; суспільно-політична діяльність церковних об'єднань, їх представництво в органах влади і місцевого самоврядування сприяють поширенню релігії, вірувань та обрядів. Церква постійно здійснює співробітництво з державними та суспільними організаціями, з політичними партіями, що виникли на релігійній основі.

Пріоритет держави у ставленні до церкви по-різному визначає становище церкви в державі: державна церква і церква, відділена від держави.

Державна церква є, по суті, зрощування церкви з державою, як це мало місце при царизмі, коли російська православна церква користувалася особливими правами і привілеями, будучи частиною державного апарату "департаментом релігійних справ" і очолювалася царем через призначеного ним обер-прокурора священного синоду. Священний синод мав необмежену владу над церквою у всій її діяльності, позбавляючи церкву будь-якого самоврядування. Державною церквою є і протестантська – у Велико-

британії, очолювана англійської королевою і повністю залежна від урядових чиновників. Вищий орган церкви – генеральний синод підпорядкований парламенту та всі його рішення дійсні лише по утвердженню їх королівською владою.

Зрозуміло, існує в більшості країн світу нерозривний зв'язок політики та релігії. Але офіційно найбільші конфесії незмінно відрізняють політичну функцію церкви, стверджують, що церква стоїть поза всякою політикою, не бере в ній участі, тому що це мирська сфера життя, що не має відношення до духовної сфери, здійснюваною церквою. З початку 90-х років ХХ ст. православна і католицька церква забороняють священникам займатися політичною діяльністю, перебувати членами законодавчої та виконавчої влади. Раніше ж багато ієрархів, в тому числі і патріарх, обиралися до складу Верховних і місцевих Рад народних депутатів. І в ряді зарубіжних країн депутатами стають священники, як активні суспільні діячі, що користуються авторитетом серед населення.

Держава завжди зацікавлена в політичній підтримці церкви, через посередництво якої може впливати на віруючих. Відсутність підтримки з боку церкви, навпаки, може завдати втрат керівництву країни, особливо в період виборчих кампаній, формування органів місцевого самоврядування. Верхи держави, що правлять, прагнуть використати релігію, її вплив, перетворити її в знаряддя своєї політики, нерідко суперечній інтересам віруючих. Цю мету переслідує і керівництво Російської федерації та України, і не без успіху, зустрічаючи відповідну позитивну реакцію з боку православної церкви. Відомо, що в середині 90-х років в Росії в умовах політичної боротьби двох гілок влади, що загострилася, російська православна церква виступила проти кривавого насильства, за мирні засоби рішення конфлікту [3].

Говорячи про небезпечність політизації релігії в контексті внутрішньої політики та національної безпеки, ми можемо виділити наступні загрози:

- порушення чинного законодавства про релігію та церкву, зокрема таких його основоположних принципів, як відокремлення церкви від держави, рівність релігій перед законом, невтручання релігійних організацій у вибори на боці тих чи інших політичних сил;
- посилення соціальної напруги у суспільному протистоянні як на політичному, так і на релігійному ґрунті, жити міжцерковні конфлікти, якими ще й досі охоплено в Україні чимало населених пунктів;
- перенесення партійно-політичної та релігійної конфронтації на етнонаціональний ґрунт, виникнення етнонаціональних конфліктів, що, як свідчить досвід деяких країн, є затяжними й небезпечними за своїми наслідками;
- посилювати процес регіоналізації України, що загрожує її територіальній цілісності;

– відсутність злагоди між політичними та релігійними лідерами дає можливість урядам і церквам інших країн втручатися у внутрішні справи України й у справи окремих віруючих із максимальною вигодою для себе [1].

Отже, Церква, хоча й має користь від участі у політичному житті, все-таки є об'єктом політичних маніпуляцій. Із втручанням у політичні конфронтації, її авторитет та вплив на населення знижується. Надійність та стабільність становища Церкви у суспільстві прямо пропорційна її віддаленості від політики. Водночас, духовні лідери не мають бути відірвані від інтересів народу, оскільки це автоматично призведе до релігійного вакууму, який згодом переросте в суспільний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудояр О. М. Релігія та її місце в політичній системі незалежної України: Автореф. дис... канд. філос. наук. – Донецьк, 2003.
2. Ярош Б.О., Ярош О.Б. Загальна теорія політики. – Луцьк: РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту Ім. Лесі Українки, 2005. – 240 с.
3. Політологія. // За загальною редакцією проф. Кремень В.Г., проф. Горлача М. І.– Харків: Єдинокор, 2001. – 640 с.
4. <http://polituka.info/2013/01/12/взаємозв'язок-політики-та-релігії-у-с>.

УДК 94(4)12/13

ДЕБЕЧА А.

м. Умань

СТАНОВЛЕННЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

В історії України особливе місце займає Галицько-Волинське князівство. Це державне утворення забезпечило збереження державницької традиції українського народу після падіння Київської Русі в результаті монголо-татарської агресії.

Історичне коріння Галицько-Волинського князівства слід шукати в племінному об'єднанні, відомому як Дулібський союз і яке сформувалося в VII ст. Наприкінці X ст. За правління перших київських князів Волинь і Галичина були приєднані до Київської Русі. Засноване Володимиром Святим місто Володимир стало військово-адміністративним і релігійним центром цих земель. Після смерті першосвятителя Русі у 1015 р. місто перейшло під управління Всеволода Володимировича.

З початком феодальної роздробленості Русі після смерті Ярослава Мудрого волинські землі часто переходили від одного до іншого князя. Тільки Володимир Мономаху вдалося заснувати на цих землях династію. Але мономахівцям довелося докладати значних зусиль, щоб зберегти за собою волинські землі.

Вигідне географічне розташування, етнічна однорідність, віддаленість від кочівників-завойовників зумовили інтенсивний господарський розвиток краю. В рільництві волиняни і галичани застосовували удосконалені плуги з лемешами і череслами, або ж сохи з металевими наральниками. Якісними були й серпи, коси, мотики, лопати. Відомо, що Західної Європи галичани запозичили і активно запроваджували до вжитку водяні млини.

Високого рівня досягли ремесла. Волинські зброярі виготовляли якісні мечі. Від назви центру металургії краю с. Харалуг пішла назва давньоруських мечів – "харалужні". Ополченці князя Романа Мстиславовича були озброєні саме такими мечами. Воїни волинської землі як кіннотники, так і піхотинці захищали своє тіло залізними кольчугами, які виготовлялися майстрами-зброярами. Славилися на всю Східну Європу галицькі і волинські ювеліри, гончарі, теслярі.

Особливістю господарського розвитку Галичини була наявність такої галузі як солеваріння. Тут сіль виварювали і у формі топки (конічної грудки) вантажили на підводи і розвозили по всій Русі. Чисельність купців, які займалися прибутковою торгівлею сіллю була достатньо великою. Зокрема, згідно зі свідченнями літописців, під час стихійного лиха – бурхливої повені на Дністрі поблизу міста Жидачева потонуло близько трьохсот купців з торгового каравану, який віз сіль на ринок.

Багатство краю значною мірою формувалося за рахунок транзитної торгівлі. Через Галичину, Волинь і Київ проходив найдовший у світі торговий шлях від Лісабона на Піренейському півострові до Пекіна в Китаї. Знайдені біля Дорогичина археологами тисячі свинцевих пломб, що символізували, можливо, митні знаки, або ж вартість хутра – ліквідного товару на Заході і на Сході, вказують на гігантські прибутки від митних зборів.

Позитивні тенденції у розвитку економіки краю істотно нівелювалися князівськими міжусобицями, пік яких припадає на 30-40 рр. XII ст. Шкода від феодальної роздробленості посилювалася перед зовнішньою загрозою. Кочові племена половців, користуючись відсутністю єдності між руськими князями нападали, грабували і брали в полон мешканців Волині і Галичини. Дієвий опір агресивним половцям був можливий за умови об'єднання провідних князівств Русі – Київського, Переяславського, Чернігівського.

Початок об'єднання західно-руських земель пов'язаний з діяльністю князя Романа Мстиславича. Після смерті свого батька Мстислава Ізяславовича у 1170 р. князь Роман змусив своїх братів підкоритися і таким чином об'єднав під своєю владою всю Волинь.

Політична історія Галицького князівства мала свої особливості. Тут князували нащадки князя Ростислава. Невеликі окремі князівства Перемишльське, Звенигородське і Тербовлянське у 1144 р. об'єднав

князь Володимир Володаревич (Володимирко). Кульмінацією політичного розвитку новоствореного Галицького князівства стало правління князя Ярослава Осмомисла. Особливістю політичного устрою цього князівства була велика роль місцевого боярства, які постійно виступали проти централізаторської політики князів.

У 1199 р. волинський князь Роман Мстиславич підкорив Галицьке князівство. Згодом йому вдалося захопити Київ. Під його владою опинилася вся південно-західна частина Русі. Спільно з сином Всеволода Велике Гніздо князь Роман здійснив успішний похід проти половців. Князь підтримував дружні стосунки з візантійськими імператорами з династії Ангелів. Його загибель в бою з загоном польських воїнів, які організували засаду проти Романа біля містечка Завихвостів у 1205 р. уповільнила процес інтеграції Галицького і Волинського князівств.

Значення постаті Романа Мстиславича було зрозумілим вже давньоруським літописцям. Саме вони вперше в літописній традиції в Галицько-Волинському літописі називають князя "самодержцем" і "царем на Русі".

Галицько-Волинське князівство відіграло надзвичайно важливу роль в історії:

- зберегло від завоювання та асиміляції південну та західну гілки східного слов'янства, сприяло їхній консолідації та усвідомленню власної самобутності;
- стало новим після занепаду Києва центром політичного та економічного життя;
- модернізувало давньоруську державну організацію.

УДК 2(073):29

ДЕНИСЕНКО С.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос. н.

м. Київ

СУТНІСНІ ОЗНАКИ ЕТНІЧНИХ (НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИХ) РЕЛІГІЙ

В процесі цивілізаційного поступу людства в різних регіонах Землі та в різних цивілізаціях формуються певні релігійні уявлення, вірування, культури, системи, які засвідчують неповторну своєрідність етносів, що є їх носіями. Релігійний процес в кожній окремо взятій країні (етносі, регіоні) детермінований конкретно-історичними, природними та етнокультурними факторами, які в комплексі віддзеркалюють усю складність етногенезу та культурогенезу певних народів. Релігійні системи, що функціонували, чи продовжують функціонувати в межах окремих державних утворень або переважно серед представників

певних етнічних груп прийнято називати етнічними, етнічнодержавними, або національними. У релігієзнавстві більш вживаним є термін "національні релігії", які поділяють на ранні і пізні. Але цей термін носить умовне значення, бо в ранніх державах, що існували в IV – II тис. до н.е., не було ще націй в сучасному розумінні цього слова, тому останнім часом науковці для характеристики такого роду релігій оперують термінами "етнічні", "національно-етнічні".

Основною метою нашого дослідження є національно-етнічні релігії, які саме релігії та за якими ознаками відносять до національно-етнічних, виділяти характерні риси та структурні елементи тих чи інших національно-етнічних релігій.

Етнічні релігії – це сукупність вірувань, обрядів, ритуалів, яка притаманна певному народу і діє в межах конкретної держави, тобто в рамках державних народів. Формуючись, ці релігії несли на собі відчутні відбитки традиційних народних вірувань і звичаїв, які своєю чергою зазнавали певної трансформації в процесі становлення та утвердження національних держав. Ці релігії синтезували найдавніші форми анімістичних, тотемічних і магічних вірувань, зберегли найважливіші родоплемінні і землеробські культури, складні обряди жертвопринесень, пишні поховальні ритуали, пов'язані із вірою в загробне життя.

Етноси, поєднуючи людей за найпершими ознаками їх спільності (родовід, мова, особливості психічного складу характеру), становлять необхідну форму існування людей в природному і соціальному середовищі, а тому процес етногенезу органічно пов'язаний з історичними формами релігії. Отже, навряд чи можна протиставляти явища етногенезу та формування сталих структур національно-етнічних релігій. Релігійні цінності та уявлення слугували свого роду ознаками родової та етнічної приналежності людей.

До ранніх національних релігій зараховують релігії, що функціонували у найдавніших цивілізаціях: шумеро-вавилонська, давньоєгипетська, давньоіранська, давньоіндійська, давньогрецька, давньоримська та ін. Кожен з народів світу на ранньому етапі своєї історії сформував особливу релігійну систему, в змісті якої позначались ті ж самі чинники, які детермінували процес творення етносу: територія, кліматичні та природні умови, спосіб господарювання, духовно-культурні традиції, мова, особливості психіки та характеру. Більшість цих релігій не збереглась до нашого часу, але добре вивчені на основі археологічних і письмових джерел. Вони перестали існувати разом із занепадом стародавніх держав, але основні віросповідні ідеї, моральні принципи, усталена культова обрядовість в дещо видозміненому вигляді перейшла до пізніших релігійних систем або відчутно вплинула на останні.

До найбільш поширених етнічних релігій, які донині збереглися і здобули велику кількість прихильників належать такі, як: індуїзм, сикхізм, джайнізм,

конфуціанство, даосизм, синтоїзм, юдаїзм, зороастризм та ін. В процесі їх історичної еволюції помітно зміцнюються регулятивна та інтегруюча функції в суспільстві, значно розширюються сфери впливу кожної з релігій в межах одного національно-державного утворення. Суттєво посилюється і моральна функція через систему численних настанов та заборон.

Наприклад, в конфуціанстві та юдаїзмі їх кількість досягла багатьох сотень. Моральні вимоги базуються на вченні про рай та пекло, про неминучу загробу відплату і кару господню за гріхи у земному житті. В більшості релігій присутнє вчення про спасіння (соте-ріологія) та кінець світу (есхатологія), а згодом стає очевидною необхідність у витлумаченні та поясненні поняття "Бога" і прояву усього "божественного".

Релігійно-богословські концепції спрямовувались на розкриття засад світобудови, особливостей розвитку природи і суспільства, природи людини, характеру її взаємозв'язків із Богом і потойбічним світом. Показовим для цих релігій є наявність канонічних джерел, тобто їх Святих Писань і обґрунтування їх неземного походження ("богонатхненні книги"). Як правило їх створення пов'язується з іменами визначних релігійних реформаторів або родоначальників окремих релігій.

У добре розвинутих релігійних системах помітно підноситься роль касти священнослужителів – жерців, яким належало виключне право у здійсненні обрядів та ритуалів, тлумаченні віроповчальних істин. Жерці виступають охоронцями віри, культу, міфів, гімнів і фактично здійснюють посередницьку функцію між богами і людьми. Все державне життя строго регламентувалось релігійними нормами і правилами. Таким чином, релігія сприяла зміцненню авторитарних деспотичних режимів. Цьому сприяло освячення самого державного ладу, коли священним визнається поділ суспільства на окремі касти та стани. Духовна влада остаточно відокремлюється від світської і отримує небувалу силу в суспільстві.

Характерною ознакою ранніх релігій було усунення від офіційного культу нижчих суспільних верст. Наприклад, рабів, а в деяких державах і сільську бідноту не допускали до релігійних церемоній. Їх називали різнонародженими ("народженні матір'ю") на відміну від "двічі народжених". Пізніше такі станові обмеження усуваються і вже усі соціальні прошарки допускаються до культових відправ.

На основі розглянутого матеріалу можна стверджувати, що в своєму соціально-історичному бутті національно-етнічні релігії виконували цілу низку дуже важливих функцій. Не можна не відзначити й того, що національні релігії сприяли й певній диференціації суспільства – як соціальній, так і етнічній. В давніх цивілізаціях саме визнання та здійснення якихось релігійних культів, обрядів, відправ часто поставало вирішальною ознакою для визнання або невизнання певних угруповань людей своїми або ж чужинцями.

УДК 94(477.8):355.01*1939/1945*:316.6

ДЕНИСОВА Д.

Науковий керівник: ЗАПЛОТИНСЬКИЙ Г.С., к.і.н.
м. Київ

ЯЛТИНСЬКО-ПОТСДАМСЬКА СИСТЕМА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНИЙ СВІТ

Формування ялтинсько-потсдамської системи устрою Європи вирішували на конференціях лідери "Великих країн". Перша їх зустріч відбулась в лютому 1943 р. у Тегерані. Було вирішено відкрити другий фронт в Європі. А також поділити переможену Німеччину на окупаційні зони, але зберегти як єдину країну.

Друга зустріч "Великої трійки" відбулась в березні 1945р. у Ялті. На цій конференції було вирішено остаточну проблему польського кордону та поділу Німеччини на 4 зони (Радянська, Американська, Англійська та Французька). Важливим досягненням Ялтинської конференції стало рішення заснувати Організацію Об'єднаних Націй.

Третя конференція відбулась в липні-серпні 1945 р. у Потсдамі. На ній було визначено подальшу долю Німеччини, а саме її демілітаризація, поділ на окупаційні зони, визначення майбутніх кордонів, денацифікація.

Фактично Потсдамська конференція поділила Європу, а потім і весь світ на дві сфери впливу: на Радянську та Американську.

Таким чином наприкінці другої світової війни й після її завершення було закладено фундамент нової, Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин, яка базувалася на новому співвідношенні сил і інтересів країн, що перемогли у війні, насамперед США та СРСР. Була створена система регуляторних та кооперативних механізмів, які були покликані вирішувати завдання повоєнного світоустрою на основі єдності та співпраці країн антигітлерівської коаліції.)

Сподівання, що після кровопролитної Другої світової війни у світі наступить мир не справдилися. На поверхню знову вийшли протиріччя між країнами Заходу та СРСР, які призвели до "холодної війни", яка стала визначальною подією у світі упродовж наступних 40 років. "Холодна війна" стала глобальною. Світ поділився на два ворогуючі табори, жоден з яких не мав вирішальної переваги. Ця війна, хоча вона і називалася "холодною" неодноразово підіграла міжнародне становище до такого ступеня, що ставила світ на межу знищення. Суперництво СРСР та США набуло форми гонки ракетно-ядерних озброєнь, а воєнблокове протистояння стало ядерним.

В період "холодної війни" глобальна структура сили була насамперед біполярною, тепер вона зовсім інша: існує єдина наддержава, однак світ не став одно-

поліосним; сучасна міжнародна система не відповідає жодній з відомих моделей; це дивний гібрид однополіосної системи з однією наддержавою та кількома великими державами.

Таким чином, "холодна війна" перекреслила ту систему колективної безпеки, яка була створена за рішеннями Ялтинської і Потсдамської конференцій.

Нарощування ядерних озброєнь, поява міжконтинентальних бомбардувальників та балістичних ракет, наступальний характер військово-політичних доктрин, ядерних стратегій "заякування" та "масованого покарання" сприяли закріпленню кризового характеру міжнародних відносин: протидіючі сторони досить легко вдавалися до відвертих погроз, шантажу на ультиматумів.

Карибська криза взагалі стала піком військово-стратегічної конфронтації в повоєнну епоху. Світ опинився на грані загальної ядерної війни. Біполярна структура світу в умовах балансування США та СРСР на межі війни виявилася нестабільним та небезпечним типом організації міжнародного порядку.

Поступовий демонтаж Ялтинсько-Потсдамської системи фактично розпочався після того, як у 1985 році радянський керівник Михайло Горбачов, розуміючи необхідність демократичних реформ у країні та розрядки міжнародної ситуації, починає у СРСР "перебудову". У липні 1991 року було розірвано Варшавський договір, що фактично ознаменувало завершення Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин біполярності повоєнного світу. Поступовий демонтаж Ялтинсько-Потсдамської системи також пов'язаний із появою нових "поліосів сили" по всьому світі. Одним із таких поліосів стали постколоніальні країни.

Сучасні наслідки

Домінування США

На відміну від інших західних держав США не лише не зазнали в Другій світовій війні тяжких втрат, а й, навпаки, отримали величезні вигоди. США досягли грандіозної економічної і воєнної могутності. За 5 років війни прибутки американських монополій становили 70 млрд дол. США зайняли домінуючі позиції у світовому капіталістичному господарстві і домоглися безумовних переваг над основними конкурентами. Після війни американці володіли приблизно половиною запасів золота несоціалістичного світу, а з 1944 р. американський долар замінив англійський фунт як основну міжнародну валюту. Економічну гегемонію Америки ще більше посилювало те, що вона виробляла майже половину світової промислової продукції. 1945 р. збройні сили США нараховували 12 млн осіб, 114 авіаносців, приблизно 3 тис. важких бомбардувальників. Влітку 1945 р. після успішного випробування атомного заряду США стали першою ядерною державою. Результат неухильно зростаючої економічної та військової могутності США – посилення їх політичних позицій у світі.

Поява нових сил: "ЄС, Китай, Росія"

Росія і Китай є найвпливовішими зовнішньополітичними гравцями в Центральній Азії. У теж час, з 2007 року Європейський Союз почав суттєво нарощувати свою присутність в регіоні. Іноді всі вони переслідують різні цілі, але іноді їх інтереси можуть і перетинатися. Прийнято розглядати всіх трьох гравців через призму стереотипів. Європейський Союз відомий тим, що наполягає просуванні демократичних цінностей і прав людини. Росія сприймається як основний гарант безпеки (крім операції США в Афганістані). Китай вважається головним інвестором в інфраструктуру і покупцем джерел енергії.

Нові конфлікти сучасності, а саме Косово, Абхазія, Крим

Конфлікт в Косово має давні корені. Цей регіон став одним з ключових районів Сербії ще в кінці XII століття. Перше велике антисербське повстання албанців відбулося на початку XX століття. Автономію край набув після Другої світової війни. У 90-ті роки – після розвалу Югославії – косовари стали домагатися незалежності зі зброєю в руках. У 1998 році почалася війна. Втрутилося міжнародне співтовариство. До Косова увійшли війська НАТО. Почалися бомбардування колишніх югославських територій. У 1999 році Рада безпеки ООН прийняла відому резолюцію 1244. Виконуючи умови документа, сербська армія і поліція покинули анклав і були замінені миротворчим контингентом. Проголошення незалежності Косово парламентом краю відбулося в лютому 2008 року.

На рубежі 80-90-х років 20 століття між Грузією і Абхазією виник етнополітичний конфлікт. Грузія хотіла відокремитися від Радянського Союзу, а Абхазія, навпаки, прагнула залишитися у складі СРСР, відокремившись, у свою чергу, від Грузії. Напруженість відносин між грузинами і абхазцями призвела до створення грузинських націоналістичних угруповань, які вимагали ліквідувати абхазьку автономію.

Кримський конфлікт (криза) – масштабні суспільно-політичні зміни, що відбулися на території Автономної Республіки Крим та Севастополя в лютому – березні 2014 року. Початок цим змінам поклали протести місцевого, в основній масі російськомовного населення проти дій колишньої опозиції, що прийшла до влади в Україні в результаті подій лютого 2014 року. На хвилі суспільного піднесення була здійснена зміна виконавчих органів влади Севастополя і Автономної Республіки Крим, а ті, у свою чергу, відмовилися визнати легітимність нового українського уряду та звернулися за сприянням і допомогою до керівництва Росії.

Місцеві органи влади, завдяки підтримці Росії і незважаючи на спроби протидії з боку влади України і тиск країн Заходу, в стислі терміни організували і провели 16 березня референдум про статус Криму, запропонувавши населенню Криму відповісти на питання про можливість його виходу зі складу України і

входження в складу Росії. 17 березня на підставі результатів референдуму і Декларації про незалежність, прийнятої 11 березня, була в односторонньому порядку проголошена суверенна Республіка Крим, до складу якої увійшов Севастополь як місто з особливим статусом. 18 березня був підписаний договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття Республіки Крим до складу Росії, згідно з яким у складі Росії були утворені нові суб'єкти – Республіка Крим та місто федерального значення Севастополь.

Згідно офіційної позиції України, події в Криму являють собою прояв сепаратизму і розколу під прикриттям російських військових, спрямований на “знищення української незалежності”. Україна не визнає ні одностороннє проголошення незалежності Республіки Крим, ні приєднання Республіки Крим та Севастополя до Російської Федерації, і вважає Крим тимчасово окупованою територією.

Російське керівництво, зі свого боку, визнавши (зі значним запізненням) підтримку сил самооборони Криму російськими військовослужбовцями, посиляється на закріплене в Статуті ООН невід’ємне право народів на самовизначення і заявляє, що головним завданням РФ у Криму було забезпечення безпеки громадян і сприятливих умов для їх волевиявлення.

Більша частина світового співтовариства не визнала законність кримського референдуму. Багато країн, у тому числі США та держави Євросоюзу, охарактеризували дії Росії як захоплення (анексію) української території. Цієї ж позиції дотримується ряд міжнародних організацій і об'єднань, включаючи ПАРЄ і Велику сімку. 27 березня Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, в якій заявила про невизнання законності кримського референдуму. Зі 193 держав – членів ООН “за” проголосували 100 держав, “проти” – 11, утримались від голосування – 58.

УДК 929:27(477)

ДЕРКАЧ І.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

ЦЕРКОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

Ф. Прокопович відомий український богослов, церковний діяч, філософ, історик, педагог, драматург, публіцист і видатний реформатор російської православної церкви.

Основним завданням цієї статті було проаналізувати та переосмислити діяльність Ф.Прокоповича у релігійній сфері і його вплив на розвиток православної церкви Російської імперії.

Питаннями релігійних реформ Петра I почали займатися ще дореволюційні вітчизняні вчені, такі як: І.

Голіков, Т. Барсов, К. Харлампович, Н. Кедров, П. Печкарський, Е. Поселянин, С. Рункевич, Ю. Самарін, І. Соколовський, М. Востоков, М. Заозерський, П. Знаменський. Також потрібно відзначити праці радянських і сучасних вчених, серед яких можна виділити М.Павленка, К. Валішевського, І. Левченка, І. Смоліча, Г. Шавельського, О.Карташова, В. Федорова, В. Нічик, В. Смірнова, Ю. Кагарлицького, П. Бухаркіна, І. Огієнка, Г. Федотова, М. Єрошкіна [7, с. 141].

Церковні проблеми, що виникли за реформ Петра I, потребували негайного і кардинального вирішення. Цар чітко усвідомлював, що митрополит С. Яворський (місцєблюститєль патріаршого престолу) для удосконалення церковного управління не підходить, як за світоглядом так і за переконаннями, що з кожним роком набували все більш консервативного характеру. Потрібно було терміново шукати відповідь на запитання: кому довірити роль реформатора російської православної церкви? Вибір було зупинено на ректорі Києво-Могилянської академії Ф. Прокоповичу.

Вперше московський цар серйозно зацікавився українським вченим у 1706 році, коли той виголосив промову із нагоди заснування Печерської фортеці. У 1711р. Ф. Прокопович був викликаний у царський табір під час Прутського походу для підняття бойового духу війська перед вирішальною битвою. Після двох зустрічей Петро I почав детальніше придивлятися до вченого і вивчати його. Цар, дізнавшись про зміст думок Ф. Прокоповича і переконавшись в його видатних здібностях, у 1716 р. викликав того до Петербурга. Там вчений спочатку виступив як проповідник-публіцист, виправдовуючи діяльність уряду і доводячи необхідність перетворень, а також висміюючи і сатирично викриваючи його противників. У 1718 р. Ф. Прокопович став єпископом псковським і одночасно головним ідеологом Петра I у справах духовного управління імперією. Через його руки проходили, ним складалися, або, принаймні, редагувалися усі найважливіші законодавчі акти у справах церкви. Він, спільно з багатьма іншими українськими вченими і релігійними діячами писав, за дорученням царя, перекладав з грецької і латини релігійні книги, писав передмови і тлумачення до перекладів іноземних книг, підручники, богословські і політичні трактати [3, с. 114]. Ним написані передмова до Морського статуту (1719) і “Слово похвальне про флот російський” (1720), складений “Духовний регламент” (1721), “Оголошення” про чернецтво (1724), трактат “Про патріаршество”, “Перше учення отроком” (1723), міркування “Про браки з іновірцями”, “Про хрещення”, “Про розкол”, детальний коментар до “Статуту про престолонаслідування”, – під заголовком: “Правда волі монаршої у визначенні спадкоємця держави своїй” (1726) і багато іншого [3, с. 118].

Петро I, під безпосереднім впливом Ф. Прокоповича, дійшов висновку, що для повного підпорядкування владі й ефективного управління російською

православною церквою необхідно створити колегіальний орган – Духовну колегію. Головним завданням українського діяча було складання проекту нового статуту православної церкви. 25 січня 1721 р. статут під назвою “Духовний регламент” був підготовлений Ф. Прокоповичем [10, с. 81].

Головним фактором, що спонукав заснувати Духовну колегію, було те, що при патріаршому церковному управлінні церква була відокремлена від держави, а патріарх за своїм значенням і впливом прирівнювався до царя. Петру I такий хід справ не подобався і він вирішив підпорядкувати церкву загальній системі державного управління, як одну з її гілок, а релігійне управління перетворити на колегію. Члени Духовної колегії, вступаючи на цю посаду, повинні були, окрім загальної церковної присяги, приносити особливу присягу на вірність цареві.

Петро I наказав зібрати підписи всіх архієреїв, а для цього прибути до Москви 1 травня 1720 р. Пункти збору підписів архієреїв були організовані також у Казані та Вологді. Регламент супроводжував полковник Давидов, якому було наказано, щоб його підписали всі єпископи та архимандрити, а хто не підпише, щоб дав письмове пояснення. Звичайно, ніхто не відважився піти проти волі царя [1, с. 246].

На основі наказу Петра I, Духовний регламент підписали 7 senatorів, 6 митрополитів, 1 архієпископ і 12 єпископів – всі архієреї Російської церкви, окрім Белгородського і Сибірського, а також 48 архимандритів, 15 ігуменів, 5 ієромонахів. Загальна кількість підписів з боку духовенства – 87 [1, с. 249].

Після того як полковник Давидов повернувся до Петербургу з усіма необхідними підписами під Духовним регламентом цей документ ніби-то набув канонічної сили. 25 січня 1721 р. Петро I видав маніфест про нову Духовну Колегію, а 14 лютого того ж року розпочав свою роботу Синод. “Духовний Регламент” Ф. Прокоповича слугував уставом для новоствореного закладу [2, с. 16].

Згідно маніфесту від 14 лютого 1721 р., Синод очолив президент, два віце-президенти, а також до його складу ввели чотири радника і чотири асесори. На практиці склад і структура його неодноразово змінювалися. Всі члени Синоду, включаючи президента, мали рівні голоси, кожен з них підлягав суду Синоду. Президент лише символічно представляв собою першого ієрарха, а на практиці не відрізнявся за своїми правами від інших членів Синоду. Будучи вищим адміністративним і судовим органом Російської церкви, Синод не мав влади патріарха, діяв від імені царя, отримував від нього до виконання укази і веління у всіх церковних справах. Присяга членів Синоду, що увійшла до “Духовного Регламенту” майже не відрізнялася від присяги військових і цивільних службовців, зобов'язувала вищих церковних ієрархів бути “вірними, добрими і слухняними рабами і підданими” царя, робити все, що призводить до зміцнення самодержавної

влади. Так, члени Синоду зобов'язувалися повідомляти про будь-які одержані ними відомості “про шкоду... Його Величності інтересу, шкоду і збитки”. Цар вважався “крайнім суддею” Синоду й іменувався, зокрема, “Христом Господнім”. У 1901 р. Синод скасував цю форму присяги [1, с. 302].

Петро I для канонізації релігійної реформи 30 вересня 1721 р., звернувся до Царгородського патріарха Єремії з проханням благословити новий устрій російської Церкви та всіх членів Синоду. При цьому цар описав утворення Синоду так, що опустив усе, що видавалося б неканонічним, і вніс деякі зміни у текст “Духовного регламенту”. Через два роки, 23 вересня 1723 р., реформу Петра I благословили патріархи Царгородський та Антіохійський, звичайно за відповідну “фінансову допомогу”, а інші – зреклися [9, с. 35].

На чолі Синоду з 1722 р. став обер-прокурор, світська особа, що була “оком царевим” над усіма духовними справами. Влада обер-прокурора була дуже велика, а цар став фактичним головою Церкви, що, зрештою, за Павла I й було узаконено у 1797 р., як 43 стаття основних законів. В єпархіях незабаром було запроваджено відповідні установи, що пізніше звалися “Духовними Консисторіями” (1841 і 1883 рр.). Їх очолили секретарі, які безпосередньо підпорядковувались обер-прокурору. Так царська влада цілком запанувала над православною церквою в Росії [9, с. 42].

Після появи “Духовного регламенту” в інтелектуальному середовищі тодішньої Росії відбувся своєрідний розкол в аналітичних судженнях, оцінках та міркуваннях на перспективу. З одного боку, прихильники петровських реформ (А.Кантемір, В.Татищев, Г.Бужинський та ін.) сприймали “Духовний регламент” як просвітницький твір нової доби в церковних справах. Окремі іноземці з повагою та захопленням ставились до Ф. Прокоповича за його намагання наблизити Росію до Європи [12, с. 76].

Натомість, прихильники традиційного православ'я в Московії, Україні, інших церквах європейських країн вбачали у новаторському характері “Духовного регламенту” невігластво та плондрування усталених релігійних догм. Для М. Родішевського “Духовний регламент” – це, насамперед, вираження вагомого розриву із стародавніми традиціями. Він стверджував, що задля виправдання Петра I, чиновників і представників церкви, які підписали цей документ, “Феофан одурив Государя і сенат, а духівництво підписалося не читаючи і під погрозами”. Автор покладає на українського мислителя всю відповідальність за релігійну реформу. Саме М. Родішевський написав найвагомішу і систематизовану критику “Духовного регламенту” під назвою “Заперечення на оголошення про чернецтво, на Регламент духовний і на книгу про блаженства”. Якщо оцінювати загальне ставлення богословів до праці Ф.Прокоповича, то майже всі визнавали її доказом неправославної орієнтації автора [4, с. 93].

Значення “Духовного Регламенту” у творчості Ф. Прокоповича виразилось, перш за все, у тому, що дана праця стала своєрідним збірником поглядів вченого на церковно-державні стосунки. Необхідно відзначити, що саме цей твір вченого був одним із перших юридично зафіксованих спроб знайти важелі взаємодії між церквою і державою.

Очевидно, що з двох сфер діяльності вчений, без коливань, віддавав перевагу державі. Хоча він і був сановником церкви, але державними справами цікавився значно більше, аніж питаннями релігії. Відомий російський історик П. Громов відзначає: “Сферою діяльності Прокоповича була держава, не дивлячись на те, що він був служителем церкви” [11, с. 9]. Згідно із цим Ф. Прокопович зосередив усі сили на підтримку церковної політики Петра I. На думку Н.Кедрова, “...де особливо Феофан надав важливу послугу цареві, так це у впровадженні Духовної Колегії та реформах щодо духовного відомства. У цій сфері діяльності Прокопович постає перед нами не лише як прихильник перетворювача, як його права рука, але як майже рівносильний реформатор” [11, с. 12].

Протягом першої половини XVIII ст. не лише єпископські кафедри, а й усі основні архієрейські посади в управлінні Російською церквою, зокрема у Священному синоді, обіймали вихованці Києво-Могилянської академії. Не менше як 200 випускників закладу в 1721-1750 рр. були настоятелями російських монастирів. За Петра I лише один єпископ був із росіян, всі інші вихідці з України [10, с. 301].

Феофан Прокопович – мислитель нового часу, цілеспрямований критик всього старого і віджилого в російській православній церкві, намагався розчистити і підготувати підґрунтя для тих хто продовжить реформування церкви і держави в імперії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов Е.В. Время Петровских реформ / Е. Анисимов. – Л.: Лениздат, 1989. – 496 с.
2. Архангельский А.С. Духовное образование и духовная литература в России при Петре Великом / А. Архангельский. – Казань: Типография Императорского университета, 1883. – 212 с.
3. Буранок О.М. Русская литература XVIII в.: Петровская эпоха; Феофан Прокопович / О. Буранок. – М.: Флинта; Наука, 2003. – 336 с.
4. Иваньо І.В. Теофан Прокопович / І. Иваньо // Філософська думка, 1970. – № 6. – С. 90 – 91.
5. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. / За ред. А.Колодного, В.Климова. – К.: Світ знань, 2002. – Т. 3. Протестантизм в Україні. – 424 с.
6. Кедров Н.И. Духовный регламент в связи с преобразовательной деятельностью Петра Великого / Н.И.Кедров. – М.: Университетская типография (М. Катков), 1886. – 224 с.
7. Тихомиров П. Каноническое достоинство реформы Петра Великого по церковному управлению / П. Тихомиров // Богословный вестник. – М., 1904. – № 2. – С. 75 – 106.
8. Филарет (Гумелевский) Обзор русской духовной литературы / Филарет. – СПб., 1884. – 512 с.
9. Флоровский Г. В. Пути русского богословия / Г. Флоровский. – Париж: УМСА – пресс, 1983. – 600 с.

10. Флоровский Г.В. Западные влияния в русском богословии / Г. Флоровский // beseda.mscom.ru/ library. – 12 p.

11. Харлампович К.В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь / К.В.Харлампович. – К.: Издание книжного магазина М.А. Голубева, 1914. – 908 с.

12. Чистович И.А. Решиловского дело: Феофан Прокопович и Феофилакт Лопатинский. Материалы для истории первой половины XVIII в. / И. Чистович. – СПб.: Типография духовного журнала “Странник”, 1861. – 95 с.

13. Чистович И.А. Феофан Прокопович и его время / И.Чистович. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1868. – 752с.

14. Шкіль С. Вплив ідей протестантизму на формування світогляду Феофана Прокоповича: дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2004. – 172 с.

15. Шмурло Е.Ф. Критические заметки по истории Петра Великого / Е.Ф. Шмурло. – СПб.: Типография В.С. Балашева, 1900. – 256 с.

16. Шульженко Ф.П., Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень / Ф. Шульженко, Т. Андрусак. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 304 с.

УДК 37.033:37.047:378.1

ДОЛМАТОВА М.П.
м. Ніжин

ЖИТТЄВИЙ ДОСВІД СТУДЕНТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ОСОБИСТІСНО- ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

Сутність особистісно зорієнтованої освіти полягає в утвердженні людини як найвищої цінності, її права бути самою собою, індивідуальністю, у розумінні її самотності, неповторності, усвідомленні того, що вона є суб'єктом власного життя.

Серед багатьох факторів, які впливають на реальний поступ до гуманної освіти у вищій школі, зорієнтованої на особистість, слід звернути увагу на створення таких умов, які б сприяли формуванню її вищого “Я”, творчого розвитку та самореалізації. У даному контексті зміст освіти розглядається як суб'єктивний досвід особистості з його цінностями та смислами, вміннями та здібностями, соціальними навичками та способами поведінки.

Думка про те, що життєвий досвід особистості повинен бути “задіяний” у навчально-виховний процес, не нова. Ще у 20-і роки вона привертала увагу В.Шульгіна, Т.Шацького, П.Юркевича та інших педагогів. Не викликає вона сумніву і зараз у жодного з представників різних педагогічних напрямів.

Сучасна філософія інтерпретує “досвід” у широкому спектрі підходів: як фактичне знання та його емпіричне узагальнення (А.Аверін); як процес та результат соціалізації особистості (Л.Буєва); як багатоплановість відношень людини до зовнішнього світу та його оцінок (В. Панов).

Психологічні характеристики досвіду включають в себе аналіз особливостей і джерел суб'єктивного досвіду, визначають його місце у структурі особистості. Сучасна психологія розглядає досвід як один із компонентів структури особистості (Л. Воробйова, Т. Снегирьова), що об'єднує знання, звички, навички і вміння, та індивідуальну культуру людини (К. Платонов).

Оскільки навчально-виховний процес трактується як шлях формування досвіду, зрозуміла увага педагогічної науки до зазначеної проблеми. Визначена залежність ефективності процесу засвоєння соціального досвіду людства від педагогічного впливу (Г. Йолов). Соціальний досвід розглядається як зміст освіти (І. Лернер) і передбачає передачу новим поколінням таких компонентів: знань, досвіду способів діяльності через засвоєння умінь та навичок, досвіду творчої діяльності, пошукової діяльності та досвіду емоційно-цілісного відношення до світу.

Цінними є розробки власне життєвого досвіду особистості. В працях А. Белкіна, Є. Бондаревської, Д. Качалова, Н. Свініної, І. Якиманської зазначається, що життєвий (вітагенний) досвід повинен входити у парадигму особистісно зорієнтованої освіти як системоутворююче, адже саме в ньому втілюються провідні ознаки особистісної орієнтації навчання у вузі: суб'єктивність студента, суб'єкт-суб'єктивна взаємодія вихованця та вихователя, саморозвиток особистості.

Є. Бондаревська [1] виділяє такі компоненти досвіду особистості, оволодіння якими вказує на її розвиток як людини культури, громадянина та моральної особистості: аксіологічний (ціннісно-смысловий), культурологічний, життєтворчий (подійний), морально-етичний, громадянський, особистісний, індивідуально-творчий.

Зміст особистісно зорієнтованої освіти не може бути регламентованим. По мірі розвитку людини він насичується її досвідом, життєвими та виховними ситуаціями. Діяльнісний підхід привів до розробки нової системи методів виховання, основаної на ідеї єдності свідомості і діяльності, виховання і розвитку особистості. У контексті цього підходу застосовуються методи корекції розвитку, педагогічної допомоги студентам у вирішенні їхніх життєвих проблем, у професійному самовизначенні, організації колективних творчих справ тощо.

В межах когнітивного підходу до навчання складові життєвого досвіду студентів стають ілюстраціями для впровадження в їхню свідомість наукових понять, реалізації принципу доступності та зв'язку з життям. У студентському досвіді переважає хаотичний набір уявлень. Час від часу педагог "перетрушує" це "зібрання", щоб дістати з глибин пам'яті вихованця необхідні йому для заняття якісь почуття, спогади, образи. Потім за принципом асоціацій він "прив'язує" до них нові поняття, знання, укорінивши їх тим самим у довготривалій пам'яті студента [3, с.28].

У технологіях розвиваючого навчання життєвий досвід виступає джерелом змістовних абстракцій, способом побудови та освоєння мислення, уявлення, пам'яті. Такий підхід активізує пізнавальну та перетворюючу діяльність особистості, сприяє її інтелектуальному розвитку. До життєвого досвіду студента звертається викладач, спонукаючи його осмислити нові знання, використовувати узагальнюючі способи дій.

Особистість, на думку К. Роджерса [2], найбільш повно виявляється і визначає себе у досвіді, який вміщує у собі події, їх сприйняття, відчуття, впливи тощо, тобто все те, що відбувається з людиною у даний момент і доступно свідомості. Педагог повинен зрозуміти в палітрі досвіду вихованця ті проблеми, які є важливими для його розвитку, але ще ним не усвідомлені як особистісно значущі. Ш. Амонашвілі писав, що піклування педагога в тому й полягає, щоб допомогти особистості збагатитися життєвим досвідом, оскільки чим багатогранніший у людини життєвий досвід, тим успішніше можливо влітати в нього багатющий досвід людства.

З точки зору психолога, студент не стає суб'єктом навчання, а є ним первісно як носій суб'єктивного досвіду, який здобувається особистістю головним чином поза навчальним процесом, самостійно. Справа ж навчання зводиться до того, щоб, виявивши особливості суб'єктивного досвіду особистості, створити умови для розкриття та розвитку її індивідуальних пізнавальних можливостей. З цих позицій цікавим є міркування І. Якиманської про те, що навчання не є неупереджене пізнання. Це суб'єктивно значуще осягнення світу, що наповнений для студента чи учня особистісними смислами, цінностями, ставленнями, зафіксованими у його суб'єктивному досвіді. Зміст цього досвіду повинен бути розкритим, максимально використаним, збагаченим науковим змістом і при необхідності перетвореним під час навчального процесу [3, с.29].

У публікаціях з педагогічної тематики зустрічаються різні види досвіду: індивідуальний, життєвий, пізнавальний, особистісний, суб'єктивний – нарешті вітагенний досвід. А. Белкін та його учні розвели та співвіднесли між собою три поняття: життєвий досвід, досвід життя та вітагенний досвід. Термін "вітагенний" ввів у педагогічний словник А. Белкін для характеристики інформації, на основі якої і конструюється життєвий досвід. Саме таке поєднання "життєвий (вітагенний) досвід" він використовує у своїх працях, досліджуючи сутність голографічного підходу. Він визначає життєвий досвід як вітагенну інформацію, що стала надбанням особистості, відкладена у резервах довготривалої пам'яті і знаходиться у стані постійної готовності до актуалізації в адекватних ситуаціях. Це сплав думок, почуттів, вчинків, прожитих людиною, що мають для неї самодостатню цінність. Така інформація пов'язана з пам'яттю розуму, почуттів, поведінки. Ключове слово у даному визначенні – "пережито".

Досвід життя – вітагенна інформація, яку людина не пережила, а отримала завдяки своїй обізнаності у тих чи інших сферах життя. Вона не має для особистості достатньої цінності.

Вітагенний досвід – це особистісно значуща, найбільш часто актуалізована частина життєвого досвіду людини, що характеризує її егоцентричне сприймання. Вітагенний досвід є закономірним результатом власного розвитку особистості, тобто такого розвитку, в якому особистість є і своїм задумом (проектом) і основним фактором його втілення [3, с.30].

Вітагенний досвід може бути базою для переосмислення життя, пошуку і відкриттів нових її сторін та проявів, виступати фактором, який породжує новий соціокультурний зміст. Сучасні дослідники вважають, що саме такий досвід утворює те смислове поле, в якому тільки й можуть співробітничати вихователь і вихованець, вчитель і учень, викладач та студент. Тому йдучи назустріч педагогу, студент пропонує цей досвід, а викладач "прочитує" та інтерпретує його відносно до пізнавально-виховних завдань. Таким чином, відбувається обмін досвідом, в якому і набуває ціннісного характеру педагогічна взаємодія.

Отже, оперуючи досить новим у педагогічній науці поняттям "вітагенний досвід", можна зробити висновок, що саме він є формою і механізмом становлення та прояву "самості" особистості студента, внутрішньою картиною його життєвого шляху. А Поняття життєвого досвіду є системоутворюючим у контексті особистісно зорієнтованої освіти. Він – джерело до розуміння як особистості студента, так і викладача, основа їх живого *спіє*буття в процесі педагогічної взаємодії, шлях до знаходження духовності особистості, що розвивається.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревская Е.В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания // Педагогика, – М., №1, 2001. – С.17 – 24.
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: Становление человека: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.
3. Свирина Н.Г. Жизненный опыт учащихся в контексте личностно ориентированного образования // Педагогика. – М., №7, 2001. – С. 27 – 31.

УДК 273.1

ЄРМАКОВА П.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

СЕКУЛЯРНІ УЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ХАРАКТЕРУ. АГНОСТИЦИЗМ

Майже всі секулярні вчення вперше з'явилися на Заході – в Західній Європі. Однак по широті поширення секулярні віровчення випередили навіть християн-

ство. Згідно з конфесійною статистикою майже два мільярда жителів землі не сповідують ніяку релігію чи вважають себе атеїстами – це набагато більше будь-якої релігійної спільноти. XIX – XX століття часто називають століттям секуляризації. У цей період вперше з'являються відкриті і масові секуляристські прямивання, які не тільки успішно конкурують із традиційними релігіями, але і створюють окремі цивілізації на власній основі – індивідуалістичну і гедоністичну на Заході і комуністичну на Сході. Наприкінці XX століття спостерігається їх деякий відступ, це скоріш за все пов'язано насамперед з новою хвилею окультизму. Головна відмінність секулярних навчань про сенс життя від власне релігійних полягає в тому, що зв'язок між людським зусиллям і його результатом інтерпретується тут як автоматична (як в язичництві) і не як жива (як у теїзмі), але як випадкова. Секулярні навчання релігійного характеру – це цілісні вчення про сенс людського життя, що об'єктивно претендують на те ж місце в житті людей, яке властиво власне релігійним навчанням. Об'єктивність зазначеної претензії складається в тому, що секулярні віровчення, що називають граничні основи світобудови і кінцеві цілі в житті людини, здатні повноцінно виконувати всі ті ж функції, які виконують релігії. Дана претензія виявлялася і суб'єктивно: багато секулярних віросповідань прямо ринулися придбати форми традиційних релігій. Так, послідовники соціалістичного вчення Сен – Симона створили громаду "релігії сен-сімонізму" на підставі принципів, аналогічних принципам організації християнської церкви; засновник позитивізму Опост Конт проголосив "релігії людства", що, за його задумом, повинна була замінити всі традиційні релігії. Конт ввійшов у листування з єзуїтами, в якій доводив їм переваги нової релігії перед християнством, і мав намір возвести своє віровчення з амвона собору Паризької богоматері. Таким чином, значення секулярних віровчень досить велике [1].

Звернемо увагу на вчення, яке входить в склад секулярних вчень, агностицизм. Агностицизм (від грецького *agnostos* – недоступний пізнанню) – вчення поєднане з радикальним сумнівом у здатності людини істинно пізнавати світ. Для позначення цієї позиції, британський натураліст Томас Гекслі в 1869 році ввів термін "агностицизм". Коріння такої позиції уходять в глибину століть. Агностицизм можна вважати виразом первісної дезорієнтації людини в світі тобто в абстрактній середі, яка вбирає в себе усі можливі локальні середовища проживання, якій могло б задовольнятися чисто тваринне існування. Як казав Протагор з Абдери (близько 480–410 рр. до н.е.): "Про богів я не можу знати ні того, що вони існують, ні того, що їх немає, ні як вони виглядають, бо багато перешкод знанню та неявленності (предмета) і стислість людського життя". Античні філософи, а саме софісти стверджували агностичну позицію посиленнями на недосконалість, мінливість, суб'єктив-

ність, відносність та постійний перегляд знань. Відтак, недосконалість природи людини, обмеженість його життєвих сил та пізнавальних здібностей робить граничні причини й цілі його життя незбагненними для нього самого. Згідно з агностичними поглядами, недосконалість людської природи не дозволяє людині протягом всього його життя повністю упевнитися хоча б в одному із зроблених ним узагальнень. Повне підтвердження будь-якому узагальненню можна отримати, тільки маючи знання про всі випадки. Однак, щоб познати всі випадки, необхідно, принаймні жити вічно. Отже, смертність припускає нездатність людини становити будь-які цілком достовірні узагальнення, виключаючи констатацію власної недосконалості, яка вічно проявляється. Ствердження про недоскопність для людини граничних узагальнень відносно буття виправдовує його. Якщо про життя не можна сказати нічого визначеного, значить, тим паче не можна сказати чогось певного про те, що настає після її завершення. Як казав Конфуцій: "Не знаючи, що таке життя, чи можна знати смерть?" Ось чому людина повинна продовжувати витрачати сили, тобто жити, страждати та діяти не тільки незважаючи на неведення причин й цілей цього, але й завдяки даному неведенню. Хто б не припинив нестерпне життя, якщо б точно знав, що його чекає після смерті. Якщо для інших віросповідань таке виправдання може служити тільки останнім аргументом за продовження життя, коли нічого іншого вже не залишилось, то для агностиків цей аргумент єдиний. Доля людини з точки зору агностицизму може докорінно змінитися в будь-яку наступну мить, і життя завжди може раптом піднести щось зовсім несподіване. Не маючи можливості передбачити подальший перебіг подій, агностику нема на що спиратися в своїй діяльності. Образ світу, в якому нема на що спиратися, залишається у всіх подальших вченнях про розпорядження життям як застрашливий хаос, наповнений первозданими монстрами. Самого агностика не переймає цей жах так гостро, так як для нього всяка небезпека настільки ж ефемерна, як і всяка вигода [2].

Отже, віровчення агностицизму зводиться до наступної формули: людські здібності обмежені, тому причини й цілі життя людини йому самому недоступні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Секулярные обучения религиозного характера // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.msstvs.ru/sekuljarnye_obuchenija_religioznogo_haraktera.html
2. Тихонравов Ю.В. Религии мира. - М. Universa, 1996. - 252 с.

УДК 338.48:711.455

ЄФІМЧУКН.І.

ДІДИК А.Ю.

м. Житомир

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БЕРДИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Туризм – сфера господарського комплексу, що забезпечує десяту частину світового валового продукту. Ця галузь розвивається швидкими темпами і в найближчі роки може стати найбільш важливим сектором підприємницької діяльності.

Прогнози експертів Всесвітньої туристичної організації щодо розвитку туризму у світі повною мірою стосуються й України. Адже вона має надзвичайно вигідне географічне та геополітичне розташування, розвинену транспортну мережу, володіє значними природно-рекреаційними та історико-культурними ресурсами, населена працелюбним і гостинним народом. Забезпечити належну віддачу від цього потужного потенціалу, використати його в інтересах активного відпочинку та оздоровлення можна лише за умови чіткої організації туристичної діяльності, зміцнення існуючої та створення нової матеріально-технічної бази, залучення досвідчених і кваліфікованих кадрів, тобто за умови правильної організації та ефективного управління туризмом.

Туристичний бізнес приваблює підприємців невеликим стартовим капіталом, швидким терміном його окупності, постійним зростанням попиту на туристичні послуги, високим рівнем рентабельності. Знання основ туристичної діяльності має надзвичайно важливе значення при підготовці працівників туристичної сфери, підвищенні професійного рівня, вивченні світової економіки та економіки України [2].

Пропонуємо розглянути екскурсійний маршрут по Бердичівському району. Район має зручне автомобільне і залізничне сполучення з обласним центром Житомир, містами Козятин, Вінниця, Хмельник, районними центрами області Андрушівка, Ружин, Чуднів, Любар, багатий рекреаційними зонами вздовж р. Гнилопять, історичними поселеннями і місцевостями, пам'ятками архітектури (наприклад, палац і парк графа Мазаракі у с. Рай або ставок з панорамою на старий млин і православний храм у с. Швайківка). Є ряд старовинних церков 18–19 ст. та громадських споруд, пам'яток природи, археології, історії та культури, монументального і садо-паркового мистецтва, об'єкти природно-заповідного фонду, а також унікальні ландшафти у перехідній зоні Лісо-степ-Полісся.

В архітектурі міста Бердичів мирно співіснують модернізм, конструктивність і неокласицизм, з давніх

часів це місто українців, поляків, євреїв і росіян (чотири зірки на прапорі Бердичева символізують поєднання культур цих народів). Також у місті зареєстровано близько 50 пам'яток історії і культури. Паломники зі всього світу приходять поклонитись Образу Богородиці, який вважається чудотворним. У 2006 році з приводу 250-річчя коронації Ікони відбулося велике паломництво до монастиря Босих Кармелітів.

Неможливо представити Бердичів без костюлу Святої Варвари. Адаже, весною 1850 року в костюлі св. Варвари повинчався з графинею Евеліною Ганською французький письменник, автор "Людської комедії" Оноре де Бальзак. Також у місті діє центральна синагога. Зі всього світу приїжджають паломники до мавзолею-усипальні Леві Іцхака Бердичівського, розташованому на старому єврейському кладовищі.

Знайомство з Бердичевом звичайно починається з кляштору (монастиря-фортеці) Босих Кармелітів. Фортеця з комплексом монастирських споруд.

У 1634 році кармеліти заклали Маріїнський костюл, збудували крамниці й інші господарські будівлі, поширивши мури фортеці. Пройшовши шляхи козаччини, повстань, революцій, громадської та Великої Вітчизняної війн, розрухи і відбудов, кляштор не втратив своєї унікальності. І на сьогоднішній день Кляштор Босих Кармелітів є головною окрасою міста, та перспективним туристичним об'єктом Житомирщини [4].

Також ми не можемо оминати Свято-Миколаївську церкву.

У 1721 році князь Микола Миколайович Радзівіл, воєвода Новгородський, одружився на варварі Завіш, дочці колишніх правителів Бердичева, і поклав початок правлінню нової династії Радзівілов. Після його смерті княгиня Варвара захотіла побудувати нову церкву на честь небесного покровителя її чоловіка – святого Христа і Чудотворця Миколи.

8 травня 1748 року вона отримала дозвіл і незабаром почалося будівництво Миколаївської церкви.

Також в Бердичеві народилися:

- видатний музикант В.С. Горовець;
- англійський письменник Джозеф Конрад;
- політолог-аналітик О.В. Разумков;
- український художник Т. Фраерман;
- єврейський прозаїк А. Каган та багато інш [6].

Бердичівщина не обмежується лише одним містом, а ще й ми можемо відвідати багато цікавих місць:

- с. Старий Солотвин, що приваблює до себе Хрестовоздвиженською церквою із дзвіницею;
- с. Терехове – музей англійського письменника Джозефа Конрада (адже саме у цьому селі він провів перші роки свого життя);
- с. Швайківка. Тут знаходиться дивовижна пам'ятка архітектури Водяний млин (всередині приміщення збереглося старе устаткування млина). Також там є чудовий Демчинський

парк, який є пам'яткою садово-паркового мистецтва. Парк належить до Бердичівської станції захисних лісосаджень [1].

Але це лише маленька частина того, що Бердичівський район може запропонувати туристам.

На жаль, Бердичівщина у туристичному відношенні є регіоном не дослідженим і мало відомим як внутрішньому так і зовнішньому споживачу туристичних послуг. Також важливим фактором є те, що регіон знаходиться віддалено від західних кордонів [3].

Але також слід підкреслити поступово наростаючий інтерес до Бердичівського району, так і до Житомирської області загалом зі сторони іноземних туристів. Особливо привабливим для них є краєзнавчий туризм. Тобто, Бердичівські наші мальовничі краєвиди все частіше стають об'єктом туристичних захоплень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мокрицький Г.П. Цікава Житомирщина: ілюстр. туристична енцикл. У 4 т. Т.1. – Житомир: Волинь, 2011. – 323 с.
2. Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє: Науковий збірник / за заг. ред. П.Ю. Саух, О.М. Швидак, І.І. Ярмошик та інш – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2007. – 288с.
3. Костиця М.Ю. Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття." М.А.К., 2001. – 472 с.
4. <http://berdichev.biz>
5. <http://berdichev.com.ua>
6. <http://my.berdichev.in.ua>
7. <http://berdichevland.com>

УДК 379.85:711.455

ЄФІМЧУКН.І.

ТЯЖКОРОБ О.В.

м. Житомир

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПЛЕКС "ЗАМОК РАДОМИСЛЬ" – КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Туристична галузь відіграє важливу роль в економічному житті регіону та країни в цілому. Туристичний бізнес як свідчить практика, стає важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету, помітного позитивного впливу на стан справ у багатьох галузях економіки. Позитивний ефект від діяльності туризму впливає на:

- покращення ситуації на ринку праці;
- збільшення зайнятості населення;
- розвитку ринкових відносин;
- залученню громадян до пізнання багатой природної та історико-культурної спадщини краю;
- збереженню екологічної рівноваги;

- міжнародному співробітництву;
- вирішенню політичних проблем.

В сучасних умовах розвиток туристично-рекреаційної галузі є одним з найбільш пріоритетних, динамічних галузей економіки. Наша держава займає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпечення туристично-рекреаційними ресурсами, що є основною мотивацією для розвитку туристично-рекреаційної галузі. За останні роки український туристичний бізнес все помітніше орієнтується на розвиток власної туристичної індустрії. У регіональному аспекті туристична індустрія стимулює збільшення доходів місцевих бюджетів, створення нових робочих місць, підвищення доходів громадян, перерозподілу доходів із найбільш розвинутих галузей економіки краю у розвиток галузей, які потребують фінансових вливань, стимулювання розвитку супутніх галузей, туристичної інфраструктури, активізація інвестиційної діяльності в галузі, розробка нових туристичних продуктів та підвищення якості туристичних послуг та сервісу. Стабільний розвиток та функціонування регіонального туристичного ринку вимагає комплексного наукового підходу до вирішення основних проблем даної галузі [2].

Сучасна регіональна стратегія розвитку туризму, яка включає в себе світовий та власний досвід ведення туристичного бізнесу, найновіші досягнення науки в сфері маркетингу та менеджменту, застосування нових механізмів істеблїшменту та управління туристичними підприємствами, має на меті створити конкурентоспроможний регіональний туристичний продукт і вивести вітчизняний туристичний бізнес на міжнародні ринки, стимулюючи приплив нових фінансових інвестицій в дану сферу національної економіки. Безумовно, Житомирщина має значний потенціал для виходу на міжнародний ринок. Особливої уваги заслуговує Історико-культурний комплекс "Замок Радомисль", що знаходиться у місті Радомишль.

"Замок Радомисль" – перлина середньовічного королівського історичного шляху "Via Regia", що з'єднав вісім європейських країн – Іспанію, Францію, Нідерланди, Німеччину, Польщу, Литву, Білорусь та Україну.

"Папірня" була побудована в 1612 році монахами Києво-Печерської Лаври як укріплена фабрика по виробництву паперу для друку священних книг. Ченці обирали місце для будівництва з великою ретельністю. Враховувалися особливості ландшафту, який повинен був сприяти обороні при нападах.

Цей дивовижний історико-культурний комплекс, в якому збережено природні ландшафти та відтворено автентичні інтер'єри XVII–XIX століть, знаходиться на березі р. Мики. Архітектурний ансамбль витримано в стилі фортифікаційної споруди, з притаманною їй аскетичністю, величчю та функціональністю.

Замок загальною площею 2500 кв. м. не має рукотворного фундаменту, він побудований на гранітній

скелі, йде вглиб землі на кілометри, і здатний простояти століття. В середині замку, завдяки товстим кам'яним стінам, круглий рік зберігається однакова температура +18°. Тут все вражає духом старовини. Величні стіни, дубові перекриття під стелями, балкони в концертному залі і бійниці, через які захисники колись відстрілювалися від нападників.

Ландшафтний парк "Замку Радомисль" за своїми природними характеристиками є одним з найдивовижніших місць в Україні. Він знаходиться між двома природними водоспадами, які насичують повітря оздоровлюючими аероіонами, а хвойні ліси навколо – ефірними маслами. Тому повітря тут має лікувальні властивості. На невеликому просторі – дерева і скелі, річки та водоспади, протоки і озера. Територія з усіх боків оточена водою. Як і в давнину, тут б'ють джерела, ростуть десятки видів рідкісних рослин, живуть видри, норки, бобри, лелеки, співають солов'ї, в тихій воді плескаються риби, очікуючи своїх рибалок.

Окремі, рідкісні види рослин можна побачити тільки тут – це десятки унікальних сортів ірисів, виведених і подарованих парку, рожеві і білі водяні лілії, англійські ароматні паркові троянди, магнолії, а також занесений до Червоної книги України водяний горіх – *Typha rossica*.

Особливо дивовижні в парку скелі. Через деякі з них проросли дерева, з інших б'ють джерела. На території парку можна ловити рибу, крім того, гості мають можливість на старовинних козацьких човнах проплисти між островами і вийти в річку Мика.

Ландшафтний парк складається з декількох островів, з'єднаних містками. Тут все збережено в своєму первозданному вигляді, як і тисячу років тому, коли древляни облюбували це місце для своїх святилищ. Найбільший острів парку – Острів Любові. Він має форму серця і, за легендою, якщо на нього подивитися з вежі замку і вдарити у дзвін – збудеться будь-яке бажання, особливо коли ти мрієш про кохання. На Острові стоїть кам'яний воїн. У руці він тримає ріг, а на боці висить меч. Йому більше двох тисяч років. З якого племені він був – невідомо. Учені сперечаються на цю тему, адже за багато століть через ці землі проходив багато стародавніх племен – кельти, скіфи, готи. А більше тисячі років тому тут жило слов'янське плем'я древлян.

У різних куточках парку розташована колекція старовинних скульптур Архистратига Михаїла XVII–XVIII століть, які охороняють підступи до замку. У парку "Замку Радомисль" знаходиться також єдиний у світі пам'ятник на течії річки. Ця єдина сучасна скульптурна композиція на території парку важить більше 4 тонн і споруджена в честь Єлисея Плетенецького – архімандрита Києво-Печерської Лаври і засновника Радомишльської "папірні". Скульптура виконана українським скульптором Владом Волосенко і зображує монаха, який, схиливши голову, пливе в човні; перед ним лежить розкрита книга, а в руці він

тримає свічку, запалену вдень і вночі. Річка символізує плин часу, човен – наше життя, книга – знання, за якими ми приходимо в цей світ, свічка – служіння людям.

В історико-культурному комплексі "Замок Радомисль" відкрито музей української домашньої ікони та старожитностей. Його експозиція – "Душа України" – складається з понад 5000 ікон XVII–XXI ст. з усіх регіонів України з приватної колекції Ольги Богомолець. Це єдиний музей української домашньої ікони не лише в Україні, а й у світі. Унікальною пам'яткою музею є кам'яна ікона святого Миколи Чудотворця XII століття, яка зберігає на собі відбитки і енергетику тисяч людських рук. Напевно, саме тому вона ніколи, навіть взимку, не буває холодною. Багато експонатів зберігають на собі відбиток тих сумних часів, коли віра переслідувалась. Серед них – скульптура Архістратига Михаїла з простреленими грудьми, ікони з виколотими очима, скриня, зроблена з обезголовлених образів, віконниці з розпиленою навіпіл ікони. Деякі ікони були витягнуті з полум'я [4].

Ольга Богомолець, яка перша ввела в науковий обіг термін "домашня ікона", організовує виставки своєї колекції, виступає з лекціями про забуте культурне явище. Адже вивчення цього пласту української культури не тільки дає нам можливість краще зрозуміти самих себе, але і дозволяє іншим народам побачити наше духовне багатство, багатогранну давню історію, традиції українців.

Крім унікальної колекції українських домашніх ікон, в музеї можна побачити унікальні старовинні фотографії, колекцію старовинних карт в Трапезному залі, колекцію старовинних прасок і домашнього начиння, старовинні дерев'яні скульптури, антикварні люстри, картини і меблі. Всі експонати є оригінальними [5].

Відроджуючи славні традиції "папірні" Києво-Печерської Лаври, в "Замку Радомисль" найближчим часом буде налагоджений процес ручного виготовлення паперу. Він буде аналогічний тому, на якому 400 років тому православні ченці друкували свої перші книги. Фабрика з виробництва паперу матиме все обладнання, яке використовувалося в XVII столітті, а також друкарський верстат для нанесення тексту на готові листи.

"Замок Радомисль" є казкою, втіленою в життя. Тут Ви можете замовити екскурсію, трапезу, провести семінар, майстер-клас, конференцію, мистецьку виставку, фестиваль, організувати індивідуальні святкові події, сімейний відпочинок, послухати концерт класичної та сучасної музики, відпочити на лоні природи [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. ВІА РЕГІЯ Україна. Великий культурний шлях Ради Європи//Туризм сільський зелений: //2011 – 112 с.
2. Сочка К.А. Регіональні підходи до європейської інтеграції в туристично-рекреаційній галузі // Регіональні підходи сприяння входження України в Європейський Союз. Звіт про

науково-дослідну роботу. – Ужгород: ЗРЦСЕГД, 2011. – С. 211-231.

3. Школа ім. Корольчук О.П. Менеджмент туризму: Чернівці: Книги XXI, 2011. – 464 с.

4. <http://discoverukraine.ua>

5. <http://mercury.com.ua>

6. <http://radozamok.com.ua/>

УДК 338.48:711.455

ЄФІМЧУКН.І.

ЧЕРТОВАД.О.

м. Житомир

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВОГРАД-ВОЛИНСЬКОГО

Діалектика пізнання вчить: будь-що загальне проявляється в особливому, особливе в конкретному. Тому діалектика туризму як особливої й самостійної сфери діяльності, потребує розгляду в загальному господарському комплексі регіону, країни чи світу. Туризму притаманні як загальні закони економічного розвитку так і єдині правила які набувають специфічних рис та проявляються в конкретній діяльності кожного суб'єкта туристичного бізнесу.

Туристичний бізнес являє собою сферу інтересів багатьох наук: філософії, історії, географії, соціології, психології, культурології, антропології, економіки, екології, рекреації тощо. Цілісний погляд на сферу туризму, в якій синтезуються всі аспекти її вивчення, забезпечує така наука, як туристика. Туристика виступає наукою, що синтезує дані різних наук про туризм і займається формуванням та удосконаленням цілісної концепції туризму.

Особливості туристичного продукту істотно впливають на менеджмент та маркетинг у туризмі. Для того, щоб туризм давав прибуток, потрібно створити відповідний сервіс. Стратегічна мета розвитку туристичної індустрії полягає у створенні конкурентоспроможного туристичного продукту на світовому ринку. Створення позитивного образу країни та її окремих туристичних об'єктів має стати частиною загальної стратегії розвитку туризму у нашій країні. Туристи мають переконатися, що Україна – незалежна європейська держава з давніми традиціями, багатими природними, історико-архітектурними та культурними цінностями. Адже вона має потенціальні можливості, привабливі історичні міста. В багато чого залежить від людей, які їх обслуговують – висококваліфікованих менеджерів туризму [7].

Хочемо запропонувати екскурсійний маршрут по Новоград-Волинському. Це місто обласного підпорядкування. Вперше згадується під назвою Звягель в Іпатівській літописі у складі Галицько-Волинського князівства [4].

Ознайомлення з цим містом варто розпочати з музею Лесі Українки. Містечко Новоград-Волин-

ський – справжня батьківщина Лесі Українки. Тут у будиночку на вулиці Случанській (за назвою річки Случ) народилася славетна поетеса. Будинок був збудований ще 1828 році і належав пану на прізвище Окружко, а батько Лесі винаймав тут помешкання разом із своєю дружиною та сином Михайлом. Родина прожила тут до осені 1873 року, а потім переїхала до іншого приміщення – його сучасна адреса вул. Косачів 5а.

Цей дім-музей є єдиним меморіальним комплексом, який має безпосередній стосунок до Лесі. Як не дивно, але будинок, де колись жила родина Косачів, майже зовсім не змінився з тих часів, він жодного разу не реконструювався.

Сьогодні музей – це вже два будинки з'єднані галереєю. У колишньому господарському домі розташована літературно-меморіальна експозиція, де знаходяться твори Лесі Українки, перекладені на 23 мови світу, а також перші чотири книжки видані ще за життя письменниці [3].

Новоград-Волинський укріпрайон – це комплекс фортифікаційних споруд на східному березі річки Случ на рубежі Варварівка – Вершниця – Чижівка – Наталівка – Новоград-Волинський – Сусли – Миропіль – Коростки. Один з елементів так званої "Лінії Сталіна", побудований в 1932–1939 роках. Загальна протяжність укріпрайону становить 120 кілометрів.

Рішення про будівництво Новоград-Волинського укріпленого району було прийняте в 1932 році – на рік пізніше, ніж Коростенського і Летицького укріпрайонів. Новоград-Волинський УР мав перекивати ділянку між зазначеними укріпрайонами на Київському напрямі [4].

Пам'ятник воїнам кінної армії встановлений 1968 на відзначення 50-річчя ВЛКСМ на честь комсомольців Першої Кінної армії, яка брала участь у визволенні Новограда-Волинського від польських військ у квітні 1919 р.

На тлі обеліску постає залізобетонна скульптура будьонівця верхи на коні. Стрімкий рух коня, що встав на диби, виразний розворот вершника у будьонівці на голові, буркою на плечах та з розгорнутим прапором у руці створюють романтичний динамічний образ молодого героя громадянської війни. У навколишньому середовищі пам'ятник чітко акцентує увагу та є мистецькою домінантою західної частини міста [6].

Братська могила військовополонених, де поховано близько 15 тисяч військовополонених, які померли від голоду і хвороб та розстріляні німецько-фашистськими окупантами у концентраційному таборі під час окупації 1941–1944 рр., прізвища невідомі.

Над головою фігури воїна – поперечна смуга, висічена у камені брил, що перетинається з повздовжньою щільною та утворює хрест, який символізує страждання загиблих полонених.

Є також пам'ятник Т.Г. Шевченку. Поет, письменник, громадський діяч, основоположник нової української літератури, критичного реалізму в літературі і

образотворчому мистецтві України. Він народився у с. Моринці, нині Звенигородського району Черкаської області у сім'ї кріпосного селянина. Рано осиротів, з 14 років служив "козачком" у поміщика.

Постать Т. Шевченка виконана з бетону, обкованого міддю, на невисокому постаменті з рожевого бетону. Пам'ятник на повний зріст, без головного убору, відрізняється ретельно відпрацьованою портретною характеристикою, іконографія нагадує "Автопортрет з пензлями" (роботи Т. Шевченка 1841 р.). Молодий поет зображений у тому віці, коли подорожував Україною за дорученням Археологічної комісії і проїжджав Новоград-Волинський [5].

Пам'ятний знак на честь екіпажу танку "Безпощадний". На схід від мосту через річку Случ, з лівого боку на виїзді з міста у бік Житомира, поряд з пам'ятним знаком на честь визволення України від німецько-фашистських загарбників. 1977 р. на честь екіпажу танка КВ "Безпощадний" та загинутих у Великій Вітчизняній війні воїнів-танкістів 23 танкової бригади, яка на той час дислокувалася у Новограді-Волинському, встановлено пам'ятний знак – танк ІС-3 на бетонному постаменті, оздобленому тесаними плитами габро.

На цьому економічний розвиток не зупинився. У Новоград-Волинському є заводи: сільськогосподарських машин, будівельних матеріалів і конструкцій, комбікормовий, кормового біоміцїна, масло-робний, пивоварний та інші; хлібокомбінат, м'ясокомбінат, підприємства легкої (льонозавод) промисловості, виробництво меблів, а також народний театр [4].

Проте найбільшою перспективою та головною окрасою цього міста є його люди – трудолюбиві та щирі, жартівливі та доброзичливі, скромні та веселі, завзяті та життєрадісні. Вони закохані в мальовничу природу рідного краю, шанують та збагачують славні традиції предків. Саме вони – жителі Звягеля, нащадки древлян – творять новітню історію незалежної української держави. І де б не проживав, працював чи навчався новоградець, у нього завжди з'являється неперевершене бажання повернутися до рідного поліського краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башнесин Г.І. Політична економія. – Київ: Ніка-Центр Ельт, 2004. – 528 с.
2. Великая Отечественная война Советского Союза. – М., 1984. – С. 288-296.
3. Вітренко В., Вітренко Г. Коло близьких і знайомих сім'ї Косачів у Звягелі та Житомирі // Вічні берегині України: Наукові праці і розвідки до 150-річчя Олени Пчілки та 130-річчя Лесі Українки. – Новоград-Волинський, 2001. – С. 105.
4. Загрий Ю. Кобзар і Звягельщина. // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції до 130-річчя Житомирської обласної наукової універсальної бібліотеки. – Житомир, 1996. – С. 175.
5. Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. – К., 1987. – С.171.

УДК 372:881:111:1

ІВАНОВА М.

Наук. керівник: БОБРУК А.М.

м. Вінниця

ТРУДНОЩІ, ЩО ВИНИКАЮТЬ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Вивчення іноземних мов, а саме англійської мови, завжди було важливим елементом освіти в Україні. Це обумовлено тим, що значна частина навчальної та наукової літератури написана англійською мовою. Крім того, учні шкіл і студенти мають можливість подалшої фахової освіти та роботи за кордоном, які постійно зростають. Для того щоб студенти могли отримати потрібні знання та навички володіння мовою, розробляється велика кількість методик по вивченню мов, пишуться підручники, створюється багато Інтернет ресурсів. Методисти, викладачі та науковці постійно працюють над вдосконаленням та спрощенням процесу вивчення мов. Але труднощі у вивченні мов все одно залишаються.

Велика кількість наукових досліджень в галузі проблематики вивчення мов є як серед іноземних науковців, серед яких варто відмітити Вайта Р., Ганчова Е., Муралідара С., Шнайдера Е. та інші, так і серед українських фахівців в галузі педагогіки, філології та психології, як Волкова Н., Дудикова Л., Петрушкова О., Пилип М., Токменко О. Але предметом нашого дослідження є визначити труднощі у вивченні мови, що обумовлюються різними чинниками, як психологічні, культурні, методичні та інші.

На нашу думку важливими психологічними перешкодами у вивченні мов є неправильне сприйняття студентами всього процесу з самого початку, адже існує велика кількість міфів про те, як потрібно вивчати англійську мову. Серед таких міфів є хибні думки стосовно того, що англійську мову вивчати важко, що потрібно її знати досконально, що успіх вивчення мови залежить від віку, що потрібно мати особливий склад мислення, щоб вивчити мову, що мову легше вивчати з раннього віку, що потрібно починати вивчати мову в англомовній середі, або з носієм мови [1].

Насправді, всі ці міфи є абсолютно надумані, скоріше за все тими студентами, які не змогли вивчити мову, тому що їм просто було лїнь, або не було достатньо мотивації для наполегливості. Для того, щоб розсіяти ці міфи, потрібно звернути увагу студентів на те, що вони абсолютно недоведені та можуть бути просто одинарним випадком. Наприклад, думка про те, що мову потрібно вивчати з носієм мови є недоведеною. Оскільки багато викладачів іноземних мов використовують такі самі методики, що і викладачі англійських шкіл. Крім того є кращі викладачі і є гірші, як в Україні так і у англомовних країнах. Щоправда, якщо студент має досить гарні знання мови, але хоче вдос-

коналити вимову та навичку говоріння, тоді носій мови може допомогти. Цікавим є міф про те, що для того, щоб вивчити мову потрібні особливі здібності або гуманітарний склад розуму. Це думка теж не є абсолютною правдою. По-перших, всі здорові люди володіють мовою, на якій вони розмовляють, цією мовою може бути будь-яка, все залежить від оточуючих з якими спілкується людина. А по-других, існує багато студентів гуманітарних спеціальностей, які не можуть розмовляти іноземними мовами і навпаки, студенти технічних спеціальностей, які володіють гарними навичками спілкування. Зовсім не має ніякого сенсу міф про те, що мову потрібно знати досконально, для того, щоб розмовляти та розуміти співрозмовника, тому що в наші дні англійська мова використовується для спілкування у всьому світі, де її знають на різних рівнях та і самі носії мови не використовують складних граматичних та лексичних конструкцій під час щоденного спілкування з друзям[2]. Проаналізувавши міфи про труднощі у вивченні іноземної мови, можна припустити, що вони є недоведеними, тому й в більшості випадків, неправдивими. А це по-перших, відкидає всі відмовки, які вигадують студенти, щоб виправдати свою лїнь та по-других, зменшує найголовнішу перешкоду у вивченні мов, це страх. Страх це досить серйозний психологічний чинник, що викликає труднощі у вивченні мови та спілкуванні нею. Студенти не хочуть розмовляти англійською мовою, тому що бояться зробити помилку чи бути незрозумілим. Страх не дає можливості розвитку навичок та вмінь володіння мовою.

Крім психологічних чинників, значні труднощі під час вивчення мов може викликати різниця української та англійської культури та менталітету. Іноді студентам важко перекласти речення чи словосполучення, навіть, якщо всі слова йому знайомі та і граматики нескладна. Це відбувається через різницю менталітетів. Ми не можемо зрозуміти англійські жарти, тому що наша культура інша. Наприклад, якщо в українця спитати "Як справи", то отримаєте відповідь "Нормально" але, якщо англійцю задати таке ж запитання, то така відповідь викличе здивування. Дуже важко зрозуміти, чому в англійців дощ йде, котами та собаками (це так вони називають зливу), чи чому людина, яка відрізняється від всіх називається не білою вороною, а білим слоном. Ми вважаємо, що студент повинен розуміти, що менталітет та культура мешканців країни, мову якої він вивчає інші, тому є слова та вирази чи конструкції, які не потрібно аналізувати, їх потрібно вивчати та практикувати. А ще, для того, щоб правильно вживати лексику, потрібно, багато читати та дивитись фільми англійською мовою.

Не менш важливим є і те, як ми вивчаємо англійську мову, тобто методичні чинники, що викликають труднощі в цьому процесі. Дуже часто студент виправдовує своє незнання англійської мови, тим, що в нього були погані вчителі. Насправді, хороший викла-

дач іноземної мови може дійсно зробити процес вивчення цікавіше та краще мотивувати студентів до вивчення мов. Але важливо зрозуміти те, що мові не можна навчити, її потрібно вивчати. Є таке прислів'я "Можна довести коня до води, але не можна змусити його напитись", тобто більшу частину знань та навичок студент отримує самостійно, він повинен закріплювати знання отриманні на уроці та від того, як він це буде робити та скільки часу витратить буде залежати його успіх в знаннях мови. Більш того, зараз існує великі можливості для самостійного вивчення мов – це безкоштовні курси та різні програми в Інтернеті, які допомагають розвивати всі навички необхідні для спілкування мовою. Таким чином студент має багато можливостей вивчати мови самостійно, потрібно просто регулярно займатись, спілкуватись з носіями мови, наприклад, в соціальних мережах, постійно повторювати англійські слова, що почули та шукати їх переклад, робити цікаві завдання (якщо подобається дивитись серіали, вибирайте для цього фільми на англійській мові, так само робіть з піснями та книгами), не робіть непотрібних складних речей, як вивчення занадто складних граматичних конструкцій чи переклад довгих та складних текстів та, найголовніше, чітко визначте для чого вам потрібно знати мову, наприклад, розмовляти з іноземцями, чи розуміти пісні, чи здати тест, це допоможе вам мотивувати себе.

Отже, вивчення мов є досить важливим процесом, який потребує зусиль. Не дивлячись на те, що існує багато методик та способів, проблеми у вивчення англійської мови все одно існують. Труднощі пов'язані з вивченням мови викликаються психологічними, культурними та методичними чинниками. Психологічний чинник це страх, який, як правило викликається міфами, які не мають ніякого наукового обґрунтування чи практичного підтвердження, тому не варто боятись зробити помилку чи того, що вас не зрозуміють, оскільки це сповільнює процес розвитку навичок спілкування англійською мовою. Культурний чинник, що викликає проблеми у вивченні мов досить серйозний, але його можна позбутися, читаючи англійську літературу та переглядаючи фільми. Методичний чинник проблем у вивченні мов, взагалі не існує, оскільки можна вивчати мови самостійно, тому що основна функція викладача в процесі вивчення мов – це зробити процес зрозумілішим та простішим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Три міфи про вивчення англійської мови. – Режим доступу: <http://pleyady.kiev.ua/korisni-statti/7168-tri-mifi-provivchennja-anglijskoi-movi.html>. – Назва з екрану.

2. Що заважає вам вивчити англійську мову? Міфологія навчання англійській. Частина 1/Олексій Хасбіулін. – Режим доступу: <http://arhiv-statey.pp.ua/index.php?newsid=15806>. – Назва з екрану.

УДК 791.43/45

ІВАНОВА О.О.

м. Луганськ

МІСЦЕ КІНЕМАТОГРАФУ ФЕДЕРІКО ФЕЛЛІНІ У СВІТОВОМУ МИСТЕЦТВІ КІНО

Кінематограф Федеріко Фелліні є безцінним даром Італії для світової культури. Будучи режисером вищого класу, творцем "авторського" кіно, він неймовірно вмів впливати на емоційний світ глядача завдяки навичкам та вмінням журналіста. Федеріко Фелліні був тим режисером, хто широко ввів метод під назвою "Потік свідомості" в кіно мову та довів, що за глибиною дослідження людини і суспільства кіномистецтво не поступається літературі. Все це надає актуальності нашому дослідженню.

Дослідження ставить за мету більш повне охоплення тих засобів художньої виразності, за допомогою яких Федеріко Фелліні доносить до мільйонів глядачів силу свого мистецтва та розкриття рис, які характерні для світогляду режисера, відтворення саморозвитку творчості талановитого режисера, встановити, в чому полягає оригінальність мистецтва Федеріко Фелліні у порівнянні з творчістю інших майстрів авторського кіно.

Складність дослідження полягає в тому, що багато понять, які входять у сферу творчості, носять не експліцитний, більш менш "розмитий" характер, та відрізняються неоднозначністю. Наукова новизна полягає в тому, що аналізуючи зміст творчості режисера ми виділяємо доміную символічного рівня сенсу, смислове включення в особливу, властиву тільки цьому режисерові систему. Кінематограф Федеріко Фелліні досліджували Соловйова І.Н., Божович В.І., Бачеліс Г., Богемский Б.Г.

Наукова робота передбачає рішення завдань:

- виявити адекватне відображення суб'єктивної реальності у стрічках;
- дослідити першопричину творчого спустошення, який передається крізь призму почуттів героїв;
- розтлумачити тему реалізму окремої людської істоти;

Естетика неореалізму ґрунтується на вимогах лаконічності, стриманості, часом навіть суворості у зображенні [2]. Неореалізм є новою формою критичного реалізму, та розвивався він і в літературі, і в образотворчому мистецтві, і в театрі [2]. Термін "неореалізм", тобто новий реалізм, слід розуміти як зображення нової реальності, "реальності відродженої і невідомої"[4].

"Перш за все необхідно навчитися такої простої речі, як співіснування однієї людини поруч з іншим"[13].

Видиме і те, що існує, видиме (чуттєве) і надчуттєве – межа між ними – "царство художників. Фантазія –

основа основ його метода[10]. Навколишній світ холодний і жорстокий, і ніхто не протягне руку допомоги, як це було в неореалістичних стрічках з їх неодмінною солідарністю простих людей [1].

Реальна дійсність Федеріко Фелліні – це таємничий світ, або страхітливо ворожий, або неймовірно солодкий. І людина у Федеріко Фелліні – це настільки ж загадкове створіння, яке живе, віддавшись на милість цьому жаху і цій солодкості” [13].

Безмежна фантазія Федеріко Фелліні, як правило, для кожного епізоду знаходить ключовою візуальний образ [8].

Обдаровуючи героя своїми муками і своїми терзаннями, віддаючи йому свої кошмари і свої одкровення, Федеріко Фелліні наближає його до себе рівно настільки, щоб встигнути над собою посміятися, собі самому іронічно посміхнутися, себеспародуватим [4].

Мотиви феєричної, карнавальної дії простежуються в абсолютній більшості фільмів Федеріко Фелліні [6].

Переходячи до висновку, стисло резюмуємо ідеї, викладені в попередніх частинах дослідження. Кінематограф Федеріко Фелліні, що має нині загальнолюдське значення, є закономірне породженням, насамперед, сучасної національної – італійської – художньої ситуації. Світогляд митця зазнав еволюцію: від захоплення персоналізмом в молодості – до відбиття екзистенціальної проблематики в зрілий період. Майстер взяв на озброєння ідею про необхідність практичної, позитивної програми з подолання соціальних проблем. Федеріко Фелліні весь час викриває казковий “міф про мистецтво”, показуючи чорнову, буденну сторону художнього процесу. Наскрізні образи кінематографа режисера (фокусник, гобоїст, монах та інші), проходячи через ряд його стрічок, допомагають простежити трансформацію особистого ставлення режисера до мистецтва. Мистецтво в онтологічній інтерпретації Федеріко Фелліні – засіб фіксації дива життя. Творчого спустошення на особистість кінорежисера опосередковано: це нарциссовський варіант відчуження, поглиблення людини у свій внутрішній світ і особистісні переживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алова Л. А. Режисерська енциклопедія Кіно Європи / Алова Л. А. – М: Науково-дослідницький інститут кіномистецтва, 2002. – 299 с.
2. Баженова Л. М. Світова художня культура ХХ сторіччя / Баженова Л. М. – М: Пітер, 2008. – 425 с.
3. Долгов К. К. Федеріко Фелліні Філософія творчості / Долгов К. К. – М: Мистецтво, 1995. – 236 с.
4. Колодяжна В. С. Кіно Італії / Колодяжна – М: Мистецтво 1998. – 336 с.
5. Мітта А. Кіно між пеклом та раєм / Мітта А. – М: Підкова, 1999. – 192 с.
6. Огнев В. Час і ми / Огнев В. – М: Гелеос, 2005. – 352 с.
7. Федеріко Фелліні. Режим доступу: www.nradatv.kiev.ua

УДК 26:930.85.008

ІСКРА С.І.

м. Вінниця

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ХРИСТІЯНСТВА І КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Тотальна інформатизація і глобалізація людства, що виступають досягненнями сучасного суспільства, загострили і його глибинні проблеми, оголивши ознаки глибокої духовної кризи культури. На поверхні суспільного життя можна спостерігати лише драматичні “айсберги” проблеми: крах традиційних цінностей; переважання споживацької поведінки людини; нищівне використання природи, що призводить до екологічних катастроф; культу сексу, безладу й анархії у статевих стосунках; секуляризація усіх галузей життя тощо. Бездуховність, що криється у глибинах, все яскравіше проривається назовні не лише у життєвих, але й мистецьких формах, руйнуючи основи культури. Людська духовність – основа виявлення культури, якщо під цим поняттям розуміти всебічний розвиток особистості в усіх її духовних вимірах. Якщо культура – дериґат людини, то особистість – первинне та головне явище культури.

У житті особистості і суспільства найбільше збагачує культуру релігія. Спроба знищення культури завжди становить загрозу для культури, яка формує духовний світ людини. Саме тому проблема взаємозв'язку релігії і культури завжди була предметом наукового інтересу. У теологічній концепції культури наголошується на спільності коренів слів “культ” і “культура”, що засвідчує правдивість тези про те, що біля колись стародавньої культури стоять релігійні обряди, а сама релігія є підставою культури. Різниця полягає у спрямованості цих явищ: культ звернений до Бога, а культура – до людини. Мета культури – всебічний розвиток людини, а мета релігії – вдосконалення людини. Звідси можна зробити висновок, що культура душі є душею культури. Культура означає як формування самої людини, так і формування світу людиною, яка використовує при цьому свій розум та свободу. Проте ані мистецтво, ані культура взагалі не здатні замінити релігію. Культура означає контроль розуму і волі над первісними рухами природи. Вона є вищою від природи, адже у культурі голос моралі перевищує голос природи. Практична користь культури проявляється в удосконаленні особистості і суспільства.

У результаті осмислення історії релігії можна прийти до висновку, що всі мистецькі вияви людини сформувалися її культовими діями. Історія релігії (зокрема християнської) є значною мірою історією мистецтва. Так, стародавнє мистецтво, яке сьогодні можна визначити як живлюще духовне джерело, захоплене кафедральними соборами, храмами, великими багатствами музеїв. Сучасне мистецтво в такій

ролі виступає значно рідше, воно виявляє певну відчуженість від Церкви, спричинену низкою факторів. Головним з них є духовна криза суспільства. Проявляється вона, на думку автора, у першу чергу, у відчуженості особистості від друкованого художнього слова. Починаючи з другої половини ХХ ст., розгортається процес витіснення книги на користь цивілізації аудіовізуальної. Престиж її занепадає. Тому кінець ХХ ст. став провісником кінця "цивілізації Гутенберга".

Занепад серйозної літератури в Україні поглиблюється ще й тим, що в українському суспільстві бракує досвіду визнання цінності і необхідності християнської літератури. Якщо такий пережиток радянських традицій, як висміювання християнського життя і християнських цінностей, практично подолано, то потреби у спілкуванні з духовною літературою до сих пір не виховано. Це ставить особливі завдання перед письменниками, які покликані допомогти зрозуміти сучаснику, що існує світ високих духовних цінностей, світ вертикальний, що сягає вглиб і у височинь. Адже у творах літератури відображається культура епохи і прогрес людського духу.

Очевидною є взаємодія християнства з музичним мистецтвом. Визнання магічної сили музичного мистецтва стверджується ще у міфологічну добу. Легенди про Аполлона, Пана, Орфея засвідчують, що архаїчна людина добре усвідомлювала священну силу музики. Християнські богослови релігійний сенс музики вбачали у піднесенні духу людини.

Християнство значно збагатило і жанрову систему музичного мистецтва. На переломі XVI–XVII ст. у західноєвропейській музичній практиці утвердилися ораторії, що виникли у руслі релігійної діяльності Конгрегації ораторіан, одним із засновників якої був палкий проповідник і суспільно-релігійний діяч Філіпо Нері. Авторами ораторій були Гендель, Бах, Мендельсон, Ліст. Жанри меси і пассіонів, що виникли як богослужбові, вже давно піддалися стійкій екстраполяції та стали вмістилищем високого морального змісту, втіленого в образах Нового Заповіту. Генеза жанру сучасного хорового концерту також міститься у надрах музики літургійної.

Кіно і телебачення можна назвати найпопулярнішими, а тому й найвпливовішими на суспільну свідомість видами мистецтва і засобами масової інформації. Звичайно, наслідками цього впливу є і позитивні, і негативні явища. Задовольняючи культурні запити сучасного суспільства та його потреби у розвагах, кіно і телебачення суттєво позначаються на психіці людини. Для підростаючого покоління вони часто стають чинниками впливу на його життєву позицію і вибір системи цінностей. Ці засоби масової інформації демонструють особистості найпростіший шлях до пізнання світу і самої себе.

Жанрові різновиди сучасних фільмів – освітні, документальні, художньо-публіцистичні, пригодницькі,

бойовики, суспільно-побутові, психологічні, серіали тощо – засвідчують різноманітні функції сучасного кіномистецтва – від розважальних до виховних. Враховуючи здатність підростаючого покоління із нестабільною психікою і не сформованою в достатній мірі системою цінностей, негативний зміст деяких розважальних фільмів може стати зразком для наслідування. Насильство, жорстокість, вишуканий еротизм, різноманітні відверті сцени силою свого емоційного впливу можуть збуджувати й породжувати гвалтівні інстинкти.

Телевізійні програми і художні фільми, в основу яких закладені гуманістичні погляди, завдяки своїй експресивності сприяють формуванню високоморальної поведінки. Адже у справжньому мистецькому кінофільмі чи телевізійній програмі обов'язково присутній аналіз ставлення до життя. Тому, окрім почуттєвих сил, вони торкаються пізнавальних та аксіологічних, виховують оціночні уміння згідно з християнськими та загальнолюдськими критеріями.

Високоморальний зміст і християнську думку можуть нести навіть художні фільми, створені нехристиянами. Про це свідчать численні нагороди Римо-католицької церкви, присвоєні невірним режисерам. Водночас, переважаюча більшість сучасних телевізійних реаліті-шоу не завжди здатна дати плідне підґрунтя для роздумів, спонукати до критичної оцінки власної поведінки та зміни життя. Якщо ж телепрограми та кінофільми є справжнім мистецтвом, то вони завжди даватимуть духовну поживу, незалежно від обраної теми. Один з відомих католицьких святих брат Альберт, який був також і художником, стверджував, що сутністю мистецтва є душа, яка виражає себе у стилі.

Таким чином, Церква в усі часи визнавала, що мистецтво є дуже важливою сферою людського життя і культури, яка становить суттєву потребу людини. Краса мистецьких творів – орієнтир, який запроваджує людину на стежку до пізнання Бога. Спеціальне звернення до митців демонструє важливість для сучасного суспільства кожної неповторної індивідуальності самого митця, багатство його суб'єктивних переживань, рефлексій, які у своїй сукупності створюють духовність митця.

Часто в мистецтві домінує суб'єктивізм, в умовах якого автор художнього твору виражає виключно себе, свої вподобання, місце і час, в яких він живе. Проте, поруч з естетичними цінностями, мистецтво має також цінності пізнавальні й моральні. Якщо художник, письменник, композитор, режисер є вірующею людиною, то в його творах разом з естетичними завданнями, обов'язково містяться духовні шукання, прагнення до споглядання та пошуків трансцендентного. У такому мистецькому творі завжди є заряд філософичності та вікно у світ поза межами чуттєвого пізнання. Справжнє мистецтво завжди шукає трансценденції – дійсності вищої, ніж минуше сьогодні, дення,

на тлі якої воно виявляє вічне, де перетинаються фізичний та метафізичний світи.

Мистецтво і релігія перетинаються у своєму головному об'єкті, яким є людина, адже і мистецтво, і релігія, кожен у свій спосіб, намагаються дати відповідь на питання про сенс людського існування, призначення і долю людини, показати її місце у Всесвіті.

УДК 27(477)

КОВТУН Д.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

РОЗВИТОК РЕЛІГІЙ В УКРАЇНІ

Забезпечення основоположних принципів свободи совісті та віросповідання, реалізація цих прав у практиці державно-конфесійних відносин постають однією з надзвичайно важливих функцій демократичної держави. Сучасне розуміння прав людини, визначених у Загальній декларації прав людини, Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини, документах ОБСЄ, Парламентської Асамблеї Ради Європи, ґрунтуються на тому, що дотримання релігійних свобод, що виходять за межі індивідуальних переконань і персонального сумління, є сферою, де держава бере на себе досить чіткі зобов'язання. Процес демократизації державоустрою в Україні у царині суспільного розвитку актуалізує питання формування сучасних засад державної політики у галузі свободи совісті та її практичної реалізації, глибоке й всебічне вивчення досвіду становлення такої політики та її практичного застосування як у країнах розвинутої демократії, так і в пострадянських державах. [1] На сьогодні держава чітко окреслила свої зобов'язання перед церквою, коло тих повноважень, які є сферою її компетенції, що робить державну політику в галузі релігійно-церковного життя прозорою та відкритою для суспільного загалу. Принципова новація сучасної моделі державно-конфесійних відносин полягає в тому, що держава і церква визнаються як рівноправні суб'єкти державно-церковних відносин, кожен з яких діє у сфері своєї компетенції. При цьому релігійні організації діють в правовому полі держави, держава не втручається в канонічно визначені справи церкви, забезпечуючи свободу релігії, свободу соціально значущої діяльності церкви та сприятливі умови її морально-просвітницької роботи.

Релігійна ситуація у країні значною мірою визначається наявністю, станом і тенденціями розвитку мережі церковно-релігійних інституцій. У цьому розділі на підставі статистичних даних окреслюються головні характеристики та особливості релігійної мережі в Україні, а також підсумки її розвитку за останні

10 років – з 1 січня 2000 р. по 1 січня 2010 р. Розглядаються насамперед такі показники, як кількість і динаміка зростання церковно-релігійних осередків (організацій і громад), їх конфесійна належність і територіальна поширеність. Наводиться інформація про головні організаційні зміни, що сталися протягом 2000–2010 рр. у найбільш чисельних церквах і релігійних організаціях та в їх взаємовідносинах. Аналіз зазначених даних підтверджує висновок про завершення в Україні екстенсивного розвитку релігійної мережі, уповільнення темпів її розширення. Зберігаються також особливості та тенденції, що відзначалися експертами у 2000 р.: переважання православних релігійних осередків у загальній релігійній мережі країни; випереджаюче, порівняно з православ'ям, зростання кількості протестантських і харизматичних релігійних організацій; регіональний характер поширеності основних конфесій. Водночас, можна відзначити тенденцію до усунення виразного зміщення центру релігійного життя в західні області країни: так, якщо у 2000р. на цей регіон, де проживає менше 20% населення, припадало майже 43% усього масиву релігійних організацій, то у 2010 р. – 34,5% [2].

Актуальність осмислення специфіки релігійної ситуації обумовлена необхідністю розуміння суті соціальних, ідеологічних і політичних процесів, що відбуваються в сучасному українському суспільстві. На основі аналізу джерел (публікацій і матеріалів досліджень) у даній статті розглядається специфіка релігійної ситуації в незалежній Україні: зростання впливу релігійного фактора на суспільне життя, міжцерковні протистояння, законодавча база релігійних інституцій. Дослідження має практичну цінність у зв'язку з духовним відродженням України [3].

Здобувши незалежність, українська держава стала на шлях цивілізованих відносин із церквою. У цілому для України характерна чітка тенденція світоглядної та, насамперед, релігійної диференціації. Відновлення історичної пам'яті, затвердження духовних і моральних цінностей – основні тенденції в духовному житті України.

Релігійне життя в Україні являє собою складну систему відносин, що включена до загальної структури громадського життя й розвивається під впливом соціально-економічних, політичних, культурологічних процесів, що спостерігаються в Україні на перехідному етапі її розвитку. Релігійне життя, як складова суспільного, з одного боку, є сукупністю універсальних, загальноукраїнських, а з іншого боку – специфічних регіональних ознак і особливостей. Таке сполучення є всеосяжним: загальнодержавні та регіональні компоненти, взаємодіючи між собою, формують систему гармонійного взаємозбагаченого існування, але водночас вступають у протидію, призводять до відчуження й розмежування в релігійному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єленський В., Перебенюк К. Релігія. Церква. Молодь. – К.: А.Л.Д., 1996. – 160 с.
2. Інститут релігійної свободи, м.Київ www.irs.in.ua
3. Релігійне життя України // Релігійна панорама. – 2001. – № 2. – С. 3.

УДК 289.913

КОНЧАКІВСЬКА Т.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.

м. Київ

НОВІТНІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ

В останні десятиліття ми стали свідками нових тенденцій в релігійному житті планети. Утворилося надзвичайно багато нових релігійних явищ, що в релігієзнавстві називають по – різному – “нетрадиційні релігії”, “культи”, але найчастіше використовується словосполучення *Нові релігійні рухи* (НРР). Згідно з останніми статистичними даними, до прихильників НРР зараховують себе 160 млн чоловік! Достатня кількість інформації є тільки про 30 НРР, постійно оновлюються відомості про понад 200 НРР. Загалом у світі кількість нетрадиційних релігійних організацій вимірюється п’ятизначними цифрами, позаяк абсолютна більшість з них – одиничні нечисленні групи сектантського типу [2, с. 457].

Послідовниками НРР стають переважно люди, які втратили або не мали твердих духовних орієнтирів, люди, вбиті зі звичної життєвої колі. У НРР їх приваблює тверда організація, усталені основи життя, авторитет лідера, чіткі незаперечні відповіді на питання морального й духовного характеру.

Метою даної статті є висвітлення явища Новітні релігійні рухи, його причин та ознайомлення з релігіями, що відносяться до новітніх.

Новітні релігії, неорелігії, нові релігійні течії (НРТ), нові релігійні рухи (НРР) – терміни, якими позначають оформлені в другій половині ХХ ст. нові конфесії, релігійні групи, духовні течії, церкви, в появі яких відбулися модерністські процеси в релігійній сфері.

Причини, які зумовили виникнення неорелігій, стали не тільки рушієм їх розвитку й великої популярності серед населення. Вони отримали широке розповсюдження на всіх континентах, швидко чисельно зростають. Всі неорелігії, незважаючи на їхню різноманітність, мають спільні особливості й ознаки.

Як правило, нові релігії і культу будуються на принципі синкретизму. Їх неофітам пропонуються вчення, запозичені з релігійно – культурних традицій різних народів і різних часів; вони вбирають у себе елементи християнства, буддизму, ісламу, індуїзму, а також окультизму, спиритизму, теософії, антропософії, астрології і ін. Причому кожне вчення НРТ пре-

тендує на універсальність і винятковість своїх доктрин [3, с. 171].

Найбільш вдалим і методологічно виваженими можна вважати класифікації, які поділяють новітні релігійні течії та рухи на сім груп (В. Лубський, Л. Филипович, А. Черній): **неохристиянство** (Богородична церква, мормони, Новоапостольська церква, Церква Христа, Нова церква або Церква Нового Єрусалиму, харизматичні церкви); релігії **орієнталістського** напрямку (Міжнародне Товариство Свідомості Крішні (МТСК), Трансцендентальна медитація (ТМ), центри Шрі Чінмоя, Ошо — центр, послідовники Шрі Сатгі Саї Баби, Вселенська чиста релігія або Сахаджа йога, Дзен – буддизм, Нігірен, Всесвітня віра Багаї); **синтетичні** релігії (Велике Біле Братство (ВББ), Церква об’єднання або Церква Уніфікації, Аум Сінрікьо або вчення Істини АУМ); **езотеричні** об’єднання (теософія, антропософія, Братство Граалю); **неоязичництво** – рідновірство (Рідна віра, РУНвіра, Собор рідної віри, Ладовіра); **саєнтологічні** (наукологічні) рухи (Діанетика або саєнтологія, Наука розуму, Християнська наука); **сатанізм** [3, с. 173].

До неохристиянства належать релігійні течії, що виникають у межах традиційного християнства з метою приведення його у відповідність з вимогами часу. Ще в минулому, а особливо в середині нинішнього століття християнські Європа й Америка стикнулися з появою численних відгалужень від протестантських церков загально християнського, євангельського характеру. Новоутворені церкви базуються на Біблії як основному віросповідному джерелі та на особі Ісуса Христа як центральній постаті своїх релігійних доктрин. Характерною для нехристиянських груп є критика ортодоксального християнства за відхід від первісних традицій: оголошення своєї Церкви, секти справді істинним, відроджувальним рухом євангельського християнства, навіть месіанським у спасінні Христової віри; досконале знання Біблії з дозволом вільного прочитання її і власними інтерпретаціями; піднесення останніх до рангу віросповідних джерел (додаткові писання, об’явлення), авторитетніших часом за Біблію; визнання Ісуса Христа поряд зі своїм лідером – керівником церкви, який вважається пророком, посланцем Бога. Неохристиянство відрізняється від історичного християнства своїм розумінням Трійці, природи Ісуса Христа, сутності Святого Духа, пекла й раю тощо [4, с. 682].

Найвідомішим із сучасних неоорієнтальних організацій є “Міжнародне Товариство Свідомості Крішні” (МТСК, релігійна організація вайшнавів), які називають також “Рухом Харе Крішна”. Цей східний культ у традиціях індуїзму набув значного поширення в багатьох країнах світу, включаючи Західну Європу й Америку. Вчення крішайтів генетично пов’язане з індуїзмом. Крішнаїти вважають віровчення і культ органічним продовженням, сучасною інтерпретацією давнього ведичного вчення. Основна праця, в

якій засновник організації Бхактіведанта Свамі Прабхупада виклав своє вчення, називається "Бгагавад – Гіта, як вона є" [2, с. 469].

Віровчення МТСК базується на певній інтерпретації індуїстського канону Бхагавад – Гіти, Бхагавата – Пурані та Брахма – Самхіті. Згідно з ним усі медитативні системи, засновані на логічних позах, марні, якщо вони не супроводжуються досягненням Свідомості Крішні, яке розглядається як споконвічно властива кожній людині любов до Бога. Крішнаїти – вегетаріанці, вони не вживають м'яса, риби, яєць, кави, тютюну, наркотиків [3, с. 180].

У догматиці та культовій практиці синтетичні релігії спираються на поєднання елементів різних традиційних релігій, створюючи свої власні вчення, систему обрядових дійств, сильну церковну організацію, претендуючи при цьому на статус надрелігій. Ці релігійні новоутворення характеризують розвинутий культ лідера, авторитет власних віросповідних джерел, ідея богообраності їхніх послідовників. Наприклад, таке нерелігійне японське угруповання Аум Сінрікьо ("аум" від санскритського "ом", "сінрікьо" переклад. "вища істина"). Цей рух, заснований Тізуо Матсумато, що змінив своє ім'я на Асахара. Він заснував медитативну та аскетичну практику, що базується на індуїстських та буддистських вченнях та має водночас деякі західні елементи. Асахара заохочує своїх послідовників зміцнювати їхню духовну енергію, щоб протистояти злим силам, запобігти катастрофам передбаченим на кінець 1990-х років [1, с. 113].

Езотеричні (від гр. – таємний, внутрішній) об'єднання – це, як правило, поза віросповідні містичні течії, що виникли на межі ХІХ–ХХ ст. як опозиція офіційній ідеології традиційних релігій. Увібравши в себе езотеричні традиції різних епох, вчення сучасних езотериків включали в себе віру в існування надприродного світу, містичні уявлення про нього, магічні засоби спілкування з ним, підкорення його своїм інтересам. Усі засновники езотеричних течій переконані, що тільки вона дають надзвичайно глибокі позитивні знання про світ, приховані від "непосвячених" [4, с. 693].

Представники руху неоязичництва (рідновірство) об'єднані ідеєю відродження праслов'янських вірувань, які вважаються єдино автентичними для українця. Неоязичницькі громади є в інших країнах, де компактно проживають українці. Неоязичників можна поділити на дві категорії: ті, які зберегли вірність пантеїзму, і ті, які на основі модернізації ви токового українського язичництва сповідують монотеїзм. Рідновірство сприймає в першу чергу частина національно орієнтованої інтелігенції, котра розглядає відродження язичництва як домінуючу відродження своєї нації [3, с. 189].

Саєнтологічні (від англ. science – наука і грецького logos – вчення) рухи – одна з форм нетрадиційної релігійності. Саєнтологічні вчення прагнуть поєднати в собі науку і релігію, адекватно віддзеркалити пробле-

ми сучасного західного індустріального суспільства. Більшість наявних в Україні рухів (Діанетика_Фонд Габарда, Наука розуму, Християнська наука тощо) мають іноземне походження, але знаходять все більше послідовників у нашій країні.

Сатаністи – прихильники обоження зла, поклоніння Сатані. Сатаністів не можна вважати суто модерновим явищем, оскільки вони були відомі давно. Як культ сатанізм прийшов зі стародавнього Іраку і набув особливого поширення в Європі в Середні віки. Нині під сатанізмом ми розуміємо різновид напіврелігійного руху, заснованого Е.О. Кроулі на рубежі ХІХ і ХХ ст. і реанімованого в 60-ті рр. в Америці. За світоглядною суттю, типом об'єднання, формами діяльності сатаністи вельми розмаїті [4, с. 699].

Зростанню НРР сприяє загальна орієнтаційна криза західної цивілізації, криза традиційних інститутів, синтез західних і східних духовних традицій, в тому від раціональності й утилітаризму, незадоволеність відповідями на животрепетні питання, отриманими у традиційних суспільних рамках.

Більшість з них називає себе християнськими. Хоча через те, що у їх віровченні й обрядах багато запозичених елементів з тубільних культів, вони радше належать до традиційних вірувань, ніж до християнства. Інші НРР не визнають державних кордонів і поширюють свої віровчення по всім континентам і відтак перетворюються на новітні світові релігії [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко О. В. Японські новітні релігійні течії в умовах глобалізації: глобальність та локальність // Українське релігієзнавство. – 2006. – № 38. – С. 105 – 116.
2. Кислюк К. В., Кучер О. М. – К.: Кондор, 2004. – 646 с.
3. Лешан В. Ю. Основи релігієзнавства. – Чернівці: Рута, 2005. – 304с.
4. Лубський В. І. Історія релігій. – К., 2009. – 776 с.
5. Новітні релігійні рухи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>

УДК 323.1(477)

КУЧЕРЕНКО С.М., к.е.н.
м. Умань

СТАН НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ НА ЧЕРКАЩИНІ

Ми усвідомлюємо себе українцями і до самозабуття любимо рідну землю, свою талановиту, співочу-квітучу Україну, "де край веселий і люд хрещений", де ясні зорі та тихі води, де все своє, близьке, де найкраща мова, якою розмовляють твої батьки, брати, сестри, кохані, сусіди, односельці, де Дніпро і Кручі, степи широкополі, сині Карпати і такі близькі кожному, неповторні прадавні історичні назви перлинок-часточок України: Волинь і Поділля, Галичина і

Закарпаття, Донбас і Слобожанщина, Таврія, Крим, Буковина, Подніпров'я. Чи не наймиролюбніший у світі, найтолерантніший двомовний і навіть тримовний український народ ніколи не скочувався і не скотиться до братовбивчої ворожнечі, ненависті до того, хто з ним поруч живе, але не розмовляє не українською мовою. Ми не так виховані, не того вчить наш пророк Тарас Шевченко. Ми – людинолюбна нація, щира і добра, яка сповідує загальнолюдські і християнські цінності. Ми – цивілізована європейська нація, яка беззастережно дотримується прав і свобод усіх громадян, незалежно від національної та релігійної приналежності. На нашій українській великій землі місця вистачить всім. Бо істинно, не має значення, хто ти, а має значення, який ти? Якщо щирий, добрий, чуйний, шляхетний, справедливий – отже, ти Людина.

За результатами останнього Всеукраїнського перепису населення, на Черкащині проживають представники понад ста національностей. Українці, зрозуміло домінуючий етнос. В області їх проживає 1 мільйон 301 тисяча (понад 90%). Далі йдуть росіяни – 75,6 тисячі осіб (5,4%). За ними за чисельністю слідує білоруси, вірмени, молдаване, євреї, цигани, поляки, азербайджанці, татари, німці, грузини, болгары та інші нечисленні народності – серби, литовці, корейці, греки, араби [2].

Наймонолітніший за національним складом Монастирищенський район: тут живе понад 98% українців. Природний приріст населення вносить зміни в етнічний склад регіону, зокрема через те, що в родинах з різною національністю заведено мати різну кількість дітей, бо люди намагаються зберегти свою мову і культуру. Вони почасти відкривають недільні школи, створюють громади, будують церкви, влаштовують концерти – усе це сприяє етнічному відродженню меншин.

Етнічних груп, за даними управління юстиції, на Черкащині зареєстровано 13. Чимало національних меншин об'єдналось в громадські об'єднання, яких нині діє 57. За національним складом найбільше європейських громад. Коли громада знає, що й держава підтримує прагнення розвивати національні традиції, то люди по – іншому ставляться до влади. Тобто це її авторитет. Мали також свої друковані видання. Нині ситуація погіршилась. Приміром, у деяких областях, як от у Вінниці, є будинки національних меншин. Ми ж неодноразово порушували питання про створення подібних закладів. На Черкащині проживає майже 10 тисяч громадян, які ідентифікують себе як поляки. Обласна рада навіть прийняла програму, за яку вболівали поляки Черкащини, але її так і не профінансували [1].

За круглим столом поляки, євреї, роми висловили тривогу щодо мовного закону. У Верховній Раді триває підготовка проекту нового закону про розвиток і застосування мов в Україні в такому напрямі: державна мова українська, але пропонують посилити всебічне сприяння розвитку мов національних меншин.

В Умані ще не вирішено дві справи щодо нацменшин: вірмени (їх тут проживає понад 400 осіб) уже сім років не можуть одержати землю під каплицю, а полякам не вдається повернути собі 500 – річну церкву, де нині розташовано картинну галерею. Нова міська влада бажає вирішити це питання. Та й обласна рада, як заявив заступник її голови Василь Касян, сприятиме у наданні закладів культури для підготовки творчих колективів, а впродовж місяця обіцяє допомоги з приміщеннями для національних громад. Попри прорахунки і недоробки нацменшин в етнічних питаннях, усі вони заявили, що Україна для них стала другою батьківщиною. У багатьох тут поховано батьків, у нашій країні в них народились діти. Ніхто й ніколи не кривдив їх, не зневажав, вони ніколи не відчували агресії чи дискримінації за національною ознакою. Хоч останнім часом і відбувалось послаблення співпраці об'єднань національних меншин, та вони брали активну участь у суспільному житті – проводили фестивалі, створювали клуби, тощо.

Щороку збирає численних шанувальників обласне свято національних культур "Єдина родина", в якому беруть участь близько 20 колективів і окремих виконавців, що представляють німецьку, єврейську, узбецьку, вірменську, грецьку, ромську та інші національні громади. Серед них народний аматорський багатонаціональний ансамбль "Дружба", у програмі якого не лише українські народні, але й танці народів світу та сучасні хореографічні композиції.

Досить колоритний і театр народного танцю "Артанія", що відтворює різні національні постановки – грузинські, українські, російські, циганські, єврейські, іспанські, мексиканські, турецькі тощо. Цього року програму "Єдиної родини" дещо трансформують у зв'язку з ознаменуванням 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. А у жовтні черкащани планують відзначити 200-річчя з дня народження Михайла Лермонтова – це нагода гідно представити російську громаду. В області постійно відбуваються міжнаціональні заходи в рамках програми "Ми всі різні, але рівні".

Отже, у спільній заяві представників національних меншин, які проживають на території області заявили, що разом із владою області, представниками політичних партій, громадських і релігійних організацій, беруть на себе спільну відповідальність за ситуацію в регіоні і звертаються до всіх свідомих громадян з пропозицією долучитись до збереження миру та спокою в області.

Представники національних меншин закликали всіх до загального примирення, відновлення злагоди і порозуміння на українській землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирей В. Усі ми різні, але жити нам разом/ Урядовий кур'єр. – 2014. – №56. – С. 7.
2. Статистичний щорічник. Черкаси. – 2013. – 515 с.

УДК 064.9:378.1

ЛИСА О.І., к. і. н.

м. Вінниця

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВНЗ**

Одним із шляхів модернізації сучасної системи освіти України є впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів (ВНЗ) інноваційних технологій. Саме слово інновація має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. А у галузі освіти інноваційний процес – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, які спрямовані на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов.

Основу і зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новостворених у традиційну систему, що має свих як позитивні, так і негативні сторони.

Взагалі, проблема запровадження інноваційних технологій у навчальний процес ВНЗ активізувалась після набуття Україною незалежності у 1991р. і була зумовлена такими чинниками:

а) нові соціально-економічні зміни зумовили необхідність радикальних змін в організації системи освіти, методології організації педагогічного процесу у вищих навчальних закладах та потребу підготовки нової когорти науково-педагогічних і непедагогічних кадрів;

б) посилилась тенденція гуманітаризації змісту освіти, з'явилися нові навчальні дисципліни та зросла потреба у викладачах, які б могли ефективно забезпечити різнобічний підхід до реалізації цих тенденцій;

в) у сучасних умовах викладач отримав можливість безперешкодно створювати власну педагогічну лабораторію, що, в свою чергу, вимагає знання особливостей інноваційної діяльності;

г) входження навчальних закладів у ринкові відносини зумовлює конкуренцію між державними і приватними ВНЗ, надає можливості майбутнім студентам отримати освіту там, де застосування інноваційних технологій та якість отриманих знань вищі;

д) бурхливі зміни інформатизованого суспільства активізували потребу оновлення в інформаційно-освітній ланці сучасного середовища.

Варто зазначити, що нововведення або інновації виникають не спонтанно, а є результатом послідовних наукових пошуків, аналізу та узагальнення педагогічного досвіду. А головною складовою інноваційних процесів у освіті є застосування на практиці досягнень психолого-педагогічної науки, а також вивчення, узагальнення і поширення не лише передового вітчизняного, а й іноземного педагогічного досвіду.

Координуючою ж силою інноваційної діяльності є педагог як творча, різносторонньо розвинута особистість, так як суб'єктивний чинник є вирішальним під час творчого пошуку, а також розробки, впровадження, поширення нових, вартих уваги ідей. Творчий викладач має широкі можливості для коригування різноманітних методик навчання, здійснення структуризації досліджень навчально-виховного процесу. А основною умовою такої діяльності має стати інноваційний потенціал педагога, що включає сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність.

Саму наявність інноваційного потенціалу педагога визначають такі чинники:

1) творча здатність застосовувати на практиці нові ідеї;

2) освіченість, високий рівень культури, глибокий інтелект;

3) здатність педагога сприймати різноманітні думки, погляди, концепції, ідеї, які ґрунтуються на толерантному ставленні до особистості студента.

Тому на основі вище зазначеного можна виділити критерії готовності викладача ВНЗ до інноваційної педагогічної діяльності:

I) усвідомлення важливості інноваційної діяльності;

II) готовність застосувати нововведення у ВНЗ;

III) упевненість у тому, що зусилля, спрямовані на застосування інноваційних технологій, будуть позитивними;

IV) узгодженість власних цілей з інноваційною діяльністю;

V) готовність долати творчі невдачі;

VI) поєднання інноваційної діяльності з особистістю, фаховою та педагогічною культурою;

VII) переосмислення свого минулого досвіду та його залучення до розробки різноманітних нововведень.

Отже, не зважаючи на те, що інновації можуть бути різними за масштабами, потенціалом, належністю до різних складових навчально-виховного процесу, вони, насамперед, повинні бути мотивовані та орієнтовані на конкретного викладача і певне коло студентів. Тому процес впровадження педагогічних інновацій залежить від морально-психологічного клімату в науково-педагогічному колективі ВНЗ, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних та естетичних умов праці.

УДК 338.48:711.455

МИЦЕНКО Д.В.
САМОЙЛЕНКО А.В.
м. Житомир

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АНДРУШІВСЬКОГО РАЙОНУ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Світовий досвід переконує, що туризм – повноправний і надприбутковий компонент економіки. Завдяки мінімальним інвестиційним надходженням туризм здатний забезпечувати максимальну віддачу.

За даними Центру туристичної документації ВТО, кожний чотирнадцятий працюючий у світі зайнятий у сфері, що надає послуги, в тому числі й послуги на підприємствах національного та міжнародного туристичного бізнесу. У теперішній час оборот коштів з галузі туризму складає понад два трильйона доларів США. Це приблизно 5% світових продаж товарів і 15% послуг, що надаються кожного року. [5]

Туристичні адміністрації багатьох держав світового співтовариства в повній мірі оцінили важливу роль і значення туризму та проводять усі необхідні заходи щодо його розвитку і вдосконалення: здійснюють пільгове фінансування готельних комплексів і туристичної інфраструктури, будують дороги, звільняють від сплати податків терміном на три-п'ять років нещодавно створені туристичні фірми, видають безвідсоткові кредити на будівництво нових об'єктів туризму і підготовку кадрів тощо. Українській владі доцільно використати цей досвід у своїй діяльності.

Водночас туристична інфраструктура – одна з найскладніших, бо вона охоплює усі галузі економіки, усі види транспорту, культурні й оздоровчі заклади, спортивні споруди, народні промисли тощо. Копітку роботу щодо розвитку туризму можна успішно здійснювати тільки спільними зусиллями причетних до цього структури виконавчої влади.

Україна – одна з найбільших країн на південному сході Європи. Її загальна площа – 603,7 тис. кв. кілометрів, населення – 48,4 мільйони. Більше 500 населених пунктів мають 900-річну історію, 4500 селам України – понад 300 років. Історичні міста та села – наше національне багатство. В Україні 150 тисяч пам'яток культури, історії, археології, містобудування і архітектури, палацово-паркового мистецтва, а також понад 300 музеїв. Створено 7 національних історико-культурних заповідників.

Туристи мають широкі можливості для знайомства з українською народною культурою та історією з давніх часів до сьогодення, а також, піснями, танцями, національними стравами.

Багатство природного та історико-культурного потенціалу України важко переоцінити. Чорне та Азовське моря, Крим, Карпати, Придніпров'я, Под-

ілля та Волинь, понад 70 тисяч річок, найбільші з яких Дніпро, Дністер, Південний Буг, Сіверський Донець і Дунай – туристично-рекреаційні ресурси України [6].

Але, понад усе, хотілось би зосередити увагу на туристичному потенціалі саме нашого рідного краю – Житомирщині, а саме на такому славному історичному містечку, як Андрушівка.

Етимологія топоніму Андрушівка є напівпереказовою. За розповідями давніх старожилів село раніше знаходилося в іншому місці (поблизу теперішнього місця розташування) – в урочищі Кучогори, де були залишки давнього поселення. Пізніше на місці цих руїн розташовувалося церковне поле. Тут же був будинок і подвір'я господаря, який, за переказами, називався Кучогорським або Кучогором. Один із синів Кучогорського по імені Андрій, або як його називали ласкаво Андрусь, переніс село на теперішнє місце і назвав його на честь себе – Андрусовка. Подеколи саме польськими впливами у добу, коли селом володіли шляхтичі, пояснюється зміна у назві села "с" на "ш", тобто на Андрушівку [1].

Територія сучасної Андрушівки була заселена вже в 1-му тисячолітті до нашої ери. Неподалік міста були знайдені знаряддя праці доби бронзи, виявлено залишки ранньослов'янського населення черняхівської культури. В історичних джерелах Андрушівка під назвою Андрусовки вперше згадується в 1683 році в переліку так званих "пустих сіл". Андрушівка тоді була приписана до Котельні.

Починаючи з XVII століття, село стало власністю польських магнатів Бержинських, які експлуатували місцеве населення. Так, андрусівські селяни повинні були працювати на пана три дні на тиждень, сплачувати грошовий та натуральний оброк. Бержинські також звели на березі ставка палац, розбили парк. У роки незалежності України (з 1991 р.) серед населення Андрушівки і району, як і всієї країни, відбувається духовно-релігійне піднесення – у місті відновили свою діяльність храми, побудували дві культові споруди.

У 2001 році у передмісті Андрушівки починає діяти приватна Андрушівська астрономічна обсерваторія, якою у 2003 році було відкрито астероїд головного поясу астероїдів, а згодом було названо на честь міста – 133293 Андрушівка [3].

Найвизначнішою історико-архітектурною пам'яткою Андрушівки є садиба-палац Бержимнських-Теремценків. Будинок-садиба палацового типу в місті Андрушівці, сучасний (неоренесансний вигляд) споруди відноситься до 2-ї половини XIX століття, це найвизначніша і найстаріша історико-архітектурна пам'ятка. Палацова споруда розташована у центрі міста над ставом і оточена парком. Палац – двоповерховий у стилістиці французького неоренесансу. Зі старих часів у палаці збереглися мармурові сходи й ліплені позолочені стелі в окремих приміщеннях. До палацового комплексу, крім нього, входили оранжереї, гос-

подарчий корпус, парк тощо. Серед господарських будівель – стайні, комори та інші. З тильного боку палацу зберігся великий фонтан невідомого походження [2].

Першим власником палацу був поляк за походженням, камергер російського двору Станіслав Бержинський. За його наказом палац звели у середині XIX століття.

У 1869 році цукровий завод (перший на Житомирщині, збудований у 1843 році), і графський маєток у синів Станіслава Бержинського придбав Артемія Терещенко, що започаткував династію підприємців-цукрозаводчиків і меценатів. У часи Миколи Терещенка цегляний палац складної форми був перебудований у стилі французького неоренесансу.

Після жовтневої революції, 25 січня 1919 року, в Андрушівському палаці Терещенків матросом-балтійцем М. Попелем був організований перший Волинський фронт, а в червні 1920 року тут же розмістився штаб Першої кінної армії, і зокрема, на мітингу перед місцевими селянами виступав Семен Будьонний з гарною революційною промовою, про що дотепер сповіщає меморіальна дошка. Балкон, з якого легендарний полководець виступав з вогняними промовами, зберігся донині. Тоді ж палац був розграбований будьоннівцями, а при відступі червоні вояки збирались підірвати споруду, але андрушівці вмовили їх дозволити розмістити в ній школу, що й було зроблено.

У 1975 році палацова споруда зазнала реконструкції – було добудовано другий поверх над оранжереєю, яка з'єднувала палац і господарський корпус, що втім докорінно не змінило задум і стилістику першобудівничих. В саду розташований ряд пам'ятників героям Другої світової війни. Час практично не зберіг оригінальної обробки інтер'єру, тільки в одній з класних кімнат залишився фриз XIX століття.

У палаці Бержинських-Терещенків дотепер міститься Андрушівська ЗОШ І-ІІІ ступенів № 1. Він зберігся досить непогано, хоча нині очевидно є потреба ретельної реставрації пам'ятки [4].

Увагу андрушівців і туристів незмінно привертає оточуючий садибу парк – гарне місце для відпочинку і "спілкування з природою". Андрушівський парк або парк "Садиба Терещенка" – парк навколо садиби-палацу Бержинських-Терещенків, пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення, одне з улюблених місць відпочинку мешканців та гостей міста, його туристичний об'єкт.

У парку в середмісті Андрушівки розташовані ставки (на них щороку повертаються лебеді), палац Бержинських-Терещенків, декілька монументів ВВв радянської доби. Площа парку – 9,38 га. Насадження верхнього ярусу – 150–170, а другого – 90–120-річного віку. Дендрологічний склад – дерева місцевих порід, хоча також ростуть рідкісні для цих широт кедр та коркове дерево.

Парк у Андрушівці був закладений у 1-й половині XIX століття тодішніми власниками села Андрушівка

панами Бержинськими. У 2-й половині XIX століття, коли місцевий цукрозавод і графський маєток придбали українські цукрозаводчики Терещенки, парк і розташована у ньому садиба були розширені і реконструйовані (зокрема, Артемієм Терещенком). У Андрушівці дотепер пам'ятають діда Каленика, який ще в часи Терещенків підготовував лебедів та доглядав за парком.

Сьогодні парк навколо палацу узятий під державну охорону. Ансамбль садиби складається з декількох інженерних споруд. Серед них парадні ворота для в'їзду карет, три вежі для огорожі (четверта, на жаль, не збереглася) і господарська будівля. У теперішній час Андрушівський парк є пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення, використовується як місце відпочинку й туристичний об'єкт [7].

Отже, наша вітчизняна туристична сфера завдяки багатим природним, історико-культурним та трудовим ресурсам цілком може претендувати на чільні позиції в економіці держави. Тому, розвиток рекреаційно-туристичного комплексу України є пріоритетним напрямом національної економіки і культури, важливим фактором підвищення міжнародного престижу країни, джерелом соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушівка // ІМіС. Житомирська область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. – 287 с.
2. Андрушівка. Палац, друга половина XIX ст. // Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. в 4-х томах (за ред. Жарікова Н.Л.), К.: "Будивельник", 1983-1986 (електронна версія), Том 2, стор. 146 (рос.)
3. Андрушівка // Українська радянська енциклопедія. – 2-е видання. – Т. 1. – Київ, 1977. – С. 191.
4. Антонок Д.К. 4 мандрівки Житомирщиною., К.: "Грані-Т", 2008. – С. 34.
5. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту. – К.: Альтерпрес, 2004. – 288 с.
6. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу.–2-е вид., перероб і доп.– К.: "Альтерпрес", 2004. – 192 с.
7. Лужанська Т.Ю., Махлинець С.С., Тебляшкіна Л.І. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи / За редакцією д. г. н., професора Волошина І.М. – К.: Кондор, 2008. – 385 с.

УДК 373.5:159.942.5

МУШНИКОВА О.В.

м. Вінниця

ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИКИ

Значну роль в навчально-виховному процесі сьогодні починає набувати використання нетрадиційних тематичних проєктивних графічних тестів з метою

більш глибокого дослідження школяра, діагностики його психічного та емоційного стану, а також особливостей соціального оточення.

Варто зазначити, що в сучасній психодіагностиці так звані проєктивні тести, що спрямовані на дослідження особистісних якостей людини, займають особливе місце і широко застосовуються як у клінічній практиці лікарями-психіатрами, так і в психологічному консультуванні. Зараз, на думку спеціалістів, настав час їхнього впровадження і в педагогічну практику.

Існує цілий ряд проєктивних тестів, які змогли б зайняти достойне місце у навчально-виховному процесі. В одних досліджуваному пропонують дати словесні асоціації, в інших – завершити незакінчене речення. Перевагою проєктивних методів є відсутність нав'язливої структури – досліджуваному потрібно структурувати тестовий матеріал самостійно. І у цій, створеній ним же самим структурі, він розкриває приховані риси своєї особистості, навіть не здогадуючись про це. Особливе місце серед різноманітності проєктивного підходу у діагностиці особистісних якостей можна відвести використанню проєктивних графічних тестів.

Проєктивні графічні тести – це, передусім, робота з невербальним матеріалом. Напевно, сьогодні вже немає вчителя, якому були б невідомі такі проєктивні методики, як "Неіснуюча тварина", "Дім. Дерево. Людина" чи "Малюнок сім'ї". саме ці методики є легкими й швидкими у застосуванні, інформативними, тому часто використовуються в якості експрес-діагностики учнів.

Суттєвою перевагою психодіагностики за допомогою проєктивних графічних тестів є різноманітність та варіативність тестових завдань, можливість гнучко "підлаштувати" інструкцію під індивідуальну специфіку дитини. Важливим є і те, що вони суттєво полегшують процес встановлення контакту між дорослим і дитиною (вчителем і учнями).

Провідними психологами було систематизовано найбільш розповсюджені проєктивні графічні тести і створено типологію задач для тестів-малюнків [2]. На сьогоднішній день виділяють дві великі групи проєктивних графічних тестів: вільні та тематичні.

Під вільними проєктивними графічними тестами розуміють завдання з недостатньо вираженою структурою. Прикладами тем для вільних тестів можуть бути:

- "Вільний малюнок"
- "Спонтанний малюнок"
- "Мій настрій"
- "Самовідчуття на даний час"
- "Малюнок із закритими очима" та ін.

Під тематичними проєктивними графічними тестами розуміють завдання, що мають виражену структуру або ідею. Тематичні тести, в свою чергу, можна поділити на дві групи, це традиційні та нетрадиційні.

До традиційних тестів відносяться відомі, широко розповсюджені, популярні тести, надійність яких пройшла гідну перевірку в нашій державі і за кордоном. Традиційні тести, в свою чергу, також можна розділити на дві групи, це особистісні та сімейні.

"Особистісну" групу складають тести-малюнки, що спрямовані на дослідження індивідуальних особливостей людини, наприклад:

- "Людина"
- "Автопортрет"
- "Дім. Дерево. Людина"
- "Неіснуюча тварина"
- "Конструктивний малюнок людини із геометричних фігур"

"Сімейну" групу складають тести-малюнки, спрямовані на дослідження особливостей внутрішньо-сімейних стосунків і самопочуття дитини в сім'ї, наприклад:

- "Малюнок сім'ї"
- "Кінетичний малюнок сім'ї"
- "Сім'я в образах тварин"
- "Дім. Дерево. Людина" (варіант інтерпретації,

в якому дім символізує материнську фігуру, дерево – батьківську, людина – автора малюнка)

Нетрадиційні тести поділяються на символічні та моделюючі.

До символічної групи відносяться завдання, що пов'язані з символізацією певного психічного процесу, наприклад:

- "У що б мене зачарували" ("У що б мене зачарував добрий/злий чарівник")
- "Моє карнавальне вбрання"
- "Яким я бачу себе у дзеркалі"
- "Яким мене бачать інші" та ін.

До моделюючої групи відносяться такі завдання, що пов'язані із свідомим моделюванням певної ситуації чи майбутнього, наприклад:

- "Моє життя через три роки"
- "Карта мого життя"
- "Мудрець на краю Всесвіту" та ін.

Та сьогодні виникає проблема у виокремленні ще однієї групи проєктивних графічних тестів, що допомагали б відобразити психічний стан особистості (дитини, підлітка чи, навіть, дорослого) у процесі її входження у нове соціальне оточення (клас, студентська група, колектив) та налагодження нових комунікативних зв'язків. Мова йде про соціально-психологічну адаптацію та усі труднощі, що супроводжують цей складний процес.

Для контролю успішності адаптаційного процесу психологи пропонують додатково скористатися тематичними проєктивними графічними тестами – адаптативними. До таких можна віднести такі малюнки, як "Мій клас", "Що мені подобається у школі" та "Школа тварин" [1]. На думку психологів, найважливішим із трьох зазначених малюнків є останній – "Школа тварин", оскільки дитині пропонується зобразити не

якусь реально існуючу школу (клас), а фантастичну, казкову, несправжню. Таким чином, з одного боку усувається компонент соціального очікування, а з іншого – знімаються будь-які і правила та обмеження, що дає змогу реально оцінити психічний та емоційний стан учнів.

Не дивлячись на те, що проєктивні тести виявилися достатньо дієвим інструментом в диференціальній діагностиці психопатії неврозів та пограничних станів, а також продемонстрували свою цінність для виявлення значущих, у тому числі і патогенних, відносин особистості, радянські дослідники зіткнулися з тими ж проблемами, що і їх західні колеги: суб'єктивність інтерпретації отриманих даних, труднощі стандартизації, недостатній рівень валідності унаслідок розпливчатості теоретичних концепцій, покладених в основу створення і використання проєктивних тестів і ін. Не дивлячись на це, проєктивні методи отримали достатньо високу оцінку фахівців-практиків. В.М. Блейхер і Л.Ф. Бурлачук відзначають: "Метод Роршаха є достатньо цінним для дослідження особистості при таких психічних захворюваннях, як епілепсія і деякі форми шизофренії..." [3].

Питання про застосування проєктивних методик у вітчизняній психології залишається гостро дискусійним. Тим часом, представляються невірними будь-які крайнощі при вирішенні цього надзвичайно важливого питання. Зараз, коли психологи потребують експериментальних прийомів дослідження особистості, тим більше важливо зробити об'єктом спеціального дослідження проєктивні методики, що своєю багаторічною історією довели придатність до вирішення багатьох завдань у прикладній психології.

Резюмуючи, необхідно відзначити такі основні ознаки проєктивних методик:

- 1) невизначеність, неоднозначність використовуваних стимулів;
- 2) відсутність обмежень у виборі відповіді;
- 3) відсутність оцінки відповідей як правильних і неправильних.

Проєктивна методика – це прийом або набір процедур, розроблений для того, щоб отримати інформацію про особу людини, надаючи йому можливість реагувати будь-яким способом.

На основі вивчення літературних джерел з історії виникнення та розвитку проєктивної діагностики можна зробити наступні висновки. Спроби використання проєктивної діагностики хоча і йде корінням в глибоку старовину, своє перше розвинуто одержали тільки в 19 ст. роботах Ф. Гальтона, Дж. Кеттелла та інших вчених, які ставили завдання виявлення суб'єктивно-унікального в особистості.

Виникнення проєктивного підходу до діагностики особистості – важливий етап у розвитку психодіагностики взагалі, оскільки з'являються методики, які якісно відрізняються від традиційних. Найважливішою відмінною рисою проєктивних методик є те, що в них

використовують невизначені або слабоструктуровані стимули, що створюють найбільш оптимальні умови для прояву внутрішнього світу людини.

На сучасному етапі проєктивні методики, як зарубіжних авторів, так і вітчизняних використовуються досить широко і постійно модифікуються. За допомогою проєктивних методик досліджуються: особистісний розвиток, дитячо-батьківські відносини, емоційних стосунків дитини і його переваг у контактах. Особливе значення проєктивні методики набувають в консультативній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Практикум по возрастной психологии. – 2-е изд. – М., 1999. – 320с.
2. Аннелиз, Ф. Корнер. Проєктивная психология, – М., 2000. – 258с.
3. Блейхер В.М., Боков С.Н. О новой вербальной проєктивной методике исследования личности // Журн. невропатол. и психиатрии им. С.С.Корсакова. – 1992. – №5–12. – С. 90–93.
4. Psylib: психологическая библиотека "Самопознание и Саморазвитие": <http://psylib.org.ua/books>.

УДК 35.072:35.074.5

ОМЕЛЬЧУК В.,
ИГНАТОВ Л.Н., к. э. н., доц.
г. Винница

УРОКИ ЕВРОМАЙДАНА И ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Евромайдан обнажил проблемы государственного и регионального управления, которые не решались более 20 лет, а некоторые из них остались в наследство от СССР. Приостановка подготовки к подписанию Договора об Ассоциации Украины и ЕС была только поводом для начала Евромайдана, который в принципе можно было предотвратить. Но главные причины: слабая экономика и бедственное положение значительной части населения, тотальная коррупция, власть крупного капитала и социальная несправедливость. В тоже время они явились следствием неэффективного, порой преступного управления на всех уровнях, а особенно на высшем. Сказалось также то, что выбор европейского вектора был недостаточно научно-обоснован, без разъяснительной работы властей среди населения о его плюсах и минусах.

Упущены также фактор времени и принцип приоритетности. То, что надо было делать примерно 10–20 лет тому назад, обещают начинать сейчас, а точнее, обещали уже много раз. В ВР накопилось более двух тысяч проектов законом не принятых на сегодняшний день. После каждой смены власти менялись и тысячи чиновников, в том числе большинство по по-

литическим мотивам. А воз и ныне там. Как можно бороться с коррупцией в стране, где много депутатов парламента даже сейчас, после Евромайдана, проявили нежелание включить в повестку дня сессии ВР законопроект о Национальном бюро антикоррупционных расследований. Смена власти, в том числе: семь составов ВР, четырёх президентов, пятнадцати Премьер-министров, сотен министров и губернаторов не дала положительного результата. Властные структуры менялись, а положение только ухудшалось, потому что грубо нарушались принципы, функции и методы менеджмента, в том числе кадровой политики. Достаточно сказать, что последние два министра обороны Украины (Соломатин и Лебедев) и два председателя СБУ (Калинин и Якименко) были людьми с российскими паспортами. Особенно игнорировался принцип соответствия полномочий и ответственности, а так же функция контроля над властью. В условиях такой кадровой чехарды научная кадровая политика вообще невозможна.

Украина фактически превратилась в олигархически-коррупцированное-полицейское государство (численность внутренних войск для подавления народа превышает численность армии почти в 1,5 раза). Украинская модель “демократии” вобрала в себя такие худшие черты, как: демагогия и пиар политиков, драки в ВР, агрессивность между властью и оппозицией, преследование инакомыслящих, средневековые методы работы, так называемых правоохранительных органов (“в каждом веке – своё средневековье”, – сказал Августин).

Главным фактором эффективного управления, который постоянно нарушался, является его демократический характер. Именно поэтому механизм углубления демократии в управлении должен опираться на такие факторы, как: ускорение процесса формирования гражданского общества, то есть рост уровня сознания и самосознания, инициативы рядовых граждан, постоянный и строгий контроль всех ветвей власти общественными организациями, практику проведения народных референдумов.

Аннексия Крыма Россией ярко высветлила и проблему слабости украинской армии, на которую постоянно не хватало денег, с одной стороны, а с другой, – Украина по данным за 2012 год вошла в двадцатку “самых милитаризованных стран мира”. В то же время, как у США 27 место, у Китая – 83, Германии – 93, Швеции – 94 и т.д. Одновременно есть огромные резервы не только для укрепления обороноспособности, но и развития экономики, включая материальное производство. Только за последние три года на оффшорные счета из Украины было выведено 70 млрд. долларов, что больше годового бюджета страны и равно почти 10-ти бюджетам медицины и 30-ти бюджетам науки и образования на 2014 год. Еще пример: через госзакупки проходит около 300 млрд. грн., но проходят они по коррупционным схемам.

В новых условиях, после аннексии Крыма, одним из важных вызовов для украинской экономики в 2014-2015 гг. будет соответственное сворачивание сотрудничества с Россией. Это, как раз, пример тесной взаимосвязи между политикой и экономикой.

Отсутствие научного подхода к управлению приводит к огромным диспропорциям при формировании госбюджета и местных бюджетов. Только теперь, когда резко обострилась ситуация в восточных и южных областях Украины, власть поставила вопрос о реформе местного самоуправления, об оптимизации распределения и перераспределения бюджетных средств между центром и регионами. Возможна и федерализация, которую так в Украине многие боятся и которая понимается как сепаратизм.

Новая власть пытается предотвратить углубление кризиса и дефолта страны. Опыт Южной Кореи, Греции и других стран показал реальную возможность выхода из кризисных ситуаций благодаря применению радикальных реформ по оздоровлению экономики. Которые, в свою очередь, упираются в эффективное управление, а именно – рациональное финансирование, оптимальную макроэкономическую политику, структурные реформы, активную помощь населения. Однако, пока преобладает главный фактор украинского менталитета – борьба за власть, борьба за булаву, которые дают и деньги и упоение. Как показала практика, на первый план представители всех ветвей власти ставят свои личные, корыстные интересы, а интересы простых людей остаются второстепенными, вторичными.

Выводы:

1. Евромайдан подтвердил слова великого Вольтера, написанные им более 250 лет назад, о том, что плохое управление погубило здесь (в Украине) то добро, которое природа пыталась дать людям. В реальной действительности это проявляется многие годы в том, что грубо нарушается конституция, в том числе права и свободы человека, их гарантии. Государство на поверку не отвечает за свою деятельность, не выполняет принцип верховенства права.

2. Следствием неэффективного, а порой преступного, управления на всех уровнях и ветвях государственной власти стали: слабая экономика, тотальная коррупция, господство финансовой олигархии, социальная несправедливость и бедственное положение большинства населения. В результате Украина по основным социально-экономическим показателям развития значительно отстает не только от развитых стран запада, но и от своих ближайших соседей (Польши, Беларуси, РФ). Более того, глубокий анализ причин такого положения вещей умалчивается чаще всего не только политиками, но и учеными.

3. Указанное в тексте противоречие между интересами власти и большинством населения можно разрешить только радикальной сменой системы управления, а не бесчисленными перестановками чи-

новників и, так называемой, перезагрузкой власти. Для этого необходим конкретный механизм новой системы управления, который должен предусматривать следующие аспекты:

- принятие новых законов, которые чётко прописывают полномочия и меру конкретной ответственности представителям всех ветвей власти на всех уровнях (конкретные критерии и показатели);
- радикальная реформа местного самоуправления включающая перераспределение властных полномочий и финансовых ресурсов в пользу регионов;
- приоритетное развитие отечественного материального производства, науки, образования, здравоохранения и на этой основе резкое сокращение импорта;
- при принятии управленческих решений и особенно на высшем уровне, необходимы демократические принципы и методы (научные разработки, прозрачная и объективная информация, референдумы, моделирование социально-экономических процессов и возможных последствий принятых решений). Особое значение в новом механизме управления должен занять объективный и систематический анализ социально-экономических процессов в стране, а так же строгий учёт и контроль всех действий власти и результатов деятельности за каждый год.

УДК 379.8.091:316.343.727

ОСТАПЧУК Д.

Наук. керівник: ЗАГУРСЬКА-АНТОНЮК В.Ф.

м. Житомир

ШКІДЛИВІ ЗВИЧКИ МОЛОДІ ЯК ОЗНАКА КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблема вживання алкоголю, тютюну і наркотиків дуже актуальна в наші дні. Зараз їх споживання характеризується величезними цифрами. Від цього страждає все суспільство, але в першу чергу під загрозою опинилося підростаюче покоління: діти, підлітки, молодь. Також в групі ризику опинилися майбутні матері. Адже алкоголь, тютюн і наркотики особливо активно впливають на несформований організм, поступово руйнуючи його. Наслідки шкідливих звичок очевидні. Доведено, що при потраплянні шкідливих речовин до організму відбувається розповсюдження їх до всіх органів з подальшим ураженням та, в результаті руйнуванням. Особливо це впливає на м'язові тканини і розумову діяльність людини. Зокрема при систематичному

вживанні алкоголю розвивається небезпечна хвороба – алкоголізм; при тривалому палінні – рак легенів і хвороби ясен; при навіть короткочасному вживанні наркотичних речовин – відбуваються зміни мозкової діяльності, а в результаті – деградація особистості.

У житті сучасного суспільства особливо гостро постали проблеми, пов'язані з тютюнопалінням, наркоманією та алкоголем. Особливо велике поширення ці шкідливі звички отримали в середовищі молоді. Вони негативно впливають на життя суспільства в цілому, а також на життя та діяльність кожної окремої особистості. У даний момент ця проблема стала справді глобальною. За статистичними даними поширення шкідливих звичок у великому масштабі, пов'язано з нестабільністю політичної та економічної ситуації, з наявністю великої кількості криз і недовершеністю політичного та економічного механізму. У нашій країні дана проблема є особливо актуальною і своїм корінням сягає глибоко в історію нашого народу. З проблемою залежності від шкідливих звичок має боротися не тільки суспільство, але й кожна окрема людина, повинна усвідомлюючи негативні наслідки впливу шкідливих речовин та подолання цих звичок.

Куріння і молодь – дуже серйозна проблема і не лише медична, але й соціальна. У той час як в країнах Європи та Америки все більше і більше розповсюджується прихильність до здорового способу життя, в Україні помітна протилежна тенденція. І це становище не можна змінити, не знаючи причин явища і не маючи даних про його характер і поширеність.

Якщо розглядати дану проблему у світлі окремої соціальної групи, то однією з найактуальніших вона буде в середовищі учнів середньої школи. Оскільки вплив однолітків на ще не сформовану свідомість учня дуже великий, то причин для занепокоєння достатньо багато. Окрім впливу оточуючих, є особисте прагнення “передчасного дорослішання” притаманне багатьом сучасним дітям. На молодість тютюнопаління впливає і власний приклад батьків та дорослих, які не знаходять в цьому нічого поганого. Дітям необхідний більший контроль, як з боку батьків, так і з боку вчителів, з метою виявлення їх прагнень та схильностей.

Паління є однією з найбільш поширених і масових у світовому масштабі звичок, яка завдає шкоди, як здоров'ю окремої людини, так і суспільству в цілому. Палять усі верстви населення і, що найбільш небезпечно, – жінки і юнацтво. Тютюнопаління є соціальною проблемою суспільства, як для частини, яка палить, так і для тієї, яка не палить. Для першої – проблемою є кинути палити, для другої – уникнути впливу тютюну і не “заразитися” їх звичкою, а також – зберегти своє здоров'я від впливу продуктів паління.

Про шкоду паління відомо давно, проте занепокоєння вчених і лікарів викликає поширення цієї згубної звички, оскільки значна частина людей не вважає паління шкідливим для здоров'я. <http://ua-referat.com/>. Паління – не просто шкідливе заняття, якого не можна

позбутися без зусиль. Це справжня *наркоманія*, і тим більше небезпечна, що багато хто не сприймає її серйозно.

За даними ВООЗ від хвороб, пов'язаних із тютюнопалінням, передчасно помирає близько 25 000 000 осіб щорічно.

У курців з багаторічним стажем інтелектуальна працездатність завжди в тій чи іншій мірі знижена.

Великий *Гете*, який кинув палити в п'ятдесят років, писав: "Від паління тупієш. Воно не сумісне з творчою роботою. *Паління* добре лише для бездіяльних людей".

Нікотин – одна з найнебезпечніших отрут рослинного походження. Птахи (горобці, голуби) гинуть, якщо до їх дзьоба всього лише піднести скляну паличку, змочену ніотином. Кролик гине від 1/4 краплі нікотину, *собака* – від 1/2 краплі. Для людини смертельна доза нікотину складає від 50 до 100 мг, або 2-3 краплі. *Саме* така доза поступає щодня в *кров* після паління 20-25 сигарет (у одній сигареті міститься приблизно 6-8 мг. нікотину, з яких 3-4 мг. потрапляє у кров). Протягом 30 років курець викурює приблизно 20000 сигарет, або 160 кг тютюну, поглинаючи в середньому 800 г нікотину.

Діти, які перебувають в приміщеннях, де палять частіше і більше страждають на захворювання органів *дихання*. У дітей батьків, які палять протягом першого року життя збільшується частота бронхітів і *пневмоній*, а також підвищується ризик розвитку серйозних захворювань. Тютюновий дим затримує сонячні ультрафіолетові промені, які необхідні для зростання дитини, погіршує засвоєння життєво важливих речовин, а також впливає на їх обмін. У віці від 5 до 9-ти років у такої дитини порушується *функція* легенів. Внаслідок цього відбувається зниження здатності до фізичної діяльності, що вимагає витривалість і напруги. У дітей, матері яких палили під час вагітності, є схильність до випадків. Вони значно частіше хворіють на епілепсію. Діти, які народилися від тютюнозалежних матерів, що палять, відстають від своїх однолітків у розумовому розвитку. Радянськими і зарубіжними вченими встановлено, що алергізуючою дією володіє нікотин і сухі частинки тютюнового диму. Вони сприяють розвитку багатьох алергічних захворювань у дітей, і чим менша дитина, тим більшу шкоду завдає її організму тютюновий дим. Паління підлітків, в першу чергу, позначається на нервовій і серцево-судинній системі. У 12–15 років вони вже скаржаться на втому при фізичному навантаженні. У результаті багаторічних спостережень французький доктор Декалзне ще 100 років тому прийшов до переконання, що навіть незначне паління викликає у дітей недокрів'я та, розлад травлення. Паління негативно впливає на успішність школяра. Число неуспішних зростає в тих класах, де більше палять. Паління *школярів* уповільнює їхній фізичний і психічний *розвиток*.

Ще однією актуальною проблемою суспільства сьогодні є вживання алкоголю. Зараз споживання спиртних напоїв у світі характеризується величезними цифрами. Негативний вплив алкоголю очевидний. При систематичному вживанні алкоголю розвивається небезпечна хвороба – *алкоголізм*, який є небезпечним для здоров'я людини, але він виліковний.

При цьому головна проблема суспільства, що значна кількість алкогольної продукції, яка випускається недержавними *підприємствами*, містить велику частину отруйних речовин. Недоброякісна продукція нерідко призводить до отруєнь і навіть смертей. Все вищезгадане завдає великої шкоди суспільству, його *культурним* цінностям.

Пияцтво сприяє виникненню злякисних новоутворень. Не виключається наявність в *алкогольних* напоях канцерогенних речовин. Будучи гарним розчинником, алкоголь допомагає їх проникненню в організм. У тих, хто зловживає алкоголем, особливо у молодому віці, ризик розвитку раку порожнини рота в 10 разів вищий, а якщо вони ще й палять, то в 15 разів вищий у порівнянні з непитуєчими.

Алкоголь згубно діє на клітини головного мозку (у тому числі і на клітини, що регулюють діяльність статевої системи) і на статеві центри, розташовані в спинному мозку. Одночасно слабшає діяльність молочних залоз, а в подальшому вона може і припинитися. Вчені виявили здорові статеві залози тільки у половини обстежених хворих на алкоголізм. Встановлено, що у чоловіків, які зловживають алкоголем, відзначається ослаблення потенції. У жінок алкоголь порушує вироблення статевих *гормонів* і дозрівання яйцеклітини, а також зміни менструального циклу.

Основним діючим початком сп'яніння будь-якого напою був алкоголь – етиловий, або винний, *спирт*. *Алкоголь* – отрута для будь-якої живої клітини. Потрапляючи до організму, алкоголь дуже скоро виснажує роботу тканин і органів. Швидко згораючи, він забирає в них кисень і воду. При значному і частому потрапленні алкоголю в організм, клітини різних органів, в решті решт, гинуть. Під дією алкоголю порушується мало не всі *фізіологічні* процеси в організмі, а це може призвести до важких захворювань.

Отже, паління і алкоголізм все більше і більше змушують замислюватися лікарів та й просто громадян, які дбають про своє майбутнє покоління. Адже всі ці звички позначаються на якості соціального, економічного, *психологічного* та культурного життя суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наркомания: дорога в бездну / Под ред. В.Б.Альтшулер, А. В.Надеждина. – М.: "Просвещение", 2000. – 46с.
2. Белогуров С. Б. Популярно о наркотиках и наркомании. – 2-е изд. – СПб.: Невский Диалект. – 240с.
3. Брехман И.И.. Валеология – наука о здоровье. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.
4. Зайкин Н. А. Спасибо, не курю! – М.: Молодая гвардия, 1990. – 174с.

УДК 283/289

ПАНЧЕНКО М.

Наук. керівник: ГОРБАЧЕНКО Т. Г., д. філос. н.

м. Київ

НАРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ПРОТЕСТАНТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ СУЧАСНОЇ СВІТОГЛЯДНОЇ ПАРАДИГМИ

Складність наративних практик сучасного протестантизму полягає в тому, що він уособлює і поєднує на сьогодні ліберальні та консервативні засади одночасно. Ліберальний протестантизм, прагнучи пристосуватися до мінливих суспільних умов, не пропонує власного оригінального "проекту". Але парадокс полягає в тому, що саме протестантських проповідників-лібералів знаходимо серед творців секулярної версії ідеології християнського глобалізму в західному суспільстві. Разом з тим, зазначена ідеологія поширюється світом, зокрема на теренах України, за допомогою місіонерів-консерваторів. Слід підкреслити, що певна зміна світоглядної парадигми сучасного протестантизму відповідає його реформаційному духу. Численні дослідники філософії протестантизму вказують на приклади успішної євангелізації у методистів, баптистів, адвентистів, пресвітеріан і лютеран. Крім того, масового характеру набула місія п'ятидесятників. Особливо успішно п'ятидесятницькі церкви розвивалися в останні десятиліття ХХ століття і на сьогодні проповідники інших євангельських напрямків запозичують у них місіонерський досвід.

По-перше, йдеться про оперативне реагування на соціальні, культурні, економічні і навіть політичні виклики часу, а також використання нових суспільних умов для організації місії або соціального служіння. Приміром, крайні харизматичні конфесії застосовують найекстравагантніші методи євангелізації, створюють нові незвичні форми богослужіння, часом доводячи віру в різні дари Святого Духа до абсурду (постулат про те, що віра творить чудеса, американські п'ятидесятники доводили тим, що безбоязно входили до кліток зі зміями, інші пастори намагалися викликати чудеса, прояви емоцій і зцілення на сцені під час проповіді) [3].

По-друге, поширенню протестантизму сприяє гнучкість світогляду, здатність сприймати нововведення, використавши його для потреб церкви. Наприклад, стиль і форма богослужіння з елементами масової культури особливо популярні серед молодих прихожан-п'ятидесятників.

По-третє, протестанти є активними прихильниками інформаційних обмінів та в цілому інтеграційних процесів. Використання новітніх інформаційно-комунікаційних засобів слугує створенню нових наративів протестантизму. Конференції, семінари та інші заходи є на сьогодні поширеною практикою в протестантсь-

кому середовищі, а водночас й своєрідним форумом для обміну досвідом. Сучасні зібрання представників протестантських конфесій – це можливість узагальнення наративних дискурсів з метою вироблення нових (радіше осучаснених) засад "протестантської етики", філософії тощо.

По-четверте, протестантам вдалося створити нові інститути, добре пристосовані до діяльності в умовах глобального простору. Це численні місії та асоціації з розгалуженою структурою, що нагадує систему транснаціональних корпорацій. П'ятидесятники і харизмати першими відчули, що в рамках нового пост-індустріального суспільства кожен християнин цілком здатний домогтися успіху, а церква успішних людей буде користуватися значним впливом і повагою в суспільстві.

Яскравим свідченням популярності протестантизму є Україна. Так, до середини 1990-х рр. в Україні діяло понад 3,6 тис. протестантських осередків. З 1997 року кількість протестантських громад в Україні зростає майже в 2,3 рази. Тенденція росту зберігається, на що вказують статистичні дані Департаменту у справах релігії та національностей Міністерства культури України. 2013 р. налічувалося вже понад 9000 протестантських громад (не включаючи незареєстрованих) [4].

Окрім означених, експерти називають й інші причини популярності протестантських конфесій в Україні. Серед них: певна мода, зовнішня простота, відсутність таких завад, як ефемери статусу "традиційних та панівних", а раніше навіть "державних" церков, який досі створює певні ілюзії у розумінні реальної ситуації у традиційному християнському просторі. "Нетрадиційники" ж таких ілюзій не мають і в своїй роботі відштовхуються від реального стану речей і досягнень своїх організацій та покладаються лише на свої сили. Протестанти загартовані не лише життям за радянської влади, а й постійно ворожим довкіллям, наприклад, "сектантським" іміджем, який підтримує багато ЗМІ [1].

У контексті дослідження наративних джерел протестантизму доцільно аналізувати з точки зору рецептивно-енциклопедичного, конфесійно-полемічного і конструктивно-критичного підходів [2]. Їх застосування допомагає зрозуміти логіку формування наративних дискурсів протестантизму.

Кожний із зазначених підходів уможливує пошук шляхів створення наративних джерел протестантського вчення. Зокрема, в рамках рецептивно-енциклопедичного підходу переважає науковий інтерес (в даному випадку власне теологічний), а конфесійна полеміка відходить на задній план. Головна роль відводиться протестантському богослов'ю, філософії протестантизму. Тому для рецептивно-енциклопедичного підходу характерним є дослідження богословських нарисів, у яких докладно, але без коментарів описуються окремі методи та ідеї протестантських богословів, а також протестантські наукові та церковні

дебати. Також здійснюється спроба передати якомога точніше враження від богословських та церковних процесів протестантизму, утримуючись при цьому від їх можливих оцінок.

Застосування конфесійно-полемічного підходу дозволяє виявити переваги кожної конфесії. На передній план виходять міжконфесійні протиріччя. Більше того, в рамках даного підходу стає можливим порівняння різних доктрин християнства, насамперед, протестантизму і православ'я.

Метою конструктивно-критичного підходу, подібно до конфесійно-полемічного, є аналіз конфесійних протиріч. Однак тут переважає з'ясування сутнісних відмінностей, а відтак комплексний погляд на філософію та діяльність іншої конфесії аж до можливого їх запозичення.

Все це має важливе значення для дослідження наративних джерел протестантизму, зважаючи на розмаїття протестантських конфесій в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В. Протестантизм в Україні: причини популярності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/18547-protestantizm-v-ukrayini-prichini-populyarnosti.html>
2. Васмут Дж. Протестантизм в зеркале русского православного богословия XIX-XX вв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bogoslov.ru/text/1337758.html>
3. Лункин Р. Протестантизм и глобализация на просторах Евразии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/geoculture/religions/Eurasia/protestantism/>
4. Релігійні організації в Україні (станом на 01.01.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2013/51768/>

УДК 322:261.7

ПЛАКСІЙ І.

Наук. керівник: ШКІЛЬ С.О., к.філос.н.
м. Київ

РОЛЬ РЕЛІГІЇ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Релігія була й залишається сьогодні важливим чинником у розвитку будь-якої цивілізації. Її місце в житті того чи іншого соціуму визначається різними обставинами: рівнем розвитку суспільства, суспільної свідомості, культури, традиціями, впливом суміжних соціально-політичних утворень. Людин в своєму житті а шукає три речі: життя, правди і любові. Людина створена, щоб жити в єдності з Богом, у якому вона знаходить своє щастя.

Намагання з'ясувати витоки і сутність релігії покликала до життя спеціальну галузь знань релігієзнавство, яке разом з теологією є двома, хоч і відмінними між собою, формами осягнення феномену релігії. У

лоні кожної з них розроблено відповідно до їх засадничих принципів концепції релігії: теологічні, філософські, соціологічні, біологічні, психологічні, етнологічні. Прагнучи з'ясувати особливості феномену релігії, кожна з них виходить зі своїх світоглядних орієнтацій.

У сучасному світі роль релігії досить значна, хоча треба мати на увазі, що багато що залежить від вміння тієї чи іншої релігії адаптуватись до сучасних реалій в швидкоплинному сучасному світі.

На сучасному етапі історії нашої країни особливе місце серед соціальних, історичних, психологічних факторів національно-духовного відродження займає фактор релігійний. В Україні, по суті, розпочався новий етап розвитку релігійних конфесій. Він породив безліч проблем, пов'язаних з нормалізацією релігійного життя, пошуками шляхів урегулювання міжцерковних відносин.

Людина зі своєї природи є релігійною істотою і шукає Бога, який при створенні людини заклав у неї природне прагнення до Нього.

Людина шукає в житті три речі: перша – життя; друга – правда; третя – любовю.

З'ясуємо, що ж таке так релігія. Релігія – це складне соціальне і духовне явище, корені якого виходять з глибинних теренів суспільної історії. Навряд чи знайдеться людина, який не знайоме слово релігія. Нині у всьому світі число релігійних людей перевищує 90 %.

Наше відношення до Господа Бога є неоднозначне, і це не є чимось дивним, бо ми по-різному виховані, по-різному навчені, по-різному сформовані. Зате Боже відношення до кожного з нас є сталі – Господь однаково любить нас усіх невимовною любов'ю.

Наше відношення до Господа Бога є неоднозначне, і це не є чимось дивним, тому що ми по-різному виховані, по-різному навчені, по-різному сформовані. Зате Боже відношення до кожного з нас є сталі – Господь однаково любить нас усіх невимовною любов'ю. І найбільшим даром цієї любові до нас, людей, є Небесне Царство, куплене для нас дорогоцінною Христовою кров'ю.

Об'єктом релігії є Бог, до Якого людина звертається з проханнями, прославляючи Його, перепрошуючи за злі вчинки і, висловлюючи Йому вдячність. Суб'єктом релігії є людина. Бог згідно з релігійним вченням є трансцендентним, тобто таким, який існує поза межею розумного світосприймання, а також іманентним, тобто таким, який існує в людському бутті. Релігія поєднує й пов'язує людину з Богом, а цей зв'язок починається з моменту зачаття людини, тобто людина народжується релігійною.

Проблема походження релігії має два основних підходи: релігійний (богословський, або теологічний) і світський (релігієзнавчий, або науково-філософський).

Релігійний підхід стверджує, що поява ідеї Бога в людській свідомості та виникнення релігії обумовлені

тим, що є Бог, який створив світ (світ має початок і кінець), природу, людину. Бог впливає особливим чином на людину, а людина здатна за певних умов сприймати цей вплив, спілкуватися з Богом. Наводяться й докази буття Бога. Спроби пізнати походження, сутність, розвиток релігії були започатковані давно. Більшість віруючих і духовенства стверджує, що релігію подарував людству Бог, вона є вічною і незмінною, саме їхня релігія істинна і не потребує знань щодо її походження. Але, попри це, існує загально-визнана історія релігій, яка фіксує початок кожної з них. Залежно від концептуальних засад сформувалися різні теорії походження релігії.

Теологічні теорії походження релігії. Вони ґрунтуються на твердженнях про надприродні причини та обставини походження релігії.

Традиціоналістська теорія. Згідно з нею релігію відкрив людям безпосередньо Бог.

Теїстична теорія. Ідейним джерелом її є теїзм, який визнає буття Бога як істоти, принципово відмінної від світу речей і явищ, істоти абсолютної, вищої за людину і природу, тобто надлюдської й надприродної. Бог є джерелом усього, а отже, і релігії.

Концепція вроджених ідей. Згідно з нею ідея Бога притаманна людині від її народження.

Містичні теорії, їх єднає визнання надприродного походження релігії, яка є наслідком Одкровення, але не назавжди даного людям Богом, а результатом постійного впливу Божества на дух людини, що діє вічно. Православно-академічна теорія. Згідно з цією теорією виникнення релігії зумовлене дією двох джерел: 1) об'єктивного, що існує поза людиною і виявляється у впливі Бога на дух людини; 2) суб'єктивного, яке залежить від людини, від засвоєння нею цього впливу. Для аргументації цієї точки зору використовувалася теорія вродженого знання: свідомість містить знання, яке існує, коли душа ще до народження тіла споглядає сутності поза межами фізичного світу, тобто Бога.

Наукові теорії походження релігії. Головна їх особливість полягає у намаганні пояснити релігію як результат реалізації певних потреб, інтересів чи неспроможності людини подолати свою залежність від зовнішніх сил.

Теорія аніматизму висунули критики анімізму, стверджуючи, що анімізму передувало одухотворення речей, всієї природи, згідно з яким кожна річ, кожне явище має "свого господаря", "свій голос". Це був примітивний пантеїзм – обоження природи.

Теорія прамонотеїзму. Автор переконував, що люди споконвіку визнавали існування єдиного Бога. Ця віра виникла з розмірковувань первісної людини щодо своєї творчої діяльності та з традиції батьківської влади в родині.

Магічна теорія. Вона постала в намаганнях пояснити духовний розвиток людства як процес, що проходить три стадії: магії, релігії, науки. Основу первісної релігії, на його думку, становить магія, що впливає

на волю надприродних сил. Людина спочатку намагається боротися за свій добробут з допомогою магічних засобів, але, впевнившись у їхній неспроможності, вдається до релігії, яка виникає з магічних образів. Переконавшись згодом у безсиллі релігії, людина "винаходить" науку. Звідси випливає, що магія, релігія і наука є елементами одного ряду. Насправді – це різні сфери мислення і галузі діяльності людей.

Психологічна теорія. В основу її взято тезу, що зародження релігії зумовлене особливостями природи людини, її започаткував австрійський психолог З. Фрейд, автор теорії психоаналізу.

Релігія наказує їй ушановувати Бога, визнавати, що Він є Творцем світу і підтвержувати свою віру ділами. Отже, людина має природну релігійність, бо їй притаманне вроджене почуття – прагнення до ідеалу. Вона складається з матеріального (тіла і його фізичних прикмет) та духовного (душі та її прикмет – розуму й волі).

Отже, релігія є складним духовним утворенням. Зазначимо, що до недавнього часу наша література надавала їй вкрай спрощену оцінку. Релігія є невід'ємним елементом суспільного життя, важливим чинником суспільних відносин. Її місце і роль у суспільній системі визначають і функції релігії в у суспільному житті.

УДК 316.42:328.181

РУДЕНКО В.В., к. філос. н.
м. Вінниця

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І НЕОПАТРИМОНІАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Дослідження суспільно-владних відносин в їх неопатримоніальній модифікації привели до розуміння взаємозв'язку між ростом і становленням громадянського суспільства в Україні та мінімізації недемократичних, вульгарно-корупційних схем в управлінні та розпорядженні ресурсною базою держави. Чимало дослідників пов'язують наявність вертикально-інтегрованої клієнтельно-патронажної мережі з ментальністю українців та наслідком тоталітарного минулого. Разом з тим, процес оновлення суспільних відносин є набагато складнішим, довготривалим, а ніж зміна владної команди і проголошені месиджі. Тому, актуальним є на наш погляд дослідження взаємозалежності стану громадянського суспільства з установленою в Україні олігархічною економікою.

Події 2004 та 2014 років засвідчили зростання поширення та впливу неурядових громадських рухів та організацій на суспільний процес, однак протестний рух, спрямований на злам старої системи владної структури, не є повноцінним каталізатором вибудови

нових форм взаємодії влади і суспільства на принципах демократизму, виборності, прозорості та підзвітності громаді. Одним з головних чинників, що гальмує просування в напрямку ліберальної демократії є загальний рівень культури громадян, рівень їх співучасті у вирішенні назрілих проблем. Тому, говорячи про розвиненість громадянського суспільства в Україні треба мати на увазі як інституційний, так і культурний його аспекти, певну послідовність та тривалість їх формування. Дійсно, громадянське суспільство служить підґрунтям демократії. Однак, там де перехід до демократичних форм суспільного устрою здійснюється від тоталітаризму, послідовність суспільних перетворень порушена. Більше того, наявність суспільно-політичних інститутів не є достатньою умовою їх якісного змісту. Тому, аналізуючи громадянське суспільство, потрібно порівнювати формальні (відкрито задекларовані) та реальні (приховані) форми суспільних взаємодій та обмінів, звертати увагу на відмінність громадянського суспільства від своїх найближчих конкурентів – корпоративізму і патронажно-клієнтельських стосунків. Саме вони в умовах сучасної України спричинилися до того, що демократія формальна далека до перетворення в демократію реальну.

В умовах жорсткого підпорядкування та вибудови патронажних конструктів, а відповідно і політичного безправ'я, де влада являється найбільшою загрозою для громадян, створення повнокровного громадянського суспільства – справа майже нездійснима. В такому разі, лише еліта спроможна провести зміни правил гри та створити систему, за якої нівелюються неопатримоніальні взаємодії в межах єдиної "корпорації влади", а чиновницько-бюрократичний апарат не виступає основним елементом клієнтельного патронажу, а є державницькою структурою, що комунікує владу і суспільство. Оскільки Україна є досить складною із соціокультурної точки зору державою, що характеризується багатоетнічністю та багатівіковою історичною пам'яттю, має неоднозначне історичне минуле, різне бачення майбутнього, то й існують численні субеліти, що керуються різними орієнтирами. Тому, "перманентно розколота еліта провокує суспільну нестабільність і гальмує реформи. У той же час не можна вимагати примусової консолідації еліти під прапором "єдино правильної" ідеології чи релігії. Оскільки консолідована і мобілізована в такий спосіб еліта породжує тоталітарний режим" [1, с. 413]. Останні події в Криму та в південно-східних областях України є підтвердженням цього висновку.

Питанню демократизації суспільних інститутів, виявленню причин мінімізації неопатримоніальних схем структурування владної вертикалі присвятили свої роботи вітчизняні науковці М. Бойчук, А. Колодій, Ф. Кирилюк Т. Яшук, О. Фісун та ін. Особливе місце в дослідженнях науковців відведено питанню становлення середнього класу в Україні та його місця

і ролі в вибудові громадянського суспільства. Однією з атрибутивних ознак середнього класу є високий рівень громадянської активності, яка отримує свій вияв у різноманітних формах – від участі у виборах представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування до самодіяльного об'єднання з метою досягнення тих чи інших суспільно значимих цілей або захисту (через протестні акції) порушених прав і свобод людини і громадянина. Саме в якості суб'єкта громадянської активності середній клас може розглядатися як соціальна основа громадянського суспільства. Проте, в умовах зубожіння широких, перш за все трудових верств населення, не виплат зарплат, складаються, на жаль, об'єктивні умови для формування не стільки класу середніх власників, який є основою всіх ринкових реформ, скільки маргіналів, які аж ніяк не можуть бути соціальною базою громадянського суспільства. Сьогодні ми говоримо про зростання "неприпустимої маргінальної фрагментації суспільства, екстремального збільшення провалля соціально-економічної нерівності, а також антагоністичної поляризації економічних і політичних інтересів різних верств і груп населення" [2, с. 17].

Іншою важливою складовою формування громадянського суспільства є довіра до влади, її інститутів, що є важливою складовою соціального капіталу. Довіра населення до державних і соціальних інституцій є тим барометром, який показує рівень сприйняття громадянами цих інституцій як "своїх" та відповідно їх рівень легітимації. Проблема довіри до влади не втратила своєї актуальності і сьогодні, оскільки "українська влада є досить послідовною у корупційних скандалах та боротьбі владних інституцій між собою. Зазначене призводить до поступової втрати моральної легітимності органів державної влади, що у свою чергу може спричинити некерованість розвитку подій. Тільки моральна влада може управляти державою, в усіх інших випадках влада править" [3, с. 9]. Нинішня ситуація з розподілом владних посад, що контролюється Майданом, ще раз підтверджує живучість родинних, бізнесових, корпоративних зв'язків, які належать до неопатримоніальних елементів і підривають віру громадян до чинних політиків. Втрата моральних регуляторів відбору політичної еліти сприяє потраплянню до найвищих щаблів державної влади малоосвічених людей, які не засвоїли базових цінностей та найважливіших елементів культури.

Трансформація неопатримоніальності стає можливою тоді, коли в конкретних політико-економічних умовах певна система інститутів і правил стає єдино можливою, коли розвивається громадянське суспільство з його елементами соціальної довіри і соціальної активності та відповідальності всіх і кожного за дотриманням норм і правил суспільного життя, відбувається захист інтересів не лише "моєї хати яка з краю", а вибудована дієва суспільно-корпоративна соціальна відповідальність. Тенденція до мінімізації впливу

клієнтелістських практик можлива за умови чесної конкуренції та відкритої економіки, розвитку горизонтальних мереж громадянського суспільства, зростання соціального капіталу, тобто інституціоналізації довіри і моралі в суспільстві.

І, насамкінець, потреба в стабілізації соціально-політичної ситуації, економічній модернізації, досягненні консенсусу між політичними елітами, активізації формальних та неформальних інститутів, зумовлюють діяльну активність населення, його політичну волю, суспільну свідомість, що сприятиме становленню істинно демократичного громадянського суспільства на теренах нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. / М. Михальченко: Монографія – Дрогобич: ВФ "Відродження" – 2004. – 488 с.
2. Сухачов С. Я. Трудові відносини: соціальний механізм функціонування. / С. Я. Сухачов: Монографія–Ж. –2008. – 153 с.
3. Огнев'юк В. Суспільство втрачених цінностей. / В. Огнев'юк // Журнал "Історія, філософія, релігієзнавство". – Ж. –2008. –№3 –С. 7-10.

УДК 373.66:37.013.42

ТКАЧЕНКО І.

Наук. керівник: ПРИСЯЖНЮК В.Ю.

м. Житомир

ВОЛОНТЕРСТВО – СПРАВА АЛЬТРУЇСТІВ ТА ВНЕСОК У ВЛАСНЕ МАЙБУТНЄ

Наразі в Україні активно розвивається волонтерських рух. Волонтери є повноправними суб'єктами соціально-педагогічної діяльності, активними учасниками усіх громадянських рухів та акцій. Підтвердженням цього є активна волонтерська діяльність під час Європейської революції [3], що відбувалась в Україні впродовж останніх місяців.

Як суспільний рух, волонтерство виникло на Заході, а першими волонтерами були самаритяни, які надавали допомогу усім, хто її потребував. Більш впевнено можна говорити про виникнення феномена волонтерства вже з середини XIX століття. 1859 рік вважається роком виникнення волонтерського руху у світі. Саме в цей період Анрі Дюран, відомий французький письменник-журналіст, вражений наслідками кривавої битви при Сольферіно, запропонував створити Червоний Хрест – організацію, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим та пораненим. Принципами, сформульованими Анрі Дюраном, керуються волонтерські організації усього світу.

В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб,

які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, добродійцями, добровольцями тощо. Добровільні помічники існували також у радянські часи. Їх називали "тимурівцями", "дружинами добровольців" тощо. Настали нові часи і по-іншому стали називати таких людей – волонтери. Волонтер (від лат. "voluntarius" – воля, бажання, від англ. "voluntary" – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає іншим.

У Законі України "Про соціальні послуги" поняття "волонтер" трактується як фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер.

Волонтерський рух – добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому.

За належністю до певної організаційної структури серед волонтерів України можна умовно виокремити тих, хто працює при Центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також волонтерів – членів різних громадських об'єднань [1, с. 82].

Роль волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема у законах України "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю", "Про соціальні послуги", в яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна.

Особливість волонтерського руху в Україні полягає у тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь.

Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проєктах і програмах соціальної спрямованості.

У світовій практиці до типових видів діяльності волонтерів у соціальній сфері належать: догляд за хворими, людьми похилого віку та інвалідами вдома й у спеціалізованих установах, догляд за онкохворими, робота з ув'язненими та допомога їм після виходу з в'язниці чи колонії, робота з дітьми й молоддю у дитячих садках, школах, групах вільного часу, молодіжних клубах, допомога представникам етнічних меншин через консультування та відповідний супровід, допомога бездомним і безпритульним, збір коштів, допомога населенню в надзвичайних та екстремальних ситуаціях тощо.

Соціально-корисна спрямованість волонтерської діяльності, робота з людьми зумовлює потребу сформованості у потенційних волонтерів гуманістичних ціннісних орієнтацій, таких як: гуманізм, чесність,

порядність, відвертість, справедливість, милосердя; наявності соціально-орієнтованих психологічних властивостей особистості, рис характеру: відповідальності, емпатійності, наполегливості, цілеспрямованості, самодисципліни, сміливості, самоконтролю, оптимізму, великодушності, обдарованості, толерантності, акуратності, співчутливості, незалежності, раціональності, ввічливості, ініціативності, старанності. Робота з людьми вимагає від волонтерів наявності комунікативно – організаторських вмінь та навичок: вміння ставити цілі, планувати, раціонально розподіляти час, регулювати свій емоційний стан, позитивно мислити, навчатись, переконувати, шукати нові шляхи, слухати, встановлювати контакти, мотивувати, організовувати співпрацю, приймати рішення і контролювати, бути прикладом та навчати інших.

Спираючись на праці вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків З. Бондаренко, Н. Заверико, О. Нікітіної, В. Келасєва [2; 4; 5], можна стверджувати, що волонтерська діяльність буде успішною за умов: наявності інтересу до діяльності, мотивації до вдосконалення, альтруїзму, бажання допомагати людям; усвідомлення складності майбутньої волонтерської діяльності, готовності до незручностей, дискомфорту, адекватного розуміння змісту волонтерської діяльності.

Волонтери у своїй діяльності керуються такими принципами:

- визнають право на закріплення за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої расової приналежності, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища;
- поважають гідність і культуру всіх людей;
- надають допомогу, безкоштовні послуги особисто або організовано в дусі партнерства і братерства;
- визнають рівну важливість особистих і колективних потреб, сприяють їх колективному забезпеченню;
- стимулюють почуття відповідальності, заохочують сімейну, колективну і міжнародну солідарність.

Вже неодноразово зазначалось, що волонтерство – це альтруїстична, безоплатна діяльність. Проте, є ряд вигод, які роблять її корисною не лише для суспільства, але й для самого волонтера. Волонтерство – це елемент особистого процвітання, набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимул для нових ініціатив і творчості людей, можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем. Волонтерство – це нові можливості, широка мережа соціальних контактів; шлях професійного становлення та вдосконалення, безоплатний фаховий досвід роботи, який рекомендовано включати до резюме. Особливо це важливо для майбутніх соціальних педагогів, психологів, представників професії "людина-людина",

адже є ряд соціальних організацій, у яких наявність досвіду волонтерської діяльності є передумовою працевлаштування.

Волонтерські групи працюють у багатьох навчальних закладах, здійснюючи діяльність за принципом "рівний – рівному" у профілактичному, просвітницькому, реабілітаційному, рекреативному, фандрейзинговому, інформаційно-рекламному, охоронно-захисному та соціально-побутовому напрямках [6, с. 274]. Працює волонтерський загін і у Житомирській філії Київського інституту бізнесу і технологій. Охоплені добровільною діяльністю студенти не лише психологічного факультету, а й факультетів економіки та менеджменту. Волонтери ЖФ КІБІТ організовують та проводять добродійні, просвітницькі акції, профілактичні та розважальні заходи. Студенти-волонтери є постійними відвідувачами та помічниками, друзями маленьких мешканців комунальної установи "Обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей "Сонячний дім".

Таким чином, можна зробити висновки, що волонтерство – це:

- турбота про людей;
- солідарність і гуманна корисливість;
- духовна якість і громадянська чеснота;
- багате джерело людського досвіду;
- нові інтелектуальні ресурси;
- участь і відповідальність як суть активної громадянської позиції.
- забезпечення надійної платформи для відновлення зв'язків між людьми.

Сьогодні в кожній області, кожному місті та майже у кожному навчальному закладі є хоча б одна група волонтерів, що свідчить про визнання українським суспільством значущості волонтерської діяльності та повернення до християнських цінностей милосердя та благодійності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. – К., 2003. – 134 с.
2. Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді: Зб. ст. Міжнародної наукової конференції для студентів та аспірантів "Обличчя соціальної держави". – К.: Християнський дитячий фонд, 2006. – 96 с.
3. Європейська революція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:uk.wikipedia.org/wiki/Європейська революція в Україні. – Назва з екрану.
4. Заверико Н. В. Основи управління діяльністю волонтерів: посібник для керівників волонтерських груп та програм. – Запоріжжя, 2004. – 25 с.
5. Лях Т. Л. Методика організації волонтерських груп. / Т.Л. Лях. – К.: КУ ім. Бориса Грінченка, 2010. – 160 с.
6. Лях Т. Л. Зміст і напрями соціально-педагогічної роботи студентських волонтерських груп вищих навчальних закладів / Т.Л. Лях // Наукові праці Донецького національного технічного університету: зб. наук. пр. / Донецький національний технічний університет. – Донецьк: ДВНЗ "ДонТУ", 2009. – Вип. 3 (145). – Сер. Педагогіка, психологія, соціологія. – С. 274-279.

УДК 323.21(477)

ЩЕРИЦЯ С.І., канд. юрид. наук

БІЛЯЄВ М.О., ст. викладач

м. Біла Церква

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Демократизація суспільного життя в Україні посилює інтерес громадян до політики й політичних процесів, прискорила процес політичної соціалізації особи. У політичне життя включилися нові соціальні групи та верстви, зростає увага громадян до всього того, що стосується розбудови української держави. Все це актуалізує потребу дослідження проблем політичної соціалізації особи.

Нині в умовах розбудови демократичного правового суспільства, все більшої популярності набувають погляди на соціалізацію особи як процес, під час якого людина більш-менш самостійно, без імперативного, жорсткого впливу суспільних інститутів набуває якостей, цінностей, норм поведінки, котрі їй необхідні для функціонування в суспільстві, збагачується соціальним досвідом.

Соціалізація здійснюється через складні соціально-політичні, соціально-психологічні механізми та характеризується високим рівнем інтегративності.

Аналізуючи процес політичної соціалізації громадян треба виходити з того, що політичні відносини суспільства складаються з певних дій конкретних осіб або груп людей по відношенню до держави і влади. Сукупність дій, де реалізуються політичні інтереси громадян, становлять зміст політичного життя суспільства.

Зміна стилю мислення в суспільстві, стереотипів політичної свідомості є процесом досить складним та неоднозначним. Суперечності, об'єктивні труднощі, які супроводжують становлення демократії, а також прямі зловживання людей влади, котрі набули її під демократичними лозунгами, викликали розчарування значної кількості громадян у новій системі суспільних відносин, яка, власне, ще і не утворилася, спричинили до заперечення самої ідеї демократії. Масова свідомість, як маятник, почало відхилятися назад, до пошуку оновлених форм авторитаризму, часто забарвленого у національні кольори, але з практично незмінною сутністю.

Політична соціалізація ЄС це процес безперервний. Політичні погляди, ступінь активності у політичному житті людини змінюються протягом всього її життя. Особливо часто це відбувається в періоди кризових суспільних станів, коли маятник коливань суспільної свідомості дає дуже велику амплітуду від революційного радикалізму до догматичного консерватизму, а особа певною мірою відривається від суспільних структур, усамітнюється.

Процес політичної соціалізації, в певній мірі, є керованим. Державі далеко не байдуже, які громадяни виховуються у суспільстві. Ще Арістотель писав, що справжнім виміром політичної системи є той тип громадянина, який вона виховує.

Для успішної політичної соціалізації необхідно: по-перше, певний тип громадян даного суспільства у різних суспільствах "ідеальний громадянин" набуває неоднакового змісту. За умов демократичної влади таким вважають того, хто досить серйозно ставиться до своїх громадянських обов'язків, дотримується законів, сплачує податки, регулярно бере участь у голосуванні. Громадянин у демократичному суспільстві розглядається насамперед як індивід достатньо автономний по відношенню до держави, наділений правом визначати свою громадську долю більш-менш самостійно у межах, які не обмежують свобод інших громадян та суспільних інтересів.

Для стародавніх греків концепція громадянства лише частково зводилася до місця народження і політичної географії. Грецька ідея громадянства ЄС це передусім відповідальна участь у суспільних справах.

По-друге, для успішної політичної соціалізації обов'язково треба враховувати бажання самої людини відповідати запитам політичної системи. Це фактично проблема перенесення ідеальної моделі соціалізації у внутрішній світ кожного окремого індивіда проблема мотивів політичної поведінки особи. У плані мотивації цей процес можна уявити собі як систему ціннісних заінтересованих і примусових мотивів політичної соціалізації. Ціннісні мотиви політичної соціалізації передбачають бажання людини відповідати вимогам політичної системи згідно з внутрішніми переконаннями, по совісті, через почуття обов'язку по відношенню до держави і суспільства взагалі. Це оцінка існуючої влади як оптимальної в даних умовах, це віра в те, що наявні політичні інститути, політичні керівники і політичні ідеї найкраще співвідносяться із даним суспільством. Як і в першому випадку, йдеться про людину ЄС вільну особу, яка керується у своїй діяльності особистим інтересам.

І ще одна мотиваційна орієнтація ЄС підстроювання під потреби політичної системи. Політична влада тут виступає як примусова сила, коли політична поведінка мотивується обережністю, побоюванням, поступливістю людей під тиском заборони, покарань, застосування насильства. Такі взаємовідносини особи і політичної влади виходять з того, що людина ЄС це недосконала істота нездатна на самостійні рішення, пасивний об'єкт політики. Тому потрібні над особові механізми, що можуть приборкати її антисуспільні схильності й бажання. Роль окремої людини в політиці ЄС це підкорення державі, партії, еліті, що обмежує участь рядового громадянина у вирішенні політичних проблем.

Загалом будь-яка політична влада спирається на всі мотиваційні орієнтації. У своїй повсякденній діяль-

ності вона не в змозі використовувати лише одну з них, ігноруючі інші. Кожна з цих мотивацій має певне політичне навантаження і свої межі. Лише доповнюючи одна одну вони можуть забезпечити стабільність і ефективність функціонування політичного механізму.

По-третє, умовою успішної соціалізації є зміна поведінки особи відповідно до потреб суспільства і згідно з бажанням самого індивіда. Модифікація поведінки особи відбувається під впливом певних факторів.

Ставлення людини до політики і політичних процесів є результатом узагальненого впливу таких факторів, як її соціально-економічне становище та суб'єктивне розуміння свого стану в ньому, цінності та ціннісні орієнтації, знання політичних процесів суспільства, особистий соціальний досвід, діяльність, спрямована на зміну свого соціального статусу, тощо.

Вітчизняні політичні науки у сукупності чинників, що визначають політичну поведінку людини, відокремлюють дві основні групи факторів: 1. зовнішні, до яких належать інститути політичної системи, національні і соціальні групи, різні неформальні об'єднання, під впливом яких відбувається соціалізація особи; 2. внутрішні (суб'єктивні), що характеризують механізм світосприймання, аналізу і прийняття рішень, які охоплюють собою потреби, інтереси, духовні цінності, індивідуальні психологічні особливості людини.

При всій важливості впливу зовнішніх соціальних факторів на процес політичної соціалізації людини важливо підкреслити значущість саме внутрішніх, суб'єктивних чинників у формуванні особистості. Розуміння розвитку людини як процесу інтеріоризації та екстеріоризації особистісних психічних сил людини уможливорює розгляд взаємодії, взаємообумовленості матеріальних, соціальних і психологічних аспектів у політичній соціалізації особистості.

Соціалізація громадян України визначається передусім суспільним життям, яке характеризується складними і суперечливими процесами становлення власної держави, а це обумовлює і складність взаємовідносин особистості і держави, функцій людини як суб'єкта і об'єкта політики.

Особливість нинішнього періоду політичного життя полягає в тому, що він поєднує незначні залишки авторитарного і демократичного устрою суспільних відносин, різноманітні, часто протилежні політичні інтереси і потреби людей, які включились у політичне життя і відповідну до них формують свої відносини.

Крім цього, нинішній процес соціалізації особи відбувається в умовах діяльності багатьох партій, що ускладнює політичний вибір громадян.

Кризовий стан суспільства призводить до послаблення соціальної нерівності громадян, погіршує життєвий рівень значної частини населення, негативно впливаючи на процес соціалізації.

Слід акцентувати увагу на тому, що попередні суспільні ідеали і цілі значною мірою втратили світоглядну функцію для людини, а формування нових знаходяться на стадії становлення.

Отже, можна констатувати, що серед різноманітних об'єктивних умов і факторів процесу соціалізації особи певна їх частка має деструктивний характер.

Аналізуючи суб'єктивні детермінанти політичної соціалізації людини, треба зазначити передусім, що ставлення до політики формується під впливом потреб реалізації особистих проблем. Пошук шляхів здійснення індивідуальних потреб та інтересів змушує людину включатися в діяльність тих суб'єктів політики, які збігаються за своєю спрямованістю. Так створюються загальні основи взаємодії людини з політичними партіями і громадянськими об'єднаннями.

Визначальним внутрішнім фактором політичної поведінки особи є політична свідомість. Вона зумовлює пізнавальні і практичні функції політичної діяльності, вибір форм та засобів, розвиток соціальної активності.

Отже, політична соціалізація особи ЁС процес надто важливий для суспільства і для особи громадянина. В українській політології здійснюється розробка наукових моделей, досліджується специфіка впливу різних факторів на становлення громадянина нашого суспільства. Цей процес має національне забарвлення, пов'язаний зі специфікою розвитку вільного громадянства в умовах демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина. – К.: МАУП, 2003.
2. Голова Є., Пухляк В. Політична соціалізація в посткомуністичній Україні // Політична думка. – 1994 – № 2.
3. Макеєв С., Надточій А. Політична соціалізація в пострадянській Україні // Політична думка. – 1997. – № 1.
4. Проскуріна О. Удосконалення форм соціалізації і процес становлення особистості // Політичний менеджмент ЁС 2003 – № 2.
5. Петракова Є. Деякі аспекти формування іміджу політичного лідера. // Політичний менеджмент ЁС 2004. – № 2.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

Антюхов С., Тітова Т.І. Особливості управління кредитним портфелем банку. м. Луганськ	3
Афанащенко М., Пилявець В.М. Кримінальне банкрутство в Україні: сутність та шляхи подолання. м. Вінниця	4
Болух А.А. Ідентифікація валової торгової націнки як невід'ємної складової ВВП в системі бухгалтерського обліку. м. Житомир	5
Болух А.А., Кухар О. Напрямки підвищення ефективності кредитних портфелів банків в Україні. м. Житомир	7
Болух А.А. Нода Л. Бухгалтерський облік і контроль процесу продажу як запорука забезпечення стабільності діяльності підприємства. м. Житомир	8
Болух А.А., Червінська І. Ефективність використання основних виробничих засобів підприємства. м. Житомир	10
Васильченко Д., Акчуріна Ю.М. Світові стандарти управління ліквідністю і платоспроможністю підприємства. м. Запоріжжя	11
Гайдук О., Волик Н. Концептуальні засади формування та управління банківським портфелем активів. м. Запоріжжя	12
Городецька М.О. Основні критерії визначення оптимального обсягу міжнародних резервів держави: практика українського сьогодення. м. Ніжин	13
Гращенко І.С. Інвестиційний потенціал в системі розвитку підприємства. м. Київ	14
Захарчук С.С., Куліш Ю.С. Напрями удосконалення системи державного пенсійного забезпечення України. м. Житомир	15
Захарчук С.С., Прищепа А. Деякі аспекти підвищення прибутковості підприємства. м. Житомир	19
Захарчук С.С., Ткачук Н. Шляхи подолання тонізації оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. м. Житомир	21
Іванова М., Нестеренко Н.В. Система показників оцінки ефективності використання оборотних активів. м. Запоріжжя	24
Климович Д., Волик Н.Г. Система методів регулювання ліквідності комерційного банку. м. Запоріжжя	26
Красова Д., Нестеренко Н.В. Підходи до діагностики фінансово-економічного стану підприємства. м. Запоріжжя	26
Крисак А.О., Гудима А.Ю. Проблеми розвитку малого підприємництва Вінниччини в системі господарських відносин. м. Вінниця	28
Кузьміна О., Нестеренко Н.В. Система оцінки фінансової стійкості підприємства. м. Запоріжжя	30
Куліш Ю., Кондратюк Д.М. Роль інфляції у розвитку економіки України. м. Житомир	31
Куляк А.І., Каленюк В. Формування інформаційної системи як фактора розвитку міжрегіонального (транскордонного) співробітництва. м. Луганськ	33
Лучкова Н., Нестеренко Н.В. Оцінка фінансової стійкості будівельного підприємства. м. Запоріжжя	34
Мальований М.І. Давидчик Л. Сучасний стан та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів України. м. Умань	36
Михайловська Н.М. Теоретичні аспекти формування та розвитку інвестиційного потенціалу підприємства. м. Житомир	37
Нікітчина О.В., Бабіч Т.О. Інвестиційна привабливість України та шляхи її підвищення. м. Житомир	38
Омельчук В., Пилявець В.М. Аналіз доходної частини бюджету України. м. Вінниця	40
Павлюк А., Болух А.А. Фінансовий аналіз як запорука раціонального управління підприємством. м. Житомир	42
Пасічник В. Пилявець В.М. Особливості побудови обліку та контролю діяльності фермерських господарств. м. Вінниця	43
Пасічник Я., Пилявець В.М. Сучасний стан видатків бюджету Немирівського району Вінницької області. м. Вінниця	44
Петров П.Ю., Попова І.А. Мірошніченко Г. Система цілей транскордонного співробітництва. м. Луганськ	46

Петров П.Ю., Буньо С. Врахування кон'юнктивної складової транскордонного співробітництва в моделі ринкової рівноваги. м. Луганськ	48
Попова І.А., Комардіна Н.В. Єврорегіон, як форма транскордонного співробітництва. м. Луганськ	49
Ратушняк О.Г., Тарасюк Н.М. Оцінювання ефективності економічних взаємовідносин підприємств молоко продуктового комплексу на основі лінгвістичної інформації. м. Вінниця	51
Свердан М.М. Податок на багатство у податковій системі держави. м. Київ	54
Селіванова Т. Загальний підхід до оцінки викривлень та формування системи відхилень в аудиті. м. Київ	55
Снопов О., Захарчук С.С. Основні напрямки проведення грошово-кредитної політики в Україні. м. Житомир	56
Супруненко С., Захарчук С.С. Шляхи підвищення привабливості інвестиційного клімату в Україні. м. Житомир	57
Титаренко Т., Акчуріна Ю.М. Ефектне управління фінансовими ресурсами підприємствами. м. Запоріжжя	58
Чвертко Л.А. Необхідність та значення організації страхового захисту від ризикових ситуацій на автотранспорті. м. Умань	59
Черняхів І.А. Актуальні проблеми інтеграції України до Європи. м. Вінниця	61
Щериця С.І. Шевченко В.І. Збільшення рівня концентрації капіталу системи українських банків як метод зміцнення банківської системи України. м. Біла Церква	62

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Андрєєв М.В. Оптимальні стратегії керування запасами короткого терміну зберігання. м. Київ	64
Афанасьєва І.І., Стекларь Ю. Напрями вдосконалення аналізу витрат підприємства. м. Луганськ	66
Бабюк Д., Хомутовська Я.М. Дослідження ділових якостей успішного керівника у нейромережах. м. Луганськ	67
Боровик П.М., Врачинська О.В. Вдосконалення порядку проведення роз'яснювальної роботи органів державної податкової служби України. м. Умань	70
Грищенко К.В. Фактори формування конкурентоспроможності підприємств. м. Житомир	71
Гурин С.О. Специфіка управління людськими ресурсами на підприємствах туристичної індустрії. м. Житомир	73
Дячук Ю.О. Проблеми діяльності туристичного підприємства і шляхи їх розв'язання. м. Житомир	75
Завальнюк І.М. Світовий досвід розвитку сільського туризму. м. Житомир	77
Заїка О., Пагойда В.П. Зелений туризм з точки зору земельного законодавства. м. Харків	79
Коростелев В.А. Тренінговая технологія: обучение через действия. г. Киев	81
Кручковський О.С. Туристичні ризики: специфіка, види, фактори. м. Житомир	82
Ляліна І.В. Вплив трудових конфліктів на роботу підприємства (організації). м. Вінниця	84
Малатай О., Чернега І.І. Значення мотивації трудової діяльності персоналу. м. Умань	85
Малатай О., Чернега І.І. Сутність та значення конкурентоздатності працівників. м. Умань	86
Мартінова Н.С. Концептуальні засади розробки і впровадження ігрових технологій у професійній підготовці майбутніх менеджерів туризму. м. Київ	88
Мінакова Л., Тютюнник О.В. Необхідність та ефективність інвестицій в людський капітал в сучасних умовах. м. Запоріжжя	90
Охріменко Р.В., Чернега І.І. Удосконалення систем стимулювання зацікавленості працівників в результатах праці. м. Умань	91
Парасіч В.Ю. Мотивація як фактор підвищення результативності діяльності туристичних підприємств України. м. Житомир	92
Пацалюк К.О. Особливості реклами як складового елемента комплексу маркетингових комунікацій. м. Житомир	94
Перенчук Ю., Мартінова Н.С. Особливості технології реалізації туристичних послуг в компанії Mouzenidis trevel: туристські формальності. м. Київ	96

Петюх В., Мартинова Н.С. Особливості технології бронювання туристичних послуг відповідно до програми туру "Зимовий Крим". м. Київ	98
Плакуща Н., Білюк А.В. Сучасні підходи до стратегічного управління вітчизняним підприємством. м. Запоріжжя	100
Рубанчук О., Дубравська Н.М. Технологія формування конкурентоздатної команди. м. Житомир	101
Стрельнікова Н.М. Комунікативні здібності у діяльності сучасного фахівця. м. Ніжин	103
Сушко Н., Вишневська Н.М. Роль мотивації в системі управління персоналом. м. Житомир	104
Шумакова А., Акчуріна Ю.М. Особливості стратегічного управління кадрами на вітчизняних підприємствах. м. Запоріжжя	105
Шут А., Должикова Т.В. Системи технологій та новітні інформаційні технології. м. Київ	106
Щасна Г.В. Розробка управлінських рішень в діяльності підприємства. м. Житомир	107
Щерба Н., Кондратюк Д.М. Методи удосконалення грошових потоків на підприємстві. м. Житомир	108
Яновшек В., Вишневська Н.М. Вплив національного характеру українців на формування конкурентоспроможної корпоративної культури організації. м. Житомир	110

ПСИХОЛОГІЯ

Багнета Н.В. Особливості психологічних чинників, які впливають на виникнення конфліктів у молодому подружжі. м. Вінниця	113
Баранова А., Поплавська А.П. Проблема установалення позитивних межличностных отношений в семейной паре. г. Запорожье	114
Боровська В., Мищенко Д.В. Маніпуляція як один з видів впливу на свідомість. м. Житомир	115
Бородай В. Психологический анализ терроризма как проявление девиантного поведения. г. Запорожье ...	118
Вакула О.Ю. Биологические законы наследственности и их взаимосвязь с глубинными психологическими аспектами развития мужского и женского в структуре личности. г. Киев	119
Вознюк О.М. Самоставлення як центральна компонента особистого зростання. м. Житомир	121
Гридковець Л.М. Особливості впливу екстремальної відеопродукції на психіку особистості. м. Київ	123
Дубравська Н.М. Психолого-педагогічні аспекти впливу іграшки на психологічний розвиток дітей дошкільного віку. м. Житомир	126
Кириленко О., Дубравська Н.М. Стиль керівництва як чинник формування соціально-психологічного клімату у колективі. м. Житомир	128
Корденко Ю. К проблеме психосексуального просвещения. г. Луганск	129
Липченко С., Назарова Є. Влияние рекламы и средств массовой информации на психологическое здоровье и мировосприятие людей. г. Луганск	132
Муравьева Е., Шкретієнко Л.П. Роль родителей в развитии речи детей раннего возраста. г. Киев	132
Панфилов Д. Доверие к себе как экзистенциальная категория в психотерапевтическом альянсе. г. Киев	134
Поплавська А.П. Взаємозв'язок конфліктної поведінки та особистих рис викладача. м. Запоріжжя	137
Романюк Н.В. Вплив темпераменту на успішність у навчанні молодших школярів. м. Вінниця	138
Руденко Г. Особливості емоційної сфери вчителів початкових класів. м. Луганськ	142
Савченко Н. Проблема психологічного здоров'я молодших школярів в умовах сучасного освітнього простору. м. Луганськ	143
Світлична О. Особливості професійного самовизначення молоді раннього юнацького віку. м. Київ	144
Сенчук О. Проблема життєстійкості особистості та її вплив на подружні стосунки. м. Київ	147
Стельмах А., Стрельнікова Н.М. Вольові якості особистості та їх формування. м. Ніжин	150
Тимошенко Ж., Шкретієнко Л.П. Український етнос через призму етнопсихології. м. Київ	151
Чубов А. Особенности социально-психологической адаптации иностранных студентов к обучению в ВУЗах Украины. г. Луганск	153
Шелестова О.В. Сім'я як визначальне середовище розвитку захисних механізмів дитини. м. Київ	154
Шкретієнко Л.П. Особливості становлення емоційно-почуттєвої сфери дітей старшого дошкільного віку. м. Київ	157

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Алексейчук Я., Загурська-Антонюк В.Ф. Вплив польської мови на функціонування поліського діалекту. м. Житомир	159
Андрейченко А. Грецька колонізація Північного Причорномор'я. м. Умань	161
Артюк З., Шкіль С.О. Історія української ікони. м. Київ	162
Баран М., Шкіль С.О. Жінка в християнстві. м. Київ	163
Большаков В., Панько Т., Шевченко Ю. Вплив телебачення на формування політичної думки українського суспільства. м. Луганськ	164
Бутинський В., Докаш В.І. Українське православ'я в конфесійних вимірах політико-ідеологічного та релігійнознавчого підходів. м. Чернівці	166
Васильченко Ю., Шкіль С.О. Етика буддизму. м. Київ	167
Волярська О.С. Інноваційні педагогічні технології. м. Запоріжжя	168
Гладуш К., Шкіль С.О. Вплив релігії на сучасну молодь м. Київ	169
Голуб С., Шкіль С.О. Тотемна символіка – вірування українського народу. м. Київ	170
Давиденко Н., Шкіль С.О. Взаємодія релігії і права. м. Київ	171
Данькевич В., Шкіль С.О. Співвідношення політики і релігії. м. Київ	173
Дебеч А. Становлення Галицько-Волинського князівства. м. Умань	175
Денисенко С., Шкіль С.О. сучасні ознаки етнічних (національно-державних) релігій. м. Київ	176
Денисова Д., Заплотинський Г.С. Ялтинсько-Потсдамська система та її вплив на сучасний світ. м. Київ	177
Деркач І., Шкіль С.О. Церковна діяльність Феофана Прокоповича. м. Київ	178
Долматова М.П. Життєвий досвід студентів як джерело особисто-зорієнтованої освіти. м. Ніжин	181
Єрмакова П., Шкіль С.О. Секулярні учення релігійного характеру. Агностицизм. м. Київ	183
Єфімчук Н.І., Дідик А.Ю. Туристичний потенціал Бердичівського району як перспектива забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки. м. Житомир	184
Єфімчук Н.І., Тяжкороб О.В. Історико-культурний комплекс "Замок Радомисль" – конкурентоспроможний туристичний продукт регіональної економіки. м. Житомир	185
Єфімчук Н.І., Чертова Д.О. Туристичний потенціал Новоград-Волинського. м. Житомир	187
Іванова М., Бобрук А.М. Труднощі, що виникають в процесі вивчення англійської мови. м. Вінниця	189
Іванова О. Місце кінематографу Федеріко Фелліні у світовому мистецтві кіно. м. Луганськ	190
Іскра С.І. Деякі аспекти взаємодії християнства і культури сучасного суспільства. м. Вінниця	191
Ковтун Д., Шкіль С.О. Розвиток релігії в Україні. м. Київ	193
Кончаківська Т., Шкіль С.О. Новітні релігійні рухи. м. Київ	194
Кучеренко С.М. Стан національного питання на Черкащині. м. Умань	195
Лиса О.І. Особливості застосування інноваційних технологій у ВНЗ. м. Вінниця	197
Миценко Д.В., Самойленко А.В. Конкурентоспроможність туристичного потенціалу Андрушівського району на ринку туристичних послуг. м. Житомир	198
Мушнікова О.В. Проективні методики. м. Вінниця	199
Омельчук В., Ігнатов Л.М. Уроки Євромайдана и проблемы управления в Украине. г. Вінниця	201
Остапчук Д. Загурська-Антонюк В.Ф. Шкідливі звички молоді як ознака кризового суспільства. м. Житомир	203
Панченко М., Горбатенко Т.Г. Наративні джерела протестантизму в контексті зміни сучасної світоглядної парадигми. м. Київ	205
Плаксій І., Шкіль С.О. Роль релігії в житті суспільства. м. Київ	206
Руденко В.В. Громадянське суспільство і непатрімоніальність в Україні. м. Вінниця	207
Ткаченко І., Присяжнюк В.Ю. Волонтерство – справа альтруїстів та внесок у власне майбутнє. м. Житомир	209
Щериця С.І. Біляєв М.О. Політична соціалізація особи в умовах розбудови української держави. м. Біла Церква	211

ВПЕВНЕНІСТЬ І ДОВІРА

III-IV РІВЕНЬ АКРЕДИТАЦІЇ

KiBiT
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

WWW.KIBIT.EDU.UA

- ЕКОНОМІКА
та ПІДПРИЄМНИЦТВО
- МЕНЕДЖМЕНТ
і АДМІНІСТРУВАННЯ
- ПСИХОЛОГІЯ

- ПІДГОТОВКА
ДО ЗОВНІШНЬОГО
НЕЗАЛЕЖНОГО
ОЦІНЮВАННЯ

(044) 430 1577
(044) 353 4242

ВИПУСКНИКИ КУРСІВ ЗАРАХОВУЮТЬСЯ до КІБІТ НА ПІЛЬГОВИХ УМОВАХ

WWW.KIBIT.EDU.UA